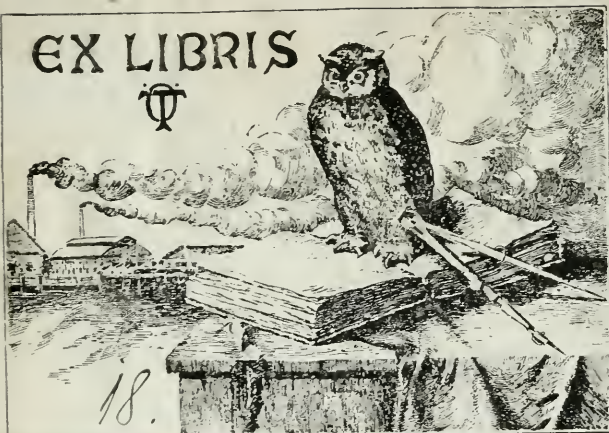

3 1761 08137897 8

EX LIBRIS

18.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
BESZÉDEI.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN MUNKÁI.

ÖSSZEGYÜJTI ÉS KIADJA A MAGYAR T. AKADÉMIA.

II. KÖTET.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN BESZÉDEI.

BUDAPEST,
ATHENAEUM IRODALMI S NYOMDAI R. TÁRSULAT.
1887.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN BESZÉDEI

A MAGYAR T. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

ÖSSZEGYÜJTÖTTE S JEGYZETEKKEK KISÉRTÉ

ZICHY ANTAL.

BUDAPEST

ATHENAEUM IRODALMI S NYOMDAI R. TÁRSULAT,

1887.

DB

R. J.

3-23-71

E könyv a Széchenyi irodalmi hagyatékának második kötetét képezi. Mintegy folytatása s kiegészítője akar lenni a gyűjtemény ama bevezető első kötetének, melyet a nagy hazafi Naplóiból, saját feljegyzései nyomán, egybeállítottam.

Akkor az egész embert ügyekeztem, úgy a mint magamagát tükörben látta, gyarlóságaival, erényeivel, fejlődésében, hatásában, hivatása felismerésétől annak betöltéseig, feltüntetni.

A cselekvő Széchenyi volt az.

S a kik ama lapokat figyelmökre méltatták, jól tudják, mily nagy ára volt az ő dicsőségének.

Nemcsak a cselekvőt látták, kinek nagy tevékenysége bámulatra ragad: de látták a szenvedőt is, kinek egy hosszú és dicső, egy látszólag irigylendő életpályán át alig van egy boldog napja, egy keservtől, sőt szemrehányástól ment tiszta élvezete.

Most a beszélő Széchenyit kell bemutatnom.

Utána jártam, a mennyire lehetett, hogy a tettek nagy emberének nyilvánosság előtt mondott minden szavát az utókor számára fenmaradt gyér nyomokból teljes gyűjteménybe egyesítsem. Nem dicsekhetem vele,

hogyan sikerült: s így most is csak töredékekkel vagyok kénytelen a közönség elébe lépni.

De még így is, ha nem csatlakozom, felette érdekes világot vetnek azok először is Széchenyi egyéniségére, azután általános művelődésünk történetére, s végre még egyes, azóta bár rég meghaladott kérdések fejlődésére is, úgy anyagi mint szellemi, úgy alkotmányos mint nemzetiségi érdekeink terén.

Ama tanulmányok sorában, melyek első kötetünk lazán egybefüggő anyagát képezik, nagyjában és magasb művészi igények nélkül, jellemeztem egy-két fővonnással Széchenyit, mint szónokot.

Nem sok hozzátenni valóm maradt.

A beszélő Széchenyi igenis magával tudta ragadni hallgatóit.

Vele sirtunk, vele nevettünk, ötletei villámként kápráztattak, kifejezései sajátos eredeti volta mindig meglepett, akár tösgyökeres magyarsága, akár németes vagy angolos idegenszerűsége által: de főleg közvetlensége és őszintesége bájolt el.

Nem vettük le szemünket róla, mert minden mozdulata, arczjátéka, taglejtése sajátos volt; nem szeretnénk elszalasztani csak egy szavát is, mert tán a legjava lehetett, mit halkán vagy a morajban ejtett ki; nem untuk soha, senki másnak meg nem engedhető ugrásait, eltéréseit a napirendről, majd örökös ismétléseit.

Látni és hallani kelle őt; olvasni csak fél élvezet.

Hogy többnyire németül szokott gondolkodni, ami akkori társadalmi viszonyaink természetes követ-

kezménye volt, azt német nyelven irt, különben angol és francia jeligékkel bőven fűszerezett naplói bizonyítják; de anélkül is elárulnák leginkább beszédei. Iratain, melyeket átjavithatott, már sokkal kevesbé ismereszik meg az.

Annál nagyobbra kell becsülnünk azon érdemét, mely szerint ő volt az első mágnás, ki a felsőházánál mindig magyarul beszélt, s következetes kitartásával rést tört a magyar parlamenti szónoklatnak, ott a hol a nagy tekintélyek cicerói ékesszólásban áradoztak, s az elnök nádor latinul reassumált s mondá ki a végzést.

Széchenyi beszédei nem oratiók voltak, hanem geniális rögtönzések.

Nemcsak semmi részében sem készültek vagy épen betanultak; sőt kezdettől végig jól átgondoltaknak se nevezhetnők az ő túláradó szívének és forró agyának ez önkéntelen kifakadásait.

Senki sem fogja azokat egy sorba állítani egy Deák mintaszerű beszédeivel. Önként meghátrált, mihelyt a tömegeket kelle mozgásba hozni, nagy versenytársa Kossuth előtt. Felülmulták őt, komoly pathosban Wesselényi, elegantiában Vay Miklós, méltóságban Mailáth, ki tömörségre egyenes ellentéte volt, elmeéllel Teleki László, tárgyilagosságban az általa is annyira bámult Eötvös, nem említve akkori alsóházunk vezérszónokait, Kölcseytől kezdve Szemeréig, akár egy Klauzált, Pázmándyt. Beöthyt vagy Szentkirályit. Ezek mindnyájan, a régi táblabíró világ diszei, nemcsak hazafiak, s megyei szónokok, hanem az európai műveltség

szinvonalán álló férfiak valának, teljesen méltók egy Széchenyit nem csak megérteni, hanem eszméit rendszerbe is foglalni, hozzáférhetőbbé tenni. A conservatív ügyet pedig a Dessewffyék vagy egy Somssich bizonnal meggyőzőbben tudták képviselni s elfogadhatóbb színbe állítani legalább a gondolkodó, higadtabb rész előtt.

S mégis mind árnyékokká válnak a Széchenyi nagy alakja megett.

Csak Deák, meg Kossuth, s harmadiknak Eötvös láthatók még, mihelyt a részletekből kibontakozva, az általánosságokra, a nagy eredményekre függesztjük tekintetünket.

Nem akarjuk ezzel a többiek érdemét becsmérelni. A hadvezéreket is a dicsőségnek csak fele illeti meg igazság szerint; másik nem csekélyebb része, a hadseregé.

Az olvasó is, nem kétlem, ily összbenyomással fogja letenni kezéből e kötetet, átfordítva nem egy, a teljesség kedvéért helyt foglaló aprólékosságot, s a többiben is csak a dolog velejét keresve.

A birálatokból, melyekkel első kötetem itt-ott találkozott, egy tanulságot vettem ki magamnak. Azt, hogy ne beszéljek soha, vagy csak nagy ritkán magam, hanem beszéltessem lehetőleg mindig és mindenütt magát Széchenyit; szemelőtt tartva, hogy a közönség egy jó részét érdekelni fogja, mint vélekedett Széchenyi, de nem érdekli, mint vélekedem én.

Legyen ez itt különösen, legszellemesebb s egyuttal legilletékesb birálóm, Pulszky Ferencz irányában, hálás elismeréssel megemlítve.

Ott azonban, a hol az adatok hiánya vagy szerfelett töredékes volta miatt hozzávetésekhez voltam kénytelen folyamodni: nem lehetett, lakatot téve számra, a néma kalauzt adnom.

Kötelességemnek tartottam azt is, hogy az összekötő láncszemeket szó és tett között, s egyik országgyűlésről a másikig, fölkeressem s az olvasónak olyképen ügyekezsem kezére adni, hogy a beszélő Széchenyi mellett a cselekvőt is, s az egyes korkérdések mellett hazánk kulturtörténelmének egyik oly nevezetes korszakát, mindig szeme előtt tarthassa, habár csak vázlatos körvonalakban is.

Nem hinném, hogy ezzel e kötet olyan a milyen csekély becsét alábbszállítottam volna.

A HUSZONÖTÖDIKI ORSZÁGGYŰLÉS.

Arról le kell mondanunk, hogy gróf Széchenyi Istvánnak az 1825—7-diki országgyűlés akármelyik táblájánál mondott valamely beszédét, úgy, a mint az elmondva volt, avagy hazafias felszólalásainak szószerinti tartalmát hiteles szövegben megkapassuk s olvasóinkkal közölhessük. Ha csak a régi kor ama klasszikus történetíróinak hibájába esni, illetőleg magas fantáziájú ékesszólásukkal versenyre kelni nem akarunk, a kik egy Nagy Sándor és Dárius, egy Hannibal és Scipio megragadó szónoklatait oly aprólékos részletességgel le tudták írni, mintha gyorsírók állottak volna rendelkezésükre: nem marad más hátra, mint gyér forrásaink nyomán, szerényen és száraz rövidelességgel megjelölnünk a napokat, s tán, ha lehet, az alkalmakat is, melyek ünnepelt hazánkfiának, mint egy különben hallgatag memnioni szobornak ajkait megnyitották.

Hosszú félbeszakítás után, egy 1812-től 1825-ig tartott, bár elvileg be nem vallott s csak a kényszerűség ürügye alatt folytatott törvénytelen s alkotmányellenes kormányzat után, megnyíltak ismét a közélet, a szabadszólás az alkotmányos ellenőrzés sorompói.

Hasonló időket éltünk mi is. Felfoghatjuk a honfi bú és elkeseredés ama nyomasztó érzetét, mely a nemzet választottjait át meg áthatotta, igazoltnak tarthatjuk a bizalmatlanságot, melylyel az udvar és a kormány közeledése fogadtatott, megérthetjük azt a komoly kötelességérzetet, mely semmi kegymosoly által meg nem vesztegetve, s minden személyes hiúságot távol tartva magától, a haza sebeinek orvoslását, s hasonló sérelmeknek jövőre megelőzhetését s lehetetlenné tételét, az ősi alkot-

mánynak újabb megtámadások elleni biztosítását, »körülsánczolását« ismerte s vallotta első, ha nem egyetlen teendőjének.

Megérthetjük a buzgóbbak ama gyanakodással eltelt keserű érzületét is, melylyel mindazokra követ dobtak, kik az engesztelődésnek, a múltakra való fátyolvetésnek voltak többé-kevésbbé bátor vagy félénk szószólói.

Méltányolhatjuk ama kérlelhetetlenek szigorát is, kik régi törvénykönyvünknek a kormány felelősségéről s a hűtlen tanácsosok tényleges meglakoltásáról szóló világos határozatait, mint éppenséggel nem avultakat, idézgették s olvasták fejükre a bár bűnbánó vétkeseknek.

A magas állás, melyet ezek elfoglaltak, nem birt már elég kápráztató erővel, a megtérés, mely nyilvános vezeklés alakjában is nyilvánult, hivatkozásaik a király határozott parancsszavára, mely előtt meg kelle hajolniok, ha hűtlen alattvalóknak látszani nem akarának, végre egyéb régibb érdemeik, s hazafias és alkotmányos érzületek őszintesége, mind nem volt elég hallgatásra bírni ama napok Catóit és Ciceróit, kik jogot és igazságot követeltek, s ezek nevében örök időkre szóló teljes elégtételt, elretentő példaadást.

A Corpus Jurist senki sem merte akkor még avas obscuritások tömkelegének nevezni. Fegyver volt az, úgy egyik, mint másik fél kezében. Meghajolt előtte a fejedelem, I. Ferencz császár és király, midőn a francia forradalom veszélyes tanaitól óva, akkor, midőn az egész világ szédelgett (»totus mundus stultisat«), az ódonság tisztos patinájával borított ősi magyar constitutio iránti tiszteletét fennen hirdeté s ahhoz való ragaszkodást követelt mindenkitől. Hogy ne hajolt volna Metternich is, ki ekkor lett magyar indigena, s kereste, már t. i. a maga módja szerint, előkelő köreinkben a népszerűséget. A hatalma s önhiettségé zenitjén álló birodalmi kancellár csakis azt az egy hibát találta a magyar alkotmányban, hogy szerfelett korlátolja a királyi hatalmat: de különben azt, mint évszázadok szilárd művét, bámulta s mint az ő conservatív politikájának egyik támaszát s állambüleséletének fényes igazolását, bizonyos módosítások mellett örökké fentarthatónak s tartandónak vélte.

Egy érdekes adattal fogom ezt csak példának okáért megvilágítani. A magyar országgyűlésről mentől kevesebbnek volt szabad a nyilvánosság elé kiszivárogni. Nemcsak a belföldi lapok tartózkodtak minden érdemleges közléstől, de a külföldi lapok is censura alá vettetnek s legkisebb kihágásra kitiltattak az osztrák állam területéről. A bécsi *Oestreichischer Beobachter* s a pozsonyi *Pressburger Zeitung* a hivatalos közleményekre s az udvarnak ilyen meg olyan lelkesedéssel fogadtatása leírásaira szorítkoztak, s tőlök vette át, kellő rövidséggel, de mégis *Ungarn* című rovatban a közléseket az ágostai *Allgemeine Zeitung*. Történt egyszer, éppen ezen országgyűlés alatt, hogy valami ellenzéki vagy szabadkőműves egy cikket csusztatott be a párisi *Constitutionnel*be, kikelve az ősi magyar alkotmány ellen, mely minden józan haladásnak gátja, de melynek napjai már meg vannak számlálva, mert milliók óhajtják megszüntetését s a kormány hasztalan fog erőlködni, hogy azt a szuette korhatag szerkezetet még továbbra is fentartogassa. Az *Allgem. Ztg.* néma ajkai egy heves czáfolatra nyilottak meg e vakmerő támadás ellen. Nem hiszi, úgymond, hogy az a fanatikus forradalmár, a ki oly szentelen magát egy magyar embernek nevezni, valóban az legyen, mert olyan elfajult és önnömmagúról megfélemedezett individuum a nemzet kebelében nem is található, a ki nemzete e legszentebb és legféltettebb drága kincse ellen egy olyan gyalázatos diatribát közzé merjen bocsátani. De akárki lappangjon is az álarcz alatt, cikkének felvétele egy szélitiben olvasott és elterjedt lapba minden esetre vétkes volt. Ha valaki ma a magyar nemességet arra hívja fel, hogy a Rákóczyak és Tököliek dicső nyomdokaiba lépjen, ha valaki nem átallja azt mondani, hogy Magyarország mai helyzete megegyez Francziaország 1789-diki helyzetével, hogy a kor szelleme immár behatolt hozzá, s meg fogja teremni gyümölcseit, ha a szent alliance feloszlatását, e mindennapi imádságát a béke és a rend gyilkosainak, mint oly közeli eseményt jelzi, mely a nép győzelmét fogja egy környöztelen aristocrátia és egy mindent elnyomó clerus felett magával hozni, ha egy általános forradalmat úgy Oroszországban, mint Magyarországon, elkerülhetlenek, sőt kívánatosnak s kitörésre

megérettnek mond: úgy bizonynyal nincs semmi erőszakos magyarázatra szükségünk, hogy ezt nyílt lázadásra való felhívásnak vegyük, satb. satb.

Látszik ebből is, mily nagy conservativ erőt tulajdonítottak az ősi magyar alkotmánynak, s mily gyanús színben tünt fel ennek minden becsmérése.

Meg volt írva pedig, — ki tagadhatta? — Ulászló VI-dik decretumában, a híres 1507: 7. és 8-dik törvény-cikkben, hogy az ország törvényeit és a közszabadságot megsértő királyi tanácsosok a főrendek előtt névszerint bevádoltatván, mint honárulók személyeikben és vagyonukban elítéltesse, s számkivettesse. Sőt, ha ő felsége őket megbüntetni nem akarná, akkor az illető vármegye közönsége, hatalmasabbak ellen pedig maga a nádor, karhatalommal lépjenek fel s mindenöket közprédára bocsássák.

A megtorolás ez utóbbi nemének, a tizenkilencedik század elején, természetesen már nem akadt védője; de a feleletre vonás amaz első, szinte parlamentárisnak nevezhető módját úgy a rendek, mint a főrendek soraiban többen hangoztatták, s különösen az ellenzéki követek több kerületi ülésben nagy ingerültség közt tárgyalták. Némi tartózkodás után, egyenként meg is neveztek többeket, kik ama törvény-cikkek alapján vád alá helyezendők s elítélendők lettek volna.

Nem hatott ezekre az oly szelid egyházi férfiak közvetítése, minő maga az ország primása Rudnay is volt, ki, hogy jó példával menjen elől, már az első ülésben, a főherczeg nádorispány megnyitó beszédére adott válaszában (szept. 14.) merőben szívte-lennek nyilvánította (*Excordem sane esse oportet*) az olyan honpolgárt, vagy legalább is a közügyekkel mitsem törődőnek, a ki ő felségének a nemzet iránt való csodálkozásra méltó szeretetét már magából a királyi meghívólevélből eléggé ki nem olvasta volna, vagy a ki a mi nyolczszáz éves alkotmányunkat még most is nem tudom miféle veszedelmektől (*nescio quae pericula*) féltene. A harmadik ülésben pedig (szeptember 18.) a trónbeszéd nagy hatása alatt, a nádor híres lendületes beszéde után, az ország rendeihez intézve szavait, s mintegy előre le akarva csillapítani

a keletkezhető vihart, megígérte, — mit bizonynyal csak a maga nevében tehetett — hogy: távol lesz tőlünk minden viszálykodás, elkeseredés, minden képzelt, de valósággal nem létező veszélyek rettegése s a gyanakodás pestise. Súlyt fektetett különösen a király ama sokszor idézett szép szavaira: Nihil a vobis postulamus satb. Semmit sem kívánunk tőletek, mint ön boldogságtok ügyelését, s az erre való alkalmas eszközök előterjesztését satb.

Mi volt pedig, vizsgáljuk egy kissé, az annyira magasztalt királyi meghívólevélnek foglalatja.

Legelőször: a királyné, Karolina Augusztá, megkoronáztatása. Azután pedig, hogy az ellenjegyző magyar udvari kanczellár herczeg Koháry Ferencz stílusát kövessük, több más olyan tárgyaknak is fölvétele, melyek Magyarország és kapcsolt tartományai haszna és gyarapodásának még jobban való megerősítésére alkalmasoknak láttatni fognak.¹⁾ Általános, későbbben, a kir. előadásokban, bővebben kifejtett utalás volt ez az 1790—1-ki országos küldöttségek (Deputationes Regnicolares) rendszeres munkálataira, az utolsó, 1811—2-diki országgyűlésen eredményre nem vezetett bankókérdés újra felvételére, illetőleg a magánosok pénzviszonyainak végleges szabályozására, az ez ügyben 1816. és 1817-ben kiadott királyi rendeletek elismeretésére az állam hitelének lehető megóvása mellett stb.

Amaz országos küldöttségek munkálatai, habár akkor oly gyorsan mint ma nem haladott a világ, több mint egy negyed század alatt mégis eléggé elavulhattak, hogy nem annyira az újabb tárgyalások alapjául, mint inkább az új feldolgozásnál még mindig használható vagy figyelembe vehető anyagul szolgáljanak. Tág mező nyílt tehát a reform barátainak szerteágazó eszméik s terveik számára.

Ha valaki mai parlamenti vitatkozásainkat, akár egy felirati, akár egy budget-tárgyalás alkalmával figyelemmel kíséri s emlékében lajstromozni bírja a legkülönbözőbb, legellentéteesebb eszméket, melyek a legfontosabb s legnehezebb megoldású társadalmi s államalakítási kérdések körül felmerülnek: az nem fog

¹⁾ L. Jegyzőkönyv, IX. lap.

csodálkozni azon, hogy 1825-ben, tizenkét évi szünetelés után, honatyáink, midőn ismét a köztárgyalások sorompói elé léphettek, amnyifelé eltértek, ha nem is az elvekben, de azok alkalmazásában, s hogy főleg az előbb vagy utóbb felveendő kérdések sorrendje iránt oly nehezen tudtak egyetértésre vergődni.

A királynak, ki erős megpróbáltatások után, népei iránt valóban atyai szeretettel viseltetett, s azok szeretetét és bizalmát viszont birni óhajtotta, valami felelős alkotmányos kormányzatról igen homályos fogalmai voltak, s környezete alig volt arra alkalmas, hogy ezeket előtte tisztább s elfogadhatóbb színbe állítsa. Maga Metternich, mint ezt Széchenyinek őszintén bevallotta, nem óhajtotta még ekkor sem az országgyűlés összehívását, nem bízott eléggé a nemzet képviselőinek loyálisában, s nem látta eléggé elfojtottnak a forradalmi eszmék hamuban lap-pangó szikráit. A fejedelem maga akarta az országgyűlést, éppen azon időpontban, midőn kinstára, legalább az akkori fogalmak szerint, reá szorulva nem volt. Legszemélyesebb ér-zületének volt kifejezése a trónbeszéd, mely nevezetes államirat saját, eredetileg német nyelven írt, s latinra átfordított fogalmaz-ványa volt. Különös súlyt fektetett ama híres frázisára: *Nihil a vobis postulamus*. Ki tudja, mondá Metternichnek, nem változ-nak-e pár év alatt is a viszonyok, nem lesznek-e kénytelen a nemzetnek áldozatkészségét újra igénybe venni, s közeledésem akkor nem fog-e önző számításnak látszani: míg most atyai sze-retetem s alkotmányos érzületem minden gyanú felett áll. Ily nyilatkozatok hatották meg, különben is iránta hálával és szere-tettel egészen eltelt ama hívét annyira, hogy az ő benne egy föl-dön járó szentet lásson, s igyekezzék viszont láttatni másokkal. Nem volt ebben sem egyik, sem másik részről semmi szinlés, semmi hypocrisis. ¹⁾ Széchenyi, kinek ily benyomások irányában megőrzött önállósága s függetlensége igazán bámulatunkat kelti fel, ama jóságos fejedelemről feljegyzé naplójában, hogy az halála órájában is, a mily vallásos ember, oly őszintén meg merne es-küdni reá, hogy az ő szeretett magyar népének jogait, alkotmányát

---

¹⁾ L. Metternich hátrahagyott iratainak bármelyik kötetét.

soha sem sértette meg, s hogy a törvényt, a mennyire emberileg lehetséges volt, hosszas uralkodása alatt mindig megtartotta.

Ellenben a kormányzói parva sapientíának valóban megdöbbentő emlékjelet hagyta reánk, saját feljegyzéseiben a mindenható államférfiú, mikor e nagy napok benyomásait ilyenképen örökíté meg: »Szeptember 11-én kezdődik a magyar országgyűlés, egyike a legunalmasabb alkotmányos mulatságoknak a világon. Nemcsak, hogy ez az országgyűlés teljesen kivesz a magam sodrából, a mi szokásaimat, mindennapi életrendemet s főleg időmet (!) illeti, hanem még nyelvemet és öltözőkemet is változtatnom kell. Deákul kell ott beszélnem s huszárnak öltözködnöm. Az egyetlen licentia, melyet még megengedhetek magamnak, az, hogy legalább bajuszt nem növesztek ez alkalomra« ¹⁾ stb.

Osodálkozhatunk-e, ha Széchenyi, daczára az előkelőség és az élettapasztalás minden varázsának, hűledezve felkiált, hogy egynémely nagyság közelebbről megtekintve minő törpének látszik!

De nem kevésbbé jellemző, mit Metternich az akkori helyzetről jegyzett fel. Ide kell azt igatnunk, mint Széchenyink egykorú feljegyzéseinek ellentétes megvilágítását.

»A hangulat egészben — úgy találja az államkanczellár — igen pompás, mely mellett azonban egy nagyfokú járatlanság tűnik ki. Az atyai álláspont, melyet a császár trónbeszédében elfoglalt, a rendeket nagyon váratlanul (!) lepte meg; s habár a kerületi ülésekben — egy gyakorlatban lévő valódi monstrozitás! — sokat vitáznak és fecsegnek; de az egész láрма nem lép túl az egyéniségek körén, s a legmagasb régióig nem hat fel.« ²⁾

Jegyezzük meg, hogy ama legmagasb regio alatt, melynek színvonaláig a nemzet panasza nem érnek fel, még nem magát

¹⁾ Metternich Hinterl. Pap. IV. köt.

²⁾ A kerületi ülésekről Kölcsey így irt: Isten a maga népét el nem hagyá, és ada neki personális és ítélőmesteres országgyűlés mellé kerületet . . . a képviselők lelki erejétől s összetartásától függ, hogy a tulajdonképen való országgyűlés a kerületi legyen.

a trónt érti, mely érintetlen szentségében szóba sem jöhet, hanem a trónnak legelső környezőit, s első sorban önnön magát. Hisz önelégületlen írja többi közt:

»Egy újabb, különben nem szokatlan bizonyítéka annak, hogy a sokaság az igazat, mint olyat, mindig elismeri, éppen abban a nagy, sőt mondhatnám szintén osztatlan bizalomban fekszik, melylyel személyem iránt minden párt viseltetik.«

S vajjon mivel viszonozza az országgyűlés tagjainak azt a nagy gyengédségét, melyet ő személye iránti teljes és osztatlan bizalomnak vesz? Azzal, hogy egy bizonyos komornyikja mulatságos servilismusával teszi párvonalba, a ki mindenre, minek ellenkezőjét állította volt, mihelyt ez urának nem tetszett, azt szokta hirtelen rá mondani: hisz épp azt akarám én is mondani.¹⁾

Ő valóban azt hitte, hogy a magyar közjogi ellenzéknek, már olyan, a milyen az akkoriban volt, kivette a szót a szájából azzal a trónbeszéddel és a kegyelmes királyi előadásokkal. Mert democrata párt, mint ismét nagy önelégültséggel megjegyzzé, Magyarországon »a dolog természeténél fogva« nem létezett; hisz annak csak az egy felsőbüki Nagy Pálban akadt mintegy előfutója, kinek a nép érdekében emelt szavai csak itt-ott talál-
tak némi visszhangra: de két egymással küzdő »pártot« lát mégis maga előtt, s az egyiket »királyinak,« a másikat »alkotmányos-
nak« nevezi. Magyar szójárás szerint amazok az aulikusok, eme-
zek a hazafiak csoportját képezték.

A helyzet signaturáját végre azzal egészíti ki, hogy, míg azelőtt évek hosszú során át, II. József uralomra lépte óta, a »kormány« a magyar alkotmány ellen foglalt állást; ő most a császárt az alkotmány terére vitte át s ezen belől ütötte fel sán-
czait. Merőben ignorálja az 1790 óta történeteket, nem II. Lipót-
nál, a magyar alkotmány és jogfolytonosság dicső emlékü vissza-
állítójánál kezdi, hanem II. Józsefnél, kinek megkísérlett műve
rég fel volt forgatva, s tanai túlon túl is megegyőlván. S e mes-
terfogással, azt hívé Metternich, teljesen elfoglalta a tőrt a

¹⁾ Girouxnak hívták e kedves emberét. L. Hinterl. Pap. IV. köt.

magyar ellenzékétől, ezt »deroutirozta,« lehetetlenné tette.¹⁾ Szerinte ez sem mondhatott mást, mint a mit ő mondott.

A személyes politika e dicső napjaiban minden emeltyű mozgásba tétetett, mely, ha nem is az egész ellenzék, de legalább annak egyes tagjait megtérítse vagy lefegyverezze s elnémítsa.

Az udvar, melynek köztünk jelenléte akkor még oly ritka látvány volt, kifejtett minden fényt, pompát, az uralkodók e közös varázsát, de a mellett kifejtett minden szeretetreméltóságot és kedélyességet is, az osztrák uralkodók e sajátos vonzó erejét, hogy a hódítást tökéletessé tegye. Egy atyai fejedelemmel, szerencsére, egy gyermek nemzet állott szemben, melynek oly könnyű örömet szerezni bármi csekélységgel is, mit később férfi korában meg fog vetni. Ha pedig nem használ az édesgetés, vannak más eszközök: az ijesztés, a büntetés. Szigorú megtorlás, lealázó kegyelem.

Széchenyi egészen más érzelmekkel mint Metternich utazott az országgyűlés színhelyére, mely különben őt is megszokott életmódjából egészen kiveendő volt. De csak azért, hogy tulajdonképeni hivatása teljesítésére reá vezérelje. Sokat jóvá tett, mit Metternich elrontott.

1825. szeptember 12-én este érkezett Pozsonyba.

Hogy a kerületi üléseket, melyekben Metternich olyan borzasztó monstruozitást látott, ő ellenkezőleg a legjobb alkalomnak nézte a közügyekben való tájékozásra, mutatja az, hogy már másnap, 13-án, Pozsony megye gyűléstermében tartatott kerületi ülésen, mely inkább csak előértekezlet volt, megjelent s a tárgyalásokat ettől fogva folytonos figyelemmel kísérte.

Érdekes tanulmányait, a fenforgó tárgyakra s egyes szereplőkre tett találó észrevételeit, első kötetünkben volt már alkalmunk megismertetni.²⁾ Nem ismétljük azokat, de újabb adatok nyomán itt-ott kiegészíthetjük.

¹⁾ Lásd az idézett könyvben.

²⁾ Lásd gróf Széchenyi István Naplói 150—171. lap. Ez alkalommal legyen szabad egy boszantó leírási hibát helyreigazítanunk, mely ott a Plathy-féle sérelmi felirat »orbati praesidio« sokat vitatott phrasisának ma-

Ez újabb adatok nagyobb mérvben óhajtott előkerülésének egy sajátságos akadályá volt és lesz ezután is. S ez a két irányban uralkodott bizalmatlanság.

Metternich, láttuk, minő véleménynyel volt a kerületi ülésekről. Ő még azt a jó oldalát sem ismerte fel ez intézménynek, melyet úgy a felső-, mint az alsóház elnökei, a nádor és a személynök, kétségkívül felismertek, hogy t. i. szellentű volt az a felesleges gőz kibocsátására.¹⁾ Az ellenzéki követek közül sokan ott öntötték ki epéjüket, s ezzel eleget téve küldöik útasításának is, feleslegesnek tartották ott elmondott s tetszést aratott beszédeiket az ú. n. országos ülésben újra elmondani. Ezt csakis rendkívüli esetekben tették, mikor különös szigorú útasításokkal voltak ellátva, s küldöik előtt ezzel is igazolni akarták magokat. A kormány a kerületi üléseket sem nem ignorálta, sem hivatalos jellegüket kötelező módon el nem ismerte. Az ott hozott határozatok csak az országos ülésben a personális elnöklete alatt történt újabb megerősíttetés után tekintettek érvényeseknek. Ezért tévedtek el a kerületi ülések jegyzőkönyvei és forog fenn alapos kétely azoknak szabatos formában még létezése iránt is. Sürgősb, vagy a kedélyeket nagyobb izgalomban tartó kérdéseknél az alsóház elnöke igyekezett is vagy semmi vagy csak igen kevés időt engedni azoknak kerületi ülésben fölvetélére és tárgyalására. Az ellenzéki követeknek ilyenkor egész erélylyel kellett föllépniök, s az illető ügyiratoknak előbb dictaturára (az irnokok általi lemásoltatás és sokszorosítására) bocsátását, azután a kerületben leendő tárgyalását követelniök.²⁾ Ez annál fontosabb

---

gyarazatába becsuszott, mintha az a megyei elnökök (praeseses) erőszakos mellőzésére vonatkoznék, a mi különben az adó és újonczok törvénytelen behajtásánál meg is történt, s felpanaszoltatott (legali suo corpore separatos Magistratus). Az országgyűlési sérelmi felirat alapjául szolgáló nuncium e kifejezéssel él: quod . . . se (Status et Ordines) in Cardinalibus suis immunitatibus, juribus et prerogativis *maximo Legum praesidio* orbatos esse . . . conspexerint. (Országgy. Írásai XIII. szám, IX. ülés).

¹⁾ Szögyényihez intézett levelében így nyilatkozik: Die Circular-Sitzungen, ein Mittel der Faction zur Durchsetzung ihrer verruehten und verruehten Ziele, — dieses Ferment der Anarchie zu beseitigen.

²⁾ Nagy Pál október 22-én a kerületi elnökök által ily izenetet kül-

volt, mert az alsóház sokféle alkatrészeinek számaránya és szavazati joga iránt is némi homály uralkodott, mely a felsőházban még divó gyakorlatnak, miszerint a szavazatoknak nem száma, hanem súlya dönt (*vota ponderanda, non numeranda*) az alsóháznál is alkalmazását nem zárta ki egészen. A tisztán királyi kegytől függő elnökök legalább ez irányban kevés biztosítékot nyújthattak. Látni fogunk példát reá. De, ha már nem lehetett is a kérdéseket a kerületi ülések hatásköréből elvonni, se nem sikerült a nyilvánosságot onnét kizárni, az országgyűlési ifjúság egy része, mint távollévők követei, (*Absentium*) szintén tagjai lévén az országgyűlésnek: úgy sikeresen elleneztek az ott folytatott eszmecserenek bármi úton közzétételét s a hivatalos naplóba is felvételését. Naplónak t. i. az ítélmesterek által szerkesztett és saját ékesszólásukkal stilizált jegyzőkönyvek neveztettek, újságok pedig, melyekben a beszédek megjelenhettek volna, nem léteztek. Gondoskodva volt felülről, hogy sok szép és magasztos eszme, s főleg a hazafiasság legnemesebb felbuzdulásai a pusztában kiáltó szó gyanánt elhangozzanak, s az utódok tudomására ne jussanak. Helyöket az áradozó hivatalos, főleg üdvözlő szónoklatok cicerói mintái foglalták el.

Másrészt ugyanerre törekedett az ellenzék is. Nem mintha a közvélemény hatalmát félreismerték volna, avagy a tapsokat s vivátokat szélesebb körben is megvetették volna, hanem se magok, se barátaik számára nem áhították azt a politikai martírságot, mely egyes merészebb kifakadásokért a hatalmasok kegyeinek elvesztésében, a király magas színe elé (*ad audiendum verbum*) idéztetésben, minden hivatalból kirekesztetésben, végre politikai perekben s hosszas üldöztetésekben nyer vala kifejezést. Azért nem igen óhajtották, hogy minden szavok felírva s feledéstől meg legyen óva. Bizalmatlanságuk annyira ment, hogy, ha észrevették, hogy egyesek, akár saját kedvtelésökből, akár mások, főleg magasb állásúak megbizásából ilyes jegyzeteket

dőtt a personálisnak: »Csak mondják meg a personálisnak, hogy hiába törekeshnek circulusainkat elnyomni, mert ha egyébkor nem, éjjel is considerálunk« Lásd Zsoldos Ignác kéziratú naplóját, melyet a m. t. akadémiának ajándékozott.

csináltak, azt nyomban a titkos feladókkal, spiónokkal tették egy sorba. A titkos feljelentések különben is az országos sérelmek egy állandó rovatát képezték s ellenök folyvást óvakodni a hazafiak egyik fő gondja volt. — Széchenyi naplójából tudjuk, hogy Metternich egy ilyes az ő személyére vonatkozó információt írásban közlött vele, miszerint magát, ha jónak véli, előtte igazolhassa. ¹⁾ Volt rá eset, hogy a híres felsőbüki Nagy Pál, az ellenzéki szónokok legmerészebbike, az országos sérelmek éppen e pontja felett nyilatkozván, a november 5-diki kerületi ülésben oda szólt egy ilyen az ő háta megett jegyzetgő úrhoz (Bujkóv nevűhez), többes számban apostrophálva őt, hogy: ám nyissák fel jól bagolyfüleiket, ne ferdítsék el szavait, hanem híven referáljanak. ²⁾

Innét magyarázható a kálvinista Szoboszlay érdekes feljegyzéseinek is, melyeket Szilágyi István ismertetett, feltűnően conservatív színezete; magyarázható tán másrészt a szabadelvűbb katolikus Guzmics naplójának, melylyel Vaszary Kolos ajándékozta meg irodalmunkat, szaggatott volta is. A postán küldött levelek, természetesen, semmi biztosítékot nem nyújtottak. Erről Széchenyinek is voltak tapasztalati. A kerületi üléseken pedig, hol maga is Dezsewffy Auréllal együtt önkéntes jegyzetgőnek állott be, egyik első hiány, a melyet kifogásba vett, a gyorsírók nem létezése volt. Mennyi idő kelle hozzá, hogy e kívánata teljesüljön!

Mindez apró részletek, úgy hiszem. többé-kevésbbé jellemző világot vetnek az akkori helyzetre s így nem hiába fárasztjuk velök olvasóink figyelmét.

Széchenyinek a kerületi ülésekben vett benyomásairól, s azokban való nem mindig passiv részvételéről első kötetünkben már beszámoltunk. Hátra van, hogy sorrendben megjelöljük azokat a többé-kevésbbé emlékezetes napokat, melyekben ott, a hol illetékesen tehetette, felszólalt. Egy képbe állítva, tán újmutatásul fognak szolgálni utánunk következő szerencsésebb kutatóknak, a hézagok kitöltésére.

¹⁾ Lásd Széchenyi I. Naplói.

²⁾ Zsoldos.

1825. *Október 12. első felszólalása a főrendeknél. (Szűz beszéde.)

» *November 3. kerületi ülésben. Ismeretes ajánlata a m. t. akadémiára.

» Deczember 23. főrendeknél. (Ezentúl mindig csak is itt.)

» » 24. kétszer. Nádor megneheztel reá.

» » 26. Utána el akarják parancsolni ezredéhez.

» » 31.

Mindig magyarul s a rendek mellett.

1826. Január 11. Közvetítни próbál.

» » 12.

» » 31. (A nádor szobájában).

» Február 7. Kétszer.

» » 15. Háromszor. Utána leköszön a katonaságról.

» » 22. Az alatt alakul az akadémiái orsz. bizottság stb.

» » 28. Kétszer.

» Márczius 2.

» » 18.

» *Ápril 1. Hosszú beszéd. Az elnöklő nádor megdorgálja.

» Május 26. Hosszasan s jól.

» » 27. Ismét.

» Július 18. Rendek ellen.

» Auguszt. 1. Rendek ellen. Először civilben.

» » 21. Kétszer a rendek mellett.

» Szeptemb. 4. Hosszasan, jól.

1827. Január 3. Röviden.

» » 31. Az elnöklő országbiró, gróf Cziráky A. felosztatja az ülést.

» *Február 1.

» » 7.

» » 27.

1827. *Ápril	26. Királyi resolutio. Elnöki rendreutasítás.
» Május	17. Rendek ellen.
» Július	6. Orsz. alapok.
» »	26. Két resolutio.
» Augusztus	4. A rendek ellen.
» »	16. Utolsó ülés.

Összesen 18 — 23 beszéd vagy felszólalás.

Megjelöltük * azokat, melyek Széchenyi szellemi fejlődésére döntőbb befolyásnak voltak s így emléken tartásra érdemesnek látszanak, bár nem szándokunk a többről is, azt a keveset, a mit tudunk. elhallgatni.

Az országgyűlés első heteit a formaságok és ünnepélyek vették igénybe. Ezekben Széchenyinek is jutott némi szerep, részint mint es. kir. kamarásnak, részint mint a főrendi tábla tagjának; de ő meglehetősen unta azokat, s várva várta az »idő-vesztegetés« után az érdemleges tárgyalások megkezdését.

Szerencsére, akkor még az országgyűlési tagok igazolása nem vett el semmi időt. A megjelenésre, régi szokás szerint, kitűzött három nap előtt is, még mielőtt Szögyényi személynök elnöklete alatt az *első* országos ülés (szeptember 14.) megtartott volna, az alsóház tagjai a megye teremében előleges tanácskozmányra gyűltek össze, 12-én és 13-án. ¹⁾ Az ügyrend legsürgősb tárgyai iránt kelle sietve intézkedni. Kerületi elnökök, jegyzők választattak, kik váltakozni fognak, a kerületi üléseknek, nem külön (dunai, tiszai) kerületenként, hanem együtt leendő tartása elhatároztatott, s naplónak, egyúttal jegyzőkönyvnek, miként leendő szerkesztése az országos ülés elnökére, a személynökre, bízott.

Szeptember 14-én a rendeknél a személynök, a főrendeknél a nádor nyitotta meg az első ülést, amaz magyar, emez latin ünnepi beszéddel, melyekre ott Jordánszky esztergomi kanonok, emitt Rudnay primás válaszolt. Aztán a rendek a felsőházat egy küldöttség által üdvözlötték, mit a főrendi ház nyomban hason-

¹⁾ Lásd Guzmics-napló, Vaszary.

lóval viszonzott. Az első küldöttségnek ismét Jordánszky, az utóbbinak Szepessy erdélyi püspök volt a szószólója. Guzmics e beszédnek gyújtó (electricus) hatását említi; Széchenyi ellenben erőltetést, untató feszességet lát mindezekben, s aggályosan veszi észre, hogy a mágnások se magyarul, se latinul nem tudnak, s így a nádor tekintélyének és a főpapság túlsúlyának ellentáthatni nem fognak. Együttal Schloszhofba kellett egy diszes küldöttséget meneszteni a legfelsőbb udvar üdvözlésére, ezt útasítással ellátni, szerkeszteni egy külön felírást ő felségének meghívására, kiosztani a szerepeket, aztán tömegesen az »Üdvöztőnk Templomába« menni, a Szentlélek segítségének meghívására, s végre átvenni az ú. n. Directoriumokat, az egymást követő ünnepélyességek és szertartások hivatalos sorrendét, satb. satb. Elég volt mindezt egy nap alatt elvégezni!

Az ünnepélyes bevonulás részleteit s alkalmi szónoklatait (szeptember 17.) a Diárium megörökíté, a Tedeummal s illuminációval együtt.¹⁾

Szeptember 18-án volt az országgyűlés ünnepélyes megnyitása. (Különben harmadik ülés.) Ismét Veni Sancte, a primatiális házi kápolnában, a főkancellár Koháry magyar beszéde, a latin trónbeszéd, melynek jelentőségét és hatását már kiemeltük; átadása a kir. előadásnak pecsét alatt a primás kezeihez, ki ezt külön beszéddel köszönte meg. Nyomban Elegyes ülés, melyben a nádor az ő (nádori) ítélőmestere (Szentkirályi László) által a kir. előadást felolvastatja s lelkes beszéddel kíséri. Inkább az atya szólt fiához, úgy mond, semmint a király az ő alattvalóihoz, s vajjon »ki lehetne az, a Magyar vérből eredettek közül, a ki a királynak, a mi urunknak atyái kegyelmét és kegyességét, a legmélyebb hűséges fiúi buzgósággal, jámborsággal (!) és bizodalommal nem tisztelné, nem üdvözlőné.«²⁾

¹⁾ Estve az egész város számtalan sok égő métsékkal és gyertyákkal világoskodott, az utzák nagyobb részén az éjtzakának az örvendező Néppel tömve valának és különbféle muzsikák hangjai és örömkialtások eltöltötték a megsetétedett Eget, és elevenítették az éjjeli csendességnek nyugalmit (Diar. I. 36.). V. ö. Guzmics-napló.

²⁾ A fordítás gyarló volta miatt ide igtatjuk az erőteljesebb eredeti

Erre ismét a primásnak kelle válaszolni, kinek nyomós szólamait már fentebb méltányoltuk. Az alsóház elnöke, a kir. személynök elkérte a kir. előadást, mint melyet többen a rendek közül a »nagy sokaság« miatt nem hallhattak, azt a rendek palotájában saját ítélőmestere (Bory Miklós) által újra felolvastatta s dictaturára bocsátotta. Ismét elég munka egy napra.

Naplóbírálókat (Censorokat) is kelle választani. Ez megtörtént a szeptember 19-diki magántanácskozmányban, melyből Széchenyit, mint nem oda tartozót, jó módjával kiutasították,¹⁾ és a szeptember 20-diki kerületi ülésben, a városi követek azon méltányos kérésének, hogy a bírálók közé ők is felvétesse, mellőzésével s hivatkozással az 1791. és 1811-diki gyakorlatra.

El tény a szeptember 21-diki országos ülésben bejelentetett. A koronázást az üresedésben lévő egyik koronaári állomás betöltésének kelle megelőznie. Ez szokott módon (elegyes ülésben) megtörtént. Végh Istvánnak megválasztásával, s még az nap a primási palotában fölesketésével. A rendek karzatán megjelent a királyné, nagy kísérettel. Koronázási szertartás rendje. Szónoklatok.

Fontos kérdés volt egy előleges válaszfeliratnak a trónbeszédre elkészítése, mely több ne legyen pusztá udvariasságnál, köszönetnyilvánításnál: s mely főleg a sérelmek megvitatása és orvoslása előtt valami tárgynak, különösen a királyi előadásoknak érdemleges fölvetelét vagy csak tárgyalásának ígéretét is semmikép se foglalja magában. E feladat Szabolcs megye ellenzéki követének, a költő-politikus gróf Dezseffy Józsefnek jutott osztályrészül, a kinek munkálata azonban erős bírálatoknak vettettet alája, s készen csak a szeptember 23-diki orsz. ülésen mutattatott be.

Ekkor a k. személynök erőlködött több loyaltást, vagy »jámborságot« hozni belé, de a mi Bars (Balogh és Plathy),

szöveget: *Quis esse possit, quis unquam fuit, Hungarico sanguine natus, qui Paternam Regis et Domini nostri Clementiam simul ac teneritudinem non filiali, quantum maximam fidelis subditus capere potest, cum devotione, pietate ac fiducia, non veneretur ac prosequatur.*

¹⁾ Lásd erről első kötetünket, 152—3. l.

Szepes (Almásy, Csáky). Borsod (Vay). Szaboles (Dezseffy, Bónis) »és más számosabb vármegyéknek követjei« által ellenztetvén, nem sikerült.

Átvették az ügyet a főrendek. Ezek kíváratára meg kelle még említeni ő felségének az utóbbi háborúban saját kockáztatásával »személyesen véghezvitt jeles Tetteit,« mire Sopron megye követe, a híres felsőbüki Nagy Pál azzal a kikötéssel állott reá, hogy a többiben nem enged, hanem az ország összes rendei a nádorral élükön egy tagban álljanak a királyi szék eleibe.

De a főrendek nem adták meg magokat. Beregh megye egyik követe (Perényi) lépett fel most, úgy mint jó darab idővel később egyik utóda, közvetítő gyanánt. Módosítványába az ellenzékiek beigtatták a *praeferenter* szót, ezzel kívánva a sérelnnek fölvételének elsőbbségét jelezni.

Közmegnyugvás csak szeptember 24-én éretett el. Rövid kir. válasz erre szeptember 29-én érkezett.

Szeptember 25-én volt a koronázás, melynek minden részletei a Diariumban megolvashatók.¹⁾ Ez alkalommal a királyi asztal körül Széchenyi is szolgálatot tett, a Dapiferorum magisterré (főasztalnokká) kinevezett Illésházy István vezérlete alatt.

Hátra volt még a koronázási ajándék, mely szeptember 26-án kissé kedvetlenül 50.000 aranyban, az adómentes nemesség rovására, állapíttatott meg, és szintén az udvar iránti hódolat jeléül Metternich herczegnek, meg Steinlein bárónak (mint Indigenáknak) honfűsítése.

Dezseffy ezen alkalomból éles bírálat alá vette a monarchia külföldi politikáját. Széchenyi feljegyzései szerint erősen hangsúlyozá, hogy Magyarország csak defensív és nem offensív politikát követhet, és hogy a magyar korona gloriája nem nyert új fényt azzal, hogy honfitársainkat egész Nápolyig meghurcolták, miszerint vérökkel fojtanak el ott egy népnek tiszteletre méltó szabadságszeretétét, mely zsarnokainak vaslánczait lerázni akarta, stb.

Mindezen szükséges előzmények után végre szeptember

¹⁾ I. k. 65 — 98. l.

27-én kezdődtek meg. ismét kerületi ülésben, az érdemleges tárgyalások. A sérelmi felirat tüzetett napirendre. Bartal, Plathy, Vay, Dezseffy, Nagy Pál, Perényi (»a magyar szívet gerjesztő beszéddel«) voltak a nemzeti közérzület első tolmácsai, s külön bizottság neveztetett a Javaslát elkészítésére.¹⁾

Míg a rendek így »tapogatódznak,« mindenfelől erős kifakadások hallatszanak a volt kir. biztosok, mint hazaárulók ellen: az udvar 29-én bált ad s 30-án színházban diszelőadás tartatik.

Következik a király nevenapja. (Október 2.) Ismét tisztelgések, királynénál kézesókra bocsáttatás.

Cziráky tárnok, maga is a nemzet vádlottjainak egyike, úgy nyilatkozik, hogy a királyi allocutióhoz (a trónbeszédhez) még csak egy-két szót vagy mondatot kellett volna hozzátenni, hogy minden rendben legyen, s a kormányzat elleni nagy ingerültség alapját veszítse. A magyar közjogról szóló jeles munka későbbi szerzője nyilván nem volt megelégedve sem önmagával a közel multban, sem az akkori, bár javuló helyzettel.

A bizottság javaslata, Dezseffy és Péchy fogalmazványaik mellőzésével, Plathy szövegezése szerint október 6-án vétetett tárgyalás alá kerületi ülésben s csak 10-én jöhetett országos ülésbe. A tárgy rendkívüli, akkor minden egyebet háttérbe szorító fontosságánál fogva két napig tartott itt is a heves vita. Ostromolta pontról pontra az Izenetet a kir. személynök, védték körömszakadtig a követek.²⁾ Változatlanul küldetett át az a főrendekhez (Orsz. gy. Írásai XIII.), hol október 12-én tárgyalták.

E nevezetes alkalommal tartá Széchenyi az ő szűzbeszédét. Méltóbbat alig választhatott volna. Nagy elfogultságát, a lámpalázt, melyet kiállott, érdekesen irta le naplójában.³⁾

¹⁾ Vaszary : Guzmics-napló, 38. I. stb.

²⁾ A Széchenyi és Guzmics feljegyzéseit érdekesen egészíti ki Zsoldos naplója. Az ellenzéki és a kormánypárti követek egész névjegyzéke, úgy a hevesbeké, mint a közvetítésre hajlandóké, meglehetősen biztossággal állítható össze.

³⁾ 12-ten Landtags - Sitzung in der oberen Tafel. Ich ungarisch gesprochen. So sehr agitirt, dass ich lieber auf den Galgen ginge. Ob ich je mit kaltem Blut werde reden können? Keiner mehr gethan, als ich.

Hogy nagyban és egészben a rendek mellett volt. az iránt nem lehet kétségünk, bár tudjuk, hogy sem egyesek túlzásait nem helyeselte, sem forróbb óhajtaása annál, hogy a reformkérdések felvétesse nek, nem volt.

Futólagos jegyzeteiből kivehetjük, hogy p. o. egy Bezerédy mérsékletét többre becsülte Dezsewffy fellengéseinél s Ragályi heveskedéseinél, s hogy Nagynak bámulta nyers eredetiségét, Deáknak polgári egyszerűségét, de a többieket a fényleni vágyásnak vagy a gyakorlati érzék hiányának, sőt még önző szűkkeblőségnek is gyanújába vette. Szerinte a fejedelmet, mintán tényleg az »alkotmány sánczain belől« foglalt állást, szavánál kelle fogni s egy feliratban nem annyira a multak sebeit újra felszaggatni, mint inkább egy szép jövőnek útjait egyengetni, az egy félszázad alatt életbeléptetendő reformoknak — mondjuk: Magyarország újjászületésének — kész programját kell vala államfértias előrelátással feltárni. Annak, a mi később történt, ő lelkében alapját vetette már meg.

Nem is nagyon birt ő lelkesülni az ősi magyar alkotmányért, mely a népesség zömét, az egész polgárságot és a népet mindentől kizárta, de a közterhek viselésének kiváltságával ruházta fel, azokat ellenben, kik minden jognak és szabadságnak élvezetében voltak, a közterhekben való részesüléstől gondosan megóvta.

A nép jólétének emeléseért többnyire felsőbüki Nagy Pál szólalt fel,¹⁾ de távol volt tőle is a gondolat politikai jogokkal látni el azt, kinek csakis a föld művelése, a szabad emberhez, római felfogás szerint, nem illő durva munka volt hivatása, míg a haza védelmére fegyvert forgatni s a közügyet szolgálni a nemességnek vele született, s ezentúl is fentartandó joga és kötelessége volt. Mikor egyes követek, korukat megelőzve, — bár egynéhány évtizeddel a franczia forradalom után — felelős kormányzatról, az alkotmányra letendő esküről stb. beszéltek, a többiek eliszonyodtak az ilynemű újításoktól, melyek, ha lábra

¹⁾ Egészen egyedül nem állott. Vele tartottak e téren Széchenyin kívül gróf Károlyi György, Szlávy, Wagner, Kajdacsy.

kapnának, magát az ősi alkotmányt és szabadságot aláásnák, melynek pedig megvédése s biztosítása volt szerintök az országgyűlés első feladata. Czirákyban a latin nyelv elhanyagolása, melyet az ifjabb nemzedék soraiban tapasztalt, még azt az aggodalmat is kelté, hogy helyette nem magyarul, hanem németül kell majd beszélnünk s Ausztriába beolvadnunk.

Széchenyi azonban s néhány társa, nem tekintve beszédek tartalmát, már azzal is nagy hatást tettek s lelkes tapsokat arattak, hogy, ellenére e légkör áramlatának, mindig magyarul szóltak fel.

Ezt tartá különösen felemlítésre méltónak Guzmics, valamint Szoboszlai és Tar, mely utóbbi a mellett is tanúskodik, hogy Széchenyi e napon — és hozzáteszi, még másnap is, 13-án — a rendek izenetét pártolta. Kétségkívül több adat is fog még napfényre kerülni. A hivatalos jegyzőkönyv (Diárium) ezt a tárgyat feltűnő röviden végzi el, az első napi ülésnek alig néhány sort, a másodiknak másfél oldalt szentelve csak, mivelhogy mindaz, a mi akár a főrendi ülésben, akár a kerületi ülésben történt, feladatán kívül esőnek tekintetett.

Zsoldos szerint: »Széchenyi (kapitány) szép magyarsággal s hazafiúi szívvel adta elő a státusok méltó panaszait, és azt mondá, hogy még világosabban kellene beszélni.«

E napló, rövidsége daczára, megérteti velünk, hogy a parlamenti csata a felsőházban is heves volt. Az elnöklő nádor sürgette ugyan, még pedig a Corpus Jurisra hivatkozva, a királyi propositiók pertractálását s ő felsége bizalmának hasonló bizalommal viszonzását, de még sem titkolhatá el fájdalmát a történetek felett s elhárítá magától az azokért való felelősséget. A kik őt közelebbről ismerik, úgy mond, azok jól tudják, hogy ő mindent elkövetett amaz erőszakoskodások ellen. Tristissima illa tempora, quibus, qui me norunt, sciunt, quid fecerim. E vallomást általános éljenzés követte. A tárnok Cziráky sem maradt adós az ő mea culpájával, esakhogy szerinte a törvény és az alattvalói hűség szomorú összeütközése eseteiben az utóbbihoz kelle inkább ragaszkodni. Ügyes szónoki fordulattal a beszéde végén mégis a maga részére tudta vonni a tapsolókat. »Akkor is hazám bol-

dogsága állott előttem, mikor azt a hivatalt királyom parancsára elfogadtam. Bizom benne, hogy honfitársaim átka nem fog engem síromba kísérni, de igen is magammal viszem oda azt a tudatot, hogy éltem ama legszomorúbb napjaiban koronás fejedelmem iránti hűségem kényszerített arra, a mit tettem« stb. ¹⁾ Meg volt indulva s megindította hallgatóit. Mikor Szepessy püspök azzal állott elő, hogy Ulászló törvénye, melyre az ellenzék a hűtlen tanácsosok bünhöszttése végett hivatkozik, már elavult, ennek azonnal nem kisebb tekintély mint egy Illésházy mondott ellent, s maga az országbíró, Brunszvik, s több mérsékelték csakis ő fel-ségének igazságszeretetére voltak hajlandók a különben meg-érdemlett büntetés kiszabását bízni.

Szóval: csúfosan szidták, gyalázták őket, mégis... Eötvös, Wenckheim, Keglevich stb. el nem távoztak, sőt egyikök még nevetett is. »Ha nevetni tud a fenevad,« teszi hozzá az idézett napló írója.

Sajnálunk lehet egyrészt, hogy Széchenyi nem tartotta érdemesnek első felszólalását, a mindenkinek annyi izgalmat okozó szűzbeszédet, előbb megcsinálni, otthon leírni, szépen betanulni s elszavalni: bizonynyal a legbecsesb emlékeink egyike volna az a szelet papír, mely a brouillont megőrzi vala. De ő huszárosan neki vágatott, s szíve szerint beszélt, lehet, hogy vétett a grammatika vagy a syntaxis ellen, s tán elfelejtette a verbum regenst; de úgy ezen első eset, mint a többi utána következő valamennyi egy nagy tanulságot örökített meg számunkra. Azt, a melyet nemrég Renan a tettek egy másik emberének, Lessepsnek akadémikussá ígtatásakor oly találóan fejezett ki, mondván: Helyesen beszélni annyit tesz, mint helyesen gondolkodni fenszóval. ²⁾

Egyébiránt mi sem gátol, hogy szó szerint elfogadjuk egy

¹⁾ Zsoldos kézír.

²⁾ Nem kevésbbé illenek Széchenyire még e helyei is: Vous avez la première des qualités littéraires et la plus rare de nos temps, le naturel; jamais vous n'avez déclamé. — Il n'y a pas d'art de parler, pas plus qu'il n'y a d'art d'écrire. Bien parler c'est bien penser tout haut. Ce sont les choses qui sont belles; les mots n'ont pas de beauté en dehors de la cause noble ou vraie qu'ils servent.

másik szemtanú (Szoboszlai) szövegét, mely mindössze ennyiből áll:

»Én katona vagyok s keveset tudhatok az ilyen dologhoz; de azért jussom lévén szólani, kérem: hagyassék meg a nuncium a maga valóságában. Ha én hűséges jobbjágy nem volnék, nem viselném ezt a ruhát s fegyvert; azért szólok, mert hűséges vagyok. Ő felsége mint jó atyánk maga parancsolta, hogy öntsük ki kebelébe érzéseinket.«

E tudósító szerint főleg az volt »epochális« esemény, hogy Széchenyi a felsőházánál, hol eddig latinul folyt a discussio, magyarul szólalt fel.

A főrendek válasza átküldetvén a rendekhez, tovább folytak a tárgyalások s nagy izgalomban tartották a kedélyeket. Nincs több nyoma, hogy Széchenyi e tárgyban újra felszólalt volna; de az udvarnál s a katonai körökben rossz néven vettek ennyit is. Sugdosnak, fenyegetik, dorgálják. Érlelik benne az elhatározást, ott hagyni örökre a katonai szolgálatot.

A sérelmi felirat szövege, melyet utoljára mindkét háznak egy egyes küldöttsége Cziráky elnöklete alatt dolgozott át, mind eredeti latin, mind fordított magyar szerkezetben meghitelesítetvén, október 22-dikén szokott módon aláíratott, megpecsételtetett s rendeltetése helyére elküldetett. (Írások. XVIII. sz. a.)

A rendek ezután nyomban hozzá fogtak a kir. előadásoknak, s együttesen az ország sérelmei és kívánatainak, küldöttségekben és kerületi ülésekben tárgyalásához, illetőleg érdemleges elintézésök előkészítéséhez.

Így került a sor a magyar tudományos akadémiára. Csakis mint a nemzeti nyelv kiművelésének és terjesztésének egyik eszközére!

Hogy hálátlanok ne legyünk elődeink iránt, meg kell említenünk, hogy már a 1791-diki országos küldöttség a közművelődési téren (in objecto literario) a következő programot hagyta reánk örökségül:

a) Nyilvános akadémiák, konviktusok s az ifjúság nevelésére tett alapítványok visszaállítása.

b) Katonai akadémia.

- c) Tudományos akadémia.
- d) Hazai nyelv s egyéb kulturai eszközök fejlesztése.
- e) Képzőművészeti akadémia.
- f) Leánynevelő-intézet.¹⁾

Ennek a fonalán vették fel a rendek harminczöt év múlva a nemzetiség felélesztésének nagy kérdését (de regenerando nationali caractere) a november 2-án s folytatólag 3-án tartott kerületi ülésben. A nevelésről szólván, majd mindegyik szónok átesapott a magyar nyelvre, mint a mely nélkül a közoktatás nemzeti és alkotmányos iránya alig volt képzelhető. Sokan, s többi közt Nagy Pál is, kevés súlyt fektettek az ifjak külföldre küldetésének megtiltásából eredő sérelemre, s a nyilvános iskoláztatásnak a magán- és házi oktatás feletti előnyeit vitatták. Többen panaszokra fakadtak főleg a nőnevelés idegenszerűsége miatt, s mind egyetértettek abban, hogy a magyar nyelv ápolására kell a legfőbb súlyt fektetni. Voltak, a kik magok magyarul nem tudván, latin szónoklatokban fejezték ki e feletti sajnálkozásukat, vagy dicsekedtek, hogy gyermekeiket már magyarul neveltetik s hogy azok bármelyik debreczeni polgárral kiállják a versenyt. Az, a ki a magyar tudományos akadémiának felállítását első említette fel, Sáros megye követe Máriássy volt. Hoszszasb beszédben fejtegette, hogy minden hivatalnoknak, bár a legmagasabb állásban is, kötelessége volna a magyar nyelvet birni, mert helytelen dolog az, hogy olyan miniszterek szólnak bele a mi közügyeinkbe, a kiknek sem nyelvünkéről, sem alkotmányunkról fogalmuk sincs; holott Verbőczy szerint még a pápának sincs arra hatalma, hogy a szülőket az ő gyermekeiknek (nemzeti szellemben) neveltetésében korlátolja. Az idegen nyelvek csakis a betolakodó idegeneknek használnak, de a köznek nem. A mely nemzetnek tulajdon nyelve és ruhája nincs, az nem is nemzet. Megérintve azt, hogy a horvátok még a misét is saját nyelvükön mondhatják, egy nagy szerencsétlenségnek tartja azt, hogy, míg mi fiainkat 17 éven át a deák nyelvvel kínozzuk, az alatt leányainkat idegen apácák gondozására bízuk. Ő, maga részéről

¹⁾ Lásd Acta Nro XIX.

ha husz leánya volna, sem adna egyet is klastromba, s általában nem bizik azok nevelési rendszerébe, kik sem az apai, sem az anyai kötelességeket nem ismerik. Végre egyik első teendőnknek mondá egy Magyar Tudós Társaság felállítását, melyet még a nemzeti Játékszin állandósításának eszméjével toldott meg, mert, úgy mond, egy jó szindarabból többet lehet tanulni, mint tiz bőjti prédikációból. Nem állhatá ezt tovább Csasz kanonok s beleszólt, hogy hát Krisztus urunk miért nem rendelt színjátékot. Nem maradt erre adós a szónok, visszaverte az illetlen közbeszólást s kijelenté, hogy, miután a pesti (német) színház is magyar pénzen épült, ott magyarul kellene játszani. Még kikelt a censorok ellen is, kik a legjobb és hazafias szellemű munkákat elnyomják: az ülés azonban ekkor már oszlófélben volt.¹⁾

Másnap, november 13-án, Vitéz a névtelen feladásokra akarta áttérlni a vitát; de Heves megye követe, Földváry Ferencz visszatért a magyar nyelv ügyére, mint a melyről még sok mondani való volt. Ő maga s utána Rohonczy, veszprémi követ, tüzetesen fejtegették a magyar nyelv jogosultságát, dicsérve, mint követésre méltó példát, a nádor és családja hazafiságát. Ellenben Nagy Pál erősen memydörgött, a nemzetiségöket megtagadó nagyok, különösen herczeg Eszterházy és Batthyány ellen, kik terjedelmes jószágaikon csupa német tiszteket tartanak, a lanyha főpapság s a magát elkülönítő háladatlan polgárság ellen, de minden baj okát a német miniszteriumban s a kormányban látta, mely monarchiánkat Ausztriába mindenkép beolvasztani törekszik, a nagyobbat a kisebbbe, mely törekvésével ugyan célját soha elérni nem fogja, de a nemzeti jellemet mégis megrontja s fejlődésünket hátráltatja. Forrásunk (Guzmics naplójával megegyezőleg) e vezérszónok másodszori felszólalását nem említi, hanem utána Ghyeczyt, a dialectusok kiegyeztetése, Marezbányit a magyar pénzverdék és nemzet színház ügyében, s aztán Dezseffytszólatatja meg, kineka Széchenyi felszólalását közvetlen megelőzőtt lelkes rögtönzése, úgy látszik, félreértésekre adott alkal-

¹⁾ Zsoldos: Egy tanúval több, hogy a pesti egyetem függetlenítése s a neveltetés szabadsága mellett ez ülésben Somssies (nem Szusies) szólalt fel.

mat. Ő abban, hogy dialectusok és nyelvújítók vannak, semmi bajt nem látott. szokott merészségével sajnálatát fejezte ki a bécsi miniszterek ügyetlensége és rövidlátása felett, hogy a magyar nemzetiséget fel nem karolják, s egy külön pszichologiai és national-oconomiai tanszéket akart számokra felállítani, erősen sújtva a divatba jött korcsnevelést s az elfajult magyar főurakat, kik lenézik saját nemzetüket, melyre büszkék lehetnének, mert ez, nemhogy butább volna, mint ők hiszik, más népeknél, sőt már táplálkozásánál, az elmét élesítő tüzes borainál fogva is, a kávéval élő északiaknál sokkal elmésebb. ¹⁾ Ajánlja az 1790-ki példa követését s tüstént egy magyar izenetnek szövegezését, elhagyva azt a latinitást, melyet Cicero kályhafütője szégyenelne stb.

Hogy Nagy Pál, valamint Kolosváry, sőt Ghyczy is, de tán mind e buzgó szókok a magyar akadémia felállításának fő akadályát, az arra megkivántató pénzalapnak, illetőleg nagyaink áldozatkészségének hiányában látták s fel is említették, azt, beszédeiknek reánk maradt töredékeiből, ténynek vehetjük, de — eltekintve minden szóközi cziczomától — lélektani bizossággal következtethetjük is.

S így mindenkép indokoltnak találhatjuk a jelenvolt gróf Széchenyi István, s utána társainak felbuzdulását s hazafias ajánlataikat. Meg kelle czáfolni a magyar főurak ellen emelt súlyos vádakat, jóvá kelle tenni mások hibáit s egy követésre méltó példát állítani az utódok elé.

Mintán egy szemtanúnak, a derék unghi Bernáth Zsigmondnak (hozzám intézett) levele másutt közöltetett, ²⁾ siessünk egy másik szemtanúnak, a nagy érdemű Zsoldos Ignácznak leírását, saját szavaival, ide igtatni.

»Gróf Széchenyi István hazafiúi buzgóságától elragadtatva, felszólala és egy Magyar Akadémiának felállítására egy egész

¹⁾ Nehogy valaki a komikus oldalára találjon, meg kell jegyeznünk, hogy honi nemesebb boraink kivitele egyikét képezé az annyit vitatott országos Gravamenek és Postulatumnoknak. Dezsewffy e tréfás szavának tehát, úgy nemzetgazdászati, mint jogi irányban, komoly jelentősége is volt.

²⁾ Szász K. : Az akadémia megalapítása.

esztendei jövedelmét ajánlotta. Adjon Isten sok ilyen Széchenyit szükölködő hazánknak. Vay Ábrahám hasonló nagy lélektől serkentetve 20, gróf Andrássy 25 ezer forintokat ígértek ugyan a Magyar nyelv virágoztatására. Ragályi: (borsodi) Említsük ezen nagylelkű hazafiaknak dicső ajánlásait a Nunciumban, különösen, hogy ezt a halhatatlan emlékeztű Széchenyinek nagy reménységű fia kezdette.« (Komáromy, Csáky, Rohonczy, Miskolczy az anonym delatorok ellen.) Ismét: »Gróf Széchenyi fen tartá mindazonáltal magának ezen ajánlásának hova fordítására való felvigyázást, nehogy valami Ludovicea-féle legyen belőle, mert ő, úgy mond, nem csekély áldozatot tett, de azt már előre feltette magában,¹⁾ hiszen vagynak sok jó baráti, úgy mond, a kinnél addig élélhet.« — »Gróf Károlyi György különösen a magyar literaturára esztendőnként 1000 pengő forintot, olyan akadémiára pedig, melyben jó magyar hazafiak neveltetnek, nemcsak katonák, fél esztendei jövedelmét ajánlotta s ígérte, és ezt protocollumba tétetni kívánták. Széchenyi egy eszt. jövedelmét 60, Károlyi féleszt. 40 ezerre becsülték ezüstben. Tartsa meg a Magyarok Istene az ily jó hazafiakat s buzdítson általok mást is ily dicső Tettekre.«

Ezzel az ülés eloszlott. Szombat volt.

Hétfőn, november 5-én, folytatták a titkos policzia, névtelen feladások stb. tárgyalását.

A mindennél ékeesebben szóló tettet birjuk, a történelem megörökíté; a szavakat, mikbe burkolva volt, csak hozzávetőleg jegyezhetjük fel. Mondhatta, a töredékeket egybevetve, így:

»Nekem itt (t. i. a követek között) szavam nincs; az országnak nagyjai közé sem tartozom (t. i. kiket Nagy Pál aposztrofált); de legszerencsésebb pillanatomnak mindig azt tartom, melyben hazám iránt való határtalan szeretetennek bizonyosságát adhatom. S minthogy birtokos vagyok, ha feláll egy olyan intézet, mely a magyar nyelvet kifejti, mely azzal segíti

¹⁾ Mily rég keletkezett benne az eszme, egy egész évi jövedelmét valami jó alkalommal a haza oltárára letenni, lásd első kötetünket. (Gr. Sz. I. Napló.)

honosinknak magyarokká neveltetését: jószágaim egy esztendei jövedelmeit feláldozom reá.«

Az első megdöbbenés után kifakadó tapsokat, örömkönyveket hozzá képzelhetjük.

Utána szólaltak fel Vay Ábrahám borsodi, gróf Andrássy György tornai követ s a többiek. Suttogás támadt, hogy mennyi lehet az a felajánlott félévi jövedelem, s hogy nem fog-e ez is kárba veszni, mint annyi más nemes áldozat. Ez adott okot Széchenyinek egy második felszólalásra, valamint ez magyarázza meg gróf Károlynak is óvatos, bár szintoly nemes nyilatkozatát.

Széchenyi második, kiegészítő felszólalása ilyforma lehetett:

»Nem azért tettem, hogy vivátokat kapjak érte, nem is azért, hogy másokat hasonló tette tüzeljek. Nem mindenki teheti azt. Megfontolván jól a javallott intézet, t. i. a m. t. akadémia, messze kiterjedő célját, óhajtom, hogy az létre jöjjön, de egyúttal céljának megfeleljen. Mihez képest, nehogy olyan Ludovicea forma legyen belőle, fenn is tartom magamnak az annak igazgatására s alapítványainak hovafordítására való befolyást és felügyeletet. A mi az áldozatot illeti, én nőtelen ember, immár 33 éves és katona vagyok; kevéssel be tudom érni. Vannak itt-ott jó barátaim, a kik eltartanak egy esztendeig, úgy, hogy a magaméhoz hozzá se nyulok.«

De bár a legékeesebb szavak állanának is rendelkezésünkre, mindig elhomályosulnának azok a tett mellett. Maradjunk csak annál.

Előttünk áll a szív és az ész embere. Nemcsak érezni tud melegen, hanem hidegen számítani is. Szereti hazáját s kész áldozni érte; de megveti a tapsokat, nem az éljenekért teszi, a mit tesz.

S vajjon miként magyarázzuk azt az egy sort, melylyel naplójában e nevezetes eseményt megörökíté!

»In der Zirkular-Sitzung gesprochen und mich mit allen meinen Landsleuten verfeindet.«

Ironia? Lehet, mert Metternich, ki őt mindenkép »megmenteni,« t. i. a pályától, melyre lépendő volt, visszatartóztatni

igyekezett, többi közt azt is megjósolá neki, hogy honfitársai közt temérdek ellenséget fog magának szerezni, s hogy hálátlan-ság lesz a jutalma. Széchenyi ama fellépése őt egyszerre az ország egyik legnépszerűbb emberévé tette; nem sok kelle hozzá, hogy első embere, vezére legyen. Ez a szomorú jóslatnak egyelőre visszája volt.

Komolyan véve? két irányban is igaza lehet. Egyfelől az irigységet kelté fel ellene; másfelől azon honfi- és kartársainak titkos neheztelését, kik hasonló czélokra áldozni nem szoktak s most szégyen fejében valamit adni kénytelenek lesznek.

November 8-án nyújtotta be a négy első alapító (gróf Széchenyi István, gróf Andrássy György, gróf Károlyi György és Vay Ábrahám) hivatalos ajánlatát az akadémia megalapítására a nádorhoz és az országgyűléshez. ¹⁾

»Meg vagyunk győztetve, így szólnak az alapítók, hogy, midőn Nemzetünk nemzetiségében erősödik, általa mind a közönséges jó Édes Anya, a Haza, boldogul, mind az ezzel elválaszthatatlan egyesülésben lévő Királyi Szék fundamentoma megrendíthetetlen erősséget nyer.« ²⁾

Mielőtt tovább mennék, egy nevezetes eseményt kell újra elemlítenünk. Metternich hggel való találkozását.

Combien c'est peu de chose — írja naplójában — ce qu'on appelle communément un grand homme!

Miután beszélgetéseket s Széchenyinek magával hozott benyomásait első kötetünkben már ismertettük, ³⁾ most legyen szabad azokat Metternich benyomásaival kiegészítenünk s megvilágítanunk.

Szögyényihez irt levelében így nyilatkozik Széchenyiről: Ezt az ifjú embert világba lépte óta ismerem és sok jót tettem vele. Eleven esze van, de alapos ismeretek hiányával, mint ifjaink legtöbbszei. Pótolja ezt a hiányt finom tapintatával. ⁴⁾ Beesvágja

¹⁾ Acta: XLIX.

²⁾ Egész szövegét lásd Szász K.

³⁾ L. gr. Sz. I. Naplói. 173. stb. 1. Az idézett franczia mondás: Mily esekélyeségből áll az, a mit közönségesen nagy embernek szoktak nevezni.

⁴⁾ Hogy Metternich ez ítéléséhez mértékünk legyen, tudnunk kell,

határt nem ismer. Annágy könnyelmű, de egész lényében egy hevesvérű politikus (Hitzkopf), a ki mindamellett számítani is tud. Már Pozsonyban észrevettem, a nélkül, hogy ezt tudattam volna, hogy ellenem akar állást foglalni. — Meglátogatott, s bővebben belebocsátkozva a tárgyba, sokat beszélt az absolutizmus ellen, a kormánynak állítólagos czélzatai ellen, az udvarnak és környezetének a magyar viszonyokban járatlanságáról s azon aggályát fejezé ki, hogy az országgyűlésnek rossz vége lesz stb.

Metternich nagy leereszkedést látott a maga részéről abban, hogy nem mint egy huszárkapitánynyal beszélgetett vele, hanem mint mágnás társával, s érveinek súlyával, úgy hívé, teljesen megpuhítá. De mikor clubjába visszakerült, ott újra elrontották! Néhány nap múlva egy emlékirattal lepte meg, melynek minden egyes tételét, egy újabb találkozásuk alkalmával, döntő czáfolatra méltatta a saját csalhatatlanságától áthatva lévő miniszter.

Kereken szemébe mondá, hogy túlzott hiúsága és dicsvágyának áldozatul eső elveszett embernek tartja őt, s olyanak, a ki saját vesztébe rohan s nem bír kibontakozni többé. A mi soha senkinek nem sikerült, neki sem fog sikerülni. Későn fogja ezt belátni, a mikor örömet visszafordulna, de nem lehet; el fog sülyedni a hinárba, és saját pártja, melyet félre vezetett, reá fogja ütni a szégyenbélyeget!

Három óráig tartott a beszélgetés, mely nyilván egyiket sem elégité ki. Széchenyi mélyen meghatva s levert hangulatban távozott.

Szögyényit ellenben, ki hű tanítványai egyike volt, biztosítá Metternich, hogy külön dolgokat is levert már, mint azt a kis pozsonyi mámort! ¹⁾

A Széchenyi emlékirata a két királyi leirat, az általános elégiületlenséget keltő november 19-diki, és a némileg megnyug-

miként ítél ő Napoleonról. Napoleon war ein sehr kleiner Mann, mit grossartigem Charakter. Er war *unwissend*, wie es ein Unterlieutenant gewöhnlich ist; ein merkwürdiger *Instinkt* vertrat bei ihm die Stelle des Wissens. (Nachgel. Pap. III.)

¹⁾ Lásd Metternich hg. Emlékiratait.

tató november 29-diki (Rescriptum declaratorium) közti időszakra esik, és sokkal jellemzőbb, úgy a helyzetre, mint az egyéniségekre nézve, semhogy azt olvasóinktól, a Metternich glosszáival együtt, e helyütt egyelőre rövid kivonatban is megvonhatnók.

Előre bocsátva, hogy sokszor merő félreértésből támadnak oly bonyodalmak, miknek tán egy szóval is elejét lehet venni, szerényen mentegeti Széchenyi magát, hogy kötelességérzetétől vezéreltetve oly tárgyakra és viszonyokra bátorodik ő hercegsége figyelmét felhívni, miket éppen magas állásánál fogva nem láthat oly jól, mint ő, a kinek közvetlen szemei előtt vannak.

Erre Metternich: Ez teljesen hibás vélemény, kinek jó szeme van, az mindent lát, s pedig annál jobban, mennél szélesebb a látköre. A magas állás előnye éppen az, hogy felül emelkedik a nagy sokaság előítéletein.

Tovább folytatva Széchenyi elismeri bár, hogy a magyar törvényekben való jártasságával meglepte, de némely dolgokról mégis rosszul látszik értesülve lenni. S minthogy ezeket mások vagy nem merik vagy nem akarják előtte feltárni, ő ismétli újra, hogy a bizalmatlanság a rendek és kormány között igen nagy és igen természetes, mert hogyan legyen bizalom, ha az ígéretek soha meg nem tartatnak, a törvények mindig a királyi hatalom javára s a nemzeti jogok ellen magyaráztatnak, s a helyzet most is olyan, mintha az egész alkotmányunk megsemmisítése volna célba véve.

Erre Metternich: Bizalom avagy bizalmatlanság sokszor egyes emberek vagy pártok eselfogásainak eredményei. Csak II. József alatt fenyegette a kormány komolyan az alkotmányt; azóta soha. 26 háborús év! S ez alatt 6 országgyűlés!

Közelebb térve a dolog érdekéhez, felemlíti Széchenyi, hogy maga a király egy atyai trónbeszédben semmit mást nem kíván a rendektől, mint saját javukon, alkotmányuk megszilárdításán való munkálkodást. A rendek törvényeikre és szokásaikra támaszkodva, úgy hűten át dolgoznak, s végre egy alázatos felirathban, melynek pro vagy contra megvitatása nem tartozik feladatunkhoz, kifejezik óhajtaikat, s megjelölik a módokat és eszközöket, melyeket a király és haza iránti kötelességeiknél

fogva alkotmányuk biztosítására mulhatlanul szükségeseeknek tartanak. Pár hét múlva egy olyan resolútiót kapnak, melyet más-kép, mint a korlátlan egyeduralkodási elv fenhangon hirdetésének magyarázni alig lehet.¹⁾

Metternich ezt kétségbe vonja. A késedelem oka, úgymond, a király betegsége volt. A resolúciónak inkább jobbik, mint rosszabbik magyarázatát kell választani: különben kilátásba van helyezve egy második.

Nem vitatja továbbá Széchenyi, vajjon a rendeknek igazok van-e; de, miután a kir. leiratnak más értelmet nem képesek tulajdonítani, rossz néven lehet-e venni, hogy bizalmatlankodnak s megnyugtatót keresnek?

Metternich: Ha nem képesek, úgy kár tovább vele vesződni.

Kérdi Széchenyi: vajjon kívánhatjuk-e egy embertől, hogy háza belsejének javításáról, kényelmesbbé tételéről gondoskodjék, míg abban a félelemben él, hogy az egész épület összedől felette?

Erre: Nem; de az okosság azt kívánja, hogy az az ember ne adja át magát a félelemnek és rettegésnek, mielőtt bővebben meg nem győződött helyzetéről.

Hivatkozik azután a herczeg ismeretes elveire s nagy következetességére az ősi jogok, a fennálló régi intézmények, a legitimitás megvédésében, melyeket bizonynyal a magyar alkotmány irányában sem fog megtagadni.

Ez kedvencz témája volt a legconservativebb államférfiúnak, s azonnal egész egy államjogi értekezésben fejti ki doctrináját.

---

¹⁾ Ez a *Benigna Resolutio* először is megrójjá a rendeket, hogy anynyi időt vesztesgetnek s még nem tárgyalják a propositiókat, aztán éppen nem desavouálja a felpanaszlott alkotmányértéseket, sőt, korholva az ellenszegülő törvényhatóságokat, védelme alá veszi a volt k. biztosokat, s ellenkezőleg azoknak ígér kegyes elnézést, a kik a törvény nevében ellenszegültek stb. Azonban mégis ily hangzatos phrásissal végzi: *quod felicitas Regis et Regni exacta legum observantia et incolumitate nitatur, atque si Juribus seu Regis seu Regni Statuum quidpiam decerpatur, omnis Legum et legalis Regni systematis compages Saeculorum usu roborata subruenda sit.* — Erősen conservatív színezetű s a reform barátinak aligha tetszhetett. (*Acta XX.*)

»A magyar alkotmányunk minden irányban égségben tartása oly szoros kötelessége az államkormányzatnak s oly határozott követelménye az igazságnak, valamint az okosságnak, hogy egész politikai életemet meg kellene tagadnom, ha az ellenkezőt még csak meghallgatásra is méltatnám.«

»Politikai hitvallásom :

»Ezt az alkotmányt, mely immár 800 év óta áll fenn, egy okos és igazságos király soha sem fogja megtámadni.

»Egészen másfelől jó a veszély, mely azt fenyegeti.

»A gonosz merényletek, a vakmerő experimentálások napjai, mikor a tapasztalást elhágalmazták s elméleteket állítanak helyébe.

»Schol sincs több anyaga az ellenküzdelennek, mint a magyarság egész lényében. Minden tulajdon, minden existentia, minden szerzett jogok. Az idők méhében rejlik csak a veszedelem.¹⁾

»Mit tarthatunk olyan emberekről, a kik ily irányzatot a királyra fognának rá, a mostani királyra!?»

Hivatkozva a nem rég folytatott eszmecsere, emlékezteti Széchenyi a herceget, hogy a magyar alkotmányt egy nagybecsű ódon ékszerhez hasonlítja, melyet szent ereklyeként kell megőrizni.

Nem tagadja ez. sőt előbbi nyilatkozatának velejét látja benne. Teljes összhangzáshoz Ferencz császár és király annyiszor ismételt nyilatkozataival.

Ha már most egyrészt — így folytatja Széchenyi — ezt a helytelen felfogást, másrészt tán alaptalan félelmet fontolóra veszem, a miből sok baj származhatik, úgy azt kell magamban gondolnom, hogy igazi szerencsétlenség volna egymást fel nem világosítani s meg nem érteni. Főleg, mert úgy látom, hogy éppen nem lenne nehéz a rendeket, ő felsége jogainak legkisebb csorbítása nélkül, megnyugtítani s bizalmukat az idő rövidségéhez képest teljesen megnyerni.

Erre Metternich válasza: Jót merek érte állani, hogy ez a tiszta szándékkal ápolt s általam is melegen osztott óhajítás teljesedésbe fog menni.

¹⁾ Az időt akarja megállítani?

Ennek elérése végett pedig, így folytatja Széchenyi, szükséges volna, hogy ő felsége egy legközelebbi resolútióban röviden és határozottan összealkotmányos érziületének adjon kifejezést, hivatkozva koronázási esküjére. A mostani resolúciónak abszolút uralkodásra czélzó minden vonatkozásai azonnal, s anélkül, hogy világosan visszavonatnának, önként el fognak feledtetni.

Erre Metternichnek azt a meglepő megjegyzését olvassuk, hogy ő felségének még tovább kell mennie, s azt, a mi tévedés volt, tévedésnek kijelenteni.

Nemkülönben az országgyűléseknek törvényszabta időben leendő megtartását föltétlenül meg kellene ígérni, s nem ismét viszonyoktól és körülményektől tenni függővé; miután ez különben is az alkotmány egyik fő eleme s a királyra nézve kötelező.

»Herczegséged meg fogja látni, -- így végzi a sajtóságos államiratot a mi huszárkapitányunk -- hogy az én honfitársaim, bárha nem igen előnyösen mutatnák is vagy mutatták be magokat, méltó alattvalói egy igazságos fejedelemnek, s annak egész bizalmát megérdemlik.

»Lehet-e hű alattvalója királyának az a férfi, a ki hazája törvényeihez minden erejével nem ragaszkodik? Én legalább nem hiszem; úgy mint nem tarthatok sokat annak belértékéről, a ki saját jogát férfiasan megvédeni nem tudja.

»Meg vagyok győződve, hogy ezen iratommal kegyelmességednek legkevésbbé sem leszek terhére, mert az igazat az igazság soha sem sértheti meg. Fogadja« stb.

Ezek után nem esünk túlzásba, ha a második kir. leirat egyik erkölcsi szerzőjének Széchenyit valljuk. Ez tette lehetővé az országgyűlésnek rendes kerékvágásba zökkenését; s a kormány és a nemzet ama kibékülését, mely nélkül minden haladás meg lett volna akasztva. — De a nádor közbenjárása kellett ahhoz még.

Az úgynevezett Rescriptum Declaratorium, melyet november 28-án a nádor hozott le Bécsből, sem tesz ugyan, mai alkotmányos értelemben, a nemzeti jognak valami nagyszerű engedményeket, se nem jelez legkisebb kormányválságot akár az elvekben, akár még kevésbbé a személyekben. Különválasztani a

kormányt a koronától vagy az utóbbit tanácsosai szabad választásban korlátozni, oly újítás lett volna, melyet bár az ellenzék szabadelvűbb töredéke, s ezzel maga Széchenyi is, nagyon óhajtanónak tartott, de komolyan követelni senki sem merészelt, vagy ha követelni is, de életbe léptetését reményleni nem. Váratlanu mannaként hullott az le még két évtized mulva is.

A király mint szerető atya szól hű alattvalóihoz, fájlalja, hogy előbbi nyilatkozatát félreértették, holott a történetek az ő atyai szívének is zokon estek, és távol van tőle a gondolat, hogy bármint segélyt, legyen természetben vagy pénzben vagy újonczokban, az országgyűlés hatásköréből elvonjon; igéri minden kívánataik teljesítését és sérelmeik orvoslását stb. ¹⁾

A leiratnak és az ellenzék további erélyes magatartásának gyümölcse volt az 1827. 3., 4. és 5-dik törvény-czikk, mind csak újabb megerősítései régibb (1715, 1741 és 1790—1) alaptörvényeinknek. ²⁾

November 29-én Vaynál egy értekezlet tartatott, melyben Széchenyi azok mellé nyilatkozott, a kik az alsóháznak a felsőházhoz küldendő Izeneteit mindig írásba foglaltatni kívánták. Megtörtént, hogy a küldöttség szónokája nem mindig híven tolmácsolta megbízói nézetét. Kezdetleges viszonyok s prokátori felfogás: minden szóeska félreértésre adhatott alkalmat s jogfeladást foglalhatott magában.

Deczember 8-án ismét Metternichnél volt. E találkozásról már első kötetünkben megemlékeztünk. A császár zokon vette Széchenyinek az ellenzék soraiban megmaradását. »No lám, az a maga Stefferlije még ezzel a rescriptummal sines megelégedve.« Metternich hibáztatta, hogy az ülésben nem állott fel s nem szólott a leirat mellett; szemére vetette, hogy megrontja az ifjúságot; szokott haljósolataival kínoztá, hogy meg fogja bánni, de későn, a mit most tesz stb.

Mind a mellett deczember 23-ig semmi nyomára nem aka-

¹⁾ Acta XXI.

²⁾ 3. t.-cz. De conservandis in suo vigore Legibus Fundamentalibus. 4. t.-cz. De Articuli 19. 1790—1 dispositione semper exacte observanda. 5. t.-cz. De Comitibus quovis triennio inominasse celebrandis.

dunk valamely nyilvános felszólalásának. E napon a főrendek a törvényezikkek szövegezésére tettek észrevételeket. A törvénytelenül behajtott adóknak beszámításáról és az országgyűlés megnyitásának határidejéről volt szó. Széchenyi a rendekkel tartott, s azt hiszi, hogy a nádor neheztel érte.

Deczember 24-én Széchenyi naplója szerint igen nevezetes ülés volt a felsőháznál, s ő kétszer is beszélt. Napirendre ismét az előző napi tárgy került, t. i. az *Imputatio*. Széchenyi nem maga volt a küzdtéren, vele tartottak Illésházy, Esterházy Mihály, Ghyczy, Ürményi, Pászthory ezredes, Pongrácz, Busán horvátországi követ, ifjabb Zichy Károly egy hittani tétellel: *non dimittitur peccatum, donec non restituitur ablatum*. A többség ellenök döntött. A rendek, Péchy kivül, ki a beszámítást felirat által is biztosíthatónak hitte, nem tágitottak; az izenet visszament.

Deczember 26-án az elnöklő nádor maga nyitotta meg a discussiót. Illésházy közvetített, hangsúlyozván, hogy a két ház voltakép egyetért stb.

Széchenyi beszédét, ki Végh után szólt, Zsoldos így adja:

»Lelkem esmérete azt hozza magával, hogy minden okoskodást elmellőzvé, esmérve Jobbágyaím sorsát, azon könnyíteni kötelességemnek tartsam, s ezt kell minden földesúrnak tenni. A mi jót pedig ma lehet tenni, azt ne halaszszuk holnapra.¹⁾ De bizalmatlanságot is mutatnánk a halasztás által, mert megígérte a Felség, hogy a constitutiót helyre akarja állítani. A betegség extraordinárius, a remediumnak is olyannak kell lenni. Fogadjuk tehát el a Státusok kívánságát.« A nádor tekintélye győzött.

A rendek újra kerületre vitték a tárgyat. Erősen érvelt Plathy, szónoki hévvel Nagy Pál, teljes elégtételt, s szép szavak helyett tetteket követelve. Újra ment a nunciium. Nagy ingerültséget okozott, hogy épp az alatt is, míg e tárgyalások folytak, s mi alatt a király a törvénytelen adórendeletek s azok minden következményeinek (*effectus*) megszüntetését elrendelte, Bars megyé-

¹⁾ Ma mint t.-cikket lehetett felterjeszteni, holnap az adó kérdésével együtt feliratba foglalni.

ben gr. Keglevich főispán. Metternich sógora, folytatta az erőszakos behajtást. Kocsiját Pozsonyban sárral dobálták meg.

December 30-án és 31-én ismét ez a kérdés tárgyalatván, Széchenyi megdöbbenve veszi észre, hogy egy csomó fiatal mág-nás szabadelvű és ellenzéki szellemben mer nyilatkozni, s komoly ügyekbe bizonyos felületességgel beleszólni. — Nem fog-e, kérdi, ez messzire vinni?

Jellemző arra nézve, kit Metternich az ifjúság megrontójának mond!

Széchenynek e kérdésben mondott második beszédét, mely rövidségben és szabatoságban az előbbivel vetélkedik, Zsoldos így adja:

»Széchenyi István. (Kapitány.) Hogy ne mondja az irigy külvilág, hogy akkor támad meghasonlás köztünk, mikor a szegénység sorsának enyhítéséről van szó, azon szegény jobbágyokról, kiknek ámbár repraesentánsaik nincsenek, mindazonáltal minékünk, mint becsületes földesuraknak, kell sorsuka szívéinkön hordozni, álljunk reá a Státusok kívánságára. Bizok én a Felség igasságos voltába, erköltsébe, és senki az ellenkezőről meg nem győz, hogy ő nemcsak szóval, hanem tselekedettel is megnyugtatótunkat akarja megszerezni.«

Az 1826-dik év január havának első fele még mindig e vitában és kölcsönös izenetváltásokban találja az országgyűlés két házát. Az ellenzék végre lankadni kezd. Közben beszéltek egyet-mást a papiros pénzről, a hányákról, a kamaráról, harminczadról, sóról stb.

Széchenyi, szélesebb látkörénél fogva, megbotránkozik Nagy Pál primitív nézetein, a ki csak az aranyban lát igazi vagyont s az élet ezernemű finomított igényeit, Anglia vélt nagyságát is, adósságai miatt, mérő csalódásoknak nyilvánítja. »A pénz megvetése — jegyzi meg erre naplójában a Hitel leendő írója — bizony nem nagy bölcsesség. Én ugyan inkább szeretek szegény lenni és szabad, mint bárkinek gazdag rabszolgája; de mégis legszívesebben lennék szabad és egyúttal gazdag!«

Egyes követek, felháborodva a főrendek makacs ellenszegülésén, az egész felsőház ellen intézik támadásaikat, s a regalisták

jogait fenyegetik. Maga Ferencz császár olyformán nyilatkozik, hogy egy-egy mágnási családnak egy képviselője elég volna a felsőháznál.

Ez Széchenynek vele született önérzetét sérti, s fogadja, hogy nem egykönnyen fog öröklött jogairól lemondani.¹⁾

Január 11-én az Imputatio kérdésében egy közvetítő indítvánnyal lépett fel. A már beszédett s el is költött összegeknek a megajánlandó adókból, az illető adózók javára, követelt leszámítása természetesen némi deficitel járt volna, melynek fedezésére a kormány nem vélt módot találhatni. Széchenyi tehát azt ajánlotta, hogy ezt a hiányt a különben adómentes nemesség vállalja magára s fizesse be a kincstárba subsidiumképen. Így az anyagi cél is el lenne érve s a szellemi is, t. i. az alkotmányosság elve megmentve. Ily hozzátevással óhajtotta a rendek által szövegezett törvénycikkeket szentesítés alá felterjesztetni.

Egyetlen egy pártolóra sem talált.

Január 12-én a rendek, Vay, Borsitzky, Máriássy, Dezsewffy és Nagy erőteljes szónoklataik után elejtették a harmadik cikket, az országgyűlés határidejének előre kitűztetését, csakhogy megmentse az elsőt. Mi volt a nádor válasza? Az, hogy ha már elállottak attól, álljanak el ettől is. S az »udvaroncok,« mint Széchenyi bosszankodva megjegyzi, mind hozzá szegődtek. Ő maga ellentállott.²⁾

Beszédébe, melynek szövegét nem birjuk, föltehető, hogy becsúszott valami a következő böleselmi elmélkedésből, melyet e napon naplójában örökített meg.

»Ausztia kormányzási rendszere 1790 óta az volt: a mágánasokat és a nemességet álomba szenderíteni s a parasztságot tőle elkülöníteni. Mind a két irányban szépen előre haladott; mert bizony szépen elszunnyadtunk, sokan még most is alusznak s egész szívvel kezdtük meggyűlölni egymást. Most egyszerre reánk küldik a commissáriusokat, ezek felzavarják a nemes urakat. Ime ébredőben vagy ébren vagyunk már. Évek óta látjuk, hogy a nemesek küzdenek, czivakodnak, kiteszik magokat pusztán

¹⁾ V. ö. az 1843—4-ki országgy. tárgyalásait.

²⁾ Lásd gr. Széchenyi I. Naplói 186. l.

csak a parasztok jólétéért. És sehol sem volt a nemzetnek ez a két osztálya szorosabban együtt.»

Simább modorban majdnem ugyanez van ebben elmondva, a miért néhány évvel később barátját Wesselényit perbe fogták!

A két tábla közt végre január 17-én jött létre az egyetértés. A felirat 20-án vegyes ülésben szokott módon lepecsételtetett s felküldetett.¹⁾

Rövid foglalata ez:

Köszönet a Rescriptumért.

Ennek elvei törvénybe iktattassanak s ott örökre fennmaradjanak.

Az Adó tárgyalatván, a teljes beszámítás elve megállapíttassék.

Országgyűlés a törvényes idő alatt mulhatlanul (inomis) tartassék.

A Vármegyék levelezési joga fentartassék.

A Rendszeres munkálatok nyomtatás által közre bocsátattak.

(Ezek mibenléte felsoroltatik).

Noha egytől egyig tárgyalandók, fölvetetésök sorrende mégis ez volna: 1. Kereskedelem. 2. Urbarium. 3. Adó. Ezek után pedig: a) Törvénykezés. b) Tudományos tárgy (és sajtószabadság). c) Bányászat. d) Egyházi s végre e) a közigazgatási munkálat.

Az újabb sérelmek tárgyában küldöttség dolgozik. Ezeket ama munkálatokkal összefogva (junctim) akarják tárgyalni.

A magyar nyelvre nézve, hogy már a mostani országgyűlésen hozandó törvények egyik oldalon deák, másikon magyar nyelven irattassanak.²⁾

Az országgyűlés munkakörének ezen áttekintése után vesünk egy futó pillantást Széchenyi kedélyállapotába is. Naplója pár sora elegendő lesz.

¹⁾ Acta XLI. sz.

²⁾ E »közökhajtás, bár késő nemzedékek »örök hálája« volt érte igérve, még nem ment teljesedésbe. A t.-ezikkeknek csak latin szövege van Corpus Jurisunkban. A többit is csak az idő érlelte meg.

»Megindul a harc a kényuralom és a népjog közt. Az absolutismus szolgái, kiknek érdekeik, existenciájuk a régi rendszerrel oly szorosan egybefügg, nem fogják a csatatért elleneiknek egykönnyen átengedni. Erősen fognak még viaskodni. Lánczok és vér nélkül nem fog ez a dráma befejeződni!«

»Cr —hoz való szerelmem vagy megöl, vagy igazi philosphussá tesz. — Az ő érdeme lesz, ha egy egész nép újjá fog születni!«

A január 31-diki ülésben Széchenyi kétszer beszélt, s a nádor részéről két, eddigelé ritka, figyelemben részesült. Napirenden az Igazságügy rendezése s e tárgyban kiadott pátensek dolga volt. A nádor hivatkozott mondására: *Illud quod Comes St. Széchenyi dixit, adeo fudatum mihi apparet, quod ad illud forte Exc. Proceres accedere possent.* Tehát nem ellenzéki szellemenben nyilatkozhatott a különben alárendeltebb kérdésben. Azt találta, hogy e sérelem nem elég erős érvekkel van támogatva. A rendek, mire Vay figyelmezteté. nyomban »zúgtak« is ellene! Azután ő felsége születésnapjára egy tisztelgő küldöttségnek Bécsbe menesztése határozatván, a nádor gróf Széchenyi Istvánt is belé nevezte. Az ülés, a rendkívüli hideg miatt, a nádor magán szobájában tartatott.

Február 7-én a főrendeknél a m. k. kamarának függetlensége volt napirenden, míg a rendek a nevelés szabadságáról vitatkoztak. Széchenyi az előbbi tárgyban kétszer szólalt fel. Éles ellentét nem volt, bár a főrendek többsége azt vitatta, hogy némely fontos dolgokban, mint p. o. az államjavak bérbeadása, az intézkedés egyenesen ő felségét személyesen illeti stb.

A tisztelgő küldöttség Bécsben járván, Széchenyinek ez alkalommal nevezetes találkozója és eszmecseréje volt Metternich miniszterrel, melyről első kötetünkben beszámoltunk. ¹⁾

Február 15-én hálásabb tárgy: a magyar nyelv ügye került szőnyegre. Széchenyi ez ülésben háromszor szólalt fel s még az nap lemondott a katonai szolgálatról. Ezen rég érlelt határozatának gyors végrehajtásáról naplója így szól: »Meine Quittirung

¹⁾ Sz. I. Naplói 187. l.

eingegeben und mir vorgenommen, in keinem Fall im Dienst zu bleiben, wenn auch der Kaiser mich gleich auf der Stelle zum Obersten machen wollte.«

Ebből gyaníthatjuk, hogy nemcsak az ő speciális alkotása, a m. tudom. akadémia megalapítása ügyében szólalhatott fel, melyből pártkérdés nem lett, hanem a vele egy napon tárgyalt más két tárgyban is, mert egyszerre három Izenet küldetett át az alsóházhoz, ú. m.: 1. a Fiscális és Camerális Jószágoknak osztogatása s a titkos feladások és hamis vádak eránt; 2. a Haza védelmezésének eszközei; 3. a Magyar nyelv terjesztése és gyarapítása eránt.¹⁾

A honvédelem eszközeire nézve annyit tudunk, hogy az Insurrectio magasztalójának, Nagy Pálnak nézeteivel Széchenyi sehogys tudott megbarátkozni. Tudjuk azt is, hogy a titkos feladások által személyesen is érintve volt. Míg Metternich ellenében azzal védekezett, hogy semmit sem tesz titokban, hanem mindent teljes nyilvánossággal, s így nincs is mitől »rettegnie,« magában szív-erősítésül ama klasszikus verset idézgeti:

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Ugyan február 15-én az ország rendei érdemlett ovatióban részesítették az akadémia első alapítóit s első sorban megindítóját.

Egész vita támadt a nemzeti hála kifejezésének módja és szavai felett. Legnagyobb buzgóságot fejtett ki a lánglelkű költő államférfiú, gróf Dezsewffy József. — »Valamint — mondá — a Büntetésnek a Bűnök mivoltára, úgy a jó tselekedetekre a jutalomnak, melly itt tsak a hál'adatosságnak kijelentésében állhat, alkalmaztatva kell lenni. Gróf Apponyinak, hogy a Könyvtárát Posonyba helyeztetvén, a közhasználásra engedte, az mondatik az Izenetben, hogy nagy hál'adatossággal vették a Státusok, ez pedig tsak a Tudományokban való gyönyörködésre használ. Mennyivel nagyobb ditséretet s hál'adatosság kijelentését érdemel tehát Gróf Széchenyinek és a többi Ajánlóknak

¹⁾ Acta LI., LII. és LIII.

illy nagy tárgyú és az egész Nemzet boldogíttására czélzó ajánlásaik, és ezekről tsak az mondatik az Izenetben: voluptati et gaudio cedit, holott midőn a kerületbeli Ülésben az ajánlások kinyilatkoztattak, azokat a Státusok igen nagy érzékenységgel vették, lehet tehát mondani és az Izenetbe is tenni: cum emotione animorum omnium.« ¹⁾ Ellenezte ezt a jelenvolt ajánlók egyike. Vay Ábrahám. Maga és Társai nevében biztosítva a Státusokat, hogy azt »nem valamelly ditsőség vagy hál'adás

¹⁾ Alkalmat veszünk magunknak egy, emberek és kor jellemzésére nem érdektelen adatnak közbeszurására. Dezsewffy, föllekesülve Széchenyi nagylelkű ajánlatára, azt melegében, november 4-én, egy Ódával igyekezett megörökíteni, melyben többek között ilyeneket mond:

Dicsérni szívből kész, a mi érdemel
Dicséretet, kell dallanom angyali
Elszánt ajállásod —

Oh, nagyra termett férjfiú, felfogád
Mit szül a nemzet nyelve tudása —

Nem német ám még e haza s nem lesz is.

Beleszöve a Károlyi, Vay, Pálffy, Batthyányiakat, az akkori divat szerint Széchenyit Parisnak, Alcibiádnak nevezgeti stb.

Friss barna orczádon mikor ég piros
Tűzláng, szemed gyúlt szíveket ejteget,
S széles szemöld-boltból kitorve
Oszto gat és mosolyog sok érzést.

Hát módod és elméd, Te kecsék fíja,
Nem tenne-e másból eszelős bolond
Úrfít? — —

Aztán külföldi utazásait sorban érintve:

Méhek gyanánt hoz Tégedet, angyalunk,
Most vissza, jól megtelve gyümölcscsel ad
Ismét közénk s mézes virággal
Szárnyairól lerak itt Pozsonyban.

— koporsót

S nem lel időt a halálra tetted.

vadászatja végett, hanem egyedül a köz-jónak előmozdításától lelkesítve tselekedtek, és így nem akarják tudatni a balkezekkel is, mit a jobbal tettek, sőt közönséges nyilvánosságra sem hagyták volna a dolgot, ha az intézetnek elrendelése meg nem kíváná» stb.

Országos küldöttség indítványoztatott, mely az alapítók kívánságához képest, és már készen lévő előzmények. »egy Révaynak, egy Prónay Lászlónak, úgy az 1790-diki és 1807-diki Országos küldöttségeknek munkái« nyomán, a felállítandó akadémia alapszabályait kidolgozza. ¹⁾

Ez a küldöttség a február 17-diki vegyes ülésben, elnöki kinevezés útján, így alakult meg:

A rendek közül, és pedig a királyi táblától Kárász Miklós, Kovács József, Horvátország részéről Osegovits István, az egyházi rendből Csasz István, Kolosváry Sándor, a vármegyék részéről Bartal György, Nagy Pál, Péchy Imre, Végh Ignác, Jesák Sámuel, Vay Ábrahám, gróf Andrássy György, Jakabfi Simon, a jelen nem lévők részéről Csiba Ernest, a királyi városok részéről Boráros János és Kis József = 16. A főrendek közül: Báró Szepessy Ignác erdélyi püspök, Végh István koronaőr, gr. Esterházy József, gr. Zichy Ferencz főispánok, báró Mednyánszky Alajos és b. Pongrácz József, s mint ajánlók Széchenyi és Károlyi = 8. Összesen: 24 tag. A bizottság elnöke, mint rangra nézve is legelőkelőbb, Végh István lett.

Engem is ősz hóval porozott fejűt
Kit bús hazámnak piszkai pajkosan
Vig gúnyra még olykor nevetve
Hajtanak annyira felhevitél,

Hogy nyomva is gondtúl, ragadom megint
Lantom —
— s merem, hogy fennmaradnak
Szózatim és egyedül miattad.

Kit e költemény, ha nem éppen költői szépségei, hanem miyeliség-történelmi becsénél fogva érdekel, megolvashatja mind a 37 strófáját a F. M. O. Minerva azon évi deczemberi számában.

¹⁾ L. Diarium I.

Február 22-én mind a két házat, részint az előleges (præferentialia) tárgyak, részint az előleges sérelmek foglalkoztatták, többi közt a bank. papirospénz s a magánosok pénzviszonyai nak szabályozása. Széchenyi, kinek közgazdasági és pénzügyi nézetei jóval előbbre jártak, nem maradhatott mindenben a rendek szűk ösvényén. Különben szónoki járatlanságával küzdött s panaszkodik, hogy nemcsak könnyebben nem, hanem sokkal nehezebben megy neki, mint kezdetben. Fülébe sugdossák, hogy Bécsben sok ellensége van. Ez önérzetét kelti fel: Ich fange an selbstständig zu werden!

Hardegg ezredes, néhány nap előtt, magához hivatta, hogy magatartásáért megdorgálja; esztei Ferdinánd főherczeg pedig egyszerűen el akarta zárni előtte a pályát azzal, hogy ezredéhez visszahivassa. Mindez csak bővebben igazolja fentebb már közölt határozatát, s a katonai szolgálatnak a parlamenti szolgálattal összeférhetlenségét bizonyítja. De hozzávetve Metternich intelmeit és baljósatait, másfelől pedig szerencsétlen, de magasröptű szerelmi ábrándját: lélektanilag igen megfoghatóvá lesz kedélyének ama búskomoly vonása, mely sók jónak és nemesnek szülője, végül pedig oly gyászos kimenetelnek okozója lett. Egy szellemi világot alkot magának, abban él, lábai alig érintik a göröngyöt. Ich fühle, dass ich mit der Geisterwelt eng zusammenhänge! — Weiss der Himmel, ich werde noch ein Narr!...¹⁾

Folynak a magánértekezletek az akadémiának szervezéséről. Nagy és Vay ellentétbe jőnek, Széchenyi úgy gyanítja, hiúságból. Wesselényi hol segít, hol sérti. Bartal s többen azt tartják róla, hogy csak eszközeül szolgál a kálvinistáknak.

A február 28-diki ülés csakugyan egyházpolitikai szabadelvű nézetek nyilvánítására adott neki alkalmat. A nevelés szabadságáról volt szó s azon sérelemről, hogy sem külföldi iskolák látogatása, sem házi tanítók föltétlen alkalmazása meg nem engedtetett. Széchenyi kétszer is nyilatkozott, s vele tartottak Esterházy M., Batthyányi K. J. és Károlyi Gy. a papok nagy »elszörnyülködésére.« A Széchenyi beszédének szövegét nem

¹⁾ Lásd ezekről első kötetünket: Hit és kétségbeesés.

birjuk ugyan, de szelleme iránt semmi kétséget sem hagy fenn az a néhány sor, melyet ez alkalommal naplójába ígatott.

»Mi tartoztatja fel az idők rohamát? — Ezer év múlva theisták sem lesznek többé. S vajjon az emberek, a helyett, hogy ábrándok, vakbuzgóság, babona és csalók után indulnának, nem fogják-e végre saját szívöket és eszöket megkérdeni az iránt, hogy mit kell hinniök és mit kell tenniök? Minden bizonynyal. — Már hogy aztán boldogabbak lesznek-e? ahhoz kétség fér. — *Le bonheur ne consiste pas dans l'ignorance, dans les préjugés, mais dans le charme: dès qu'il est rompu, il n'y a plus de vrai bonheur.*« ¹⁾

Ha e szabad és egyúttal fellengős nézeteket alkalmazzuk a fenforgott napikérdésre, Széchenyi rég elhangzott beszédének lényegét a következő jelikékben kell visszaadnunk:

Ne bántsátok az emberek vallásos meggyőződését.

Hagyjátok kit-kit a maga módja szerint boldogulni.

A gyermekek szülőikhez állanak legközelebb, s így neveltetésük módja és eszközei iránt ezek legilletékesebbek.

A magyar embernek ártalmára nincs, ha kissé a külföldre is elnéz, ha szélesebb látkörre tesz szert.

Az evangélikusoknak külföldi alapítványait nem confiscálhatjuk.

Az időt különben haladásában meg nem állíthatjátok, s az a kiváltságok rovására a szabadság felé visz bennünket stb.

Márczius 2-án a Magyar nyelv tárgyalatott. Az alsóház-nál a megelőző napokon sok lelkes felszólalásra adott ez alkalmat. A február 28-diki országos ülésben éppen Nagy Pál beszéde alatt »jelenvén meg a Palotának Emeletjén (Gallerián) a cs. k. főherczegasszony, az ország Nádor-Ispányneje, a ki az Uralkodóház Tagjai közül legelőször szólította magyar nyelven a követeket, és ezzel a nemzetet felettébb megörvendeztette, a szóló követ azonnal hazafi érzésétől lelkesített Éljen felkiáltásra

¹⁾ Nem éppen a tudatlanság s az előítéletek boldogítják az emberiséget, hanem a dolgok varázsa, s ha ez egyszer szétfoszlik, nincs többé boldogság számunkra.

buzdítottván, szintazon közönségesse lett örömkialtásokkal a Státusoknak háromszorosan meghangzott a Palota.«¹⁾ De ez öröme sepp közé üröme sepp is vegyült. A horvátországi ítélőmester, Kussevich József külön állást foglalt, Dalmátia, Horváth- és Tótországok municipális jussaikra támaszkodva, melyek, mint mondá, a Magyarországgal való összeköttetésüknél is öregebbek, s azon időkből származnak, midőn magoknak külön királyaik voltak, stb. Márczius 1-én is folyt erről a vita. a horvátok erősen ragaszkodván az ő deák nyelvökhöz. Élénk ellentét fejlődött ki. Az elnök erőltette az *intra fines Regni* (t. i. hogy csak az ország szorosabb határai közt legyen érvényes a törvény) záradékot; de a többség a pozsonyi követ formulázásához ragaszkodott, mely a magyar állameszmének adott kifejezést.

Többi közt az e tárgyban keletkezett Izenetet tárgyalták a főrendek márczius 2-án. Széchenyi »abban látja a kérdés lényegét, vajjon a latin vagy a magyar nyelv legyen-e túlnyomó, mert jól elemezve a dolgot, bizonyos, hogy vagy az egyiknek vagy a másiknak háttérbe kell szorulnia. A kérdést nem tartotta még eléggé megérttnek arra, hogy fejtegetésébe mélyebben belebocsátkozzék. Ha a szokott régi slendrián továbbra is fenhagyatott volna, *mathematice* hebizonyítható, hogy a magyar nemzet pár száz év alatt megszűnt volna létezni. De így a mint ma állanak az ügyek, istennek hála, áll és él még Magyarország!«

Márczius 8-án ülés volt ugyan; de Széchenyinek ülésen kívül akadt fontos dolga. Vay és Károlyival a nádorhoz ment, az akadémiai igazgató-tanács 25 tagjának javaslatba hozása végett. Széchenyi vitte a szót. Herczeg Batthyányinál is jártak; de ez nem akart belépni. A küldöttség kebelében Széchenyi nagy hévvel fejtegette az akadémia kettős célját, melyre külön kell törekednie: egyik a nyelv kiművelése, másik annak terjesztése. Örül, hogy sikerült erről a többséget meggyőznie. De sajnálkozva veszi észre a reformátusok és katolikusok titkos versenyzését, melyre többi közt a kormány támaszkodni látszik.²⁾

¹⁾ Orsz. gy. Jkv. II., 65-dik ülés. A nádornénak az újévi üdvözletre adott magyar válaszát I. Vaszarynál. 198. l.

²⁾ Gr. Széchenyi I. Naplója 187. l.

Márczius 9-én a protestánsok sérelme ügyében egy ingerült ülés tartatott a rendeknél, melyet Mailáth személynök, nem bírván a szavazatok számítása miatt ellene támadó zivatart megfékezni, eloszlatott. Széchenyi ez eseményt igen nevezetesnek tartotta, mert ha szó nélkül hagyják, tág kaput nyitnak a kormány beavatkozásának s a képviselet nevetséges komédiává törpül. Levonja belőle a következtetést, hogy az országgyűlés rendezésének kérdése, bár legkevésbé sincs még megérelve, így előtérbe vonatik s alig lesz halasztható. Hát még, teszi hozzá, minő állást foglalunk mi felsőháziak a törvényhozásban! — Másnap egy érdekes találkozása volt az alsóház elnökével, kinek némi gúnynyal szerencsét kíván az udvarnál szerzett legújabb érdemeért, hogy megmutatta, mily könnyen lehet Magyarország egész alkotmányát halomra dönteni. Az: majd 10–20 év múlva emlékeztetni fogja e napra, s megmondja, minő jó hazafi és becsületes ember volt. Széchenyi t. i. már ekkor is türehetetlennek találta ugyan a városi s polgári elemnek, a kiváltságos nemesek ellenében az országos képviseletnél, semmibe vételét; csak hogy a kormány kénye-kedvére bízni, daczára az idézett 1608: I. t.-eziknek, addig sem lehetett a szavazatoknak hogyan és miként leendő számítását. Sokat vitattatott utóbb e kérdés: de csakugyan husz év kellett hozzá míg megoldást nyert.¹⁾

Széchenyit, ki Mailáth tapintatát dicséri, azon érzés lepi meg, hogy ő maga máris minden párttal meghasonlásban él. Mi lesz még később öregségére!

Márczius 18-án Széchenyi szükségesnek látta hosszasan nyilatkozni. Tárgyalás alatt az igazságszolgáltatásnak kir. pátensek általi szabályozása volt. Mi Széchenyit felszólalásra bírta, az Cziráky és Eötvös túlmonarchikus nézetei voltak, kiknek, úgy mond, az alkotmányosságról még fogalmuk sincs. Naplója azt sejteti, hogy hosszabb beszédben az Ausztriával való összeköttetésről is, későbbi kedvencz témájáról, — megemlékezett. Ezeket írja s tán mondotta is:

Egy olyan országnak az alkotmánya, mely más abszolút

¹⁾ Érdekes részleteket Vasziarynál.

uralom alatti országokkal áll összeköttetésben, mindig veszélyben forog, s csakis válságos és háborús időkben tartható fenn. Ha a béke hosszabb időn át biztosítva van, úgy a szomszéd. országok, melyeknek alkotmányuk nincsen, eszközül engedik magokat felhasználtatni az alkotmányos, tehát boldogabb ország ellen, s az uralkodó maga is végre türeltemiek fogja találni azt az állapotot, hogy míg az egyik országában kénye-kedve szerint tehet a mit akar, a másokban minden lépten-nyomon ellenmondásra és akadályokra találjon.«

Közel fekszik — s mily távol álla még! — a következtetés, melyet e helyzetből le kell vala vonnia, hogy t. i. az abszolutismus itt is ott is megszüntetendő s az alkotmányos kormányzás mindenütt behozandó, hogy egymást kölcsönösen, együtt pedig a trónt támogassák. Metternichnek tudjuk, nem ez volt nézete!

Ápril 1-je igen emlékezetes napja volt Széchenyi parlamenti pályafutásának. Szigorú elnöki megrovást vont magára. Míg a rendek a felállítandó m. t. akadémia kiadványainak »szokott módon« censura alá vonatásáról vitatkoztak, mit csak az egy Somogy megye követe ellenzett, ájtott a főrendektől a papirospénz dolgában készült izenet, mely az e tárgyban kiadott kir. rendelet sistálását követelte. Ebből következtethetjük, hogy a felsőház ülést tartott s hogy az előleges sérelmek e pontjával foglalkozott.¹⁾

De Széchenyinek e napon mondott beszéde tartalmát is birjuk, nagyjában legalább, s azt Vaszary könyvéből, a Guzmics naplója nyomán, a következőkben írjuk át.

Méltóságos urak fenséges palatinus! Minek előtte a szóban forgó kérdésre felelnék s a már több ízben vitatott »sistere« szó iránt mi értelemben vagyok, rövideden (?) előadnám, két észrevételemet terjesztem a méltóságos urak eleibe; hogy katona lévén, azzal ne vádoltassam, hogy az igaz ügyben azt, a mint a dolog van, nem bátorkodom megmondani. Fájlatva kell ugyanis megvallanom, hogy elgondolva diaetái dolgaink eddigi folya-

¹⁾ Acta XCVI. sz.

matját, azon szemlátomást való ellenkezősekből, melyek az ország gyűlése kezdetétől fogva itt estek, oly nyomós következtést hozok én ki, miszerint azon kérdést kell magam eleibe tennem: van-e nekünk igazán constitutióknak? avagy nem azért jöttünk-e mi ide, m. urak, hogy a haza boldogságán munkálódjunk, s hogy orvosoljuk sebeit ezen áldott édes anyának, mely minket annyi javaiban részeltet és olyan constitutionális szabadsággal dicsőít, melynek megszerzéseért más nemzetek utolsó csepp véréket is készek volnának kiontani? S miért palástolnám a dolgot, mi itt mégis csak a drága időt töltjük. Tizenegyedik izenet már ez, a mi most itt felolvastatott, ezen correlatiók¹⁾ dolgában, s szálljunk magunkba, mélt. urak, s valljuk meg, hogy ez a felső tábla hátráltatja a tanácskozások kívánt előmenetelét. Több constitutionális országokban is voltam én már, láttam dietai dolgok folyamatját, de hogy azok ily vontatva mentek volna, azt nem láttam. Ez az egy sistere szóeska mióta foglalkoztatja már az ország rendeit, pedig, ha jól felvesszük a dolgot, nem méltán kérhetjük-e ő es. k. felségétől, hogy sistálja a provisoriumokat, melyek nemcsak hogy annyi privátusokat szerencsétlenné tettek, de az egész nemzetet s az országot oly zűrzavarba hozták, melyeknek lecsendesítését és rendbe hozását nem más, csak ezen sistere szónak törvénybe tétele eszközölheti. És éppen ennél fogva tetszik vissza énelőttem azon okoskodás, melyet itt már több ízben hallottam, hogy azért nem lehet sistálni a provisoriumokat, mert ez által a privátusok correlatiói perplexitásba jönnének. Midőn az egész haza békesége perplexitásban forog, jó lesz-e ha a katonák, egyenként elhagyván a hadi rendet privát correlatióik miatt, az ellenséget duhni engedik kénye-kedve szerint? Ezen provisoriumok által, melyeket a státusok sistálni kívánnak most, az egész ország jött perplexitásba: nem az-e hát a mi kötelességünk, hogy holmi mellékes tekintetekre nem hajolván, az ország összes lakosságának megnyugtatót szerezzünk s javaikat bátorságba helyeztessük? A milyen tiszta szívvvel szeretem hát hazámat, melyből annyi jót vettünk mindnyájan, mélt. urak, oly tiszta lélekkel kívánom a

¹⁾ A magánosoktartozásának minő pénzlab szerinti kiegyenlítése.

provisoriumok sistálását, s ennél fogva a tettes Statusoknak most felolvasott izenetjét egészen helybenhagyva, óhajtánám, hogy mint a primitivum nunciumban a sistere szó maradjon meg; a mi annyival is inkább kívánatos és lehetséges, mivel az 1791: XII. articulushoz ragaszkodva, a tyrok statutiójára s a contributióra nézve is kértük már ő felségét, hogy rendeléseit sistálja.

A nádornak erre következett rendre útasító közbeszólását, ugyanazon forrásunk után igtatjuk ide.

Veneratione ductus erga merita genitoris domini comitis Széchenyi dicta eius non equidem ponderabo, verum id magis Vestrae dominationi hac vice dicendum arbitror, ut sermonem fini consultationis conformius adplicet, dictis monita prae se ferentibus abstineat. Excelsi enim procures sua officia norunt, nec ullo indigent vestrae dominationis sive consilio, sive monito.

Szoboszlai szerint mind Széchenyi, mind a nádor élesebb kifejezésekkel éltek. A szónok felhányta, hogy a főrendek mindent elleneznek a mi az alsóháztól jó, csak azért, mert onnét jó, pedig a lelkiismeret szavára is kellene ám hallgatniok. A nádor viszont illetlennek (quae indecenter protulit) bélyegezte szavait, s elnöki autoritására hivatkozva keményebb eszközökkel is fenyegetődzött, ha elődeinek érdemeit nem tekintené, s komolyan inté, hogy máskor óvatosabban (cautius) viselje magát! ¹⁾

Az állam hiteléről is nyilatkozhatott »hosszabb beszédben« Széchenyi ily nem kedvező módon s osztozott az alsóház bizalmatlanságában a kibocsátott legújabb papirospénz irányában is, mi viszont az elnöklő nádor féltékenységét, s egyúttal a bécsi pénzügykörök irányában kényes helyzetének tudatát ébreszté fel. Félő volt, — legalább úgy indokolták aggályaikat a főrendek, — hogy a lehető veszélyek emlegetése a közhitelnek csak ártalmára lesz, s míg az egyesek érdekeinek megóvását czélozza, másrészt még nagyobb bajoknak lehet okozója stb.

A rendek és Széchenyi legerősebb érve e kérdésben az volt, hogy akárminemű pénzről (illetőleg hitelműveletről) csakis alkotmányos úton az országgyűlés befolyásával lehessen intézkedni.

¹⁾ L. Vaszary.

Az alsóház szónokai azonban erőltették annak kimondását, hogy soha más mint arany és ezüst pénz forgalomba ne jöhessen.

Egyébiránt Széchenyi e beszédére vonatkozó még három nyilatkozatot idézhetünk, mely mindegyik más oldalról érdekes világot vet reá. Maga az elnöklő nádor szigorú rendreütasítását, mint tudva van, még azzal a hozzátevéssel élesíté, hogy a szólónak kitünő boldogult atyját tekinti, s annak egykori nagy érdemeit tartva szem előtt enyhébben torolja meg kifejezéseit, mint különben tenné. Több napokkal később pedig magánkörben, de olykép, hogy Széchenyinek is hirül vigyék, azt mondá, hogy ama rögtöni rendreütasítással sokkal nagyobb kellemetlenségektől akarta megóvni, melyek Bécsben vártak volna reá. Így a nádor, nem megvetendő tapintattal, egyszerre két czélt is ért el: csitítva a bankkörök érzékenységet, s egyúttal elhárítva egy kis zivatart az ellenzéki főúr fejről. Ez egy.

Másik a szónok közvetlen benyomása, melyet naplója szavaival adhatunk: »1826 ápril 1-én. Ülés mind a két teremben. Kérdés: a Wallis-féle pápens sistálása. Egy hosszú beszédet tartottam. A palatinus kiszidott. Atyám iránti tekintetből, úgy mond, nem akar szigorúbb lenni. — Én nyugodt voltam, legkisebb zavarba sem jöttem; nem is válaszoltam. Ezt vajjon jól tettem-e? nem tudom. Láttam és tapasztaltam, hány nyúlfark esik egy bátor emberre. Mindannyian szépen eserbe hagytak. Ezek a mi magyar mágnásaink nem érdemlik meg az alkotmányt, a szabadságot.«

Harmadik érdekes adat, hogy egy hét múlva már azt jegyezheté naplójába: »Ápril 7-én végre is azt vették elő és fogadták el, a mit multkor én indítványoztam.« Ez izenetben a két tábla között nevezetes közeledés történt, s a főrendek egy-két pontban engedtek, nem minden elvi fentartás nélkül.¹⁾

Ápril 12-én valami rövid nyilatkozatot tett Széchenyi. E napon ő felsége köszönő válasza olvastatott fel a súlyos betegségből való fellábadása alkalmából hozzá intézett loyalitási feliratra. A hangulat nagyon megjavult.

¹⁾ Acta XCVIII.

Ápril 17-én végre elegyes ülésben meghitelesítettett az ú. n. előkelő tárgyakban (*praeferentialium objectorum*) készült felírás, melyhez mellékelve voltak a sérelmek és kérelmek (*cum Gravaminibus et Postulatis*). Ez az okirat szokott módon aláíratván, lepecsételtetett s Bécsbe felküldetett.¹⁾

Ápril 18-án érkezett egy k. leirat a sérelmi felíratra, de nem elégítette ki a rendeket. Azon hó 26-án a többi sérelmek és kívánatok szerkesztésével megbízott küldöttség Illésházy elnöklete s aláírása alatt beadta jelentését. Illésházy pedig elutazván, Bécsben mindjárt az az örömlír terjedt el, hogy most az ellenzék Pozsonyban vezér nélkül marad. Ugyanott neheztelnek Dezsőffyre, a Széchenyit magasztaló költeménye miatt.

Május 5-én az ellenzék vereséget szenved. A többség országos ülésben a személynökhöz állva, az adónak mind mennyiségében, mind minőségében halasztás nélküli megajánlását határozza el.

Május 8-án Rohonczy és Bezerédy tisztelegtek Széchenyinnél, hogy neki küldőik, Veszprém vármegye, nevében köszönetet mondjanak az akadémiára tett ajánlatáért.

Május 20-án az adó kerek négy millió eziüst forintban megállapítottatott.

A május 26-iki ülésben Széchenyi, saját vallomása szerint. »hosszasan és jól« beszélt. Utána 27-én »detto.« Közben az első lófuttatás rendezésével volt elfoglalva s egy párszor megfordult Bécsben is.

¹⁾ Acta CIII. A magyar nyelv érdekében ezek kívántattak : 1. a m. k. helytartótanács, 2. a k. curia hivatalos nyelve legyen, 3. a törvényezikkek magyarul és latinul szerkesztessenek, 4. világi vagy egyházi hivatalba csak a magyar nyelvben jártas juthasson, 5. iskolákban taníttassék, 6. magyar könyvek, 7. nemzeti játékszin, 8. pénzek és érmek körirata. Ezután az akadémia felemlítésére, a Széchenyire vonatkozó ily frázissal : Comes Stephanus Széchenyi, non modo Széchenyiani Nominis, quod Annales Hungaros ornat, verum et virtutum Stirpis Suae Haeres, pro Nobili in Patriam et Concives suos amore, scopo promovendae Linguae Nationalis, procurandaeque adminiculo illius Scientiarum et artium extensionis, et sic efficacius constabiliendi Nationalis Spiritus etc.

A nevezett két napon a rendek nem tartottak ülést, csak a főrendek. Tárgyalták pedig az alsóháznak először az adó megajánlása, azután az utóbbi leiratra adandó válaszfelirat alapjául szolgáló izenetét. Az ellenzék már megpuhult, s így Széchenyi beszédei, ha szigorúan alkotmányosak is, de csillapítók és közvetítésre hajlók lehettek. Bécsben nyert benyomásai után ezt igatja naplójába:

»Mennél inkább átgondolok mindent, a mi Ausztriával való viszonyunkat illeti, annál inkább hiszem és meggyőződöm róla, hogy minden erőszakoskodás (Violenz) a mi részünkről csak ártalmunkra van.«

Nagy megnyugvására szolgál ennélfogva, hogy a június 5-diki ülésben a főrendek minden pontban reá állottak az alsóház kívánataira. Nem lát bár ebben nagy érdemet, mert úgy veszi észre, hogy a mi főuraink annál a felső táblánál »úgy tánczolnak, mint ahogy a palatinus fütyöl, s egy órával az ülés előtt még egyikök sem tudja, mit fog majd beszélni: én tudom csak, néhányad magammal.« — »Jusqu'à présent nous nous sommes amusés; c'est à présent que le travail commence.«

»Az alsóháziaktól, úgy mondják, 30 folyamodvány hever a császárnál, a felsőháziaktól 12. S minő silányságokat kérnek ezek az emberek!« — »Ebben a században, a melyben ki-ki azt az állást foglalja el, a melyre önmaga állítja magát.« — »S egy szabad országban!«

Az adó dolgában, úgy hiszi Széchenyi, a főrendek mindnyájan az Imputatio mellett voltak, azaz: hogy a törvénytelenül befizetett összegek az illetőknek beszámíttassanak. A nádor egy conferentiát tartott, s reá parancsolt az öreg Brunszvikra, hogy egyszerűen fogadják el a rendek négy millióját, s úgy lőn. Hát képviselet ez? — Angliában, úgy mond, javításokra gondolnak; Magyarországon csak a réginek fentartására! — Magyarország nem is számít már a nemzetek sorában! stb.

Június 16-án ülés volt, a melyben (a napló szavai) »szégyeltem magam.« — E napon és a reá következőn a Rendek tartottak csak ülést. Erősen ragaszkodtak, Nagy Pál fényes szónoklatai daczára, a nemesek adómentességéhez, még ha jobbágy-

telket bírnak is, s így az adó alapját csónkítják. Nem kevésbé ragaszkodtak a városoknak a vármegye hatósága irányában lealázó helyzetéhez. Mindkét kérdésben a kormány volt szabad-elvűbb.

E hangulatnak kell tán tulajdonítanunk, hogy Széchenyi felszólalásai sorozatában némi pauzák lépnek közbe. Olykor szinte undorral fordul el honfitársaitól s azt hiszi, hogy, ha több vér volna bennünk, egy forradalom előestéjén állanánk, miután a dolgok fennálló rendével senki sincs megelégedve.

Július 10-én szólni akart, még pedig a Rendek ellen, t. i. az ott már kisebbségbe jutott ellenzék és még kisebbségben lévő szabadelvűség mellett; de Wesselényi e szándékáról lebeszélte.

Ezen mérséklője időközben elutazván, a július 18-ki ülésben csakugyan felszólalt, szíve sugallata szerint, ellenzéki szellemenben. Még mindig az Imputatio és a Correlatiók felett vitatkoztak. A mérsékeltbbek mindkét kérdésben elégnék tartották az elvnek megmentését, s gyakorlati alkalmazását hajlandók voltak elengedni. Értsd a multa nézve, de nem a jövőre.

»Bizony ellenségeket szerzek magamnak — jegyzi e szavazata igazolására naplójába — de egy igaz és nemes gondolkozású embernek mitsem kell törődnie a tömeg vélekedéseivel.«

»Confusio támad az M. N. O. betűknél, — írja a helyzet jellemzésére — azért, mert az A. B. C. nincsen rendiben.« ¹⁾

Úgy júl. 10-én, mint 18-án s közben 14-én is az adóösszeírás módja felett vitatkozván a rendek, nagy ellentét fejlődött ki köztük az ősi adómentességnek nem ugyan elve, hanem magyarázata iránt. Az alsóházban tán egy kérdés sem vitattatott annyi indulatossággal, s mondjuk ki, oly nagy elfogultság korlátozottságával. A többség makacsul ragaszkodott, mint az alkotmány egyik sarkalatos elvéhez, a Werbőczy-féle híres *primae nonus*-hoz, mely a nemességnek saját birtokai szabad és tehermentes élvezetét örök időkre (!) biztosítja, melyet későbbi törvények, különösen

¹⁾ Emlékeztet Deák F. ismert parabolájára a rosszul begombolt dolmányról.

az ez alkalommal sokat idézett 1723: VI. t.-cz. és az 1741: VIII. t.-cz. még azzal a hozzáadással erősítették meg, hogy ez a tárgy soha még tanácskozás alá vehető se legyen! — Nem is akarták, magok a főrendek is — tán az egy Széchenyi kivételével — magát az elvet kérdésessé tenni; hanem csak arról vitatkoztak, vajjon ama sarkalatos törvények sértése foglaltatik-e abban, ha az úrbéri telket biró nemesek, kik ennél fogva más földesúrnak valóságos jobbágysai lettek, ezekkel egyenlően adó alá is vettetnek, illetőleg az összeírásba bele foglaltatnak? A gyakorlat különböző volt egy és más megyében, s bár senki sem tagadta a főelvet, mely így formuláztatott: *ne onus quoquo modo fundo inhaereat*; annak ily módoni alkalmazása az adónak akkor még egyedüli biztos alapját, a porták számát ingadozóvá tette volna, s egy igazságtalan teherrel többet rótt volna arra az adózó osztályra, melynek szegénységét, roskadozását éppen e kérdésnél annyi szónok fejtegette. Nagy Pál hiába küzdött a többség ellen; érvekből kifogyva utasításaikba kapaszkodtak a követ urak. Maga az összeírás, az adózástól eltekintve, még nyilvántartás szempontjából is szükséges volt. Természetesnek fogjuk tehát találni, hogy Széchenyi e kérdésben az alsó tábla ellen nyilatkozott. Az ellentét a két tábla közt oly erős volt, hogy, egyik fél sem akarván engedni, a főrendek július 14-én szóbeli izenettel azt az expedienst javasolták, hogy mindenik tábla külön terjeszse fel véleményét a trón eleibe, nem azért, hogy az döntsön a kettő között, hanem hogy a felfogások e különbözőése illetékes helyen is feltüntetve legyen.¹⁾ Így akarták lehetővé tenni legalább azon tárgyak felterjesztését s további tárgyalását, melyek iránt már megvolt az egyetértés. Ezen eljárásban azonban nagy alkotmányos veszélyt láttak legtöbben. Utóbb Somogy megye követe lépett fel közvetítő gyanánt s egy lépéssel előbbre ment az ügy; számos óvásnak és ellenmondásnak jegyzőkönyvbe iktatása mellett. Mert abban is nagy veszélyt láttak, ha megengedték, hogy egyes nemesek, jobbágysai telkek átvételekor, külön térítvénynyel kötelezhetik magokat az adónak megfizetésére.

¹⁾ L. 118. éles júl. 14. és 119-dik júl. 18.

E kérdésben a kormány és a felső tábla nézete lévén a szabadelvűbb nézet, nem lephet meg, hogy Széchenyi az ülésben ismét a Rendek ellen nyilatkozott. Ő sem az adóalap csökkentését, sem az egyedül adózó parasztsztyály nagyobb terheltetését, sem végre a nemesi adómentességnek minden áron és örök időkre leendő biztosítását, úgy politikai, mint nemzetgazdászati magash álláspontjánál fogva, nem pártolhatta. Sőt a hazafiság fényes mezébe burkolt piszkos önzést látott ez eljárásban. Sajnálta a drága időnek elfecsérlését, minthogy maga ez a kérdés már két hónapot vett igénybe. Az augusztus 1-én mondott beszédéről, melynek tartalma lényegileg csak az imént előadottakból állhatott, naplójában többet nem jegyzett fel, mint hogy ezen alkalommal jelent meg az ülésben először »civilben,« t. i. az akkori divat szerinti nemzeti diszruhában. Nem a katona szólott tehát, hanem a polgár. Képzeltetni, hogy ezzel is feltűnést keltett. Járt a pletyka, hogy mindig csak beszéltetni akar magáról.

A személynök az alsóháznál kioröltette a már annyiszor meghányt-vetett tárgynak, a főrendi izenet alapján, azonnali érdemleges megvitatását, s csakis az elérhető kiegyezés reményében bocsátotta azt ismét kerületi ülésre. Országos ülésben csak öt nap múlva vétethetett az ismét fel, augusztus 5-én és 6-án. A nagy ellenzésnek, melyet t. k. különösen Dezsewffy is élesztett, sovány eredménye végre augusztus 7-én egy moratorium lett az olyan jobbágy-nemesek számára, kik telkeikről eddig nem fizettek adót. S a felirat így nagy nehezen felmehetett aug. 11-én.¹⁾

Kezdődött ezután az adó mennyisége feletti disputa. A kormány keveselte a megajánlott összeget, a Rendek sokalták, s azon fölül a beszámítást és a hátralékok elengedését sürgették. A kir. leiratra intézendő válasz augusztus 21-én ment át a Főrendekhez. Széchenyi, következetesen előbbi nyilatkozataihoz, most is, még pedig kétszer szólott, a Rendek mellett.

Hogy e fellépése nem csökkentette a nádornak iránta mindinkább felébredő rokonszenvét, azt az a körülmény is mutatja, hogy egy ismerőse, Spiegel gróf, e napon a nádornál ebé-

¹⁾ Acta CXLV.

delvén, annak egy eléggé hízeltgő mondását híriül hozta neki: azt a Széchenyit, úgy mondá, egész öröm hallgatni; de a többiek bár inkább abba hagynák a dietiózást.

Hozzáfogtak a főrendek és a kormánypártiak annak muto-
gatásához, hogy az állam szükségéi most sem lehetnek csekélyeb-
bek, mint 61 év előtt, t. i. 1764-ben voltak, hogy az ország sem
lett azóta annyival szegényebb, s végre, hogy a beszámítás, mely-
nek helyességét elvben nem tagadják, lehetetlen, mert az a pénz
a katonaság zsoldjára már kifizettetett s vissza nem vehető. Ezen
érvek czáfolgatásával kelle Széchenyinek is foglalkoznia, mintán
a szeptember 4-diki ülésben a Rendekek mellett hosszabb beszéd-
ben nyilatkozott. Beszédének tartalmát tehát az alsóház ismételt
ízeneteinek érveléseiből kellene egybeállítanunk, az ő magasabb
felfogásának s a birodalom másik felére is kiható s egyszersemind
volt kartársai, a hadsereg, méltó igényeit is tekintetbe vevő állam-
férfiúi nézeteinek hozzávegyítésével.

Széchenyi, mint az ellenzék tagja, nagy méltánylattal vette
azt a mozgalmat, mely a megyei tisztviselők díjjainak, a meny-
nyiben néhol ezek is a magasb értékű pengőpénzben fizettettek,
visszapótlására, továbbá a követi napi díjaknak leszállítására,
vagy a nemesség által fizettetésére megindult, de csakhamar el
is ejtetett. A nógrádi esetet pedig, hol az országgyűlési határo-
zat ellen is tiltakoztak, sőt a jobbagytelki nemesek összeíratását
netán elrendelő törvénynek előre felmondták az engedelmességet,
mint bekövetkezendő komoly bonyodalmak s vérontás előjelét
nagy aggodalommal vette. Egy adattal több az ő aggályos gyöt-
rődő lelkiületének ismertetéséhez! Az illető megye aztán kielégítő
magyarázatot adott.

Az adó és beszámítás kérdésében végre a főrendek enged-
tek, csak hogy a felirat felterjesztését ne akadályozzák. ¹⁾ Tudták,
kire kell hárítani a további teendőket. A kormány és közegéi
viszont minden alkalommal ítegették a rendeket, hogy ne vesz-
tegensék a drága időt. Ez egyben Széchenyi, hallgatag vagy nyil-
tan, mindig velök tartott.

Az adó dolgában, mely egészen zátonyra jutottnak látszott,

¹⁾ L. CXLIH. ülés. Acta CLVI.

a nádor kéretett fel közbenjárásra, ki e tisztelet elvállalván, eredményéről december 5-én tett jelentést, kérve a rendeket, hogy a király kívánatait teljesítsék. Ez előzékenységnek mintegy jutalmául valami viszontengedmények (consolatio) helyeztettek kilátásba, de csak legnagyobb általánosságban. Mint gyermekeknek, ha jól viselik magokat.

A viták tehát újra megindultak.

»Magyarország gyenge lábon áll!« így elmélkedik Széchenyi. »E harcban, mely az absolutismus és a repraesentativ systema közt megindult, végre is az utóbbi fog győzni. De mikor? azt emberi szem előre nem láthatja!« — »Egy nép, mely nagyobbrészt polgári erényekkel ékeskedő férfiakból áll, bizonynyal szabaddá lesz, ha még oly nehéz rablánczokat kell is leráznia!«

»Oh, érzem, hogy mind az, a mit kezdeni akarok, sikerülni fog, ha nem is mindjárt, s ha nem is általam!«

Lángoló honszerelmén felül, mely egész lényét elfogta, s azt, mint tudjuk, a sírig kísérte, még két fellengző érzelemről kellene e helyen újra említést tennem, mely mintegy jobbról és balról szárnyra vette s magasra emelte őt. A barátság s a szerelem. ¹⁾ Ismétlések lehető elkerülése végett első kötetünkre utaljuk olvasóinkat; s magunk folytatjuk az országgyűlési akták közti szerény buvárlásainkat.

Deczember 30-án úgy találja Széchenyi, hogy a rendek szép módjával »rá vannak szedve.« Az adó kívánt mennyiségét a többség végre is megajánlotta. A többség akaratának tolmácsolása pedig, hivatkozással mindig az országgyűlés rendezésének függő kérdésére, az elnök tiszte és joga volt.

Majláth személynök erős kézben tartotta a gyeplőt. Kijelentette, hogy egyedüli legitimitójának a »publicitást« tekinti, s a voxok összeszámításánál egyéb igazolással senkinek sem tartozik. »Melyet — a jegyzőkönyv szavai szerint — a nyilvánosságnak elismerése jeléül közönséges Éljen kiáltás követett.« ²⁾ A jó hangulatot a szokott kölesönös újévi üdvözlések tetézték be.

¹⁾ Esményi barátja, mint tudjuk, Wesselényi, eszményi imádottja Crescence volt.

²⁾ Diarium, 165. ü.

»Lépre mentek,« sugdosák az elégületlen ellenzékiek. Ezek közt Nagy Pál szükségesnek tartotta különösen hangsúlyozni a rendeknek azt a jussát, mely szerint az adót nemcsak felemelhesék, vagy, mint most történt, a régi mennyiségben újra megajánlhassák, hanem hogy esetleg alábbra is szállíthassák. És pedig, úgy érvelt, hogy e fentartás egyaránt szükséges úgy az országra, mint a népre s magára a fejedelemeire nézve. Az elsőre, nehogy elveszítse egyik legfontosabb jussát, a népre, mely kétségbe esne, ha látná, hogy rajta soha sem könnyítenek, a fejedelemeire, kinek soha sem ajánlanának meg több adót, tudva azt, hogy az soha többé leszállítható nem lesz.

Ha mindezekhez hozzávesszük, hogy az egész összeg, mely körül oly nagy vita folyt, mindössze 4.395,244 forintot 38½ krt tett, mely a katonaság zsoldjának fizetésére is alig volt elég, s így csak csekély részét tette az állam akkori bevételeinek is, úgy előttünk áll az ősi alkotmányosság gyakorlati jelentőségének szegényes képe. De hozzá kell képzelnünk a helyhatósági önkormányzatot, hogy Magyarország legalább hivatalos képviselőinek, a nemességnek, szabadságát vagyis inkább »szabadságait« kellő mértékre becsülhessük. Egy Széchenyi lelkét mindez nem elégíthetné ki.

A január 3-diki (1827.) ülésben, ugyane tárgyban, Széchenyi valami rövid nyilatkozatot tett, de a többiekkel együtt tapasztalta, hogy a felsőházban az elnöki tekintély mindent magával sodor. Megmagyarázza ezt maga az a körülmény, hogy a felsőház s egyúttal az egész országgyűlés elnöke az ország nádora, s hogy a nádor az uralkodó fejedelem testvére volt!

Január 31-én a főrendeknél ülés. Széchenyi ebben kétszer beszélt, ellenzéki szellemben s némi összeütközésbe jött az elnöklő Czirákyval, a ki, látva, hogy kisebbségben marad, hirtelen feloszlatta az ülést.

Hivatalos adataink csak annyit bizonyítanak, hogy ezen és az előző napon az alsóház, ő felségeik születésnapjára üdvözlésök után, mely a felsőházzal egyetérve történt, az ország súlyainak és kívánságainak vizsgálásával foglalkozott. Ezek közt volt az iskoláztatás ügye s a magyar kir. egyetem függetlensége stb. De

hogy ezen fontosabb tárgyak is átmentek a felsőházhoz s ott tárgyalattak volna, annak a hivatalos feljegyzésekben semmi nyoma nincsen. Ellenben a Dohánytermelésről és Kereskedés előmozdításáról egy külön Izenet ment át, mely Széchenyit kétségkívül nagyon érdekelte.¹⁾

Február 1-én is tartottak ülést, a melyben Széchenynek az a meglepetése volt, hogy olyan öreg urak, a kik eddigelé egy szót sem szóltak, rendre megszólaltak s az ellenzékét elnyomni segítettek. Csak az a vigasztalása maradt, hogy: »megtette kötelességét!« Napirenden a régibb Gravamenek (1802., 1807., 1812.) s ezek tárgybani felirási javaslat voltak.

Időközben Sopronban, Czenken, Bécsben is megfordulván, hol különösen Metternich, de még saját testvérbátyja is, »hidegen« fogadják, a február 13-diki ülésben ismét beszél, s mellesleg azt tapasztalja, hogy Cziráky nagyúri lenézéssel viseltetik iránta. Ez a tekintély elve volt, melyet egy fiatal ellenzéki s rang nélküli mágnás ellenében érvényesíteni kelle, nehogy a többiek is vérszemet kapjanak. Napirenden a pénzválság következményei, az ú. n. Correlatiók voltak, s az országos sérelmek egy része is. Az Izenetet, mely e tanácskozás eredménye volt, szokás szerint egy küldöttség hozta át a rendekhez, melynek tagjai közt Széchenyi is volt. Fentartva bár ellenkező felfogásukat nem akarták tovább ellenezni a felirat felküldetését. Kétséget alig szenved, hogy ez Széchenyi nézetének is kifejezése volt.²⁾

Az Adó tárgyában, márczius 1-én kelt kir. válasz anuyiban kedvezőnek mondható, hogy az adó ügyének országgyűlés elébe tartozását s a megajánlott mennyiségnek csak három évig érvényben maradását elismeri, az összes hátralékokat elengedi, s a beszámításnak is törvénybe iktatását helybenhagyja. A nádor az ezen ügybeni közbenjárásaért neki megszavazott köszönetet szerényen elhárítja magától, s minden érdemet egyedül ő felsége atyai szívének s igazságszeretetének tulajdonított, azzal az intéssel, hogy azt a Rendek a magok részéről is hasonló bizalom-

¹⁾ Acta CXCIV.

²⁾ Acta CCV.

mal és buzgósággal viszonzák.¹⁾ Széchenyi jegyzetei szerint ennek fejében azt kívánta, hogy álljanak el attól is, a mit ő fel-sége már megajánlott (— »pro nobili Gentis indole ea in parte sponte recedere, qua Sua Majestas benigne annuit, ut Imputationis, a ejus numerica effectuatione praescissum est, in condenda Lege expressa mentio injiciatur«). Ezen túlloyális követelést Széchenyi ily hasonlattal világítja meg. Mintha mondaná valaki: én neked ugyan 100 frttal tartozom; de te kijelentted hogy 50 frttal is megelégszel: legjobb lesz tehát most az egészet elengedned. Vajon ezt egy rövidke felszólalásban az ülés színe előtt is elmondotta-e? az iránt adataink ninesenek.

De az a szerfeletti alázatosság és örökös hálálkodás, mely ezen országgyűlésnek majd minden hivatalos nyilatkozatát jellemzi s annak mintegy stilusában van, sehogy sem egyezett meg Széchenyi büszke lelkületével.

»A nádor az tesz velünk, így ír márczius 16-án, a mit akar; az a nagy bizalom, melylyel iránta viseltetünk, még odáig visz benünket, hogy egész Corpus Jurisunkat tűzbe vetjük.«

A nevezett napon, kerületi ülésben vitattatott meg a főrendi izenetre adandó válasz. Országos ülés, tán czélzatosan, éppen 19-én, a nádor neve napján tartatott; de engednie mégis ő neki s a főrendeknek kellett. Bár megelőzőleg 17-én a nádornál egy conferentia is tartatott, melyről Széchenyi amnyit jegyzett fel, hogy soha Magyarország gyengesége oly szembetűnő nem volt!

Márczius 28-án a főrendek, a Gravamenek folytán, hihetőleg az udvari Cancellária elleni panaszok tárgyalásakor, oly előzékenyek felfelé és kitérők lefelé, hogy egészen kihozzák a sodrából. »Konnte den Slavensinn der oberen Tafel nicht ertragen.« Ugyanily benyomásai vannak a következő napokon. »Mily szolgálalkúság! mily török elvek!« stb. Fölteszi magában, hogy nem is fog többet beszélni.

Lelkének különben elég táplálékot nyújtanak: szerencsétlen szerelme, Wesselényi barátsága, a bécsi körök idegenkedése, lófuttatás, nemzeti casino. A naplóiban buvárkodó az országgyű-

¹⁾ L. Acta CCXXIV. és 194-dik ülés.

lésre vonatkozó rövid jeligék között számtalan gyöngyszemekre fog akadni, melyek a nagyra törekvő emberbarát benső gazdagságát s egyuttal boldogtalanságát is sejtetik.

Ápril 16-án u. n. Elegyes ülés tartatott, melyben az Előkellő Sérelmekre és kívánatokra érkezett érdemleges királyi válasz olvastatott fel. Ez 32 pontból áll, melyet, az események fonalának megtarthatása végett, csoportosítva fogunk, kivonatban ismertetni.

Igenlő a válasz a következőkre: 1. az ország területi épségére, a szávántuli és tengerparti részeket illetőleg, 2. elvben az erdélyi részekre s egész Erdélyre nézve is, 3. a határszéli bizottságokra, 4. Somogy m. Répás és Kéthely területeire, 5. a visszakapcsolt részek polgári ügyeikre, 6. az egyházi javadalmak takasáira, 7. ájtatos alapítványokra, 8. a magyar kamara függetlenségére (úgy mint eddig!), 9. a bányauigyre (azonképen), 10. pénzverdékre szintén, 11. a bányák elzálogosítására, csakis azok jövedelmeinek lekötésével, 12. papirospénz beváltására (elvben), 13. külföldi iskolák látogatására, némi korlátozásokkal, 14. a magyar tud. társaság felállítására (feltételesen), 15. a magyarnyelv terjesztésének egyéb módjaira (minden kényszer kizárásával, s vonatkozással a régibb orsz. gy. munkálatokra), 16. az önkéntes ajánlatok becikkelyezésére, 17. a királyi adományzásokra (elvben), 18. a nemesi felkelő hadsereg gyakorlataira, 19. az 1813-diki önkéntesekre (nagy elismerés kifejezésével), 20. ő felségének az országban leendő gyakoribb tartózkodására.

Tagadó a válasz: 1. Dalmátia visszacsatolására, 2. úgyszintén Galliczia és Lodomeriára, 3. a katonai határőrvidék átalakítására, 4. a sóra, kezelését, és 5. árának leszállítását illetőleg, 6. az udv. kamara bíráskodására, 7. ez iránti felségi jogaira valamint 8. a só tovaszállítására; 9. a magánosok pénzviszonyaira (Correlatiók,) 10. az igazságszolgáltatásnak alkotmányos úton s nem kir. parancsokkal rendezését biztosító újabb törvény-czikkekre, miután a régiek (1790 -1: XII. t.-cz. stb.), e célra elegendők, 11. egy Budán felállítandó pénzverdére, 12. végre az osztrák bankjegyekre, mint melyek elfogadására senkit sem kényszerítenek.

Bécsben azt hitték, hogy ezzel a nemzet minden méltányos kíváнатát teljesítették. Nálunk, Széchenyi jegyzetei szerint »leverő« hatása volt.

Az a mit a rendek e tárgyban kerületi üléseikben beszéltek, az utókor számára egyelőre elveszett. Az ápril 26-án tartott országos ülés tárgyalásai Bory Miklós ítélőmester tollával kivonatban legalább, valamint az e tárgyban készült Izenet is, meg vannak örökítve a hivatalos irományokban.¹⁾ Az Izenet még az nap átment a felsőházhoz.

Itt Széchenyi erősen felszólalt mellette, s oly kifejezésekkel élt, melyek ismét elnöki rendreütasítást vontak reá.

Ezen, az akkori körülményeket tekintve, nem is csodálkozhatunk, ha mást nem mondott volna is, mint hogy ismételje az alsóházi izenet, Bartal műve ama nyomósabb helyeit, melyeknek csak egyikét sem sikerült ott a personalisnak bármi részben is enyhíteni s szelidebb kifejezésekkel pótoltatni. Elkezdték az uralkodó koronázási diplomájánál, melynek meg nem tartását eddigelé a háborús eseményekkel mentegette; de a béke helyreálltával újabb csalatkozásukat, s fájdalmuk nagyságát szóval ki sem bírják fejezni. Emlékeztetik, régibb törvények szavait idézve, hogy az országgyűlés nemesak adók és segélyek megszavazására, hanem leginkább a sérelmek orvoslására s az ország közjára czélzó ügyek elintézésére való. Panaszt emelnek, hogy törvényben gyökerező kívánságaikat vagy éppen nem, vagy nem úgy teljesíti, mint kellene, vagy saját egyoldalú intézkedéseinek tartja fenn, s az ország világos jogait kétségbevonja, vagy ürügyet keresve ismét hosszú időkre halasztja, inkább rettenésre mint reményre szolgáltatva okot, s hogy nemzetelleges gonosz tanácsokra hallgatva s az ország törvényeivel merőben ellenkező kormányzati rendszere folytán a bizalom megerősítése helyett újabb sérelmekkel tetézi a régieket!

Széchenyi némileg személyesen is érdekelve volt, a mennyiben első nagy alkotása, a m. tud. akadémia is, kérdésben foroghatott, melynek alapszabályai még jobban kidolgozandók s legfelső

¹⁾ 216-dik ülés, Acta CCXLIV.

jóváhagyás alá voltak terjesztendőek. Az alsóháznál Vay Ábrahám szükségesnek látta a maga s a többi alapítók nevében felszólalni, s hogy a jegyzőkönyvben nyoma legyen, tiltakozni az iránt, hogy ők csak az ő planumok szerinti intézetet akarnak s nem más valmit, a kormány beavatkozása folytán esetleg tán nemzetellenes irányban is létesítendő. Nyugtalanítá némelyeket a különben hazafias Szepessy püspök terve is, mely amattól elütő módon, de szintén hathatós eszközökkel a magyar nyelvnek országszerte terjesztését czélozá.¹⁾ De úgy Vay, mint annál inkább Széchenyi bölcsen óvakodtak e téren szakadásra vinni a dolgot, s kockáztatni a forrón óhajtott intézményt azzal, hogy a kormányt s az udvart, melyet szavánál kelle fogniok, előre mintegy ellenségévé tegyék s egy visszalépésre ingereljék.

A válaszfeliratnak, mely ellen a personalis az alsóháznál hiába erőlködött, majd minden erősebb kifejezését törölgették a főrendek. Legelőször is feleslegesnek tartották, sőt a leggyengébb atyai fejedelemre nézve sértőnek, a koronázási oklevél felhányását, aztán sorra vettek minden szakaszt s a magok szellemében át meg átjavították. Küzdött az ár ellen Széchenyi, mint maga bizonyítja, egy hosszabb és jó beszéddel. Nem kegyelmet, hanem jogot követel.

E beszéd szövege nem állván rendelkezésiünkre, csak ama rövid jeligékkel kell kárpótolni magunkat, melyeket ez alkalomból naplójában megörökítve találunk. Így szól:

»Merkwürdiges Nuncium der Stände, von Bartal verfertigt, zur Tafel der Magnaten. Eine Schaar von Sch . . . Dicasterial-Ton. Ich sprach lang und gut. Ich wollte und brauche keine Gnade. — Durch artige und gefällige Ausdrücke verlöre man die Constitution etc. Der Kaiser erweise uns keine Gnade, wenn er die hung. Verfassung aufrecht halte, er erfülle bloß seine heiligste Pflicht etc. Der Palatin wies mich zurecht.«

Ime előttünk áll, törmelékben bár, az anyag, egy takaros ellenzéki szónoklat egybeállítására. Ám kísértsek meg azok, kik ily kísértésnek kevésbbé tudnak ellentállani.

¹⁾ Acta

Elvbarátai ezúttal, az elnöki rendreutasítás után, nem hagyták eserbe, mint a multkor. Utána gróf Esterházy Mihály kért szót s bátran ismételte egyik-másik állítását, hozzá téve végül azt a csipős megjegyzést: hogy »mindezt nem az ausztriai főherceg, hanem Magyarország nádor ispánya előtt declarálja.«

Epigrammszerűleg fejezi be az eseményt az idézett Napló e sora:

»Cz. schnitt 1000 Gesichter; sie waren alle verdottert.«

Széchenyi másnap Bécsbe ment, s az ottani gyepen, honfitársai nem kis örömeire, elnyerte a versenydíjakat (L. Berzsenyi ódáját Majláthoz.)

Ápril 30-án kijelentik a Rendek, hogy a felsőház módosításaihoz hozzá nem állanak, s inkább az egészet leteszik, mint feleslegest. Széchenyi dicséri őket, hogy »derekasan tartják magokat.« Az akadémia iránt külön felirat készült. A nádor, ki különben is megnyugtató Széchenyit e hazafias kezdeménye iránt, nemesak elvállalta annak protectorságát, hanem maga részéről 10,000 frttal járult is hozzá.

A többi kormánypártiak ellenben, vagy, mint Széchenyi nevezi őket, royalisták, mindinkább elteltek azon aggályal, hogy Széchenyi és ifjabb társai föllépése forradalomra (Feuer und Flammen) fog vezetni. (Napló, május 10.)

A bécsi kormány azalatt, látva a tárgyalások lassú menetét, melyért nagyrészt önnönmagát okolhatta, meghosszabbította az országgyűlés határidejét.

Május 17-én a legvontatottabb tárgy, a magánosok pénzvisszonyainak rendezése tárgyalatván, Széchenyi, független meggyőződését követve, az alsóház ellen beszélt, hosszasan, ismételve s úgy látszik, meggyőző módon. Az ellenzék e gyakorlati kérdésben lépről lépésre hátrált: némelyek nyilván a kormányon akarták az egész devaluatio odiumát hagyni; egyre hangoztatva az elvet, hogy más forgalmi eszközt mint aranyat és ezüstöt nem ismernek. A kormány viszont, mind a két tábla elnöke által, lehetőleg erőltette az ő kényszerűségből tett pénzügyi intézkedések utólagos törvényesítését, a magánosok érdekeit ürügyül használva, úgy saját tekintélyének, mint a birodalom egységes

politikájának megmentésére. Széchenyi egyre jegyezgeti a nádor által gyakorolt elnöki pressiók eseteit. (Május 21.) A május 24-diki udv. estélyen is zokon veszi, hogy őt, mint politikai egyéniséget, szintén ignorálták. Félszívvel veszi ezt bár, mert másik fele a Crescence szép szemének feléje fordul vagy tőle elfordul egy-egy pillantásán csüggett. ¹⁾

»Egy olyan fejedelmet szeretnék én,« így elmélkedik az ellenzéki férfiú, »kinek szívébe átönthetném az igazi philosophia magvait, a valódi liberalismust.«

»Magam boldogtalan, nyomorúlt vagyok; de — a jövőt egészen véve. és mások számára, rózsaszinben látom.« . . .

Június 1-én vegyes ülés tartatott, melyben négy királyi válasz kihirdettetvén, az úgynevezett Articuláris Deputatiók újra megalakítottak. Az országos összeírás vezetésével megbízott fényes küldöttségben, a nádor elnöklete alatt, olvassuk gr. Széchenyi István nevét is.

Június 2-án felterjesztettek a szövegezett (latin) törvény-czikket I—XIX.

Június 5-kén felterjesztetett az annyi fejtörésbe került terjedelmes munkálat a magánosok pénzviszonyainak (in objecto Correlationum inter Privatos) végleges rendezése végett. Egész codex, tizenhat czikkely, egy 1799-től 1811-ig terjedő árfolyam-jegyzékkel. Szentesítést, mint tudjuk, nem nyert.

Július 6-án Széchenyi naplójában az a rövid megjegyzés foglaltatik, hogy Czirákyt jól megleczkéztette. Különben is politikában ellenlábasként voltak s az Országos alapok, melyek e napon szóba hozattak, könnyen alkalmat nyújthattak holmi csipős megjegyzésekre akár a tárnokmester ur elvi álláspontja, akár országos alapjaink szegényes volta irányában. Szokás volt bármi hiány fedezését mindjárt a só felemelt árára utalni, mely fincaforrást azonban egy Széchenyi semmiképp sem tarthatott kielégítőnek.

¹⁾ — blühend, wie eine Rose! — — Bin ich verrückt? Bin ich bezaubert? — Gott weiss! — — Es ist nicht anders, ich muss verrückt werden . . . (Napló, máj. 22., 24. stb.)

Tárgyalás alatt e napokban az országos alapokon kívül némely mellékes sérelmek, a Ludovicaea, a nemes testőrsereg, az Indigenák, özv. Brunszvikné hazafias ajándata s végre a királyné koronázási ajándoka valának.

Julius 20-án elutazott Budára a nádor közkedvességű neje, fiával, a két éves Sándor főhggel.

Julius 23-án Revitzky, Ferencz király kegyencze, főudvar-mesterré neveztetett.

Mindezek Széchenyit igen kevéssé érintették.

Az augusztus 4-diki ülésben volt azonban ismét egyfelszólalása, melylyel saját lelkiismerete sugallatára, teljesen meg volt elégedve. A Rendek ellen beszélt. »Bündig und gut.« Az alsóház többsége nem tágitott a Correlatiok kérdésében, s inkább törvény nélkül hagyta az ügyet, sem mint a bécsi kormány kívánatára reá álljon. Széchenyi maga elismerte az e tárgybán kelt leiratok engesztelő, atyai hangját s a birodalom összes népeinek megnyugtatóására, valamint az állam hitelének fentartására célzó jó akaratot; de az uralkodó elv, a vezéreszme mindig az absolutismus s az egységesítő vagyis beolvasztási politika volt, mely ellen minden hazafinak, a szép szavak csillámától el nem vakított éber szemmel kelle, résen állania. Az, a mit a rendek óhajtottak, nem egyezett meg a Systemával, a birodalom magasb pénzügyi politikájával, melyre a nemzet képviselőinek legkisebb befolyás nem engedtetett, s melynek csak utóbajaival kelle, befejezett tények alakjában, leszámolniok.

Az ülést megelőzőleg egy conferentia is tartatott, melyben Széchenyi is, mint írja, először részt vett. Az egyetértés nem íretett el.

Széchenyi nagy élvezettel hallgatta mindig Nagy Pál szelendus rögtönzéseit; de a bécsiek az a mendemondája, hogy egészen e nagy szónak és Wesselényi hatalmába került s általok hagyja magát vezettetni, merőben a légből kapottnak mondható. Sokkal inkább el volt telve saját eszméitől, saját lelkesedése hevétől, s minden irányban magasbra törekvő és messzebbre látó politikus volt mint mindazok, a kik őt kezdőnek nézve

oktatni s vezetni akarták volna. Ismerhették jelleme büszkeségét is és sarcasmusait!

Az országgyűlés vége felé mind sűrűbben jöttek-mentek az Izenetek egyik táblától a másikhoz; vegyes ülések is minduntalan tartattak részint a már kész feliratok felküldése, részint az érkezett királyi válaszok kihirdetése végett. Augusztus 8-án kétszer is jött át egy főrendi küldöttség előbb a Correlatiók, utóbb a Só tárgyában: Széchenyi is köztük volt. Csekélyebb fontosságú vagy közbeneső kérdéseknél csak az illető ítélőmesterek (protototariusok) jöttek-mentek, úgy mint most a két ház jegyzői mennek.¹⁾

A só árát a kormány önként leszállította, s egyuttal felhívta a rendeket, hogy, mintegy viszonzásul az ebből eredő hiánynak pótlására (?), a nemességre is valami áldozatot rójjanak, az adózó nép különösen azon terhének könnyebbítésére, melyet az országgyűlésnek ily hallatlan hosszú tartama (Comitiis nullo secundo exemplo diuturnis) fog reá hárítani. Kétszeres csapás volt ez. Ott is, itt is sarkalatos elv forgott veszélyben. A só árának meghatározása nem a kormány önkényére, hanem az országgyűlésre volt bízandó: a nemesség adómentessége pedig minden támadás ellen megvédendő. Maga az a fogás, hogy a bécsi kormány mindkét irányban mint a szegény népnek szószólója és pártfogója lépett fel a nemesség ellenében, némi nyugtalanságot szült. A kölcsönös bizalom, daczára a szép szavaknak, még nem vert mély gyökeret! Külön felírás indítványoztatott a leirat ellen, s azt Nagy Pál erős érvelése támogatta: a főrendek elleneztek, s egy óvást az elv megmentése végett elegendőnek véltek, de utóbb a jó egyetértés végett hozzá állottak. Tudva, hogy ennek semmi következése nem lesz.

Augusztus 15-én a nádor elnöklete alatt u. n. Elegyes ülés tartatott, melyben már a szövegezett törvénycikkek vétettek tárgyalás alá, úgy mint azokat az akkor divatozott Concertatió útján, külön küldöttség az udvari kancellariával megállapította. Új és heves vita keletkezett itt a már korábban eléggé megvita-

¹⁾ Azóta ez is egyszerűsítettett.

tott elvek, illetőleg azok kifejezésének módja felett. Ezuttal az Imputatio és a Restantiák kérdése foglalta le a közfigyelmet. A megyei követek súlyt fektettek arra, hogy a királyi leirat, az u. n. declaratorium szavai is beleigtattassanak a szövegbe, a hires phrasis, miszerint az elmúlt események az ő atyai szívének is fájdalmára estek, s hogy azokból jövőre semmi következtetés vonható nem leszen; továbbá hogy a hátralékok elengedése két-félékép örökíttessék meg: a törvénytelenül kivetett adók hátraléka önként megszűnván, s ő felsége igazságszeretetétől vagy törvénytiszteletétől méltán megvárható lévén, míg ellenben a törvényes adók hátralékainak elengedése egy kegyelmi tény jellegét viseli magán.

Széchenyi e tárgyban felszólalt. Ez volt vegyes ülésben első, az országgyűlésen pedig utolsó beszéde, melynek szövegét azonban, fájdalom, ismét nem adhatjuk. Azt biztos tudomásul vehetjük, hogy úgy Nagynak, mint Marczibányinak ellentmondott s Bars és Pozsony megyék követeinek alkotmányos szempontból korrektebb nézeteihez csatlakozott. »Nem kegyelem, hanem jog!« volt az ily alkalmakkor mindig bátran hangoztatott jelszava.

Több követek póttusításaikra hivatkozván, az elnöklő nádor egy nevezetes nyilatkozatot tett az utasítások iránt, melyek szükséges és alkotmányos voltát, különösen az országgyűlés kezdetére, nem tagadta ugyan, de, részletekre kiterjesztve s tulságig vive, a szabad vitatkozások, kölesönös capacitationak s gyors haladásnak oly akadályát látta bennök, melynek idejekorán leendő elhárítását a jövő diéta leendő tagjainak szívökre kötötte.¹⁾ Ellentmondott neki a törvényhozásban résztvenni kívánó küldöinek nevében Trencsén m. követe, kit viszont a személynök az 1790 — I: XII. és 1608: I. t.-cikkre való hivatkozással megezáfoltt, a nádor pedig meg is feddett, mint oly elvek hirdetőjét, melyek »alkotmányunk systemájába« ütköznek.²⁾

¹⁾ Diarium, 268-dik ülés.

²⁾ Quod potestas Legislativa extra Dietam neque exerceri possit. A törvény e szavai fölfelé és lefelé egyenlően voltak alkalmazhatók.

Utóbb is, felkiáltás útján kelle a nádornak a fenforgó nagy kérdést eldöntetnie. A kancellaria szövege fogadtatott el.

Ma már azoknak adunk igazat, kik sem történelmi fejtegetéseket, sem hosszas indokolásokat nem tartanak törvénybe valónak, s röviden és szabatosan szeretik magát az intézkedést, mely előtt mindenkinek meg kell hajolnia, kifejezni; de akkor más divat volt. Képzeltetni az ellenzék elkeseredését, midőn annyi vitatkozás, alkudozás, annyi izenetváltás és felirat után az izzadásgos munka végén egy dicasteriummal látta magát szemben, melylyel a törvényezikkek szövegezése felett, sokszor egyes szavak vagy fordulatok miatt, kelle újra tárgyalnia, rettegnie hogy a kivitt alkotmányos elvek ismét tagadásba vétetnek, s végre eltűnnie, hogy egy vegyes ülésben (mixta sessióban), a hol a szavazatok az elnök kénye-kedve szerint nem annyira számíttattak mint mérlegeltettek, egyszerűn felkiáltás útján leszavaztassék.

Ez a hangulat eléggé megmagyarázza azt a setét, bár nem igazolt megjegyzést, melylyel Széchenyi az utolsó érdemleges ülésben, augusztus 16-án az oly emlékezetes országgyűlésre vonatkozó lakonikus jegyzeteit befejezi. »Alkotmányunk el van temetve!«

Augusztus 17-én már csak formai ülés volt, 18-án pedig Ferencz császár és király személyesen bezárta az országgyűlést, hosszas latin trónbeszéddel szentesítését adva a számszerint 45. törv.-ezikkre. megdicsérve a rendek hűségét, szorgalmát, feledést borítva a közbejött néhány kellemetlenségre, s újra emlékezetbe hozva a megnyitó trónbeszéd ama híres szolamát Nihil a vobis postulamus stb.

Dolgot adott az Itélőmestereknek a szép beszédek, üdvözlések, köszönetek összeszedése s örök emlékül jegyzőkönyvbe ígatása.

Széchenyi emyit mond mindezekre: Nachmittag Thronrede. Sitzung. Adulation und Schmeicheley zum Eckel.

»Megpróbáltam elhinteni a jó magot.«

»Most tisztán áll előtttem, hogy egy holttestet akartam életre ébresztetni.« — »Nem türhetem el, hogy része legyek egy rothadó testnek.« — »Meg akarok halni!« . . .

Mi birjuk a kulcsát e feketelátásnak, e gyötrődésnek.

Szerencsétlen szerelme, s most a közelgő válás tette őt ily kétségbeesetté. — Ugyanaz lett forrása mindannak a szépnek, magasztosnak, mit, önnön boldogságáról egészen lemondva, hazája ujjáteremtésére nemsokára mozgásba tett, s hálás népe tapsaitól kísérve létre hozott!

A történelem azonban hálás tudomásul vette, hogy 1825-diki honatyáink nem temették el az alkotmányt, hanem halottaiból feltámasztották, s gondosan megvetették mindannak az alapját, a mi azóta történt. Ma is azt folytatjuk, mit ők kezdettek.

Elég legyen rámutatnunk a III. t.-czikkre, mely alaptörvényeink újabb megerősítését, a IV-dikre, mely különösen az 1790—1-ki vívmányok föllelevenítését, s az V-dikre, mely az országgyűlések rendes megtartását ujra biztosítja. A régi rendszeres munkálatok ismét folyamatba tétettek, s honi nyelvünk művelésére a m. tud. akademia felállítatott stb.

S mi mindezeknél többet ért, az a nemzeti szellem, az áldozatkészség, hazafiság felélesztése s ébren tartása volt.

A HARMINCZAS ÉVEK.

A harminczas évek.

A »gravaminális« országgyűlés véget ért; a reform-országgyűlések korszaka nyílt meg.

Az ellenzék szónokai súlyt fektettek reá, hogy megóvassék az országgyűlésnek gravaminális jellege: hiába panaszkodott a kormány, hogy a tárgyalások eddigelé hallatlan hosszú időtartamot vettek igénybe. A jelszó maradt: addig semmi más tárgyba nem bocsátkozni, míg az ország vérző sebei orvosolva, a legsúlyosb sérelmek megszüntetve s megújulások ellen elegendő biztosíték nyújtva nem lesz.

A kormány viszont, a maga módja szerint, a haladás zászlaját lebegtette, s a multakra a feledés fátyolát óhajtotta vetni; de annyi kisszerű fentartásokkal s oly kétes magatartással úgy az elvek, mint azok alkalmazása módja irányában, hogy lehetetlen volt a hazafiak bizalmát teljesen megnyernie.¹⁾

Széchenyi, láttuk, az országgyűlésről mint ellenzéki távozott, s úgy az alkotmányos szabadság, mint a haladás ügyét elég fekete színben látta.

Ismerte ő Metternich, ismerte Ferencz császár és király elveit. Mind a kettő rémet látott e szóban: liberalismus. Nem volt senki, a ki e fogalomnak a forradalmi láztól s teljes felforgatástól való különbözését — ma már azt mondhatjuk: azokkal való határozott ellentételét — velök megértetni képes lett volna. Metternich puskaporhoz hasonlította, mely természeténél fogva fellobban, mihelyt legkisebb szikrát kap, s mély sajnálattal tekintett Európaszerte mindazon rövidlátó korlátolt elmékre, kik ellhitetik magokkal, hogy a puskapor meg fogja változtatni ter-

---

¹⁾ P. o. maga az »atyai szív fájdalma« nem annyira a hűtlen tanácsadók alkotmány sértéseire, mint az ezek által előidézett kikelésekre vonatkozott, s a bocsánat is az ellenszegülőket, nem pedig a támadókat illette, stb.

mészetét.¹⁾ Széchenynek s barátjának, a szintén ellenzéki gróf Károlyi Györgynek, örömet adott útlevelet külföldre, hogy, ha már a veszélyes liberális elvektől megóvhatók nem voltak, legalább ne terjeszszék azokat itthon.

A közönség kezében volt azonban már Széchenyi első könyve, a Lovakról, és befejezéséhez közel állott a nagyobb hatást teendő Hitel.

Nekünk nem szabad most e művekre kiterjeszkednünk: feladatunk szűkebb keretű. Munkánk czime: Széchenyi beszédei. előnkbe szabják annak korlátait.

De hol vegyük a beszédek ott, a hol hirlapok, melyek ma a legutolsó képviselő beszámolóját is cicero betűkkel örökítik meg, nem léteztek! S ha léteztek volna, valljuk meg, a tettek embere, nagy reformátorunk mentől kevesebb anyagot szolgáltatott volna kíváncsiságunknak.

Annyit, a rendelkezésünkre álló jegyzetek nyomán, közölhetünk nyájas olvasóinkkal, hogy az országgyűlés bezártával Széchenyi is haza nézett, t. i. Sopron megyébe. Ott kellemetlenül érintették a megyei emberek durvasága s korlátolt nézeteik. Még a korát sok tekintetben megelőzőtt Nagy Pál is, kit annyira bámult, most már hidegen hagyta, s az augusztus 26-diki közgyűlésen egy Molnár dicsbeszéde, melylyel a gróf hazafiságát, nagy áldozatát s fényes érdemeit magasztalta, teljes zavarba hozta. Olyan »zavarba jött,« mint mondja, hogy alig birt egy-néhány szót mokogni a váratlan ovatio viszonzásául. E zavar, ez akadozás, e szőszegénység tán nem kevésbbé ékesen szóló a leg-hangzatosabb phrasisoknál.

Pedig Pest városában is — nem mondhatjuk még: a fővárosban — hasonló ovatio várt reá. Szeptember 21-kén, 1828. éppen születése napján megválasztották »polgárnak,« s a következő év június 23-án letette az esküt.

Megfordult ez alatt nemcsak külföldön, hanem Horvátországban és Fiumében is.

Az eskü napján itthon megvendégelte polgártársait. Ezen

¹⁾ Lásd hátrah. iratai V. k.

alkalommal egy rövid felközöntőt mondott, melynek egész szövegét naplójából ide iktatjuk:

»Kegyelmes királyunktól kezdve hazánk legutolsó lakosáig éljen mindenki szerencsésen és boldogul, ki Pest városa, mint hazánk középpontjának s úgy szólván szívének előmenetelén és diszén törekedik, fáradozik.«

A ki e szép sorokat a vastag törlésekkel feketített lapon olvasni fogja, siessen tovább lapozni, ne vegye észre, hogy ugyanott van írva még ez is: »Magyarország meg van halva. — Ám azért dolgozni akarok, a mint lehet. — Herdernek igaza van: Magyarország nem sokáig fog élni. Mély bánattól eltelve ébredtem fel.«

Ily benyomások s a Hitel írása, mely egyéb dolgai mellett egy évig tartja lekötve figyelmét, veszélyes nyomást gyakorolnak agyára. . . .

Első dunai utjáról már beszámoltunk.¹⁾

Omnét közvetlen Pozsonyba ér, október 23-án 1830. Együtt van az országgyűlés.

Igtassuk ide, ismét szerencsésb kutatók számára, itteni felszólalásai sorrendét és napjait.

November 7-én először.

» 14-én kétszer.

» 27-én.

Deczember 14-én kétszer.

» 17-én.

» 18-án utolszor beszélt.

Mindössze hét-nyolcz beszéd volna avagy indokolt szavazat, melynek tartalmával ama felette érdekes tárgyalások szem- és fültanúi még adósaink. Tapogatódzunk addig a hivatalos iratok és rendelkezésünkre álló naplójegyzetek tömkelegében, kiolvasva annyit, a mennyit lehet, a sorok közül.

A nov. 7-diki beszéde, mint maga írja, nagy hatást tett.

Az 1830-diki országgyűlés a legrövidebbek s legeredmé-

¹⁾ L. gr. Széchenyi István Naplói (Első kötetünk) 271. l.

nyesebb egyike volt. A kormány mindenben czélt ért; az ellenzék kisebbségben látta magát.

Maga a határidő, mely alatt törvény szerint a nemzeti képviseletnek okvetlen egybehivatnia kellett, meg is tartatott, el is napoltatott. Megtartatott, a mennyiben az előző országgyűlés utolsó napjától, 1827. augusztus 18-ától, körülbelől három év tellett el az új országgyűlésnek, nem ugyan 1829. november 1-ére, mint akkor szándékoltatott, hanem mégis 1830. szeptember 8-dikára történt egybehivatásáig. Elnapoltatott pedig annyiban, hogy a legfontosabb tárgyaknak, melyek előre kitűzve valának, fölvétele s érdemleges elintézése nem erre az országgyűlésre, hanem egy 1831. okt. 2-án »okvetlen« egybehivandó utána következendőre bizatott, mely aztán közbejött újabb akadályok miatt ismét későbbben, t. i. 1832. december 16-án jöhetett csak össze, igaz, hogy annál tovább tartson.

A kormány nyilván nagy engedménynek kívánta még azt is vétetni, hogy az 1791: LXVII. és a minapi országgyűlés VIII. t.-cz. szerint kirendelt országos küldöttségek munkálatait bemutatja és azok kinyomatását kegyesen megengedi, miszerint az érdekeltek azokat megolvassván, majd a következő évben ismét egybehivandó országgyűlésen annál érettebb megfontolással tárgyalhassák s azok nyomán a közhazát boldogító törvényeket hozhassanak.

Addig pedig már a királyi meghívólevélben is, melynek a kir. előadások mindenben megfelelték, a mostani hongyűlésnek szűkebb feladatául legelsőbbben is a leendő trónörökös, Ferdinánd főherczegnek, magyar királylyá előre való megkoronáztatása, ez alkotmányos szertartásnak szerencsés befejezése után pedig az immár megfogyatkozott magyar ezredek kiegészítése végett bizonyos számú újonczoknak megajánlása, sőt — a mennyiben t. i. idő maradna reá — az országos panaszok- és kívánságokra adandó királyi válaszok és mindezek után végre egyéb a közjó gyarapítására alkalmasnak találtató tárgyak is — de oda nem értve a »közhajtással várt« rendszeres munkálatokat — tüzetek ki, azzal az átlátszó czélzással, hogy a tárgyalásoknak ezúttal hosszúra nyuhniok nem szabad.

Erélyesen is megragadták a gyepplőt, úgy a felsőház elnöke, a nádor, mint az alsóház elnöke, Majláth személynök; s mind az ügyek menetével, mind gyors befejezésökkel meg lehettek elégedve.

Látták a forradalmak gyors szárnyra kelését Franciaországban, Belgiumban, rettegtek Olaszországtól, Lengyelországtól; a conservatív pártnak is, a társadalmi rend, a közboldogság ez őreinek, sietni kelle.

A mi Ferdinándnak, az ifjú királynak, megkoronáztatását illeti, ez, a netán bekövetkezhető mozgalmak ellenében, minden esetre egy biztosítékkal több vala. Böles számítás vegyült az atyai érülethez s ama mély kedélyességhez, melyet Ferencz császárnál, a személyes uralom ez egyik utolsó nevezetes képviselőjénél, soha felednünk nem szabad. A magyar nemzetnek iránta nehéz időkben tanúsított hűsége, s minden alkalommal, különösen az utolsó országgyűlés alatt is kitüntetett loyálisága s törvénytisztelete mélyen meghatották őt, alattvalóiról mindig könnyes szemmel szokott beszélni, a tömeg tapsai, bizalmas közeldése megindították, szeretete jól esett szívének, s azt ő úgy a nép zöme, mint egyes fiai iránt őszintén viszonzta, s keresetlen szavakkal szerette kifejezni, örömet állott szóba a legszegényebbel is, meglátva egy koporsót, melyet kíséret nélkül vittek ki a temetőbe, oda állott kísérőnek, vele ment s első dobott egy hantot a mindenkitől elhagyatott tetemére.¹⁾ Mindezt környezői tudták, látták s egekbe magasztalták érte. A magyar nemzet képviselőihez intézett annyi hivatalos leiratait is, bár olykor feddők s ritkán alkotmányos szelleműek, valami sajátságos, szívhez szóló atyai hangulat jellemzi, mely nem az irodákban, hanem az ő egyéniségében vehette csak eredetét. Ez a stíl vele együtt sirba szállott.

Utóbbi betegsége, mely alatt és után az őszinte részvét annyi jeleit tapasztalá, szünetlen életpályája végére emlékezteté, fiát, ki gyakran megújuló gyengesége miatt többször volt már a sir szélén, biztosítani akará akár kívülről, akár belülről jöhető támadás vagy ingadozás ellen. Wirknernek lóhalálában történt

¹⁾ Lásd Melanie hgnő naplójegyzeteit. (Metternich 6.)

leutaztatása Budára, hogy a titok idő előtti kipattanását megelőzhesse, bár magában véve csekélynek látszik, egy okkal több a mellett, hogy ezt az eseményt is, mint annyi mást, a király személyes elhatározásának s nem bármely tanácsadója befolyásának tulajdonítsuk.¹⁾

Magyarországnak semmi oka nem volt szokott dinasztikus érzületét megtagadni. Egy ifjabb királynak atyja vagy bátyja életében megkoronáztatása történelmünkben nemcsak szokatlan nem volt, hanem már régi időktől fogva — bár előnyösnek a közre nézve ritkán, — de szintén bevett szokásnak, alkotmányos gyakorlatnak volt mondható. Ha valami feltűnő, úgy az tán a rólunk oly ritkán s mindig oly röviden megemlékező külföldi lapoknak ama kétségkívül inspirált közlése volt, mely ez eseményt az előző példák egész sorával világítja meg. Egyszerre jártasok lettek még az Allgemeine Ztg publicistái is egész történelmünkben. Tudták Salamon, Béla és Imre, Imre és László, András és Béla, Béla és István, — tudták a Habsburg házból Miksa, Rudolf, a Ferdinándok, I. Lipót és I. József eseteit. Az, hogy a magyar korona külön jogot ad, mely nem téveszthető össze az örökös tartományok uralkodásával, az hogy a magyar király mint ilyen külön czimet vesz fel ország és világ előtt, oly tény volt, mely ezen alkalommal is minden elméletnél és törvényeziknél erősebben szólt a mellett, a mit régen, úgy mint ma, szabatosan magyar felfogásnak nevezhetünk. Bár a czim kérdése (Ferdinánd e néven ötödik) tüzetesen még csak a következő országgyűlésen vettetett fel, de az elv tisztán s kételyen felül állott.

A hazafias ellenzék tudta ezt, s együtt örült az örvendezőkkal.

Mind a mellett kötelességének tartá egy gyenge kísérletet tenni az ifjú király eskümintájának s koronázási oklevelének a nemzeti jogok érdekében lehető átvizsgálására s módosítására.²⁾ El kelle ettől állnia a nádor és a főrendek azon erős érvelésére,

¹⁾ L. Wickner: Élményeim.

²⁾ L. erről Vaszary: Adatok az 1830. orsz. gy. tört.

hogy szentségtörést követnek el, ha itten lényegében akármit is változtatni óhajtanak; mert ha ők a nemzet javára akarnak valamit bele módosítani, úgy meg kell engedni, hogy viszont a másik fél, a fejedelem, az ő felségi jogainak javára kívánja ugyanazt tenni: az ebből támadható vitában pedig az a kétségtelen előnye meglesz, hogy az örökösödési jog a trónhoz őt mindenestre megilleti stb.

Nagy vita támadt ezután a felett, hogy, mintán a kis király atyja életében semmi kormányzási jogokba bele nem avatkozhatik, kivéve ha ezt atyja engedelmével tenné, ezen esetleges atyai engedelemhez világosan hozzá köttessék-e vagy hallgatással mellőztessék a nemzetnek is beleegyezése.

Az ellenzék szónokainak, köztök a most már kevésbbé akadémikoskodó Nagy Pálnak, nem kis erőfeszítésbe került megértetni az illetőkkel e kérdés jelentőségét. Nem tágítottak.

Az előzetes formai kérdésekben két kisebb vívmányt nem mellőzhetünk. Egyik a jegyzőkönyvnek, miként az egyedül hitelesnek tekintett országos és ú. n. elegyes ülések naplói nevezettek, ha már két nyelven, legalább nem együtt, hanem külön latin és magyar nyelven leendő kiadatása, hogy mindenki azzal élhessen, a mely ízlésének jobban megfelel. Másik a főrendekhez küldendő Izeneteknek azonnal egyedül magyar nyelven iratása. Ezt az alsóház elnöke, mint tényleges eldöntését egy a másik fél beleegyezésétől függő jogi kérdésnek ellenezte ugyan, de magok a főrendek, némi vonakodás után, sértett jogaik iránti tiltakozás mellett, a jó egyetértés meg az ügyek »siettetése« kedvéért, elfogadták. Így kelle, fél léptekkel, előbbre haladni a magyarságnak! Nagy Pál nem sokat adott erre, míg maga a felirat, mely az izenetből készül, magyar nyelven nem mehet fel a trón zsámolyáig. Ez alkalommal mondá vagy ismétlé, azóta sokszor idézett híres szavait: Nemzetiség nagyobb dolog magánál az ősi alkotmány fentartásánál; nem mintha inkább akarna magyarul rab lenni, mint másképp szabad, de azért: mert az alkotmány sérelmein lehet a felemelt nemzetiség által segíteni, hanem az elkoresosodáson nehezen vagy éppen semmikép sem lehet segíteni.¹⁾

¹⁾ Jegyzők. 10-dik ülés okt. 5.

Senkinek keblében nem talált termékenyebb földre e mag, mint Széchenyiében: egész politikai működésének alapjául fogadta el azt s következetesen ragaszkodott hozzá mindvégig.

A koronázás után, melyet az eső ugyan egy nappal hátráltatott, de a mely a szokott szívreható jelenetek ismétlődésével járt, legfontosabb tárgy volt, a kormány szemében legalább, az újonczok megajánlása. Ébren állott ismét az ellenzék. Kettőt követelt; de követeléseinek csak egyike teljesült. Hivatkozva régibb előzményekre, kellő felvilágosítást kívánt az újonczszállítás szükséges voltáról. (De edocenda necessitate.) A híres Nagy Pál, e kérdésben, népszerűségének rovására s korát megelőzve, parlamenti térre állott, s az igent vagy nemet bizalmi kérdésnek tekintette. Az október 16-diki orsz. ülésben ily szellemben szólalt fel, s hivatkozva a külföld példáira, mi nálunk ekkor szokatlan, sőt visszatetsző volt, említve különösen Angliát és Franciaországot, hol a parlamentek a kormánytól, mely bizalmukat bírja, soha sem tagadják meg a hatalmi eszközöket: miután a mi kormányunk is, úgymond, most a törvényes úton áll s ezt a legutolsó országgyűlés óta szorosán követi, nem talált okot a kívánt haderő megtagadására; de később, november 11-én a módoszatok megbeszélésekor, indítványát 28,000 embernek azonnal, 20,000-nek pedig utóbb föltételeken -- t. i. háború esetében -- megadására szabatosabban formulázta. A többség bár számra csekély volt, hozzá állott, ebben is amabban is; de a vita igen heves és beható volt.

A kormány azalatt egy meglepő ténynyel viszonzá a többség előzékenységet s a kisebbség duzzogását. Egy legfelsőbb leirat érkezett, mely »megelőzvé» a kifejezett alkotmányos kívánatot, önként ajánlkozott a helyzetnek, illetőleg beállott szükségnek egy ezzel megbízandó országos küldöttség előtt leendő felderítésére s igazolására. A királyi biztos a horvát bán Gyulay volt, mint a főhadai kormánysház elnöke. Azok a kik királyiabbak voltak e kérdésben a királynál, nem győzték magasztalni ez eredményt, s utóbb minden erejüket csak oda összpontosították, hogy az vagy éppen ne, vagy csak igen gyenge színezettel örökítségké meg törvénykönyvünkben az u. n. concertatio alkalmával.

Széchenyi felszólalása a felsőháznál ama loyális leirat utáni napokra esik. Hogy minő szellemben s körülbelől miket beszélt, arról elég tiszta sejtelmek lehetnek s aligha csalódunk. ha egész »nagyhatású« beszédét nagyjában az eddig mondottakban befoglaltnak tartjuk; de szavait nem birjuk. Tudva azt, hogy Nagy Páltól ez időtájt kissé elidegenedett, a királynál is királyibakabhoz nem sorolhatjuk őt; arról is elég adataink vannak, hogy ő ama hivatalos phraseológiával, mely mindent kegyelemnek vesz felülről, a mi nem egyéb mint kötelességteljesítés, sehogy sem tudott megbarátkozni; végre az iránt sem lehet kétségünk, hogy alkotmányos kérdésekben, a mily kevés bizalommal viseltetett honi tekintélyeink iránt, úgy a külföldre, s különösen Angliára s éppen ujabbban Francziaországra is hivatkozni nem tartotta helytelennek, sem a jelen esetben időszerűtlennek. Előttünk áll tehát a szónok, s fülünkbe cseng a hangja, s tapsolhatunk neki lélekben, úgy mintha ama november 7-dikén a pozsonyi főrendi teremben jelen lettünk volna.¹⁾

Az ellenzék s vele Széchenyi e kérdésben egy győzelmet aratott.

Nem úgy a másokban, mely kényesebb s nehezebb volt: az önálló magyar hadsereg követelésében. Előzmények által kötve nem állott hozzá a többség, sem az alsó-, sem a felsőháznál; nem látjuk pártolói közt Széchenyit, a volt huszárkapitányt, s Corpus Jurisunknak most egyik legszorgalmasb buvárlóját.

A Rendei már az első törvényjavaslatban (10 §.) azt az óhajtatást fejezték ki, hogy a magyar ezredeknél tisztek csak született magyarok lehessenek, s hogy ezek előléptetése ő felsége többi hadseregétől különválva eszközöltessék. Készek voltak erre a felelettel a főrendek, azt vitatván, hogy tényleg ugyanis nagyobb a magyartisztek száma az illető létszámok arányánál,²⁾ és hogy az elkülönzés a magyar honfiaknak csak ártalmára lenne.³⁾ Nem maradtak erre adósok az elkülönzés pártolói, a felsőbb rangok-

¹⁾ Feltűnő, hogy Guzmics naplójában sincs említés róla.

²⁾ Ezt ugyan Nagy Pál egy katonai Almanach felolvasásával megczáfolta. Lásd Vaszary.

³⁾ L. Acta XLVI. és XLIX.

ban s külön hadtesteknél bizonyos igazságos arány behozatalát, nagyobb hadi érdemeknek pedig nemességgel s jószágok adományozásával is leendő jutalmaztatását sürgetvén. A felirat, melyben, Széchenyinek is felszóllalása mellett, november 14-én meg egyeztek, mindig a magyar hadseregről mint olyanról (*Exercitus Hungaricus*) beszél, s a hozzá mellékelt t.-cikkben a tisztek amaz elkülönzésének is (12. §.) határozott kifejezést ad. ¹⁾ A Bartal ellenjegyzésével deczember 17-én kelt k. válasz, mely a megajánlott 48,000 katonát elfogadja s egyuttal összefoglalja, nem veszi kifogás alá sem ama kifejezéseket, sem legalább világos szóval eme kívánatot sem, csak mint különben is (*ipso effectu*) érvényben levőt feleslegesnek tartja újra törvényben kimondatni. Szándékos homályt hagy a magyar tiszteknek mintegy királyi kegyből gyakorlatban levő alkalmazása és az egész tisztikar és hadsereg kétfelé választatása, tehát a tény és az elv között.

A Rendekeztetés kétértelműség eloszlatása végett november 27-én egy újabb feliratot indítványoztak, ²⁾ melyet a Főrendek még az nap tárgyaltak, de lényeges módosításokkal küldöttek vissza. E vitában Széchenyi is részt vett, még pedig a Rendekek ellen szólva. A főrendek szerint régebbi törvényeink (1792: IX. és 1807: I.) már eléggé gondoskodtak arról, hogy a tisztek az illető ezredek anyanyelvében jártasok legyenek, valamint hogy a született magyarok úgy alsóbb mint felsőbb tisztségekre kellő arányban alkalmazzassanak; de többet kívánni káros versenyzésre vezetne, s azon felül szűkebbre szorítaná hazánkfiainak úgy katonai neveltetésüket mint előléptetési kilátásaikat. Nagy ellenmondásra talált ez érvelés az alsó táblánál.

A magvas szónoklat mennyi drága gyöngye, a birodalmi s a magyar véderő fejlődésének hány érdekes adata, valamint alkotmányos joggyakorlatunk mennyi becses mozzanata van elveszve vagy eltemetve azzal, hogy sem a kerületi ülések tárgyalásai, sem a főrendi üléseké feljegyezve s megőrizve nincsenek! Minden biztos tudomásunk csakis az országos és úgynevez. elegyes ülések napló-

¹⁾ L. Acta LV.

²⁾ L. Acta LXXIII.

szerü jegyzőkönyveire szorítkozik, de melyek szerkesztése megbízható tollakra, az ítélmesterek ügyes és fegyelmezett tollaira volt bízva.¹⁾

Nevezett egyedüli hivatalos forrásunk szerint egy »valódi nemzeti« hadsereg felállítását Borsod megye követe, Ragályi, hangsúlyozta, de annyira, szerinte is, a most szóban forgó javaslat még nem ment e: Heves megye követe Földváry a Sanctio Pragmaticát fejtegette, melylyel, mint mondá, a »Monarchia« hadserege részeinek most czélzott elkülönzése éppen nem ellenkezik: Vas megye köv. Nitzky e föltételhez kötötte magát az ajánlást, stb. A személynök és párthivei hasztalan erőlködtek bebizonyítani, hogy nekünk a nemes bajnoki vetélkedés terén nincs mitől tartanunk, és hogy az eddigi gyakorlat reánk nézve előnyösebb. Visszament az izenet. Megjött nyomban reá a felelet.²⁾ Ismétlések.

E közben az országgyűlésnek zárídeje december 18-ára kitűzetett. Minden függő tárgy, Panaszok és kívánatok. Részek visszakapcsolása, Correlatiók, Törvénytűnetek, Indigenák, sietve intéztetett vagy odáztatott el.

A tisztek előléptetése (u. n. circulatioja) kérdésében, végre, mintegy kifáradva, a főrendek — »reá állván a tárgy velejére, s egyedül a dolog siettetése tekintetéből« — engedtek s ezt egy külön küldöttség által, melyben Széchenyi is részt vett, tudatták, december 2-án, a Rendekkel.³⁾ Az apróbb »stiláris« módosítások között azonban mégis az exercitus (hadsereg) szót a szokásos legiókkal (ezredek) cserélték fel: de ezt a Rendek, Heves megye azon indokolásával, hogy Magyarországnak igenis külön hadserege »van,« elvetették.

Az alatt már a törvénczikkek szövegezése, az u. n. Concertatio, jött napirendre.

¹⁾ Vajha némi eredményre vezetne a m. t. akadémiának szerény indítványomra tett kezdeményezése, melynek az ország törvényhatóságaihoz intézett körrendelet alakjában lelkes felkarolásáért kormányelnökünknek, Tisza Kálmán úrnak legyen szabad e helyen is köszönetemet kifejezni.

²⁾ L. Acta LXXVI. és LXXVIII.

³⁾ L. Acta XCVII.

Széchenyi kétszeri felszólalása december 14-én az e napon este tartatott elegyes ülésben, vagy ezt megelőző főrendi ülésben is, az őt legközelebből érdeklő m. tud. akadémia és az országos összeírás ügyében történhetett. Ő maga nem igen volt magával megelégedve: de az emberek mégis dicsérgették. Mindig a tett nyomul előtérbe: a szó eltörpül mellette. Az akadémia ügye, a nádor hivatalos jelentése szerint, azon pontig ért, hogy, alapszabályai megerősítettek, már tagjai is megválasztattak, s működésüket megkezdhették.¹⁾

December 17-én, vegyes ülésben, mikor már az ő felségét a zárási szertartásnál helyettesítendő királyi biztos is, Károly főherczeg személyében, megjelöltetett, az történt ismét, a minek egy példáját az előbbi orsszágggyűlés végnapjaiban kelle felhozunk. Az udvari kanczellaria állott elő az utolsó órában oly nehézségekkel, a mikén már túlesettnek hihatték magokat a feliratok, válaszok s izenetváltások után a rendek. Az illető törvénczikkek szövegében egyszerűen mellőztettek mindazon kifejezések s indokolások, mikre jogfentartás szempontjából a hazafiak oly nagy súlyt fektettek. Szó sem volt többé a magyar tiszték előléptetése módjáról vagy a magyar nemzeti hadseregnek ő felsége többi hadseregétől leendő különválasztásáról: sőt még a ujonczok megajánlását tényleg megelőzőtt felvilágosításnak e szóval »prae-vie« törvénybe igtatása is, a nádor és párthivei heves ellenzése folytán, megbukott. Ebben az a célzás rejlett, hogy a király nem volt köteles a kívánt felvilágosítást előre megadni, hanem hogy csak saját jószántából tette azt, s máskor, ha akarja, ne tehesse. S ilyforma volt, hol nyíltan, hol leplezetten, majd minden egyes tételnél, mely a nemzet és a trón jogait érinté, sokszor üresnek látszó szavak felett a harez, s kibuvónak végül szinte keresték a kétértelmű kifejezéseket, melyek alatt mindenik fél azt érthesse a mit akart. Erélyesen védte a nemzet jogait különösen Trenesén megye mindkét követe, óvást téve a kezdeményezési jog érdekében is. Küzdöttek Sopron, Somogy, Bars, stb. Széchenyi velök tartott, noha beszéde, melyet a jegyzőkönyv a

¹⁾ L. Acta OX.

maga módja szerint megörökített, igen mérsékelt és közvetítő hangnak látszik. Ide igtatjuk úgy a mint fenmaradt.

»Gróf Széchenyi István különösen Nádor Ispány Ő Cs. kir. Fő Herczegsége által ez uttal tett észrevételekre levén figyelemmel, megesmérte ugyan, hogy az idő rövidsége miatt mindenképpen igyekezniünk kell az összeegyezésnek mentül előbbi sikereltetésén; de másrésziül bár csak szavakról legyen szó, szükségesnek tartotta, hogy ezekre nézve vigyázó körülnézéssel legyünk: mert gyakran a kiejtések teszik a törvénynek erejét. Így a többi közt a Só ára meghatározásának igen fontos nemzeti igaza, egy kevés szavakból álló ragaszték miatt,¹⁾ kedvetlen magyarázatok alá van vetve. Ennél fogva, ámbár a hónapokig tartó tanácskozások foganatjának ezen rövid és öszve szorított idő alatt tartó Concertatiókban és azokat követő Országos tanácskozásokban kellekik végképen kifejtődni és kötelező törvénycikkelyekké általformálódni: a kérdésben forgó tárgynak fontossága mindazáltal megkívánnya, hogy a többször érdeklött kifejezéseknek (t. i. praevie és: in sensu legum) meghagyása a kiküldöttség által a Concertatio útján tovább is sürgettesék. Reményleni lehet, hogy látván a Nemzetnek köz- és újított kívánságát, a Cancellária is Felséges Urunknak engedelmeiből hajlandó lesz annak elfogadására; annál inkább, mivel nem látszik elegendő ok, hogy miért ne jöjjön be a törvénybe úgy a rendek kijelentett kívánságának, mint annak Felséges Urunk kegyelme általi megelőztetésének megemlítése, melyeknek megtörténte felől itt senki sem kételkedik, és melyek éppen úgy a törvénykönyvben valamint az országgyűlési jegyzőkönyvben ő felsége igazságszeretetének és törvénytiszteletének²⁾ örök emlékére fenn fognak maradni. A törvényeknek (in sensu legum) megemlítése által pedig, mint

¹⁾ Czelzás az 1791: XX. t.-cz. egy sokat emlegetett záradékára, mely sürgős szükség esetében (extreme urgentes circumstantiae) lehetővé tette a só árának, dietán kívül is, fölemelését.

²⁾ A törvénytisztelet Széchenyi észjárásának sokkal jobban megfelel, mint a napló stílusa szerinti törvényes kegyelmének phrasis, melyet megigazítani szükségesnek láttam, miután az egész mondatnak ziláltsága különben is némi világosítást kívánt.

melyeknek ezen esetre is kiterjedő kötelező erejét szinte senki kétségbe nem vonja, szükséges, hogy ezen törvényjavaslat azon maga egész épségében megmaradjon, melyet egyéb részeire és tartalmára nézve annyira megérdemel. Ugyanis szóló tökéletesen egy vélekedésben vala Nádor Ő Cs. K. Főherczegségével, hogy a kérdésben levő törvényjavaslatnál, ha törvéynyé váland, még a Cancellária által kívánt módosítások mellett is ¹⁾ fontosabb és világosabb törvényünk e tárgyra nézve nem leszen.

Ez volt körülbelől Széchenyi beszéde, melylyel ő maga, mivel akadozva mondotta el, nem igen volt megelégedve.

A többség, nagy erőltetésre, elejtette a praevie szót, melyben t. k. Nagy Pál azért nem látott valami különös erőt, mert, mint mondá, úgyis magában értetődik, hogy t. i. a kívánt felvilágosításnak előbb kelle megadatnia; ellenben megmaradt a törvényekre való hivatkozás: *in sensu legum*.

Hasonló izgalmas jelenetnek vagyunk tanúi még a országgyűlés utolsóelőtti napján is, a december 18-án délelőtt tartott vegyes ülésben.

Megújult a vita arról, hogy azon esetben, ha az ifjabb király, atyja beleegyezésével bár, az országlásba beleavatkoznék, ezt csakis a nemzetnek szintén beleegyezésével lehetné: megújult a vita e felett is, hogy a koronázási oklevél az ország rendei által ez alkalommal (*hac vice*) újra jóváhagyatott. Az ellenzék e kérdésekben a *Corpus Juris* és az alkotmányos gyakorlat mellett még az uralkodó felség saját szavaira is hivatkozhatott. Az országgyűlés elején, t. i. a szeptember 24-én, Bartal ellenjegyzésével kiadott kir. válaszban a koronázási oklevélre nézve benfoglaltatik ama különben szokásos phrasis: *eadem in qua vos con- quiescitis forma*. Ebből azt következtették, hogy ezen fontos iratnak (*Diplomatica Assecuratio*) olykép kell szerkesztve lennie, miszerint abban ők mindenkor teljes megnyugvásukat lellessék, stb. Erős vita támadt, melyben az elnökök, úgy a nádor mint a személy- nök ismételve s tekintélyök egész súlyának latbavetésével vettek részt: míg a derék Borsitzky a nemzet igazát világosnak, a kan-

¹⁾ E záradék is stilizáltnak látszik.

cellária szövegezését ellenben homályosnak lenni állította, s egymást érték a lelkes felszólalások, azon óhajtás kifejezésével is, hogy ismét a nádor lépjen fel közvetítő gyanánt trón és nemzet között. E közbenjárást azonban a nádor, mint meggyőződésével merőben ellenkezőt, határozottan elutasította magától.

Délután újra felvételre a tárgy, óvások jelentettek be, világosan kifejtetett, miként »nem abban áll a Rendek aggodalma, hogy Felséges Urunk maga mellé kormányzó társt ne vehessen; hanem abban, hogy az a Nemzet megegyezése nélkül ne történhessen.« Felszólalt utólszor Széchenyi is. Pozsony és Sopron ellenzéki szavazataihoz csatlakozva nem akart »lemondani a reménységről, hogy Felséges Urunk, ha hiv. nemzete óhajtását megtudja, vele született kegyelmével gyámolítani fogja az oly annyira igazságos kívánatot.« stb.

Végre az utolsó napon, midőn már azon a ponton álltak, hogy az egész koronázási szertartás megemlítése mellőztessék, kihirdették az utolsó válaszleiratok. Az ország bírója nagy emphasissal jelentette, hogy azok az ország rendének kívánságával »majd mindenkben« megegyezők. Ő maga és pártfelei ismét királyiabbak voltak a királynál, mint aki beleegyezett, hogy az ifjú királynak esetleges beavatkozása a kormányzatba az ország beleegyezésétől is függő legyen. Kívánta viszont, hogy a koronázási diploma változhatatlanságába egyezzenek bele az ország rendei.

Az országgyűlés, melynek eredménye mindössze tizenhét szentesített törvénycikkely volt, egészben elég jó hangulatban oszlott szét, bár teljes győzelemmel a pártok egyike sem dicsekedhetett.

A szokott hálálkodásokra, alázatos köszönetnyilvánításokra stb. Széchenyi az alkalommal sem foghatja el gúnyos megjegyzéseit. Nem akar Clementiát látni ott, ahol csak Justitia van, a melyet különben éppen az uralkodó fejedelem, jelige gyanánt (Justitia regnorum fundamentum), kormányzata alapjának vallott.

A magyar nyelv érdekében a már említett féllépésen kívül a helytartótanács és a törvényszékek ügykezelésére, s a hivatal-

nokok és ügyvédek képesítésére nézve fontos határozatok hoztak. (VIII. t.-cz.)

Új alkotmányos jogok nem szereztek ugyan, de hátrálás sem történt.

Sőt viszonyaink közt a társuralkodó s a trónváltozás iránti intézkedéseket határozott vivmányunk kell tartanunk (I. és II. t.-czikk).

A kik tán fennakadnának azon, hogy az önálló nemzeti hadsereg nem sürgettetett azzal a nyomatékka, melylyel ma az ellenzék egy része sürgeti: azok ne feledjék, hogy akkor a népesség számarányához mért véderőről s az általános hadkötelezettségről még senkinek fogalma sem volt: hogy az állandó hadsereg eszméjével is közéletünk emberei sem nem tudtak, sem nem akartak megbarátkozni: hogy az időről időre, a felmerült szükséghez képest, ajánlott ujonczokat, az országos segély, Subsidiium, egy nemének tekintették; hogy, mint ilyet, sem állandósítani, sem az időközben támadó hiányok pótlását magokra vállalni semmi áron nem akarták; hogy még erősen biztak a nemesi felkelésben, mely jogtalan támadások ellen meg fogná ismét menteni a trónt és a hazát; s hogy mindezeknél fogva egy nemzeti hadsereg (exercitus) eszméje nem volt annyira kecsgető, mint inkább veszedelmes új eszme előttök, mely a vele járó állandóságnál fogva nemcsak féltékenyen őrzött nemesi előjogaikat, nem csak erszényöket, de egyuttal az ország jogait is, alkotmányát s esetleg önállását nem biztosítani, hanem fenyegetni látszott.

Minden embert korához, s minden kort uralkodó eszméihez mérve kell megítélnünk.

A két országgyűlés közötti időközre Széchenyi életének igen nevezetes mozzanatai esnek. Ezek legfőbbjeit, hivatkozva különben első kötetünkre, röviden bár ismételve emlékezetbe kell hoznunk, hogy a kapesot megtartsuk s a tanulmányul vett nagy életpálya fonalát kezünköl ki ne ejtsük.

Az országgyűlést után nyomban Pestre megy. Gróf Károlyival sokat tündöklik a felett, miként lehessen a polgárságot a nemességgel összehozni.

*Deczember 28-án beszédet tart a városi polgársághoz.

Dolgozik lassan a »Világ« cz. munkáján, mely felelet lesz a Dezsewffy hires Taglatatára.

1831. január 9-én ebédet ad Szentkirályi tiszteletére, de a melyre ez elfelejtett megjelenni. Vigan voltak. Huszár, poharat köszöntve reá, lelkesedésében azt kívánta neki, hogy ezer esztendeig éljen. Ez ellen Földváry tiltakozik, mert, úgy mond, mit csinálnánk mi magyarok a más világon oly sokáig, nála nélkül.

A farsangot elvei terjesztésére, a közönség különféle osztályainak egymáshoz közelebb hozására használja fel.

Február 14-én első nagy gyűlése az akademiának. Tizenkét tiszteletbeli tag választása.

Február 18-án Helmeczy, kiért sokat fáradozott, megkapja végre a privilegiumot az újságra, mely Jelenkor cz. alatt hetenként kétszer fog megjelenni.

Ez év nyarán a cholera dul hazánkban. Széchenyi ez időt Sopron megyében tölti, miután a Világot július 9-én már világgá bocsátotta.

*Sopron megye augusztusban királyi biztost kap. Az egész ország nagy izgalomban s felváltva csüggedésben. Az országgyűlésnek az ígért időben egybehívásáról most már szó sincs, noha e mulasztásból, mint látni fogjuk, ismét gravamen lesz.

*November 15—16-án Pest megye gyűlése. Táblabíró lesz s leteszi az esküt, úgyszinte a városnál is, hol a százás testület tagja lett.

November 23-án városi diszebéd, melyen a következő rövid felköszöntőt mondja :

»A Mindenható erősítse a Nemzetiség Angyalát, mely a királyi székeket is erősíti s a népekre boldogságot lehel.«

*Deczember 18-án ülés a megyeházán, melyben részt vesz. Tárgy : Magyar nyelv. s Nemzeti színház.

Mig itthon Röpiratok jelennek meg ellene, az angol Galiganis Messenger előnyösen ismerteti működését s munkáit.

*1832. január 10-én ismét Pest megye közgyűlése. Egy indítványt tesz, melyet azonban az elnöklő nádor semmibe vett.

Január 29-én Károlynál jó magyar ebéd, nem az ételekre, hanem a vendégekre nézve. Széchenyi toastja :

»Tiszta lélek, tiszta szándék, akár siker, akár nem!«

A Jelenkor ellen sok zugolódás az ósdiak táborában, Komáromy censor sokat töröl, mondván fejszoválvá : Adhuc principia comitis Széchenyi . . .

Április 18-án megjelen a Magyar Játékszinről irt röpirata.

Készül a Stádium is, mely azonban csak egy év múlva fog megjelenhetni.

Május 20-án Pest megye tisztujítása.

A nádor azzal szomorítja meg, hogy nem akarja a városi Szépitő bizottságba bevenni.

»Homokszemeket hordok, ha követ nem mozdíthatók.«

*Junius 14-én Pest megye, közgyűlésben. a Hid eszméjét karolja fel.

Junius közepe, valamint julius vége táján Bécsben van.

Hidegen fogadják. Sőt azt is kell hallania, hogy működése a choleránál is veszélyesebb, és hogy még a felsőmagyarországi zendüléseknek is ő volt az okozója! . . .

Végre augusztus 16-án egy külföldi útra indul, ezúttal gr. Andrássyval és Tasnerrel. Dunai, rajnai út, Belgium, London s vidéke, Oxford, Birmingham, Liverpool, Páris. Nancy. Straszbürg, Stuttgart, München. Október 26-án Bécs.

*Deczember 6-án már Pest megyénél, s 7-én Pest városnál arat tapsokat.

Deczember 18-án, mint kftüzött határnapon, megjelen Pozsonyban, az országgyűlésen, melyen oly élénk és beható szerepet fog vinni.

Jelen kötetünk speciális feladatához képest mindez adatokból csak a * megjelöltek érdekelnének különösebben, számszerint mintegy hét olyan alkalom, mely közéletünk természeténél fogva nem mulhatott el a nélkül, hogy Széchenynek olyan a milyen »beszédet« ne kellett volna tartania, de melyeket az akkori krónikások óvatos hallgatása rejt el jogos kíváncsiságunk elől. A Jelenkor, melyet a Széchenyi veszélyes elveinek terjesztéséről vádoltak, jól tudta kötelességét. A külföldi elég terjedelmes tudósítá-

sok mellett, a belföld rovatában, a hivatalos közléseken, holmi ünnepélyeken, legfőlebb egy egy tisztujításon vagy elemi csapáson kívül egyebet közölnie nem volt szabad.

Átmehetünk tehát az országgyűlés viselt dolgaira, melyeknek már első kötetünkben hálásan megemlített forrásunk, a Kosuth Lajos Országgyűlési tudósításai. érdekes és örök időkre szóló nyomait tartották fenn.

Deczember 19-én érkezett meg Ferencz császár és király, kinek, mint tudjuk, ez országgyűlés végét nem lehetett megérnie.

Deczember 20-án olvastattak fel a királyi Propositionók, melyek Széchenyre, s a haladás barátaira, jó benyomást tettek.

A Pozsonyban deczember 20-án Bartal ellenjegyzése mellett kelt királyi előadások a következő pontokat tartalmazták:

I. Az Úrbérnek, mint a mely eddig csak a Mária Terézia-féle királyi rendelettel volt szabályozva, végleges megállapítása, törvénybe iktatása.

II. Igazságszolgáltatás: még pedig úgy a Büntető-törvény, mint a polgári jogviszonyok, s különösen a hiteltörvények és az eljárás szabályozása, világos eltöröltetésével az 1498: IV. t.-czikknek. ¹⁾

III. Az adózó nép terheinek lehető könnyítése s igazságosabb felosztása, a házi adó szabályozása, hivatkozással az 1827-diki országos bizottság munkálataira.

Ennek befejeztével a többi bizottsági munkálatoknak is felvétele, ú. m. Közjogi (Publico-politicum), Kereskedelmi, Bánya-, Közművelődési (Literarium), Egyházi s végre Banderiális ügyek!

IV. Az országgyűlés e szerint előreláthatólag hosszabb ideig fogván tartani, a Napidíjjaknak, a nép könnyebbítésére való tekintettel, a nemesség által, bizonyos arány szerint, leendő viselése.

¹⁾ Felette jellemző régi törvény, mely egyrészt minden magános félnek tetszésére bízta, ha vajjon akar-e vagy nem a bírójának ajándékot adni, másrészt a bíróra, ha megvesztegettette magát s igazságtalanul ítélte, fej- és jószágvesztést szabott. Egy füst alatt a nem nemeseket bírói hivatalra kelteleneknek nyilvánította.

V. A kincstári előlegek (262,606 firt és 29¹/₁₀ kr.) visszatérítése, még pedig, ha lehet, az adózó nép terheltetése nélkül.

Stereotyp kifejezése azon, mai napság bizonynyal feltűnő elméletnek és alkotmányos gyakorlatnak, mely szerint a királyi kincstár és az ország kincstára nem azonos, hanem különböző, sőt szinte ellentétes két dolognak tekintetett. Mily gyarló pótléka volt ezen eljárás annak, mit a parlamenti rendszerben Indemnitynek nevezünk!

Tehát végre mégis egy szervező országgyűlés, melyen a haladás, az emberiség barátainak tág tér fog nyilni eszméik megvalósítására vagy megközelítésére!

A Rende, a koronaőr, gróf Keglevich Gábor megválasztása után nyomban hozzá fogtak az érdemleges tárgyalásokhoz. csak hogy nem annyira a kormány, mint a magok sorende szerint.

Sok időt vesztegettek el (lásd: Kölcsey naplóját) az országgyűlési újság és Napló kérdésével.

Az első érdemleges országos ülésben, mely csak január 10-én volt megtartható (1833), Trencsén megye követe egyszerre négy munkálatát mutatta be az addig tartatott kerületi üléseknek. Ezek valának:

1. a főrendeket a hazai nyelv bevételére felszólító,
2. az országgyűlésnek Pestre áttétele,
3. a magyar nyelv ügyében, s végre
4. az előleges sérelmeket és a királyi előadásokat illető izenetek, melyekhez a hozandó törvényeknek alapul szolgálандó felirási javaslatok is mellékelve voltak. Kölcsey fogalmazványai.

A magyar nyelv tárgyában kelt izenetek s tett indítványok lelkesítették fel mindig Széchenyit, hogy nemzetiségünk melletti nemes felhuzdulásainak s egyúttal a túlhajtások elleni óvatos politikájúnak szót kölcsönözzön. Ezen országgyűlésen is első fel szólalására ez adott alkalmat.

Az ülést megelőzőleg a nádornál conferentia tartatott, melyre a Regalisták (nem méltóságbeliek) közül Széchenyin kívül csak Fekete és Sztáray hivattak meg, s melyen magyarul csak ő maga mert felszólalni.

Az ülésben, január 21-én első szólt Esterházy Mihály,

az alsó tábla mindkét kívánságát hazafi érzéssel támogatva, utána Károlyi György, aztán Kukulievics szól, s az elnöklő nádor megrovását vonta magára azzal, hogy a fejedelem szent személyét vonta bele a vitába, mi a »repraesentativ systemával« ellenkezik.

Következett Wesselényinek »mázsás sententiákkal teljes« beszéde.

S azután jött a sor Széchenyire, kinek beszédét, Kossuth tolla után közöljük.

Maga a szónok, Naplójában, csak ennyit jegyzett fel róla: Ich passable Rede, mit grossem Applaus.

Az Országgyűlési Tudósítások írója pedig így örökíté meg:

Gróf *Széchenyi* beszédjét a szép gondolatok és szívrázó képzetek tömött massájának nevezem. Szólott mint az alkalom. nemes lelkének felhevülése s keblének istene készteté: azért gyakran el-eltért hevében, s ily beszédet, ha csak ő maga le nem írja, extractive sem lehet jegyezni. Beszédje a maga nemében hasonlíthatlan s gyönyörű volt, de nem tartozik azon osztályba, melyben a Wesselényié első helyütt diszlik, úgy mint a tömött élénk logikai rendszerű beszédek osztályába.¹⁾ Eleink, úgy mond, a nyelvre nézve anyagyilkosok voltak, s mellére ütött, hogy ő ezt úgy hiszi, de tegyük utána, hogy mea culpa! Mert kevés éve csak, hogy nemcsak a magyart nem, — ő nem látott nemzetet — pedig sokat látott, mely így tapodta volna lábbal legszentebb nemzeti kincsét. Gyönyörű elmésséggel adta elő az anomaliáknak azon scandalosus cyclusát, hogy mi az országos tárgyakat otthon németül vitatjuk, itt magyarul szólunk, fel diákul küldjük, ott németre fordítják, mert sokaktól kérnek tanácsot, kik se magyarul; se diákul nem tudnak. németül készítik a választ, nekünk diákra fordítva küldik le, mi ismét magyarul vitatjuk és magyarul csinálunk diák törvényt, a mely házi körünkben megint

¹⁾ *Kölcsy*, ki e beszédet Eötvös mellett állva hallgatta, (naplójában) így ír Széchenyiről mint szónokról: áradozni és csapongani szokott, saját-ságai közt leguralkodóbb a szeszély. Tárgyról tárgyra röppen; nevetésre ragad, majd ismét egy pillanatig komolyságba vonz. Egy szerencsés népszónok!

németül fordul elő. A sok fordítás egészben megváltoztatja a dolgok értelmét, a mi eredetileg szerény bár, de őszinte volt, — első fordításban sanyarú, másodikban gorombaság lesz — így kerülnek a Felség elébe oly kicsapongó kifejezések, melyek a hű magyar nemzetnek eszében sem voltak. Itt van hát a német, magyar, diák törvényhozás, csak még egy görög törvény s készen van a Babel tornya. A Rk. mindkét rendbeli kívánságát erősen támogatá. Beszédjén szembetűnőleg látszott a discursivus parlamentális angol szabás; hasonlít előadása Nagy Páléhoz, csak-hogy gesticulatiója hevesebb, néha hangosan is összecsapja kezét. Legelől mindjárt azt említvén, hogy kívánt volna mihamarább a propositiókba bémenni, hol első lépésnek tétetik, hogy adózó népünkön segítsünk, neki minden nap, minden hét, minden hől-nap kínos, mely távolabbra teszi forró kívánságának teljesítését.

(Erre ily formán szólott a nádor):

Quae dominus Comes Széchenyi, noto suo patriotico zelo protulit, procul dubio omnibus accepta sunt stb.; de ő (a nádor) az előzményből más következtetést várt, s emlékezetbe hozá, hogy két országgyűlésen át magok a Rendeek mindig azon harczoltak, hogy semmit per excerpta.

Széchenyi felelt: Meglehet, hogy Herczegséged bölcsesége ezt máskép látja, de én minden rabulisticai fogást elmellőzve, úgy látom, hogy valamint a magyar nunciumnak a magyar renunciium (Izenet s válasz), úgy ennek magyar felírás s ennek magyar törvény természetes következése, s ha az első lépést még 1830-ban megtettük, a többit is mind meg kell tennünk vagy pedig a Rendekeket megkérnünk, hogy ismét diákul beszéljenek; én legalább azt minden rabulisticai fogás nélkül így látom.

A főrendek, miután a mult országgyűlésen már a magyar izenetet elfogadták, most mindnyájan beleegyeztek a magyar viszontizenetbe is: de a magyar felírás, királyi válasz és törvénysszövegezés kérdéseit az országgyűlés szervezéséhez tartozónak vélték s ezúttal, a buzgó Kölcsey nagy megbotránkozására, visszavetették.

A nádor a kétkedőket megnyugtatta az iránt, hogy ő fel-sége örömmel fog időt engedni minden rendszeres munkálatok felvételére, csak a rendek dolgozzanak elég szorgalmasan.

A legközelebbi, január 22-diki ülésben Széchenyi a Ren-dek ellen beszélt. Ők t. i. az országgyűlésnek, habár indokoltan is (a cholera miatt), a rendes időnél későbbben történt összehiva-tását nem hitték szó nélkül hagyhatónak.

Együttal azon véleménynek adtak kifejezést, hogy nem az Úrbér volna a legsürgösb tárgy, hanem az ország jóllétét szerin-tők közelebb érdeklő kereskedelmi, földhasználati, adó-, köz-munka- s katonatartási stb. ügyek. ¹⁾

Az első pontra :

Gróf *Széchenyi István*. Ki kell mondani az egész országnak, ha a cholera idejében összehivatott volna a kormány. bátran mondja, hogy sokkal gyengébbnek tartaná azt, mintsem hogy képes volna egy annyi felekezethől álló monarchiát összetartani. kiket leginkább ért a szerencsétlenség, nem sokat törődtek a diéta tartással. Ő megvallja, neki nem az fáj, hogy Dieta nem volt, hanem az, hogy cholera volt. De ez nem tőlünk, hanem az Istentől függött. Azonban mi ok miatt akadnak itt fel a Rk.? Attól tartanak, hogy más, a jelennél kevesebb bizodalmat érdemlő kormány — mert különfélék ám a kormányok — ily eseteket ürügynek fogna venni, hogy kisebb akadály miatt is elmulasztja az országgyűlés tartását. p. o. ha Pozsonyt előtené a Duna, vagy ha a Szent-Gellért hegye bedőlne. Maradjon ki ezen passzus. Úgyis, ahányszor csak dictaturára küldtem külön-ben biztos embereimet, mind annyszor véletlen kihagyták; ezen véletlenség talán legjobban utasít, mit tegyünk. Adjunk hálát az Istennek, hogy itt vagyunk, és hagyjunk fel ezen §-al minden pedantismus nélkül.

¹⁾ Orsz. gy. írásai I. köt. VII. sz. Kőlesey két pártot lát, ú. m. az urbarialistákat és a commercialistákat, maga az előbbiekhöz szít.

A második pontra: ¹⁾

Gróf Széchenyi István. Teljes meggyőződésemm, és mondom, hitem szerint, minden hátramaradásunk oka ott fekszik, hogy principiumnak feláldozzuk a dolgot magát, rossz úton járunk, feldőlünk, kékre ütjük testünket; de hagyjáu! csak a principium álljon. Csekély népességünket fogyasztja mocsárink dögleletes gőzölgése, korlátlanok vizeink; ez mind semmi: fenn áll a principium! Ha p. o. a Montanisticum, vagy tisztelettel legyen mondva, az Ecclesiasticum volna első helyre téve a propositiókban, magam is azt mondanám: Istenért! előbb a praeferentialékat, melyeknek eddig is nem azon az úton kellett volna menniök, mint a melyen mentek. De mivel a parasztnak, ki nálunk ex principio nincs repraesentálva, a dolga, az Urbariale, van az első helyütt téve, fő kötelességünk róla gondoskodni, s a végett a királyi propositiókba egyenesen bemenni. Azt mondják, tudja a paraszt, hogy sok, mitől sorsának könnyebbítése függ, mint a só is, a praeferentialék közt van. Ezt tagadom. A nép csak nimbuson által látja ezeket, s a particularításokról semmit sem tud; ő csak azt nézi, felveszik-e az urbarialét vagy sem? Mind azért tehát, mind pedig azért, hogy ha az 1790: XIII. cikkelyt solválni akarjuk, nincs más mód, be kell menni az urbarialéba. — Második oka hátramaradásunknak (de nyilván megmondom, hogy senkit sem akarok sérteni) az, hogy azt gondoljuk, az az igazi patriotismus, az a derék liberalitás, ha mindig oppositiot formálunk a kormány ellen. Azon beretvának, melylyel fát vágunk, elkopik az éle. Így van az oppositio dolga is, mely egyébiránt helyesen használva, nagy gát ám az önkény ellen. Gróf Károlyi azt mondá, sok idővesztés lesz, ha ellenkezőn a Rkel a teendők sora felett, izeneteket fogunk váltogatni: de én azt gondolom, az időnyerés, a mi munkálkodásunkkal való belső gazdálkodásban áll.

Általam nagyon tisztelt báró Wesselényi szépen rajzolja az 1792-ki országgyűlés kezdetét, mint feküdtek miveletlen az

¹⁾ Ezt a beszédét hasonlítja Kossuth oly drága ritkaságok gyűjteményéhez, mely szétszórva hever egy teremben, de így is nagy értéket képvisel.

operatumok, minthogy nem tudtak a Rendek az urbáriális kérdésekben megegyezni. Én tán nem igen jól figyelmezttem, mert valóban azt hittem, a jelen országgyűlését rajzolja. Hagyjunk fel már egyszer a theoriákkal. Ily dolgokban majd mindegy akármivel kezdjük; csak kezdjük már egyszer; de ki fog itt ítéletet hozni, midőn az utasítások oly különbözők, s új utasításánál fogva még az is beszél, a ki eddig csak hallgatni tudott. Emlékezzünk ama franczia közmondásra: »L'insuffisance amène l'arbitraire.« A kormány embere azt mondja: »a vármegye, a földesúr nyomja szegény parasztot« — a vármegye így kiált: »deperdita és a földesúr!!« — az úr végre azt mondja, olcsóbb haszonbért nem is lehet, mint a melyért én telket adok, de a kormány, a kormány! az rontja és a vármegye! (Nevetés.) Nevetnek az urak? Bár sirnának, jobb szeretném! Így a paraszt nem két, hanem három pad közt a földön ül. Felhivom tehát a földes urakat, menjenek be mindjárt az urbériáléba, és ne tolják másra a hibát. — Igaz ugyan, hogy a paraszt dolgát egy háromszöghez lehet hasonlítani; a nyomás egy oldalról három, más oldalról három, harmadik oldalról három, summája a nyomásnak kilencz; ha egy oldalról elveszünk egyet, igaz, hogy ott kisebb lesz a nyomás, mivel csak kettő marad; de, ha nem vigyázunk a másik oldalra, meglehet, a mit mi elvettünk, amahoz csapják, ott a nyomás négy lesz, és ha a summát nézzük, az mindig csak kilencz marad. Ez, fájdalom, igaz, de azért mi csak segítsünk, hol tőlünk függ a dolog; segítsünk philanthropice, s ne hasonlítsunk örökké az olló két késéhez, mely csak azt vágja, a mi közéje kerül. De ki adjon már most irányt, ha nem a kormány? talán a vármegyék sokfelé csigázható instructiói? Azon vármegyék, melyek közt némelyek arról sincsenek egészen tisztába, hogy miről van a szó. 1741-ben felszólítván Mária Terézia a magyarokat, akkor nem sokat gondoltak a principiumokkal; fegyvert ragadtak, bementek Boroszlóba, elfoglalták Siléziát s oly szép dolgokat vittek véghez, melyeknek emlékezete azok előtt is kedves, kik azt hiszik: Magyarország volt; s azok előtt is, kik velem együtt azt hiszik, Magyarország lesz. — Tisztelet, becsület a Silezitáknak, én őket igen szeretem, de nekem bizony kedvesebb Magyarország; s ha atyáink nem

sokat gondolva a principiummal, tétovázás nélkül bementek oda, akkor a kir. előadásokba, mi most, midőn hazánk nyolcz-kilencz millió lakosa boldogságáról van szó, bemenni késnénk? Véleményeink ezer felé ágazó divergentiája közt csak a királyi trónmal egyesülhetünk, ha a propositiókba szóról szóra bemegyünk. Egyébiránt azt hiszem, itt nemesak arról van szó, hogy a provisorius állapotot törvényesítjük, hanem arról is, hogy javítjuk. A junctimról azt gondolom, hogy ha vagy egy jó resolútiót kapunk, azt bizony csak vegyük el, zárjuk el s kissé magunk kezét is kössük meg, hogy attól többé el ne is állhassunk. Végre a diurnumokról akarván szólni, előre engedelmet kérek, hogy egy kevésbé triviális hasonlatossággal fogok élni. Azt sokszor láttam, hogy a halásznak előre fizetnek azért, a mit foghatnak; de azt soha sem láttam, hogy, ha előbb hálót vetettek s azt üresen huzták ki, azért valaki fizetett volna. Ha azt akarjuk, hogy a paraszt fizesse a diurnumokat, végezzük inkább most előre, míg jó reménység fejében reá áll a fizetésre; mert ha egyszer meglátja, hogy semmit sem kapott, akkor többé Isten sem bírja reá, hogy semmiért fizessen.

A nádor által nagy tapintattal vezérelt többség az alsóházat a cholera-ra vonatkozó passus kihagyására szólítja fel, az előleges sérelmeknek mindjárt, de külön felterjesztésébe beleegyez, az Urbér elsőbbségét sürgeti s a rendszeres munkálatokra nézve a junctim szó helyett a praeferentert használja, a pesti országgyűlést pártolja, stb.

Február 9-én főrendi ülés.

Az előleges sérelmek és kir. propositiók iránti viszontizenet részletes tárgyalása.

B. Szepessy után:

Gr. Széchenyi István. Ha egy felsőbb hatalom, mely nemzet és fejedelem közt ítél s egykor bizonyára ítélni fog, kérdeztetné, vajjon azon viszonyokban, melyek a magyar király és magyar nemzet között fennállanak, hol határozott kormány- s képviseleti

rendszer létez, megtette-e a kormány legszentebb kötelességét? t. i. azon gondot fordítani a polgárok életének megtartására, mely végett a fejedelmek egy magasb hatalom által a földre állíttattak, úgy hiszem, azt itélné, hogy Magyarországnak legkisebb keserű kifogásra is oka nincsen. Gáncsot keresni a kormány tetteiben szokás, és ama szomorú időszakban, melyben sok ember sokat tanulhatott, ha akart, lehetett is találni; de igazságos ember, bár legnagyobb gáncsoló, így lenne kénytelen vallani: tegnap én gáncsolódtam, ma pedig, minthogy felsőbb helyről parancs nem érkezhett, magam tettem hasonló rendelést, melynek még sokkal rosszabb következése lőn. Sokan mondják, mily szerencsétlen gondolat volt elzárni a szabad közlekedést! De vajjon mit mondanának, ha a kormány semmit se tett volna, mi bár a fogamatot tekintve jobb is lett volna. De a kormány is emberekből, gyarló emberekből áll. Vidékemen az tartatott sérelemnek, hogy a vármegyének érdekelt része Austriához nem záratott. Ki hozzon itt igazságos ítéletet? Hányan futottak, zárkoztak, takarództak, hogy az orruk hegye sem látszott! A kormány mily áldozatokat tett, tudjuk s azt hiszem, e részben a halhatatlanság koszorúját vívta ki magának s tőlünk köszönetet érdemel. — Vegyük fel practice. Törvény van, hogy minden harmadévben országgyűlés tartassék, de annak egybehívása a király hatalmában volt eddig. Én legalább ebben némi anomaliát látok, azt azonban most nem vizsgálom: de kérdem, ha a fejedelem túl lelkiismeretességéből minden egyes vármegyét, ez viszont minden egyes embert megkérdezett volna: legyen-e diéta október 2-án, nemesi szavamat adom, a többség azt mondta volna: istenért, ne legyen! Ha már a kormány ezen közvéleményt szerencsés volt eltálatni, minek akkor a gáncs? — De átlátom, helyes, igazságos a Rdek aggodalma. 1812-től 1825-ig nem volt ürügy s diéta még sem tartatott, hát ha most, gondolják, valami ürügy esűsznék be? Itt már kezét fogok tökéletesen, mert a törvények megtartását alkotmányos országban nem egy jó kormány kedviért tálaták fel. Igen bajos dolog a halom actákat forgatni, kényelmesebb, ha azt más teszi. De a törvényhozás figyelmének nemesak a jelenre, a jövőre is ki kell terjedni. Minden harmadévben diéta legyen,

mondja a törvény, és mégis 1812-től egész 1825-ig, a mi számolásom szerint 13 év, nem volt diéta, s ha ez egy jó kormány alatt történhetett ok nélkül, másszor is, kevésbé jó kormány alatt, újra megtörténhetik. Legyen tehát említés, úgy mint a borsodi helytartó javallá. Ezt időnyerésnek is tekintem, ha általa egyetértést eszközölhetünk, kivált oly kérdésben, mely talán nem is érdemel oly sok időtöltést.

Az országbíró és a nádor loyális nyilatkozatai után, a határidő elmulasztásának megemlítése, enyhébb kifejezéssel s gáncs nélkül, éppen úgy, mint Széchenyi óhajtá, elfogadtatott.

Ugyane tárgyban gr. Károlyi György után, a ki a népet jobban látja a felsőházban, mint a kiváltságos rendek házában képviselve, másodszor is szót emel

Gróf Széchenyi István. Minő theoria s praxis volt 1790 előtt divatban, nem vizsgálom. Minek 1200 tájára visszamenni, hol újabb törvény van, t. i. az 1790: XIII. Én állítom, hogy ezen törvénynek még soha elég nem tétetett, habár az ügyvédek Mister Blackstonnak elébe tennék is azon czikkelyt bizonynyal azt mondaná: ez két oldalú, csak akkor marad épségben, ha mindkét részről teljesítetik. Azért mindahhoz, mit már a tárgyban hallottam, csak annyit teszek, hogy a kegyelem kenyere, habár egyesek meghíztak is rajta, az egész hazának igen silány, sovány koszt volt eddiglen. De én szórúl szóra be akartam menni a propositiókba, mert, úgy hittem, nekünk mint philosophiai törvényhozónak egy magasb állásunk vagyon. Most kérdem, ha 1790-től soha se biezcent vágásba a dolog, most van-e ideje azt erőltetni? szabad legyen egy példa. Néhány nap előtt az Allgemeine Zeitungban azt olvassuk, hogy egy bizonyos tartománynak országgyűlésén három napig disputáltak, szabad legyen-e az asszonyoknak megjelelni a karzaton: s tudjuk, hogy végre 34 vokssal igenre dült el a nagy kérdés. Mi az egész kérdést magasb szempontból véve nevetjük; de Casselben volt bizonynyal olyan ember, ki a régi törvényeket próbából kikutatván, megmutatta, hogy az asszonyoknak ott helyök nincs, menjenek a rokkához. Ha nekünk jussunk van őket nevetni, hát vajjon a külföldiek, kik fentebb állanak, mivel inkább szeretnek gondolkozni, sem mint a régi

könyveket turni, s azért a jövődőt jobban is belátják, mit fog-nak mondani, ha majd olvassák, mire voltunk a propositiók által felszólítva, és hogy mi az egész napot a cholera meg- vagy nem említése felett huztuk ki. Valóban, midőn annyi évek után itt az idő, hogy csudákat mivelhetnénk, kétlem, ha idővel nem sirat-juk-e meg, hogy ezen pillanatban nem emeltük magunkat magasb állásra, s nem tettük azt, a mi törvényhozói kötelességünk lett volna!

Azon állítás, hogy nagyobb részvétellel váratik a praeferen-tiálék orvoslása, igazán elszomorított, mert sinórmértékét látom benne az adandó kedvezéseknek. Hogy lehet azt mondani, hogy a só dolga nagyobb érdekű, mint a személy s vagyoni bátorsága, az önkény megszüntetése, az igazság kiszolgáltatása, a polgári jussok biztosítása stb. Épp olyan, mintha demonstrálni akarnám, hogy a kinek még se háza, se kenyere, se asztala nincsen, annak jólétére sótartó az első fundamentum. Midőn a legnyomasztóbb önkénytől való fölszabadításról, a népről van szó, hogy mind ennél több a só dolga! Minő színben fogunk állani Európa előtt! Gróf Károlyi lelkemből szólott: mi földes urak legjobban tud-juk, hol kell segíteni. De a felírást illetőleg, ha csak arról van a szó, egy vagy két pecsét alatt küldjük-e, én biz azt tartom, van elég papíros és pecsétviasz is, pecsételjük, ha kell, kétszer, ez az én véleményem. Más morális különbséget a kettő között nem látok, s azért a kitűzött magas czélt nem akarnám szem elől elveszíteni, s kívánom, hogy egész erővel akarjuk azt teljesíteni, a mi e perczen legszentebb kötelességünk.

A nádor, összefoglalva a nézeteket és saját nyomós érveivel világítja meg azokat, a többséget oda irányozza, hogy ez a Sérel-mek elsőbbségét semmikép el nem ismeri, de különben a Praefe-rentiálék felterjesztésének más módját nem ellenzi.

Ezen ülésben Széchenyi, saját feljegyzései szerint, többször is, még pedig »jól« beszélt. Panaszkodik, hogy Wesselényi rabu-lista volt, s hogy többet árt, mint használ.

Meg kell jegyeznünk, hogy Széchenyinek ily kérdésekben

az alsóház elleni nyilatkozásai nem minden animosítás nélkül voltak.

Először restelé, hogy illiberálisabb színben tűntek fel, mint magok a főrendek, s azt a vádat vonták magokra, hogy a hazafiság ürügye alatt saját magánérdekeiket legyezgetik, mind továbbra halogatva a nép sorsának egyenes enyhítésére czélzó intézkedéseket.

Másodszor sérté önérzetét az, hogy bizonyos nyomást akartak reá gyakorolni, s független nézetének nyilvánítását rossz néven vették.

Szinte türelmetlenné válik irántok s erkölcsi felháborodásához olykor — mi tagadás! — némi mágnási gőg is csatlakozik.

Naplójában így önti ki epéjét:

Goromba voltam. Egyetlen élvezetem most az, ha jól kimondhatom, a mit érzek e d . . nép iránt. Gyűlölöm őket.

Majd meg panaszkodik, hogy minden hitelét elveszti előttük, csak azért, mert servilis módon nem szavaz mindig velők stb.

Február 15-én Előleg. Sérelmek pontonkénti tárgyalásakor:

Gróf Széchenyi. A legmélyebb alázatossággal megjegyezni bátorodom, hogy felvévén a dolog philosophiáját a Rk. azért kívánják innen a testvérháza országgyűlését, mivel Erdély magában fel nem találja azon praesidiumot, melyet tőlünk a testvérházától vár. Az országbirája Ő excellentiája azon mondására, hogy *ab usitato tramite* nem kell eltávozni, én azt tartom, hogy végre is minden dologban, hol a régi trames czélhoz nem vezet, más trameshez kell fordulni.

Február 20-án ismét Magyar nyelv ügyében:

Gróf Széchenyi István. Minap e tárgyban szólván, okom van hinni, hogy nem eléggé fejezem ki magamat, mert más következtetés vonatott beszédemből. Azt mondtam: az erőltetést károsnak, czéltévesztőnek tartom, mivel a visszahatás hatalma erősebb szokott lenni a hatásnál. Én csak ollyas erőltetést értettem s mondtam veszélyesnek, hogy ha mi országunk különböző

népeire magyar nyelvünket úgy reátolnánk, hogy azt a szegény tót legényt, ki tótul is rosszul tudja kifejezni, a mit érez, arra kényszerítenénk, hogy azt mátkájának magyarul még rosszabbul fejezze ki. Ezen erőltetés értelmét én csupán belső házi viszonyainkra szorítottam, de ha megfontolom, hogy nemzetiségünk 40 év óta halálos álmából felébredvén, homi nyelvünk természeti jussait mily erővel kívánja vissza, ebben szeleskedést nem látok, sőt éppen most látom idejét lenni annak, a mit a Karok és Rk. kívánnak. Ha súlyos körülmények között egy-két subsidiális kérdés lenne jelen gyűlésünk tárgya, inkább vélném a dolgot halaszthatónak, de most, midőn ily létegesítő (organicus) activitás sorompóiba lépünk, nem látom okát, mi állhatna ellent. — *A fő pohárnok* tagadta a Rk. azon állítását, hogy a nemzet nem él, ha nyelvét nem használja; én azt állítom, bár mint magyarázzuk is, nem lehet mondani: hogy a nélkül él. — Igaz ugyan a kalitkába zárt kis madár idegen hangokra tanítva is él, sőt talán biztosb. mert a ragadozó nagy madarak hozzá nem férhetnek; de ezen hasonlítás nemzetre nem alkalmazható, mert nemzet elég erővel bir magát a ragadozó nagy madár ellen is védeni. — Azt mondják, »előttiünk vannak a rendszeres munkák, ott majd előfordul nyelvünk kérdése is, procrastinatiótól félni nem lehet.« Kérdem azon fő Ispán urat, ki ezt mondá (Bedekovich), tudja-e bizonyosan, hogy 12 évig megint békesség lesz? s vettük-e 12 évi béke után nagy hasznát az operatumoknak? — Vannak itt némelyek, kik a Corpus jurisből mutogatják (Eötvös), hogy még korai kívánság, én a világ évrajzaiból mutatom meg, hogy 12 évi békesség csuda történet, s hogy a procrastinációtól félni igen lehet! A természetnek szent törvénye előtt kénytelen minden argumentum visszavonulni. Valamint, ha valakire azt mondja a nagy természet: meg kell halnod! rajta semmi Consilium medicum nem segít: úgy azt hiszem, egy nemzet, ha maga erejét érzi s szándékában magát eltökéli, úgy mint én, ki inkább magyarul meghalok, mint másként éljek, az a nemzet az ő természeti jussait minden ellenzés ellenére is kivinni és gyakorolni fogja. Én anathemát senkire sem kiáltok; de magam véleményét is férfias bátorsággal kimondom, s a mit mondtam, úgy hiszem, úgy vallom. a

mint mondtam!!! Két osztályból áll az emberi nem: egyik a stagnáns; másik, mely az idővel megy előre, s ha nézem a históriát, úgy látom, stagnáns rész azon szemrehányást szokta tenni a másik osztálynak, hogy mindent felforgat, ha az idővel megy elő. Én kérdelem, ki háborgatja fel a víz csendét, az-e a ki csendesen folyni hagyja, vagy az ki erőszakkal feltartóztatja? Ki akarja a természet rendét felforgatni, az-e, a ki mától holnapra, holnap-tól holnaputánra megyen? vagy a ki felkiált: idő állj meg, ne haladj! De én mind a mellett is azt tartom, egy emberélet lefolyta után, vagy magyarabb világ lesz, mint ma van, vagy elvész a magyar. Nem tagadom én a latin nyelvnek minden elsőségét, de valamint érdemetlen ember is ülhet királyi széken, oly bizonyos, mint kétszer kettő négy, hogy az élő a halottat ki fogja helyéből mozdítani. Angliában is egykor mily láрма, mily zsongás volt, hogy megszűnik az Angol Angol lenni, ha törvénye nem diák nyelvben hozatik, azonban látjuk a dolog fogantját, a ki kétkedik, azt Lord Brougham munkájára utalom, meg fog győződni, hogy az Angol nemzet nagysága progressiv idomzatban azóta megy elő, mióta ön nyelvén hozza törvényeit. Kiküszöbölték-e azért a latin nyelvet? Isten mentsen, mindig nivelt nyelv marad annak, ki felfogta valódi classicus szellemét, ha nem tud is beszélni. — Mi beszélünk széltiben, s tudunk-e egy Morust s a többi felmutatni? Mi Kollárra szoktunk hivatkozni, de Kollár azt szokta mondani, nem fog egy Magyarországon írott diák könyv olvasásához, mielőtt tudná magyar, tót vagy német írta-e, mert míg ezt nem tudja, nem érti. — Ha így beszö-vődött a latin nyelvben az élőnyelvnek bélyege, classicusabb lett-e a diák nyelv, mióta a gőzhajózás feltaláltatott? Oeconomia politica iratott s az emberi értelemnek más találmányai születtek, mikről Julius Caesar s Quintilianus nem is álmodtának? Könnyű megfejteti. Ha valaki, mint tisztelt barátom, br. Wesselényi nagyobb tüzzel veszi fel a dolgot, az némelyek előtt ábrándozásnak theoriának látszik; de én azt tartom, az az igazi praxis; ellenben a ki azt mondja, hogy nem lesz magyarabb világ, az ábrándozik, a theoriák országában.

Beszédje folytatában felemlíté, hogy Gallileit azon igazság

feltalálásáért, melynek tengelyén forog a teremtetett világ ismerete, mint nevezték bolondnak, Fulton, a gőzhajó feltalálója, mint támasztott előbb barátinál is szánakozást. Kérdi, mit fognak 50 év múlva ezen discussiokról mondani, olvasván, mennyit vesződtünk azon, hogy a magyar magyarul szóljon-e? Nem esudalkozna, ha élő nyelvek között folyna a harc; de meg nem foghatja, miért ragaszkodnak oly nyelvhez, mely a magyartól, úgy mint a némettől egyformán távol áll, s nem egyéb, mint egy rég megholt diák spectrum, melyet illő helyére temetni eléggé nem sietünk.

Felhoz példában egy angol Lordot, és egy francia Marquist s egy spanyol Grandot, gyönyörű elmésséggel tünteti ki, mindegyiknek személyes becsét, érdemét, dicsérendő tulajdonit, de mindeniknek utánna teszi, hogy: honi nyelvét nem érti. Mily nevetségessé válik ez! Alkalmaztatja magunkra. Végre honi nyelvünk ellenségeit belsőkre s külsőkre osztja, amazok a törvények érthetlenségét egy bánthatlan nimbusznak tekintik. Ő azt tartja, polgártól nem lehet kívánni, hogy törvény szerint éljen, ha a törvényt olykép hozzuk, hogy ő meg nem értheti. Azt mondják, nyelvünk nem eléggé művelt, és az académia munkáitól akarnak várni bővebb eredményt, úgy de Cuvier 300 nyelvet számol, és e közül hánynak nincs nyelvmivelő academiája, ne legyen tehát hazai nyelven írott törvénye se, vagy az Eszkimónak is deák törvénye legyen? — Azt mondják mások, nem az van most a nyelvre nézve tenni való, közprogressivus renden, hanem a tudományok magyarul oktatása stb. Én fogadok, ha ez volna indítványban, azt mondanák: nem lehet, míg magyar törvény nem lesz és nekik mindig más lenne a tenni való, de soha sem tennének semmit. Ez hasonlít azon utca nemhez, melyből nincs kijárási, ha csak nem visszatérünk. Azt mondják nincs idő a Corpus Juris fordítására, én azt tartom, a mit az ember szívesen tesz, arra mindig van idő, a mit nem szívesen tesz, arra soha nincs idő. Ha fordításról volna szó azt hiszem találkozánk sok, ki étkérül álmárul elfelejtkezne, s nem követné példáját egy bizonyos gyűlésnek, melyből ki-ki haza siet, bármily fontos dolog maradjon is függőbe, mert két fertály kettőre! — Azt

mondják, idővesztés, de én azt hiszem, diák törvényt hozni, s magyarra fordítani több idővesztés, mint magyar törvényt hozni. Azt mondják, hogy nem lehet kívánni, hogy azon tanácsosok Bécsben magyarul tudjanak, de én kérdelem miért ne; és valóban, miért ne lehetne tőlük kívánni, hogy nemzeti erőnk jövődjö kifejlődéséről, szólva a monarchia egy fél részének nyelvét tudják? — Fájdalom bizony, azt igen is tudják, hogy kellessék a magyarból mentől többet facsarni, de nyelvét megtanulni még egynek sem jutott eszébe. Felhozá Gr. Cziráknak azon munkájának, melyet: *de modo consequendi supremum imperium in Hungaria* irt volt, francia mottóját. Nyelvünk külső ellenségei másrészt azt mondják: *es ist eine Nebensache*. — Ez s ez fáj leginkább. Hogyan? Mit emyin, s ily sziv szakadva kívánunk, azt mellékes dolognak nevezik; Legyen bár nem a szent természet sugallása, legyen bolondság, a mit kívánunk, de kívánjuk, s ki azt tőlünk elragadja, egy nagy résznek legszentebbjét ragadja el, s ne kívánja, hogy jó barátjai legyünk. — Azt mondják: veszedelmes, mert kifejlődik a magyar. — Igaz, kifejlődik; de az nem lehet egy szeretett kormánynál akadály. Ép, erős, egészséges oroszlánnal barátságban lenni nem veszély, de egy beteggel, ki megromlott gyomra miatt gyakran nem jó kedvű, igen is: — amaz, azt tartom, igen jó alliance!

Vége felhozá, hogy bár a papuskormánynak nem barátja, mégis kényszerítve int azon napkeleti nemzetek példája, melyeknél az asszonyok minden közérdekű tárgyak tudásából s közvetett befolyásából is ki lévén zárva az egész nemzet nagyon alacsony fokán áll a miveltségnek; — itt ezen hazában, hol az özevegyeknek különös jussaik vannak, s az országgyűlésére követeket is küldenek, vagy kényszerítsük őket, hogy deákul declináljanak, vagy hozzuunk általok is érthető magyar törvényeket. Árpád apánk kihozott minket Ázsiából, de, úgy látszik egy lábunk még ott maradt: illő, hogy még ezzel is lépjuuk egészen a civilizáló Európába. Bizonyossá teszi a fő Rendeket, hogy egy negyedét sem monta el annak, a mit mondani akart, s hogy ezen tárgyról négy hétig folyvást el tudna beszélni, s azzal végzi, hogy kérni, mindég ismételve kérni kell

a királyt, míg csak a Rk. kívánsága nem teljesítettik. (Beszéd-jét hangos tetszés követi.)

E nagyfontosságú kérdésben az nap másodszor is szót emelt, ilykép: Én törvény szerint akarok élni, s ezen háznak méltóságát nem kívánom sérteni. – Ugy hiszem, nem is sértetem; de ha gyarlóságból hibázok is, ő Herczegségétől, mint törvényes Elölülőtől minden dorgálást térdet fejet hajtva elfogadok, mint ennek jelét adtam 1826: február 11-én, midőn ő fel-sége engem méltóztatott megdorgálni s én a nélkül, hogy egy szót szólottam volna, hallgatva leültem. de mástól, legyen az akár ki is, sem rendre igazítást, sem dorgálást el nem fogadok. Ezt kívánom a Zágrábi püspöknek értésére adni, s mint tisztelem személyét, s mint férfiú férfiútól tanácsát magányos körben tisztelettel fogadom. de itt ezen teremben, voksom szabadságát gátoltatni nem engedem s dorgálását teljességgel el nem fogadom.

Alagovics (közbeszól). Amicus personae, inimicus causae!

Gr. Széchenyi I. (folytatva). Amicus personae inimicus causae (kezét az éghez emeli): de én bizok a magyarok Istenében, hogy mind e mellett is a magyar nyelvnek s nemzetiségnek, egy szebb reggel hajnala virrad fel.

Márczius 9-én főrendi ülésben. Vallásos sérelmek.

E tárgyban kétszer szólott, s második beszédével, mint maga mondja, magával ragadá a hallgatóságát.

Első beszéde:

Orsz. bíró »velős előadása« után, a pécsi püspök, s ezután: emelkedék *gr. Széchenyi István*, ki a nádor által kitűzött határokokban maradni kívánván, noha az előtte szóló azokon igen túl-vágott. csak röviden arra nyilatkoztatta magát, hogy noha nem nagy barátja annak, hogy a főrdi tábla szórul szóra hajoljon a K. és R-ek minden kívánatára. de inkább mint ezen tárgy ne vétetnék tanácskozásba kívánná. hogy egy szót se szólnának a főrk. és egyenesen felküldenék ő fge eleibe a felírást. A nádor előbbi intése következtében nem is kíván az egyesség kedviért a bécsi és linczi békekötéseknek s az 1790: XXVI. t.-czikknek fejtegetésébe ereszkedni. mivel praxisban bizony igen sok törté-

nik praeter et contra legem. De a nádor a Pest megye gyűlésén szívrehatólag adta elő, hogy, ha a törvény csak egy hajszálban sértetik is meg, az egész alkotmány veszélybe jön. Bizonyos az, hogy megvannak sértve törvényeink. Ezt most megpendíteni jó volt-e vagy nem? most nem vizsgálja; hanem csak arra emlékeztet, hogy három millió vár erre. Ezért kívánja, hogy vétessék elő. (Hangos éljen követte a lelkes szónokot.)

Második beszéde.

Wesselényi classicus beszédében a tárgyat egészen kimeríti.

Mintán még néhány ellenvéleményűek az Izenet visszaküldése mellett szólottak volna, komor tekintettel emelkedék még egyszer a lángeszű gr. *Széchenyi István*. Szavainak fergetegéből minden felé sujtának a villámok.

Megesalatkozott, úgy mond, nem gondolván, hogy ezen tárgy ennyi mindenféle okoskodással fog vitattatni, azért kénytelen még egyszer szólni. Tudta ő, hogy sokan azon ürügygyel, hogy nem lehet per excerpta dolgozni, fognak előállani, mint azt nevezetesen az aradi főispán is tévé. Nem bánja, ha tán kedvetlenül hangzik is szava, de ő ezt legkisebb argumentumnak sem nézi, sem itt, sem máshol. Magok a királyi előadások excerptákat foglalnak magokban, és ezen ház is útat mutatott erre, midőn a sorozásnál a Criminalét kivette a Juridicumból. Ha tetszik, lehet per excerpta dolgozni, ha nem tetszik, nem lehet. Így a magyar nyelvnel nem tetszett az excerpta s azért vissza is küldetett az izenet, tehát: majd fehér majd fekete. A bihari főispán jobban gondol segíteni a catholicus atyánkfiaim, ha sérelmeik relegáltatnak.

(A főispán meglepetve közbeszól, hogy csak deputatio által akarja megvizsgáltatni).

Gr. *Széchenyi I.* (folytatva). Ő azt legalább mindegynek gondolja, különféle a felfogás. Hódol ugyan ő exja mély belátásának, de talán ama három milliók is, kiknek érdekéről szó van, szintoly jól belátják, hogy 42 év óta semmire se mehettek gravameneikkal, mint azt t. harátja, b. Wesselényi, környülállásosan előadta. Ő nem azon három milliónyi testület tagja, de ha helyzetésökbe gondolja magát, akkor úgy látja a mlgos főrendeket,

mint egy olyan embert, a ki jó házban lakván, bő asztalnál ülven a szegényt s éhezőt továbbra biztatja, kinek egy órai várakozás is kínos. Igaz, hogy sok ember éhezik physical táplálék után inkább mint morális eledel után; de az ő nézete szerint mégis, ha bár a jelen izenethen csak egyetlen valódi sérelem foglaltatnék is, menybe kiáltó volna azt elhalogatni, s ezen a világon, hol nem tudjuk honnan jövőnk s hova megyünk, másnak útát szabni akarni a legnagyobb vadságnak tartja. Jól esett ő exjának a fiumei gubernatornak az 1790: XXVI-tal előállni s azt kérdezni, valjon dicsekedhetnek-e más nemzetek ily liberális törvénnyel? De mit mutat ez? Nem mást, mint az, hogy voltak nemes lelkűek azon a dietán is, kik a sérelmeket tetteleg orvosolni akarták. Nincs jussunk azért sokat kevélnedniünk, s itt is kénytelen ama minapi franczia közmondást ismételni: l'insuffisance amène l'arbitraire. Vagy tán most volna okunk hátra menni, úgy mint sok régi katona elbizza magát s elhagyja magát régi babérjai miatt, holott bizonytalán többet ér mint azon újoncz, ki csak most iparkodik előre. Az 1790: XXVI. t.-cz. csak azt bizonyítja, hogy mily nemes elszánással viselkedtek elődeink, s minket arra int, hogy alábbvalók ne legyünk náluknál. Nem tudja, merre fog eldűlni a többség, de reményli a főrendek igazságszeretetétől, hogy el fog fogadtatni az izenet; ha pedig e reményének ellenére mégis visszautasíttatnék az, úgy, ha van e földi életnek némi összekötése a másik étellel, ő azt kívánja, maradjon mai szavazatának akkorra is nyoma, midőn ő maga nem létezend többé. Azért ez esetben a naplókönyvbe beigtattatni kéri, hogy Széchenyi István ezen végzést minden erejével hátráltatta. (Hangos és huzamos éljen.)

Erre a nádor megjegyzi, hogy a gróf ez utóbbi kívánata a diaetalis praxis ellen van.

Az izenet, a vita végén, egy vegyes országos küldöttséghez utasíttatott.

Marczius 14-én a főrendek a királynak az országban huzamosb tartózkodását tárgyalván, Széchenyi azt a kérdést vetette oda: valjon hol fogna ő felsége lakni. Erre az országbiró rögtön

azt válaszolá, hogy Budán, a várban, mely különben is a magyar király törvényes székhelye; de másutt is, a hol ő felségének tet-szeni fogna. Nem hihető, ha e kérésünk teljesülni fog, hogy a nemzet saját méltóságához illő módon ne gondoskodjék erről is. Tudjuk, hogy mikor Lajos, Zsigmond, Mátyás királyok Budán laktak, ott olyan paloták keletkeztek, melyekhez hasonlók Európában sem találtattak. E megfejtéssel gr. Széchenyi István tökéletesen meg volt elégedve.

Marczius 18-án ismét a Vallás ügye tárgyalatván, e napon tartá az ifjú gr. Dezewffy Aurél szüzbeszédét. Elnöki megjegyzést vont magára.

Márczius 27-én Vallásügyben az orsz. küldöttség munkája tárgyalatván, mint első szónok és indítványozó :

Gróf Széchenyi István. Azon forró kívánságnál fogva, melyet keblemben hordozok, hogy ezen tárgyból semmi kedvetlenség ne eredjen, mely fájdalmas meghasonlásnak lehetne később oka, sőt hogy az egyetértés nevedekjék, a mely »Conditio sine qua non,« hogy ezen ország gyűlése úgy haladjon, mint azt az ország várja, s nekünk előmozdítani kötelességünk, legmélyebb aláza-tossággal bátorkodom könyörögve kérni, hogy a küldöttségi munkát pertractatióba ne vennénk, hanem a Rk. izenetét, úgy, a mint áll, ő Felségének feliráskép elébe terjeszteni méltóztassanak. Több vezér ok késztt ezen indítványra. Úgy mint a kir. előadásokban is mondatik, azt óhajtom; 1-ször hogy: »*vincula mutuae inter diversas Reqnicularum classes necessitudinis arctius adstringenda* stb. 2-or Mit a Nádor mély bölcseséggel előadott intőleg, hogy ezt oly hideg vérrel metatióval discentiáljuk, a mint csak lehet. S kérdem, mind ezen két czél hogy éretik el inkább; ha felmegy azonnal a felírás, ugy, a mint előttünk áll, vagy ha ebben is úgy lesz az egyesülés, mint a többi fölírásokban, melyeket hetekig vitattunk hasztalan. Tudom szokatlannak látszó indítványom első tekintetre sokaknak nem tetszik. Ha itt, úgy mint a Britt parlamentben a többség akarata alapján állandó

törvény erejü elhatározás történe, én is azt mondanám, nagy megfontolás nélkül ne küldjük fel, de itt a törvény elhatározottsága még elvégezve nincs, és az a királyi választól függ, melyet mi meg nem köthetünk, ellenben matematikai igazság, hogy az Oszág Rendei között az elágazás amál nagyobb lesz, mennél többet fejtegetjük ezen kényes tárgyat, s azért, úgy hiszem, Hazánknak, Fejedelmünknek, hitünknek jobbat nem tehetünk, mint ha felküldjük, a mint van. Talán azt mondhatják, ellenkezem magammal, mert én is sürgetém a dictaturát, de csak, a mi eddiglen leiratott a küldöttség munkájából a Reversálisok, oly tárgy, hogy minden intés mellett is nem tudom, mennyire mehet az indulat, mely nem csak itt, de mindenütt a gyarló emberi kebelből ki nem rekeszthető. Így s csak így lehet annak heveskedéseit s káros következéseit kikerülni; ha ő Felsége kir. válaszának elintézése alá felküldjük a tárgyat, úgy, a mint van.

Dezseffy Aurél védi és magyarázza Széchenyi felfogását. Az a kérdés, u. m., mi jobb, a felség elítélésében megbizni? vagy ezen tárgyat a két Tábla között meghasonlás szikrájává tenni?

Gróf Széchenyi István (Klobusiczky kalocsai érsek után) még egyszer fölállott indítványa védelmére s különösen az inconsequentiaiból merített ellenvetésre azt felelé: hogy, ha részrehajlatlan szemlélő látván, hogy éppen azon rész, mely a minap oly szörnyűkép vitatá, hogy fel nem kell venni, másként a constitutio eldől, most szintoly hevesen állítja, hogy vége van alkotmányunknak is, ha fel nem vétetik a vallásos tárgy, — nem tudja, melyik résznél találhá a kevesb következetességet, s kérdi, mi lesz ebből, ha valamely tárgyat egy rész dogmának állít, más rész pedig azt feleli, hogy ezen dogma a törvénnyel ellenkezik.

A többség a részletes tárgyalásba be akar menni, s pontonként veszi fel a munkálatot.

Márczius 27-én folytatás. (Reversálisok.)

Gróf Széchenyi István. Ha axiomának veszi, hogy ezen tárgyban kiki annyi meggyőződéssel bír, hogy semmi argumentatio el nem téríti, a hosszú dictiók csak két czélra vezethetnek: 1. ha elmésen vannak mondva, mulatságosak; 2. ha unalmasan,

unalmasak, s minthogy a mulatságos dictiók sokkal ritkábbak, mint az utolsók, röviden a reversálisok eltörlésére, mint kíváncsra voksol.

Dezseffy Aurél az eddigi reversálisokat meghagyatni javálja két kivétellel: 1. ha panasz tétetik irántok, ő flge megsemmisíthesse; 2. ha ott, a hol hét évesnél idősb gyermek nincs, visszavonják, ez erőtlenné válják.

Gróf Széchenyi István és gróf Batthyányi Iván pártolják ez eszmét.

E »nevezetes« ülésnek, melyben Széchenyi s vele tartó szabadelvű barátai csatát vesztek, egyik eseménye az volt, hogy az elnöklő nádor összeszámította (numerálta és nem, mint ezelőtt, »ponderálta«) a szavazatokat.¹⁾

Március 28-án főrendi ülés. Vallásügyben (az 1791: XXVI. t.-cz. változhatósága).

Gróf Széchenyi István beszédét azon építé, hogy alapnak a bécsi és linzi békekötéseket tekinti; a XXVI. t.-cikket pedig csak úgy nézi, mint amazoknak applicatióját.

A nádor e különböztetésbe nem egyezhetik, ő fundamentális törvénynek nézi, melyre az evangélikusok jussai és szabadságai épültek, s mely alapon lehet azt csak módosítani.

Gróf Széchenyi István. Személyes véleményemet a nádor sokkal bölcsőbb véleményének alája vetem; de e szerint egy új szempontból kelletvén a dolgot tekintenem, kinyilatkoztatom, hogy bár fundamentális legyen is azon törvény, én nem hittem, nem hiszem s nem is fogom azt himni, hogy az előkor amnyira megköthesse a mi kezünket, hogy mi elők ne javíthassunk többé azon a bajon, melyet a koporsóba zártak nem látnak, nem éreznek, s ha látnák és éreznék, bizonynyal ők is javítani sietnének.

Nádor, újra szót véve, ebben sem nyughatik meg, s bármely törvény módosítását csak úgy véli megengedhetőnek, ha az a legnagyobb előrelátással történik és ha a felmerült bajok kútfejét másképp elzárni nem lehet.

¹⁾ Széchenyi följegyzése szerint a Reversálisok ellen szavaztak 32-ten. Köztük Cziráky, Károlyi, Erdődy, Waldstein, Dezseffy, Zichy K. stb. Mellette 23-an, ú. m. 11 főpap és 12 világi.

Utóbb ismét felszólalván. arra figyelmezteti az ülést, hogy mi itt se katolikusok, se evangélikusok nem vagyunk, hanem törvényhozók stb.

Gróf Széchenyi István még egyszer szólva: engedelmet kért, hogy egy triviális hasonlítást hozhasson fel, t. i. a metatiót. Ez egy elválasztó vonalat képez két helység között; már ha ezen vonal akár beszántogatás, akár hosszabb idő múlása miatt, oly világosan a felek közt többé nem áll, hogy azt mindenkinek látni lehessen, ki a békés egyetértést szívében hordozza, s nemcsak száján pengeti, első fog új metatiót kívánni.

Az országbíró megfordítja a példát.

Hosszas és beható vita után. melyet a közönség lázas izgatottsággal kísért. a nádor úgy tolmácsolá a többséget, hogy az 1791: XXVI. t.-cikken, mint sarkalatos alaptörvényen változtatni nem lehet s így minden ezzel egybefüggő kérdések további vitatása felesleges.

Zokon vette e vereséget nagyon Széchenyi. Mindnyájan beszélünk. így ír naplójában, s ez emlékezetes ülésben elvesztettük a csatát. Most hallgatunk. A következő napon, márczius 29-én. a tárgy folytattatván: mindnyájan tartózkodtunk részt venni, miután az elvvel már egyszer megbuktunk!

Ki kell ezt egészítenünk az Országgyűlési Tudósítások következő megjegyzésével:

E szerint dülvén el. az oppositio elhallgatott, s a további kérdésekben teljességgel részt nem vett, kivéven gr. Dezseffy Aurélt, ki vagy két ízben szólott és gr. Feketét, az oppositio legidősb derék tagját, ki a Horvátországot illető pontra nézve,¹⁾ bár siker nélkül, kötelességének tartá felszólalni a lelkiismeret szabadsága s keresztény türelem ügyében, nehogy az mondassék, hogy ezen kérdés a főrendek tábláján sympathiára csak egy tagnál sem talált.

Széchenyit a vallásügyi kérdésben szenvedett vereség,

¹⁾ Horvátország e kérdésben is az autonómia elvét kötö össze az ő vallásos türelmetlenségével.

melyben neki vezérszerep jutott, ammyira elkedvetlenítette, hogy egy évnél is tovább távol tartotta magát az országgyűlési tárgyalásoktól.

Ha betekint is olykor a pozsonyi üléstermekbe, azt találja, hogy az országgyűlés elaludt (deczember 9.), hogy még mindig alszik (1834 július 13.) stb. ¹⁾

Pessimismusba esett, s nem várt sikert a szabadelvű haladás terén, míg fel nem tűnt ottan Deák, kit eleinte szintén gyanus szemmel nézett. de majd fokról fokra becsülni és szeretni megtanult.

Ez az oka, hogy legközelebbi beszédjét, melylyel szónoki pályáját folytatta, csak 1835 január 10-én találjuk, s akkor is az országbirónak mintegy felhívása által kényszerítve kelle kedvencz vállalatát, az alsó Duna szabályozását megvilágítania.

De, ha szónoki szereplésében ily hosszú szünet állott is be, senki sem kételkedik, hogy élete ez egyik legfényesebb korszakát nem a henyeségnek, hanem a haza közjavára czélzó tetteknek s új meg új életrevaló vállalatoknak szentelte.

Ezek néhányait, naplói fonalán, emlékezetünkbe kell ismét idéznünk. Futólag tesszük csak, s hivatkozással az első kötetünkben már elmondottakra.

Azon évi ápril elején Bécsben, majd Czenken látjuk, hol végrendeletén dolgozik.

Pozsonyban csak kedvencz Dunája foglalkoztatja, Wesse-lényt sajnálja, mint rövidlátót, hogy bizonyos honfítársai »által« akar hatni, nem pedig »reájok« stb.

Május közepén Pesten lófuttatás, s a mellett a Hid, a Lövölde, az Akadémia, s tömérdek más dolog.

*Június 4-én Pest megye közgyűlése.

*Június 12. Pest város közgyűlése, melyen három indítványt tesz: 1. a hid, 2. a város szépítése, 3. a löverseny ügyében. Hidegen fogadják.

Czenken a selyemtenyészést Stepanek által, —

¹⁾ Hogy sok időt elfecséreltek aránylag hiábavalóságokkal, az i. k. Kölesey Naplójából is kitetszik.

Pozsonyban a hidat Dubravitzky által. —

» a pesti országgyűlést Beöthy által mozgattatja. Maga készül az Aldunára.

Július 8-án indul, s csak október 8-án van ismét Pesten.

Október 14-én Pozsonyba érve goromba lesz azokkal, a kik elébe sietnek, hogy mindjárt »befoghassák« az V. t.-cz. tárgyalásánál.

Neki Czenken van dolga, majd Bécsben, majd Pesten, hol a Tudósokat megvendégeli. évi közgyűlések alkalmával, s velök együtt azon meglepetésben részesül, hogy Stádiumát Reseda censor lefoglalja. De ez a könyv mégis rövid időn szárnyra kél.

*November 16. városi gyűlés.

Majd a ronda harminczad épület, a belváros fejlődésének e nagy akadályá, — majd a dunai gőzhajó társulat, melyhez még mindig aláírókat kell gyűjtenie, foglalja el figyelmét.

Deczember 18-án indul Vásárhelyivel külföldre, bejárva újra Német-, Francia- s Angolországot; csak 1834. május 1-én mutatja magát ismét Pozsonyban.

*Itt május 10-én éji zenével tisztelik meg a Tünde cz. hajón. De ennek sem nagyon örül, mert azt hiszi, sok ellenséget fog neki szerezni.

A lófuttatás után nincs sürgősb dolga, mint ismét a Vaskapuhoz lenézni. Hisz egyuttal írhatja a »Pesti por és sár« czimű röpiratát.

Innét haza térve, megyéje Sopron azzal tiszteli meg, hogy egy 120 főnyi »hottentot sereget.« t. i. a banderiumot ő vezérelje a főispán installatiójánál. — Nevetségesnek találja e szerepet.

Az országgyűlés az alatt, — legalább ő úgy látja. — még mindig alszik!

Szereti elhíttetni magával, hogy gyűlöli »hájas« honfitársait, s hogy ezek viszont üldözik őt. — de éjjele és nappala, pihenés nélkül, valamely a magyarság javára célzó közügynek van szentelve. Elismeréssel, — gondolja mindig magában. — legyen majd érti a jövőkor!

*Ennek daczára augusztus 26-án Pest megye közgyűlésén

azt kell észrevennie, hogy »kegyében áll a publikumnak.« A nemzeti színház ügyében, Földváryval folytatott hosszas alkudozások után, — úgy látja mégis »teljes győzelmet« arat! (?)

Beszédje nagy hatást tett, s a nevetőket is részére vonta.

Itt hagyja azonban a jó táblabírákat, hogy ismét a Dunára siessen. Ezen útja augusztus 30-tól december 19-ig tart.

Gr. Zichy Károly halála! ¹⁾

1835. január első napjaiban a Hid megy előbbre, s ő végre honfitársai körében is honosnak kezdi érezni magát.

A nádor is kiváló figyelemmel van iránta. Il commence à croire, que je suis quelque chose.

A krónikánkban *-gal megjelölt adatok ismét olyanok, melyek mai napság munkát adtak volna gyorsíróknak, reportereknek, hírlapoknak. De akkor más idők voltak.

Valljuk be, hogy e hézagokat az eddig rendelkezésünkre álló adatokból nem tudjuk betölteni, s folytassuk félbeszakított Országgyűlési Tudósításainkat.

A Karok és Rendek — folytatjuk Kossuth Országgyűlési Tudósításaival — január 9-én (1835) tartott kerületi ülésökben előbb a VII. t.-cz. (A földesuri hatóságról és az Urbéri perről) iránti 3-dik izenetöket megrostálták, utóbb pedig a Budapest közötti Álló hid tárgyát véven tanácskozás alá, 38 vokssal 8 ellen elhatározzák, hogy nyomban most fognak e tárgyról intézkedni. Borsod és Torna vgyék követei, egyenes utasításaiknál fogva, nemkülönben Frimm kanonok is, az egyházi rend nevében, gróf Széchenyi Istvánnak az ország színe előtt köszönetet mondottanak.

1835. Január 10-én főrendi ülés. Duna hajózás.

Az országbirója. A szabad hajózás eszközlésére irányzott dunai szabályozás nagymunkája minden bizonynyal oly fontos, s meglehet minnagunknak is, de mindenestre maradékainknak oly hasznos leend, hogy kötelességemnek tartom annak a ki lelkesedésének s fáradhatatlan ügyes munkásságának e tárgyat legnagyobb részben köszönhetjük, gróf Széchenyi Istvánnak ezennel nyilvános köszönetet mondani. (Hangos éljen.) Soha sem is volt szándékomban, hogy ezen tárgyat gátoljam, hanem előbbi alkalom-

¹⁾ L. első kötet Gr. Sz. I. naplója.

mal is csak oda mentek a főrk böles ítélete alá terjesztett észrevételeim, hogy éppen a bizonyos siker eszközlése tekintetéből tán tanácsosabb lenne a diplomatikus alkukötések berekesztésére várakozni, mintsem a dolog idő előtti nyilvánításával ártani inkább mint használni. Hogyha mindazonáltal a kk. és Rk. jelen felírásuknak oly erőt tulajdonítanak, én azt hátráltatni teljességgel nem akarom.

Gróf Széchenyi István. Hálás szívvel fogadom ő Excellenciájának az ország birájának dícséretét, melyre érdemem felett méltatott: de őszinte kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy én e nagy tárgy körül csak az exequens kéz voltam és vagyok, és hogy ha némi sikernek örvendhetünk, azt egyedül és egyenesen csak ő cs. kir. Főherczegségének az ország Náadorának köszönhetjük, ki böles belátásának s tapasztalásának tanácsával vezetett el annyira, hogy, ha érdem, ha köszönetre méltó van a dologban, az egyedül ő herczegségét illeti. A mi magát a tárgyat illeti, ez már ekkorig is igen is nagy publicitásra jött, mert néhány hetekig, sőt hónapokig száz meg száz emberekkel dolgoztatni és sok mázsányi puskaporral temérdek sziklákat kihányatni csak úgy titokban és incognito nem igen lehet. Azt is tudja egész Európa az újságlevelekből, hogy a török udvar részéről egy commissarius érkezett oda, kivél én 10 napokig együtt is voltam, ezek telát, mint egész Európa előtt tudva lévén, nem gondolhatnám, hogy ezen fölírás a külső hatalmasságokat valami különös nagy figyelemre vagy féltékenységre gerjesztené: sőt éppen azért, mivel a dolognak eddigi menetele már külföldön, nevezetesen Németországban is nagy figyelmet gerjesztett, igen is illő, hogy a nemzetnek egyesült képviselői szintén tegyenek iránta valamit. Ezek szerint telát a szónok gróf a felírás elfogadását maga részéről is ajánlá: de stylusban azon módosítást javallá, hogy ne csak az Orsován alól, hanem általában az Orsova táján lévő akadályok említettessenek. Különben úgy tetszenék, hogy a dolognak csak diplomaticai részére fordítjuk figyelmünket, s azon részét, mely az ország határain belől helyeztetik, el mellőzzük.

Palugyay püspök felszólalása után a nádor így rekeszté be a tárgyat: Minthogy ő mlga gróf Széchenyi az igenis megérdem-

lett dicséretet szokott szerénységgel magától elhárítani kívánja, kötelesnek érzem magamat nyilván kijelenteni, hogy a dolognak ellenszegülő roppant akadályok között alig vagy éppen nem történhettek ily szerencsés előlépések, ha csak az ő ügyessége s honunk javára szentelt életének fáradhatatlan szorgalma minden akadályokat férfiasan le nem győzött volna. Ezt kötelesnek érzem magam, az ő érdeme nyilvános elismerésével kijelenteni. (Isméltelt éljen.)

A *Repraesentatio latin stylusa* felett némi gúnykacajzt lehete hallani, mert éppen nem mondhatjuk, hogy valami arany latinitással volna írva; azonban annak módosíthatásába nem ereszkedtek a főrk, mert Szepessy püspöknek, mikor e végett fel akarna kelni, azt sugá hallhatólag az országhírája: hagyjuk el, az egész igen tökéletesen illik együvé.

1835. január 24. ülés a főrendeknél. — Napirend: a pestbudai álló hid.

A főhg nádor röviden előterjeszté a dolog eddigi folyamatját. Az országos küldöttség véleménye szerint a hidvám fizetése a nemesekre nézve is kötelezővé tétetett. Ez volt a vita fő pontja.

Első szólalt fel, hosszash beszédben ellene, az országhíró; utána Szepessy püspök.

Azután *gróf Széchenyi István* röviden így szólott (elég hosszasan kelletvén két napig a conferentiákban küzdenie). Személyes belátásom s lelkiösmeretem szerint, melyet (ha őszinte) mindenki becsülni tudok, azt tartom, hogy a Kk. és Rknek velünk közlött elveik sarkalatos törvényeinket nem sértik; másrészről meg vagyok győződve, hogy Pestbuda közt álló hid csak így és máskép nem lehet, és azt is hiszem, hogy belközösülésnek jó eszközei akár honnan akár minél kezdessenek, a legsürgetőbb közszükségek közé tartoznak. — Ezeknél fogva a tettes Rkkel ezen elvekre nézve kezét fogok.

A többség hozzá állott s örömmalja volt Széchenyinek.

Általánosán megjegyzi a tudósító, hogy minden beszédet, mely a Statusok izenetét pártolá, sőt a legszárazb pusztá voxo-

lást is hangos éljenek kísérek, szakítak közbe s követék, minden ellenkező beszédre pedig zugás, nevetés vagy mély hallgatás következett.

1835. július 6-án. A Wesselényi személyében megsértett szólás-szabadság ügye, mely az alsóházat több napon át foglalkodtatá, s annyi fényes szónoklatra adott alkalmat, Izenet alakjában ájtött a főrendi táblához is.

Az elnök nádor arra szólítá fel a gyűlés tagjait, hogy magát az esetet mellőzve, inkább az elvekre szorítsák tanácskozásaikat.

Első szólott gr. Pálffy tárnok, utána b. Eötvös főpohárnok s Almásy főispán aztán Bedekovics főispán, mindnyájan az elnök által kijelölt irányt követve.

Azután szót kért *gróf Széchenyi István*. Hogy ha tekintetbe veszem, kivált egy időtől, mióta nemzetünk talán szebb életre virul, miben sokan veszedelmes pezsgőséget képzelnek, én pedig a legszebb reményeket látom; ha tekintem, hány esetek vannak, hol sokan, kik a szabadsággal élni nem tudnak (mivel élni tudni nem is kis mesterség), nem csak szóval, de tettekkel is oly kicsapongásokra fakadnak, melyek hallatára minden igaz hazafit a legszorosb érzés tölti be, még egy lépéssel tovább, mint például a minő esetek tisztújításoknál stb. történtek, s minden béke szerető ember inkább másutt volna kész felütni sátorát, mert, mondom, még egy lépéssel tovább s anarchia közepette vagyunk. Elejét venni az anarchiának, ha még s a hol lehet, a törvényhozás legszebb kötelességei közé tartozik, s bár, mi jót tett is valamely törvényhozás, ha anarchiától óvta meg a nemzetet, ennél szebbet, jobbat, s nemzetre s emberiségre dicsőbbet végbe nem vihetett. Más oldalról lelkem ismerete kényszerít a dolognak egy más képét előnkbe állítani. Most, midőn a közvélemény oly fegyver, melynek előbb-utóbb semmi sem lesz képes ellentállani, hol a nyilvánosság paizsa alatt az indulatok hevült harcából is, tisztán s diadalmasan lép fel az igazság, hogy lehessen valakinek szabadon szólni, ha hetek, holnapok után, midőn figyelmünk már más tárgyakra vonult, emlékezetünk megfogyatkozott,

midőn már minden kitétel más színekben tűnik fel, midőn Isten előtt senki sem mondhatja, hogy szórúl szóra minden kitételre emlékezik, ha, mondom, ily körülmények között lehetek, holnapok multával investigatiók alá vonatunk s büntetésre kerestetünk, s csak egy, de csakis még egy lépéssel közelítettünk a másik mélységhez, nem is tudom hogy szóljak -- mert azt látom, hogy sokan a kormányt s a királyt legszentebb személyével összekeverik: nem tudom, mondom, a minisztereket vagy a tanácsosokat említsem-e? mert a kormányt már nevezni nem merem, ne hogy a Felség személyével összezavarják. . . .

A nádor szükségesnek látta közbeszólni: Gyűlés elején, úgy mint mindjárt felszólítottam a mlgos főrket, hogy az izenet elveire szorítsák előadásait. A szabálynak mindkét félre egyenlően kell állania: felszólítom tehát Mlgodat is, hogy a kitűzött körben folytassa észrevételeit. (!)

Gróf Széchenyi István (folytatva). Röviden arra szorítom előadásomat, hogy törvényeinkben sem azon közt, melyben valakit hűtelenségi vád alá vétetni, sem azon módokat, melyek szerint holnapok mulva investigatiók alá vonatni lehetne, elegendőleg kitűzötteknek nem találom, s én elveimhez, s miket számtalanszor írtam s mondtam, hív maradván, magamnak ellenmondani soha sem fogok; azt tartom tehát, hogy mielőtt mind a kereset körében, mind annak megindítására szoros törvényes ellátás nincs, ha egyik rész valamit *via facti* cselekszik, azt sérelemnek tartom s ennek orvoslására a felirásnál egyéb mód nincs. Én tehát a t. Rkel kezét fogok. (Hangos éljen a szokatlantul számos auditoriumban).

A végzés oda ütött ki, hogy ily formában a felterjesztés el nem fogadtatik.

Október 26-án. A jobhagytelken lakó nemesek adóztatásáról szóló t.-cz., miután két nap zárt ajtóknál tartott magános értekezésben meghányatott, orsz. ülésre került.

A tárnok és b. Bedekovics után

Gróf Széchenyi István a törvényezikkely bevezetése felőli tanácskozásnál röviden az egészről kíván szólni. Nem tagadhatja ugyan, hogy a mint áll ezen ezikk, nincs oly lében, misze-

ínt rajta javítani s jobb kifejtéséhez járulni nem lehetne. Különösen a VII. cz. (a hol kifejeztetik, hogy az elszámoltakon kívül a jobbágyok minden közterhektől mentek maradnak) nem látszik a dolgot az igazság fenekéig kimeríteni. — Megvallja mindazáltal, hogy régibb nemzeti alkotmányok kifejlését tekintve hátrán elmondhatjuk: miképen aristocratia magamagán szebb, nagyobb diadalt soha sem nyert, mint ezen t. articulus által minden hiányai mellett is. És ámbár pillanatnyilag egyeseket vagy egy bizonyos osztályt terhesen érint is valamely intézet: mutatja mindazáltal a tapasztalás, hogy a mi igazságos, az végtére csakugyan a legnagyobb áldással szokott az egész nemzetre visszasugárzani. Azért érezze bár a szónok e szakasz hiányait: az egészt mégis oly szerencsének tartja, miszerint a formának a dolgot fel nem áldozván, s javítani czélzó vádját keblében elnémítván, oda szavaz, hogy maradjon a mint van, azaz moratorium ne adassék.

Utána b. Vay Miklós kért szót.

Eredmény: Moratorium nem adatik, s a czikk bevezető szakasza, úgy a mint a Rdek által szerkesztve van, elfogadtatik Október 27-én az előbbi tárgy folytatása. Deperditák.

Gróf Széchenyi István az előtte szólóval (b. Vay Miklóssal) tökéletesen kezét fog. Ezen egész czikkelynél a szántó vető nép könnyítése vezérelte a Frdket, ezzel pedig a deperditák megszüntetése elválaszthatlan kapcsolatban van. Másrészről pedig nem arról van szó, hogy a kormány veszítsen s mi nyerjünk, hanem az adózónak irtóztató mellékes terheltetéséről van szó, melyből a kormányra csekély haszon háramlík, úgy hogy egy helyesb systema behozatalával mind a két rész nyerni fog, és kiki tudja, hogy a javaslatnak józan tractatus lesz következője, ő tehát a Rk. szerkezetét pártolja.

Más véleményben voltak a tárnok, az országbíró, Pyrker érsek stb.

Végzés: Ha van a Rknek e részben óhajtások, azt külön postulatum gyanánt terjeszszék fel; itt pedig csak annyit mondjanak, hogy az alimentatio kötelessége a nemes jobbágyokat is akként illeti, mint a nem-nemeseket.

1835. november 12-ke nevezetes napja volt Széchenynek.

E napon, az ürességben lévő egyik koronaöri méltóság betöltése végett, a nádor elnöklete alatt, elegyes ülés tartatott.

Daczára annak, hogy a királyi jelöltek neveit magában rejtő pecsétés levél már az elnök kezében volt, felállott Kövér, temesi követ s útasítására hivatkozva egy dicsbeszédet tartott Széchenynek, úgy mond, Pantheonra érdemes hazafias tettei felett, s azt a férfiút, kit küldői a haza egyik vezéresillaga gyanánt lelkesedve tisztelnek és szeretnek, a kijelölés mellőzésével ő felségének felmutatás útján ajánlhatni indítványozá. Riadó tapsok és éljenek kísérek lelkes felszólalását, mely különben a már korábbi kerületi ülésben megkezdett ovationnak méltó folytatása és befejezése volt.¹⁾

A zajos éljenek némileg lecsillapulván, *gr. Széchenyi István* ily értelemben szólott: Fenséges Haza! Igen elpártolnék az igazságtól, ha tagadnám avagy titkolni akarnám, miképen ezen rendkívüli megtiszteltetés a legtisztább örömök árában ringatja lelkeket. Érzem teljes becsét, lelkem fenekéig érzem azt, s ha Isten éltet, meg is fogom szolgálni tettel, nem pusztá szavakkal. Nevelí pedig és öregbíti ez örömet azon öntudat, hogy miolta első ifjúságomban választott katonai pályámról visszatértem a polgári életre, nem csak nem csusztam, nem másztam soha hivatal, fény s megkülönböztetés után, de ez alkalommal is bátran felhivok mindenkit, a ki e teremben jelen van. s mindenkit, a ki nincs jelen: ha tettem-e csak egy lépést is, vesztettem-e csak egy szót is, hogy e fényes nemzeti megtiszteltetésben részesíttessen? — Ha van, a ki ilyest tud felőlem mondani, ám szóljon s pirítson meg nyilván Hazám színe előtt. Méltóztassanak a Tettes Rk. csekély személyem körül e tárgyban minden szóval felhagyni. Ezt én kérem, a ki erőm s tehetségem szerint mindig férfiasan védtem édes Hazám jussait, s pártolni is fogom férfiasan éltet utolsó pillanatjáig, de mint becsületes ember azonkép is védeni fogom mindenkor törvényes Fejedelmem jussait, hogy azok esorbulatlan maradjanak s azokon büntetlen senki esorbat ne üssön. Fenséges

¹⁾ L. első kötetünk : gr. Sz. I. Napló — I.

Nádor! Tettes Rk!! Ő Felségét illeti törvény szerint a candidatura jussa, övé a bírálat, hogy kiket illethet hivatal. És azért esdeklem a T. Rk. előtt, hadd olvashassa nyugalmasan Itélőmester úr a candidatiót s hadd történjék a szerint a választás. Ez forró köszönetem mellett legmélyebb kérésem, legalázatosb esedezésem. (Sokszorozott éljen.) ¹⁾

November 30-án Magyar nyelv.

Gróf Széchenyi István ily értelemben szólott: mielőtt egyenest e kérdés érdemébe bocsájtkoznék, engedjék meg a m. fő Rk, hogy átalában az egész tárgyról, a mint lelkem előtt fekszik, elmélkedhessem. A régi időkre visszatekintve, úgy tapasztaljuk, hogy Magyarország úgy, valamint a többi nemzetek a közép-kornak kifejlése után irányzá miveltsége előhaladását s azon kutfőből merítette, mely mindnyájokra közös, leggazdagabb és azon időben úgy szólván egyedüli volt, t. i. a deák miveltség forrásából. Más nemzetek azonban ezt minta gyanánt használták, melyhez nemzeti miveltségöket nemzetiségök veszélye nélkül idomítanak, és így bár most is a görög és deák classicusok után indulnak, egyenlő lépéssel nemzetiségök is kifejlődött. De a magyar e mintát nem mintának használta, hanem vérébe szivta, innen van, hogy az asszonyi nem, melyet különben a keresztény vallás a férfival egy polczra állított a társaságban, minálunk a nemzeti kiművelődéstől idegen maradt s a magyar nemzet egészbe véve moraliter, úgy szólván, nőtelen. Asszonyaink nagy része nem csak hogy nem tud, de nem is vágy tudni magyarul. Az azonban nem az ő hibája, mert ő, a mint mindenben, úgy nyelv dolgában is a férfitől függ. — Mi pedig a deák forrást, melynek modell gyanánt kelle használtatnia vérünkbe szivtuk, s ezért bünhődünk: rajtunk van a Nemesis vas keze, hogy nyelvünket, melylyel a honszeretet össze van kötve, természeti helyéből idegen által kivettetni engedték. Mert nem csak hogy 1790 óta minden törekedésünk által a régi lánczokból kivergődni nem tudtunk, de annyira ment a dolog, hogy a legjobb magyarok is bona fide

¹⁾ A nádor ülés után azzal vigasztalá, hogy az öreg Szilassy hihetőleg nem soká fogván élni, aztán majd a sor azokra következik, a kik ily kitüntetésre valóban érdemesek! . . .

kétkednek, miként lehetne a magyar nyelvet mások csorbítása nélkül behozni? Hazánkban a magyarokon kívül négy fő törzsök lakik: tót, német, oláh és görög, s azok, a mik e végett történtek, hogy nyelvünket erőszakkal toljuk nyakukba, ezeket ellenünk felingerelték. Én nem is tudok otrombább methodust, mint midőn saját természetünket erővel másokra tolni akarjuk s a magyar mégis azt a hibát követte el s követi most is, hogy a kiket magához édesgetni kellene, azokat izetlen keserű eszközökkel nógatja siker nélkül, igaztalanul. De másrésről az is igaztalan, hogy a szegény magyar, a ki édes hazánkat kivéve széles e világon sehol se találtatik, még itt se léphetett azon pályára, melyet természetől, istentől nyert, t. i. hogy vele születet saját-sága szerint fejtsse ki magát. Ha törvény által azt mondanánk, hogy ama külön nyelvű törzsökök adják fel nyelvüket, s mind azt, mi a szivbe van oltva mindenkinek, a ki nem kores, hogy váljanak meg, mind attól, a mitől becsületes ember csak életével együtt válhat meg; ez valóban nem csak fonák, de tyrannus törvény is lenne. Mit kívánok azonban én, és mit kívánnak a Rk? Nem egyebet annál, hogy Magyarországon magyar legyen a hivatalos nyelv, s a családok és magánélet szent, érinthetlen körébe nem avatkoznak. A ki ennél többet kíván, az a természeti jogokat támadja meg, a ki kevesebbet, az megfélejtkezett, hogy a magyarnak csak itt van egyedüli hazája. A német és tót mennyi rokonra talál e széles világon, még a görögnek is újra világít, az oláhnak is van saját mivelődési focusa, csak a magyar az a szerencsétlen, a ki érzi, mily varázs erő fekszik abban, mondhatni: ezt a nagyot, ezt a szépet nemzetem tette: ez a dicső nemzeti műveltségemből forrásozott; s mégis 43 éves küzdés után sem tudta magáévá tenni, a mi Istentől nyert természeti sajátja. Sőt valljuk meg őszintén, ezen resolútióban, valóságos hátralökés foglaltatik s nem közelítés a nemzetiség magas czéljához. Pedig bátran kimondom, erről a becsületes ember csak a halálba mondhat le; itt a lélek kényszerítés alá nem jöhet, hogy önmagát megtagadja. Nálam legalább embernek, bármint köronát viseljen is fején, lelkemre hatása soha sem volt, soha sem lesz. Bezárhat, fejemet vétetheti, de lelkemet le nem alázhatja,

azt, hogy magyar lenni megszűnjek, nem teheti, s nyelvemet Istentől vettem, és csak Istennek adom a halálba. Ezek előre-bocsájítása után, ha hidegen számolgatunk, úgy látszik, van valamely erő az ellenvetésekben, melyeket előttem mondtak. De emlékezzünk, hogy az izenetek, a törvények anyagai magyarul készülnek, s magyar textus után készül a törvény is, ebből látszik, miképen már az is nagy anomália, hogy a magyar izenetből deák felírást kell készíteni, már minden kitétel mennyire veszt a fordítás által sajátosságából, azt kiki tudja, a ki a philológiában csak kevésbé jártas. A Rk tehát logice a felírást is magyarul készíthetnék, de előttök állott az 1805. törvény, s az bár mennyire ellenkezzék is a természettel, csakugyan törvény marad, nehogy tehát az institutiók formáiban ütközni, nehogy hibázni látszassanak még ily ügyben is, hol a temérdek természetelleniség között a nemzeti sajátosság sem respectáltatik, ámbár Isten s ember előtt tisztán áll, hogy saját nyelvünk használatát ember nem tilthatja; mégis tiszteletben tartják a törvényt, s annak bár természet elleni korlátaihoz szorossan ragaszkodnak. De szorossan mondom s hogy többet, mint a mennyivel szorossan tartoznak, haladásuk elébe rémül, akadályul, felállítani nem akarnak, azt valóban rossz néven senki sem veheti: s én azt mondom, igazok van a Rknek, s velök tökéletesen egyet értek, kezet fogok.

Deczember 14-én. Országgyűlés zárideje.

Gróf Széchenyi István hallotta mondani, hogy nem volt pillanat, melyben a fejedelmi jussok fentartása annyira szükséges lett volna, mint most s erre megjegyzi, hogy ez mindég szükséges; de viszont azt sem felejtí el, hogy Isten áldása szerint alkotmányos országban születvén, az ország jussainak fentartására is soha nagyobb szükség nem volt, mint épp most. Ezen nézetből indulván a Rk kívánatát mint kívánatot, melyet sürgetnek, s úgy mint kérést a törvényekkel egyezőnek látja és ez levén véleménye, melyet, reményli, az ellenkezőn vélekedők is tisztelni fognak, valamint ő is tiszteli az ő véleményöket, ha »bona fide« adattak, szintén az ugoesai főispánnal szavaz.

A rendi izenet elfogadtatott, s ő felsége az országgyűlés határidejének meghosszabbítására felkéretni határoztatott. Deák ezt nem pártolá, nem akarván, mint mondá, még látszatra nézve is kérni azt, a mi jog szerint megilleti a nemzetet.¹⁾

Deczember 28-án elegyes ülés tartatott, melyben ő fíge válasza olvastatott az országgyűlés meghosszabbítása iránti felíratra.

Deczember 29-én főrdi ülés az országbiró elnöksége alatt. Tárgy: a Sérelmeket tárgyzázó 4-dik izenet.

Nagy vitatásokra adott alkalmat a 6. §., melyben a Rdek az 1830: VI. t.-cz. 4. §-át a kapcsolt részekre is akként kívánták alkalmazni, hogy 10 év múlva ott se viselhessen senki hivatalt a ki magyarul nem tud.

Kukulievich s a bán e tárgynál is a municipális jussokat emlegették s a kívánat teljesítését azonfelül teljes lehetetlenségnek mondták stb.

Az országbiró megjegyzé, hogy itt nem egy országról van szó, hanem ország és ország közötti kérdésről s a társországok azon jussáról, miszerint saját belső dolgaikról, ő felsége hozzájárulásával, magok intézkednek.

Gróf Széchenyi István: Tapasztalá, hogy a discussiónak gyakran azért nincs sikere, mert a szavak nem helyes értelemben vétetnek. Mennyi bokrosságra adott p. o. alkalmat e szó: liberális. Ha azt akarjuk liberálisnak nevezni, a ki tulajdont nem tisztel s mindenkit javaiból ki akar fogatni, az ilyet, ha közelítene házunkhoz, valóban baltával kellene elüznünk. Ellenben ha azt nevezzük liberálisnak, a ki minden embernek természeti jussait pártolja, más és igen kedvező színben kell a dolognak feltűnni. Így volt hajdan a philosophus név is. Anathema feküdt rajta; pedig helyes értelemben nem más az mint bölcsességszerető. Most azzal járnak így, hogy a diák nyelvet holt nyelvnek nevezük. Borzadunk tőle, holott csak azt értik alatta, hogy nincs élő nemzet, mely azon a nyelven beszélne, ez pedig alkalmasint igaz,

¹⁾ L. Kónyi.

mert én legalább bármiként forgassam is a geografiát, diák nemzetre sehol sem akadok. S ez úgy levén, bárminő elsőséggel birjon is a holt nyelv az élő felett, az elsőnek csakugyan előbbutóbb engednie kell. Én kívánom hogy a latin nyelv valamint mindenütt, úgy nálunk is kellő becsben tartassék, azonban attól félek, hogy tán éppen azon iparkodás, miszerint azt erőnek erejével nyakunkra tolni akarják, visszahatást szül s e miatt azon ponton sem fogja magát nálunk fentartathatni, melyet mint tudományos nyelv minden nemzeteknél megérdemel. A mit gr. Viczay mondott, hogy t. i. sokféle nyelvet egy országban nem szeret, azt én is alapos mondásnak tartom, s hiszem minden okos ember úgy gondolkodik. Ezen állításnak bizonyítására aztán részletesen előadja, mikép ámbár a fordítás már philologice véve is bajos oly annyira, hogy a legesillapultabb és legügyesebb ember is alig fogja tudni ugyanazon egy gondolatot többféle nyelven egyformán jól előadni, mégis mi közdolgok körüli munkálkodásainkban, mely pályán néha a legmelegebb felhevülést elkerülni nem lehet, sőt nem is kívánatos, sokféle nyelvünkkel valóságos bábelt okozunk. Mert házi körünkben németül kezdünk a dologról beszélgedni, itt magyarul s diákul is vitatjuk, végre magyar felírást készítünk, azt diákra lefordítjuk, odafent viszont németre teszik át, németül készítik reá a választ is, azt diákra fordítva küldik le, mi megint magyarul tanácskozunk felette, végre otthon kiki a feleségével, már a kinek van, ismét németül discourálunk fölöle. Valóban csak az hiányzik még, hogy a törvényt görög nyelven szerkesszük s készen van a teljes bábeli nyelvezavar! Jól mondotta tehát gr. Viczay, hogy egy nyelv legyen egy hazában, s ha valaki azt hiszi, hogy ezen nyelv egy élő nemzet által nem beszélt holt nyelv lehet, annak jóslólag annyit felel, hogy bármi sok legyen is annak benső érdeme s bármi kevés a magyarnak: holt nyelv lévén mégis előbbutóbb úgy fog járni mint az atya, ki, bár legérdemesebb legyen, elvégre mégis kénytelen a természet törvénye szerint, sokszor igen érdemetlen fiának e világban helyét átengedni. Felel továbbá a szónok Kukovich püspöknek, által nem láthatván, hogy a horvátoknak az ő szláv nemzetiségök kifejtésére vagy megtartása végett éppen a diák nyelvre volna

szükségök: az pedig mit a rosnyói püspök állított, hogy t. i. a horvátokra nézve a magyar nyelv egyiránt holt a latinnal, a szóló lelkét keservesen érinté. Mert valóban, ha még hazánk keblében is sokan csak oly hidegen pártolják a nemzeti nyelv ügyét, úgy szomorú igazsággá válik ma holnap, hogy a magyar nyelv itt is a holtak sorába fog tartozni. A szóló gróf örökké fogja ellenezni a kényszerítést, ha arról volna szó, hogy a horvát vagy tót nemzet saját nemzetisége kifejtésében gátoljuk, ahoz soha nem járulhatna. De van ám a szlávnak hazája Archangeltől Dalmátiáig; míg a szegény magyar csak a mi négy folyóink közé szorúlt. Ne gátolják tehát ők, egy nem is nemzeti, hanem holt nyelvhez ragaszkodásukkal a mi nemzetiségünk kifejlődését. Foederatív rendszernél tizenkét nyelv is lehet magános viszonyokban, de mindig egynek kell lenni a kapcsolati közös nyelvnek, s a magyar korona alatt ez csak a magyar lehet. Ezt akarják a Rdek, s azért őket üdvözli és pártolja.

Utána hasonló szellemben gr. Vay Ábrahám és hg. Odescalchy, ellene b. Perényi és b. Orczy óvatosságra intve nyilatkoztak. Gr. Széchenyi közbeszólva: Azt hogy négy millió magyart, ha nem vigyázunk, nemzetisége elvesztése fenyegeti, maga is igaznak vallja, de ha csak abban találunk ez ellen garantiát, hogy diákul tudjunk, úgy halálunk bizonyos, s akár elevenen a sírba fekiüdhetünk. Erre az országbíró, gr. Cziráky vágott közbe védve az előtte szólót. Ezt az aradi főispán nem mondotta, sőt ellenkezőt mondott. A magyar nyelv előmozdítását mindnyájan akarjuk, a különbség csak az — Itt elvágja újra Széchenyi mintegy folytatva a mondatot, — hogy az akaratot bottal senkinek fejébe verni nem lehet . . . Igaz, hogy a bottal kergetett agár nem fogja el a nyulat, de hisz a lebilineselt agár még kevesebbé. B. Bedekovich vette át a szót, köszönetet mondva a mármarosai főispánnak, hogy a horvátokat testvéreknek nevezte stb.

Gr. Cziráky, utóbb szóhoz jutva, a feliratot magát nem ellenzé s mellette, mint elnök, ki is mondta a többséget.

Megjegyzí a tudósító, hogy p. o. még az oly magyar érzelmű Szepessy püspök is mindig latinul beszélt, s hogy az egy Széchenyit és Wesselényit kivéve alig hallani magyar szót a főrendiháznál.

Az Állóhíd, főrendi ülés 1836. január 27-én.

Az állóhíd kérdésében, a Rendeek harmadik ízenete alkalmából, a tarifa beszéltetvén meg, a nádor úgy vélekedett, hogy ha a javallott vámjegyzék maximumnak, a mostani pedig minimumnak vétetik, s a küldöttség megbizatik, hogy ezen határ között a vállalkozó társasággal alkudjon, mind a két czél el fog éretni. Az ország lakosai biztosítva lesznek, hogy a javaslottnál nagyobb vámot nem fognak fizetni, a társaság pedig a bizonytalanság ellen védve lesz a törvény által, s a mellett meglehet, hogy a társaságnak saját haszna is némely cikkekelyekre nézve kisebb vámtételeket fog kívánni.

Gróf Széchenyi István ez ellen némi észrevételeket tön. A dolog annyira ki van már egész Európa előtt kürtölve, miszerint az érdemes gróf bizonynyal mindent el fog követni, hogy a híd létesíttessék, s kell is, hogy iparkodják nemzetünk, mert ha figyelünk minő élénk ipar mutatkozik az egész világon, a semmitsem tevés eddigi rendszerében tespedve, méltán félhetünk, hogy még Serbia is előnkbe vág. Kifejté, miként a legnagyobb lihetőséggel feltehetni, hogy ha ismét küldöttségre bizatnék is az elhatározás, az alkalmasint azt foguá megállapítani, melyet már egyszer javaslatba tett, mert az minden lehető adatok megvizsgálásából az érdekleetteknek jóváhagyásával készült, s nem oly szerfelett magas, hogy a kereskedést más útra tolná, de nem is oly kicsiny, hogy e mellett hídát építhetni lihető ne lenne. Azonban attól leginkább tart, hogy a társaság a vám ingadékonysága ellen (a mi fődolg) nem fogja magát annyira biztosítva vélni a küldöttség határozásával, mint ha szórúl szóra törvénybe látja iktatva a tarifát, mert csak valljuk meg, hogy némelyek a törvényhozásban gyakran inkább prókátori, mint törvényhozői szerepet játszanak. Mi többnyire nem élünk már a lekötendő évek fogytáig, s ki tudja, minő kifogás, minő esavargatás alá

kerülhetne még valaha a küldöttség hatóságának megbírálása. Meglehet, hogy ez nem mind úgy lesz, de az is meglehet, hogy a küldöttségre bizás a dolog sikerét akadályozná.

1836. márczius 28-án a kisajátítási törvény tárgyalásakor:

Gróf Széchenyi István azon őszinte kívánságból indul, hogy vasútak hazánkban valósággal létesüljenek, s ne csak egy theoriai czikk szaporítsa különben is tisztes terjedelmű törvénykönyvünket. És mintán a dolog elannyira új, hogy bármi sokan szóljanak is hozzá, gyakorlatilag igen kevesen tudják felállítani a sarkelveket; másrésről az érdemes gróf úgy vélekedik, hogy alkotmányos állásunkra csakugyan szükség tekinteni, s így más nemzetek példája (kivéven talán Angliát s Északamerikát) mintául nekünk nem egészen szolgálhat, a bochnai legalább bizonyosan nem; mert Ausztriában korlátlan hatalom országol, nálunk ellenben korlátolt. A két említett szabad alkotmányu nemzeteknél nincs is törvény a kisajátításról, hanem minden ily egyes vállalat esete a törvényhozó hatalom elébe kerül. Nálunk azonban igen nagy különbség fekszik abban, hogy országgyűlés csak minden 3 évenként tartatik: a vasútak, általában a jobb közösülési eszközök pedig nem a jobb lét, hanem a sürgetőbb szükség körébe tartoznak hazánkban, s e helyzetben 3 év vesztesége kipótolhatlan kár lehet, mert az alatt változik a kedv, gyöngű az állhatatosság, s bár sok pénz forog is a világ piacán, azonban tartani lehet, hogy a vasútak iránt feleledt közönséges túlhévre launkadtság következend, a mint történt 1823-ban a bányász actiák viszketegségével Angliában, úgy, hogy alkalmasint elmondhatjuk: ha 3 év alatt nem, Isten tudja, mikor létesül egy vasút is hazánkban. Miután tehát megbocsáthatlan hiba lenne, a kedvező alkalmat s a részvét hevét nem használni, azt pedig bátran hihetjük, hogy kormánytól lefelé nem lehet egy ember, a ki a nemzeti ipar ezen nagyobb kifejlését tárgyazó dolgot előmozdítani nem akarná, a szóló gróf úgy vélekedik, hogy ámbár nem látja az egészt a legjobb kerékvágásban, hocsájtanak mégis fel a Főrdék, a mint van, annyival inkább, mivel a legfensőbb felügyelést egészen kizárni, úgy látszik, a Rknek sües szándékában.

Márczius 29-én a Hid lévén napirenden, gróf Majláth Antal után:

Gróf Széchenyi István magyarázni kezdé, hogy a közönséges kisajátítás közbejöttével a dolog ugyan megváltozott világban áll, mindazáltal a kárpótlási bíráskodásra nézve egy különbség van a dologban. Amott átláthatja a szóló gróf, hogy a küldöttség, mely a vonalt ki fogja jelelni, egyszerismind bíró is nem lehet, de itt magát a vállalatot már az ország gyűlése elhatározá, az ország választmánya tehát a kárpótlás kérdését csakugyan elítélheti.

Ápril 11-én az adó ügye tárgyalatván az alsóháznál izgalmas jelenet volt Torna megye két követe, az ellenzéki Ragályi s a kormányhoz hajló Jakabfalvy közt. Ezenkívül még Baranya, Liptó, Sáros, Verőcze és Vas megyék követei is »elidálták« egymást.

A Rendei Izenete átküldetvén a főrkhez, ott nyomban tanácskozás alá vétetett.

A tárnok és az országbíró után

gróf Széchenyi István ily értelemben szólott: Évjazaink mutatják, hogy ámbár sok törvény van, mely három évenként parancsol dietát tartani; e törvények mégis igen szokszor s már a mi életünkben is, pedig merem mondani, nem leghelyesb okok miatt, meg nem tartattak. Másrészt, tudjuk, miként más alkotmányos nemzeteknél akkor alkottatnak jobb s biztosító törvények, midőn vagy oly gyenge a kormány, hogy az erősb nemzetnek engedni kénytelen, vagy oly atyáskodó, hogy a nemzeti jussoknak a törvényes biztosítást megadni önként nem idegenkedik. És én ezek szerint igen meg tudom fogni, hogy a Rk is, nem mintha a kormányt gyengének s magokat erősbnak képzelnék, hanem éppen azért, mivel kormányunk oly loyalis, a mint tapasztaljuk, a sokszor meg nem tartott törvénynek nagyobb garantiát igyekeznek szerezni. — De én a dologban egy magasb szempontból indulok. Akármennyire emlegettük is a kormány iránti bizodalunkat s bár miként provocálgattuk is a kormányt viszonyos bizodalomra, én magamról itélek, magamon pedig még

katonai pályámon is úgy tapasztalám, hogy ámbár mindig hű embere voltam a királynak, de keblemben mégis ült egy tövis mindenkoron, mert bár okát nem tudtam is, de sejtítém s hívtém, miképen a kormánynak végső célja csakugyan oda vág, hogy minket az Istentől nyert nemzetiségből kivetkeztessen; s e hiedelemre meg lehet az vezetett, hogy mentől melegebben ragaszkodánk nemzetiségünkhez, a kormány emberei, fájdalom! magunk között is igen sokan, az ugynevezett magyarismust, mintegy bélyegét a durvaságnak gúnykép s sarcasmussal emlegeték, s úgy látszik nekem, hogy 1790 óta sokakban mintegy vetélkedék, melyik rész fortélyosabb s ki tud némi győzelmet a másik felett kivívni. — De az idők Istennek hála megváltoztak, és meg kell itt említenem (ámbár talán nem is igen jól hangzik az öndieseret), hogy én magamat oly jó hazafinak tartom mint akárki más, jobbnak nem; de kell tett, de kell áldozat, magam elébe mást nem engedek. Én azonban a hazafiságot a szükség feletti házsártosságban nem helyeztetem s az örökös oppositiónak barátja nem vagyok. Ezeket előre boesájtva megvallom ugyan, hogy ha törvényben lenne azon biztosítás, melyet a Kk és Rk megszerezni akarnak, sokat áldoznék érte; de mintán ifjú koromnak szebb álmait, melyeknek valósultát soha se reménylhettem, teljesülni látom, mintán új virradtát szemlélem e szegény nemzet életnapjának, és látom a magyarnak magyar nemzetiségét újlag megállapítatni, már csak az által is, a mit minapában a fenséges nádornak közbevetésére kinyertünk, ¹⁾ s amiért majdan, ha ennek következményei kifejlenek, még akkor is, midőn mi már rég havadni fogunk, a késő maradék a magyar nemzet újjonaszületésének alkotóját fogja benne tisztelni. (Éljen! Éljen!) Én valóban, valamint ha kitér a kormány a törvényes ösvényről, semmitől, még a hóhér pallosától se tartva, tisztelettel s alázatosan, de férfiasan ellene fogok a törvénytelenységnek dolgozni; úgy különben törvényes uramért s királyomért halni is kész vagyok. És kérdem én azok után a miket tapasztalánk, most van-e ideje bizodalmatlan-

¹⁾ Célzás a febr. 19-diki ülésre (1836), melyben a nádornak a magyar nyelv ügyében Bécsben kivívott sikerei általános lelkesedést keltettek.

ságot mutatni? Én azt mondom, nincs ideje s oda szavazok, szó-
lítsuk fel a tekintetes Rket, hogy azzal most felhagyni méltóz-
tassanak.

1836. ápril 14-én főrendi ülés. Tárgy: Ludovica academia,
Muzeum.

Gróf Széchenyi István meg nem foghatá, miképen lehet a
Rknek szemére vetni, hogy az ajánlgatások sine nobis de nobis
történnek. Egy részről az utasítások készítésében a Főrdék is
befolynak, befolyhatuak legalább, s ha nem teszik, saját hibájok:
mert a ki ön javáról s hasznáról nem disponál, más fog felőle dis-
ponálni: és én cum signo exclamationis szeretném hozzá tenni:
méltán! — Másrészt nálunk a mágnások születésüknél fogva
közvetlen befolyást nyernek a törvényhozásba, s gyakorolhatják
ama felséges just, melyet alkotmányos nemzetek mindennél főbb-
nek tartanak, és valóban lehetetlen nem fájlalni, midőn látjuk,
miképen (hogy mást ne mondjak) nincs annyi becsületérzés, hogy
a jus, melyet a kiváltságolt osztály tagjainak a születés vak tör-
ténete megadott, teljes beese szerint gyakoroltatnék, ámbár azok-
hoz hasonlítva, kik bátorságos dombról nézvén az ütközetet,
gáncsolják a hadi fordulatok hibájit, éppen ezek szokták legéle-
sebben kritizálgatni az országgyűlés cselekvéseit, melyekből ma-
gokat részvétlenül elvonniok legalább is szégyen. — Ily jussok,
ily befolyás mellett tehát méltatlan a panasz, hogy a Kk és Rk
sine de nobis bőkezűsködnek. De nem is tanácsos a másik táblá-
nak indítványi jussába aggatózni: mert sokaknak eszükbe juthat,
egy kissé bele tekinteni a mi jussainka, s a nemesség majd tán
nagyobb jussal kérdeni találja: minő igazsággal kívánhatják a
Főrdék, hogy a követválasztásban, utasításadásban is részt
vegyenek, s azon felül még itt is személyes befolyást gyakorol-
janak. — Ezeknél fogva a szóló gróf azon véleményben volt, hogy
az ajánlások tárgyai vegyes küldöttségek nélkül is munkáltat-
hatnak. — Mi a második thesist illeti: megvallja az érdemes
gróf, hogy midőn a Főrdék izenetét olvasná, keserűség szállotta
meg kebelét, hogy pirulást ne mondjon. Mert a hazafiságról egé-
szén más véleményen van, mintsen elismerhetné, hogy béke idején

a hon javára subsidiumot határozni nem lehet. — És ámbár egyrészt tudja ugyan, hogy a magyar, ha simogatják, könnyen elalszik, mégis a hazafiságot szerfeletti bokrosságban, házsártoskodásban nem helyezi: úgy másrészt a hon javára szánt áldozatot nem csak háború, de béke idején is, s nem csak a külső ellenség, de az ennél is kártékonyabb előítéletek legyőzésére, közelömenetelre, virágzásra oly szoros hazafi kötelességnek ismeri, miszerint, ha maga marad is, soha sem fog abban meg-egyezni, hogy kik az alkotmánynak, kik a honnak minden javával a leghővebb mértékben élnek, a laza javára áldozni ne köteleztethessenek.

Az országbíró után, a ki nem tagadva bár az alsóház kezdeményezési jogát, a módok és eszközök megválogatására nézve a felsőházat is illetékesnek vitatja, a nemzeti vagyon depositáriusának nevezi, s a vállalandó terhekben, dicsérve bár egyesek nagylelkűségét, igen nagy óvatosságot ajánlott,

Gróf Széchenyi István. Az előttem szólott országbíró beszédének vonásaiban lehetetlen volt személyemre nem ismernem, s azért kénytelen vagyok megjegyezni, miként valódi keserűséggel látom, hogy említést is alig érdemlő 1825-iki tettem által egy józanabb systema ellen argumentumul szolgállok. Az a tanács, hogy per libera oblata szabad adakozni, a kinek tetszik, nem nagy köszönetet érdemel; mert arra, hogy a magáébol adjon valaki, Istennek hála engedelmet senkitől nem kérünk. Én bocsánatot kérek, ha ezen ügyet melegebben veszem; de itt principiumról van szó s igen sok függ az első benyomástól. — Már ismételve hallánk magasztalva említetteti, hogy mi tömérdek szép és dicső történet 1790 óta. Meglehet emnyi fény némely szemeknek elég; de 800 esztendősz szabadság és alkotmányos élet után kérdem én: hol van az a nagy csuda, a mivel dicsekedhetünk? Az ephemer alkotmányu apró külföldi nemzeteknél annyit lát az utazó, a mi közhozzájárulással létesült, hogy örömtől dagad az ember kebele. No nézzünk szét hazánkban! csak e teremre vessünk egy pillanatot, a fővárosra, az egész hazára: mink van? Az a kis academia? emnyi idő után! Roskadó félbe lévő múzeum? — O Excellentiája a főpobárnok attól fél, majd sok lesz

a fizetni való a jövő dietáinkon. — Boldog Isten! mi különböző dolgoktól félnek az emberek! — Lám én attól félek, hogy nem lesz. — Ő a fizetéstől, én a nem fizetéstől borzadok. Sokat gondolkoztam én a hazafiságról, s azt pénzben bizony nem keresem, hálás szívvvel áldom az Istent, hogy többet adott nekem, mint sokaknak: mert bővebb mértékben kóstolhatom azon mennyei örömet, melyet érziünk, midőn hazánknak szolgálunk. — Jól tudom én, e beszédre sokan azt mondják: phantasta vagyok! — pedig én bizony nem mindég lovaglok a pegasuson. Midőn pesti hidról, gőzhajóról van szó, azt igenis hideg kereskedői szemmel nézem, s azt tartom, nem kell reá subsidium, sőt oblatum sem, ezt majd elő viszi a nyereség hatalmas rugója; de vannak tárgyak, melyekre tisztán hazafi szemmel kell tekinteni. Ha látjuk hogy e nemzet, melyet az Isten megsemmisülésre talán azért nem kárhoztatott, mert annyi gaz közt egy-két becsületes ember találkozott, kiért a mindenható az egészt veszni nem hagyta, — ha látjuk miként bűnhődött kinos küzdelek közt, azért, hogy szentségtelen lábbal maga magát tapodta s most, midőn loyális kormányunk alatt újonszületése virrad a nemzetnek, midőn fenséges nádorunk közbenjárása egy új aerát nyit számára, melynek valódi becséről a jövő kor fog igazán méltányolva beszélni, hogy ily körülmények közt a Kk. és Rk. által felszólíttatván, adakoznánk édes honunk javára, mi azt vitatgatjuk, hogy mixta deputatio, meg terv, meg Isten tudja mi kellene: ez valóban helytelen! mért valamint vannak az embernek pillanati, melyekben szükség, hogy csak gazda legyen, úgy olyanok is vannak, melyekben csak hazafinak kell lenni.

Az eredmény az ezen országgyűlési XLIV. t.-cikkben nyert kifejezést, mely az országgyűlés költségeinek szabad ajánlásképen viselését a nemességre róttá.

Ennyiből áll Széchenyinek, mint országgyűlési szónoknak, e hosszas és korszakalkotó hongyülés alatti szereplése.

Azon beszéde, melyet első kötetünkben megemlítettünk ¹⁾

¹⁾ Gr. Széchenyi I. Naplója 297.

s melyet, midőn a titkos feladóknak neki rontana, a nádor félbeszakított, sőt meg is vonta tőle a szót, nem nyílt ülésben, hanem zárt conferentián volt mondva (julus 6.), mit helyreigazítólag kell megjegyeznünk. Nem sokkal előbb kapta meg a róla is Metternichnek bekiildött személyes informatiót.

Tudjuk különben, hogy Széchenyi nagy tevékenységének aránylag mily parányi része esik az üléstermekben tartott beszédekre. Ő, Wesselényivel ellentétben, e részben is nagy haladást, sőt felforgatást jelzett kulturtörténelmünkben, a nagy szavak értékét, s a csiszolt beszédek kétes csillámát mind alábbra szállítván a tettekben s fenkölt érzületben nyilatkozó valódi hazafiság mellett, a parlamenti vitatkozások terén pedig úttörője levén az ugynevezett parlamenti conversatiónak, mely kért és adott felvilágosítások útján rövid percek alatt előbbre viszi az ügyeket, mint a tapsok által ragadtatott pathetikus szónoklatok, vagy elméletekbe mélyedő hosszas értekezések.

A legközelebbi, 1839–40-diki országgyűlés alatt végre behozatván a főrendi Napló, s így a beszédek kedvelőinek megbízható hiteles források fogván megnyilni, következetesen eddigi módszerünkhez, előbb a közben történeteket fogjuk — de csak igen röviden, — érinteni. Külön megjelöljük ismét a beszédes napokat, az áldott censurára hárítva a felelősséget, ha részletes felvilágosítással nem szolgálhatunk.

Tudnunk kell, hogy Széchenyi még az országgyűlés alatt kezdett irogatni a Jelenkorba, (ápril 13. 1835), mely utóbb anynyi életrevaló eszméjének letéteményese lön.

Julius 27. a híres Allgemeine Zeitung jól »lerántja.«

Ez a lerántás csak arra vonatkozhatik, hogy melleleg a régi magyar büntető procedurát tulzottan rítkó színekkel festi, csak azért, hogy az újabban »minden téren« tervezett reformokért a kormányt annál inkább megdiesérhesse.

Azon évi február 13-iki számában ugyanez a lap a Hidvám alkalmából nagy méltánylattal említi Széchenyit, mint a közös fizetés elvének kivívóját, ki ezzel egy új érdemkoszort szerzett magának. »Der Erzhl. Palatin nahm sich der Sache lebhaft an. Hauptsächlich aber verdankt man die Annahme dieser

wichtigen Bill den unablässigen Bemühungen des edlen Grafen Stephan Széchenyi, der sich dadurch eine neue Verdienstkroné um sein Vaterland erworben hat stb (Ausserordtl. Beilage.)

Sokat kell ezívakodnia a pestvárosiakkal a Hid végett, főleg a népszerű Kolbbal.¹⁾

*Augustus 3-án 5-én Pesten, 7-én Budán vereséget szenved.

Szeptember 2-án különvéleményt nyújt be a vele tartókkal (Takácsy, Valero, Vrányi stb.).

*Szeptember 13-án Akadémiai ebéd a casinóban. Széchenyi alkalmi felköszöntőjében, mint írja, két bakot lő. A királyé után, a nádor egészségére iszik, de — ülte: aztán elfelejti felköszönteni magát a t. társaságot.

Szeptember 23. Hozzák Erdélyből az aranytollat. (Horváth Ferencz és Farkas S.)

Szeptember 27. — október 4. Aldunai ut.

1836. Február 4. Házassága.

» Május 2. Országgyűlés berekesztése.

Wesselényivel és miattai tópelődéseit eléggé ismerjük. Széchenyi bizonytal többet szenvedett mint maga az üldözött, ki stoikus méltósággal tűrte sorsát.

Májusban Tormássy, Lovassy stb. ifjak elfogatása. Az országban nagy felháborodás e miatt.

Junius 26. — augusztus 25. Aldunai ut.

Távolléte alatt Pest m. közgyűlésén Szilassy halála alkalmából, indítvány tétetett, hogy Széchenyi a koronaöri állomásra ajáltassék; de ez most visszhangra nem talált (Julius 4.).

*Augusztus 30. Pest megye gyűlésén beszél.

A megye az »Ifjak« dolgában tüstént felírást intézett a királyhoz, de választ nem kapván, e gyűlésen egy külön küldöttséget nevezett, melynek tagjai közt gr. Károlyi István, Ráday Gedeon, Fáy András mint első indítványozó stb., szóuoka pedig Szentkirályi Mórícz, egyenes Bécsbe felmenendők voltak, ismételve kérni, »hogy ő ilge a vádlott ifjakat a törvényes polgári

¹⁾ A városnak az ő hidjövédelme megmentése, illetőleg kisajátítása érdekében természetesen harczolnia kellett.

hatóság őrizete alá általadatni, az igazság kiszolgáltatását a felvett szokás szerint egész nyilvánossággal gyakoroltatni s végre a II. rész 6. cz. értelmében kegyesen megrendelni méltóztassék, hogy a védőknek a védelem előadásában szinte azon tehetőség adassék melylyel a vádló van felruházva.«¹⁾

Széchenyi, a szőlők sorában utolsó, óvatosan tartózkodott az ügy érdemére nyilatkozni, de a törvényes formák megtartását s a nyilvánosságot, mint a kormánynak saját érdekében állót (!) sürgeté. A küldöttség tagjai között nem volt.

Beszédét Kossuth Törvényhatósági Tudósításai így adták

Gróf Széchenyi István nem szeretvén nemzet és kormány között divergentiát, s a szokatlan lépések orvoslására elővett szokatlan módokhoz nyulást minden bal magyarázattól megóvni óhajtván, kívánta, hogy a felírás elvei meghatározottassanak. A szóló gróf szigorú törvény alatt szeret élni, de csak törvény alatt, s úgy hiszi, hogy mentől több lélek, több élet s tán némi túlság is mutatkozik a hazában, annál inkább kell a törvény szigorúságához ragaszkodnunk. Ő tehát azon szempontból veszi fel a dolgot, hogy a megye rendei nem annyira a dolog mint a formában látnak törvényteleniséget, s ennélfogva óhajtá a felírásban kimondani, miképen mi korántsem kívánjuk, hogy rendbontóknak szabad s büntetlen út nyitassék, s ha vétettek a vádlottak, nem akarjuk őket mentegezni: hanem hogyha kisérl, hogy mindezek alacsony lelkű ocsmány árulkodások következtében s alap nélkül történtek, óhajtjuk a kormányt arról meggyőzni, miképen ilyenek után a házi s hazai csendet feldúlni nem a legjobb politica.

Úgy legyen tehát a felírás szerkesztve, hogy nyilván valóvá tegye, miképen mi csupán a lehető legnagyobb nyilvánosságot sürgetjük, mit a nemzet mindig élénkebben követel, s melyeknek ellene szegülni a kormánynak saját java tekintetéből sem kelene. Európa előtt is igazolva lészünk, hogy nem a rendbontás érdeme, hanem a kölcsönös bizalmat, egyetértést öregbítő nyilvánosság követelése vezetett bennünket.

¹⁾ A védő ügyvédek(től) eskü kívántatott, hogy az egész tárgyalást örökké titokban fogják tartani. Ezt Enzsel és Perger megtagadták.

Ezen nézetek vezérelvén — így végzi Kossuth, — a megye rendeit is, felírást határoztak, melyet Szentkirályi Móricz t. főjegyző tett fel.¹⁾

E gyűlésben t. k. szóba jött még a nemzeti színház ügye, a Grassalkovics-telek stb. Ez mind nem úgy indult, mint a hogy Széchenyi óhajta.

Neheztelt Földváryra a kerepesi-úti építkezés miatt, Weselényire Kossuthnak a n. kaszinóba bevitele, s Fáy Andrássra, Kossuthnak akadémiai tagul ajánlása miatt.

Augusztus 31. Fáklyás zene a Fehér hajónál.²⁾

Szeptember 11. Akadémiai ebéd közgyűlés után.

Október 30. Metternichnél. Ez őt, az ellenzékkel már zsörtelődött, a bekövetkezett és még bekövetkezendő bajok erkölcsi szerzőjének nézi, s azonosítja az akkori politikai üldözöttekkel.

1837. Márczius 16—28. Aldunai út.

*Április 22. Pest városánál leverik. Kolb pártja hatalmasabb. Indulatba hozzák.

Május 5. Kossuth elfogatása.

Május 22. stb. Pest megyénél. »Földváry a nap hőse.« Beadta t. i. lemondását a másodalispáni hivatalról, de a rendek kérésére ismét megtartá azt.

*Junius 6. Pest megyénél beszél. Tapsolnak.

A kormány a megye végzéseit megsemmisítette. Ebből ismét új sérelem, stb.

A Balog per.

*Junius 20. Városnál.

*Juli 5. » Kolbhoz közeledik.

Augusztus 22. Nemzeti színház megnyitása. Elhibázott vállalatnak tartja. Szörnyen únja magát.

*Szeptember 10. Akadémiai ebéd.

*November 14. Pest megye gyűlése. Beléptekor éljenekkel fogadják, mit meghallva hirtelen megfordul a sarkán s otthagyja.

¹⁾ Lásd Törvényhatósági tudósítások. Földváry 1879. — Ennél több beszéde Széchenyinek, a különben oly tartalmas gyűjteményben, melynek Kossuth elfogatásával vége szakadt, nem is foglaltatik.

²⁾ Ez nem Széchenyinek szólt.

a termet. Az orsz. gy. utasítást készítő bizottságból Prónay kifelé, Ráday közbevetésére utóbb beveszik. Visszatérve felszólal, s noha a sajtószabadság ellen (?) beszél, tapsokat arat. .

A Ráday per.

1838. Márczius 10. Városi gyűlés.

Az árvíz! . . .

Szeptember 30. Vas megye gyűlésén. Éljenek.

Orosz ellene kezd írni.

*Deczember 19. Pest városánál indítványokat tesz. Határjárás stb.

Deczember 22. Pálffy megy. Nagy öröm!

1839. február 1. Wesselényi elítélve.

» 22. Pest városánál.

Széchenyinek a város általános feltöltése s szabályozása iránti indítványa külön bizottsághoz utasíttatik.

Márczius 4. 5. 6. Pest városánál.

A város szabályozása iránti javaslattal megbízott küldöttség, melyben Széchenyinek kiváló része volt, beadta terjedelmes jelentését. Nehány pontját, a közgyűlési jegyzőkönyv nyomán, érdekes lesz tudomásul vennünk. 1. Ezentúl ne oly hanyagul s rossz anyagból építsenek. 2. Palota-soroksári nagy töltés. 3. Ellenben a váczi és országúti hordassék el. 4. Szemetet ne öntsék a Dunába. 5. Ez a jó alkalom egy általános szabályozási tervre: esetleg egy hajózható csatorna medrének kitüzésére is. ¹⁾

*Márczius 7. Pest megyénél.

» 19. » » Szólásszabadság stb.

A Fáy András által indítványozott (első) Takarékpénztár, s egyuttal egy takarékmagtár tervei megvizsgálására Dubroviczky elnöklete alatt küldöttség neveztetik, melyben Széchenyi neve is szerepel. E kezdemény fontosságát mindazonáltal, úgy látszik, nem eléggé méltánylá! ²⁾

¹⁾ A bizottságnak Széchenyin kívül ezek voltak tagjai: Staffenberger, Gömöry, Mandl, Glückwerth, Wurm, Onhaiser, Takácsy, Szilágyi, Grosz, Viezer, Kappel, Trifonovitz, Károlyi, Perger, Sartori, Gozdu.

²⁾ Ezt a tárgyat szabad volt, kivételesen, a Jelenkornak is (márcz. 22. sz.) megemlíteni, azzal a megjegyzéssel, hogy a fényes nevek már előre

Márcezius 20. Pest megyénél. Nógrádi körlevél a Hid érdekében. Széchenyi beszél, »s magával ragad.« . . .

Márcezius 21. 26. Hid »győz« !

Április 16. Minimum bukik.

A jegyzőkönyv e pontja így szól: 8. Nemesi ingatlan örökségnek 50 holdon alul osztály alá nem eshetése iránti törvényjavaslat hosszabb vitatás után is többséget nem nyerhetvén, a követi utasítások közül egyáltaljában kihagyatott.

Április 17. Kamat kamatjáról.

Ez a csődtörvény a hitelezők biztosítása, telekkönyv stb. alkalmából jött szóba, de visszhangra nem találván, jegyzőkönyvbe sem vétetett.

Április 20. Zsidók »ellen« beszél.

Jegyzőkönyv. 20. Indítványba hozatván a Sídóságnak Hazánkban is más Nemzetek példájára Polgári jogokkal megajándékozása, mielőtt ezen oly sok oldalú tárgy a közgyűlésen tanácskozás alá vétetett és iránta a dolog velejét illető határozat hozatott volna, megfontolás és véleményadás végett az országgyűlési tárgyakkal foglalkozó küldöttséghez utasítottatott.

A májusi városi közgyűlést nem említi, melyben pedig a követeknek adandó országgyűlési utasítások állapítottak meg. Főpontjai: Városok rendezése, Központi vasut. Polytechnicum, Codex Cambio-mercantilís.

A városi jegyzőkönyv e pontja német szövegű. ¹⁾

Junius 9. Pozsonyba, országgyűlésre.

Az országgyűlés megnyitottatott egyszerűen, mintha semmi törvényt sértés, semmi politikai üldözöttség, és semmi elégtelenség az országban nem lett volna. Wesselényi elítélve, s kegyelemből Gräfenbergben mintegy internálva, az Ifjak s Kossuth elítélve, bebörtönözve, Balogh s Ráday perbe fogva, Pest megye választása megsemmisítve, a sajtó és a szabad szó elnyomva, megfélemlítve!

---

kezességül szolgálnak, hogy a terv oly figyelemben fog részesülni, melyet fontossága s európaszerte behizonyult jótékonytsága kíván.

¹⁾ A városi jkvek az időben vegyesen három nyelven, á. m. németül, magyarul és latinul vezettettek.

Deák mérsékletének, s bizonynyal Széchenyi befolyásának is köszönhető, hogy mind ennek jó vége lett.

A királyi előadások mindössze három pontból állottak.

Első: Újoncok állítása a magyar ezredekhez.

Második: Katonaság élelmezése és elszállásolása. (Orsz. küldöttségi munkálat.)

Harmadik: Duna és egyéb vizek szabályozása.

Mintegy ráadásul, a mult országgyűlésről elmaradott Sérelmekre és Kíváratokra kegyelmes kir. válaszok helyezettnek kilátásba. . . .

Az elért eredmény, melyet e fejezetünk végén látni fogunk, meglepő ellentétet képez e program soványságához, s egy nevezetes adattal többet arra, hogy a kormány, bármennyire bizalmatlan volt is az ellenzék iránt, nem tartotta magát a kezdeményezés, a vezérlés szerepére hivatottnak, s szívesen megosztá ennek minden dicsőségét az ellenzékkel.

Az előrebocsátottak után, miknek bővebb megvilágítása nem tartozott ezuttal feladatunkhoz, áttérhetünk Széchenyi szereplésére az 1839 -40-diki országgyűlésen.

Felszólalt, hosszabb-rövidebb indokolással:

Vallás ügyben 8-szor.

Urbéri » 3-szor.

Mezei rendőrségi ügyben 1-szer.

Napló (országgyűlés rendezése) ügyben 2-szer.

Vasut (jobb- és balparti) ügyben 3-szor.

Viz-szabályozási ügyben 4-szer.

Hid-ügyben 1-szer.

Hitel » (telekkönyv) 3-szor.

Kamatszámítási ügyben 2-szer.

Szólásszabadság ügyében 2-szer.

Magyar nyelv » 1-szer.

Városok rendezése » 2-szer.

Újonc-ajánlás » 1-szer.

Indigenák » 3-szor.

Mindössze a hivatalos Naplók szerint vagy harminczhat-szor (?)

Megbízatást három országos küldöttségbe kapott, u. m. az ujonczállítási, a színházi és a dunaszabályozási küldöttségekbe.

Ezeket megelőzőleg. Széchenyi saját naplójegyzetei szerint, felsőházi és vegyes ülésekben még mintegy tizenkétszer szólalt fel, és pedig sérelmi ügyekben (Ráday, szállás-szabadság, kormányfelelősség, stb.) vagy hétszer, mikről hivatalos adataink nincsenek. Ezekről tehát csak eddigi tapogatódzó módszerünkkel fogunk, általános hivatkozással az első kötetünkben már említtekre,¹⁾ egyet-mást még elmondani, meg-megvilágítva azokat itt-ott Széchenyinek előttünk tárva levő személyes benyomásaival. Azután biztosan mehetiünk majd át azokra, miket az 1840. február 25-én kezdődő Főrendi Naplóban kényelmesen megtalálhatunk.

1839. Junius 20-án a főrendeknél a Ráday-ügy tárgyalatott vagyis az úgynevezett pesti sérelem.

Tudjuk, mennyit tépelődött e miatt Széchenyi. Úgy látta, hogy Rádayt a személyes hiúság bántja, hogy híressé és népszerűvé akarja magát a közügy rovására tenni, stb. Ráday, kit egy gyűlésben tett nyilatkozatáért a kormány perbe fogott. Pest megye, éppen az elv megmentése végett, megválasztott egyik követének. A kormány, következetesen az első hibához, sietett elkövetni a második hibát is, s megsemmisítette ezt a választást. Így a szólásszabadságon elkövetett sérelmet még egy ujabbal, a megyei önkormányzat és szabad választás jogán ejtett sérelemmel súlyosbitotta. Széchenyi legkevésbé sem helyeslé ugyan a kormány ez eljárását: de nem tartá szükségesnek ily összeütközéseknek mintegy szándékos előidézését. Rádayra, ki nem személyeért, hanem az elvért küzdött, s egészen elvárhatainak rendelkezésére bocsátotta magát, annyira nehezelt, hogy szeretett volna »egy pár golyót váltani vele.« De az ellenzék kényszerhelyzetbe jött, mert a kormánynak azt a jogát, hogy a neki nem tetsző országgyűlési képviselőket vissza utasithassa s haza küldhesse, semmi áron el nem ismerhette. Sok keserű vita támadt ebből.

¹⁾ Gr. Széchenyi I. naplói.

A kérdés a főrendeknél napirendre kerülvén, a terem zsufolásig tömve volt, ugynevezett hallgatókkal, de kik mindent inkább tettek, csak hallgatni nem akartak. Hiába inté őket az immár vezérszerepre hivatva volt Deák, hiába ijesztegeté kizárással a nádor, hiába emeltek panaszt éppen a szólásszabadság t. i. az övék ily elnyomása ellen a kormány emberei: a láрма, az izgalom, a karzati s utczai terrorismus majdnem folytonos volt. Széchenyi most azt kezdé észrevenni, hogy a szabadságot s a békés alkotmányos kifejlődést, melynek ő életét szentelte, nem annyira felülről mint alulról jövő veszélyek fenyegetik. Oly határozottan, mint később a Kelet népében, ez alkalommal még nem lépett ugyan fel, de hogy mindaz a mit mondott egyik félnek sem hízelt, az naplója lakonikus jegyzeteiből eléggé kitetszik. Beszéde, ugymond, meglehetősen (passable) sikerült, s állásával (!) összhangzásban állott. (Im Einklang mit meiner Stellung.) De Majláth Györgyre »rossz hatást« tett, ki pedig mind a két fél szélsőségeitől távol szokta tartani magát. Utána Dezseffy Aurél beszélt. »jól, de egy kissé hosszasan.« A főherczeg megintette őt. Ennyi az egész.

Valószínű, hogy indokolásában s beszéde egész folyamában az ellenzékét korholgatá, s a végén oda vágott a kormánynak s szavazatával pártolá a rendek sérelmi izenetét.

Még jobban sajnálhatjuk, hogy július 2-diki beszédéről is csak szintoly keveset tudunk. Ismét a Szóllásszabadság forgott szőnyegen, mely ügyben már az előző országgyűlésen a két tábla közt nem kevesebb mint tizenhét Izenet váltatott. A nádor, házszabály nem léteben, különben is böles belátása szerint intézve és fékezve a vitatkozásokat, azt az újítást akarta behozni, hogy mindenki csak egyszer szólhasson, de a mi ellen, úgy látszik, gróf Zichy Jenő és Szapáry Ferencz azonnal tiltakoztak. Széchenyi ez ülésben mintegy politikai hitvallását mondotta el. (Mache eine Art profession de foi.)

Ha számba vesszük mindazokat, miket Metternich, gyakori találkozásai alkalmával, oly behatólag lelkére kötögetett: ha viszszaemlékezünk Wesselényi miatti hányattatásaira, aggodalmaira, hogy már a múlt országgyűlésen is anarchiáról beszélgetett, mely-

től, mint mondá, csak egy lépés választ el, s hogy az ettől való megővést minden kormányzat első és legszentebb kötelességének vallá; ha tudjuk, hogy mintegy prófétai lélekkel látott a jövőbe, melyet minden kortársa még csak legártatlanabb mosolygó szinben tudott képzelni magának; ha tudjuk, hogy bús sejtelmek között maga is tulságokba esett, rontó zivatart sejtve minden legkisebb szellőben, mely a mozgás és az élet feltétele volt, hogy p. o. ha Wesselényi Kossuthot a casinóba, Fáy András az akademiába viszi be, ő mindjárt e két kedvencz alkotásának szétrobbanásától retteg; ha még hozzá vesszük ama minden nemesb léleknek vele született önérzetét és büszkeségét, mely egyéni szabadságának korlátozását vagy tiszta szándékának gyanuval illetését zokon veszi s általa daczra indíttatja magát: úgy alig lehet kétségünk az iránt, hogy Széchenyi e »politikai hitvallása« csak mindannak némi bevezetése és előérzete volt, mit később Kossuth ellen a Kelet népében irt, s mit pályája végeig következetesen hirdetett.

Julius 24-én, ismét ez a tárgy forogván fenn, a conservatívekkel, u. m. Majláthtal és az elnöklő nádorral jött összeütközésbe. Igazi alkotmányos felfogással ketté választotta a fejedelem személyét, mely szent és sérthetetlen, a kormánytól, melynek minden kritikát el kell tűrnie. — Főfájással jött az ülésbe és sokáig tűnődött magában, vajon szóljon-e? vagy hallgasson? Végre felállva egy hosszú beszédet mondott, melylyel meg volt elégedve, s mely hogy hozzánk nem jutott el, azt alkotmányos fejlődésünk minden barátjának csak sajnálui lehet. Eltelve volt Deák bámulatától, s annak egy-egy kijelentését, p. o. azt a leg-hiresebbet, hogy nem a fejedelem ad jussokat a nemzetnek, hanem a nemzet a fejedelemnek. — mélyen szívébe véste. Magasztos érzelmektől vezettetve s mindig egy szent kötelességet teljesítve, hol fel-, hol lefelé fordulva mondott keserű igazságokat. Ezuttal Majláth állott fel czáfolatára, kinek nyomban felelni is akart. Ezt azonban a nádor nem engedte meg s feloszlatta az ülést.

Csak másnap 25-én, mikor a felsőháznak immár negyedik üzenete olvastatott fel, sikerült neki, úgy tiltakozását, mint czá-

foló ellenészrevételeit egy ügyes közbenszólással érvényesíteni, még pedig teljes »diadallal«! ¹⁾)

A kormányfelelősség elvének amaz ülésben még egy védője akart gr. Zichy Ödönben, a ki a nádort sarokba szorítá: a fejedelem inviolábilis, de a tanácsadóit feleletre lehet vonni, stb. »A főherczeg semmit sem felelt.«

Szeptember 9. és 10-én még mindig a Ráday-ügy foglalkoztatta a főrendeket. Majláth az elsőbbik napon beszéde közben olyformán nyilatkozott, hogy lehetnek esetek, midőn ő maga és mindnyájan ismét ellenzékiek lesznek és a sérelmek tárgyalását elébe fogják tenni a királyi előadásoknak és minden másnak, s hogy ilyen idők voltak p. o. 1790-ben s 1825-ben stb. Ez a nyilatkozat legalább annak elismerését foglalá magában, mire az ellenzék oly nagy súlyt fektetett, hogy t. i. nem mindig a királyi előadásokat kell előbb tárgyalni, amint a főrendi ház többsége vitatni szerette. Mire Deák azzal az érveléssel felelt, hogy akkor a sérelmek orvoslására majd sohasem kerülne a sor stb.

A főrendek izenete másnap felolvastatván, Széchenyi is hozzá szólott, s az elv megmentése végett azt kívánta, hogy az országbíró (Majláth) tegnapi kijelentése tétessék belé a szövegbe. Ezt nagyon zokon vette ő n. méltósága, s hevében a többség jogaira hivatkozott, azon utalással, hogy majd ha az ellenfél jó majoritásba, akkor diktálja a végzéseket, mely kifakadását Haller azzal a megnyugtatóssal tetézte, hogy az nem igen lehet, mert több regalisták az ország gyűlésre nem is hivattak meg. Ez aztán felháborítá a szintén regalista Széchenyit. Ha a kormány azt hívja meg a kitakar, úgy mi csak árnyék vagyunk, s alig érünk többet mint egy »Postulaten-Landtag«!

Az ülés további folyamát adatok hiányában nem tudhatjuk.

Ezen évi november 11-én Elegendes ülés tartatott, melyben a Magyar Nyelv érdekében leérkezett s a nádor személyes köz-

¹⁾ Ülés után Szerencsénél ebédelvén Pulszkyval egy üveg pezsgőben fogadott, hogy most már a Junction (a Sérelmeknek a királyi előadásokkal együttes felterjesztése) keresztülmegy.

benjárásának tulajdonított kedvező kir. válasz hirdettetett ki. Nagy lelkesedés.

A hivatalos Jegyzőkönyv szerint:

Mielőtt a Rendek tulajdon termökbe átköltöztek volna, Széchenyi István gróf, valódi örömtől lelkesítettén, azt indítványozta, hogy ezen örömnapnak örök emléke fentartása végett Ő cs. k. főherczegsége, az ország mélyen tisztelt és szeretett nádorának a homi nyelv dolgában tett fáradozásai és magas pártfogása háladatos köszönet jeléül Törvénykönyvbe iktattassék, mely előadását a szóllónak valódi örömeztetből eredett éljenkiáltások követték.

Palóczy az eredményt egyenesen Széchenyinek tulajdonította s ezt neki, nem üres bókként meg is mondá.

Széchenyi jegyzetei szerint, a nádor iránti amaz udvariaságát sokan rossz néven is vették. Ő tudta, mit csinál.

Mikor a felső és az alsó táblánál egy időben tartattak az ülések, az alsó tábla országos üléseiről, valamint az elegyes ülésekről vezetett hivatalos jegyzőkönyv legalább nyomára vezet annak, hogy miről lehetett egyrészt a felsőháznál, másrészt a kerületi ülésekben szó. De mikor az egyetlen hiteles forrás csak annyit tudat velünk hogy: 1840 január 4. 7. 8. 9. 10. 11. 13. 14. és 15. napjain csak a főrendek tartottak ülést, úgy, ha az azonoskori magántudósítók is cserbe hagynak, már csak az Írományokból vonhatunk ki némi következtetést az ezen időközben végzett munka tömegére és tárgyára.

S éppen ily időközökre esnek Széchenyinek az 1840. év elején, január 2. 7. 3. 4. 11. és 15-ki felszólalásai, melyek némi nyomai az ő naplójában vannak, szokott rövidséggel, megörökítve.

Végeztek a főrendek a következő ügyekben: Részek (Partium) visszaesatolása, Szóllásszabadság, Vallás, Katonai kihágások, Országgyűlés költségei, Urbér, Magyar nyelv, Jobbágyság örökösödése. Lett ebből kilencz ízenet.¹⁾

Január 2-án a sorozat első tárgya lehetett napirenden.

Széchenyi naplójában csak ennyit olvasunk: »Mágnások

¹⁾ Orsz. gy. Írományok 104—117. sz.

ülése. Majláth J. ellenem, jól megczibálom. Károlyi és Andrássy a főherczeg ellen, mivelhogy senkit sem hagy jól kibeszélni magát. Teleky dans son brillant. Judex nem szólt.« — »Károlyi Eötvös, Batthányi, hozzám jönnek a Napló végett.«

Január 7-én a Hatheti oktatás jött szóba. (Áttérés esetében.) Széchenyi, a buzgó de felvilágosodott katolikus, ennek ellene nyilatkozott. Én, ugymond, még testemet sem submitálnám az önkénynek; hát még a lelkemet! — Végül kérdést intéz a főherczeghez »hogymily értelemben veszi ő a főfelügyeletet.« Vajon a nádor válaszolt-e akkor e váratlan interpellatióra, azt nem tudjuk; de máskor elég bő alkalmat vett magának nézeteinek nyilvánítására, melyek szabadelvűsége az ott jelenvolt főpapságot mindig jóval megelőzte.

A kérdés, a gyermekek neveltetésére s iskolaügyre nézve, a következő napon, január 4-én folytatván, Széchenyi ismét szabadelvű szellemben nyilatkozott. Többi közt ezeket mondá:

Ha fejedelmünk egyedül csak constitutionális országok feje volna, még akkor sem ismerném el hatalmát a nevelés ügyében a törvényeken túl, stb. De hát még mai állásában, mikor a trónhoz közel állóknak tanácsa szerint, szinte kötelességszerűleg absolut elveket terjeszt, bizonynyal annál kevesebbé! stb.

Leverjük. — így folytatja naplójában. — Szt. et Co.¹⁾ Zichy János ma először, és velünk. Ülés után a főherczeg sok vivátot kap.

Január 11-én: Szóllásszabadság. Naplója emyit: Háromszor beszéltem. A hallgatóságnak nagyon tetszett; magam nem voltam megelégedve magammal. Apponyinak s végül Jósikának egy jókorát adtam. Károlyi egészen velünk van.

Január 15-én: hevesen kikelek az Urbárium ellen. Félreértenek . . . De nagyon zavart is voltam. »El kell égetni, stb.«

Január 16. két Resolutio. (Dumasabályozás. Élelmezés) Palóczy quasi insultál. Deák reám förmed. . . mert hogy minden tettőket nem csodálom.

Ezzel véget érnek találgatásaink.

¹⁾ Sztárayi és ultramontán elbarátait.

Ezentul a főrendi Naplót fogjuk beszéltetni. Zilált szerkesztét részben az akkori szerkesztők vagy gyorsírók járatlanságának rójjuk fel.

Február 26. A nádor figyelmeztette a főrendeket, hogy most már, miután a Napló be van hozva s így a mondott szavak nem röppennek el nyomtalanul, lehető szabatosan nyilatkozzanak s a kitérésektől tartózkodjanak.

Volt alkalmunk megemlíteni, hogy a legszabadelvűbb szó-nokok, a mily őszintén óhajtották a nyilvánosság tekintetéből a Napló behozatalát, úgy, mikor végre megkapták, nem nagyon örültek, mert nézeteiknek fesztelen pongyolasággal előadásában genírozta őket, s néha később a saját szavaiknak ellenük felhordása és reájok olvasása is, mint dialectikai fegyver, bajt okozott nekik, különösen Széchenyinek is.¹⁾

Tán ennek tulajdonítandó részben, hogy Széchenyinek többnyire igen rövid nyilatkozatai örököltettek meg, főleg kezdetben, az új közlöny hasábjain.

A nevezett napon, a Reversálisok ügye tárgyalatván, csak annyi:

Gróf Széchenyi István: Nem kecsegtethetem magam, hogy én itt valakit capacitáljak, röviden a koronaőr Ő Excellentiájával kezét fogok, s indítványát egész kiterjedésben pártolom.

Gróf Keglevich koronaőr az olyan reversálisokat, melyek »jó lélekkel erőltetés nélkül keletkeztek,« jövőre is fentartatni kívánta. A többség ezt el is fogadta.

Azon ülésben szintoly röviden pártolta Széchenyi az alsóház izenetét a vegyes házasságból született gyermekek neveltetésére nézve. A többség itt is vele volt.

Február 28. Az Átmenetel kérdésében:

Gróf Széchenyi István: Nemcsak vallási tekintetben, de constitutionalis tekintetben is, hol a suprema inspectióknak annyi s oly kényes árnyéklatai vannak. — a KK. és RR. izenetét pártolom egész kiterjedésben: ha ettől elüttetném. Mélt. Gróf Batthányi Lajos indítványához esatolom magamat.

Batthányi még a előző napon a kir. felügyeleti jogot kör-

¹⁾ Ich rede seit Diarium sehr kurz. Napló, febr. 27.

vonalozta, s az áttérés eseteit nem »határozat« végett, hanem »jóváhagyás« végett, t. i. csak formáság szempontjából, kívánta felterjesztetni.

»Ich gewinne quasi die Schlacht,« írja Széchenyi naplójába.

E napon az alsóháznál egy fontosabb kérdés, a Vasut tárgyalatott; este pedig a Casinóban váratlan összeütközése volt Batthyányival. ¹⁾

Márczius 9-én az Urbér némely Œ-ai tárgyalattak.

Gróf Széchenyi István: Mondhatom, hogy a mit Andrassy Károly Gróf előhozott, hogy szereti a törvényeknek s általában a discussióknak tisztaságát, mert úgy tartja, hogy megeshetik sokszor, hogy egyszerre valami, miről soknak legkisebb, legtávolabb ideája nem volt, mint valami lett, dolog, napfényrejön – ebben vele egyetértek. Nem tudom: jelen volt-e a Mélt. Gróf akkor, mikor itt az elv elfogadtatott, – hogy az jó-e, rossz-e? erről bővebben nem akarok discussiókat tartani. – de csudálom, hogy a Mélt. Gróf azt – clandestine történtnek állítja, a mi fényes napvilágnál történt, és így csudálom, hogy csak most veszi észre a Mélt. Gróf, hogy az ősiségen valami csorba üttetett! Így, ha azt is elv gyanánt fel akarjuk állítani, hogy, ha ezen két Tábla egyszer már valaminek megegyezett, attól ismét hátralépést tehesse, ez természet szerint nagyobb zavarra fogna vezetni, mint az ősiségnek végképi eltörlése. E szerint most oly helyzetben vagyunk, hogy akár akarjuk, akár nem, nem tehetünk mást, mint hogy a kérdéses biztosságról gondoskodjunk: annál fogva a Koronaőr és Országbirája Ő Excellentiájok vélekedéseikhez csatlakozom.

Az örökváltságról volt szó (permissive), s némelyeknek aggálya támadt, hogy esetleg egy illetéktelen birlaló, p. o. bérlő, vagy zálogbirtokos, vehető fel a váltságbért, az igazi tulajdonos

¹⁾ Kis casinóban, Batthyányi: A mit a két urak rólam meséltek és regéltek stb. Én: nem szokásom a regélés és mesélés, kérek más kitételeket. Batthyányi: Nem húzom vissza szavamat. Én: Nekem ily conferentiában részt venni lehetetlen. S ezzel távozok. Némelyek tartózkodni akarnak, nem hagyom magam s szitkozódva megyek el. -- Surt certi denique fines. (Napló, febr. 28—29.)

rovására. Mire az országbiró azzal felelt, hogy: Vigilantibus jura! Az Ősiségnek pedig, anyagi fejlődésünk e nagy akadályának, eltörlése Széchenyi s a reformpárt egyik sarkalatos eszméje volt.

Márczius 11-én a Vegyes házassági ügy (váradi és rosnyói püspökök körlevele), tárgyalatván,

Gróf Széchenyi István: Ezen fontos tárggyhoz nem szólottam, sérelem-e, nem-e? arról nyilatkozást nem tettem, — azon reménységben, hogy talán ezen dologról nem is fogok szólni, s hogy ide többé nem kerülend: mert azt hiszem: ez oly tárgy, melyről azt lehet mondani, hogy mennél kevesebb vitatkozással végeztetik-el, annál jobb: — de a jelen esetben, hogyha a dolog így tűhegyre állíttatik, megvallom, hogy én sokkal több rosszat látok, s oly dolgokat kifejlődni, melyeket előre alig lehet kicalculálni. S valamint én sok másban »ad fractionem panis«-nak nagy barátja vagyok, és — nem szeretem a palliatívát: úgy e tekintetben irtózom mindentől, mi a dolgot tűhegyre állítja: s így, miután a többség eldöntötte, hogy a jelen kérdésre nézve nincsen sérelem, noha akkor vélekedésemet épen nem adtam, hódolok a többségnek, s kívánom, hogy a szerkesztés maradjon meg úgy a mint áll; mert sokan talán más és más elvből mennek ki, talán többen a dolgot egyenesen oly állásba akarják tenni, hogy a Háznak két része vallási dologban úgy álljon egymás ellen, mint az olló két élével; — mások pedig azt gondolják, hogy ezt szükséges kimondani azért, mert végzés volt, de azt nem calculálják, hogy ennek mi effectusa lehet. Minden vélekedéseket tisztelek, de van kérdés, — melyet szeretnék most legsimábban elvégezni, — ez volna az; azért a szerkesztést pártolom.

Az izenet olvastatván, az ítélőmester e kifejezésére: a püspök körlevele a törvénynek se betűjét se szellemét nem sértette:

Gróf Széchenyi István: Boesánatot kérek, — nem tudom, minek tesszük a szerkesztésbe a betűjét és szellemét.

S ez csakugyan kihagyatott. A főrendek egyszerűen »nem láttak törvénysértést« a dologban. Satb.

Márczius 12-én a jobbagyok örökösödéséről.

Gróf Széchenyi István: Az egésznek bázisát nem szeretem,

mint minap is kijelentettem: de ha a basist már elfogadta a Tábla, nem látom át, hogy a superaedificátumot miért ne fogadná el. A kettő szoros összeköttetésben van egymással. Mi pedig azon aggodalmat illeti, hogy azon leányzó, ki már 30 éves korában férjével van, ne részesüljön a szerzeményekben, melyek megszerzésében egyáltalában részt nem vett: azon könnyen lehet segíteni, ha a gondoskodó atyák testámentumok által őket ebbeli örökösödésből kirekesztik: a veszély tehát nem lesz oly nagy, mint sokan hiszik, és azért a KK. és RR. izenetére szavazok.

Márczius 13-án a Kerületi Napló tárgyában, melyet a Rendekek sürgettek, s melyet Batthyányi azzal a csipős megjegyzéssel pártolt, hogy, ha valami a közvélemény félremagyarázására s elbódítására eszközül szolgálhatna, úgy emek czélszerűbb eszköze nem lehetne, mint a Karok és Rendekek mostani országgyűlési Naplója, stb.:

Gróf Széchenyi István: Jóllehet a T. KK. és RR. hatalmában áll, az érdekesebb tárgyalatásokat a regnicoláris sessióba hozni, s ekkép inkább az ottani Diarium volna javítandó: azért még is pártolom a RR. izenetét egész kiterjedésben, s pedig azon okból, mert az országgyűlésnek coordinatióját kívánom. — Ezt azonban rendszeresen és egyszerre soha sem fogják eszközölhetni, hanem egyedül részletesen és lépesönként; már pedig erre nézve egy lépés sem volna czélrevezetőbb, mint épen a kerületi Napló, mert ez által a mostani országgyűlések helyébe lassanként a kerületi ülések állnának: s ekkép — mint mondám — pártolom a Rendekeket.

Ugyane tárgyban másodszor:

Gróf Széchenyi István: Lehetetlen, hogy az itt mondottak után az országgyűlés coordinatiójához ne szóljak egy két szót. A coordinatió, úgy hiszem — és ha kebleinkbe akarunk nyulni, nem tagadhatjuk — közkívárat. Én legalább semmit sem óhajtok inkább, mert a jó rendnek vagyok barátja, s vajmi sajnósan látom és tapasztalom, mily iszonyú idővesztéssel és mily nehéz körülmények közt születik itt valami, s ezt, úgy hiszem, mindenki, ki a rendet és Hazánkunk előmenetelét őszintén óhajtja és melleszes czélókból zavart nem akar, úgy érzi, mint én. De hát miért

nem coordináltaték az országgyűlés eddig, vagy miért nem történtek komolyabb lépések e czélnek elérésére? lehetne kérdezni. Azért, mert a két illető fél, t. i. a Nemzet és a Kormány sejdíték, és attúl féltek e részen, hogy vagy igenis nemzeti, vagy igenis kormányi tekintetben fognak kisülni a coordinatiók, azaz vagy igenis absolut, vagy igenis szabad szellemű alapra lenne állítva az új rendszer. (*Egy valaki felkiált: »Rem acu tetigit!«*) S miután ez most is így áll, s ezentúl is így fog állni, és nem hihető, hogy a két illető fél valaha is oly aequilibriumba jöjjön, miszerint viszonzlagi bizodalommal foghatna az országgyűlés elrendezéséhez, — ennek csak successive lehet sikerülni. Mi volt a kerületnek kezdete? s mennyire fejlődött ki ekkoráig? nem láthatni-e abban a lehető legnagyobb progressiót? s nem is állapodik meg, míg a KK. és RR. magok nem választják elhöküket. — Fontossága felette nagy. Igaz, hogy a Kerületnek hivatalossága fictione juris tán ninesen: de hogy de facto bizonyosan van, az kétségen kívül fekszik. Factumokat a XIX-dik században pedig nem tagadhatni. Gróf Dessewffy Aurél, mint mondásából érttem, azt hiszi, hogy a kerületi *Napló* megállapítása épen ellenkező következtést vonna maga után, t. i. hogy gátolná a diaeta elrendelésének utóbbi kifejlődését, mert a T. KK. és RR. ha azt megnyernék, többé nem akarnának előmenni. Ebben én nem foghatok kezét; mert hiszen nekünk, a Fő-Tábla Tagjainak is lesz tán egy kis szavunk hozzá és általán véve nem hiszem, hogy egy ily, jóllehet fontos, de még is csak egyoldali lépés által már absolválva lenne oly coordinatio, melyre szükségünk volna, s melyet legalább én teszek fel. Most se a votumok, se a Tagoknak mennyisége tisztában ninesenek: a törvények hónapokig, sőt sokszor esztendőig forognak kérdésben, s végkép az országgyűlésnek befejezésével rendszerint nyakra főre kevés órák alatt készülnek s. a. t. Mindennek változni, javulni, de csak successive változni és javulni kell és lehet. — De még a sajtónak tekintetében is pártolom a Rendekezt és a kerületi *Napló*nak eltiltását egyenesen sérelemnek tartom. A Nemzet soha tul nem adott a sajtó szabadságán, ezt mindig úgy tekintette, és ma is úgy tekinti, mint tőkét, melyet szükség szerint költ. — Igaz,

hogy Magyarországnak körülményei ideig-óráig mindig olyanok voltak, és institutioinknál fogva még ma is olyanok, hogy — a köz értelmességnek parányi voltát is ide értve — mai nap azon lehető legjobb s legnagyobb áldás, a tökéletes sajtószabadság, fájdalom! körülményeinkhez bizony még nem illik. De a mi a kerületi Naplót illeti, ott már jónak itéli a Nemzet ezen szabad tökének használatát, s annál is inkább, mert, mint Mélt. Gróf Károlyi György bölesen mondja, szinte mindenki tart magának író, s ekkép úgy is tudatik, mi fordul elő, s mi mondatik a kerületekben, esakhogy hibásan, sokszor contradictorie, és ekkép sokkal nagyobb kárral a közvéleményre nézve, mint ha rendes kerületi Napló létezne, melyet ezért is ismét és ismét pártolok.

Márczius 14-én a Mezei rendőrségről.

Gróf Széchényi István: Én Gróf la Mottéval kezet fogok, csak azt szeretném vélekedéséhez tenni, hogy ne csak azon vizeket ne lehessen használni kenderáztatáshoz, melyek a közönségnek szükségesek, de még azokat sem, melyek a közönségnek commoditására szolgálhatnak, s ekkép még azon kisebb tavakat s forrásokat sem, melyek jöllehet szorosan nem szükségesek, de közzellétük miatt még is nevelhetnék a Publikum kényelmét, például itatásra. De hogy oly vizek szabad használásával is hátráltassék a birtokos, és más önkényétől függjön, melyek a közönségnek se nem szükségesek, se azt méltólag nem illetik, arra nem állok. Előbb divatban voltak, és nagy költségekkel ásattak úgynevezett angol kertekben a békatavak. Most ismét divatki-vüliek: — már ha ilyeseket például a tulajdonosok kenderáztatásra akarnának használni, minthogy már meg vannak ásva, — mire amnyi részről szólíttatunk fel, s mely industria Magyarországnak körülményeihez tán igen illenék is, — ha mondom, tán erre akarná használni a birtokos: nem cselekedheti szabadon, s tán épen nem, ha valaki mástul függ a dolognak hátráltatása, mi kis körben, mint ma üzetik a dolog, nem képzelhető ugyan, de nagyobb körben, midőn az érdekek sokszor oly erősen csapkodnak össze, felette könnyen megeshetnék: nem, — emyire

senki által nem kívánám megkötötni akár a nagy, akár a kisebb birtokost.

Marezius 21-én. Sérelmek és Kívánatok.

Ez utóbbiak közt Pozsony kérelme a dunabalsparti vasút iránt, mely mint a jobboldalt veszélyeztető, nagy ellenzésre talált.

Gróf Széchényi István: A szőnyegen fekvő tárgynak két oldala van, popularis és impopularis. A popularis: minden vizsgálat nélküli pártolását sürgeti a pozsonyi postulatumnak, midőn az impopularis oldalhoz nem csak azok számíttatnak, kik simpliciter félrevetni kívánják az érintett postulatumot de még azok is, kik tisztán látni óhajtván e felette nagy érdekű tárgyban, azt komolyabb vizsgálat alá venni tanácsolják. — S pedig, mert azon komolyság s hideg vér helyett, melynek e tárgy taglalásában uralkodnia kellene, oly ingerültségig fejlődtek ki a szenvedelmek, hogy legyen négy szem közti, legyen nagyobb számu e tárgy feletti tanácskozáásokban, valóban sokszor előlegesen szinte *pisztolokat* jó lett vala önvédelem miatt a zsebekbe tenni. Én azonban, akár populáris, akár nem, mit mondandó leszek, elmondom; mert azt hiszem, törvényhozói állásban mindenkinek kötelessége magát személyes és provinciális érdekek felibe helyezni, s mi a populárisnak hibás irányzatát illeti, az ellen épen úgy vívni, mint a hatalomnak kiesapongásai ellen. Minél magasabbra emelkedik az absolutismus, annál inkább illik a törvényhozóhoz a nyílt és bátor szó, annál inkább illik az akkor is, midőn a közvéleménynek forradalma legmagasbra hág, és az saját nézetével leginkább csap össze. Nem eléggé csudálhatom, hogy a legislatio e tárgyat, valamint a könnyebb közösülési általános kérdést is, eddigelé komolyabb figyelemre s tárgyalatás alá nem vette. Pedig hitel, ingatlanok birhatása és jó közösülések, oly fontos kérdések, melyeknek józan elrendelése, — mi mindenütt a tapasztalás által eléggé behizonyul — a legfőbb hazai áldásoknak kútfejei. Mi magyarok annyira bálványozzuk a szabadságot, s eddigelé úgy látszik — még sem igen jutott eszünkbe — min nem csudálkozhatni eléggé, — hogy jó közösülések nélkül nem egészen szabad az ember. Tudjuk, mikép több árnyéklatokon keresztül, Apollo végkép majomhoz

hasonlít. Így áll a kifejlett nemzetek közösülési könnyűsége egész a négy fal közti börtönhöz, az árnyéklat láncolatát a magyar út tévén: sőt megesik, — ha igaz, mit az éjszakamerikai *penitentiary* kelleniről mondanak, — hogy egy magyar csárdába szorult, kocsiját törte, vagy árokba dőlt magyar e tekintetben legalább még nagyobb rah, mint amaz. Ez is többek közt egy hiányos felfogása a szabadságnak, miszerint sok magyar, ha Pegasusán nyargalhat, s dús képzeletének tengerében kalandozhat, már szabadnak véli magát. S igaz, ez legolesőbb ára volna a szabadságnak, és a lehető legnagyobb kincs; mert ki ily tulajdonokkal van ellátva, még börtönben is szabadnak képzelheti magát, csak-hogy ily képzelgések felette szaporán törnek ketté. Én legalább ily szabadsággal be nem elégszem. Tudom én is becsülni a léleknek eledelét, s vágyok utánna, — de a testnek is meg kell adni a magáét. — Azonban hadd térjek a tárgyhoz vissza. (*Bizony jó lesz!*) Tudva van, hogy csak néhány évvel ezelőtt pénzember — ilyenek pedig vállalatokban nélkülözhetlenek — semmi magyar vállalatba becsátkozni nem kívánt. Most azonban, — hála az égnek! — többen versenyeznek. Már ennek igen nagy hasznát lehetne venni, és ez lett volna az orsszágggyűlés feladása; mert Magyarországon, melynek szinte negyed része mocsár, a legjutatmasabb vállalatok lehetségesek. Azon kellett volna tehát lenni, hogy *inter duos litigantes* végkép az Ország nyerjen. Most azonban tán úgy fog kiütni, hogy mi vagyunk némi ügyesek, vagy ügyészek által felingerelve, a litigansok, és ekkép talán nem mi fogunk örülni, de mások, kiknél a papírosok emissiója a legfőbb cél, midőn több évek lefolyta után — ne adja az Isten — tán azt fogjuk tapasztalni, hogy hosszas közlések helyett, melyek ugyan napi renden lettek volna, mit sem nyertünk a Hazánknak, mint egy rövid vasutacskát *Gauserndorf*tól Posonyig. Pozsonynak érdeke azt kívánja, nem tagadom, de ha ez Magyarország érdekével üt össze, egy Városnak az érdeke egy egész Országéval: akkor azt, valamint egyesek érdekei is hátrább állnak a közönségéinél, tekintetbe nem vehetni; s azért vajmi keserű *mea culpa*t kellene nekünk egykor elmondani, ha hibás felfogás miatt egy Városnak érdekét pártoltuk volna csak, egy egész Országunk kárával. Én

pedig igen félek — nem tagadhatom, hogy végkép, midőn a szenvedélyek egyszer megszűnnek, s a mindent felvilágosító nap el fogja szélesíteni az e tárgy feletti mesterséges ködöt, csak bizony így fog kiütni a dolog, mint mondom. — Én legjobban szerettem volna, ha az egész mind a jobb, mind a balparti tárgy az országgyűlés elébe kerül, hadd láttá volna az Ország, a vállalkozók közül ki mit szándékozik, ki mit ígér, ki hogy kezeskedik, egyik a másiknak nem árt-e, s a kettő tán egyeztethető-e? vagy ha azonban ez nem tetszik, ám használtá volna mindegyik rész a törvényt, s végzette volna az egészet a végrehajtó hatalom, hová az, gyakorlatilag véve, mint technicai tárgy, tulajdonkép leginkább tartozik. A Rendek azonban máskép cselekedtek, s egy eddig hallatlan záradékkal terhelték meg a pozsonyi postulatumot. — Megvallom, igen esodálkoztam a határozat végeredményén, s nekem úgy látszik, mintha itt tán véletlenül valami penna-esúszásnak kellett vala történnie; mert arra kárhoztatni egy társaságot, hogy ne használhassa a már tán elébb felépített gänserdorfi vonalt, igen is tulságos lenne; de mi legfuresäbb a dolognál, és egy valóban igen különös phaenomenon az: hogy mind a két rész megelégszik a végzéssel, minek bäsisa azonban nem egyéb, hanem hogy a jobb partiak azt hiszik, mikép a fenforgó záradék kötelelességgé fogja tenni a balpartiaknak, valósággal megké-szíteni a vasútat, legalább Pesttől Pozsonyig, s ekkép az Ország ki nem lesz játszva egy rövid gaenserdorf-pozsonyi vasúttal, mire reményllhető, hogy atyáskodó Kormányunk felügyelni fog; a balpartiak pedig azért elégesznek meg — s itt egy kis indiscretióval fogok élni, de ezt egy balparti ismerősöm minden tekervény nélkül szemembe mondta — mert így okoskodnak: csak menjen fel egyszer a postulatum, s vesse az Ország a pondusát a balpartra, fogunk aztán tenni, a mit akarunk: s ime, Fenséges császár kir. Fő-Herezeg és Mélt. Fő Rendek! többek közt ez fő oka, miért nincs de legkissebb bizodalman is az egész balparti vonalhoz. — S itt megint egy más kis esetet kívánok előadni: Minap így szólott hozzám — engem nyugtatólag — valaki: »A Gróf ugyan miért búsul a balparti vállalaton? — A vasút Pesttől kezdve vagy fog épülni, vagy

nem. Ha épül, akkor ugyan hogy neheztelhet miatta? Hiszen Pestnek felvirágzását amilyenre viszi lelkén, mikép ez lehetetlen. Ha pedig nem épül, akkor azon gyönyörűségben fog részesülni, melyet érezni szoktunk, mikor azt tapasztaljuk, hogy valaki azon verembe esik, melyet másnak ástott.» – Ez azonban korántsem nyugtatott meg. Én egészen másképp látom a dolgot: – s pedig ha épül, ki örülne azon jobban, mint én, mert hiszen igaz, Pestre szegeztem magamat, hol se rokonom, se jószágom, se semmi különös dolgom, s hova legkisebb vonzódásom nincsen, s hol híven részesülök porban sárban, s pedig azon okból, hogy Hazánk központjának kifejléséhez, homman ítéletem szerint az egészre áradna a civilisatio jótékonyága, én is járuljak csekély tehetségem szerint. Egyébiránt ha lennék is ebben némi kis lelki és keserű gyönyörűséget, valóban nem igen látom, *miképp* eszközölhetném azt, mert eddigelé legalább nem tudom, ki az, kit üdvözölhetnék annak idejében, ha sikerül a vállalat, vagy viszont kinek vethetném szemére, ha mégis – mitül igen félek – nem lenne belőle semmi. Mert valóban Báró Rothschild, Myrbach ezredes, Ullmann ur, Báró Dietrich, vagy az ideig-óráigi választmány firmája és kezessége alatt megyen-e e tárgy, vagy kié alatt? bizony nem igen tudtam felfogni, s ekkép igen tartok, ha végre még is úgy sülné el, hogy nekem lenne igazam, s az egész közösülés – a pozsony-gäuserndorfi vonalt kivéve – csak papirosan maradna. – igen tartok mondom, hogy akkor ezen collectiv kormányzásnak egyik tagja a másokra tolná a hibát, s nem tudná senki soha is, kit illet tulajdonkép a szemrehányás. – Nem vagyok én a balparti út ellen egy cseppet is, hátráltatni *crimen laesae nationis* volna, egy Debreczentől Pozsonyig menő közösülést, de legkisebbé is hátráltatni akarni: – nem vagyok én az út ellen, de egyenesen csak a mystificatio ellen, az ellen tudniillik: ha egyedül a pozsony-gäuserndorfi út készülné el, a többi pedig csak papirosan maradna. Ez az, mitől félek, s mitül megóvni kívánám a Hazát. – Azonban nem akarom én itt azt mondani, hogy nem bízom *bona fidesében* a vállalkozók némi tagjainak; Isten őrizzen! de azt hiszem, ők alkalmasint tudtok nélkül magasb, de titkos hatalmaknak, kiknek szándékuk nem

oly tiszta, — szolgáljak eszközül, s ekkép legjobb akaratukkal is ki lesz játszva a Haza. — Akár készakarva, akár szándék ellen gyújtja fel valaki a házat, annak, kit ér, mindegy — mikép a tiszta szándék józan felfogás nélkül a közjónak előmozdítására még nem elég. — Igen szeretem, s örülök ma azon, hogy Naplónk van, legalább a jövő kor fogja átlátni, ha felingerültsége miatt a mai nem látja, hogy valaminth igazam volt a magyar színház dolgában, hol hasonlókép a felingerült és szenvedelmes többség rontá el a tárgyat, mely felette bádjadtt lábon áll, min azonban, reményilem, segíteni fog ezen országgyűlés: úgy tán most sem hibázok, ha — mint elébb mondtam — azt kívántam volna, hogy az országgyűlés komoly figyelemmel vizsgálja meg az egészet, mielőtt egy vagy más részre hajol. Mintán azonban a RR. azon záradék által, melyet a pozsonyi postulatumnhoz ragasztottak, eléggé bebizonyították azon bizodalmatlanságot, melyel a balparti vállalat iránt viseltetnek, én is megnyugszom benne, és pártolom az üzenetet.

Ugyane tárgybán, gróf Dessewffy Aurél után, másodsor: *Gróf Széchenyi István*: A Mélt. Gróf (Dessewffy) igen ékes, de felette hosszas beszéde által a balparti ügynek gyengeségét bizonyítja be inkább, mint valami egyebet. Oly elhatározott s hangos »*maradjon*« után, melyet e házban még egy alkalommal sem tapasztaltam, — a Mélt. Gróf bizony megkímélhetne volna magát, kivált midőn a balparti vállalat biztossága ellen, a Mélt. szathmári Főispány Báró Vécseyvel, szinte egyedül én szóltam fel. — A Gróf a XXV. t.-cikkelyre provocál.¹⁾ Én is azt teszem. De mit paranesol ez? Azt, hogy a törvényhozás a Haza közjavát előmozdító magányos vállalatok iránt a legközelebbi országgyűlésen okvetetlenül kimerítőleg rendelkezék. És igen kár, hogy ezt a *diacta* a kérdéses tárgy kifejtésére végre is nem teljesíté. A Gróf csodálja, hogy én nem látok biztosságot a

¹⁾ Az 1836: XXV. t.-cikk egyelőre nem kevesebb, mint tizenhárom irányban veszi oltalma alá a közlekedési ügy rendezését, ú. m. Pest-Bécs, Pest-tengerpart, Pest-Zimony, Pest-Morva és Sziléczia, Pest-Galléczia, Pest-Kolosvár, Pest-Nagy-Szeben, Bécs-tengerszél, és Eszék s Törökország, Bécs-Krakó, Kassa-Krakó, Miskolcz-Galiczia és Sziszek-tengerpart felé.

balparti útban, én pedig azt esudálom, hogy a Gróf lát. — Azt mondja továbbá, hogy a jobbparti vállalat sem ad biztosítékot. Ez igaz. De hiszem a jobbparti vállalkozók nem esedeznek semmiért is az országgyűlés előtt, s tőlük senki biztosítékot nem kért. Én jobban szeretem, ha valaki semmi biztosítékot nem ad, mint olyast, mely nem biztosíték. S itt szükségesnek tartom azon $8^{1/2}$ nyomtatott iv körül, melyben a balparti útnak biztosítéka fekszik, véleményemet egyenesen kimondani. Látok mindenekelőtt egy magyar Mágnás nevét, ki a dolgot, mint valami felette jót pártolja, és ajánlja. Tisztelet, becsület, de ezt garantiának nem vehetem. Olvasom — később Báró Rothschild nevét, hogy t. i. ő jót áll, csak pártolják a RR. a pozsonyi *postulatumot*; jót áll, mondom, s én már látom őt, mikép dolgozik szinte Debreczennél, hogy egy év leforgása, sőt kisebb idő alatt elvégzi. — ugyan mit? az egész vonalt Gränzerndorftól a magyar határszélekig! Valóban szép garancia az egészre nézve! Tapasztalom végre az érintett $8^{1/2}$ nyomtatott ivben, hogy Báró Dietrich, vagy az ideig-óráigi Választmány — pártolják a RR. csak addig is a pozsonyi *postulatumot* — mindjárt megkezdeni igéri Pesttől fel- és lefelé a vasút vitelét, midőn a Helytartó-Tanácsesal e tekintetben megegyez, s a körülmények engedik. Már hogy ilyféle garantiák, — melyeket a balparti vállalat feltalált, — bennem a bizodalmat nem igen emelték, sőt még azt is, mi volt, egészen megsemmisítették, nem tagadom. Azt mondja tovább a Gróf: hogy hasznosb a balparti út az Országra nézve. Már ha Debreczenből Pozsonyig megyen — ezt tagadni nem kívánom, — t. i. ha valóban létezik, és nem marad a papiroson. Ettől pedig nagyon félek, kivált ha Pesttől Párkányig a Duna partján látom a vasút vitelének szándéklatát, — egy oly folyamnak, melylyel semmi vasút a világon a legnépesebb környékek közt sem concurrálhat, kivált az egy kissé ügyis igen hosszadalmas kanyarulatában a folyónak. — Egyébiránt épüljön. — Hazudtoljanak meg a vállalkozók. Én igen fogok örülni, ha Pesten egy derék Bahnhof támadand, és töltése az útnak, ha nem is a gőzkoesiknak, de legalább a Duna kiöntései ellen fog szolgálni. All a Napló, és a jövő kor fogja eldönteni: nekem, vagy a Grófnak volt-e élesb

belátása a jövőbe? Ha épül az út, és mi egymással gőzkocsin utazunk az érintett vonalon, akkor én hódolok a grófnak: ha pedig tán mégis gyalog lennénk kénytelennek menni Visegrád átellenébe, akkor megint én állandok magasban – s ezt ítélje el a jövő kor. Végre azt állítja a Gróf, hogy az ingerültség mind a két részről nagy és egyforma. – Ezt tagadom, ez nincs úgy, s azon rész, mely látni sem akar, s az érintett postulatumnak felterjesztését minden módon sürgeti, annak szemére nem lobbanthatja az ingerültség és szenvedelem vádját, mely rész tisztán látni kíván, s ha ettől eltiltatik, gondosságban legalább oly záradékot ragaszt a pozsonyi postulatumhoz, mely szerint biztosítva legyen az Ország minden kijátszástúl, mi körül, úgy reménylem, egy atyai Kormány gondoskodni fog. Egyébiránt – mint mondtam – többet nem tehetek, mint a Rendekeztetést pártolni.

E napi benyomásai, naplója szerint:

A főhígnél voltam. Nem teheti, hogy az ülést a vasut végett elnapolja. Ám »maradjon!« – Vécsey, Kulmer és én úszunk az ár ellen. Dezseffy összefoglal fényesen, de gyalázatosan. (Glänzend, aber schimpflich.) Majláth György Batthyányi Lajost méltóan jól megmosdatja.

Másnap előveszi csüggetettsége, nyugtalan álmok gyötörök stb.

Márczius 28-án: a királyi előadások harmadik pontja. (Dunaszabályozás.)

Gróf Széchényi István: Akármily nagy előítélet van is Országunkban ellene: de mégis ki kell mondanom, hogy én is az adósságeszínálás mellett vagyok, a Duna és Országunk egyéb vizeinek elrendezését illetve. S pedig, mert valamint egyeseknél, úgy egész Országokat tekintve is, adósságokat bizonyos esetekben nem csinálni, épen oly czéltalan, lehet mondani esztelen, mint czéltalan és esztelen adósságokba keveredni minden ok és haszon nélkül. Így, ha valaki pénzt kölcsönöz, hogy azt játékba veszítse, s elpazérolja, az bizonyosan esztelenül cselekszik: az is, ki például 4, 5%-el nem vesz fel pénzt – ha t. i. kaphat – ki azt 10, 20, sőt 100%-el elocálhatná, az az: ki ingatlanait ily

nyereségre javíthatná. — Már pedig, valamint legtöbb földesúr Magyarországon a pezsgő kereskedés daczára elégséges és biztos kölcsönök által legalább tizzel öregbíthetné jövedelmeit: úgy biztosan merem állítani, 50-el is nevelné a Duna és egyéb vizek elrendezése nemzeti kincsünket; mert hiszen Hazánkban több mint 1000 □ mértföldet borítja undok mocsár. Már ilyeseknek legnagyobb haszonnal virágzó telkekké átvárázslására pénzt venni fel, nem csak nem volna esztelenség, sőt a lehető legbőleesebb tett. Azon idea, egy nagy nemzeti fundust állítani Honunkban, melylyel mindent el lehetne végezni, s melyről ma is volt itt szó, oly eszme, mely gyakorlatilag ki nem vihető, s melylyel végkép fel kell hagynunk, ha Honunkat magasb virágzásra akarjuk emelni. — Nagyon jól mondja Gróf Andrássy Károly, hogy igen kellene félni, mikép ily nagy tőke felülről igen összeolvadozna, mihez én azt teszem, hogy az alulról tán még jobban olvadozna, és azt kérdem: mikép lehetne ily roppant tőkét — melyet 80 millió ezüst forintba számítani épen nem volna túlzás — befizetni, s azt mily módon lehetne manipulálni? Teljes képtelenség! És azért valóban ideje már a regnicolúris fundusoknak az elavult iskolákba való theoriájával felhagyni. Pénzt vegyünk fel vizeink elrendezésére, ez lett volna legjózanabb, de ettől ezuttal elestünk, s pedig, mert — közbenvetőleg legyen mondva

a Dunaszabályozási kérdés nem az Ország részéről jött, hanem egyike a kir. propositióknak vala. Ez akármily visszás s alaptalan állításnak látszassék, mégis praxisban így áll. S megvallom, mint villám futotta át lelkemet, s tisztán állott előttem, hogy a dolog el van hibázva, mikor az érintett kir. propositiót legelőször hallám. Ilyes dolgoknak, ha sikerét akarjuk látni, az Ország részéről kell indítványoztatniok, mert csak így lehet azon megroggyott előítéleteken diadalmaskodni, melyek a sikernek útjában állnak, és melyekkel magyarjaink még annyira telvék. Sokszor a tudathanságot tudta nélkül és akaratja ellen kell saját javára vezetni, sokszor azzal úgy bánni, mint atya gyermekével, ki ennek akaratja ellen bevételi vele az üdvös gyógyszert, mit, ha eleinte ellenz, utóbb hálaadattal köszön. Ezuttal nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy sokan, midőn vizek regulációjá-

ról van szó, mindig azt emlegetik, és sokszor ezen ürügygyel hátráltatnak mindent, hogy az csak alulról eszközölthetik. Már, ha ez áll: akkor mi magyarok Dunánk elrendezése körül semmit nem tehetünk, mert hiszen *Orsorán* alól kellene a munkát kezdeni, minthogy a fekete tengerben van vége. De még itt, t. i. a tengerbe szakadásánál, sem lehetne tenni semmit is, minthogy a fekete tengeren át oly folyam van, miszerint fogadok: 12 palaczk közt, melyet - teszem - Pestnél vetnének a Dunába, 10 magától is elhúzna Konstantinápolyig, ha t. i. azokat utközben ki nem halászná senki. Vizeink regulatiójával ily formán tehát Konstantinápolynál kellene kezdenünk? Korántsem. Mert hiszen a Marmora tengeren, a Dardanellákon és az egész közép tengeren szintoly erős a folyam, miszerint a *Hercules nec plus ultrá-jánál*, t. i. Gibraltárnál, kellene megkezdeni a magyar vizek szabályozását. -- Adósságokat csinálnunk legüdvösebb lett vala, mi okból pártolom is egy országos választmány kiküldetésének indítványozását. Adj a Isten, hogy elfogadtassa az Ország által az érintett eszmét, mit azonban nem remélek, minthogy -- mint érintém -- nem az Ország, hanem a kormány részéről tétetett e tekintetben az első lépés.

A vita bezárása előtt másodszor:

Gróf Széchenyi István: Bizonyosan nem szólalok másodszor fel, ha ő Excellentiája Gróf Széchen nem veszi kérdésbe állításomat: hogy tudniillik én azért nem remélem Honunk korlátlan vizeinek szabályozását, mert ennek eszközzését a kormány pendíté meg. Mintán azonban Ő Excellentiája az általam érintett különiséget nem látja, tisztábban kívánom néhány szavakkal a tárgyat kifejteni. S ugyan is most mikép áll a dolog? A közönség nagyobb része most, mintán megtudta -- a mit egyébiránt előre lehetett látni, -- hogy a kormány semmit nem fog tenni a dolognak végbevitelére, -- annak megpendítésén kívül, mosolyogva így szól: ugyan minek erre királyi propositio, ha nem adnak pénzt, s minek arra felszólítás, mit, ha akarjuk, saját tehetségünkkel magunk is elvégezhetünk? És akárki mit mond, bizony csak felette kelletlen világban s felette impopularis mezőn létez a dolog. -- Ha ellenben a Nemzet részéről jön az indítvány,

akkor mily felséges választ adhat a kormány! s pedig: »indítványtok felette böles és valóban gyakorlati eszme: mert Magyarország vizeinek elrendezése minden tekintetben emelni fogja jobblétünket. Pénzt azonban magam privát ládából, vagy valami adó által, melyet Ausztriára, Morva, Cseh Országokra s a többi kiírnék, nem adhatok, mit hiszen méltánylag ugysem követelhettek: gondolatok hát ti, kedves fiaim, valamit ki: mikép viselhesse Magyarország e magyar vállalatnak terhét legigazságosabban, vagy inkább, hogy az által senki ne terheltesse, de — a biztosan várandó haszonban mindenki lehetőleg egy arányban részesüljön? Kicsinynek látszik a különség. Nagyméltóságú Fő-RR.! — megengedem — de mégis mint eldönthetetlen igazság fog mutatkozni: hogy a dolog azon vágásban, melybe a kormányi propositio által tétetett, sikerülni nem fog: mert merem állítani: soha adósságokat nem fog akarni tenni a Vármegyék többsége, ez pedig nélkülözhetlen: valamint más oldalról vizeink szabályozását ha egyesek által részletesen nem, — nemzeti erővel soha nem fogjuk végbe vinni, hanem ha adósságok által; holott most lett volna pillanatja, a Nemzetet ezen eszmével megbarátkoztatni mi. — ha a Nemzet részéről esik az indítvány, — alkalmasint meg is történik, és hihetőleg — mennyire én ismerem a mezőt — el is dől Honunk legnagyobb áldására a régi adósság elleni előítélet. — Mert valaminek Honunk némely ábrázatlan pusztái soha nem fognak undokságikból kilábalni, míg pénzzel nem lesznek elégségesen saturálva: úgy Honunk sem fog kiemelkedni alacsony állásából örökleg, míg megelőző emeltyűt nem használand, azaz: míg adósságokat nem eszmél. Méltóságos Gróf La Mottenak röviden azt vagyok bátor válaszolni: több évek előtt valami fiatal földünk elkisért bizonyos utamban: az Ocean pontjaira érvén, jöllehet ösmerte a dagály és apály tüne-
ményét: még is esudálkozott, midőn a vizet estve a kikötőből ki-, reggel megint befelé sietni látta. Gibraltárnál is így van a dolog: 6 óráig ki-, 6 óráig ismét befelé, s így folyvást: de azért egészben még is kifelé tolúl a középtenger az Oceánba. Ha azonban Nagyságod referense, ki ellátta Nagyságodat az ériufelt dátummal, hogy tudniillik az Oceán a közép tengerbe foly, — azt

talán csak azért gondolta, mert akkor, mikor ott volt, épen befelé vitte az apály a tengernek folyamát, arról én nem tehetek.

Az elnöklő nádor e nyilatkozatot megelőzve formulázta már a ház határozatát, és pedig két irányban. Egyik, hogy egy országos választmány küldessék ki, melylyel ő fíge a szabályozási terveket és adatokat közölni fogja, hogy a legközelebbi orsz. gyűlésre véleményt adhasson. Másik, hogy az ország fővárosának vizáradás elleni biztosítására készült terveket és adatokat ő fíge még a jelen országgyűlésre leküldeni méltóztassék. Ez utóbbira nézve megnyugtatóul felemlíté a bécsi »nemzeti« bankkal kötött kölcsönüzletet.

Ugyanaz nap, a Rendek egy izenete alkalmából, a Jezsuiták felett fejlődött ki egy érdekes eszmeere. A bőbeszédű gróf Majláth János, rövidre szorítkozva bár, felsorolta a jezsuiták érdemeit, azon vád ellenében, hogy a magyar nyelv felvirágozásának ők voltak akadályozói, felhozva Rajnist, baróthi Szabó Dávidot, Faludyt, Kúniesot s végre Pázmán Pétert, kinek Prédikációit, épen magyarság szempontjából, a főrendeknek olvasásra ajánlotta. A püspökök derekasan kitették magokat, míg Eötvös csak azért nem boesátkozott mélyebben e tárgyba, mert meg volt győződve, hogy azon jezsuiták, kik valaha léteztek s azon érdekekkel és hibákkal bírtak, melyek itt felhozattak, feltámadni jelen századunkban többé nem fognak.

Széchenyire kerülván a sor, e rövid nyilatkozatot tette:

Én még rövidebb leszek, mint Gróf Majláth János Ő Méltósága, s annak behizonyítására a szőnyegen lévő postulatumot — mert hiszen csak postulatum — egész kiterjedésében pártolom.

Márczius 30-án, a budapesti Álló Hid tárgyában, gróf Dezsewffy Aurél szóba hozván a tartalékalapot, melyről a törvény megfélekezett, de melyet az országos választmány dicséretes gondossággal a b. Sinával kötött egyességbe bele foglalt.

Gróf Széchényi István: Mit Gróf Dezsewffy a tartalék-pénz-alapról felhozni és az iránt javasolni méltóztatik, nem csak hogy nem ellenzem, de pártolni vagyok köteles; mert nem tagadhatni, hogy a hid iránti szerződésben oly világosan nincs kitéve Bárá Sinának ajánlata, mint ő azt 1838. september 11-kén költ

nyilatkozásában szándékolta. Ez uttal azonban még valami másra is bátorodom a Nagyméltóságu Fő-Rendeket figyelmeztetni. Ugyanis midőn az országos Választmány, melynek én is valék egyik csekély tagja, legelőször foglalatoskodott Báró Sina ajánlásainak és követelésének megfontolásával. Báró Sina — valamint ez a hivatalos jegyzőkönyvekből látható — többek közt azt is kívánta: hogy az országglás a felállítandó közlekedési eszköz mindenkor szabad használásáért, egyszer mindig, általán véve 300.000 pengő forintot adjon, ezen egész summa helyett azonban a budai parton a Vizi-város kezdeténél, az uton felül és alul fekvő országos raktárokat, az egész helyzetnek szabad, mind-azáltal a szükséges s kényelmes járás-kelés sérelme nélküli használása jogával együtt, 150.000 pengő forint pedig készpénzben fizessen ki. Ez iránt azonban a választmány, mint tehetsége körén kívül létező dolog iránt, a vállalkozó urat a legfelsőbb kormányzékhez utasítá, bizonyossá tévén egyuttal, hogy a vállalkozó urnak kívánata annak idejében ajánlatni és pártoltatni fog. Az országos Választmány második összefövetelekor pedig a kül Országban készíttendő erőművek s műszereknek szintugy, mint az egész építmény tökéletes végrehajtására megkívántató vasnak és vasrészeknek vámmentküli szabad behozatását kérte. Mire, mint hasonlólag körén kívültre, azt válaszolá az érintett Választmány, hogy ezen kívánságot annak idejében, midőn tudniüllik e tárgy egész kiterjedésében Ő Felsége kegyelmes jóváhagyása alá terjesztetik, alázatosan ajánlani fogja. Pártolását ígérte a Választmány, s mondhatom s itt egyenesen annak Elnökét a tisztelt Fő-Lovászmester Ő Excellentiáját livom fel támbizonságul — abban az értelemben tétetett az, mikép annak idejében az országgyűlés fogná eszközölni azt. Volt is erről a Választmány utolsó összefövetelekor szó, mikép a beadott jelentésben az Ország Rendei pártolásra szállíttatnának fel: de mint felesleges s olyas, mit az országgyűlés úgyis eszközölni fogna, minden felszólítás nélkül elmellőztetett. Kérem ezen okból Fenséges cs. kir. Fő-Herczogségedet és a Mélt. Fő-Rendeket: méltóztatnának a Választmány ígérétét teljesíteni. — Nem hiszem ugyan ezen közbenjárást szükségesnek, mert bizonyos

vagyok, hogy a kormány is, mely annyira pártolja a materiális érdekek előmozdítását, nem fogja magát azon pillanatban a felforgó nagy vállalat végbevitelének felsegítésétől visszavonni, midőn az országnak nemessége oly számos évekre függeszté fel örökös kiváltságait. — Jóllehet azonban nem tartom — mint mondtam — az Országnak ezen közbenjárását szükségesnek: azért mégis, úgy hiszem, illő volna teljesíteni azt, mit a Választmány ígért, s miben a vállalkozó bona fide meg is nyugodott.

Végzés: a Rendek izenete, gr. Dezsewffy és Széchenyi módosításaival elfogadtatott.

Nevezetes és örömdetes napja volt ez Széchenyinek, ki minden szellőtől féltette építményeit. Ellene esakis két Szapáry nyilatkozott, azzal a gúnyos megjegyzéssel, hogy e vállalatból a »közvélemény szerint« b. Sinának szerfelett nagy haszna lesz.

Még az nap az Unitáriusok iránti Izeuet is napirendre kerülén

Gróf Széchenyi István: A KK. és RR. izenetét egész kiterjedésében pártolom; ha pedig attól elüttetném, akkor a tisztelt Koronaőr Ő Excell. véleményéhez járulok.

A Rendek egyszerűen egyenjogossíttatni akarták ezen főleg csak Erdélyben virágzó hitközséget; gr. Teleki József koronaőr pedig az elvnek előleges kimondása mellett egy külön bizottságra vélte az egész viszony kimerítő rendezését bizandónak. A papság, természetesen, ez elhalasztás mellett volt.

Ápril 1-én, és azt megelőző napon, a zsidók polgárosítása tárgyalatván, Széchenyi minden beavatkozástól tartóztatta magát; ellenben egyik kedvencz themája, a kamatok kamatja mellett felszóllalt. Lonovics után, ki ellene volt:

Gróf Széchenyi István: Én pedig tökéletesen pártolom a T. Rendek izenetét. — Nem hiszem ugyan, hogy a felhozott provisio egészen kipótolná a hitelnek básisát: de arról tökéletesen meg vagyok győződve, hogy addig is, míg ez felállítatik, igen-igen javítná a földbirtokosok sorsát, kik leginkább szüköl-

ködni pénz nélkül, kiken csak félig meddig segít a váltójogi törvény — ha t. i. életre kap — s kik egyedül egy jól elrendezett hypothecale systema által boldogullhatnának. — Mit Báró Orczy Lőrincz Ő Exc. mond, hogy t. i. mikép fizesse az a kamatnak kamatját is, ki még a kamatot sem fizetheti meg? igaz ugyan: csakhogy nem mindig áll a dolog így, sőt sokkal többször nem azért nem fizet az adós, mert fizetni nem tud, hanem mert nem akar, s merem állítani, sokkal több nyomorúság fejlődött s fejlődik legalább Magyarorszáiban naponként a kamatoknak nem fizetéséből ki, mint támadna, ha az anatócismus igazságtalansága töröltetnék el. — Mi az általam igen tisztelt Csánádi Püspök okoskodását illeti: boesánatot kérek; de azzal — jóllehet igen megegyez a keresztény szeretet és jótékonyiságnak elveivel — nemzeti kifejlést anyagi tekintetben egyáltalában nem eszközölhetni. A T. K. K. és R. R. javaslata egyébiránt nem parancsoló, de csak permissiv: s így igen kérem a Nagyméltóságú Fő-Rendeket, méltóztatniának a szőnyegen lévő javaslatot elfogadni.

Sőt, a dolog fontosságához képest, Scitovszky püspök után másodszer is felszóllalt:

Én annyi jót látok eredni Hazánkra nézve a T. Rendek által javasolt rendszer elfogadásából, hogy ismét kérem Fenséges csász. kir. Fő-Hercezségedet és a Nagymélt. Fő-Rendeket, méltóztassanak már előbb előadott kérésemre hajlani.

— Valóban, Nagymélt. Fő-Rendek! mindig az adósokat pártolni, annyira az igazságon túl vagy inkább az igazság ellen pártolni, mint az Honunkban még mindig divatoz, igen is a régi elavult iskolák köreibbe való, és se Honunk mostani állásához, se egyáltalában a 19-ik század szelleméhez többé nem illik.

Mélt. Gróf Andrassy György eleven színekkel festette azon nyomorúságot, mely keletkezhethet, midőn a szegényt, ki még csak adósságát sem képes fizetni, nem csak a kamatok, de még a kamatoknak kamatja fizetésére is lehetne szorítani. — s hány család pusztulna el ily provisio által?! És ez igaz. De most méltóztassanak felvenni a képek más oldalát is egy kissé — és ez Magyarorszáiban a többszöri eset — mikor azt vagyunk kénytelenek tapasztalni, mint didereg hidegtől, és mint sínylődik

minden szükségben számtalan *bonne fidei* szegény hitelező, s esu-
pán azért, mert adósa, kinek felvilágosított palotáját mint egye-
dülűi consolatióját bámulhatja estvéként, kezeiben lévő tőkének
kamatját nem fizeti. S hány szegényebb családnak hozhatnánk
fel elpusztulását egyedül az okból, mert se a hátramaradt kamat-
nak kamatja, se a kamat rendesen nem fizettetett. A tőke rend-
szerint nagyobb szorgalomnak vagy jobb szerenesének gyümöl-
ese, s oly tulajdon, mint az ingatlan birtok, és épen annyira meg-
kívánja a legislatió figyelmét és pártolását, mint amaz, úgy hogy
ha ezek hibáznak, minden pénzes ember kerüli a Hazát, vagy
annak elhagyását forgatja eszében. - S ha eddig fenállhatott
azon anatocismusnak valóban felette igazságtalan törvénye,
midőn már napról napra mindinkább világosságra derülnek a
józan elvek: azt csak annak tulajdoníthatni, hogy ez előtt jobba-
dán, vagy szinte kirekesztőleg a vagyonosok valának a hitelezők,
s ekkép a törvényhozás, midőn az anatocismust fentartá, a szegé-
nyebb sorsuak létét pártolá. Most azonban, mikor a közönséges
szorgalom s a túlfényűzés által egészen megváltozott a dolog, s
most megint jobbára a szegényebb sorsuak a hitelezők, most az
anatocismus többé semmi mód nem állhat fén; mert még azon
plausibilis ok sem vív mellette, mintha általa a közönségnek
szegényebb része pártoltatnék. A mélt. Gróf továbbá azt méltóz-
tatik felhozni, mikép a Rendei által javasolt provisio most nem
volna többé szükséges, minthogy a törvényes eljárás annyira
javult. Erre azonban azt vagyok bátor felelni: igaz ugyan, hogy
a törvényes eljárás nagyon javult: de még meg kell várni, a
javított procedura mikép fog működni alkalmazásában, mi a fő
dolog. Egyébiránt hol a hitel oly igen rossz lábon és oly igen rossz
szagban áll, mint nálunk, ott arra kell leginkább figyelmeznünk
nem hogy mit tartunk mi jó biztosságnak pénz dolgában, hanem
mit tartanak annak a külföldi pénzések: már pedig, hogy az
executionnak szaporább lefolyása mindaddig nem igen fogja biz-
tosítani a nagy tőkékkel bírókat, míg biztos hypothekát nem
adhatunk. az tagadhatatlan: midőn a hátramaradt kamat
kamatjának fizetése, addig is, míg jobb hitelt adhatunk, véleke-
désem szerint, annyi bizodalmat fog sokba önteni, mikép Magyar-

országban több pénz gordülend össze, mint magunk is gondolnók: mert hiszen Magyarországon semmi nem vesz el, és a törvénykezés minden tekervényei és késedelei között végkép mindenki megkapja a magáét, úgy hogy, ha a Rendek által javasolt rendszer következtében kölesönöz valaki pénzt, nyugodtan várhatja be az executiónak hosszadalmit. Ha 20–30 ezer forintról van szó: úgy – sok futkározás és munka után – tán a mostani provisio szerint is kaphatni pénzt; de ha milliók forognak kérdésben, nem hiszem, hogy a mostani elégséges. S pedig nem mondok sokat, ha 60–80 milliót állítok azon summának, mely korántsem volna sok mind azon ingatlanok investitiójára, melyek elégséges tőke miatt a culturának legalantibb fokán tespednek Honunkban. Az adós, ki nem fizet, vagy *malae fidei*, vagy *malae combinationis*, vagy *malae fortunae*: már akármelyik is ezek közül, a legislatio rajta nem segíthet. Meg is kell szüntetni azért a mostani systemát, mely szerint most a esalárd, rossz velejű, vagy szerencsétlen pártoltatik. A két első nem érdemel pártolást, ha ez lehető volna is; a harmadik pedig, jóllehet szánakozást gerjeszthet, szintugy a legislatio körén túl esik, annyiban t. i. hogy a legislatio az egyiknek — ki itt hitelező — tulajdonát nem rabolhatja el valaki másnak felsegélése végett. Mit Ő Excell. a bilhari Főispány állit, hogy sehol sem fizettetik a hátramaradt kamatnak kamatja, és hogy ily provisio által ki lemenek játszva a *bonae fidei* creditorok, kik elébb intabulálták magukat valami ingatlanra: részint nem áll s részint nem értem. Ő Excellenciájának a pozsegai Főispány megfelelt az elsőre, mihez csak azt teszem, hogy Hollandiában nem csak a kamatnak kamatja fizettetik törvényesen — ha t. i. ilyesre kötelezték magukat a szerződők — de akármi magas kamati lábra kötelezheti le magát törvényesen akárki. Mi pedig a másodikat illeti — jóllehet nem fogtam fel Ő Excellentiájának okoskodását egészen — hol *con-cursus*, hol *sequestrum* létezik, ott úgy is kijátszattathatnak a *bonae fidei* creditorok mindig, mikép a Rendek javaslata nem szül új veszélyt, sőt azt nem is neveli, midőn más részről minden bizonynyal számos földbirtokost pénzhez juttat, ki a kérdésben lévő provisio nélkül pénzt soha nem szerezhetne. S hát a funda-

tionális tőkéek mikép állnak a mostani rendszer következtetésben? Tudok több esetet, hol 10–12 évi kamat maradt fizetetlen: 12 év leforgása alatt pedig — mint tudjuk — kétszerezzi magát a tőke: ily esetben tehát az adós, kit érintek, a tőkének több mint egy harmadát gazdálkodja meg, ha t. i. a kamatnak kamatját nem fizetné, mit egyébiránt miért ne tenne, ha a törvény úgy szólván megengedi, s ily cselekedetet sanctionál? De mely kártékony befolyása van ilyeseknek a fundatiókra s egyáltalában a közhítre nézve, igen könnyen elérthető, és nem szorul argumentumokra. Mi végre a pécsi Püspök — bocsánatért esedezem — alamizsna-systemáját illeti: ilyesek, mint már előbb érintém valóban igen szépen hangzanak lelkipásztorok ajkairól, de alapját jobb hitelnek s ebből fakadó nemzeti jobblétnek nem alkothatják. — mikép ismét és ismét esedezem a Rendek indítványának elfogadásáért, mi valójában nagyobb hasznot árasztana ezen Fő-Táblának Tagjaira, mint a T. Rendekre.

Ápril 6-án a Váltójoggal összeköttetésben levő törvényjavaslatok tárgyalatván, gr. Széchenyi István két beszédet mondott. Az első így hangzott:

Gróf Széchenyi István: A t. Kk és Rk által indítványba hozott modificatiója a betáblázásnak, megvallom, engem tökéletesen meg nem nyugtat; mert hiszen ilyes provisio alatt most is vagyunk. A szerkezetnek eredeti textusa, hogy t. i. a többség határozza el egy egész megyének felméréését, ki nem vihető, s nem is igazságos: mert hogy rójon a többség valamely terhet azokra, a kik a betáblázásnak hasznaival nem kívánnak élni! Én tehát azt bátorzkodnám javasolni, mikép csak úgy történhessék egy megyének általános felmérése, ha ezt a közmegegyezés előzi meg. Azt mondhatni ugyan erre, hogy az sohasem fog megessni; én pedig azt hiszem, lesznek megyék, hol ez végbe menend: mert vajjon mi hátráltathatná ezt? Semmi egyéb, mint előítélet, és azon költség, mely a dolog végbevitelével össze van kapcsolva. Az elsőn, úgy hiszem, diadalmaskodhatni; valamint a másik ellen sem lesz tetemes kifogás, ha azt a jobb birtoknak vállallják ma-

gokra. Az egész megyének felmérése a közönségnek bizonyos kontrollját feltételezi, mely a hitelezőkre nézve nagy nyereség. Városokban a földkönyv, tudjuk, mily nagyon növeli az egyesek hitelét; minthogy a hitelezők mindig több garantiát lehnek azon kontrollban, melyet az ily dolgok iránti nyilvánosság szül, mint a hatóságok eljárásában. Már, kérdem, miért akarjuk mi magunkat, nemeseiket, földbirtokosokat büntetni s hiteliünket e tekintetben is a városi polgárok hitelé mögé állítani? Mi nemesek úgyis sokkal rosszabb hypotheacát vagyunk képesek adni, mint a városiak; miért nem akarjuk hát legalább az ő betáblázási jobb rendszerüket, mennyire lehet, sajátunkká tenni? Azon modificatio, melyet a Rendek javaslanak, sehogysem javít hiteliünkön. Ha a Városokban is csak az conscribáltatná mindenét, ki épen akarja, s nem volna egy rendes földkönyv, mely mindenkit, úgy szólván, egyformán érdekel, bizony azokban sem volna annyi hitel, mint most van. Esedezem tehát javaslatom pártolásáért.

Utána a tárnokmester, b. Eötvös Ignác czáfófolólag szólalt fel, kinek beszéde után gr. Széchenyi István, másodsor, ezeket mondá:

Gróf Széchenyi István: Boacsánatot kérek, hogy még egyszer felszólalok e tárgyban. Nem akarok mind arra válaszolni, mit Ő Excellenciája a Tárnok előhozott; de azon példa, melyet Csehországról méltóztatott felidézni, tán inkább mellettem viv. Több mint kétszáz év előtt hozatott be a betábláztatás Csehországba — úgy mond Ő Excellenciája — több jeles urak által, s lassanként közönséges lett. Ezt elhiszem, s nem tagadom, mikép ilyes példának Magyarországon is lészen sikere, csak hogy igen félek a több, mint két egész századtól, — kívált, ha meggondoljuk, hogy Csehország felvirágzása csak közelebbi idő szüleménye, — s nekiünk magyaroknak, ha szaporább sikert eszközölhetünk, kár volna annyi időt vesztelnünk. Kegyelmes úr azonban két okoskodásomra nem méltóztatott válaszolni. Tudniillik azon controllra, melyet most harmadszor hozok elő, melyet a hitelezők legnagyobb garantiájának tartok, s mely soha nem létezhet, míg, valamint a Városokban, földkönyv van, úgy nem hozatik be a Megyékbe is egy rendes, minden ingatlan kimérése

utáni általános birtokkönyv, s aztán, hogy az egyes városiaknak sem volna annyi hitelük, ha csak egyesek vagyona és nem az egész városi birtok volna felmérve, conscribálva és evidentiában tartva. — Ne büntessük magunkat. Nagyméltóságu Fő-Rendek! hiszen a *Cambium mercantile* úgy is felette kevés birtokosnak használand: javítsuk tehát addig is, míg a körülmények jobbra változnak, legalább betáblázási rendszerünket. Ha azonban azt fogadjuk el, mit a Rendek javaslanak, akkor abban maradunk, minek ususában már ma is vagyunk, s ekkép legkisebb előre lépést sem tévén, magunkon legkisebbé sem segíünk. Mert fundationális pénzek felvétele alkalmával szinte mind azon conscriptiók és formalitások alá vettetünk, melyeket a Rendek izenete tárgyaz. Sokan különbséget a Rendek izenete és javaslatom közt nem látnak: de jót állok, fog látni nagy különbséget a hitelező. És nekiünk — mint már bizonyosan többször érintém — azon kell lenniünk, hogy ne csak mi találjuk jónak azon hitelt, melyet felállítunk, de főként azok találják azt biztosnak, kiktől tőkét várhatunk. — Méltóztassanak tehát javaslatomra hajlani. Ha ez azonban nem tetszenék, méltóztatnának mind a Rendek indítványát, mind az én javaslatomat elfogadni. — Lesznek Megyék, reménylen, hol közmegegyezéssel el fog fogadtatni az eszme: hol pedig nem, ott mindig fennmaradt az egyeseknek, magokat az izenet szerint conscribáltatni.

Utána szóló gr. Zichy Ferencz arra czélozván, hogy egyes vármegyékben a többség —

Gróf Széchenyi István közbeszól: Kérem, nem többség, hanem egyetértés.

E közbeszólás elnöki intést von maga után. A főajtónállómester folytatva beszédét kiegészíti mondatát: Azt soha sem lehet mondani, hogy oly egyetértés legyen valamely tárgy iránt, hogy abban valamennyien megegyezzenek; s így azon részre, mely a felnéretést nem kívánja, a törvény mindenestre kényszerítő lesz.

Gr. Teleki József és Dezsewffy Aurél felvilágosító megjegyzései után, a rendi izenet értelmében mondatott ki a határozat.

Ápril 11-én a Vegyesházassági ügy ismét nagy hullámokat

vert. Első lépett fel a komáromi főispán, gr. Nádasdy Lápót. Indítványa három pontból állott: 1. említettessék fel csak egyszerűen a factum, melyet különben Bihar megye is már felterjesztett; 2. az aggodalom, melyet az egyházi rendelet sokaknál szült; 3. ő flge saját belátása szerint nyugtassa meg a kedélyeket.

A főpapok semmi felterjesztésnek szükségét nem látván; Kopácsy herczeg-primás után

Gróf Széchenyi István: Ezen tárgybán még nem szólottam, mert mindig annak valami módóni elsimítását reménytettem, mi tán legkívánatosb is lett vala. Egyes esetek, kivált hol személyek forognak fenn, és ezeket az elvnek feláldozni kell, könnyen keserűségre vezetnek. — Én tehát hallgattam, és mélyen érzettem azon szavaknak igazságát, melyeket Gróf Dezsewffy e tárgyról minap mondott, midőn a kérdést *meddőnek* nevezte. Valóban meddő az, mi, ha egyébként nem is volna, semmi esetre jó gyümölest nem hozand: de ha valamit fog burjánzani, az nem leszen egyéb éktelen gaznál. Én is tudakoltam magamban, mint a Gróf: miért s mi okból történt, és épen az országgyűlés előtt, azon kelletlen eset, mely a fenforgó, felette kényes kérdésnek nemző oka? De nem tudtam magamnak felelni, és a dologba nem avatkozva — félvén, hogy a sok szakács többet ront, mintsem használ — annak complanatióját másoknak hagytam át. — Báró Eötvös Józsefnek felfogását is tudtam méltányolni a dolog körül, ki a váradi Püspök tettét azért nem tekinté sérelemnek, mert a betűnek szoros értelme szerint a tisztelt Lelkipásztor nyanyesak nem is sértette a törvényt. És ha a törvényeknek szoros, betű szerinti magyarázatát lehetett vala minden esetekre elérni az által, ha az országgyűlés a váradi esetet elmellőzi, és a sértett törvény orvoslását egészen Ő Felségének hagyja át, akkor ezen utolsót tán én sem ellenzem: mert a törvénynek általános betű szerinti magyarázata ránk nézve kimondhatatlan nyereség volna, és mind a szabad választási, mind a szabad szólási kérdéseket már rég elintézi, mi a fenforgó tárgynak feláldozásával elég olesón lett volna megvásárolva. — A Nagymélt. Clerusnak állását is méltányoltam, s valóban csudálkoztam, mily önnegtagadással iparkodtak mosni őt, annál inkább elfelejtették magokat,

minthogy azon tettét az érintett nagyérdemű Püspöknek, melyet annyira mentettek, a jelenvalók közül egy sem kezdő, és egy sem utánozta. — Végre magának a köztiszteletben lévő váradi Püspöknek eselekedetét is felfogtam, s azt bizonyos határig még magámévá is teszem. Ugyanis, ki az közülünk, ki mint család elnöke nem érzi magában azon kötelességet, házasulandó vagy férjhez menendő magzatilhoz így szólni: »Választásaitokban nézettek a tiszta erkölcsre legfőképp, és aztán jó egészségre, a születésnek — mennyire lehet — egyforma fokozatára, tán egy kis pénzre is, mert az mitsem árt, s végre, hogy egy vallásnak legyetek. — Ha azonban szavaitokat adtátok, becsületetek, lelkiesméretetek köt, ám egyesüljeteek akárkivel, ha gyepmesternek lenne is ivadéka, s ha tanácsom egy feltétele sem lenne általok teljesítve, — helybe nem fogom hagyhatni, lelkem búsulni fog, de áldásomat azért bizonyosan tőletek meg nem tagadom.« — S ha ily tanácsokkal járul egy Püspök keresztény híveihez, azt kiki fogja méltánylani, sőt dicsérni is, csak hogy végre az áldásnak sem kell elmaradni. Megváltónk, tudom, meg nem tagadja! — Mind ezeket fontolóra vevén, hallgattam, mondom, s a dolognak elsimítását reményltem. Most azonban, midőn az mondatott itt ki, hogy a kérdésben lévő eset sem betű szerint, de még szellemileg sem sérelem, — most, midőn a Nagymélt. Clerus, mintha valami új elvet akarna felállítani és megnyerni, a váradi tettet sanctionálja és az egész kérdést tűhegyre állítja, mikép alkalmazint minden Püspök az országgyűlés bevégeztével az adott példát követni szándékozik, — most hallgatni többé lehetetlen. — Ezen helyen hozta minap az érdemteltjes esanádi Püspök az angolok »no popery« jelszavát fel, melyet én most ismétlek. És valóban no popery! Az apostoli magyar király mindig meg tudta constitutionális Nemzetével óvni magát Rómának suprematiájátúl: a Főmélt. Clerus *status in statu* soha nem volt és soha nem is lehet, s valamiut inkább s inkább fejledezik Honunk constitutionális elvekben, annál összeütközőbb, s így annál tűrhetetlenebb lészen egy külső hatalomnak ilyes befolyása Nemzetünkre. Hol a törvény a Nemzetet még Fejedelmének önkényétől is biztosítja, mikép lehessen az idegen önkénynek alája vetve. Ötven évig gyako-

rolta a magyar Clerus vegyes házasságokban azon áldást, melyet a váradi Püspök most egyszerre megtagad. S ugyan mily ürügy alatt? Az alatt, hogy az áldás nem szükséges, s annak nem adásával a házasságok épen nem gátoltatnak. Istenért! nyuljunk kebleinkbe, s tegyük fel ezen esetet, hogy egy atya egybekelendő gyermekétől megtagadja az áldást, s azt állítja, mikép ő nem gátolja egybekelését: valjon el fogjuk himni, hogy ez nem gátlás? Bizonyára nem, és valóban még csak átoknak kellene jönni hozzá, hogy egész világosságban szökjék szemünkbe, mit kellessék tartani ilyes állításokról. És így bánik a Nagymélt. Clerus vegyes házasságainkban! És azért most semmi tekintet nem tarthat többé vissza a felszólalástól, sőt ez kötelességgé válik. — Az mondatik itt, hogy a váradi eset nem okozott aggodalmat. Ez meglehet, Primás-Herczeg! hogy az érintett eset nem gerjesztett aggodalmat az indifferensekben: de mi, kik mint buzgó catholikusok vallásunk tiszta szellemében imádjuk az Istent, mi valóban aggódunk, s hogy ne aggódnánk, kérdem, ha egy 50 évi törvényes szokás, s nem az egész Clerus, de csak egyetlen egy Püspök által minden ok nélkül egyszerre megváltoztatik? Mit gondoljunk mi arról, hogy mintán 50 év lefolyta közben megáldotta a cath. Clerus a vegyes házasságokat, most egyszerre áldását többé adni nem akarja? — Én dogmákhoz nem tudok s nem is kíváncsi azoknak tömkelegébe boesátkozni: de tudom, hogy Krisztus Urunk áldásával nem fösvénykedett, mert még ellenségeit is megáldotta, sőt azokat is, kikben — mint mondják — a gonosz lélek lappangott. Ugyan miért nem követik ezt Lelkipásztoraink is? — Az is mondatott itt minap a tisztelt szathmári püspök által annak mentésére, miért ragaszkodik a Nagymélt. Clerus ma az 1791: XXVI. törvényzikkelyhez, melyet annak idejében ellenzett: hogy azt korán sem azért eslekedé a Clerus, mintha a református vallásukat ki akarta volna rekeszteni valami jogokból, vagy mert hatalmát kívánta volna terjeszteni; hanem egyedül, mert az 1791: XXVI-ik törvényzikkelynek némi pontjai dogmáikkal meg nem egyeznek. — Mire én azonban ezt yálaszolom: hogy ezen inconsequentiaha a Clerus egyedül azért esett, mert 1791-ben a most idézett törvény által igen érzette a

reciprocitásnak elvét felállítva lenni, mit — keresztény szeretete és türedelme szerint — mindig iparkodott hátráltatni: most ellenben — midőn azóta kifejlődtek az idők és a szelidebb türedelmi eszmék — ismét az egyszer kelletlen törvény némi szavainak magyarázgatása által reményli fentartani, sőt nagyobbítani hatalmát, minthogy a Clerus soha meg nem szűnik »*militans*« lenni! — Végre azt hallottam Torontál Vármegye Főispányától felhozatni, mintha a felforgó tárgy az országgyűlés elébe való sem volna, s ekkép azt egyenesen a kormánynak kellene elhatározás végett áthagyni. Ezen, megvallom, nem csudálkozhatom eléggé. Mit? Az ne lenne az országgyűlés elébe való, és azt még tanácskozás alá sem volna szabad venni, mi a fél Országot forradalomba hozta? — Ha ez áll, akkor jobb: inkább nem is tartanunk országgyűlést többé, vagy egyenesen feladnunk az egész constitutiót. Valóban kár, hogy ily állítások az elméket felingerlék, s kivált a Nagymélt. Clerus, mely *par esprit de corps* bizonyos fokig dieséretenesen védhette volna a Nagymélt. váradi Püspököt, a kérdésben lévő tárgyban nem fejtett ki a amelyi tactust, mint a mennyi tactust mutatott ezen országgyűlés egy más, nem kevésbbé fontos tárgy eldöntésének alkalmával. — Ezeket előre bocsátván, nehogy túlterjedelmű beszédem által én is járuljak minden discussiónak végképi lehetetlenné tételéhez. — röviden oda szavazok, hogy a T. K.K. és R.R. izenetét egész kiterjedésben pártolom: ha ettől azonban elüttetném. Komárom Vármegye örökös Főispányával szavazok, kérvén a Nagymélt. Clerust, hogy áldásaikkal szükkeblően ne fősvénykedjenek; mert bizonyára így felette könnyen megeshetnék, hogy rájuk is az Istennek áldása felette gyéren szállna.

Utána a nádor felhívá a mlgos főrendeket, hogy e fontos tárgyban, valamint a mult alkalommal, úgy most is, minden oly kifejezésektől tartóztassák magokat, melyek a már a nélkül is létező ingerültséget előmozdíthatnák, hanem csak a tárgy érdekéhez szóljanak.

Hosszas érdekes vita után, melyben az oroszlámrész Lónovics esanádi püspöknek jutott, s az elnök erős közben tartá a gyeglőt. — a többség a komáromi főispán nézetét fogadta el.

Széchenyre, ki ekkor egészen Albach atya predikációinak varázsával volt eltelve, t. k. gr. Szapáry Antal hivatkozott. Ő maga nem volt beszédével megelégedve, noha barátai dicsérették.

Panaszkodik testi és lelki erejének (képzelt) hanyatlásáról, s leszámolva eddigi életével, egy nagy »deficitet« lát maga előtt.

Jó néhány napig nem is halljuk szavát.

Ápril 22-én ismét »nevezetes« ülésök volt a főrendeknek, a Szólásszabadság tárgyában. Az ülés 10 órától 6¹/₂ óráig tartott. Szólottak, többnyire hosszasan, b. Vay Miklós, gr. Pálffy József, kinek beszédére az elnöknek megjegyzése volt, gr. Nádasdy Leopold, b. Eötvös József, kinek fényes beszédére, a nádornak ismét egy közbeszólása következett, gr. Berényi János, gr. Batthyányi Lajos, ki után ismét a nádor szólt közbe, gr. Teleki László, gr. Apponyi György, b. Ambrózy Gy., gr. Esterházy Kázm., gr. Viczay H., gr. Tihanyi F., gr. Teleki Domokos, b. Perényi László, gr. Zichy József, gr. Esterházy Pál, gr. Majláth János, gr. Szapáry Antal. Mindezek után

Gróf Széchenyi István: Alázattal esedezem, méltóztatnék Fenséges cs. kir. Fő-Herezeg megengedni, hogy tán holnapra halasztatnék a mai tanácskozás. Igen sokan vagyunk, kik még bővebben kívánunk szólni a dologhoz: de már késő az idő: s így azon kellemetlen dilemmában vagyunk: hogy vagy a Nagymélt. Fő-Rendeket, s kivált Herczagségedet leszünk kénytelenek fírasztani beszédeink által, vagy azt csak félig mondhatjuk ki, mi kebleikben van.

Nádor ő cs. kir. Fensége: Csak tessék beszédét előadni, nincs az iránt semmi nehézség.

Gróf Széchenyi István: Engedje az Isten, hogy mind azt, mit érzek, oly tisztán adhassam elő mint az lelkem előtt mutatkozik, s hogy szavaim ne szolgáljanak alkalmul félreértésre, balmagyarázatra, vagy szinte tán megbántásra is. Célom conciliatio: s nem csak azon pártok közt, melyeket a mai tanácskozást megnyitó tisztelt Szónok érintett, de conciliálni az országgyűlésnek két Tábláját, s conciliálni Nemzetünket a kormánnyal; mert hiszen csak így eszközölhetünk valósággal hasznost Hazánkra

nézve. — Mióta a szólásszabadsági tárgy legutólszor volt tanácskozás alatt, egy kegy. kir. leirat jött közbe. Ez sokakban megszüntetett minden aggodalmat: sokakban viszont nem csak meg nem szüntetőt, sőt némileg még nevelte is. Bennem — és ez akármily paradoxnak látszassék is lenni — a kir. leirat a most érintett s ellenkező látszó mindkét érzést szülte. Örültem annak tiszta szivemből, és hálaérzéssel tölt azok iránt el keblem, kik azt eszközték; mert minden sorából kitűnik a jó szándék, az atyai indulat, s közbejötté után nem csak reménylenünk, de hinnünk szabad, hogy mindazon kelletlen esetek, melyek aggodalmainknak gyökérokai, egész kiterjedésben, minden kivétel nélkül meg fognak szűntetni. Más részről pedig — nem tagadhatom — aggodalmamat a kir. leirat még nevelte; mert mindaz, mi lejötté előtt még bizonytalan állásban volt, s ekkép még reményleni lehetett, általa szinte sanctionálva lőn. Ezen contradictióban lenni látszó felfogásnak mi pedig oka? — semmi egyéb, hanem hogy absolut vagy is ausztriai szemüvegeken és constitutionalis vagy is magyar szemüvegeken keresztül is nézhetni a dolgot. Ki az elsőken néz keresztül, az meg lesz nyugtatva a kir. leirat által: ki pedig az utóbbiakon, annak aggodalmai az érintett ok miatt még nőni fognak. — Ha mind az, mi Magyarországon esett, s mi mostani bajainknak gyökérokai, Ausztriában vagy Ausztriának egyik örökös Tartományában történik, és a felhozott kir. leirat jön rá, azt hiszem, nincs senki, ki hálaadattal teli nem lett volna, s tökéletesen megnyugtatta nem érzené magát; holott itt Magyarországon — s mi tagadás van benne? hiszen mindenki által tudva van — csak egy két votumnak többsége eszközle országgyűlésünk valahárai megindultát. És ez Bécsben keserűséget okoz, s mindaddig azt fog szülni igazi Pandora-szelenczeként, melyből kiszűnithatlan félreértés, viszontorlás és baj forradoz, míg meg nem szűnő bajainknak gyökérokára le nem ereszkedünk. Az egyik rész, például, zöld üvegeken néz keresztül, a másik ellenben kékszinűeken, s mindegyik bona fide maga színét tartja az igazinak. — s felingerül, bosszonkodik, és valami beestelenséget talál benne, ha a kék üveges nem lát mindent zöld színben s viszont. Így a Nemzet nagy vagy legalább constitutionalis része

a kormányban rossz szándékot tesz fel: a kormány viszont a Nemzet constitutionális részében rossz akaratot és sok. — irgalmas Isten! — túlhevültségében még valamely separatív szándékot is. És ennek, ha Hazánk javát kívánjuk, meg kell szünnie. Ez pedig csak úgy történhetik, ha mi is kötiünk néha néha abszolút szemüvegeket fel, — mit igen szeretek tenni, mert igazságos kívánok lenni. — mikép felfoghassuk kormányunk szándékát: de viszont a kormány is kösse fel constitutionális üvegeinket, s tartsa szemein; mert ő is csak így érthet viszont minket. — De nem csak a kormány, sőt magunk közt is létez sok, ki nem néz constitutionális üvegeken keresztül, s tán sejdíten; így például — s valóban nem akarok megbántani — Mélt. Gróf Apponyi Ő Nagysága az ékesszólást felette veszedelmesnek tartja, következményei — ha jól fogtam fel beszédét — sokszor kározbak, mint maga az árulás, s mint azt előre könnyen kiszámítani lehetne. S ebben tán van némi igazság. De ha lebilincselni akarjuk az ékesszólást, ám tiltsuk el inkább a szabad vitatkozást; mert közép út ilyesekben — ítéletem szerint — nincs. A Mélt. Úr szeretetre, bizodalomra állítja közlétiünknek biztosságát és azon relatiót, melynek kormány és Nemzet közt léteznie kellene. Én pedig, jóllehet mint egyes személy — mint már többször érintém itt — határtalan bizodalommal viseltetem kivált a kormány némi Tagjai iránt, úgy annyira, hogy szívesen és minden bátár nélkül submittálnám saját nézetimet magasb s bölesebb felfogásuknak, s felette tudom méltánylani bokros állásukat; s azért őszintén kívánom befolyásuk és hatásuk növekedését. — én mint törvényhozó, sem szeretetre, sem bizodalomra nem állítom Nemzetem létét; de ennek bázisául egyedül csak a kölesönös szerződések szent fentartását és a törvények szerinti szigorú eljárást tekinthetem. A Mélt. Gróf a kormányt és Fejedelmet ugyanegynek tekintí; mert ha e kettő közt különbség van, akkor — ugymond — *impune* minden moeskot, minden piszkot lehet a kormányra gördítíni; de mi ennek ellenkezője? — mit a halhatatlan Montesquien minden kétségen túl megmutatott, — hogy ott, hol a Fejedelemnek szent személye és az őt környező tisztviselők, t. i. a kormány, synonymummá váltak. — ott megint mindent elkö-

vethet impune a kormány, a nélkül, hogy csak legtávolabbrul is kérdésbe lehetne venni eszközléseit. Ebbe azonban tovább ereszkedni nem kívánok, hanem újra ismétlem — valamint már többször előadám, — hogy bajainknak okát nem az emberekben, de heterogen összeköttetésünkben találom, t. i. hogy nekünk alkotmányunk van, Austriának pedig nincs. De épen mert ez így áll, valamint kötelességünk alkotmányunkat szeplőtlen épségben tartanunk fen: úgy a kormánynak is kötelessége volna, és ez legnagyobb érdekében is állana — ha t. i. velünk harmoniában akar élni — hogy ő is constitutionális kifejlésünket őszintén segítse elő. Ezt azonban nem cselekszi, mit csak az által is tapasztalhatunk sajnosan, hogy ezen országgyűlésnek kezdete óta annyi rágalmakat enged, sőt parancsol ellenünk iratni, fizetett emberei által, mikép tisztán láthatjuk szándékát: hogy a külföldnek opinióját iparkodik ellenünk gerjeszteni. — Ha visszatekintek mind azon méltatlanságokra, melyeket e diaeta alatt azon érzéssel valék kénytelen olvasni külföldi lapokban, hogy ezekre egész kiterjedésben s tökéletesen megezáfolólag nem lehet, nem szabad válaszolni: akkor — megvallom — forrott ereimben a vér. Az vala többi közt egy sora ezen ingerlő czikkelyeknek, hogy csak bizonyos zsilipeket volna szükség felhuzni, s vége volna az Ország egész privilegiált aristocratiai részének s. a. t. — Valóban gyönyörű modor az összebékeltetésre, kivált ott, hol annyiszor hozatik elő a legitimitás szentsége! — Ha visszatekintünk Mária Therézia idejének egy bizonyos pillanatára, mely következménye vala az el nem koreszosodott régi magyar szellemnek; vagy ha az újabb kornak eseményeit akarjuk emlékezetünkbe idézni, mikor Európának óriás hódítója kisértetbe akará hozni Nemzetünknek Fejedelméhez vonzó hűségét, akkor tán mi is mondhattuk volna: csak bizonyos zsilipeket kellene felhuzni és — — a Nagymélt. Főrendek értenek, mit akarok mondani! De Honunkban egyetlen gyalázatos sem találkozik, ki ily gondolatra fakadt, mit nemzeti büszkeséggel említék, egyttal kijelentvén, hogy minékünk magyaroknak se kikopott fizetett potéák, s vándorló Herczegek tanácsára vagy intésére szükségünk nincs, hogy kötelességünket teljesítsük Fejedelmünk s Honunk iránt. Ha Mélt. Gróf

Nádasdy ez alkalommal a hid dolgát elő nem hozza, valóban a Nagymélt. Curiarul nem szólok; miután azonban a Mélt. Ur a szőnyegen lévő tárgyat azzal egybehasonlítani méltóztatott, nézetimet ez uttal annál inkább elő akarom adni, mivel az e tárgybani több hetek előtti kifejezésim — mint okom van gondolni — némi félreértésekre adtak alkalmat. Tisztelem én a Nagymélt. Curiát, s több Tagjait, kiket közelebbbrül van szerencsém ismerni személyesen is, mindenek felett becsülöm: de azért mégsem felejt-hetem el, hogy a gonosz léleknek incselkedései felette veszedel-mesek, és én a Curiát nem csak alulról, de felülről is tökéletesen független állásban szeretném tudni, miszerint azt ohajtanám, hogy a Fejedelem által kinevezendő birák semmi más hivatalt ne viselhessenek, magasb hivatalra spherájokon kívül ne emel-tethessenek, az általuk hozott ítéletek végett ne csak hivatalaik-tól el ne mozdíttathassanak, de illyesek miatt legkisebb resen-susnak se legyenek kitéve, s hogy jóval nagyobbított fizetésük őket még materialis tekintetben is lehetőkép független állásba helyezze. Mi pedig a Mélt. Grófnak egybehasonlítását illeti: ha valahol, bizony itt áll, hogy: *omnis similitudo claudicat*. Ugyan is ha a hidi Választmány a törvény ellen cselekedett — mit én egyébiránt soha el nem fogok ismerni — tettének következménye kirekesztőleg I. krajezárrali több vagy kevesebb fizetésben, vagy a kiváltságnak néhány évvel több vagy kevesebb voltában áll: midőn a tanácskozásban lévő eset körüli törvénytelenység vagyon, élet s becsület felett határoz. S ha a Nemzet megbocsátá a hidi választmány hibásnak vélt eljárását, azt tán azért tevő, mert sejdíté, hogy a hidvállalat által nem szándékoztatik egyéb, mint hidnak építése a Nemzet jóblétére: midőn a másik esetben oly hidakat vélt szemlélni, melyeknek építésén személyes előmenet végett munkálkodának némelyek. Én a mai tárgyban szóló két Mélt. Birót felette tisztelem, és őket minden gyanun magasan felülemelkedetteknek vélem, jóllehet Mélt. Gróf Nádasdy a hid dolgában kelletinél több szenvedelmességet fejtett ki, mit ítéle-teiben egyébiránt bizonyosan nem tesz. — De hogy visszatérjek a tárgyhöz, és a Nagymélt. Fő-Rendeket — miután ugyis annyira haladott már az idő — hosszadalmas beszédek által ne untassam,

oda nyilatkozom, hogy a T. Rendek izenetét kívánnám felterjesztetni egész kiterjedésben »*per non moramur*,« s pedig mert csak ily módon jöhet a Nemzet nagy lehet mondani, nagyobb, részének aggodalma Ő Felsége eleibe a nélkül, hogy azért erőt tegyen magán a Mélt. főrendi Tábla többsége, — mit én soha nem is kívánnék; mert valamint én követelem, hogy vélekedésemet őszintének tartsák, s azt csorbátlan hagyják, úgy mások nézetei tiszta voltában és józanságában én sem akarok kételkedni. — »*Non moramur*« által sohasem akarni felterjesztetni semmit is, mint itt többektől hallottam, ítéletem szerint nem jó theoria. Hány eset van, valamint itt, úgy privát életben is, hol a két rész nem tud megegyezni, s hol végkép egyik rész, jóllehet legkisebbé sincs meggyőződve, még is enged? Ha pedig ily engedés a Nagymélt. főrendi Tábla méltóságával meg nem egyez — mit szintén hallottam itt több ízben más alkalmakkal előhozatni — akkor hogy mehetett épen »*per non moramur*« csak kissé ezelőtt például az adó dolga fel? Hiszen kik csak szólottak akkor, mind különböző vélekedéssel voltak, mint a Rendek, és mégis felelőztették a Rendek izenetét. Ha ez oly fontos dologban történhetett, mint az adótárgya: ugyan miért ne történhessék a szabad szólás dolgában is? — Menjen tehát a tárgy Ő Felsége eleibe, hadd ítélje meg szent személye aggodalmunkat, és a Kormányának is adassék alkalom, azon pontról nézni honi dolgainkat, melyről mi szemléljük azokat: mert csak így szakadhat vége azon felfingerült állapotnak, melyben többet kevesebbet minden részek vannak. És ha ez megtörténik, akkor van pillanatja egy meggondoltabb és józanabb kezdetnek mind a két részről. Minekünk meg kell győződve lennünk, hogy kormányunknak szándéka tiszta, — meglehet, nem elég constitutionalis: — de tán ennek is az az oka, mikép egy kifejtettebb alkotmányra nem egészen vagyunk érettek, miszerint minden módon kelletik belbecsünk súlyát nevelni; mert azon tisztelet is, melylyel illetetni fogunk, mindig csak azon arányban fog állni, t. i. nőni vagy apadni, mint a milyenben nagyobbítjuk, vagy kisebbítjük azt. Fel kell hagynunk mindazon violentiákkal, melyekkel sokan popularitást vadásznak, vagy jobban mondva: meg kell szüntetnünk a popularitásért való licitációt

violentiák által; mert ez homlokegyenest az önkénynek békóiba vezet. minthogy a tulságok tőszomszédok. Franciaországban a tudós, erényteltjes *Bailly* egy *Camille Desmoulins vilentiai* által egészen elveszté hatását, *Camille Desmoulins* pedig Danton violentiái által, míg végkép ez is árnyékba tétetett Robespierre által, kinek ephemer népszerűségét csakhamar a legelhatározottabb önkény váltá fel. Keressünk ennekokáért — nehogy nálunk is így menjen a dolog — abnegatio s igazi hazaszeretet által popularitást, neveljük mindenk felett a közlelket, fogjunk kezét, vessünk vállat, szóval: becsültessük meg a »*Magyar*« nevet még ellenségeink által is! — A Kormány viszont, valamint felhagyott minket elnémetesítő ideáival, úgy hagyjon fel minden amalgamatioi szándékkal is; mert ezt többé nem eszközölheti.

Meggyilkoltathatunk tán, de a többi ausztriai Tartományokkal egybeolvadni többé nem fogunk; sőt az is kérdés: meggyilkoltathatunk-e? Én nem hiszem: mert Nemzetünknek jövője van, ilyest pedig, egyesek, vagy egyes combinatiók meg nem semmisithetnek. Midőn 15 évvel ez előtt e teremben úgy szólván legelőször hallatott magyar szó, mennyire mentünk előre azóta? s mily fordulást tőn Nemzetünk csak az utolsó évtizedben? S valamint akkor (bocsánatot kérek, ha személyemről szólván, megsértem a szerénységet,) mikor a Nemzet — s itt is vannak számos és dicső kivételek — két részre oszlott, és az egyik csak állati örömek után esengvén, s szemei előtt egyedül saját kis hasznát tartván, igen-igen méltóvá tette magát Cicero azon mondására, melyet tisztelt barátom Eötvös József hozott elő ¹⁾ s melyhez én halhatatlan Berzsenyinkkel azt csatlom: hogy »*rakott palotát heverő kényének:*« más része a Nemzetnek ellenben, s lehet mondani jobb, jóllehet talán nem legelegánsabb része, csak a multban kereste Nemzetünk fényét, s azt hitte:

---

¹⁾ Nagy beszédének e passusa így szól: Vannak emberek, kik, mint Cicero mondja: *numulos curant, villulas, hortulos, non Rempublicam.* Ezek veszélyeket láthatnak, ezek remegjenek. De a kormány, ha szándéka, mint reménylem, tiszta, ha céljai, mint hiszem, nemesek, bátran nézhet a jövő elébe, — s ha majdan a kormány maga ajánlkozik haladásunk vezéréül, a nemzet tapsolva fogja követni, stb.

Mohács térein van eltemetve minden nemzeti létünk, mikép közmondássá is vált: hogy »csak sirva vigad a magyar,« — én akkor mint kilépett katona és készületlen dilettans író — úgy szólván inspiratióból — tán egyik a legelsők közül azt mondtam, hogy Magyarország eddigelé nem volt, hanem még csak »lesz,« — úgy, mint mikor mind ezeket — szinte inspiratioként — nyilvánítám, úgy érzem ma, hogy Nemzetünk még nagy szerepet fog játszani, és neki van fentartva azon éjszak-ázsiai nemzetségeknek civilisatioi képviselőjét játszani itt Occidensben, mely nemzetségekből Oriensben vevé eredetét, s ha erről néha kételkedem is, oly napok, mint a mai, s oly felvillámlások, mint Mélt. Bárány Eötvös József mai beszéde volt, bizonyossá tesznek, hogy tisztán látom a jövőndőt. És ezen a kormány se kételkedjék, s ő is bizzék bennünk s emberséges szándékunkban, valamint mi bizunk. Tökéletes regenerációra van szükségünk, s kételkedhetik-e ezen valaki, ha fontolóra akarja venni, mily állapotban vannak Megyéink? mennyire szűkölködik az Ország nem csak külföldre szolgáló, de még belső összeköttetésekben is? mily kevés pondussal bírnak Városaink? s még szavok sine az országgyűlésen s. a. t. Mikép induljunk azonban Nemzetünknek oly annyira szükséges regeneratiojában biztosan, ha mi nem értjük a kormányt s a kormány nem akar érteni minket? Itt van az egyesülésnek ideje, s azért is, míg minden bajaink orvoslás alá jutnak, legyen legalább a szólás szabadságán ejtett sérelem felterjesztve.

A nádor ismét közbeszólott. Ciceróra hivatkozás történvén, ő is egy jellemző mondatát (in libro de Republica) hozá emlékezetbe: s ez a leczke nyilván nem csak Széchenyinek, hanem Eötvösnek is szólt: Quod illi tantum sint libertatis capaces, quibus libertas periculum non infert, qui hac debite uti sciunt, nec abuti consueverunt, stb. Megrója különösen a Franciaországgra való hivatkozást, melynek erőszakos forradalmi ellentétben állanak Magyarország historiai fejlődésével, mint melyben a szabadság mindig fenállott, stb. Erre magát mintegy igazolva

Gróf Széchenyi István: Igen sajnálom, hogy oly hibásan fejeztem ki magamat, mikép egészen félreértett Ő cs. kir. Fensége; de én a francia Nemzet forradalmiból felhozott példát

korántsem utánczás végett idéztem fel, hanem épen ellenkező czélból, t. i. hogy óvakodjunk popularitás-hajhászzattul violentiák által: mert ez valamint a francziákat, úgy minket is zsarnokságba döntene.

De a mlgos főrendeknél még: longus erat ordo, idem pentium decus. Igen sokan állottak fel pro és contra. Miután gr. Károlyi Gy., gr. Dezsewffy Aurél, gr. Erdődy S., b. Majthényi A., gr. Andrássy K., gr. Batthyányi K., gr. Zichy Ödön s többen hosszabban nyilatkoztak, utoljára a nádor felhívására conservatív részről még vagy harminczketten jelentkeztek résztvenni, ha kell, a csatában, nyilván csak azért, hogy az elnök, kinek röviden nyilatkozó országbiró szinte »istení béketürését« magasztalá, jó lélekkel kimondhassa a többséget, mely korábbi álláspontjához mereven ragaszkodott.

Ápril 23-án a Városok rendezése tárgyában:

Gróf Széchenyi István: Praescindálok attúl: az e részben kiküldött válaszmányok mit műveltek? valamint attúl is: van-e és mennyi votumok a királyi Városoknak országos gyűléseinken? de egyenesen factumokra hivatkozván, azt vagyok bátor állítani, hogy a Városoknak országgyűléseinken nincsen oly állásuk, se oly pondusok, mint a milyent s mint a mennyit én óhajtanék azoknak, s miknek elérését azon intelligentiánál fogva, melyet repraesentálnak, méltán is követelhetnék. És ennél fogva — mert nagyon kételkedem, hogy mai coordinatióikat tekintve, nagyobb jogokat nyerhetnének az országgyűlésen a Nemzet részéről, mint a milyenekkel jelenleg élnek — a T. K. K. és R. R. ízenetét, mint azon egyedüli módot egész kiterjedésében pártolom, mely által talán valósulhatna azon őszinte kívánság, hogy végkép a Városokra is terjesztessék alkotmányunk jótékonysága, illő arányban, még országgyűléseinken is, s pedig a nélkül, mi a fő dolog hogy ez által közállományunk lenne kockáztatva. — Mi pedig azt illeti, hogy az ezen Tábla méltósága ellen volna, ha a szőnyegen lévő kérdés végett — mert a körül már két válaszmány munkálódott — még egy harmadik Válaszmány is küldetnék ki, azt csekély eszemmel felfogni egyáltalában nem

vagyok képes, és azért, mint mondám, pártolom a T. KK. és RR-et.

Ugyane tárgyalás folyamában másodszor

Gróf Széchenyi István: Azt, mit a tisztelt Országbirája az ujságokról felhozott, egyenesen személyem ellen érzem irányozva lenni, és azért még egyszer kényteleníttetem felszólamlani. — Ha az ujságcikkelyek fulánkja egyedül személyemet érintné, azt még akkor is meg tudnám bocsátani és feledni, ha nem is volna viszonzásra szabadságom: de midőn azt vagyok kénytelen tünni, — mint jelenleg — hogy ezen országgyűlés kezdete óta minden módon ócsároltatik s legalaptalanabb rágalmakkal érintetik a Nemzet, vagy jobban mondva, a Nemzet független s mindenre bókolni nem tudó része, a nélkül, hogy méltó viszontorlással élhetne, s visszafizethetné a kölcsönt, akkor — megvallom — ereimben forradoz a vér. — Nem az ujságcikkelyek ingerlenek engem, — korántsem; mert hiszen legyen szabad a vitatás; de épen azért, hogy ez szabad legyen, lobbanok fel, ha látom, hogy csak ócsárlóinknak engedtetik szabad tér, minekünk pedig nem. Tiszta előttem, hogy terv szerint a Kormányoknak fizetett emberei s a kormány legfőbb személyeinek kedvencei által minden elkövetetik, bizonyos odiumot vetni a Nemzet azon részére, melyen én is állok, oly színűekre, mint mi vagyunk, mintha a kormányi embereknek valami kiváltságuk volna, egyedül hű jobbagyoknak tartatni, holott velem együtt mind azok, kik Hazánk poraiban s undokságaiban hűn vesznek részt, de viszont mindent elkövetnek annak felemelése végett, bizonyára nem kevesebbé hű alattvalói Fejedelmünknek, mint ezen Táblának akármelyik Tagja, s szinte oly készek vérüket ontani érte, mint akárki. És erről mint régi katona tetteleg adtam bizonytságot, s most sem hagyom magam Fejedelmem iránti hűségemben senki által is megelőztetni, csakhogy constitutionális szellemben érzem azt. Én is tudnék irni, s hiszem, jobb színben volnék képes Nemzetünket állítani, mint a milyenben festik azt Nemzetünk ellenségei: de ezt, tökéletes kiterjedésben, csonkítlan nem tehetni, miről van tapasztalásom, és ezen érzés, szüntelen megtámadva látni a Nemzetet, és fegyvert nem ragad-

hatni, — sebeket venni, és még a védelemtől is eltiltva lenni — oly lelki kín, melyet csak az türhethet el békéttüréssel és felingerültség nélkül, ki előtt egyenlő, akármily színben álljon is a Nemzet közvélekedésben. Többnyire, bizonyára nem szólamlok fel, ha a kegyelmes Országbirája engemet erre, úgy szólván, nem kényszerít, és ha a kérdésben lévő tárgy nincs oly szoros összeköttetésben mind azzal, mit mondek. Keservesen esik a felszólamlás, bizonyosan inkább hallgatok: de mivel kényszerítettem, ám ki akarom nyilván tárni, mi fekszik — nézetem szerint — a dolog legbelsejében. S ugyanis a városoknak mind a kormányi rész, mind a Nemzetnek haladó része több befolyást kíván országgyűléseinken adni, csak hogy az egyik azon célból, miszerint nevelje bizonyos votumainak számát. (*Az Ország birája fölkel.*) — A másik pedig, hogy alkotmányunk jótékonyosságát városi polgártársainkra is terjeszse, alkotmányunkat mind tágasb mezőre állítsa. — Ez okból hivatkoznak sokan — mint ma is hallánk — arra, mintha a Városok *de facto* megfosztattak volna a nemesség által votumaiktól, — mely *provocatio* egyébiránt leginkább bizonyítja, mily kevés basisa volt ezen votumi jognak, minthogy attól oly könnyen meg lehetne fosztani az illetőket. — Őket senki nem fosztotta meg semmitől is, Fenséges cs. kir. Fő-Herczeg és Méltóságos Fő-Rendek! de természetes — és ezt minden polgárember is meg fogja engedni, ki méltánylag ítél a dologról — hogy mióta és mindaddig, míg nem a Város, de a városi Tanács — melyre mind a kamarának, mind a Helytartó-Tanácsnak, sőt úgy szólván minden felsőbbségnek oly nagy befolyása van, — küldi követeit az országgyűlésre, — hogy azóta és mindaddig a városi votumoknak nagyobb pondusa nem lehet, mint a mennyi ma van. Mert lenne csak a Városoknak mai coordinációjokban 20 vagy csak 10 votumok is, és okvetetlen postulat-gyűlekezetté válna Országgyűlésünk, mit senki — úgy hiszem — nem kívánhat. De e felett mi van a dologban s mikép függ az össze az érintett ujságcikkelyekkel? Nem mintha hátráltatni kívánná valaki a dolgot, hanem az által, hogy a kormány e tárgyban is mint egyedüli forrása tekintessék minden jónak, és a városi polgárok csak a Kormánynak köszönhessék, vagy csak

attól remélhessék magasb állásukat; mi pedig, a Nemzetnek — öntudattal mondom — nem legrosszabb része, ez alkalommal is mint olyas testület, vagy olyas párt állíttassunk a köz *opinio* ítélőszékének elébe, mely csak magáról gondoskodik, és másoknak kirekesztésével mindent magához kíván ragadni örökleg; mert máskép, kérdem, hogy lehetne oly erővel egy pusztá Választmány kiküldetését ellenzeni? mire — legalább tudtomra — eddigelé országgyűlésünkön példa nincs. Hiszen a rendek az előbbi munkálatok figyelembevételét nem csak hogy ki nem zárják, de arra egyenesen utasítanak. Hogy pedig akarat ellen is ily gondolatra könnyen fakadhatni, nem csuda, midőn egy alkalommal maga az Ország bírója is e teremben azt állítja: hogy a nemesi Rend mások vérével kívánja nevelni szabadalmait és nevelni hatalmát.

Az országbiróért, kit Széchenyi megbántott, maga a nádor vette fel a keztyűt. »A szólót, úgymond, ki magának a hazáról sok érdemeket szerzett, figyelmeztetem, hogy e helyen fontolja meg azokat, miket mondani akar, s ne sértse meg sem ezen tábla egyes tagjait, sem az egész testületet,« stb.

Széchenyi maga is némi szemrehányást tett magának, szokott modorában vádolva magát, hogy akármit tesz, semmi se jól van téve. De az országbiró e ripostra mintegy felhívta őt korábbi beszédében.

Az ujságokra nézve, a nádor felhívta azokat, a kik magokat sértve érzik, hogy irjak meg czáfolataikat, s világosítsák fel a közvéleményt, mert arra neki semmi adata nincs, hogy a kormány fizetett emberek által irat czikkeket a külföldi lapokba.

A Dunát a Tiszával összekötő csatorna a főrendeknél ápril 24-én tárgyalatván, Széchenyi rövid közbeszólásai:

Gróf Dezsewffy Aurél a szerkezetet olvasván,

Gróf Széchenyi István: Az egyik a csatornának csak bizonyos részére, a másik pedig az egészre értetődik.

Ezt épen megfordítva érti Dezsewffy.

Majláth országbiró közbeszólására

Gróf Széchenyi István: Példát mondok: ha — teszem — a társaság felépítené a csatornát Pesttől Szegedig, és tovább nem tenne semmit, ekkor 25 évek leforgása után másoknak joguk van a többi kijegyzett vonalokat felépíteni, ez áll a 2-ik §-ban; a 3-ik §-ban pedig az áll: ha pedig ezen vonalra nézve semmi sem történik, akkor 15 év alatt megszűnik a *privilegium*.

Gr. Andrássy Károly egy észrevételére

Gróf Széchenyi István: Nem gondolom, hogy szükség volna arra, mit Gróf Andrássy mondott, mert ez olyan hibás canalis volna, hogy magától összebomolna; de ha mégis a Méltóságos Grófnak valami aggodalma volna, nem ellenzem, hogy kívánata a törvénybe belé tétessék. — De nekem egy más észrevételem van; én ezen elvet szeretném hozzá tétetni: *clara pacta*, vagy: *expressa docent*. — Egyébiránt ezen szakasz első pontjára nézve Gróf Andrássy Károly Ő Méltósága véleményét elfogadom.

Hogy t. i. a halászatot a társaság bírja s a privatusokat kármentesítse.

Gróf Teleki Domokos után

Gróf Széchenyi István: Azt szeretném, ha a 4-ik §-ban az lenne, hogy annak rendelete ne csak a vízi csatornára és annak partjaira, de az illető vontató-utakra, a csatornai vizek leülledésére netalán kívántató melléktavak ásására is kiterjesztetnék; ezt talán hozzá lehetne tenni.

B. Eötvös Ignác. Talán apasztására? Mert a leülledés magától jön.

Gróf Széchenyi István: Én ez által csak azt akarom, hogy a csatornában a víz tisztíttassék, stb.

Ápril 25-én a Vasut feletti vita öltvén nagyobb mérveket gróf *Széchenyi István* rákezdli: Midőn Nagy Sándor —

A nádor belevág: Jó lenne, ha mlgod felhagyna előadásával, hogy minél előbb tovább mehetnénk.

De *Széchenyi* folytatja: Midőn Nagy Sándor Achillesnek tumulusánál állott, irigylette sorsát, hogy neki oly remek historicus jutott. Én jöllehet csak csekély és szerény tagja vagyok az Akadémiának, épen így sohajtok fel: Vajha oly nagy historicus, mint Ő méltósága, illustrálná, mi bennem a rubrum s a nigrum, és

azon csekélységet, mit tevék és Isten segítségével Hazánkért még tán tenni fogok; — mert így halhatatlanságom bizonyos.

Utána gróf Majláth János: Ha a mlgos ur a biographiáját reám bizza, én azt írni fogom, s meg fogja látni, hogy én valódi érdemeit úgy tudom tisztelni, mint akárki. Egyébiránt, mivel ő mlga a historiáról beszélt. tehát mindjárt arra is emlékeztetem, hogy Nagy Sándor Achilles halmán nem azért sirt, hogy neki nem jutott olyan historiographus, mint Achillesnek, mert Achillesről nem historicus irt, hanem költő.

Gróf Széchenyi István: Költőt nem akartam mondani. (Mély meghajtással köszönetét fejezi ki; közkaczagás a teremben.)

Széchenyi naplójegyzetei szerint, Dezewffy Aurél a tegnapi határozat ellen tett indítványt, s blamirozta magát vele. Elszirten vagy fennakad — mondja róla — vagy még magasabbra emelkedik. A hivatalos Napló szerint csakugyan bevallá, hogy bona fide megszavazta a felirási javaslatot, de azt soha sem látta.¹⁾ Hogy is gondolhatta valaki, hogy e csatornát tárgyzó feliratban az oda teljességgel nem tartozó jobbparti vasut mellett csusztassék be egy nyilvánítás, még pedig a pár héttel ezelőtt kelt határozattal merőben ellenkező! — Behatóan bírálgtatja ezután az eljárást, maga részéről nem akarván következetlenségbe esni, stb.

A nádor nem engedé meg a hozott határozatnak ujra tárgyalását; vigilantibus jura! de nem is látott ellenmondást abban, hogy ha az ország mind a két vasutat, a jobb- és balpartit egyaránt óhajtja, mert mind a kettő a lakosságnak csak javára fog válni, stb.

Gr. Zichy Károly azt az indítványt teszi, hogy az ülésben felveendő tárgyak előre legalább az országház kapujára függesztessenek ki; mit a nádor azonnal meg is ígért.

Ezek Széchenyi feutebbi felszólalását megelőzték.

Követte pedig gr. Batthyányi Lajos rövid kijelentése, miszerint ő sem helyesli az ily átesúztatásokat; de hisz a Neme-

---

¹⁾ Akkor még nem volt szokásban a tárgyalat iratok kinyomatása és szétosztása,

zisben, s emlékezteti az illetőket a magyar közmondásra : a ki másnak vermet ás, maga esik bele.

Széchenyit — tudjuk naplójából — az ily czélzások mindig megrendítették. E benyomásnak nyomát hagyta most is, bár ő maga és a pártok ama véletlenül elejtett szavaknak sokféle értelmet tulajdonítottak.

E napon különben még nem kevesebb, mint egyszerre öt királyi válasz érkezett le s olvastatott fel.

Az országgyűlés vége felé közeledett; ilyenkor sietni szoktak!

Ápril 29-én a Honosítások tárgyalatván Széchenyi Ehrenheimnek, a ki Csáky leányt vett nőül, votum és taksa nélkül felvételét pártolta.

Május 2-án, ugyanily ügyben, gr. Dezseffy szabatosb szerkezetét mint különben rövidebbet is fogadta el.

Különben azt veszi észre, hogy mágnástársai, mintegy tromfból, egyik a másik pártfogoltjára tesznek csipős megjegyzéseket. A honosítást ezen az országgyűlésen harminczkilenczen nyerték meg.

Dezseffynek, kit Széchenyi mindinkább becsülni kezdett, a május 10-diki ülésben volt egy nevezetes felszólalása. A kir. előadások első pontjára kelt rendi Izenet tárgyalatott. A rendek a katonai szolgálat meghosszabbítását büntetésképen nem tartották megengedhetőnek. Dezseffy, Wellingtonra hivatkozva, ki a korbács megszüntetésének a hadseregnél logikai következményekép a halálos büntetések szaporodását állítja fel, nem ellenzé ugyan a felirást; de saját nézeteit meglehetősen pontossággal adta elő. Szerinte igazságtalanság nincs abban, ha az illető előre tudja, mi vár reá bizonyos kihágások után; a szolgálati idő meghosszabítása azonban a létszámot növeli s az ország jussát érinti s így ennek esetei ez országgyűlésnek tudomására hozandók.

Széchenyi, mint kiszolgált katona, tapasztalásból szólhatott e kérdéshez. Beszéde, ezen országgyűlésen az utolsó, ez volt:

Gróf Széchenyi István: Én egy szót nem szólnék, ha Gróf Desseffy Anrel Ő Méltósága hosszas beszéde által nem tapasztalom azt, hogy némileg itt a felirás sikere azon okok által,

melyeket előhozott, talán meggyengítették. Mondhatom, hogy színtén mindenkben megegyezek, miket a Mélt. Gróf előhozott; mert igen régi tapasztalásból tudom, hogy talán szelidebb s mégis sikeresebb mód ezen büntetésnél nincsen a desertiók meggátolására, mint ha a capitulatiónak évei meghosszabbítatnak. De ha tekintjük, hogy a desertio-bűnnek mennyi árnyék-latai vannak, és ebben a militaris törvények — de legkevesebbé tisztában nincsenek, hanem igen sokszor a körülményektől és azoktól függnék, kik a Kriegs-Rechtben ülnek, miszerint van oly eset, hol egyetlenegy desertióért az embert agyonlövik, de van oly eset is, hol két desertióért sem lövik agyon; ha már a desertiót az által akarják büntetni, hogy a capitulatio meghosszabbítatik, akkor minden árnyéklatokra szolgáló *codexet* kell kidolgozni. Például az első elszökésre 3 évi meghosszabbítást tennék, ha pedig ez valami oly bűnnel volna összekötve, mely a desertiótól külön válva áll, ha például azon szökött katona, hogy magát jobban elrejttesse, subáját elveszi annak, kivel az uton találkozik, mi által már nem simplex desertor, hanem utonállóvá és rablóvá lesz, ezen vétek pedig a capitulatio meghosszabítása által egészen nem lesz megbüntetve: és így — mint mondtam — itt árnyéklatok vannak, és azt hiszem, hogy ha a törvény itt a büntetésnek módját változtatni kívánja, azt annak módja szerint az Ország Rendeinek a királyi előadásokban terjessze elő, ha tudniillik sikeresíteni akarja a büntetésnek ezen szelidebb nemét, és hozza elő mind azon árnyéklatokat, melyeknek következtében egy, két, három vagy több évvel hosszabbítatik a capitulatio ideje, — akkor a T. KK. és RR. egészen más színben fogják venni a dolgot, és annak jótékonyosságát átlátandják. De midőn az ajánlás egyenesen csak tíz évre történik, akármely súlyos legyen is az, a régi rendszernek meg kell maradni, és a T. KK. és RR. mást nem tehetnek, mint mit tettek; és így azt hiszem, hogy Gróf Dessewffy Aurél Ő Méltósága által előhozott — mint általános nézetek igen megállanak; de a felírás erejét egy cseppet sem gyengíthetik.

Két nap múlva, május 13-án volt a szentesítés.

Megelőzte ezt, május 1-én az Amnestia. A politikai foglyok szabadon bocsáttattak.

Felesleges emlékezetbe hoznunk, hogy Széchenyi ezen egész idő alatt, mindenféle országos, párt- és magánértekezleteken, hol a nádornál, hol mágnási, hol követi körökben, hol Bécsben úgy igénybe volt véve, hogy alig maradt néhány szabad percze.

Nagy szerencsének kell azt tartanunk reá nézve, miután tudjuk, hogy ily perczeket sőt, álmatlan éjszakákon át, hosszú terhes órákat önkinzásra, saját életpályája, köz- és magánélete, de méginkább a haza sorsa s jövője feletti szomorú töprengésekkel szokott eltölteni. Nem egyszer villant át lelkén az öngyilkosság gondolata vagy az örület bús előérzete. Mindezekről első kötetünkben komoly tisztünkhez képest eleget, tán sokat is mondottunk el.¹⁾

Deákban bizott leginkább. Ő legyen, mondá, a mi centrumunk; félre minden irigységgel: adjuk néki az elsőbbséget.

Nem levén feladatunk az országgyűlések történetirójává lenni, csak röviden említjük meg az ezen országgyűlés végével szentesítést nyert törvénycikkeket.

Ezek száma ötvenöt. Az utolsók, melyek még két nyelven, latinul és magyarul irattak, az előbbi csak fordításnak tekintetvén.

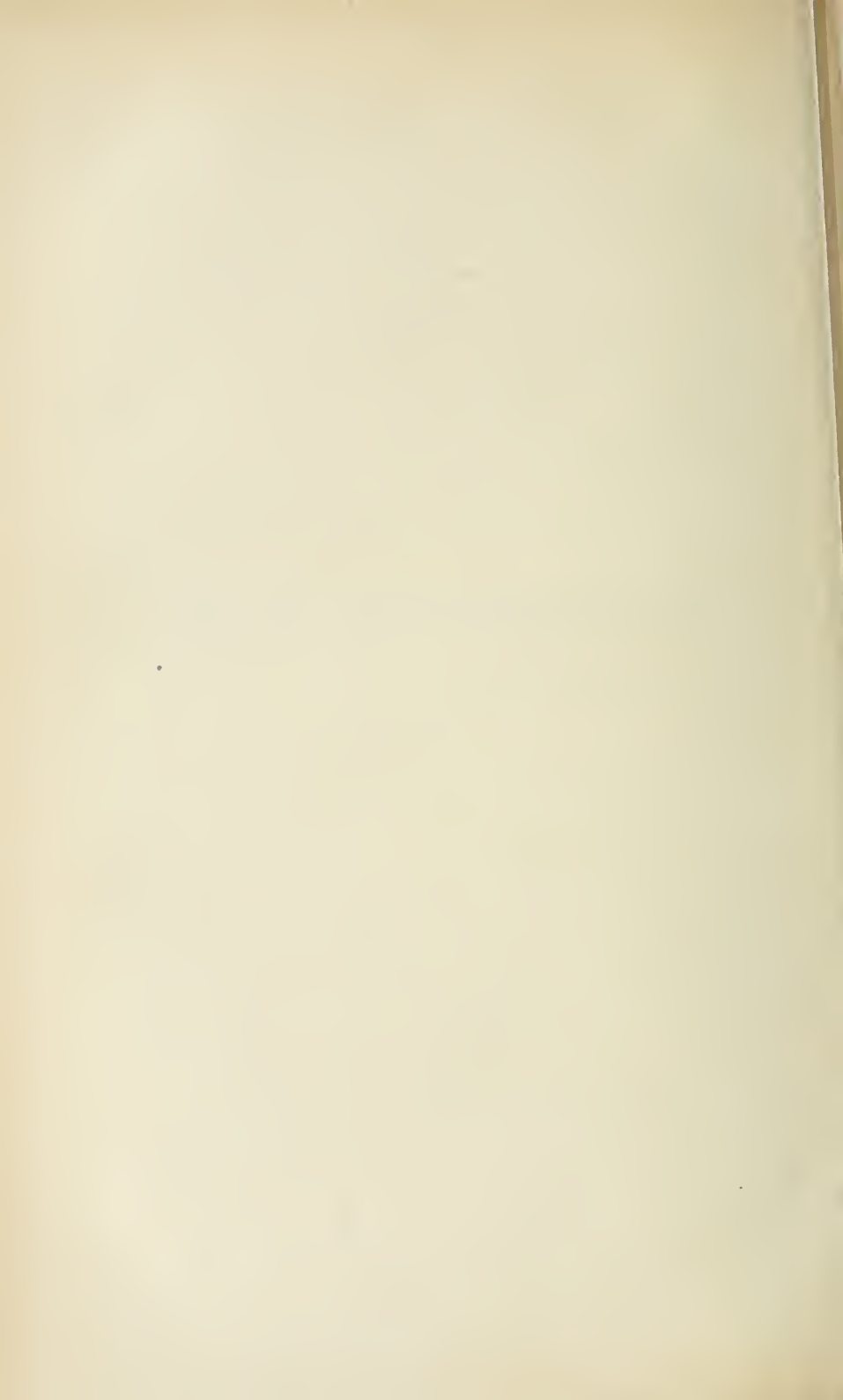
Legfontosabbak: az Örökváltság (VII. 9. §.), Váltó- és Csódtörvény, a Dunaszabályozásról (orsz. küldöttség), a Zsidókról (bár csak félrendszabály), Mezei rendőrségről, Hidról (az előző 1836: XXVI. t.-cz. folytán), a nemzeti színházról, az országgyűlés költségeiről (bár minden vonható következtetések nélkül), végre a hitel emeléséről és a gyorsabb igazságszolgáltatásról szóló s megannyi haladást jelző intézkedések.²⁾

¹⁾ Gr. Széchenyi Istv. Naplói. Hit és Kétségbeesés stb.

²⁾ Deák Ferencz ismeretes Követjelentésére utaljuk ez olvasót.

A NEGYVENES ÉVEK.

A negyvenes évek.

Hogy olvasóinknak, e munka tervéhez képest, vezérfonalat adhassunk kezébe, mely az előző 1839—40-diki és következő 1843—44-diki országgyűlések közötti szünidőt összekösse, s Széchenyink életpályájának megszakítás nélküli átnézetét megkönnyítse: jobbat alig tehetünk, mint ha első kötetünkre utalunk.¹⁾

Az örökös ismételések vádját, melyet oly gyakran kénytelenek valánk magunkra venni, még tán legkevesbé súlyosbítjuk, ha e kor kimagasló két eseménye, a Kossuth Pesti Hirlapjának megjelenése és ennek ellenében Széchenyinek a Kelet Népevel határozott állásfoglalása mellett csak rövid jelzőkkel soroljuk fel, még pedig, a mennyire lehet, chronologiai sorrendben a történeteket.

Hosszasb kitérést csak ott fogunk megengedni magunknak, a hol vagy e kötetünk címéhez képest »beszédet« kell adnunk, vagy valamely érdekesb adatnak jutottunk birtokába, mely esetleg további kutatásoknak szolgálhat alapul.

Tudjuk, hogy az országgyűlés bezártával Széchenyi, egy czeni rövid kirándulás után, Pestre ment, s itt az ifjuság részéről fáklyás zenével és egy nemzeti zászlóval tiszteltetett meg. (Jun. 4.) Minő beszédek mondattak ez alkalommal, azt, hála az akkori sajtóviszonyoknak, titok fedi.

Figyelme különben a Lófuttatás, Casino, Hid, Kikötő, Gazdasági egylet, Gőzmalom s egyéb vállalatok között oszlik meg.

Sopronban, hol a Selyemtenyészti egylet elnöke lesz, a megye teremében lelkes üdvözlésekkel fogadják, a mellett, hogy

---

¹⁾ Gr. Széchenyi Istv. Naplói. 402—424.

Deáknak, mint az országgyűlés volt bölcs vezetőjének, szavaznak köszönetet. (Júl. 13.)

A jegyzőkönyvnek Széchenyire vonatkozó pontja így szól: Ez alkalommal a gyűlésen személyesen jelenvolt gr. Széchenyi István előadta, hogy miután ő ezen (Selyem) ipar ágából a házára nevezetes hasznót reménylene, sőt azt czélszerű intézkedések útján bizonyosnak tartaná, s így, miután a tisztelt gróf, a selyemtenyésztés alapját képező eperfáknak művelésében már több ideig fáradozván, hosszas tapasztalásain épült nézeteit és ezekre alapított czélszerű tervet kívánna a megye eleibe terjeszteni, annak előleges meghányására egy számosabb tagokból álló küldöttséget kér kineveztetni.

Ennek következtében a városi tanács által előhozott indító okoknak és fenforgó kérdéseknek megvizsgálása, úgy a gróf Széchenyi István úr által előterjesztendő nézeteknek és tervnek felvétele s az egészről teendő véleményes jelentés végett gr. Széchenyi István úr elnöksége alatt, gr. Festetics Vincze, gr. Zichy Miklós, gr. Viczay Károly, gr. Viczay Adolf, gr. Viczay Hedrik, Jankovics Izidor kamarás, Niezky Sándor, Fiáth János, Bezeredy Pál, Lunkányi János, Ihász Imre, Szemerei Sándor, Vághy Ferencz táblabíró, Rohonczy Ignác fő-, Simon János aljegyző és Konkolyi Lajos főbíró urak kiküldetnek. Talabér István levéltárnok a szükséges irományoknak a megye levéltárából kiadására utasíttatik.

Deák Ferencz, a nemzet választottja nemsokára, t. i. István napján (aug. 20) czenki kastélyában üdvözlí a Világ íróját s világosság terjesztőjét, s közöttük a viszony elég szívélyesnek látszik.

Szeptember elején részt vesz, sőt elnököl is az akadémia ülésein, s tanuja a Wesselényi fáklyás zenéjének, nem minden aggály nélkül szemlélve a »vastagnak« szoros barátságát Kossuthékkal.

November 19-én volt az a gyűlés, Pest megye teremében, melyen Kossuth őt, mint a nemzetnek óhajtott vezérét, a »legnagyobb magyar«-nak nevezte, mely jelző örökre rajta maradt.

Az ezt megelőző napon, 18-án, Kopácsy primás, valamint

Klobusitzky kalocsai érsek, Barkóczy fehérvári s Nádasdy vácz-i püspökök körlevelei olvastattak s nagy animositással tárgyal-
tak. Mérsékeltén csak gr. Károlyi György és Széchenyi beszél-
tek, de nyilván kevés hatással.

A főpapok hosszasan fejtegették s igazolták álláspontjukat, nagy súlyt fektetve arra, hogy az áldás megtagadása nem jelenti a egyes házasságok megakadályozását, de még kevesbbé azt a nemét a vallásháborításnak, melyre a törvény büntetést szabott. A »vezérmegye« rendei mindezekben nem láttak egyebet a már máskor is, különösen az utóbbi országgyűlés alatt, felhozattak ismétléseinél, korábban hozott határozataik mellett megmaradtak s Ulászló XVII. dekretumára és az 1647: XIV. t.-czikkre hivat-
kozva, a primást rangjától és javadalmaitól megfosztatni kérték, fentartva minden fentartandókat, ú. m. egyfelől az országos graváment, másfelől az illető ellenszegülő papok perbe fogatá-
sát ¹⁾ stb.

Jutott e munkából aztán még a következő országgyűlésre is elég!

Széchenyi majdnem egyenlő buzgósággal osztotta meg ma-
gát Pest megye és Pest városa közt. Legérdekesebb gyűlésein
úgy a vezérmegyének, mint az ország fővárosának, többnyire
jelen volt, értve az utóbbi alatt a »választott polgárok« testüle-
tét, melynek tagja volt. E tisztet nem kívánta pusztá czimnek
tekintetni, hanem komolyan vette s lelkiismeretesen betöltendő
hivatásnak nézte.

Lelkéből örült, ha a polgárságot emelkedni látta, kereste
társaságát egyes kitünőbb tagjainak, résztvett anyagi vállala-
taikban, s minden alkalmat megragadott az önkormányzat, a
»selfgovernment« gyakorlati életbeléptetésére. Nem is unta, ha
apró helyi érdekekről, p. o. vizszivattyuról, mezei rendőrökről
(1840. novemb.), városi poroszlókról, ispotályról, kényszer-dolog-
házról, parti jogról, bárminő gazdasági ügyekről, adókimvetésről,
telekkönyvről, vagy éppen közpénzek elsikkasztásáról s azok szi-

---

¹⁾ Az eljárás Simpl vácz-i és Király ráczvárosi plebánosok ellen meg
is indított. Lásd Pest vm. jegyzőkönyveit.

gorubb ellenőrzése módjairól folyt a vita (márcz., apr., jul., decz. 1841.), akár ha biztosb siker végett »in corpore« kellett valahol megjelenni.

Megőrzi a decz. 21-diki jegyzőkönyv egy nevezetes indítványát, mely, bár német fogalmazásban, magyarán s tanulságosan mond el némely, most már csak történelmi érdekű dolgokat. Nem merő ujítási vágy, — úgy mond az indokolásban — a melyet különben nálunk a legüdvösebb s legnemesebb törekvésekre is oly könnyen ráfognak, nem is a tanács jogainak s hatáskörének megszorítása, hanem a polgárság és adófizető közönség érdekei vezetik, mint melynek pénzeit hűtlen kezelés vagy megbocsáthatatlan hanyagság a leggaládabb módon elprédálják stb. S az állandó bizottságnak, mely ez irányban a felügyelettel és ellenőrzéssel megbízandó volt, hatodmagával Széchenyi választatott első tagjává.¹⁾

Az egyleti életnek társadalmi téren úgyszólván ő az egyedüli kovásza; mindennap »fog« valakit, s nála nélkül nem megy előbbre semmi. Azért látja czélszerűnek Kossuth is, egy Polytechnicumra gyűjtött 20,000 frtjával őt keresni fel s tanácsát kikérni.

A tervelők mind hozzá folyamodnak, tiszteletből vagy számításból.

Decz. 28. Deák éji zenéje s nevezetes nyilatkozata, melyet minden párt a maga részére igyekszik magyarázni.

Az 1841. év folytán felcsapott Sz. journalistának is, hogy e téren ellensúlyozza Kossuthot. Rendes közlönye, — mint tudjuk — a Helmeczy Jelenkora lett.

1841. febr. 3-án beszélt a megyei gyűlésen, a szerencsétlen vegyes házassági ügyben. Kossuth ragyogott, Széchenyi inkább tréfálódzott, de nem birta kijózanítani főleg Szentkirályit, ki legszenvédélyesebb volt, s Szaniszló kanonok »édes táblabíró úr« megszólítására azzal vágott vissza, hogy ő bizony nem édes.

---

¹⁾ A választott polgárság jelöltjei voltak: Széchenyi 44 (Takácsy és Burgman ellenében), Ulman 45, Valero 55, Károlyi 53, Sartory 26 és Borsodi 42 szavazattal. L. Jkv.

hanem nagyon is keserű stb. Széchenyi beszédéből még egy ily phrásis sem maradt fenn! Pedig, úgy írja, egészen áthatva volt egy szent lelkesedés hevétől: az »ár ellen uszni«. . . .

Irta már a Kelet népét, melyet tán — Lélekharangnak fog nevezni.

Ez nem akadályozza részvételét a farsangi mulatságokban. Egy piknik-ebéd alatt Záborszky felközönti őt, kivel aztán szint-úgy sincerizál mint Oroszszal; ő maga gr. Károlyira emel poharat s toastjában megbecsülendőnek mond »minden embert, a ki saját lábán tud állani.« — (Febr. 26.) Egy casinói ebédnél viszont Batthyányi Lajos köszönti őt fel, »mint vezért« s négy-szemközt lebeszélni akarja, hogy ne írjon Kossuth ellen (márcz. 12.). Ugyanezt próbálta Klauzál Gábor, kivel a sopronmegyei közgyűlésen találkozott (máj. 21.). Bezerédj István egyre törte magát s még később is sokat fáradozott a kibékítés eszközlésén. Félték a szakadástól; jósolgatták: »meg fogja bánni.«

Június 8-án kész volt a Kelet népe!

» 14-én az Aldunára.

A Kelet népére az ifjuság azzal felelt, hogy Kossuthnak fátylás zenét rendezett. Következtek a többi feleletek.

Sopronban július 26-án a Szeder-egylet tart rendkívüli népes ülést, Festetich V. elnöklete alatt. Százon felül az ebédnél. Széchenyi egy »jól sikerült« toastot mond az uralkodó egészségére.

Következtek nem sokára a Pest megyei gyűlések, november hóban.

Az országgyűlési Utasítások mellett, Nyáry főjegyző reformtervei foglalkoztatták a rendeket s adtak dolgot a kormánynak. Nagy vita fejlődött ki a megyei önkormányzat és a kormány felügyelet határai körül, de még inkább a közigazgatási és a törvényhozási hatáskör összezavarása vagy szabatos különválasztása felett. Ki volt ugyan küldve egy országos bizottság, s szorgalmasan dolgoztatott is az egész magyar büntető rendszer tüzetes átalakítása tárgyában. Részt vett e munkában, mint tudjuk, Deák, részt vett maga Széchenyi is. De Pest megye rendei nem akartak várni; hanem saját hatáskörükben tanácskoztak is,

intézkedtek is. Elhatározták: a közigazgatásnak a birói hatalomtól külön választását, az eddigi évnegyedes sedriák helyett állandó törvényszéket rendes és felelős birákkal, úgyszinte a szolgabirói jogszolgáltatásnak kerületi törvényszékekkel helyettesítését; elhatározták a nyilvánosság behozatalát, a másod alispánnak rendes törvényszéki elnökké tételét s a biráknak egy-egy évre választását stb. stb. A Helytartó tanács eltiltotta a megyét ezen, a törvényhozás körébe tartozó intézkedéseknek fogamatba vételétől. Uj sérelem! Sok gyűlésen át megújult e felett a vita, s nem kevesebb tudománnyal s elmeéllel, mint szenvedélylyel folytattatott. Maga az elnök, Prónay főispáni helytartó, óvást tett, mely mint »el nem fogadott óvás« említettett meg a jegyzőkönyvben, mire aztán az is végzésbe ment, hogy jövőre ilyes, a többség akarátába avagy a törvénybe ütköző óvások, mint semmi érvénnyel nem bírók, a jegyzőkönyvben még meg se említessenek.¹⁾ Ezen szigorú eljárásnak kell tán tulajdonítanunk azt is, hogy egy igen beszédes és törvénytudó táblabirónak, Réső Enselnek indítványa is, miszerint Széchenyi a megürült tárnokmesteri hivatalra ajáltassék, mint visszhangra nem találó eszme, nyomtalanul hangzott el (nov. 26.).

Széchenyi minde vitákban részt vett, s hol komoly, hol tréfás, hol szerte áradó, hol csipős, hol melegítő, hol kacagtató közbeszólásokkal, de többnyire hosszan tartó s nagy figyelemmel hallgatott beszédekkel kísérte és fűszerezte azokat. Neki szabad volt minden.

»Ieránthatta« Nyáryt, ki különben unalmas szónok volt, kiönthette epéjét Kossuthra, kinek minden szava gyújtott, sansculottenak nevezhette Szentkirályit, s a faképnél hagyhatta az egész kormányt s főleg annak minden fullajtárait. Beszélt, a miről akart, előhozhatott régmúlt dolgokat, tehetett a napirendtől elütő indítványokat, s érv helyett akár saját tekintélyét, akár tréfás adomái valamelyikét vethette a mérlegbe: az mind jól volt.

S mégis oly kevesen tartották érdemesnek feljegyezni a hallottakat s megőrizni a kíváncsi utókor számára!

¹⁾ Lásd Pest m. Jegyzők. 1841. nov. stb.

»A Kossuth liga nagy számmal jelent meg.« Így ír nov. 19-én. »Meglehetősen beszélek. A nyilvánosságról volt szó a megyei törvényszékeknél, procès-verbal stb. Én: az nagyon jó lehet, de nem tartozik a vármegye hatáskörébe. Mindnyájan ellenem fordulnak. Hegedűs, Nyáry stb. Másodszor is beszélek. Derekasán lerántom őket. Majdnem fiscális actiót kapok. . . Nem vonok vissza semmit, megtartom nyugalمامat, — még egyszer is elmondom. . . Semmi se lett belőle. — Kossuth, a kit én megdicsértem, à la lettre megleczkéztet. . . Bizonyynyal másképp venné fel, ha őtet bántanák meg. Az én nézetem mellett csakis Dezsewffy, Zsedényi, Gyarmathy és Hegyessy nyilatkoznak, a többi mind oppositíóban. — — Igazán, nagyon bosszantott.«

Másnap, 20-án, is folytatott vagy megújult a vita. Széchenyi ismét beszélt, s megint a közhangulat ellen. Prónay indítványt tett, hogy az ügy terjesztessék fel a bécsi udvari kancelláriához. Ezt Széchenyi ellenzé, mint a már hozott határozathoz képest merő következetlenséget; mihelyt a többség azt tarja, hogy ez az intézkedés a megye saját municipális jogkörébe tartozik, úgy ám tessék azonnal végre is hajtani stb. A megye ki is jelenté, hogy határozatai fogamatba vételétől magát visszatartóztatni nem engedi, mert ez annyi volna, mint nem ismerni saját hatóságát és köteleességét.

Széchenyi e szereplése szorosabban fűzte őt a conservatívekhez s különösen Dezsewffy Aurélhoz, a ki viszont a nádor bizalmát igyekezett mind jobban megnyerni számára. E jó barátjától, fájdalom, nem sokára megfosztá őt, megfosztá a hazát a halál († febr. 9. 1842.).

A nov. 24-én folytatólag tartatott közgyűlésen a földesúrnak községi bíró jelölési joga felett volt Kossuthtal és Nyáryval disputája. Beszéde hatásával ő maga meg volt elégedve.

A Helytartó tanács közel volt; hamar leérkezett tehát a megye ellenzéki határozataira a felelet. Nyáry visszautasítá ezt a felülről jövő »hatalomszót.« Kossuth erősen kikelt ama testület ellen, melynek csak »lefelé« van bátor-sága, míg fölfelé nyájasan tud csak hajlongani; mi omnét jó, az mindig törvényes, mi alulról jó, az soha sem az. Szentkirályi is úgy találta, hogy merő

gúnyt űznek belőlük, s ha valami inyökre nincs, még válaszra sem méltatják stb. »Alig lehet már kiállani,« sóhajt fel Széchenyi, »mindig csak ez az ujjhuzási systema!«

Otthon aztán álmatlan éjeken át gyötörődött magában.

E napok után történt, hogy Deákot fáklyás zenével kereste fel a sokaság, melyet ő mérsékletre s egymáss szabad véleményének tiszteletben tartására intett.¹⁾

Széchenyi mindinkább megerősödik azon hitében, hogy Deák lesz a centrum embere.

Decz. 22-én részt vesz a városi közgyűlésen és sürgeti az Extravillanumok fölméretését.

1842. január 17. az utczai koldulók, főleg gyermekekre hívja fel a gyűlés figyelmét.

Jan. 19. kiszemelik a Kerepesi- és Váczi-út közötti tért Szedresnek. Ennek költségeit a magából ajánlja fel 24-én.

Az 1842. márcziusi közgyűlésen ismét Kossuthnak és Széchenyinek volt egy nevezetes találkozása.

Az ezt megelőző januáriusi közgyűlésen Széchenyi jelen volt ugyan, de nem szólt, csak élczeget szórt jobbra-balra.

Márczius 15-én Kossuth ellen beszélt. A hus-limitatio volt napirenden. Ez nem akadályozá a két nagy ellenfelet a politikai manifestatiókban. Kossuth bókkal viszonzá a gánecset, s miután a nemzetnek, mint mondá, egy vezérre van szüksége, nehogy minden törekvése szétforgácsoltassék, ez a vezér nem lehet más, mint Széchenyi. Ő az, a ki körül mindnyájunknak egyesülni kell!

Különben ez ülésnek avatott tollból, boldog emlékű Pom-péry Jánostól birjuk egy bár töredékes leírását, melyet olvasóinktól nem vonhatunk meg.

Vajha példáját követnék más kortársak is, és ne vonnák meg tőlünk jegyzeteiket az akkori pestmegyei gyűlésekről, melyeknek vitatkozásai végtelen érdekesek, s az ország közvéleményére irányadó befolyásuak voltak.

Fáy András, kinek életrajza, ha megiratik,²⁾ a legbeese-

¹⁾ Erről bővebben első köt. 413. stb.

²⁾ Tudtunkkal egy hivott és szorgalmas ifju tudósunk foglalkozik e hálás feladattal.

sebb adalékot fogja szolgáltatni művelődési történelmünkhez, jegyzeteiben ezeket mondja :

Pest megye, mint helyzeténél fogva középponti, mint egyike a hon legterjedelmesebb megyéinek, mint gyűlhelye a kereskede-
nek és mint székhelye a törvényszékeknek és dicasteriumoknak,
hivatva volt arra, hogy némileg vezérszerepet játszsék a haza
megyéi közt; a minthogy játszott is. Sok megye leste Pest
megyének határozatait, sőt az utolsó években hírvivőket is rendelt
közgyűléseire, némi irányul vevén ezeknek határozatait. Pest
megye közgyűlései, a sürgetősebbeket kivéve, rendesen vásárok
alkalmaival tartatván, többnyire, kivált a fontosabb tárgyakban,
oly népesek, sőt tömöttek valának, hogy országgyűlési nagyobb
ülésekkel vetekedhettek. Képviselve volt azokon mindenféle párt-
színezet s az érdekek és vélemények minden tarkasága. A dicas-
terialisták és törvényszékek tagjai kormány előtti érdemszerzésre
jártak be arra, az ügyvéd támogatni és benevolentíát captálni a
vice-ispányoknál, kik előtt dolgaik, pöreik folytak, a megye tábla-
bírái és birtokosai saját érdekeik tekintetéből, az idegenek kíván-
csiságból, a számos ifjúság mintegy spectaculumra, kakas- vagy
bikaviadalra jelent meg, hogy harsányan éljenezze meg azon szó-
nokokat, kik kedélyére, divateszméket örölgető malmára szólának;
megjelentek a galérián a mészárosok is, lesve a húslimitatio
tárgyánál, miként fognak működni a szónokoknál és tisztviselőik-
nél elosztogatott ajándékaik. Gyakran piperés nők is lepték el a
galériákat, kik mintegy színházi látványra gyűltek össze, gyö-
nyörködni kegyencz szónokaikban. Gondolhatni, mennyire libe-
ralis volt e szép sereg! S hol ez érdekelteti magát, ott nem
marad messze a divat. — E szerint természetes volt, hogy a többi
megyék minden pártszínezetei hallhatók itten, s felhasználhatók
otthon minden tárgynak pro és contra argumentumai; a szónokok
pedig tág és jeles tért nyertek a pestmegyei közgyűlésekben
magok kitüntetésére, akár a kormányi, akár az oppositioi részen.
A minthogy Pest megye szónokai meglehetősen ismeretesek
valának a hazában. Ugyane körülményeknél fogva természetes
volt az is, hogy az oppositio szónokai csaknem oly kedvező terén

forogtak a hiúságnak, taps-, éljen- és tombolásvadászásnak, mintha diétai követek lettek volna.

Az 1832—6. diéta két fő categoriát állított fel és hozott divatba az elvekben, u. m. a liberalist és illiberalist. Ezen kettő lett ott és másutt, ekkor és később az általános criterium, mely a szónokoknál életet és kárhozatot osztott. Minden indítványnál, nyilatkozatnál az volt az eldöntő kérdés s jelszó a pártfogásra vagy ellenzésre: megvan-e rajta a liberalismus fénypora vagy sem? Beállt ezen divat a pestmegyei közgyűléseknél is. Szó és vita alá került itt minden liberalis s még annál túlságosabb s körülményeinkhez még igen is korai elve a politikának, s hősködött mellette olyan is, ki meglehetősen fázott annak életbeléptetésétől, sőt épen azért hősködött, mert tudta, hogy nem létesülhet, s olcsón szerezheti meg a csatázás ideiglenes dicsőségét stb.

Tapasztalhatni világszerte, hogy az oppositio közt mindig nagyobb, élénkebb a vetély és egymás közti surlódás mint a kormánypártiak közt. Ez természetes, mert az oppositio népszerűségért, dicsőségért küzd, s e részben közvetlenül állnak egymás útjában, míg a kormány különféle hivatalokkal, kitiüntetésekkel bir jutalmazni. Így volt ez Pestmegye oppositiojánál is. Megvolt közte a pártkapocs, de barátság kevés, s kölcsönös kegyeletes méltatás, becslés még kevesebb, a gyanúsítások napirenden.

Ezen gyanúsítás és úgyszólván antagonia legszembeszökőbb volt Széchenyi István gróf ellenében. Ez időtájban divatba kezdett jönni a hon ifjuságánál, mely tüzes vérével szívesen jár a szélsőségeken, hogy az oppositio férfiai közül némelyeket túlságos hévvel vett kegyébe, azokkal mondhatni bábozott egy ideig, fátylas zenékkal tisztelgette őket minduntalan, s ha rájok unt, vagy ha egyszer nem ínyére szónokoltak, ismét letette őket s másokat vett föl. Természetesen a legtöbbet ígérők, a politikai sziklákat repesztgetők valának választottjai.

Hazánk nagy férfiai közt mély belátása, józan számítása, emberismerete, erélye, áldozatai, egy szóval érdemei által Széchenyi néhány év alatt annyira kitiünt, hogy az elfogulatlan kénytelen volt a polgári pályán hazánk csaknem legnagyobb fiának ismerni el. Az 1825. diéta után, melyben Széchenyi a tudóstársaság megalapí-

tását eszközölte, felkapta őt a közvélemény, bálványa lett a hon ifjának, vénjének, felmagasztalások versben és prózában, különféle tisztelgések, sőt apotheozisok is dicsőítésére napirenden valának. Azonban az 1832—6. diéta után már fészkelődni kezdett ellene az irigység és rágalom, előítélet és avatatlauság annyival inkább, hogy mindezek némi anyagot vagy legalább ürügyet találtak Széchenyi működéseiben arra, hogy érdemeiből levonhassanak, őt gyanúsíthassák s nagyságából levonhassák. Köpenyt fordított! kiáltának többen; kormánypártiak, sőt, miután excellentiás címet nyert, kormányi megbízottnak gyanúsígtatták, s egész ellenzék képződött ellene, mely sehol sem volt nyilvánosabb, élénkebb és leverőbb mint Pest megye közgyűlésein stb. ¹⁾

Ezeket egy öreg, tapasztalt figyelő és bölcsész mondja, a ki irodalmi, politikai és társadalmi téren minden történeteknek nem csekély részese volt; most beszéljünk az ifjú Pompéryt, ki akkor még csak a karzaton foglalhatott helyet s jóval később léphetett csak mint hirlapíró és orsz. képviselő a küzdőmokra is:

Pest vmegye rendkívüli közgyűlésén 1842. márcz. 15. és következő napjain, nagy kacaj közt olvastatott fel a helytartó tanács azon intimatuma, melyben a disznóhús árultatása iránt intézkedik, rendelvén, hogy a vidékiek közül sertéshúst a rajta fűtyögő szalonával csak az árulhat a pesti hetivásárokon, ki hiteles bizonyítványokkal be fogja tudni bizonyítani azt, hogy a disznót maga nevelte. — A megyei ügyész a népre roszul kiható ezen intézmény ellen óvását tette meg.

Ilkey jó tapintattal egybehasonlítja a falúról bejövő s rőf számra áruló zsidainkat parasztainkkal, az élelmi articulusokat a fényűzési cikkekkel; s ha a zsidónak szabad nem öngyártott s az életre nem annyira szükséges luxuscikket szabadon árulni, mért ne volna szabad adózó népünknek az élelnél nélkülözhetlen élelmi szereket árulni?

Nyáry Pál: a határszéli vámfák már sok rosszat szültek, megtaníták t. i. a cselt csellel kijátszani, mi demorisál; így terem az intimum is bünt, mert ha disznóhúst árulni csak

¹⁾ Eredeti kézirat a n. múzeumban.

annak leend szabad, ki azt nevelé s ki ezt bizonyítvánnyal erősítheti, akkor bármi áron bizonyítványt igyekszik szerezni, mi csel, következőleg demoralizálás leend, mi bűnt teremt. — E rendelet törvényben nem alapulván. az ipart korlátolja; így nem teszik meg azt a mire Pest városa által a megye felszólíttatott és az intimatumot sem fogja publicáltatni.

Szentkirályi Mór: E helytartósági intézményre, mint állítatik, visszaélés adott akot, fedezze fel tehát a helytartó tanács e visszaélést; s ha visszaélés történt, egyért mindenki szenvedjen? mert a kéz lopott, a kéz vágassék el? s mert egy ember keze lopott, minden ember keze vágassék el? Ebben látja a szónok a centralisatio kifolyását. mely szerint a helytartó tanács minden felett szeretne rendelkezni. De lássuk, mit jelent philologice e szó: disznót »tartani«? Nem mást mint disznót »nevelni,« s ha disznóhúst árulni jövőben csak annak leend szabad, ki a disznót tartja vagyis neveli, akkor a hentéseknek sem lenne szabad azt árulni, kik a disznót nem nevelik, hanem kik felnevelve veszik, hogy meghizlalják.

Domby és Réső Emil után

Kossuth (ünnepélyes modorában): a helyt. tanács intézményének szétदारabolt s egybeférezelt részeiből egy czifra harlequin köntöst állított elő, melynek bő újjából a limitatio és hentések körme mutatkozik, s melyből alól a centralisatio mephistophelesi lába tűnik elő. Igen kívánja, hogy nagy tiszteletben tartassék a kormány tekintete; és így óhajtható lenne, hogy ne képtelen theoreticus intézményekkel áraszszon bennünket el, mi csak tekintetét csökkentheti. Utasíttassék a tisztí ügyész, hogy, ha megyénk valamelyik lakosától a disznóhús elkoboztatnék, procedáljon a város. mint erőszakoskodó ellen, mert nem engedhetjük meg. hogy azon limitatio és célrendszer, mely már is annyira nyom, még inkább megszorító legyen, hanem annak tágítását kívánjuk.

Zsedényi kir. tanácsos mérséklést s méltánylást közvetítő szellemben nyilatkozva a helyt. tanács jelen intézményében semmi centralisatiót nem lát, hanem csak Pest városa egyoldalú felter-

jesztéséből eredt rendeletét; minél fogva kívánatos, hogy Pest vgye is hallgattassék ki.

Kossuth a centralisatiót azon tendenciában látja, minél fogva a nemzeti test legkisebb izmai is egy drótrántás által kormányoztassanak; s a jelen esétből az következhetik, hogy végre a vajat is, mely eladatik, egy kormányegyen előtt kellene köpülni.

Gyarmati, a »Sion« szerkesztője: visszaélés — mondá — az, mi a czéhen kívül történik: ezen intézmény által semmi demoralisatiót nem lát okozhatónak. sőt a kiszámolt következményt sem tartja demoralisatiónak.

Szentkirályi Mór megjegyzé, hogy ez második eset, melyben a RR. ellenében a tisztelendő úr azt mi immoralitas s így bűn tagadja, hogy immoralitás és bűn. Ha, mint a városnak ügyésze állítja azt, hogy a városnak erre joga van, minthogy jogot kettő: u. m. törvény vagy a törvénytől össze nem ütköző privilegium adhat, mutasson a város törvényt vagy kiváltságot, mely által a népre súlyos és káros e visszaélését igazolhatná. — És így köszöni meg Pest városa a nemzet vagy is a provinciák azon sympathiáját, melynél fogva minden erőnek Pestben összepontosításával akarja, hogy Pest felviruljon, hogy legyen szíve az országnak, melybe a vér be-, és melyből a vér ismét kiszivárog. De ha a város célrendszerekkel állandó elő az ország ellenében, szűnni fog iránta a sympathia, s nőni az igyekezet, hogy Pest kicsi és oly jelentésnélküli legyen, mint bármelyik provinciális város. — Ezen helyt. tanácsi intézmény azonban a megyei lakosok 10 évi gyakorlata után helyén nincs. De a főttisztelendő úr mondá, hogy mi a czéhen kívül történik az kihágás, minthogy a nép e czéhen kívüli tette már 10 éven keresztül gyakoroltatik, következik, hogy a helyt. tanács a nép e kihágását 10 éven által hallgatásával kanonisálta.

Széchenyi szokott modorában incisum özőnével: Sertés-hús-discussiókba nem ereszkedem, mert Magyarország pillanatai drágák, s így e vigalom óráját is félre tehetnők. A centralisatio irány ellen hallottam szót emelni, szükséges hogy a szönyegre jött eszmék ez időszakban tisztuljanak, mit csak az idő

hozhatna magával, kell hogy azt elősegítsük. Ez ország soha sem volt concentrisálva, atyáink jeles intézményeink mellett is egy eszmében soha sem forrtak össze, ezért egyik jobbra, másik balra huzott. Nemzet-életünket a municipális rendszer mentette meg; de most haladásról kell gondolkoznunk. A limitationalis körömről nézve Kossuth tbiróval kezdet fogok; de mi ennek ellentéte? az 52 lábú lény! Igyekeztemnek is egyik ága volt e város virágoztatása, hogy az itt összehalmozott sok intelligentia által concentrice dölgozhassunk. Concentrátiót látok abban mi ránk zsibbasztólag hat; mi pedig concentráljuk az eszméket, ne gyanúsítsunk. Így a fenti intézvényben mephistophelesi lábat s valamely ördögi tervet nem látok, de semmi tervet sem látok. Az országgyűlésen bizonyos dologban egyik követ »non satis usitata manu,« másik pedig »minus usitata manu« kifejezéssel akart élni. A helyt. tanács azon tagjai is, kiket mi is szeretünk, s kik, mint mi, éjjeleznek, non satis usitata — (elharapta). Tudják a RR. 15 év előtt mennyi apály és dadály ellen kelle küzdenem; néhányan irigylék sorsomat, mások azt igazolák, de az óta sok változott, az ember más, mája, tüdeje rossz, s szép időben, minálunk aequale záporosó, kimegy sétálni, bár egy orvos, neve most eszembe nem jut, gondolom Dr Pangloss, ellenzi is. (A mult országgyűlésen politicai surlódás s discussió közben Majláth János gróf ígéretet tőn, Széchenyi Istv. gr. életeirását kiadja s az előfizetést erre el is fogadta. A könyv mind eddig meg nem jelenvén, Dr. Pangloss az Athenaeum f. évi egyik számában Pest városa járdái iránt jutalomkérdést tevén, pályadíjúl Majláth érintett munkáját, vagy annak a kérdés megfejtése határidejéig meg nem jelenése esetében az előfizetési nyugtátványt tűzte ki. Erre látszik czélozni Széchenyi, miután Majláth a gyűlésen jelen volt s a szónokhoz közel állott.) S íme sétánkon temérdek koldus támad meg, s kísér lakásunkig, a város tehát lakosainak kéjelmét igyekezzék előmozdítani, és ne adjon okot hason intézvényekkel disznóhús-discussiókra. Olvastam valahol, hogy pamutgyárt akarnak emelni (erre Kossuth hívta fel a honfiakat), de erre nézve capitalistákat kell ide csalogatnunk, mert ha Indiába s az Amazon partjaira költöznek, miért ne jönnének ide is. Mint választó polgár erről

hallgattam, mert bajos beszélni ott hol nincs, ki az embert megértse. Igen én a Cencentratió barátja vagyok (s innen ugrást tesz az Indiákra s folytatva előbbi félbeszakadt gondolatát), de az ember nem csak pénzből él, hanem szükséges, hogy ha kerék törik legyen falusilak, mely befogadja az idegent sat. — Szeretem hogy a férfiú erős testében a lélek tágujon. — Többi vállalataim közt egy sétahelyt akarok felállítani még pedig political szempontbul, mert mi mindig csak várunk s végre soha rá nem érünk, úgy hogy sok ember sirkővére kellene vésni: »*rá nem ért.*« Nem elég t. RR »et voluisse sat est,« siker kell! Ha az utcán sétálunk (itt látszik ismét folytatni a sétánynál megszakadt eszmét), s egyik a másiknak nem köszön, haragszunk s mint az olló két éle állunk egymás ellenében; a sétatéren azonban próbálunk először köszönteni, később a más cigarrójáról gyújtjuk meg cigarrónkat, s végre surlódunk, ismerkedünk. Én mondtam egykor azon obsolet példát a nagyságos urról és kéményseprőről kik külön foglalkozásban és járásban éjjel találkozáván egyik a másikat ördögnek és léleknek képzelte és találkozáván a sétatéren látták, hogy az ördög a kéményseprő s a lélek a nagyságos úr volt. — (A vigalom órája, minden theoria ellenére s Magyarország drága pillanatai mellett is, elérkezett, mert mi nevettünk.)

Elnök: A helyt. tanács politiai inspectiójánál fogva mindig hozzászólhat az élelmi szerek árulásához, azonban *határozatul* kimondatik: a helyt. tanácsnak feliratik. Zsedényi megjegyzése szerint, e felírásban a nép 10 évi gyakorlatára leend hivatkozás, a város azonban minden erőszaktételtől eltiltatik.

Kossuth: A centralisationak a gróf által nyilvánított elveiben teljesen egyet értve, megvallom, hogy municipiumunk oly kincs, melynél fenségesb eszmét a statustudomány alig tudhat kigondolni, mert csak ez képes a létezőnek conserválására. Igen, haladásunkban legyen concentratio, hogy ne eldiribolva legyenek az erők, hanem ez nem egy harmadik korlátozása, de az önmagából kifolyó elem által történjék. A concentratio legyen vonzó erő az ország fővárosa iránt. Szükség van gondolatra, férfiúra, kiben concentráljanak a haladás baráti s *mind eddig is volt ily férfiú*

és ez Széchenyi István gr. volt (éljen), úgy azzá maradnia csak rajta áll, s kit a nemzet követend s én legfőképp.»

Széchenyi: »Et voluisse sat est« ezt ki szeretném törölni a szótárból; (tüzzel) siker kell, drága hazafiak! siker, senki sincs ki félre ismerjen; de tisztába kell hozni az ország helyzetét a kormánynyal. Ez előtt 25 évvel, midőn Bécsben laktam, mily megvetve néztek honunkra; s éreztem, hogy az ország hátra van; mondtam: adjatok segédkezet, de mondták, nem kell egy téglát is megmozdítani, mert az egész épület összeomlik. És így, kik az ország jövőjét kezökben tartották, még azon gondolatnál sem voltak, hogy kell tenniök; rothadásnak indult az egész s ha a rothadt rész ki nem vágatik, az egésznek apodictice el kell veszni; és minthogy az országnak fizetett Protomedicusa nem segíthetett, szakácsai mit sem tettek, én magam főztem mintudtam, s alig közelíthetém meg a nagyságot, mely után lelkem sóvárgott. Mások azonban most a kor igényei, de erről hallgatok, mert félreértésektől félhetek, ha nem itt, máshol. Nekem tán a kormány ellen kikelni legtöbb okom van. Mert nézzük a pestbudai hidat, ha ez felépül, legremekebb lesz e föld hátán; de mi a nemzet constitutiója? az, hogy mi magunk akarunk dolgozni — (itt, minthogy az alispányok beszéltek, el akart hallgatni, de halljuk! halljuk!) a budai magazineket a hidhoz nem akarák ide adni, egy és fél év után végre ide adják, miután én vagy 5 hónapot ott töltöttem Bécsben, s senki sem kívánja, hogy pénzemben kárt szenvedjek: s én még sem keltem ki a kormány ellen. Ha Austria mappáját nézem, a színek azon tarka vegyületét, látok benne egy politikát, — de ha alkotmányunk elleni rossz akaratot látnék, akkor tovább nem tűrnék, fejem, vérem menjen. Én már öreg legény vagyok, s meggondolom, hogy mit tennék én is Austria helyén; a loyaltás elvénél fogva, s a compillált machina (Austria) természete ösmeretében mondom ne gyanusítsunk, mert könnyen ott is gyanusítva, combinálva reactió születhetik. Sikerre törekedjünk. Éberség minden megtámadás ellen, kimélet gyarlóság ellen.

De, ezen marczius 15-diki ülés emlékét fentartotta a Kóst suth Pesti Hirlapja is, melynek tudósítása sokkal érdekesebb, semhogy azt olvasóinktól megvonhatnók. Ez így szól:

Ad vocem *Marhahus* de omni scibili et quibusdam aliis beszélgettünk. Vitatás közben említették t. k., hogy egy részben ez is azon centralisationalis hajlam következése, mely minden legcsekélyebb parányi dologban is egyenes intézkedést vágyik gyakorolni. Ez alkalmul szolgált gr. Sz. I.-nak nézeteit a Centralisatióról vagyis inkább a Concentratióról fejtegetni. O ugyan a felolvasott Intézkvényben centralisationális hajlamot nem lát s azt inkább annak tulajdonítja mitbizonyos rescriptumról még a deákos időkben egy országgyűlési követ mondott volt.» Egyébiránt szükségesnek látom — mond a nagyérdemű gróf — kimondani, hogy én a Concentratio embere vagyok. De minő Concentratiót értek? Azt hogy egy helyben igyekezzünk minden eszmét, minden értelmet, akaratot concentrálni s egyesített erővel dolgozni, mert másképen sikerrel nem haladhatunk. Én pedig sikert kívánok, sikert hazámiai! Én a Nemzetnek mostani bajait annak tulajdonítom, hogy ereje értelme akarata concentrálva nem volt, hogy irigységtől, apró szenvedelmektől szaggatva, egyik jobbra másik balra huzott. Hogy municipális institutióknak tartotta fenn annyi viszontagság közt életünket, azt elismerem; de most nem fenntartásról, hanem haladásról van szó. És itt, valamint igaz, hogy igen nyomoru létele volna azon nemzetnek, mely mint az arlequin csak úgy s csak akkor mozgatná tagjait, midőn és miként a centrális hatalom a sodronyt meghuzza; de viszont mi ennek az opposituma? Az, hogy ha egy testnek 52 lába van, s egyik erre, a másik amarra mozdul, bizonynyal nehezen fog előre menni. No tehát azt mondom, kell valami helynek lenni, a hol az eszmék concentrálódjanak, s azt hiszen azon helynek Buda-Pestnek kell lenni, melyen kívül én e hazában sehol ily concentrationális pontot nem lelek sehol. Ily értelemben én a Centralisatio embere vagyok. De Pest városának iparkodni kellene az ittlakás kellemeit, kéjelmeit növelni, hogy a gazdagok ide jöjjenek és örömet itt maradjanak, miszerint asztalukról majd a szegénynek is hulljon valami. De mit tett e tekintetben a város mindekkoráig? Igazán mondhatom, némileg a maga jövődjét is megrontotta. Beszélünk gyárakról, vállalkozásokról: és valóban én is azt gondolom, hogy ha akad ember a ki haszonért elmegy az Indiákra, az Amazon folyam partjára: méginkább

akadna a ki ide eljő. De az embert nem csak pusztán a haszon vezérli, a ki gazdag, az már egy kis kéjelmet is kíván magának, családjának. No már, eljő ide egy gazdag angol fabrikás, ki annyi comforthoz szokott, s ki akarja vinni gyermekeit egy kissé a szabadba. Hova menjen? Ha kocsija van s kerekei a kövezeten el nem törnek, csak kiviszik a gyermekeket valahová; de ott aztán kiteheti őket a homokra. Az ilyen állapot nem igen édesgető, nem igen alkalmas az értelmet, gazdagságot ide koncentrálni. Pedig az ilyen concentráció az a melyet én ajánlani szeretnék, s mely most is szemem előtt lebeg, midőn itt a fővárosban, — mondhatom: political tekintetből, — egy sétatért akarnék állítani. Az embereknek egymáshoz kell simulni. De az erős, a ki vezérnek született s ki erre tehetséget érez magában, hogy a mit akar egyedül, a többiek segítsége nélkül is keresztül viheti, az nem igen simul; míg a gyáva közlegény örökké elbukik s összezsugorítja magát. Össze kell hát őket hozni egymással. Az ily összesimulásra egy tisztességes sétatér, a hol mindenféle színű ember összejő, a legalkalmasb eszköz. Ma köszöntik egymást, holnap egymástól cigarrót gyujtanak, s végre majd észrevétlenül úgy járnak, mint a kéményseprőről írva van, a ki a folyosón találkozott egy pongyolán öltözött urral, s hirtelen megijedtek mindketten egymástul, ez amaz fekete ördögnek, amaz viszont ezt fehér kísértetnek nézve, míg az ablakon egy sugárka belövelvén, egymásra ráismeretek, — aztán békével ment mindenik tovább a maga dolga után. Kérem tehát alázattal a tettes Rendeket, méltóztassanak engem, — és pedig mondom political szempontból — egy sétatér felállításában pártolni.«

E tárgy bevégeztével, a marhahús stb. — De ezen gyűlésnek legfőbb tárgya most is a Bünvádi eljárás volt, stb.

A Pesti Hirlap hallgatással mellőzi, vezérszerkesztőjének s a megye első szónokának ugyanez ülésben Széchenyihez intézett egy újabb apostrophját a vezérség iránt, mely őt mások felett megilletné. ¹⁾ Ezt nemsokára derekasán el is vitázta tőle.

Az érdekes ülésnek, másnap, márczius 16-án még érdekeseb

¹⁾ A »legnagyobb magyar« elnevezést l. 200. Ugyanerről: gr. Széchenyi l. Naplói, 400. l.

folytatása lőn. A Helytartótanács megsemmisíté a megyének a törvényhozás körébe vágó határozatait. A nádornak ezuttal egy első magyar levele olvastatott fel, a minek tűnő jó hatását hamar eltörlé az »uj sérelem.« Széchenyi szakgatott jegyzetei e napról így szólnak:

»Olvastatik a decretum, a főhg magyar levelével. Zsedényi először triumfál. Szentkirályi, Nyáry miserable. Eötvös unalmas. Patay gyenge. Én Kossuth után és ellene beszélek, igen hosszadalmasan, de nem igen jól. Politikai bünt követ el a megye, a melyért lakolni fogunk. Ismét egy gravaminális diétánk lesz! Én nem vettem részt e bűnben. Ám vezessenek ki aztán azok, qui nobis haec otia fecerunt.«

A gyűlés, mitsém törődve a felsőbb tilalommal, a törvénykezési reformjavaslat részletes tárgyalásába bocsátkozék, s pontonként veszi fel ezt.

Ennek folytatása volt márcz. 17-én.

Erről Széchenyi: »Erős vágásokat osztogatok. Kossuth fájdalmas hangba megy át. — Zsedényivel sokat nevetünk. Védő és támadó szövetséget kötünk.«

A jegyzőkönyv szerint is hosszas vita fejlődött ki a nyilvánosság körül, s a többség megmutatta, hogy a nyilvánosság Magyarországon törvény által van már régen behozva, s így a megye határozata, nem hogy törvényellenes volna, de még újításnak sem nevezhető, s a megyében tényleg még 1784-ben is divatozott, stb.

Még a következő nap, márcz. 18-án is részt vett Széchenyi, s erős főfájása daczára egy hosszú és tartalmas beszédet mondott. Sőt 19-én is felszólalt, még pedig oly határozottan Kossuth ellen, hogy ez, daczára pár nap előtti nyilatkozatának, és daczára Deák csitító szavainak,¹⁾ hevesen kikelt ellene s azzal fenyegetődzött, Pataynál, hogy ezentul már mint ellenséget fogja nyilván megtámadni.

Márczius 21-én a kormány azon szűkkeblű határozata keltett nagy indignatiót, miszerint az uj Iparegyesületnek, Kos-

¹⁾ »Nagyon szerencsés keze van« mondá D.

suth művének, alapszabályait nem engedé kinyomatni. Nyáry, Kossuth, Szentkirályi hevesen kikelnek, de, Széchenyi szerint, »ügyetlenül,« s ő szép csendesen kellő »kerékvágásba« zökkenté az ügyet.

A Pesti Hírlap szerint az elvi vita a körül forgott, hogy a kormány az egyesülési jogot az alapszabályoknak felterjesztéséhez s általa leendő jóváhagyásához kötötte, míg a megye rendei azt ily formáság nélkül is föltétlenül követelték a közönségnek (!). Az elnök egy finom megkülönböztetéssel próbált kievezni, a felsőbb jóváhagyást legalább is ott tartván szükségesnek, a hol és a mennyiben köztisztviselők közreműködése is szükségesnek mutatkozik.

Ezt, a Pesti Hírlap szerint, tagadá gróf Széchenyi István, Kossuthtal teljesen egyetértvén az iránt, hogy a szabad egyesülhetés, úgy mint Angliában is divatozik, egyik oszlopa a nemzeti kifejlődésnek, sőt a haladásra okvetlen szükségesnek látja, hogy az egyesületek egészen szabadon mozoghassanak. Csodálja, hogy az országban még egy igazi egyesületet sem lát (?), mert az eddig létezők inkább csak egy-két embernek összeállása, meg sem közelítő a külföldi ezerek egyesülésének hatását. Reméli, a kormány engedni fog e kérdésben, engedni a közkívánatnak annál inkább, mert érdekében fekszik mentül tágabb tért nyitni a nyilvános egyesületeknek s általuk a titkos társulatokat elfojtani.

Történt ennek ellenében hivatkozás az 1846: XVIII. t.-cz. 55. §-ára. ¹⁾ Erre is volt felelete Széchenyinek.

A hivatkozott új törvényben, úgy mond, bizony sok javítani való van, mert némelyek a mi hiteltörvényeink közül hirtelen hozattak, kellő megfontolás nélkül. Ő igen örül, hogy az Állóhid iránti szerződés megkötöttet ama törvény előtt, mert a szerint tán soha sem fog vala az létrejönni.

A Rendeke, hivatkozva többi közt a Szederregyletekre is, felírtak a jelzett értelemben.

A következő napon is ott van Széchenyi s figyelmére méltatja a megyeház roskadozó állapotját. Kérdi, lesz-e erről valami

¹⁾ A közkereseti és részvénytársaságokról, melyek a váltótörvényekhez felterjesztendők.

gondoskodás? Mert valóban nevetséges volna, ha az alatt, míg itt e teremben a haza alapköveit rakogatjuk, hegyünkbe dülne maga a ház. A megye ceakugyan gondoskodott is a baj orvoslásáról.

Ezután már az országgyűlési utasítások fogván napirendre kerülni, Széchenyiben az a gondolat támad, hogy az Ősiség eltörlése vagy módosítása iránt valamely billt (így fejezi ki magát angolosan) dolgozzon ki s terjeszsen elő.

Ápril 2-án a pestvárosi közgyűlésen hallatja szavát, adó-kivetési ügyben, oda dolgozva mindig, hogy a polgárság azzá váljék, a minek lennie kell. Havas biztatja, hogy e körben igen népszerű, s mindent ki fog vinni, a mit akar.

Sokan már azt rebesgették, hogy Széchenyt kell a főváros polgármesterének megválasztani.

Örömmel veszi e hirt tudomását a Hirnök. Ily lord-mayort nagy nyereségnek tartana. Ha nem hozná meg ezt az áldozatot, az csakis azért lenne, hogy majd a felsőháznál fejthesse ki bölcs és üdvös eszméit.

Ápril 9-én ugyanott a város felmérétesét, s a városi házak adóztatását hozza ismét szóba. Ez ügyben 13-án küldöttséggel megy a Tanács elébe s közvetítő szerepet vállal.

Ápril 20-án a város körül huzandó hajózható csatornát indítványozza.

Ápril 23-án Borsodival van összeütközése Bozda végett stb. stb.

Ápril 29—május 6. Aldunai ut.

Az alatt itthon a kormány karhatalommal akadályozza meg az új bűnvádi eljárásnak tetteges életbeléptetését. Előleges, sérelem!

Borongó kedély. Walhalla! . . .

A jan. 7-diki megyei gyűlésen jelen van, de nem szól.

A benyomások közt, melyek Széchenyi fogékony keblére szinte rohamosan törtek, el nem hallgathatjuk t. k. Kossuth egy megdöbbenő nyilatkozatát a horvát kérdésben, vagyis, mint akkor nevezték, az illyr izgatások ügyében.

Széchenyi naplójegyzeteiben a *Repeal* szóval jelzé azt. Pest

megye majdnem egyhangulag fogadá el június 12-én úgy az indítványt, mint az indokolást, s csak utólag szólaltak fel hal-
kan egyesek ellene.¹⁾ Szabadulni ez alkalmatlan tehertől, mely
saját haladásunkban s főleg nemzetiségünknek itthon kifejtésé-
ben örökké gátol, s szítja ellenünk a gyűlöletet stb. — Elvben
nyomban elfogadták, s a többi törvényhatóságoknak is körlevél
utján ajánlották azt az elválást, s csak a módoszatok felett időz-
tek egy kissé.

A legközelebbi, júniusi gyűlés határozata ez volt: Té-
tessenek a jövő országgyűlésen lépések, miszerint a köztünk s
horvátok közti Szövetkezés olyképen módosíttassék, hogy ők mi-
tőlünk közigazgatás és *törvényhozás* tekintetében elválasztatván,
minden egybefüggésünk jövőre csak abban álljon, hogy Horvát-
ország a magyar szent korona tartománya maradjon.

Jun. 16-án Almásyhoz mennek testületileg, mint városi
biztoshoz. A gyűlésben felszólal: Nem lehet többé bizodalunk
a Tanácsban. A ki vétkes, annak bűnhődni kell. Nekünk embe-
rekre van szükségünk, és ha in gremio nem találjuk őket, ott
fogjuk keresni, a hol megtalálhatjuk. (Nem talál viszhangra, a
barátok buzgalma fagypontra alul száll.) Erre aztán, úgy mond,
indignatióját fejezi ki az egész választó polgárság felett, mivel-
hogy nyolcz nap óta egyikök sem mutatta magát a városi adó-
hivatalnál! . . .

18-án ugyanott kifakad a közügyek iránti részvétlenségök
ellen, mert a közgyűlésen alig egynehányan jelentek meg. Indít-
ványa különben elfogadtatott.

A tisztujítási mozgalmakban élénk részt vesz; de még
inkább érdeklik a követválasztásra való előkészületek. Óhajtja,
hogy az országgyűlésre választandó képviselők a város lakossá-
gának igazi képviselői, ne pedig, mint eddig, egyszerűen a tanács
megbízottjai legyenek. Örökös torzszalkodások voltak a két tes-
tület, úgymint a választott polgárság és a tanács közt. Egyszer
ez ragadta magához, egyszer amaz a kijelölési jogot, s a másik
ilyenkor csak azzal a világos óvással fogadta el az ajánlott egyé-

¹⁾ Lásd az akkori hírlapokat.

neket, hogy, mivel — quasi véletlenül — épen azok valának, a kiket ő is óhajtott!

Julius 18-án Sopron megye közgyűlésén szerepel. Jegyzetei szerint kétszer szólalt fel, először a mesterlegények vándorkönyvei, másodszer az akkor oly nagyfontosságú Ősiség kérdésében ajálva, hogy ez iránt, meg az Adó- és a Vegyes házassági ügyben a megye határozatai függőben tartassanak. A jegyzőkönyv erre vonatkozó pontja így szól: »Ezen alkalommal (Rohontzy alispán elnöki jelentése után) a KK. és RR. egyetemes kívánsága következtében a gyűlésen jelenlévő jeles hazánkfia gróf Széchenyi István ur a választmány (követutasító) munkálódásaibani részvételre felszólíttatott, mely felszólítást a tisztelt gróf örömmel fogadván, a választmány munkálódásaibani szives részvételét ajánlá ugyan, e munkálatok megkezdését azonban a jelenleg napirenden lévő s hazánk átalakulását tárgyzó kérdéseknek az irodalom mezején szenvedélylyel vegyített vitatása tekintetéből utóbbra halasztani indítványozá. Mely indítványt a KK. és RR. egyhangulag elfogadván, a választmány munkálata utóbbi végzésig felfüggesztetik.

Nem foglaltatik-e ebben elismerése egyrészt ugyan a sajtó hatalmának, melynek hivatása a korkérdések megérlelése, de másrészt a központi Pest megye vezérszerepének, mely, e kérdéseket az ország első capacitásainak részvételével folyvást napirenden tartá?!

Egyidőben a Szeder-egyletnek is gyűlése tartatott, s a 70 teritékű banket nem minden politikai czélzások nélkül folyt le. Rohonczy kezdé, Klauzál mélyebben bele ment, Henking, mint »sansculotte,« az Égalité és Liberté jeligékkel dobálódzott. »Es ist entsetzlich, wie die Leute dumm sind,« volt mindezekre Széchenyi kritikája. Hogy toastban elmondotta-e? annak nyoma nincsen.

Az alatt Szombathelyen is megemlékeztek róla. Hasonló alkalommal tartatott társas ebéden háromszor ittak a bár távollevőnek egészségére.

Visszatérve Pestre, folytatja a városi gyűléseken tevékenységét.

Augusztus 24-én a Hid alapkövetétele.

Este fáklyás zenét kap, tiltakozása ellenére. De kap egyuttal Kossuth is. S ez fényes beszédet tartva ezen alkalommal indítványozza a lánczhidnak Széchenyi nevére keresztelését. Széchenyi nem mutatta magát; helyette Kiss beszélt valamit.

A *Pesti Hirlap* Kossuth ékesszólásával hirdeté ama tény jelentőségét.

És így már most a Hid nem hypothesis többé; alapja letéve, s vele egyszersmind egy nagy *elv* lőn szentesítve; mert institutióinknak ezen legelső találkozása az örök joggal, legelső közét tévé le a *polgári egyenlőségnek*, legelső lépést lőn a terhek egyenlő viselésére. És e hid, melyet annyi küzdés várakozás után végre csakugyan létesülni enged a magyarok istene, legyen intő kéz, mely előttünk az ember és polgár kötelességének ösvényére mutasson. Eljövend egy szebb kor, midőn annyi küzdelmek, melyekkel jövendők előkészítésében megvinunk kell, nem igényelendnek többé az utónemzedéktől ily erőmegfeszítést, midőn a jelennek kivetett magnak érett gyümölcseit élvezendik az utódok. és akkor a hid emlékül álland egy lehunytt nagy időre emlékeztetve az utókort, midőn a polgárnak lemondással és a jelennek nélkülözésével kelle a boldogabb jövendőért harczolnia; és akkor ezeres fényben ragyogandnak azon jelesek nevei, kik soha nem csüggedő lélekkel munkálódának e hon jövendőjén, és millió ajak magasztalandja nevét a nagy honfinak, ki a tespedés és elaljasultság korában merészen emelvén fel férfi szavát, villám gyanánt szórta az igazságot az alvó nemzet közé, ki fáradatlan munkássággal ügyekezett jólétet teremteni e honban, s ki sikerrel koronázott tetteivel dicsőbb emléket épített magának, mint minőt nekie a művészet nyújthatna.

A *Jelenkor* pedig, mely ez időben a két kitünőség között közvetíteni óhajtott, az éji zenéről így referál:

24-én este Széchenyi J. gr. lakása előtt éji zenével tisztelgett a joggyakorló ifjuság egy része, a nemes gróf azonban nem volt hon, s így nem leheté tanúja a hódolatnak, melyre a lánczhid-talpköve letételének ünnepélye szolgált alkalmul, azon lánczhidnak, mely nélküle alkalmasint sokáig csak jámbor óhajítás maradt volna.

Ezután egyuttal Kossuth L. urat tisztelé meg zenével az érintett ifjuság éjféli tájban, névnapja előestéjét akarván ez által ünnepélyesíteni.

Kossuth népszerűségét emeli az első magyar Iparkiállítás, melyet Széchenyi nélkül, sőt majdnem ellenére, rendezett. Az egész elért a redoute-termekben; de azért hatása, úgy politikai, mint közgazdasági tekintetben, nagy volt, s elismerésre készítet é ellenfeleit is.

Széchenyi egyre dolgozik a »Garat« czimű munkáján, melynek utóbb ki nem adására határozta megát. Kedélye annyira háborog, hogy az örület vagy az öngyilkosság kísértő rémeitől alig bir szabadulni. Ritkák az öröm, a lelkesedés perczei.

Minden színezetű emberrel tanakodik a helyzet s a teendők felett. Legtöbbet Deákkal és a nádorral. Ez Metternichnek merő ellentéte, abban, hogy maga nem beszél, hanem kihallgatja az embert.

October 24-én kezdi írni hires akadémiai beszédét.

Ez nem akadályozza szokott életrendében vagy rendetlenségében. Szédítő a tárgyak sokasága, melyekkel foglalkozik. A mellett nyílt házat tart: gyakoriak az ebédek, estélyek, tanácskozmányok nála.

A beszéd csak november 18-án volt kész; 25-én felolvasta Tasnernak.

A novemberi megyei gyűlésen ismét szerepel, még pedig több napokon át egymásután.

November 16-án a megye, szem előtt tartva mindig az ő, vezérszerepét, az Adókules fontos kérdését tűzte napirendre sorba véve: 1. a földbirtokra, 2. a személyekre s 3. a kereset különböző nemeire kivetendő adókat, s ez utóbbi rovatban főleg a renyhe tőkepénzesekre czélozva, kik pénzes ládáikon ülve kényelmesen lóggatják lábaikat s nevetik a többi polgártársak veritékes napi munkáját.

Széchenyi sokáig hallgatá a kifakadásokat; végre felállott. Beszédét, bár rövid kivonatban, a pozsonyi Hirnök tudósítója után közöljük.

E fontos tárgyra — mond az idézett hirlap — előadá

véleményét gr. Széchenyi István is. Nem örömet szólok e tárgyban. Nehány év előtt az angol parlamentben Sir Robert Peel szájából hallám, hogy mindent alá kell vetni; mert a mostani angol adórendszer akkor készült. Erre azt jegyzé meg valaki, hogy t. k. azokat is meg kellene róvni, a kik nagyon hosszú beszédeket tartanak vagy haszontalan dolgokat mondanak. Most én is azt szeretném mondani: fizetessük meg azokat, a kik mozdulni semmikép sem akarnak, a kik, a hányszor valami üdvös reformról van szó, mindig nagyon sokat fontolgatnak, vagy a kik különféle politikai charlataneriákkal untatják s ámítják a jó közönséget. Nem akartam, mondom, szólni, mert amúgy is a gyanúsítások korában élünk. Én oly szerencsétlen voltam, hogy többször nem pártolhattam e n. megye indítványait, s azért szinte óvakodnom kell, nehogy engem is a fontolva haladók közé számítsanak. Ámbár a fontolás szó szerint igen jót s szépet jelent. Én haladni akarok, s a mindent megölő örökös Maradjont utálok. De ennek is, úgy látszik, anathema ereje újabb időben megszűnt már. De nehogy a tárgytól nagyon eltérjek, szólok most az Adóról. Mi ebben is nagyon elmaradtunk más nemzetek megett. Ez különben olyan szövevényes tárgy, hogy tökéletes megoldásához csak közelíthetünk, magát a tökélyt, a teljes igazságot soha nem érhetjük el. Mikép oldjuk meg e kérdést? Mi magyarok azt hisszük, hogy már mindent tudunk; de ép azért semmitse tudunk. Specialitásokhoz, mi ily dolgokban annyira szükséges, sohasem érhetünk el. De némi vizsgálásul az elmaradónak az jut osztályrészül, hogy mintegy az aratásnál foghatják meg a többi nemzeteket. Mások tapasztalásait hasznunkra fordíthatjuk. Sokat írtak már az Adóról, de abban a szakemberek mind megegyeztek, hogy a tőkepénzt nem kell megadóztatni. Egy gőzhajó-kapitányának könnyű ám az egyik partot kikerülni, de úgy kormányozni hajóját, hogy a másik partra se ütközzék, az már kissé nehezebb. Itt is vajmi könnyű a megtudható tőkéből pro momento egy kis hasznót húzni, de a hasznót az egész intézkedésre kiterjeszteni, az már nem könnyű. A pénzre vetett adó növeli a kamatot, s azonnal felrugtatja a pénz árát. Nem a tőkepénzest sujtjuk tehát, a ki a ládán

ül, hanem az adóst, a ki kénytelen tőle kölcsön venni. Mi ilyen liberalisok vagyunk. Fölfelé emelkedünk: lefelé azonban nem nézünk. A botot eltörüljük, de arról nem gondoskodunk, hogy mivel fogunk hát anélkül kormányozni stb. Hosszú beszédemért engedelmet kérek, s rövidebbre fogom szorítani, mert, ámbár adó embere vagyok, nem szeretnék mégis beszédemért adót fizetni. Mi nagyon lelkesek vagyunk; és sokan azt hiszik, hogy nem nagy észszel, de egy kis lelkesedéssel is elég messzire haladhatunk. E teremben is, ha körülnézek, úgy sejdítem, hogy több szép lélek van, mint teli ész. De én azt javaslom: kimélet, s ne egymásra tolás által próbáljunk előbbre menni. Minden osztály a maga hibáit ismerje el s azokat javítgassa. A papok is, magokba szállva, mondják el egymásnak, hogy bizony azokból a gazdag egyházi javakból jó volna valamit a népnevelésre is fordítani stb. De ha tekintjük azt a ládába heverő pénzt; miként jött az oda? Bizony szinte csak több munka és némi kis szerencse után. Hagyjuk ki az adóalapból a tőkét, mert ezzel csak még drágább lesz az, s ily rendszer által a külföldi pénzes embereket nem hogy bekecssegtetnők, hanem inkább kiszorítjuk hazánkból.

A többség aztán — az idézett lap szerint — el is állott a javaslat e pontjától.

A híres szónok (kétséggkívül Kossuth) kijelenti, hogy csak azért pártolta, mert nagyon szeretné már az adófizetést megkezdeni: s minthogy az adósok többnyire az adótól annyira irtódzó nemesek szoktak lenni, a hitelezők ezekre hárítanak át az adót stb.

Je suis sur mon beau dire, mondja Széchenyi. Ostorozom és fésülöm a triumvirátust (17-én).

A megyei budget is ekkor állapíttatott meg (összesen 170,383 pfrt). A triumvirátus alatt Kossuthot, Szentkirályit és Nyáryt kell értenünk. Mind a három mennyire különböző irányokba tereltetett később, mikor bekövetkezett az, a mit Széchenyi megjósolt, de elhárítani nem bírt!

Az akadémia évi közgyűlése 21-én kezdődött s 27-én tartott meg a zár- és diszülés a megye teremében. A beszéd, melyet Széchenyi, mint elnök, állva két óránál tovább olvasott,

gyűjteményünk egyik legjellemzőbb darabját képezi, s szó szerint itt következik. ¹⁾

Tisztelt gyülekezet! Valamint káros, sőt némi esetekben valódi átok, ha társasági és emberi viszonyinkban összekevertetnek a szerepek, szintűgy burjánozhatik csak rossz, sőt veszély oly intézetekből, melyek irányaikból esnek s céljaikat veszítik. Mert egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jobblét, s egyedül saját határait közt szorosan mozgó intézvények érhetik el teljes virágzásukat. — Tiszta fogalmakat terjeszteni, zavartakat pedig salakjaikból lehetőleg kitisztítani szintoly kötelesség tehát, mint szükséges minden egyes intézvénynek szoros határait lehető legnagyobb szabadsággal tűzni ki, hahogy a köz élet mezején munkás részt venni hátorkodunk, és több rosszat nem kívánunk életbe hozni, mint jót, és ha ábránddal be nem érjük, de sikert óhajtunk.

Legyen szabad ez okból, tisztelt gyülekezet, előterjesztésem itt, mi lebegett én előtttem, és mily célnak elérése után sovárgott én lelkem, mikor némi nagylelkű eldőlünknek már rég megpendített utmutatása nyomán, kedvezőbb sorsomnál fogva nekem is jutott azon szerencse: e jelen intézet felállításához járulhatni némileg. Legyen szabad pedig legfőképp azért tární itt fel most keblemet académiánk hivatása fölött őszintén és határozottan, mert — mi tagadás benne — veszély, nagy veszély fenyegeti még mindig sőt növekedőleg fajtánk nyelvét, s ez által nemzetségünket, minél drágább kincsünk nincs, minthogy csak ennek kiemelése, ennek művelése által léphet nemzet sajáttságos fényében a disznek fokára, mely varázskörön künt tenghet ugyan ember, sőt gyarapodhatik is hosszú évek során keresztül, mint napontai a példa, ámde csak az egy kissé lelkesbnek keble örökkén szomjan marad, a lelkiileg kitűnő pedig csak kínos epedések ualmái közt költi életét. Itt azért ideje, úgy hiszem, hogy mind

¹⁾ A beszéd hatását s az ellene nyomban intézett támadásokat első koterünkben említők. (L. 422. Helyreigazítandó, hogy nem december 1-én, hanem november 27-én volt elmondva.)

Megtartottuk Széchenyi eredeti orthográfiáját, melynek megigazítását ő mindig zokon vette.

azon ábránd, roszul fékzett keserűség s álfelfogásu vitézség ellenére, melyvel nem egy hazánkfia buzgólkodik nemzeti ügyünk körül, kivált legközelebbi időkben, végre tisztába jöjön: oly drága, de oly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajátság, némi biztossággal, és a siker némi lihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növesztetni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Midőn 1825-ben fennálló académiánk eszméje újra megpendült, újra mondom, mert hiszen, mint érintém — s becsület azoknak, kiket becsület illet — rég elismerték hazánknek némi messzebbre látó már most elhunyt hivei, hogy nyelvünk körül forogna nemzeti létünk, és ekkép ennek gyámolítása volna a teendők legaggasztóbbika; sokan, igen sokan nem birták felfogni, a teendők oly hosszú sorából mikép lehetne épen egy tisztán philologiai intézetet szemelni ki előlegesen, s körülte annyi szorgalmi, idői és pénzi erőt úgy szólván fecsérteni el, mintán, mint állíták: »Valamint önámításokban, úgy szavakban is untig gazdag volna már a bőbeszédű magyar; annyi másban, kivált a természettudományok sokágu mezején ellenében oly szegény, oly szánakozásra méltó szegény, mikép inkább másra, s kivált erre illett volna emelni hazafiui oltárt s áldozatot, minthogy a természettudományok kifejtéséből, és a polgári életre alkalmazásából háramlik legtöbb műveltség, tudomány, és így valódi erő a népekre; a függetlenségnek, köz szabadságnak s nemzeti dísznek pedig erő volna egyedüli, valóságos és tartós sarkalata.« — Mások megint, s tán legtöbben, sejtván, vagy tán egészen tisztán is érezvén, mikép kivételes körülményeinknél fogva, mégis tán nyelvünk biztosítása volna mindenekelőtt eszközzendő, átlátták ugyan, mikép nyelvére kellene ügyelni a magyarnak mindenek előtt, ha élni akar, és ekkép őszintén tapsoltak, hogy mindenek előtt oly intézetre pontosítánk össze csekély tehetségeinket, melynek közvetlen befolyása volna nyelvünk ügyére, és ekkép, habár közvetett, mégis nagy hatása nemzetiségünk kifejtésére; de abban nem láttak célirányost, hogy intézetünk nem annyira nyelvünk terjesztése, mint inkább annak — ha így mondhatni — *becsemelése* végett lón felállítva. — »Mit ér s mit használhat oly

intézet — így okoskodának megint ezek, — mely négy fal közt, és ekkép a világtul és köz élettül elszigetelve, jobbadán csak szókat gyárt, mondatokat simít, beszédköröket illeszt; mert bármily tökélyre vigye is a nyelvet, nemzetiségünk biztosítására és feldicsőítésére, bizony vajmi kis haszonnal járuland mégis, mint-hogy mindaddig, míg nyelvünk nem terjed s a palotáktul kezdve, a lakosok minden árnyéklatin és szinezet in keresztül általjánossá nem válik, mindaddig segítve rajtunk bizony nem lesz; nyelvterjesztő tanodákat kellett volna tehát inkább állítani, mint philológiai tudós társaságot alkotni, tanítókat képezni inkább, kik elszélesztve a hon külön ajku népségei közt a magyar nyelvet terjeszték vala, mintsem oly intézetet szerkeszteni, mely egyedül tudósokat egyesít, s egyedül szógyártókat nyugpénzel.«

Nyomadékos észrevételek, nem tagadhatni, és felette csábítók; csábítók pedig azért, mert Magyarország, a mesterség, művészet, tudomány bármily ágaira vessük szemeinket, valóban hátra, felette hátra van, mi ugyancsak kevéssel ezelőtt alig volt közfigyelem tárgya, most azonban oly általjánosan el lön ismerve, mikép többek közt nem egy kérdezi azt is magában, tán még azok sorát sem véve ki, kik az academia felállításához járultak, vagy azt legalább megtapsolták: valjon nem lett volna-e jobb s czélszerűbb, inkább akármi olyas másra, mi a gyakorlati életbe vág, például polytechnicum felállítására egyesülni, mint annyi kiállító erőt költeni pusztá philológiai társaság megindítására, s kivált, miután, főleg újabb időkben, úgy is amnyira nőtt s mind-egyre nő Magyarországhban a szólási viszketeg, mintha egyedül a nyelv működése által akarna kibuzogni a magyarnak minden energiája, tette nem maradván semmi. Mily eset nem ritka: mert ismert dolog, hogy valamint például oly igazgatásnál, hol határon túl sokat ülnek, sokat irnak, annál kevesebbet s felszínesbet cselekszenek; hol a törvényesinálás és egymásra halmozás már kimerítő nyereségnek tartatik, ott rendszerint a végrehajtás hiányos; s hol a képzelő erő gamón jár, ott az ítélő tehetőség fekszik rendszerint porban: úgy szinte kivétel nélküli dolog, mikép az, ki szóval erős, tetteben gyenge szokott lenni; vagy más-kép kitéve: ki minél többet szól, annál kevesebbet teszen, mint-

hogy általján véve egy bizonyos tehetség túlsapongó, felcsigázott gyakorlata annyira kimeríti a gyenge ember erejét, miképz aztán mi e kis erőbül megmarad, nem elégséges bármí egyébre. Nemzetiségünk pedig, ha épen nem is megyen hátra, és egészen nem is pangó — mi még kérdés — minden esetre oly bágyadtan, oly észrevehetlen léptekkel halad, miképz nem csuda, ha e tekintetben megínt szinte sokak előtt az mutatkozik, mintha valóban oly intézvények érdemlettek volna az academia fölött elsőséget, melyek gyorsabban terjeszték vala nyelvünket, s e szerint ilyesekre lett volna kötelesség egyesíteni azon erőket, melyekbül tudós társaságunk támadt.

Igen elérhető ennélfogva, ha sok előtt nem nagy haszní hitelben áll academiánk, minthogy mondom a cselekvési tepedésnek közepette annyi haszontalan szóvita, szófírka közt, melyben fuladozunk, bizonyára oly kitűnő csábbal mutatkozik minden olyan intézet, mely gyakorlati életre, s az általjánosságokból kiemelkedve egyes talpra esett specialitásokra képezné a magyart, miképz valósággal árnyékba esik academiánk, ha helyébe például egy életbe vágó polytechnicumot képzelnék; valamint — ha már nyelvnek tulajdonítatik az elsőség — oly intézet is sokkal kecsegtetőbb színben mutatkozik, mely nyelvünket terjeszténé, hazánkna legtávolabbi ereibe gyorsabban lövelné, mint academiánk, mely csak belterjüleg működik, és ekképz csak felette lassu léptekkel s közvetve hat nyelvünk közönségessé tételére.

Vizsgáljuk azonban a dolgot egy kissé mélyebben. Mi annál szükségesb, mert valamint akkor, midőn academiánk születék, nem egy, mást eszközlő, félre vonó javaslat gördítetett előnkbe, s mi minden megmutathatás nélkül szinte csak úgy győzheténk azok nagy tömegén, hogy t. i. mi sem mást, mint philologiai társaságot, sem különbet, mint belterjüleg működőt, állítni nem akarnnk, sőt ajánlatinkat visszahuzni vagyunk inkább készek: úgy hallik ma naponta innen amonnan, majd suttonban, majd nyilvánosan, de növekedőleg nem egy megbánás, nem egy gáncsolás, hogy mégis valósággal csak jobb lett volna valami mást állítni, mint nyelvészeti társaságot, vagy ha már ilyesnek, szinte

mintha valami makranczból történt vala az egész, teljességgel kelle születni, annak csakugyan nem nyelvünk kifaragása s kireszelése, hanem annak terjesztése körül lett volna hasznos működni, minek most már áldott gyümölcseit éldelnénk, holott az academia már úgy szólván divatból esett. Midőn, mondom, most is efféle hallatik, szükség, hogy végre tisztába jöjjön a dolog, vagy legalább kísértessék meg annak tisztába hozatala, mert ha ily nézet véleménynyé kezd alakulni — s mint látszik, valósággal azzá kezd alakulni — s szalmatűz-alkotta intézetté aljasul akademiánk is, ha csak különös testületi szellem, éberség és becsület nem hajtja keresztül minden tagját, minthogy ily egyeztető, egymást felbátorító zománcz nélkül, vajmi kevés ember oly szilárd és állhatatos jellemű, kivált honunkban, hol a szapora beleunás akármibe is oly közönséges jelenet, az állhatatosság viszont oly nagy ritkaság, hogy saját magára hagyatva, a köz vélemény nyájas ítélete nélkül sőt ellenére is, azon lelkesedéssel járjon el tisztében, melynek hijával létezhetik intézet ugyan és több ideig fennmaradhat, de mintegy lelkét vesztve, vesztí minden varázserejét is, s ez által azon hatását, mely nélkül, habár él is anyagilag, erkölcsileg okvetlen a holtak sorába süllyed.

Hadd mutassam tehát meg, hogy kivételes állásunknál fogva, sem egyéb, sem másképp működő intézet nem volt oly sürgetőleg napi renden akkor, mikor akademiánk felállítaték, mint épen akademiánk. S ha ebben sikerrel járok el, úgy hiszem, ismét köz méltánylat tárgyává leszen az; ha pedig ezt megmutatni nem vagyok képes, mi felette hihető, mert nem csak tehetségem határozott, de mai felesigázott állapotunkban nem nagyon kedveltetik a lassabban érő gyümölcs, s ekkép könnyen gyanussá tétetik a mellette emelt szó: akkor nem igen sokat várhatván a nagy közönségtől, intézetünk minden tagját ezennel ünnepélyesen felszólítom: legyen azon szent kötelesség érzetében kettőztetve éber, melylyel minden tag tartozik, kivált akkor testülete iránt, mikor az közvélemény künti, sőt elleni kezd lenni, s öltse magára azon zarándoki komolyságot, mely hivatásának emlékezetét ne engedje soha is figyelméből esni, irtsa gyökerestül ki a viszálykodás legkisebb szálkáját is kebléből, s melegüljön őszinte kéz-

fogára, szilárd vállvetésre minden bajtársával, mi nélkül testület még boldog napokban sem igen ér ezélt, annál kevesebbé, mikor borúra, sőt zivatarra kezd sötétedni az idő; ha pedig e feltételeknek nem felelhet meg, vagy megfelelni nem akar: lépjen inkább ki s hagyjon magunkra. — Heterogen szálla ne sértse egylelkü testületünket, mert ki tudja, oh nagy isten! távol van-e még tőlünk azon gyászidő, s nemzeti életek mértéke szerint nem borul-e szaporábban ránk, mint gondolnók, mikor csak testületünk fogja tán erekleve gyanánt vagy inkább bágyadtan pislogó lámpaként őrizni azon nyelvet, melyet legdrágább kincsének, nemzeti s függetlenségi alapjának elismert ugyan a magyar, de forró vérétől hajtva, bálványaitól elszédítve, nemcsak őrizni nem birta, hanem saját lábaival tiporta el.

»Valami gyakorlatira kellett volna egyesíteni erőnket, olyasra, mi az életbe vág, s nem valamire, minek legjobb esetben is csak szó és szó marad eredménye.« — Ugyan úgy? Ámde mi-bul támad emberek közt legtöbb zavar és ekkép legtöbb nyomorúság? kérdem. Tán abbul, mert szívtelenek, roszak? Valóban nem; hanem legfőképp azon felette egyszerű okbul, mert nem értik egymást. Száz eset közt tán nincs tiz, hol valami kifejezett bajnak alapját szántsándékos gabság tenné: félreértés, ebbül eredő szenvedély, ezt követő boszu. s innen folyó gyűlölet és roszakarat, meg vakság képi szinte minden emberi nyomornak sarkalatát, azaz: hogy nem értik egymást. De ugyan miért nem értik egymást? Legfőképp azért, mert az emberi nyelv — s itt egy nyelv sem érdemel tökéletes kivételt — oly kevésbé kiképzett, oly kevésbé határozott, hogy nem ritkán egyetlen egy roszul definiált szó még a legrégibb jó barátokat is rögtön heves és engesztelhetlen ellenségekké változtatja. Már most, ha igaz, mikép a köz jólétnek, köz boldogságnak elérése végett mindenk előtt a zavart és ebbül fakadó nyomort kellene, valamint a legnagyobb, úgy a legkisebb emberi társaságbul lehetőleg kirekeszteni, és ennél nincs sürgetőbb teendő; s ha továbbá igaz, mikép legtöbb zavar és ezt kísérő nyomor, félreértésekbül ered, melyeknek hibás, természet elleni rendszer okvetlen következése: akkor, úgy látszik, nincs nemzet a szerencse és előmenet oly ma-

gas fokán még, mihez képest kedvező körülményei daczára is lehetne valami józanabbat eszközölnie, mint mindeneket félre téve, előlegesen nyelve javítását venni munkába. S úgy van; mert valamint nagyobb szerű munkát, mint például a szemeink előtt épülő dunai hidat, csak úgy folytathatni akadatlanul és aránylag könnyű szerrel, ha, bár látszólag mily nagy költséggel és idővesztéssel is, minden előmunkák előlegesen jól rendezvék szintugy egyedül csak előleges, szorosan meghatározott definitiók következtében lehet nagyobb szövevényű fejtegetések- és vitatkozásokban, aránylag könnyen vagy csak átaljában is, célhoz jutni, t. i. az igazságot teljes világba helyezni, s ekkép rábeszélni s győzni. Mi okbul nemcsak látszólag, de valósággal sem lehet nemzetnek sürgetőbb és komolyabb tenni-valója, mint nyelvét lehetőleg közel vinni a szoros tudományok szabatosságához; mert csak oly nyelvvel, mely ehhez leginkább közelít, lehet aránylag legtöbbet legszaporábban saját érdeke körül felvilágosítani, a hatalom mind bel-, mind külviszonyokra nézve pedig ott van, t. i. azon nemzetenél van — legfőkép mai felvilágosult időkben, mikor egyedül a való győzhet, minthogy anyagi diadal nem győzelem. hanem elnyomás — hol a legnagyobb számot legszaporábban lehet saját érdeke körül összepontosítani. Mit aránylag könnyen egyedül kiképzett nyelvvel eszközölhetni; és ekkép ennyi és nem kevesebb felsőséget rejt kiművelt nyelv magában. Minélfogva nem is lehetne most a szabadabb vitatkozás századában, egyes nemzetekre, úgy mint a köz emberiségre nézve bármí érdekesh, mint oly nyelvnek szerkesztése, mely, valamint a stenographia bizonyosan tökéletesb a közönséges írásnál, jóllehet még a stenographia is oly felette nagy javításra képes, úgy haladná túl mai nyelveinket mind rövidségben, mind szabatoságban; minek kivihetősége egyébiránt épen nem ütközik a lehetőség szabályival össze, és az emberiség kifejtése nem egy előfutójának agyán villant már keresztül, kikről azt szokták mondani: megelőzte nemzedékét.

Habár egyedül előmeneteli és hatalomnövesztői szerként vesszük is az emberi nyelvet, az előadottakbul, azt hiszem, elég világos — s tán ebben mindenki megegyez — hogy, ha nem

legelső helyet foglal is annak kiképzése a nemzetek előmeneteli lépcsőzetén, legalább a lehető legfontosabb ügyek közé tartozik még oly nemzeteknél is, melyek az önfertőztetés és elkorcsosulás undok bűnéül menten, saját tisztaságukban emelhetik fejüket az egek felé.

De ha ez áll, és a nyelv kiképzése minden nemzetnél a lehető legfontosabb ügyek közé való, bármily szilárdul és bármily szűzességi fényben álljon is ott nemzetiség és nyelv: ugyan legyünk őszinték, mikép és mily színben mutatkozik nálunk magyaroknál, ezen ügynek sürgetős aggasztó léte még? kérdem; nem épen oly tantalusi kinok közt-e, mint szélvészszel küzdőnek a révpart, a határtalan sivatagban eltévedtnek menedék, börtönben sóvárgónak a megszabadulás, a végvonaglásban fuldoklónak a levegő; és mind ezeknél több, sokkal több, becsületvesztettnek a becsület visszanyerése? És ugyan, tisztelt gyülekezet! nem ily aggasztó színekben mutatkozik-e minden elfogulatlan előtt nyelvünk és ezzel oly szorosan egybefüggő nemzetiségünk ügye még mai időkben is? Mert mi tagadás benne, nem világlik-e még most is oly gyengén és oly bágyadtan köztünk azon nemzeti életszikra, mely kevés kivétellel nem sokkal ezelőtt egyedül szalma födelek alatt pislogott vagy kirekesztőleg a tudományok szűk körére szorítkozék, vagy csupán mintegy kivételként köz helyeken időszaki alkalmaknál lobbant lobbant fel, és innen is egy darabig egészen ki vala tiltva már? Ámde, ha az egy kissé előrelátóbb még ma is remeg nyelvünk és nemzetiségünk sorsa fölött, mikor törvény védi azt, és nem egy magyar nézett az elkorcsosulás és önfertőztetés tükrébe már, s maga magán eliszonyodva, buzgólkodik minden módon helyrehozni vagy legalább felejtetni eldődei bűneit; ha még ma időkben is remeg az előrelátóbb, legdrágább kincsünk fölött, mely mindent elérhet a magyar, nélküle pedig semmit: ugyan kérdem, tizenhét évvel ezelőtt lehetett volna-e ezer bajaink közt aránylag oly kis tehetséggel akármi célirányosbat is eszközölni, mint hazánk elhunyt, de a messze távolba néző hiveinek utmutatását követve, csekély erőnket is előlegesen nyelvünk védelme körül pontosítani némileg össze; tizenhét évvel ezelőtt, mikor az 1823-ki gyászos esetektől felrá-

zatva, aggasztólag kétes jövődő borult honunkra; mikor nyelvünk törvényesítése messze háttérben azon merész remények képében mutatkozik előttünk még, melyek megvalósítása körül kétségbe esve, nem egy hű kedély törött meg, s nem egy lett volna annak életbe léptét szívvérével megvásárlani kész, de el-esvén, mielőtt ismét élet felé fordulna a magyar, vigasztalatlan lehelé ki jobb sorsra méltó lelkét; mikor, mint az irodalom mezején, úgy a társasági viszonyok közt, ha nem is fertőztetik a magyar nyelv, a magyar nemzetiség az aljasság bélyegével többé és pedig ennyire hagyták eldőlőnk sülyedni létünk és becsületünk ezen drága és oly annyira nemes zálogát! — oly divat künti vala mégis a honi hang, és még mindig oly heterogen elem kiképzettebb köreinkben a magyarság — oh hozzuk csak emlékezetünkbe e kinos napokat, — hogy alig ismerhetett csak hazájára is, és rendszerint a távol idegenben volt kénytelen vélni magát a lelkesb, anyaföldének közepette, s ha ráismert is őt szülte földére néha, mint koszorus lantosunk *magyar költője*, ki szavakba foglalá minden hű magyarnak őszinte érzelmit: egyedül saját néma keserviben lelhet irt és vigasztalást.

Cselekvési logikánkat, mint sok másban, úgy ebben is, sokan fel nem foghatják, és azért rendszerint különösöknek, viszássoknak tartják lépteinket. De ily körülmények közt melyekről azonban csak az ítélhet méltánynyal, ki előtt nemzeti sajátság, nemzeti egészség, nem pusztá hang, s ki önámítás nélkül fel birta fogni, rothadásnak mennyire indult legyen vérünk már — ily körülmények közt, nem lehete, oh bizony nem lehete sokat tótóvázni, de rögtön parancsolólag mutatkozott előttünk — és ehhez nem kívántaték sem különös ész, sem felette nagy közgazdasági kiképzettség, hanem egyedül *hűség* — mikép csekély tehetségünkkel nekiünk is okvetlen nyelvünk megmentéséhez kelle járulnunk mindenek előtt, minthogy a becsületnek tisztába hozatala mindenek elibe, és így még a mindennapi kenyér elibe is való: koreszosulásnak induló nép pedig főkép, ha ennek tudatában él, és még sem vesz magán erőt — becsületet, ha saját nyavalygó álmaiban nem, bizony, sehol sem lel a világon egyebütt.

Felüldülési nagy kérdésünket tekintve nemcsak ferde logika

után nem indultunk tehát, de kirekesztőleg azon egyedüli szerint, melyet valamint becsület, úgy saját nemzeti fentartás, és ekkép a legszentebb kötelességérzet jelölt ki. Egészséges nemzet nem kénytelen efféle álszínben mutatkozó lépcsőzet után járni; kiléphet az legott, a műveltség bármily fokán álljon, egyenesen a cselekvés mezejére, a nyavalygónak azonban egészség kell előbb, a némának szó, mielőtt neki józan, neki szabad volna, egészséges népek lépcsőzetit követni mindenben. S ím ez kulcsa — mert hiszen nemzetiség dolgában még most is távol vagyunk a teljes egészségtől, sőt nagyobb mozgalmak közé állítva, még tán veszélyesb állapotban mint ezelőtt — miért kever oly és kivált a lelkesb magyar bármibe is annyi nemzeti fellengzést, miszerint őt mind azok, kik állásának titkaiba nem hatának — s ugyan magyarok kivül, de még született magyarokat is ide értve, hány van, ki erre elég időt s fáradságot szentelt, vagy kinek erre elég tág lelke volna — oly ábrándteli lénynek tartják, kivel teljes lehetetlen a gyakorlati élet bármily kérdését is, minden utbólvágás és mellékes tekintet nélkül, egyszerűen fontolóra venni és oldani fel. Ámde ki sokáig élt becsület nélkül, és azt visszanyerni kezdi, részint viszanyerte már, az százszorta féltékenyebb kincse körül, mint az, ki ily erkölcsi agonia közt soha nem élt. Nem ritkán házsártos lesz ez okból az, és a megbántásnak de csak árnyékát is véresen megboszolni hajlandó, ki azelőtt igen is hanyag vala e kincse körül. — Szintígy van a magyar, nyelvével, nemzetiségével. Hol más nemzet egyedül loyalis versenyzést lát, ott közüle legtöbb, kivált most, midőn egy idő óta minden szenvedelmek úgy szólván elvileg és rendszeresen felkorbácsoltatnak, elnyomást, utbanállást, türhetlen sérelmet gondol észrevehetni. Midőn más nemzet — jó egészségű emberként, ki sem öltözetére, sem eledelére nézve tulgonddal nincs — egyedül a dolog jósága után hajol, nem igen aggódván, mily oldalról s mi formákban jó az: addig a magyar mindent, a legnagyobbat úgy mint a legkisebbet, magyar köntösbe akar öltetni, és mi nem ebben jelenik meg, már gyanús előtte. Míg más nemzetű, imáiban az egek uránál gazdagságért, hatalomért, vagy erényért és hőleseségért esdeklik, hadd árassza a menny ezeket fajtája fölött el, azalatt

nem egy buzgó magyar térdve esve azért sovárogo az egek felé, bárcsak a magyar nyelv válnék általjánossá; és annyira megy, tisztelt gyülekezet, e féltékenység, mikép még testületünkben is — és nem hiszem, hogy csalódnám — tán a nagyobb rész tisztán fel nem fogva az emberi szózat legdicsőbb célját: lelkünk legmélyebb érzelmit lehető legvilágosban tárhatni ki, épen oly mértékben örül az új, habár homályosabb kitételnek, legyen csak magyar, mint a legvilágosbtul kész megtagadni a honosítást, ha idegen. — Ennyire emeli tán legtöbb tagtársunk, nyelvünknek nemzetiségünk kifejlésével egybefüggő szeplőtlenségét annak gazdagulása fölé, ennyivel magasbra a szűzesség rideg ideálját mind azon bőségnél, gazdagságnál és ebből folyó uralkodói hatalomnál, mely Minerva minden lelki tehetségének tárt agyából háramlanék ránk.

És szintígy emeli a lelkes magyar megint a magyarság külszínét is nem ritkán magasbra, mint a dolgok velejét, ha idomuk nem magyar.

De ugyan mit mutatnak és minek jelei mind ezek? Tán aggasztó symptomák, láznak kitörései, mikor hagymázra hevül a velő s minden eszméket összekever, vagy tán a végvonaglás kapkodásai már? Korántsem; sőt épen ellenkezőleg nemzeti élet-erőnknek kezességei, hogy t. i. vérünk jobb része a megsemmisüléstől visszaborzadva, nem csak mindaaon öldöklő méreg ellen, melyet nemzeti testünk magába szítt, küzdeni elég fogékony, hanem az élet egy javát, egy kéljét sem hajlandó félelemből magába venni, ha nem viseli a honi színt, csakhogy idegen elemektől még inkább elszédítve, minden nemzeti sajátágiból kivetkezve, ne dőljön örök enyészetbe. Nemcsak nem érdemel e féltékenység ennélfogva gúnyt vagy épen szánakodást, melylyel még született magyarok részéről is — oh szégyenteli vakság — oly sokszor érintetik; sőt még csak tévedésnek sem lehet nevezni azt; minthogy egyedül nemzeti hűségben veszi eredetét, azon szent hazafiui lelkesedésben, mely ha nem is erény, mint sokan állítják, hanem egyedül csalódás, mégis a legszebb erényeknek senkitől soha kérdésbe nem vett alapja, és az emberi ábrándoknak habár nem leghasznosbja is, minden esetre legnemesebbike,

s melynek legalább mi magyarok köszönhetjük, ha eddigelé minden jellem nélküli szolga gyarmattá nem süllyedtünk. — Üdv nektek s áldás rátok ez okbul ti hivek, kik ily érzelmektől, ily lelkesedéstől hevítve, hű kebellet örködétek nemzeti létünk fölött, mikor az már hajszálon függött. Titeket illet a legdicsőbb polgári koszorú: mert ha vajmi derék tett is sikeresen szembe szállni a halállal, vagy ennek karjaibul kiragadni embertársat, mennyivel derekabb még a végveszély óráiban egy egész népet megsemmisüléstől óvni meg. Igen, titeket illet az örök dicsőség, midőn mi ujabbakra, kik legnagyobb veszélyeitől megmentve vettük át nemzetiségünk ügyét, s kikre hasonlíthatlanul kedvezőbben fordultak az idők, azon szent kötelesség szállott: meg nem rontani otromba kézzel, sőt mint szemünk fényét, mint lelkiünk üdvét, óvni minden hátraeséstől, s ápolni erőnk szerint azt, mit annyi veszélyek közt egyedül a leghűbb, leggyöngédebb anyai kedély birt megmenteni, minthogy egyedül hasonló érzelem, hasonló türelem háríthatja el a magyarnak végenyészetét ezentul is, és egyedül ezekben rejlik azon feltámadási életszikra és erő, mely fajtánknak jövődőt ígér.

Nemcsak ócsárlani nem fogja a nemzeti üdülésünk szövénységébe mélyebben tekintő, ha köröm szakadtáig küzdünk nemzetiségünk ügye fölött, és e kérdés körül semmiért a világon alkura nem lépünk, bár a legfényesb csereajánlatot soha el nem fogadjuk: sőt dicsérni vagy legalább becsülni fogja e lelkiületet, midőn honunknak azon, fájdalom! nem kis számát — mely álnyelvéstől, idegen iránytul elferdítve e lelkiületet tudja mily ábrándnak nézi, és üdülésünk e nyelvét nem érti, felfogni nem képes — ha meg nem szánandja is, meg nem vetendi is, legalább soha azon iorrásnak, melyből a magyar uj díszben kiforrjon, és soha azon alapnak, melyen a magyar nép nemzetté alakuljon, bizonyára tartani nem fogja. És valóban itt ideje már, felvilágosítani, vagy határozottabban mondva: azon régóta főt talppal cserélt és így hevert eszmét helyreállítani elvégre, hogy korántsem az a szánakodásra, megvetésre, kikaczagásra méltó magyar, ki vérehez, fajtájához hű, mégis ezer méltatlanságnak vala és van kitéve, azért, mert külföldi csín és nyelv nem ékesíti őt, hanem megfor-

dítva egyenesen az érdemle szánakodást, megvetést és kacaját, ki — mert nemzeti hűség helyett némi külföldi elsőséget öltött magára kiváltságilag — ezer méltatlansággal érinthetni gondolá és gondolja honfitársát büntetlen.

Ámde azért, tisztelt gyülekezet, mivel minden kétségen tul egyedül azon féltékenység és soha meg nem törhető lelkiület alapján fejlődhetik nemzetté a magyar, melynél fogva lelkesbje mindent alája rendel a nemzetiség angyalának, azért korántsem következik még, hogy ezen féltékenység, ezen lelkiület, jóllehet csak ezekben rejlik feltámadási erőnk, nemzeti kifejlésünk alapjával is szolgáljon okvetlen: nem, de csak még az sem következik, valljon e féltékenység, e lelkiület nem fogja-e előbb sirba dönteni a magyart, mint pislogó élete maga magától alutt volna el; s pedig nem következik azért, mert valamint például az erő sem áraszt mindig áldást, sőt nem ritkán átokká fajul, jóllehet erő az egek legbeesésb adománya, és minden élet ebből buzog: szint-úgy ront a legszüzebb féltékenység, a legszebb lelkiület is kimondhatlan többet, mintsem használha, sőt még a legigazságtalanabb gyilkossá is válhatik, ha mértéken tul csapong és szenvedelemtől hevítve, maga ellen bőszi a visszahatás kérlelhetlen boszuját.

Legyen szabad ez okbul, tisztelt gyülekezet, ezen még hosszabbra terjedő előadást, mennyire a kérdés életbe vágó léte engedi, lehető rövid vonásokban azzal folytatnom: mikép lehet — saját, tán hibás, de őszinte felfogásom szerint — legbiztosabban, sőt tán kirekesztőleg nemcsak enyészettül megóvni nyelvünket és nemzetünk ezzel szorosán egybefüggő létét, hanem szilárd állást is szerezni mindkettőnek a nagy világ színpadán.

»Praeparandiákat kellett volna állítani, inkább közvetlen terjesztetni a nyelvet, mint ennek becsét, méltóságát, és ez által a nemzet legdrágább kincsét emelni.« De ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a csalódás, és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szemeiről is a fátyolnak, hogy valljon: ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, mikép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia? Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül *nyelvemeste-*

rekre, sőt legyünk rögtön magunk is mind azokká, *hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ*, s meg lesz mentve s feldicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajátságot, ily felette könnyű szerrel azonban, én legalább úgy hiszem, még csak biztosítani sem lehet, s annál kevesebbé szilárdabb s tágabb alapokra állítani; minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még.

Ki nem látja itt a különbséget, és ki azon elfogúlt, ki előtt nem világlanék tisztán fel, mily ezer sajnos tévedések közt botorkál oly sok magyar e lehető legfontosb ügyünk körül.

Csüggedni érzem erőmet, tisztelt gyülekezet, és tehetségem parányiségének tudata görcsbe vonja keblem, midőn ezen oly felette kényes életkérdés taglalásába bocsátkozom. mi már ezelőtt is nem egy ízben történt, noha siker nélkül: s pedig kivált, mert valamint — tudom — nem egy kapacitás saját vallomása szerint nem bir a dolgok mélyébe hatni, mielőtt gondolatának szót tudna találni, úgy én korlátozottabb tehetségű megint gondolatimat nem vagyok képes mindig szavakba foglalni, főkép ha annyira áradoznak belsőmben azok, mint a jelen oly felette fontos kérdés körül.

Axiomatiztaságban vélem látni érzetem kirekesztő helyességét; midőn más részről tapasztalni vagyok kénytelen. hogy hazánknak még leghűbb fiai s legkitünőbb tehetségei közül is többen, mintha nézetem csalódás volna, felette kevés kivétellel mind más, sőt épen ellenkező utakon járnak azon cél felé, melynek eléréséhez szintúgy s oly őszintén kötöm én is fajtánk megmentését és egykori feldicsőítését, mint, teljesen hiszem, ők. Egyeztető, közép utat ez esetben pedig nem látok. — Mily kínos epedések közt nézek én ennélfogva nemzetünk jövő sorsának elébe, kiki elérheti, ki fajtámhozi hűségemben bízik, minthogy vérünk egy részét nemzeti ügyünk fölött még mindig halálos fagyban szenderegni látom, és esküdni mernék, hogy bizony ez, sem megmenteni sem magasbra emelni nem fogja a hazát; midőn más részről azon irtózatoss kép áll előttem — és itt lelkemet

merném rákötni, hogy e kép nem tünemény, hanem valóság — mihez képest mind azon gyönyörű érzelem és szent lelkesedés, mely hazánknak, hála az égnek! számra mindig növekedő hű fiaiban buzog, s mi a legnagyobbak, legdicőbbnek lehetne apadhatlan forrása, nemcsak nem fogja magasbra emelni, de még csak biztosítani sem a hont, sőt egyenesen meggyilkolni azt előbb, mint gondolnók. ha, mielőtt késő, legalább vérünk jelesbjei nem okulnak azon mesterségben: oly drága, de oly annyira kényes kincs, mint nemzetiség, nemzeti sajtóság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növesztetni leginkább, sőt kirekesztőleg.

Mint fentebb bizonyítám, senki nálamnál tágabb kört nem enged azon féltékenységnak, mely nemzeti hűségből eredve, bármit is nemzeti színbe öltetni vágyik. Ha jobban buzog a magyar-nak vére, mint akárki másé, honának pusztá említésén is: ha már mennyekbe ragadtatni véli magát, mikor a magyar hölgynek ezelőtt oly sokáig néma ajkán a nemzeti hang zengedez: ha életét kockára bocsítani kész, mikor vére mentőjét csak megkarczolja is gondolja: mind ez, jöllehet sok által még most is egyedül nyavalyás kitörésnek tartatik, felette helyes s vajmi örömdetes jelenet, mert ez egyedül a visszatért becsületérv és a magához hű erőnek eredménye, s csak ebből pezsg élet és fejlőd. Ennélfogva még a kelleténél többet tenni buzgó fiatalság tulzásit is némileg megbocsáthatóknak tartom; mert ki szegheti szárnyát az élet tavaszkorában azon lelkesedésnek, mely eget kér, hol megégeti ugyan néha magát, melynek hűját azonban fiatal kebelben semmi a világon nem pótolhatja ki: mert az isteni szikrának nincs surrogatuma. S jaj, százszorta jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért.

Férfital azonban többet lehet, többet szabad követelni, s kivált olytul, ki vezetői szerepre emelkedik. De itten bűba merül lelkem, mert én legalább, felette kevés kivétellel, alig ismerek egy valóban buzgó magyart is — és ezen őszinteséggel tartozom szent ügyünknek, melynek minden személyes tekintet alája vetek — ki, bármennyi ősz haj fedné is fejét, bármily tapasztalás és életbölcsesség redőzte volna is egyébiránt velejét, mint elmeté-

vedett, ha rögeszméje (fixe Idee) pendítetik meg, többé kevesebbé ki ne vetkeznék a kölcsönös méltányosság, sőt az igazság szabályaiból is némileg, ha nyelvünk s nemzetiségünk ügye kerül szőnyegre. Ily alkalomnál a leghidegebb vérü elragadtatik, a legélesebb látásu vaksággal van verve, és a különben legméltányosb, legigazságosb is, hajlandó felejteni, sőt néha valóban egészen is felejtí az örök igazságnak soha nem változó még azon legelső szabályát is — melyet egy alkalommal sem volna szabad szemhül szalasztani — miszerint másnak soha olyast ne tégy, mit tőle sem fogadnál örömet. S annyira megy ez elfogultság, ezen felingerült állapot, mikép mindennapi eset, kivált mostani, a természetesen tul még mesterséggel is felcsigázott napokban, épen azok kikeléseit és gyanúsításit hallani legsértőbb változatokban, ha más ajku, egyenesen csak példájukat követvén, önvére mellett buzog, kik legesiklandósbak saját nemzetségük körül. Valóban szomorú, szívrepesztő látvány. Boszútlan egy hajszált sem enged fején csak érintetni is, és ez helyes; ámde mást üstökénél ragadni hajlandó, és ez is egyes viadalban vagy verekedésnél, mikor ember áll ember ellen, és anyagi erő s állati bátorság határoz legtöbbit, felette helyes lehet; nemzetnek békés ujjászületési működésében azonban ha nem is gyávaság, valóban felette nagy bűn, és a legkimélőbb kitételrel minden esetre nem kevésb, mint szánakodásra méltó, maga magán uralkodni nem tudó pajzánság; melynek, tisztelt gyülekezet, ha a mélyebben gondolkozók tapintata, és általján véve a nemzet súlya, mielőtt késő volna, féket, zablát nem vet: bizony mondom, a magyar nem *lesz*, mint azt többen oly gyönyörtelen álmodánk, de rövid idő múlva egyedül a négy betű: *volt*, fogja illusztrálni valahai létét; s pedig mert a nemzetek békés átalakulási működésében, mikor minden, bár a legkisebb erőszak is ellenhatást, és egyetlen egy igazságtalanság ezer megboszulót szüil, semmi nem győz, mint egyedül lelki többség és az örök való.

A kérdés — hogy t. i. kirekesztőleg csak egy mód által biztosíthatja a magyar nyelvét és ezzel elválhatlan nemzetiségét — előttem oly egyszerűnek, oly kézzelfoghatónak mutatkozott mindig és mutatkozik ma is, mikép soha nem tudtam eléggé

bámulni, és bámulatombul ma sem tudok kivetkezni, hommét jöhet az, hogy én e kérdés körül úgy szólván, isolálva lelem magamat.

Sokszor tölték legfeszültebb elmélkedésben napokat, éjelet ez életkérdésnek tisztába hozatala iránt; mert tudja az ég, könnyelmű, hirtelenkedő, nemzeti újjászületésünk szent ügye körül soha nem voltam. Kétkedtem, epedve habzottam, szigorún veték magammal számot, hogy valljon — mert vérem hidegebb, béketűrősem több — tán nem szeretem annyira hazámat, mint kik mindig forrnak, lelkesedéstől egy huzomban áradoznak: vagy hogy tán nincs annyi bátorságom, mint azoknak, kik mindenben az oroszlán szerepét játszani hajlandók; vagy hogy végre tán hiúsági viszketeg, különczködési szesz, vagy éppen megcsontosult makaesség homályosítja nézetemet, minélfogva nem tudnám helyeselni, sőt egyenesen kárhoztatni volnék kénytelen azon utat, melyen, felette keveset kivéve, mint mondlám, a legnagyobb rész, külön árnyéklatokban ugyan, sőt hazánk némi legkitünőbb capacitásai buzgólkodnak közelíteni azon czélhoz, melynek elérése saját szívemnek is legforróbb vágya: fajtánkuk t. i. nemcsak biztosítása, de egykori feldicsőítése is. Azonban soha nem tudtam s most sem tudom magamat e kérdések körül hibáztatni: és ekkép vagy velőm beteg, vagy azok nézete hibás, kik véleményemet nem osztják. — S most lássuk:

A magyar mélyen alutt. E közben nyelvét felejté, nemzeti színét veszté. Sok azt hitte, nem eszmél már fel többé, s el van olvasztva. De a magyar felébredt; mily halovány színben, mily torzalakban, kiki előtt ismeretes. Alig van nemzetek közt ily iszonyatos példa. Sok ezt azonban fel sem vette, sőt álfényében, mint Armida kertjében, még tetszett is magának. Többnek azonban türehtelen volt az önnegismerés e keserű képe, ánde erő nem szilárdítja keblét; kétségbe esett, s magára hagyta a hont. Voltak végre olyasok, kik dagály s szélvész daczára nem gyengültek el, s férfiak maradtak a veszély óráiban. — S ismét élet felé kezdett fordulni a haza. Oly hervadólag tengett azonban szerencsétlen vérünk, hogy lehetetlen vala, mikép mi újabbak folyvást pirulván fejletlen, aljas létünkön, az előttünk oly ragyogó példák utmutatása szerint ne ébredztünk volna azon szent kötelesség érzetére,

hasonlólag járulni hű kebellem köz anyánk ápolásához. És e nemes érzet nőttön nőtt, s hála a nagy istennek, már oly szép gyökereket vert, mikép a legszebb virágzásnak bizton elébe tekinthetni, hahogy a visszahatás *felhőszakadása* nem sodorja azokat ismét töstől ki. Ámde itt a baj, és a veszély aggasztólag mutatkozik.

Az újabb kor, buzogva a legszebb lelkesedéstől s vágytól: minél előbb ragyogni a nemzeti egészség fényében, nem bírta szellemdús hevében felfogni, hogy javulási lépcsőzetünk okvetlen csak halk lehetne, mert sülyedésünk sem vala rögtöni; felejtvén e fölött: nemzeti tekintetben mennyire javultunk legyen már, eliszonyodott csigalépteinken, s fajtánk más nemzetekhez képest még mindig oly alacsony állásán. S így lőn, hogy legtöbb magyar vak hevében úgy jutott azon tévutra, melyhez képest magán kívül keresett segítséget, valamint a hullámokkal küzdő is, ha magában nem bízik, mindent megragad, mire csak kezét teheti. »Jaj, mily kevesen vagyunk — így sopánkodának — lehetetlen, mikép emélfogva a roppant számu német- és szlávban el ne olvadjunk; terjesztetni kell tehát a nyelvet s nemzetiséget mindenek előtt.« És ez felette helyes, csakhogy a *mikép* körül forog a siker, minthogy nem minden modor vezet célhoz, sőt a mostan divatozó attul egészen eltávolít. Engem soha nem ijesztett *csékély számunk*, de fenmaradhatásunkért annál erősebben rettegtem mindig, azon okból — s ezt ki kell végre mondani — mert fajtánk anyagi mint szellemi léte oly *felette könnyű*. Itt a baj, és essünk át elvégre az önmegismerésnek ezen legkeserűbb adagán — mert csak ez után javúlhatunk teljes egészségre — mikép t. i. nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata, s e szerint épen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk oly parányi. És ezt sok magyar sejtí, és azért tüzei saját magát s másokat törhetlen bátorságra, mi felette dicsőséges, csakhogy itt megint más csalóképzetbe bukik, mi annak jele, hogy ha felébredett is már nagy száma, azért mindnyája korántsem ábrándult ki még; s a multat a jelennel s Magyarország azelőtt és mostani bajait összekevervén, oly hangulattal ül lovára most is, mintha jelenleg is törökkel vagy francziával kellene vívnia, észre sem vévén, hogy az nem

kontyos, se nem veres sipkás, kivel dolga van, de egyenesen a civilisatió, melyen kard nem fog, s mely előtt a legtiündöklőbb vitézség is térdre esni kénytelen. S ugyanis a bátorság több árnyéklatu. Van t. i. olyas, mely mindent megrohan, és még az ágyuszájtól sem fordul el: meg van olyas is, mely kitűrni tud, s minden handabanda ellenére bevárja az alkalmas időt, meg a polgárok bevével szembeszállni, s hirtelenkedésünknek gátot vetni kész. Mindkettő maga helyén arany. Sok azt hiszi: az elsőben több anyagi tán állati vegyület, a másik neműben ellenben több lelki vegyület van, s hogy az elsővel bírók e földön rendszerint — s legtöbb esetben a nélkül, hogy tudnák — gép gyanánt szolgálnak; midőn azon másik nemű bátorság tulajdonosai viszont rendszerint a gépforgatók. Már ez bármikép legyen is, tagadhatatlan marad, hogy azon katonai bátorság, ha úgy nevezhetni, melyhez képest a hős bárminek is neki rohanni kész, mit egyébiránt egy pohár pálinka, mint tudva van, igen elősegít, még korántsem elég oly szövevényes s rendszerint oly hosszadalmas munka sikeres folytatására mint egy egész nemzetnek újjászületési működése, hol az enthusiasmus ritkán használ, a hőbort pedig mindig árt, de egyedül a józan, a kiábrándult felfogás, és kirekesztőleg csak az összevető s kiszámító felsőbbség győz.

A nagyobb számban vélnek lelni üdvöt — boldog isten! — mintha bizony például 30 millió barbár néphen több magához vonzó, több magához olvasztó varázs volna, mint bármily kis számban is, ha ez a civilisatió kincsétől felcsordul. Ha ököltre, botra kerül a dolog, akkor megengedem, a nagyobb számban az olvasztói varázserő, a felsőbbség. De csak háboruban sem mindig, mert a néhány macedoni bors megtöri a számtalan persa borsót, és a kis számú hellen dicsőíti fel Marathoni síkjait; még csak háboruban sem mindig, s hát minél kevesbé még a lelki tehetségek szabad surlódási mezején, s kivált mostani századunkban, mikor az erőszak előbb-utóbb egyedül saját magának ássa sírját. De ha egyedül körülményileg nagyobb számban a nagyobb erő, mitsenki nem tagad, ugyan azt hisszük: nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki épen kezünk közé jut, mint például meszet falra, vagy mázat fazékra? És azt hisszük: parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti

sajátságából kivetkezzék? Ugyan mi magyarok tünnök-e ezentul — ezentul mondom, mert egyszer már majdnem hogy megtették rajtunk, és igen is engedelmesek lettünk — tünnök-e, mondom, ha bármily hatalom akarna is minket úgy minden legkisebb czikornya nélkül saját mintájára kaptázni, kivált ha e minta felette messze felkünnék a tökélyestől, s valljon engedelmeskednénk-e oly parancsuk, sőt még oly törvénynek is, mely ha nemzeti hűtlenséget egyenesen nem követel is, sokak alkalmazása, és kivált tartalékgondolatja által mégis zsarnokká válnék? Azt remélem, azt hiszem, még akkor sem engedelmeskednénk, ha főről főre mind megegyeztünk volna ily szabályban, s annál kevésbbé, ha ez nem történt vala így: mert e világon elidegeníthetetlen sajátok is vannak, miket tilos áruba bocsátani, mi ugyan nem egy hazai reformatornak peng ajkán, vajmi sok esetben vajmi pompásan, csakhogy rendszerint vagy nem oly sajátokra alkalmazva, mint például: becsület, erény, nemzeti hűség s több efféle, miken valóban soha és semmi esetben túladni nem szabad; vagy egyedül saját érdekeinket méltatva, másokéit azonban régi, de néha néha mégis feltűnő Döbrögi-szellemben, fitymálva, sőt gyanúsítva.

Mondják ugyan, hogy törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi ilyest nem követelnek. És ezt tudom, mert törvényeink egy hajszállal sem rendelték többet, mint hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen, és a köz igazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, melytől nem csak az ország vére nevezetét, hanem mely az alkotmányos létnek is törzsöke. Minél semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. És ha szorosan, de valósággal szorosan és nemcsak önámítgatásilag, ennél marad a magyar, és ha nem fénylik is legkedveltebb, legnagyobb divatu szinben még — mi egyébiránt semmi esetre nem lehet néhány rövid évek gyümölcse, mert hiszen kifejlett nemzetiség nem rögtön termő növény — vérünk legalább nem áll a maga ellen felbőszült szenvedelmek aggasztó veszélyivel szemközt, úgy, mint ma, mert hiszen: »Nemzetnek fentartási, kifejtési küzdelme, hahogy másban is méltányolja azt, miért maga vív, oly gyönyörteli, oly dicső látvány, mikép nincs a világon oly aljas kedély, oly durva

kebel, melyet ily jelenet őszinte rokonszenvre ne melegítne« ; mi-
dön viszont nem lehet semmi borzasztóbb, elidegenítőbb, mint
fuladás közti kapkodót látni, ki, ha feleszmélne, saját erejével
menthetné meg magát, de e helyett más életébe kap, s visszalökve
elsüllyed.

És most kérdem, s hazánk fő heveseitől kérdem: ugyan-
annál maradtak-e, mit a törvény parancsol, t. i. hogy a latin szó
helyébe lépjen a magyar, vagy kalandoztak-e ezen határon néha
túl? Régibb intézetek s egyesülések körébe, hol nem magyar
volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkuak, ugyan nem
tolta-e a magyarság magát itt-ott máról holnapra erővel be? Némi
gyülembe, némi vigalomban — oh boldog isten, nem gyermekek
vigalma-e ez? — nem lőn-e a magyar kedvéért — igaz, csak ki-
sérlet végett — kiküszöbölve gyakrabban minden egyéb nyelv,
mint mirigy? Ugyan hány szent szónoklat nem vala elvileg s
s parancsra intézve magyar nyelven oly hallgatókhoz, kiknek
tizedrésze sem veheté be azt lelki táplálékul? Bár a legkisebbe,
mi időhiány és szövevény miatt máról holnapra magyarrá át nem
alakulhata, ugyan nem furta-e magát be a magyar nyelv nyakra
főre, s ha erre gyenge vala, magas goliátként nem hangoztatá-e
nemzetboszulói haragját a nyilvánosság nem egy organuma? S
hány lenézésre, hány méltatlanságra adott alkalmat az, ha valaki
az elmezavar ez árjától mint lelketlen törzsök nem hagyá magát
egészen elsepertetni e hazában, hol épen azok részéről hallatik
nem egy fellengős szó: a kitűrni-tudásrul, az emberi méltóságrul,
a szabadságnak boszú nélkül fertőzhetlen létéről stb., kik ily
zsarnokságok, ily rögtönzések fő papjai? S ugyan e mindent egy-
szerre elárasztani akaró magyar hév nem növekedett-e már any-
nyira, hogy az, ki elég bátor bármily szerényen is emelni szavát,
mintha egy kis kimélet, egy kis béketűrés, tán messzebbre vezetne
és jobban érlelné a hazai növényt, mint a most divatban lévő
azon szünetlen korbácsolás, melynél sok még a kancsukát sem
tartja rozszabbnak, ugyan nem növekedett-e, kérdem, e tulhév
már annyira, mikép az, ki ily alakban látja a dolgot s bátran fel
is szólni mer, ne legyen kitéve, a rossz, a gyáva hazafiság, sőt a
hazaárulás legémelygetőbb piszkaival is azok részéről minden

változatokban hemoeskoltatni, kiknek — mint mondják — minden esebb vérök a kölesönös méltánylat és az egészen szabad elmesurlódás elve mellett buzog, s kik a gyanúsításnak komoly ellenei?

Az előhozott viszketegek, melyek — megengedem — jobbadán a legnemesb, csakhogy egészen még ki nem ábrándult kedélyekben veszik eredetüket, azonban általján véve oly esekélybe vétetnek — t. i. a magyarok által, és *mert hiszen nem magyar törvény elleniek*, és itt lappang a bökkenő, hogy t. i. fél és bíró egy kalap alatt áll, és a méltánylat, loyalitás és bölcsesség törvénye még vajmi sokat tilt, mit a magyar törvény nyilván nem ellenez — mikép, mintha Mátyással valóban kimult volna Magyarországbul az igazság, legtöbb fel sem foghatja, mi nagy megbántást és sérelmet lelhet mind ezen kicsiségekben (!) a más vériü, a más ajku; sőt nem egy magasztos lelketü, nemzetönállási ábrándiban bona fide még bámul is: egyenesen kegyelemnek miért nem veszi mind azt, például a szláv, mit érette és vele tenni szándoklanak, és ha kelleténél hevesebben védi vérét, miben anynyi magyar szintugy hibáz, s sokszor vajmi erős példával jár elő, mert mindennek megvan saját határa, ezt neki korántsem bocsájtja meg, de midőn oly gyanún szinte dühre hevülve, és méltán, melyhez képest valaki róla azt mondaná: »Minden, mit véredért teszesz, csak ürügy, és a köz birodalomtuli elszakítás lappang kebledben,« sarkán fordul, és keleti komolysággal — s hozzá lehet tenni, keleti igazságszeretettel is — minden lelkesezését csak ürügynek mondja, és a legoesmányabb ezimborasággal kész vádolni őt. — Ugyan férfiui, lovagias-e ez, s hozhat-e áldást?

Ámde isten előtt mind azon kísérletekben, melyekkel a tulhév vérünket terjeszteni és ekkép nemzeti létünket biztosítani buzog, nem kénytelen-e látni Magyarországbán minden más ajku — s kérdezzük meg őket, hadd szóljanak ők — sokkal többet, mint a magyar nyelv törvényesítését? Legyünk végtére igazságosak. Mert valóban az emberi nemre is mindinkább rávirrad a mennynek azon napja, midőn egyedül a igazságosak hazája fog gyarapulhatni. Álljunk helyökre, ugyan ki hagyja csak hajszálat

's kirántatni erőszakkal, ellenszegülés nélkül: mi nagy csuda tehát, ha vérük tulbuzgói még a törvény ellen is szegülnek? Mi nagy csuda, mondom, minthogy eldönthetlen, mindenütt s mindenkor tapasztalt tény — melyet nem hagyhatni ugyan helyben, mely azonban mindenütt így fejlik ki — hogy minden törvény, melynek alkalmazása szellemi körén egy rész által tulhajtatik, az által helyzi magát aránysúlyba, mikép az egy rész által viszont szigorún meg nem tartatik.

Nem elég mai időkben törvényeket írni: de azok iránt sympathiát is kell gerjeszteni. És ha valaki olyas törvénynek nem hódol, mely előtte gyűlöletes, melytől természete visszaborzad: sujthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját veszti: mert martirt emel, ez pedig fanatizmust szül. És ha mindenki rögtön nem hódol oly törvénynek, mely csak idővel s egyedül szeretetre méltó lét által vesztheti el sanyarúságát: illik-e, sőt szabad-e nekünk magyaroknak minden átállás, minden illetődés nélkül olyasokra anathemát szórni, kik ily bűnökbe esnek? Mi oly anynyira kristálytiszták vagyunk-e? Nyuljunk keblünkbe s feleljünk őszintén: illik-e, szabad-e nekünk ilyest tenni, kik szinte nemcsak pirulásra méltó hanyagok vagyunk törvényeink végrehajtásában, de még azoknak sem engedelmeskedünk mindig és mindnyájan, melyek hozatalában nemzeti lelkesedéstől forrott vérünk, vagy ilyest legalább affectált a nagyobb rész.

Valóban akarat ellen is elfordulni kénytelen ily szomorú jelenetekről a kiábrándult, s mély buba sülyed lelke: ha tapasztalja, hová vezethet vak hév és roszul fékezett lelkesedés, s hogy egyesek bűnös tulzásai néha mily rosz világba s ferde helyzetbe állíthatják a nagy közönség legszentebb érdekeit.

Oh vajmi jól tudom fölfogni, mily kimondhatlan irigységi színben mutatkozik nemzeti nagyság a nemesb kedély tükrében, s mily kinokat kénytelen érezni honunk minden hűbb fia, ha parányi, sötétségtől körülvett, maga keblében duló vérünket ama szerencsésb fajtákkal hasonlítja elfogulatlan össze, melyek a civilisatiótul környezve, vagy azzal napontai érintkezésbe léve, nagy nemzetekké alakultak, s hol, habár náluk sincs kiküszöbölve minden aljas — miből halandó tökéletesen kilábolni soha nem

képes — mégis nagy és kicsi, boldog s boldogtalan csak egy nagy családot képez, s hol legalább fő vonásokban egy érdekért, egy hazáért élve s halva, mindent már csirájában meg nem ront, meg nem gyilkol a viszálykodás, az irigység daemonia. Ily boldogság, melyhez képest anyaföldünk körül, bármennyi szimre oszoljunk is egyébiránt alább rendelt lépcsőzeteken, mindnyájunkat csak egy nagy érdek fűzne össze egy családba; ily boldogság azonban távol tőlünk. Ezt el kell ismernünk. De azért sem kétségbe esnünk nem szabad, s ellankadva a vak sorsnak átengednünk jövőnk kifejlesztését, sem önhittségtől felfúva, s minden hatalmakat felbőszítve és ellenszegülésre kihíva, erővel törekedni az után, mit kirekesztőleg csak bölcseséggel, t. i. élet- s nem egyedül szoba- és könyvbölcseséggel érhetni el.

Köztünk — azt hiszem — nincs, ki, ha épen szívverét és életét nem is akarná adni — mik egyiránt úgy is szinte csak harc mezején bocsáthatók áruba haszonnal — legalább ne volna kész, ideje, fáradsága, értelme, vagyona, szóval: tehetségének kisebb vagy tán nagyobb részét is áldozatul hozni, miszerint nemzetisége ne csak tengődve éldegéljen, de mindinkább terjedve s nemesülve, vagy inkább *nemesülve és terjedve* — mert ez a kifejlési logica — elvégre nagy, hatalmas és dicső nemzetté válik is vére.

Ámde ezt, jóllehet saját bennünk nemcsak a feltámadási, de még a fölemelkedési erő is, soha el nem érjük, ha csak lelki felsőbbség által nem. Ennek eléréseért kötelességünk tehát buzgólkodnunk.

S ím ez az egész titok, mikép menthetjük meg fajtánkat a bukástul, s mikép emelkedhetünk nagy, hatalmas, dicső nemzetté. Felsőbbség által, vagy sehogy sem.

Könyebb volna, elhiszem, s hasonlíthatlanul kényelmesb, s sokkal kevésb fáradsággal s előzvényekkel járó, ha úgy, quia sic volo sic jubeo, a honnak már minden lakosa rögtön magyarrá is válnék, vagy ha már azért magyarrá vált volna, mivel három, négy nyelv mellett szólanai még magyarul is tud. Ily kényelmesen a dolog azonban nem megy; mert valamint egyetlen egy kiképzett emberi velőben több magához vonzó, több magában olvasztó

erő van, mint ezer üres vagy zagyvatei főben, éppen úgy terjeszthet nemzetiséget is egyedül felsőbbbség és semmi egyéb; midőn a legszentebb buzgalom, a legdicsőbb vitézség, a legszilárdabb akarat, melyekkel jól irányozva — megengedem — ezer csatát lehetne nyerni, nemcsak hogy egy hüvelyknyivel sem mozdítják elő a magyarság ügyét, de éppen ellenkezőleg a lehető legaggasztóbb veszélybe bonyolítják azt, halogy ezen felette nagy dicséretre méltó tulajdonok háttérben nem világlik az erkölcsi felsőbbbség ellentállhatlan súlyával a civilisációnak varázshatalma. — Mint-hogy, hála az égnek! e földgömbön — hol nemcsak fajtája, de egész neme érdekét köteles szívében hordani minden jobbra törekedő ember, ki, mert véréért bálványozza, más fajtáját azért meg nem veti — e földgömbön, mondom, nem a jobb olvadoz az aljasban, de megfordítva s ármaný daczára, az aljas a jobb-ban: miszerint minden nép, egyet sem véve ki, csak magában, t. i. fiaiban hordozza az élet s dicsőség, vagy a halál s szégyen csiráját.

Erkölcsi felsőbbbség mindig s mindenütt győzött erőszakon. Még China félénk népe is magába olvasztá győzőjét, a hajlatlan tatárt, mert nagyobb, jóllehet aránylag oly csekély erkölcsi felsőbbbséggel bírt. — S így akárhány a példa, jóllehet eddigelé úgy szólván csak a sötétség és erőszak időkorát élte az emberiség, úgy hogy ha már a multban, az anyagi erő korában is, győzött a lelki felsőbbbségnek hatalma, alig lehet bizonyosb, miszerint annak ezentul még könnyebben s még bizonyosabban kell uralkodnia mindenben, mintán már már kezd szürkülni azon hajnal-támadat, mikor a felszabadult gondolatnak ereje mind sérthetlenebb világba állítandja a valót, mely előtt valamint le fognak omlani az előítéletek bálványai, úgy fog elhaloványulni minden zsarnok hatalom is okvetlen.

Ne keressük ennekokáért mentőnket sehol is egyebütt, mint saját, vagy inkább *személyes* erényeinkben s lelki felsőbbbségünkben: személyes tulajdonokban mondom, mert nemzetnek erénye s felsőbbbsége csak annyiban van, a mennyiben lehető legtöbb egyes tagja ugyancsak betölti saját helyét férfilag és szeplőtlen.

Képzeljünk magunknak habár csak egy millió főből álló

nemzeti családot, melyben annyi értelem súly, polgári erény, szép szokás, izlési varázs, kímélt tudomány, életbölesesség, gyakorlat tapintat, s több efféle elsőbbség volna felhalmozva, mikép mindenben segédkezet, helyes útmutatást, böles tanácsot tudna adni, minden készítményei tökélylyel volnának végezve, körében akaratlanul is jól és kellemesen érezné kiki magát, mert mind családi, mind társasági viszonyai bájteliak volnának, s mely mintegy bölesője s kinestára volna minden emberi találmányuak és előmenetelnek, intézményeinek jótékony voltát pedig kiki egyaránt éldelhetné, szóval: melyről értelem felsőbbbségénél fogva azt lehetne mondani: az oknak népe. S meg kell engednünk, — hahogy az emberiség előmeneteli, tökélyesülési vágyát kérdésbe venni nem akarjuk — mikép ily ideal népben lassanként mind annak el kellene olvadnia, ki azzal szorosb érintkezésbe jó. Maga magától, s a nélkül hogy tolakodó volna, nőne és terjedne az; mert midőn mindenben mintául szolgálhatna s példakép vétetnék, természetes, hogy lassanként mindenben utánozva is lenne, s ekkép mind nézetit, mind szokásit, és ezekkel mulhatlan érzelmit is — mert jó példa: jó tett, és ez általján mindig hálát arat — lassanként azokra ruházná, kik vele érintkezésbe jönnek, mi által nyelve is terjedne mulhatlan; mert ébredjen csak egyszer érzet, s bizony ennek tolmácsa, a rokonhangu szó, sem marad sokáig el.

Képzeljünk magunknak ily ideal népet, s kérдем: nem leszünk-e kénytelenek megvallani, mikép ilyesben határ nélkül több olvasztói varázs rejlenék, mint bár negyven-, ötvenmillió fejletlen s tudatlan egyajkuban; s hogy e szerint minden nép, és így a magyar is, sokkal nagyobb olvadási veszélyben van, ha minőségi súlylyal jó érintkezésbe, mint ha egyedül a nagy számmal volna dolga, mely elárasztthat, feldulhat, sőt meg is gyilkolhat, de elolvasztani, megsemmisíteni soha nem képes: midőn más részről világos, hogy minden nép, és ekkép a magyar is, egyedül minőség és nem szám által olvasztthat más vért magába.

Ily ideal nép azonban soha nem létezett, igaz, de azért még sincs egy nép is, mely közelebb vagy távolabb ez ideálhoz ne állana, azaz: mely más népnek átellenében, olvasztó vagy olvadó ne volna. — És im ez tárja fel előttünk az emberi események

mult és jelen titkait, hogy valljon miért nőttek és olvadtak, s miért fognak nőni és olvadni nemzetek. Minek legkomolyabban szívre veendő tanulsága az, hogy a mely nép élni akar, annak okvetlen olvasztói szerepre kell emelkednie; mert elgyengülése és kora halála ellen e földön nincs más ír.

Olvasztói felsőbbbséggel kell bírni. Igen. Ámde bír-e ilyessel az, ki szeretetre méltóság és rokonszenyverjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinort varr, s mindent veres, zöld és fejjérel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt s velőket hódított? Vagy bír-e az olvasztói felsőbbbséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért e mesterséghez, ki hős ellenét, mert oly lelkesedéssel vív vére mellett, mint ő saját véreért, a helyett hogy lovagias szellemben magához emelné, pogányilag sujtja, s hír-nevét alacsony gyanúval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogású olvasztó mester, ki nyughatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotjában, mielőtt elfogadhatóvá, izletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevétetni akarja? Vagy tán az, ki hatalomesalódásai közt, mint oroszánt, a síkra kiállítja a még fejletlen magyart, mikép minden erőt, minden hatalmat ellene bűszítsen, ellene riaszszon? Vagy tán az ért e gyöngéd mesterséghez, ki könnyebben s szaporábban nyerhető fény végett, prókatori szeszélylyel mindent gáncsol, mindent ellenez, a helyett, hogy inkább a hon bármily késő javát is tűzné ki magának szempontul? Vagy tán az jár ez életkérdésben hűkeblűleg és mély felfogással el, ki . . .

Ámde nem szükség, tisztelt gyülekezet, folytatnom e festvényt, mert a mondottakból, mennyire képes vagyok kitérni keblem érzetét, azt hiszem, eléggé kiviláglik, nézetem szerint mily tengely körül forog létünk, és ekkép valaminthelyen, úgy nemzetiség ügyében is, mi a hivatása sőt legszentebb kötelessége nemcsak társaságunknak mint testületnek, de honunk bármily nagy, bármily kis fiának is.

Nincs a haza terén egy, ki nemzetiségünket ne terjesztené, vagy azon csorbát ne ütne. Ki erkölesileg bármily kicsinyen is felsőbb, az terjeszt; midőn a bár hajszállal alantibb, csorbít, és

e körülmény közt nemcsak a magyar vér létezik, de honunk minden ajku lakosa. Mert valamint nem ritkán inkább az ellenség hibái fűznek hirkoszorút a győzőnek homloka körül, mint személyes elsőbbségei: úgy emeli a magyar vért is e hazában minden más ajkunak alantiséga, tulzása s viszont.

S ha ez áll, mit nem igen vonhatni kétségbe, hahogy a lélek fölötti uralkodást nem zavarjuk össze a test fölött gyakorolható zsarnoksággal, és azon ámtításban nem élünk, mintha már szellemileg is hódítottunk volna, mikor anyagilag győztünk: akkor az önismeretnek tükréből, feltéve, ha őszintén és mélyen vettetik abba tekintet, sok előtt tán a legváratlanabb igazságok fognak visszasugározni. Nem egy lesz köztünk még az itt jelenlevők sorában is, s annál inkább a haza tág területén, megvallani kénytelen, hogy tán épen akkor ütött legnagyobb csorbát fajtánkon, mikor a sokaság lelkesedésétől felmagasztalva és elszédítve leginkább volt azon édes hiszemben: mily óriási léptekkel, sőt sasreptileg mozdítá legyen azt elő; s egyedül azon pillanatokban munkált terjesztése körül egy kiesít, mikor magába vonulva és keves tanuk előtt, bármily kis erényeiért is sympathiát és utánzási vágyat ébreszte. Ez egyébiránt bármikép legyen is, s bármennyit s mi által járult legyen is kiki vérünk gyarapításához vagy olvasztásához: annyi igaz marad, mikép az általam most felhozott eszme mindenkinek csallhatlan hévmértékül szolgálhat, melynél fogva, ha saját magával őszinte s szigorú számot vetni akar, kiki csallhatlanul azon becses tudomáshoz jöhet, vagy valljon vérének olvasztásán működik-e szerencsétlenül, vagy szerencsésen másokat olvaszt-e abba: hommét száraz igazságilag az foly, mikép nemcsak mulasztás, de tulhév által is lehet olvasztgatni a hazán, vagy más szavakkal: hogy nemcsak a *semmit nem terők, állgyőnyörök közt élők, a haza szírvját ingyen szírók* hosszú serege járul köz anyánk gyengítéséhez és végképi meggyilkolásához, de hasonlólag a magas paripán ülők azon parancsoló osztálya is ront a hazán, mely indiscret negédtül hajtva, elég előkészület nélkül, minden erővel szembeszállni buzog, és ekkép úgy veszélyezteteti hazánk felmagasztalási díját, mint minden fejletlen erő okvetlenül legyőzetik, ha versenygésnek indul. Mikből elvégre az világ-

lik ki, hogy alkalmasint azon kevesek ápolják, dajkálják és növesztik fajtánkat leginkább, kik tőlünk tán nem is ismerve, keveset említve, s épen nem méltatva, minden pompa, zaj és követelés nélkül, szerényen, de hiven járnak el isten-rendelte mindennapi hangyamunkáikban.

Ha azonban ezen hiveknek, de azért mégis gyakorlatiaknak — mely tulajdont azért emelem itt különösen ki, mert sok előtt csak a fellengős a haza hű fia — csekély számát tekintjük, kik jóllehet nagyobbak mint körük, mégis oly kétkedő szigorúsággal töltik be helyüket, mintha arra kettőztetett erejük sem volna elégséges — és ily ember emel hazát, és nem ellenkezője — ha, mondom, ezen helyüket tökélylyel álló hiveknek csekély számát s pedig mindenben tapasztaljuk — kiknek mennyei vigasztalás lebegjen halántékik körül — akkor lehetetlen nemzeti olvasztó erőnk parányiságától vissza nem borzadnunk.

Marie-Jeanne Roland francia hölgy végepedéseinek emléke tűnik ilykor akaratlanul is előttünk fel. E szerencsétlen, mint tudva van, mikor legnemesb ámitásibul a rideg való göröngyére kilökve, éltének — melyet bevégeznie kelle — tavaszkorában elérkezett volt a vesztőhely tövéhez, történetesen a szabadság szobrával, melyet néplelkesedés emelt oda, találkozik szemközt, s helyzete iszonyatosságáról mintegy felejtkezve, elérzékenyült kebelével így rebegett az egekbe: »Oh szent szabadság, te égi malaszt, mennyi aljas, mennyi igazságtalan, mennyi embertelen bitorolja szent nevedet!« S így kiálthatunk mi is vérző szívvel, sőt piruló arczczal fel, ha előnkbe tátong azon nemzeti önfertőztetés-ásta mélység, melyet már régóta iszonyatosan feltárva látott köztünk nem egy, mikor a legmélyebb de legveszélyesebb álmot alutta még sok, s melybe még mindig örökre s könnyebben elmerülhet a magyar nemzetiség, szabadság és becsület, mint valaha. Valóban vérző szívvel, piruló arczczal így kiálthatunk fel:

»Oh dicső hazafiság, te az egek legnemesebb magzatja, ki a halhatlanok sorába emeled az anyag fiait: mennyi rút, mennyi aljas buvik tisztos palástod alá, s hány ocsmány szégyenfi, mert ajkán nemzeti szó peng, ékeskedik ezímeddel!«

S tisztelt gyülekezet, ha igaz, hogy egyedül az önmegisne-

rés keserű gyümölcse által nyerheti el teljes egészségét az emberi lélek; s ha igaz, hogy egyedül ennek egészséges léte emelhet valamint embert úgy nemzetet valódi hivatásának fényfokára: akkor írítsuk a megismerésnek keserű serlegét fenékig ki, s valljuk meg, hogy tán nincs ország e földön, hol annyira össze volna zavarva a hazafiságnak magasztos eszméje a hazai nyelvvel, mihez képest nem egy gyalázattal megrakott, erkölcsi fekélytől émelygésig rossz szagu vérrokonunk tartatik mentségre s kiméletre méltónak, sőt nem ritkán még a legjobb hazafiság hitelében is áll, s pedig egyedül: mert magyarul jól pereg nyelve, nagy szónok s ügyesen tudja viselni a magyar szerepét; mintha a hazafiság e külsői már elégségesek volnának a hazafiság legveszélyesebb mirigyeit eltakargatni. Mi nem egyebet jelent, mint velő elibe tenni külsőt, lényeg elibe színt, élet elibe halált; minthogy nincs elidegenítőbb, nincs semmi visszataszítóbb, méltó antipathiát gerjesztőbb, mint az üres, nyavalyás, bűnös kebelre ráházalt hazafiság.

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember, mert magyar, még nem érényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány ily külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert épen nincs más tulajdona, és a vak hév által mégis felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanussá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipathiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebelrel, minden efféle undok salaktul menten, a honszeretet legtisztább szellemében képesolvák vérükhöz. — S ím ez fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt nem legtisztább fényben a világ nagy színpadán, s miért nem képes civilisatói sympathiát s hódító közvéleményt gerjesztetni a legmagasztosb magyar polgári érény is oda kűn. Ám mert annyi bitor fényű álhazafiságtul van környezve és elrutítva, mely tapsot arat s bálványul emeltetik ide ben.

De forduljunk most el ez undok képtől, hol a maszlagos fény üli bitor ünnepét, s habár iszonyattal vagyunk is kénytelenek látni, a rothadásnak mennyi jeleit viseli nemzeti testünk, azért ne csüggedjünk, sőt bizzunk magunkban, s fordítsuk reményünket egy vigasztalóbb kép felé, mely szinte tárva előttünk,

mert noha számban kevesek, s ezek sem mind tiszták, azért megtörve még nem vagyunk, s nem egy hű kedély, nem egy nemes erény viraszt még vérünk mellett. S ha igaz, mikép egyetlen egynek erényeiért százezrek bűneit boszulatlan hagyja az egek haragja, miért nem volna remélenünk szabad, hogy mindazon hűség, mely vérünkben most is él, s mind véres küzdelmink, mind halálos nyugrásink közt, habár végre egyes lámpaként csak pislogva is, mindig élt és tökéletesen még soha el nem alutt, ne volna szintoly képes azon átkot is elhárítani fejünk felől, melyet hazánknak — fájdalom mondani — a legrégibb időkől fogva máig nem egy hűtlene, nem egy álbölese, mintha szándéklottan idézett vala ránk.

Bizzunk magunkban, bizzunk erőnkben, készületlen azonban soha ne lépjünk síkra, s erőnkkel jobban gazdálkodjunk mint eddigelé; mert hiába, nemzetnek regeneratiói működésében, hol minden, s kivált az idő oly drága, és minden léptek annyira gátolják, vajmi többet mozdít a szerény méh, a munkás hangya, mint a sok szópompa, meg a sok lelkesedési zaj. — S legyünk meggyőződve, minél közelebb emelkedhetünk minél többen azon nép-ideálhoz, melyet felhozék, annál biztosabban s szaporábban éri el vérünk földi üdvét; midőn viszont annál bizonyosabban és hamarább dől sírgödrébe, mennyivel inkább s többen távoznak attól, miszerint, tisztelt gyülekezet, féltékenyen óvakodva, hogy ne ártson, s törhetlen állhatatossággal működve mikép használjon, köztünk többé kevesebbé mindegyik, sőt hazánk minden fia: vérünk mentője, népesaládunk jótevője, nemzetünk feldicsőítője lehet. — Örömteljes öntudat; s azért töltse be helyét minden magyar, hű sáfárilag. S ha nem használ, de bukunk kell, s emberek előtt ki is leszen törölve emlékünks, legalább azon láthatatlan tanúk végett, kik előtt tán nem egészen megy veszendőbe mind az, mi az emberi nemet felmagasztalja, mutassuk meg, hogy volt fajtánk közt nem egy, ki nemzeti fenállásért, nemzeti felnevelésért utolsó lehellestig lankadatlan küzdve, szebb sorsra lett vala méltó.

És most, miután nem vagyok oly botor himni, mintha előadásom csak fogékony kebelre talált vala, sőt teljesen meg

vagyok, győződve, mikép nézetim igen távul esnek a mai népszerű eszméktől, mert sem a nagy tömegnek nem hizelkednek, sem tulságokra fel nem hívnak, és ekkép jóakaróim (!) csekély számát tán még inkább gyérítendik, mit azonban túrnöm kell: legyen szabad a még mondandókat nem ugyan kirekesztőleg, de mégis különösen a magyar tudós társaság tisztelt tagjaihoz irányoznom.

Lelkesedés nélkül csak félig-meddigi tökélylyel sem megy semmi, bár a legkisebb is. Hála ez okbul, hogy hazai lelkesedésünk felébredt immár úgy, mikép külbefolyás nem sülyesztheti vérünket régi fagy-álmaiba többé, sőt minden ellenséges beléavatkozás, mint inger, csak nevelni, szilárdítani fogja azt; hála, mondom, mert innen buzog népekre élet, s innen fejlődik rajok jövőndő. Lelkesedés azonban nem mindig egészséges állapot, s vajmi sokszor tör nyavalyás lobba, lázba ki, s ekkor többet s szaporábban ront, mint maga a tespedés; hiszen valamint a Pest-keresepesi színházat felrögtöncz, mert Magyarország pillanatait drágáknak tartá, s már most szinte elérte a végezcél! a csudalovat is hasonlókép csak a lelkesedés vontá be líonba, és a tíz évi drámának véget vetett csakhamar. — Fajtánk, vagy legalább annak igen nagy része egy tulságbul a másikba esett, és így hihető — s bár ne volnánk kénytelenek ezen legeslegkeserűbb serleget kiűritni, — hogy bizony helyes példákat követni, s rossz példáktól óvakodni nem igen tudó vérünk is csak saját kárán fog tanulni, s pedig mert valamint azelőtt előmenetelünk legsürgetőbb kérdéseit csak papirosra tudta mázolni, s életbe hozni nem bírta a tespedés: úgy compromittálta már eddigelé is és fogja még inkább compromittálni a tulhév, hazánk némi fiainak nyavalyás lelkesedése újraalakulásunk legsürgetőbb, legéletbevágóbb érdekeit; miszerint jövőndők valóban aggasztóbb, mint bármikor ezelőtt. Közelébb állunk ugyan azon komoly kérdés eldöntő napjához, hogy valljon leszünk-e vagy nem; ánde, mint minap olvasánk, *sziklacsucsra* felesigázva, homéct ugyan hátra többé nem, de előre épen oly kevésé léphetünk okvetlen nyakszegés nélkül, hahogy nem lépünk a lehető legnagyobb óvakodással, minden ámitás, felhevülés- s szédelgéstől menten, mihez, megvallom, nekem uap-

rul napra fogy reményem. mert ezerszer tapasztalt és soha más-kép ki nem fejtett tény, hogy hol mértékentuli erőltetés és zaklatás makacs ellenszegülést szül, ott a viszontorlások elmulhatlanul mindig bekövetkező hada közt annyira felhevül, s oly vak s makacs szenvedélyességre fajul a nagy közönség, mikép bármily óvakodást gyanúsítva, bármily okot félre lőkve, felbőszült, fékeiből kibontakozott árként mindent magával sodor a megtámadási párt, hahogy erősb; vagy esontmerekedtségre, halálos mozdulatlanságra ridegül a haza, s nincs ok, nincs rábeszélés, mely csak egy hüvelyknyi tágitást is eszközölhetne, ha viszont az ellenszegülési osztályzat győz. Mihez képest, minthogy valóban és a szavak devalvatio-szüksége nélkül *sziklacsucsra* felesigázva, ily hangulati, ily érzési körülmények és viszonyok közt kel és alkonyodik felettünk a kétes nap: vagy bukni fog vérünk előbb, mint gondolnók, vagy magasztos, de vajmi éhes és sovány sasként ülhet a civilisatiótul elszigetelt szikla kupján a magyar, míg nyavalygós, öntulbecsülési álmainak vége nem szakad; mikor aztán már minden késő lesz talán.

Ily helyzet közt, kettőztetett kötelesség, azt hiszem, hogy kiki lélekismeretesen betöltse helyét, s abból ki ne kalandozzék; mert a lehető legnagyobb bölcsesség is egyedül csak így képes, a tespedők zátonyai s a tárogatók felbőszült elemei közt, diadalosan elérni a nemzeti üdv partját.

II. Fridrik porosz fejdelem fiatal korában — így beszélik szer feletti hévtől hajtva, bizonyos csatában lovasságával a józanság elvein annyira száguldozék tul, mikép rutul visszaesapva, távul a csatatértül bizonyos hid alatt lele menedéket, hol azonban végre ráakadott — s szerenese — nem az ellenség. hanem azon örvendetes hírt hozó küldött, hogy míg ő compromittálta a csatát, addig lépten lépve előre nyomult törhetlen phalanxával, melynek minden tagja helyét állá, ősz Schwerin, s a fiatal hévnek daczára nagy nehezen ugyan, de mégis valamikép csak kiesikarta a győzelmi babért.

Legyünk mi, a magyar tudós társaság tagjai, s egyáltalában társaságunk is mint testület, ily phalanxnak kiegészítő része; s ha igaz, hogy nemzetiség és alkotmányos haladás azon egye-

düli két factor, melyen emelkedhetik vérünk, dolgozzunk rendíthetlen állhatatossággal, de itt is óvakodva, nehogy a régi előítéletek s szokások rabjait kétségbeesési ellentállásra felbőszítsük, nyelvünk lehető legmélyebb s legtágabb kifejtésén: mert habár nem is szüli a szó a gondolatot, hanem a mély gondolatból fejlődik az alkalmas szó: mégis kimondhatlan varázsszal jár a rövid, szabatos, gazdag nyelv, s ha mint nyelv közvetlen nem is bír nagy terjesztési hatással, mégis kimondhatlanul drága kincs, mert magában rejti a nemzeti fenmaradásnak zálogát.

Örizzük tehát e kinszet, tisztelt tudós társaság, s ápoljuk soha nem lankadó hűséggel; mert hiszen a most felhozott tulkalandozási vétekbe, melybe még az érintett nagy fejedelem is esett, épen úgy belévergődhetnék nemzetalakulási küzdelminkben legjobb akarata ellen is nem egy honi vezér, s akkor, ha hogy aggódásim még sem volnának tulgondnak, tulféltésnek szülöttjei, de szerencsétlenül én látnék tovább, akkor egy jobb, egy szerencsésb kornak, mely a kiábrándulás sanyar iskolájában a vesztett boldog napok kinteli visszaemlékezete közt, tán egészen megsemmisítve még nem lesz, tán jól fog esni, ha jóllehet csak már négy falak közé szorítva is, még tökéletes némaságba nem dült légyen a honi nyelv.

S ím e szomorú kép, mely koránt sincs a lehetőségek körén kün, lebegett lelkem előtt, mikor több évvel ennekelőtte, noha teli a legszebb reményekkel, még sem tudtam magamat vérünk felette kötes állása körül soha is elámítani. és akkor gondolám: tiszta lélek, tiszta szándék is siker, vagy legalább: hűségi becsület.

S mélyebb értelemben, a nélkül, hogy társaságunknak leg-távulabbról is valami politikai színt tulajdonítani ohajtanék, felfogásom szerint, e nemesb czélt hittem, hű sáfárkodásunk határin nemesak tul nem fekünni, hanem hogy társaságunk csak úgy jár el valódi szerepében, s hivatásának csak úgy felel meg magas szellemileg, ha a magyarnak nyelvkincse körül annál anyaiabb gonddal viraszt, és annak becsét, méltóságát emelni annál inkább buzog, minél kötesb jövőendő borul nemzeti önállásunkra, s minél nagyobb s nagyobb sülyedési veszélyekbe bonyolódik a hon.

A legderültebb napokban is jó a biztos menedék, s így

tán honi körülményink közt sem épen felesleges nyelvünkre nézve a biztos kikötő.

Ez azonban legrosszabb eset, melyet az egek ura távolítson, és melyet tán távolítani is fog tőlünk; hiszen vajmi sokat követelhet el az ifjuság aranykora büntetlen, mit férfiaknak meg nem bocsátnának a mennyei lakosok, vérünk pedig bizony ifju, kétségtelenül igen ifju, mert hiszen nincs az ifjuság egyetlen egy hibájának is híjával, és ez egyedüli, de semmi által ki nem pótolható kinese, t. i. kifejezhető léte. — Reméljük tehát legjobbat, s dicsőség a sikeres vezetők fejére, ha kis intézetünk háttérben, és nyelvmenekedési tekintetben, szükségtelen, hasztalan marad örökleg.

Miután egyébiránt ok nélküli remény vajmi gyöngye alapon áll, s isteneket nem annyira a szónak mint a tettnek imája indít, s ideje volna már, ha elvégre járszalagok nélkül vágyunk haladni, a férfiúi kornak körébe lépünk: könnyítsük s segítsük mi is elő legjobb tehetségünk szerint a haladók magasztos pályáját; — buzgólkodjék ennekokáért társulatunk minden tagja nyelvünket a definíciónak lehető legtisztább fokára állítani, mi által felette sok veszélytől megmentjük az igen is gyors léptekkel haladókat, mert hiába — s vegyük a dolgokat mint azok vannak, és nem mint azoknak lenniök kellene — igen sok ember csak úgy bír tiszta logika után cselekedni, ha tisztán eszmélhet; tisztán pedig csak akkor képes eszmélni, ha tiszta, határozott szavakba öntheti érzelmit. Gazdagítsuk tehát tiszta, határozott szavakkal a haza nyelvét, s e szerint ha szerencsésen csak egyetlen egy kitételre tudna is alkalmas szót fellelni az academia, úgy mindazáltal, hogy azt necsak gyűlöletessé ne tegye, sőt általa tetszetővé is váljék az eszme: egyetlen egy szót, melyet a német így tesz ki: *Klugheit*, és azt hiszem, már már megtette vala kötelességének jó részét társulatunk, s ha ma bukik, egészen hiába már nem élt, mert bátran kiléphet nép a nemzeti verseny disz-, de veszélyteli terére, ha elegendőleg felfogta az érintett szó egész jelentőségét, s a gyakorlati életnek mezején, hol minduntalan kineveti a tény az elveket, annak parancsát teljesíten soha nem hagyja, minthogy ez azon tulaj-

don, melylyel valamint ember, úgy nemzet is, habár elibe vág is eleinte a lelkesedés, villogó ész, elragadó szónoklat, széles tudomány, elvégre mindenen győz, s mely tulajdonra ekkép minden nemzetnek nagy szüksége van, s így annál inkább fejletlen, fegyver közt többé nem, de erkölcsi surlódásban annál veszélyesebben forgó vérünknek.

Azon szónak azonban, mely az érintett eszmét kitenné különösen kedvesnek, különösen rokonszenvet gerjesztőnek kellene lenni, tisztelt academia: mert jaj, ha be nem fogadja a honi kebel, minthogy akkor valódi méreggá válik, s pedig mert nincs csábítóbb, nincs közönségesb, és — fájdalom — nincs napi minden levőbb semmi is, kivált nálunk s kivált most, mint gyanúsítani s a nevetség színpadára állítani mindent, mi a mérséklet, óvakodás s türelem színárnyéklatát viseli bármily gyengéden is, mikre mind a gyávaság, félénkség, szűkkeblűség, sőt rozlelkűség bélyegét süti, vagy legalább olyannyira hajlandó sütni a fiatal hév, a magát tulbeccsülő viszketeg, meg nem ritkán a polgárok lelkesedését mellékes czélokra ügyesen használó ravaszság. — Kedves, bájoló kitételt kellene feltalálni, mondom, mikép azon nehéz, súlyos erény gyakorlata lehetőleg könnyítessék, mely a feltalálendő bölcsesség-árnyéklatu szónak életbe léptéhez van kötve; minthogy az embereknek határtalannal nagyobb, kivált az élet tavaszkorát élő része, sokkal hajlandóbb gyakorlani oly tulajdonokat, melyek számos tanu előttiek, rögtön tapsot nyernek, és ha semmi mással nem, legalább honfiak meleg kézfogásával tiüstént jutalmazvák, mintsem zarándokilag oly erényeknek élni — és azért nevezém az ilyeseket nehezeknek, súlyosoknak — melyek fel nem fogva, félre értve, gyanúsítva, sőt néha a rágalom és gyűlölet legkeserűbb mérgével illetve, rendszerint egyedül az életnek fagyszakán aratnak hálakedélyt, sőt oly sokszor egyedül a sírhant alatt.

Mozdítsuk tehát elő, könnyítsük, ha bármily kicsiben is, az ily erények gyakorolhatását, mennyire csak bírjuk, mert kialakulásunk hosszadalmas, szövevényes, göröngyteni pályáján egyedül ezek által tarthatjuk magunkat fen, s emelkedhetünk más népek fölé; és azért keressünk azon annyiszor gyanúsított tulajdonra,

helyes, alkalmas, magához édesgető kitélt előlegesen, mely minden erények közt legtovább vezet - tán megszereti és szert tesz rá, ki még híjával van, mely mindnyájunk előtt, mint érintém, a »Klugheit« szó alatt ugyan eléggé ismeretes már, csak hogy mindnyájának cselekvési szótárában valamint magyar szóval nincs kitéve eddigelé, úgy soknak csak eszméjében sem fogantzott még; mihez képest e kis szócska életbe hozása, e kis ige testté alakítása által is járuljunk ahhoz, hogy Magyarország ne csak külsőleg és ámítólag jószíniunek, megelégtűntnek, gazdagnak, fényesnek lássék;

ámde mindig növekedve s hosszú időkre terjedve belsőkép is, valódiilag jó egészségű, boldog, dicső és hatalmas legyen.

Az akadémiai beszédnek úgy előtte, mint utána Széchenyi szorgalmasan részt vett nem csak a megyei, hanem a városi közgyűléseken és bizottsági ülésekben. Ez utóbbira nézve jeligéje: *Figere pedem*. Ellenzé t. k. a tervezett két milliónyi kölcsönt s a budget-bizottságba bevásztatta magát.

Egészségével folyton rossz lábön állva, hátát ad istenének, hogy baja olyan, mely nem akadályozza a munkálkodásban! (decz. 30.)

Orvosa Balogh váltig ajánlja neki a nyugalmat. Hol vette volna ő azt!?

Még fekvé is irogat rajzónnal.

Helmeczyvel már megegyezett, hogy felesap ujságírónak. E téren fogja a Jelenkor hasábjain ellensúlyozni Kossuthot. Majd a Világot fogja átvenni.

Barátokat toborzana maga körül, de majd mind az ő ellenfelének adnak igazat. Nem szeretne meghalni így, mielőtt rendszerét egészen kifejthetné, s honfitársait úgy szándéka tisztaságáról, mint számításai biztos voltáról meggyőzhetné. Lehet-e, kérdi, ily complicált helyzetet tovább tünni? ezt a feje felett függő Damocles kardját?! . . .

Az 1843. év elején (márcziusban) Bécsben a kanczellárral, Bartallal és Szögyényivel »quasi« szövetségre lép, egy nagyobb szállást fog Pozsonyban Űrményi számára (ennek tudta nélkül)

fogadni, hogy ottan pártértekezleteket lehessen tartani. Dezseffy Emil is velök lesz. Kolovráth miniszter ellenben őt okolja, hogy a csehek közt slavismus támad! Batthyányi pedig perfidiát lát a kormány eljárásában s nem hiszi a közeledést lehetőnek.

A felsőbb körökben Széchenyi általában ünneplik, különösen kitünteté az özvegy császárné; de oly ügynek vélik megnyerhetni, mely iránt kezdettől fogva bizonynyal nem lelkesült. Schwarzenberg herczeg egy arista legiót óhajt együtt látni, a »Gesammtstaat« érdekében stb. Közlik vele az országgyűlésre szánt kir. propositiókat. Ő még a Polytechnikumot kívánja beletétetni. Metternich most sem szűn meg régi szemrehányásaival, s óva inti, hogy Magyarországon nem jó a fáklyákat lobogtatni, mert majd tüzet gyujtanak.

Ilyizgalmak és készülődések közt közeledett az országgyűlés.

Mielőtt oda felment volna, résztvett a pesti választópolgárok azon mozgalmában, mely a követválasztásra nézve inkább az eddigi, bár rossz gyakorlathoz ragaszkodott, semmint a tanács félszeg reformjait fogadta volna el. Azt hitték, hogy ily úton előbb és biztosabban érik el az igazi képviseletet, a polgárság szabad és közvetlen választása útján. A Helytartótanács tetszésökre bizta, hogy a régi mód szerint vagy szélesbített alapon hajtsák végre e most még csekély jelentőségű alkotmányos ténykedést; de később, a közhangulatra hivatkozva, határozottabb állást foglalt.

Széchenyi, ki a felterjesztést fogalmazta, megdőbbenve veszi észre, hogy a tömegeket hozzák mozgásba ellene, s ezer számra gyűjtik az aláírókat, egyelőre csak 150-et, de a kiket ő, felindulva, szemtől szembe óhajtana látni.

Kétséget nem szenved, hogy az irottakat élő szóval is elmondotta, s így gyűlési beszédei közt méltán helyet foglalhat, az akkori helyzetre különben meglepő világot vet az okirat.

»Ámbár legforróbb vágyunk az, hogy az országgyűlésre küldendő követaink választása olykép szabályoztassék, miként azok valóban az összes polgárság választottjai gyanánt jelenhesenek meg, s ily minőségük az ország többi rendei által elismeressék; s ámbár a m. Helytartó tanács april 15-én kelt rende-

téből mély hálaérzettel győződünk meg arról, hogy a mi ezélnakat a választási alap szélesbítésére s szabályozására nézve a magas kormány is böles előrelátással helyesli, sőt azt némileg megelőzni is óhajtja: mindazonáltal a fentdicért decretum szellemében, mely nekünk szabad választást enged, akár az ott említett módosítások elfogadása, akár pedig a régi mód megtartása közt, mi ez utóbbihoz érezzük indíttatva magunkat inkább ragaszkodni. És pedig azon oknál fogva, mert alázatos véleményünk szerint, tekintve ezen az ország középpontján levő városnak sajátságos helyzetét, melynek oly nagyszámú népessége van, melyben az ország egész kereskedelme összpontosul, és az értelmiség oly magas fokon áll, egy a magistratus kijelöléséből eredő választás, még bár 52 választónak hozzájárulásával is, semmi nevezetes avagy bármelyik részt is kielégíthető különbséget nem tesz s nem indokolhatja a régi usustól való eltérést; sőt inkább úgy vagyunk meggyőződve, hogy a választási módnak előleges, jól átgondolt és minden érdekeket kielégítő szabályozása nélkül, főleg a jelen pillanatban, hol épen a tiszutnajtás küszöbén állunk, hevenyében 52 egyénnek választása könnyen idézhetne elő olyas ingerültséget, mely később, kellő felvilágosítás útján, minden bizonynyal elmellőzhető lesz. Ennélfogva mi addig, a míg erről törvény nem fog végleg intézkedni, nem óhajtjuk követelünk választásánál az eddigi gyakorlat bármiféle változtatását behozva látni.»

»Hogy azonban a mi kormány atyai gondoskodását részünkről is legjobb akaratumk és tehetségünk szerint előmozdítsuk és semmit el ne mulasztunk a követválasztásoknak kellő szabatos formában rendezése és a magas országgyűlés színe előtti kellő tekintélyre emelése érdekében, hogy az ilykép az ország közjavanak leginkább megfelelhessen: a legmagasb trón elébe akarunk egy alázatos kérelemmel járulni, s előadni megkisértjük a módját, miként véljük mi mint Pest városa választó polgárai, a kik igen fontos érdekek képviseletére vagyunk hivatva, a legezelszerűbben végrehajtandónak a kérdéses választást, miszerint a magas kormány szándékainak is megfelelhessünk, s a lakosság általános megnyugvását és elégedését is elérhessük. (Ápril 22-diki közgyűlés.)

Széchenyinek, mint mondtam, aggályai támadtak az iránt, vajjon, legjobb akarata mellett is, ezuttal »jól keverte-e a kártyákat?«

Rövid napok mulva, 26-án, megjött a válasz egy magyar intimatum alakjában, mely elég jó kerékvágásba terelte a dolgot.¹⁾ Tizenkét polgárral járt ez ügyben Széchenyi informálni Budán.

Az eredmény az volt, hogy a választó polgárság már a kijelölésben is befolyást nyert. A mellett, jövőre nézve, óvást is kellett tenni, melyet ismét Széchenyi fogalmazott.

A május 3-diki gyűlésben Széchenyi vitte a szót. Ő hozta javaslatba a következő neveket: Tretter, Szekrényessy, Gozdsu, Károlyi, Császár, Koller. Károlyi leköszön, utána Borsodi is, kiknek Staffenberger kénytelen helyébe lépni.

Május 6-án volt a követválasztás, Széchenyi döntő befolyásával. Kétszer felszólalt. Elsőbben megdicsérte a tanácsot loyaltitásaért, önérzetesen hivatkozva a diadalra, melyet a választó polgárok állhatatossága e kérdésben aratott. A hat közül négy bejött a candidatióba, s a másik kettő úgyis leköszönt; tehát mind a mi embereink: »hic est vis rei.«

Azután külön beszédben ünnepelte azt az 52 polgárt, a ki a legszebb alkotmányos jog gyakorlatában ezuttal először vett

¹⁾ Maga az ápril 26-án gr. Keglevich Gábor és Csathó János aláírásával kelt intézkedés eléggye érdekes, hogy szövegét ide csatolva megismertessük:

Betsületre méltó értelmeseK és gondosak i

Maga a választott polgárság, mint a többieknek is képviselője . . . kívánván a fennállott Rendszabályok körén túl terjesztett változást az országgyűlésre küldendő követek megválasztásánál már ezen alkalommal eszközölni, s annak következtében láttatván el . . . kir. Szabályozó — eddig más királyi városok által méltó hálaival fogadott utasítással, ettől pedig — — annál kevesbé lehetne elkállani. minél kitünőbbek már annak jelei, hogy a helybeli polgárság is követeli az ebbeli királyi engedély használhatását, ennél fogva — — meghagyatík, hogy a fentemlített rendelethez szorosán ragaszkodva a követválasztást a szerint intézze stb. — A kormány nyilván felhasználta a jó alkalmat, hogy e kérdésben szabadelvűbbnek látszassék a Rendeknél.

részt. Vigasztalta őket, hogy nem sokára több jogot is nyernek stb.

A tanács négy jelöltje, ú. m. Tretter, Szekrényessy, Gozsdu és Koller közt a választás Tretterre (123 sz.) és Kollerre (73 sz.) esett.

A városi jegyzőkönyvben, melyből a fentebbi adatokat kiirtuk, megolvashatók amaz első 52 polgárok nevei is, kik e választáshoz a polgári zárt testületen kívül hozzájárultak s kiket Széchenyi haranguirozott.

Egy fél lépés volt ez is — előbbre: Széchenyi az ő sikerei közé számította azt.

Tíz sokféle benyomások között, melyeket Metternich herczeggel való újabb hosszas beszélgetései egészítették ki, egészben vére levert kedéllyel érkezik fel Pozsonyba. Metternich nyilván kimondá, hogy egyelőre tiszteletben kell tartani az ő független álláspontját; de aztán utólag minden nemével a kitüntetéseknek halmozni el. Junius 30-án a »baloldalon« foglal helyet a főrendiházban: de szinte idegennek érzi magát.

Borongásai közt Magyarországot ismét csak halva vagy halálukolva látja!

Ezek előreboesátása után kezünkbe vehetjük ismét a főrendiház Naplóját, s eddigi tapogatózásaink helyett ismét hivatalos adatok nyomán közölhetjük Széchenyinek az 1843—4-diki országgyűlésen mondott beszédeit, s többé-kevésbé fontos felszólalásait vagy közbeszólásait.

Az 1843—4-diki országgyűlés.

Az új országgyűlés, mely a hozzákötött nagy reményeket oly igen kis mértékben valósítja, május derekán nyitvatott meg.

Általános tájékoztatásul nem mellőzhetjük a már Széchenyi némi hozzájárulásával is készült királyi előadások rövid ismertetését.

A Pozsonyban május 18-án Szögyényi által aláírt királyi előadások a következő nyolcz pontokból állottak:

I. Az utóbbi országgyűlés által kiküldött országos bizottságok munkálatai.

II. A megyékben tapasztalt korteskedési kihágások s visszaélések elleni óvszerek, hivatkozással az 1790-ki előadások egy pontjára, s a Corpus Juris III. r. II. cz. 8. §-ára és az 1723 : LVIII. t.-cizikre.

III. A szabad kir. városok szavazatának megadása addig is, míg maga az országgyűlés (1790 : LXVII. és 1825 — 7 : VIII) rendeztetni fog.¹⁾

---

¹⁾ A hivatkozott törvénycikkeket, melyek a további haladás alapjainul vétettek, nem lesz felesleges röviden ismertetnünk:

II. A III. r. II. cz. 8. §-a a sz. k. városoknak, valamint a megyéknek határozathozási jogát a józanabb rész (Sanior pars) beleegyezéséhez köti.

Az 1723 : LVIII. t.-cz. De modo Celebrationis Congregationis Comitatum, meghagyja a nyilvánosságot s kellő mérsékletet, jegyzőkönyvek vitélet s a szavazás módjára nézve a törvényes szokást. (Ratio Legis et Consuetudinis.)

III. Az 1790 : LXVII. t.-cz. kilenczféle országos bizottságot (Regularis Deputatio) rendel, egy emberöltőre szóló munkaanyaggal. Ennek mintegy természetes következménye az 1827 : VIII. t.-cz., mely ama rendszeres munkálatok tárgyalását a »legközelebbi« országgyűlésre halasztja, s az illető bizottságokat kiegészíti.

IV. A közlekedési ügy rendezése s egy e célra szükséges pénz alap teremtése.

V. Hiteltörvények. (1836: XV. t.-cz. tovább fejlesztése.) Olcsó tőkék beszerzése a földművelés emlésére.

VI. Földhitelintézet. Hivatkozással az 1840: XXI. t.-cz. 19. és 20. §-ára.

VII. A pozsonyi házbirtokosok kárpótoltatása az eddig ingyen adott országgyűlési szállásokért.

VIII. Ismét a kincstári előlegek visszatérítése, melyek immár 488,566 frt p. p. és 24,313 frt v. cz. »nevezetes« összegre növekedtek fel!

A baloldal, melyen Széchenyi az ülésteremben helyet foglalt, akkor a kormánypártot jelenté.

A gróf Keglevichnél tartott pártértekezleteken Széchenyi kezdettől fogva megjelent, sőt a szót vitte. Mindjárt az első ülésben határozottan a kormány emberének vallotta magát, s kijelenté, hogy mindenekelőtt a karzatok fékezését fogja követelni, azután pedig az alsóház kezdeményezése ellenében a felsőház beavatkozását már az előkészítő bizottsági munkálatokba is. Kiviszi e körben az Ősiség »változtatását« is. Az Adó a megyékben, főleg a Deák elleni mozgalom folytán, megbukván, Széchenyi a közös teherviselés elvének más, kerülő utón, tovább fejlesztésére, s egyuttal egy országos alapnak, a kezelés felelősségével, megteremtésére újabb terveket készít s actiót indít, mely úgy az országgyűlésen, mint a megyékben visszhangot gerjeszt ugyan, de sikert utóvégre is nem fog aratni.

Első beszédjére az ellenzéki gróf Pálffy József adott alkalmat, főleg az Alsóház számára követelt kizárólagos kezdeményezési jog iránti nyilatkozatával.

V. Az 1836: XV. t.-cz. A pénzbeli elmarasztaló ítéletek végrehajtása módjáról szól s 21. §-ból áll. Az elárverezett nemesi birtokot bírói zálognak tekinti stb.

VI. Az 1840: XXI. t.-cz. a betéblázásról szól. A 19. §. egyesek nemesi javaikra nézve megengedi egy a városihoz hasonló rendes telekkönyvnek (mint Széchenyi sürgeté) behozatalát. A 20. §. addig is a különösen kijelölt birtokra történt betéblázás érvényét biztosítja minden vevő irányában.

De lássuk a Naplót.

1843. jul. 7. Szóbeli izenete a Rendeknek az előleges sérelmek, kir. előadások és a vallás tárgyában érkezett kir. leirat iránt.

Gróf Széchenyi István: — Én a tárgyhoz magához nem akarok szólani: hanem miután épen oly időszak van, melynek alapján nemzeti ujjaalakulásunknak működni kell, — vannak bizonyos kérdések, melyek egészen tisztában ninesenek; ilyen p. o. az 1791: XIII-ik törvényczikk,¹⁾ mely szinte mincs egészen tisztában: hogy csupán a ts. RR-nek van-e kezdeményi joguk? — mert méltóztassanak megengedni, — ha más nemzeteknek kifejlődését tekintjük. vannak oly tárgyak, melyek tán egyenesen ő Fölségétől függenek. mások megint egyenesen a KK. és RR. részétől: de bizonyosan vannak, lényegök és természetök szerint, olyasok is melyek megint a mélt. Fő-RR. köréből volnának eszközözlendők, és megindítandók. — Ezt előrebocsátván, úgy vélem, hogy talán gr. Pálffy Józsefabban. mit itt mondott. diplomaticai erőt helyezni nem akar: szeretném mégis, hogy itt legalább a naplóban legyen jele: hogy én a dolgot mint tökéletesen bevégzettet nem tekintem. s miszerint nekünk az iránt semmi legkisebb reclamatióink ne lehetne *in sempiternum*, óvást teszek ez ellen: mert lehetséges. hogy az utóbbi discussiók följeltesében, midőn lassanként oly rendszerre fog menni nemzetünk, mit mindnyájan szeretünk. — ez is oly dolog lesz. mely a teendők sorába esik. — Csupán azért szólottam. hogy itt a naplóban nyoma legyen annak: hogy én a kezdeményi jogot diplomatie s örökre elveszítettnek nem tekintem.

Közben sűrű conferentiák tartattak a kis és nagy casinóban. s végre Keglevicséknél. Dolgozgat egy emlékiraton Metternich számára. Ez egyelőre annyit tudat saját nézetéről. hogy az Adót, vagyis a nemesség megadóztatását, bármi czim alatt szívesen látná, de a kezelés nyilvánossága s a kormánynak országgyűlés előtti felelőssége oly eszmék. a melyek ellen tiltakoznia kellene. Más elvbarátok korainak látják még ezt a kérdést.

¹⁾ A királyi előadások tárgyalásáról és minden sérelmeknek okvetlen orvoslásáról szól, és a vitákban sokszor idézve volt. Széchenyi tiltakozásában a kezdeményezési jogra nézve Batthyányi is osztozott.

Nyilván erre czéloz a következő beszéd.

Julius 10-én ugyanaz a tárgy.

Gr. Széchenyi István: Ha vissza emlékezem a 25-diki évre, mióta országgyűlés alkalmával e helyen ülök és meggondolom az utolsó tizenhatsz év leforgása alatt mennyit ültünk, mennyit munkáltunk, mennyit izzadtunk, és mennyi eszme, mennyi vállalat keletkezett; és más észről fontolóra veszem, mily nyomorúlt eredményeket vívtunk mind e mellett ki: valóban azt vagyok hajlandó kérdezni magamban, van-e haszna alkotmányos létünknek, vagy legalább a magyar constitutióknak? Mi lehet ennek oka? Ezer tényezőket tudnék e kérdésnek megfejtésére fölhozni; legfőbbek azonban ezek: hogy semmire nincs elég pénzünk, és semmire nincs elég időnk. Mi az elsőt illeti: erről most nem szólok; ám legközelebből lesz szerencsém némelyeket körülte újságlap által közhírré tenni; méltóztassanak azt figyelemmel olvasni, — és lesz pénzünk — addig is ezen dolgot jól eleve a nm. Fő-RR. grátiájába ajánlván. — Mi pedig az időt illeti: ebből alkalmasint azért fogyunk ki rendszerint, mert fölötte ingerlékeny nép lévén, néha oly tárgyak körül, is melyek erre nem érdemesek, kelletén túl sok puskaport szoktunk elpuskázni, s aztán, mert igen bőbeszédűek vagyunk. Becsülöm én a sok bőbeszédű embert egyébiránt, és ezt tennem kell: mert hiszem magamat sem becsmérlem épen, noha saját hibám is a bőbeszédűség; nehogy azonban ez alkalommal is cselekedetem egybeütkezzék szavaimmal, röviden az a kérés: vegyük tárgyalás alá a ts. RR. felirási javaslatát; s ha azután velük egyetértünk — mert hiszem még nyíltan áll a közös tractatusnak mezeje — akkor küldjük fel e felirást az adressel vagy junctim, vagy egy nap, vagy előtte, vagy utánna — az előttem egyenlő, ebben legkisebb súlyt nem helyezek, mert itt sem elvet, sem a 13-ik articulus lényegét veszélyeztetve nem látom; és ezért én nem akarom a ts. KK. és RR. kívánságát akadályozni.

Julius 11. Vallás ügy.

Gróf Széchenyi István: A kereszténység tiszta szellemében én mindenekelőtt türelmes, és nem csak szóval, de tetteleg vagyok türelmes. Ennélfogva minden felekezetűeket tisztelván.

tisztelem annál inkább az evangelica vallásukat. Föl is szólottam e szerint mellettük mindenkor, és föl fogok szólani mindaddig, míg a reciprocitásnak elve, s nem csak szín, de lényeg szerint, kivíva nem leszen; minden, a mi innen marad, keblem vágyát kielégíteni nem fogja. — Ámde azért, mit csupán csak az idő hozhat gyökeres tisztaságba, és a min a mostani bonyodalmak és emberi szenvedelmek közt a legnagyobb bölcsesség is hasztalan munkálna, azt mostanság nem hiszem kivivhatónak; én a lehető kívánom biztosítani. A szóban levő kegyes leirat, mint én magyarázom azt, annyi jót foglal magában, mennyit most az ausztriai közbirodalomnak annyi tekintetet érdemlő körülményei közt a fejedelemtől várni lehetett. A királyi leirat, ha a dolgok mélyeibe hatni bírunk, annak a stylusától praescindálván, egy valóságos philosophiai oklevél, melynek tökéletes igazságos voltát, valami igen jó barátom szerint, az is mutatja, hogy egy résznek sem tetszik. Már pedig az igaz, hogy a népek akkor lesznek boldogok, mikor a philosophia fog ülni a fejedelmi széken és lelkesíteni a kormányokat: akkor örülök, hogy oly időben engedett élni a sors, mikor ily philosophiai leiratok, mint a jeleni, keletkeznek a fejedelmi székekről. A leirat azonban egy résznek sem tetszett. Én ezen, megvallom, nem tudtam eléggé csodálkozni. Hogy a catholika félnek része egy kis aggodásba sülyedhete, azt felfogom ugyan; de miért magyarázta azt az evangelica felekezet is roszt, azt nem értem. Mert hogy az ugy is tulságos ingerlés a kegyes leirat által még nagyobb fokra nőtt, mintha tudja Isten mi nagy veszély érte volna a hazát, az senki előtt nem titok. Tán az volt ennek oka, hogy ez esetben is, mint felette sok másban, kellettén túl meg vala töltve a puska. Ez engem igen elszomorít; mert ingerültség és szenvedelmek közt honunk javát eszközölni nem fogjuk, honunk javához pedig nekem is annyi jogom van szólani és járulni, mint bárki másnak a tág haza terén; mihezképest nem is hagyhatom helyben a királyi leirat okozta felfingerlést, mely leiratban a jót föl kellett volna lelteni, mit azonban, szenvedelmektől felhevítve, és meg akarom engedni, a hosszas és nem egészen világos stylus következtében a ts. RR. nem tudtak vagy nem akartak látni. Többnyire, valjon mi a teendő? Én radicales

gyógyszert, a jelen kérdést tekintve, nem látok sehonnan, és ekkép nem keresek egyebütt, mint az emberi nem perfectibilitásában, és az időnek végre mindent elrendező hatalmában. Most, minden érdekek szembentartásával — ha csahni nem akarjuk magunkat — csak palliatívakkal segíthetünk a dolgon. A föladás most nem egyéb, és minden körülményeket tekintetbe vevén, nem lehet egyéb, mint a bajt tűrhetővé tenni. Ezt azonban ki eszközölheti inkább, mint a fejedelem? Eddig is ugyan ki rendelte el vallási vitatkozásainkat? Mi magunk? Sehogy sem, noha elvégre kard-élre is jött a dolog. S mert ennyire, és mi több, hasztalanúl jőni nem akarunk, — terjesszük fel a dolgot Ő Felsége elébe minél előbb. Én ennél fogva, jöllehet a ts. KK. felirási javaslatában igen alaposaknak tartom azon észrevételeket, — melyeket Borsodnak tisztelt helyettese tett, és magamnak is volnának észrevételeim; azért azt mégis egész kiterjedésében pártolom, és pedig pártolom azon okból, mint mélt. Gróf Zay Károly bölcsen észrevenni méltóztatott, nehogy sok ide-oda küldözgetések után tán ismét felhevüljenek a már nagyobb higgadtságra tért kedélyek.

Julius 12. Előleges sérelmek és kívánatok (Initiativa).

Gróf Széchenyi István: Én az országgyűlésnek elején a tanácskozásokban nem vehettem részt, és megvallom, hogy az eddigi munkálatokra vonatkozó irományokat talán egészen nem is hoztam még rendbe: de két választmányon kívül azt látom, hogy más választmányok eddigelé nem is neveztettek még ki. A tegnapi ülésben volt szerencsém előadni, hogy már legalább magamra hivatkozva azt hiszem, hogy nekem országunk javára és véruink fölemelésére, — hozzájárulási s hozzászólási tekintetben — épen annyi jogom van, mint itt az igen tisztelt tábla bármely tagjának, vagy az országos rendek minden tagjának, mely Magyarország tág terén lakik. — Azt hallom, hogy most a ts. KK. és RR. része eltávozik, minthogy teremük némi változtatások által célszerűbben fog berendezetni; és azért épen most kérdem: annyi idő óta miért nem küldöttek ki országos választmányokat — mint eddig szokásban volt? hogy némi életbevágó tárgyakat kissé közelebb hozzák azok sikeres kifejlődéséhez — mert megvallom — mint igen tisztelt országbírája tegnap mondá

— én is nagy barátja vagyok a sikernek; mert több ízben jelenttettem ki csekély irataimban, hogy a »*voluisse sat est*« soha nem volt inyenre, mert én sikert kívánok; azért azt vélem, hogy igen nevezetes életbevágó tárgyakra nézve szükséges volna országos választmányt küldeni ki, például a kereskedés dolgában, a városok rendezése ügyében. Mi az ősiséget illeti, azt tartom, én voltam az első, ki annak megváltoztatása szükségét szőnyegre hoztam; és megvallo, hogy politikámnak úgyszólván ez sarkköve: nem mondom, hogy politikám helyes, vagy hogy helyesebb nem lehetne; hanem csak azt mondom, hogy politikámnak úgyszólván tengelye az ősiség. Eltörültessék vagy hiányai kijavításával módosíttassék, az nekem mindegy; mert az eltörülésben is vannak bizonyos módok: eltörülni lehet egy házat ágyúkkal, vagy ahoz értő kőművesek által, annak egyik követ a másik után leszedvén. Ezeket előre bocsátván, azt tartom, hogy a ts. KK. és RR. talán föl lennének szólítandók, hogy azon nevezetes tárgyakban, melyeknek csak néhányát soroltam elő, küldenének ki országos választmányt, hogy ezután mi is részüinkről tagokat kapcsolván ahoz, egyes erővel és értelemmel mozdítsuk azon tárgyakat elő. Még egyet vagyok bátor ezekhez hozzá toldani. A minapi ülésben mélt. gr. Pálffy előhozta azt, miszerint egyedül a ts. KK. és RR. táblájának volna kezdeményi joga; akkor csupán óváskint akartam itt ellenkező nézetemet előhozni, mert különben megvallo, hogy én az egész törvényhozási procedurát, mint ma áll, és mint a régi tapasztalás mutatja, hiányosnak tartom; és abban is, felfogásom szerint, valami nagy változásoknak s javításoknak kellene történni; hanem addig is, míg ez megtörténendik, óvásomat a naplóba irattam. Itt azzal nem vala szándékom kivívni azon elvet, mert — *dato non concesso*, — hogy a ts. KK. és RR.-nek van egyedül kezdeményi joguk, azt vellificálni nem kívánom, hogy itt közösen munkálódjunk oly tárgyakban, melyek talán ezen táblát szint annyira érdeklik, és melynek hozzájárulása nélkül talán a dolog némileg el lenne hibázva. Annál fogva azt kívánom, hogy a ts. KK. és RR. barátságosan és minden illedelemmel lennének felszólítandók, hogy ezen igen nevezetes tárgyra és talán még többekre nézve is — *pro hic et nunc* az initiativa jogát kérdés alá

venni nem akarom — országos válaszmányt küldjenek ki, hogy azután a dolgokat annál bizonyosabban hozzák szerencsés kifejtésre. Ez volna alázatos véleményem.

Úgyan jul. 12-én Széchenyi indítványa, miszerint a kerületi válaszmányokhoz a főrendi ház tagjai közül is választassanak.

Előtte szóló Teleki László kissé kiméletlen volt iránta. Nemcsak páposztaságnak (Häferlguckerei) nevezte ezen beavatkozást, hanem szemére vetette azt is, hogy szerfelett sokat beszél önmagáról s ad nauseam dicsérgeti magát, stb.

»Öt megtapsolják,« jegyzi fel Széchenyi, »engem lepisszegnek. Hagyján, fel sem veszem. Úgy látszik többségben vagyok.«

Beszéde itt következik.

Gróf Széchenyi István: Legyen szabad nekem, miután én tettem az indítványt, és azt semmi okokkal eddig nem támogattam, ezen igen nagy tiszteletre méltó táblának tagjai engedelmevel, azt egy kissé bővebben előadni. Én indítványomat csak arra szorítám — mert hiteles tudományom nincsen, hogy ezen tekintetben valami történt-e vagy sem — hogy egyenesen a ts. KK. és RR. lennének csak felszólítandók, hogy országos válaszmányt, mint eddig szokásban volt — jó, rossz sikerrel, más kérdés — küldjenek ki; hanem tisztelt barátom gr. Teleki László és b. Eötvös József urak beszédeiből azt veszem ki: hogy már ilyes provisiók történtek, és hogy már alkalmasint, mint a múlt országgyűlésen történt, válaszmányok küldettek ki a kerületi ülésekből. Méltóztassanak tehát megengedni, hogy egyenesen a dologra nézve azon suppositumban, hogy a méltóságos uraknak arról tudományuk van szólhassak. M. Fő-RR.! Igen örülök, hogy tegnap és tegnapelőtti napokon, nyíltan és őszintén megvallom, azon gőz, azon valóságos gőz, melyet tapasztalék itt, hogy szerencsésen légbe repült; és így távol vagyok attól, valami indítvány által uj gőzt csinálni akarni, — nem ez volt intentióm; legkisebb ingerültség nélkül akartam nézeteimet előadni. — B. Eötvös József szokott ékesszólásával előhozott némelyeket, melyek igen tetszettek: de megvallom, azokat éppen nem tartom gyakorlatinak. — Éppen azt méltóztatott a tisztelt báró mondani, hogy a ts. KK. és RR. indítványát vagy munkálátát is itten módosítani

vagy ellenezni lehet: de kérem, hogy remélhetem annak hatását, miután indítványomat még meg sem akarják hallgatni; hanem minden okoskodást azért tartanak rosznak, mert első tekintetre népszerűnek nem látszik! Kérdem: tettem e a hazára nézve valaha rossz indítványt? Ha tehát itt e helyen nem erőtetésnek, nem annak helye van, hogy egy bizonyos opiniónak, török szakad, keresztül menni kell: legalább azt hiszem, hogy oly indítványnál, melyet teszek, — személyemnek nem adok bizonyos pondust, nem is becsmérlem egészen magamat — még is úgy gondolnám, hogy szavaimnak e tekintetben még is lehetne némi hatása. A váltótörvényeket hozta föl a méltóságos báró — és azt mondá: hogy szívesen fogja fogadni, hogy ha e részben javítást indítványozok (felkiáltás: gr. Zichy Ferencznek mondatott az); azt hittem, hogy az én szavaimra mondatott, — de mindegy, és azt állítom: hogy mi engemet illet, elég észrevételeket tettem a mult országgyűlésen a váltótörvény javaslatra nézve: a szenvedélyek azonban föl voltak ingerülve; mind a mellett megmondám: hogy a váltótörvények hiányosak, — megmondám — tudja isten, mi lesz abból: megmondám, hogy azokat változtatni kell; — de a felelet az volt: a dolgot nem kell akadályoztatni. Én mind ezeket előre megmondottam, de capacitások azt válaszolák, jól van így is; kötelességemet mindig teljesíteni fogom, és ilyes dolgok iránt mindig föl fogok szólalni: de kérdem, lesz-e felszólalásomnak sikere? és van-e ember, ki magában annyira bizhatik, hogy végre el ne gyengüljön? Alig hiszem! — A jó tanácsot csak akkor fogják fogadni, ha már késő. — Azt mondá továbbá m. báró a váltótörvény dolgában, hogy nem lehet a kerületi választmányt vádolni, miután a váltótörvények a kormányig fölmentek, mert így azt is hasonlóképp vádolni lehetne. Ez is semmi nem egyéb, mint egy gyönyörű előadás, mely a legnagyobb effectust szüli; de ha gyakorlatilag vesszük a dolgot: akkor az másképp áll: mert ugyan is kérdem: ha a kormány oly dologról, melytől annyi magyar újjászületését várta, azt állította volna, hogy rossz, vagy valami észrevételt tesz — és azt hiszem, tett ennél több alapost — ugyan mily indignatiót szült volna?! Nem mondották volna: hogy a kormány mily mostoha, mikép semmi olyasra rá nem áll, mi

az országnak anyagi jobblétét eszközölné?! Én magamat practicus embernek tartom, mások azonban máskép látják a dolgot; én e szerint távol vagyok azt erőtetni akarni, csak hogy indítványomat hallgassák meg béketűrőssel: mert mint mondám, a gőzt szaporítani nem kívánom, úgy is elég van. Gr. Teleki László indítványomról azon szép hasonlatosságot méltóztatott mondani, miszerint azt »Häferlgukerei«-nak nevezte; én igen távol vagyok attól magamat megsértve érezni, — igen igen távol vagyok attól: ezt személyességnek venni: és a m. gróf ezen hasonlatosságot bizonyosan nem tette rossz szándokból; de megvallom, hogy ha én vissza emlékezem vagy 20 évre ezelőtt, midőn gr. Teleki László tisztelt barátom még igen fiatal ember volt — irigylem tőle bár ne volnék oly vén, — már előre feltettem róla akkor is, hogy mennyire fogna egykor engem okokkal legyőzni; de azt, hogy indítványomat, úgyszólván első indítványomat, melyet e teremben tévék. úgy megtámadja, s ilyen hasonlatossággal, azt tőle nem vártam volna: mert, úgy hiszem, nem volt szokásom a »Häferlik«-be kukkantani; és ha valamikor tettem, azt kötelességem érzetéből tettem, és ez által talán sok keserű levesnek vettem elejét. Ezen »Häferlgucker« kitételhez csak az hibázott még, a melylyel tegnap egy igen tisztelt tag élt: miszerint a clerust fogadatlan prócátorral hasonlította össze; és így ezentul attól tartok, hogy ha ezen táblának valamelyik tagja valamin segíteni fog akarni, róla is tüstént azt fogják mondani, hogy fogadatlan prócátor; ily körülmények közt jóllehet lesznek olyasok, kik kiállják a sarat; — de vagynak ám emberek, kik a haza kedvéért ilyest mégsem fognak tünni (*a szónok egy ideig hallgat*). — Azt véltem, hogy követség jó, azért hallgattam; de mivel nem jó, ha meg engedik a m. Fő-RR. folytatom beszédemet. Azon egyetlen egyet kérem, hogy elhiggyék a m. Fő-RR. miszerint részemről más argumentumot nem ismerek és azt hiszem, hogy az, ki valaha csak olvasta, és figyelemmel olvasta a »*justum et tenacem propositi virum*«-ot, alkalmasint köztünk senki sincs, ki itt másnak engedjen, mint indokok — helyes indokok — sulyának; megvallom tehát, propositiómat korántsem szándokom erőtetni: ha elvettetik, nem bánom; én jónak tartom, mert előre látom, hogy

annak idejében hasznot fog tehetni, én hasztalan munkát nem szoktam tenni, és a mit teszek, előre ki szoktam calculálni.

(Ekkor a ts. KK. és RR.-nek követsége megjelent, melynek távoztával.)

Gróf Széchenyi István (folytatva): Előrebocsátván mélt. Fő-RR., hogy akkor, midőn mint vén ember gróf Teleky Lászlóval már igen jó barátságban voltam, s mintegy már előre persvadeálva voltam, hogy elméleti sulyával, több ismeretével, olvasottságával engem a veteránt minden alkalommal le fog győzni, és pedig okokkal »hanc veniam damus petimusque vicissim.« De megvallom, nem igen látom, mintha indítványom által igen is a fazékba akarnék nézni. Ámde bár kissé mélyebben néztünk volna 1836-ik országgyűlésen a fazékba, midőn a kis dézma elvétele napirenden volt; és akkor egyenesen a »*jus proprietatis*« megtámadtatott; bár néztünk volna akkor a fazékba: de nem lehetett, mert ha néztünk volna mélyebben bele, ám azt mondták volna, hogy »Häferlgucker«-ek vagyunk, s kinevettek volna; azt pedig nem minden ember szereti. Én tisztelt barátomnak, miután azon hasonlatosságot tette, mint házasságban csak azt mondom: hogy a férfi ne legyen »Häferlgucker«: de ha látja, hogy élete társa a házassági élet szabályait sarkaiból kiakarja fogatni, s oly lábra akarja azokat állítani, mely nem gyakorlati: akkor legyen szabad azon dictionariumból, melyben a »Häferlgucker« van írva, nekem is egy szót kivenni — t. i. a »szimandlit«; mi által csak azt akarom mondani, hogy azért, mert valaki »Häferlgucker« nem akar lenni, még nem következik, hogy a »szimandli« szerepet játsza. Ezeket előrebocsátván, tiszta lelkemből mondhatom, hogy, ha valami indítványt teszek, azt nem azért teszem, hogy a dolgokat nehezítsem, hanem hogy könnyítsem; a módokban csalatkozhatom, s azért okoskodásoknak, indokoknak szívesen engedek. Én első felszólalásomkor mindenekelőtt azt mondtam: hogy én a mostani pertractatióját a törvényhozásnak nem tartom helyesnek, mert azt vélem, hogy akár kerületi ülésben készíttessék valami, akár pedig egyvelten a mi testületünkkel együtt: annyit talán még sem fogunk kiállítani, mint a mennyit egy jól készített angol bill foglal magában; de kérdem: hogy a mostani

időben, midőn a ts. KK. és RR. hosszab időre el fognak menni, kivált oly dolgok iránt, melyek közelebbről érdekelnek, a régi országgyűléseken gyakorlott mód a legjobb sikerrel most is nem gyakoroltathatnék-e? Azt mondá b. Eötvös József, hogy egy küldöttség nem szokott határozni, hanem csak javaslatot tesz. — Ez igaz; de jól tudja a m. báró velem együtt, hogy mennyire szokta a dolgokat a választmányi munkálat praeoccupálni, s annál inkább, midőn az ellenvéleményekre, mint magam is tapasztalom, alig méltóztatnak figyelmezni; mert ha gyakorlatilag vesszük a dolgot, ha a választmányi munka ezen táblához jó, mi lesz annak következése? Ha itt ezen tábla reá nem áll, s azt mondja: nem fogadja el, azt fogják mondani, hogy ezen tábla a dolgokat örökké csak akadályoztatja, a vetónak, úgy látjuk semmi fokozata nincsen; s az lesz a következés, hogy azon beleszólás, melyet b. Eötvös József ajánlott, igen jó lett volna ugyan, de bizony nem hallgattunk reá, az elhangzott; s mikor aztán megbukott az ügy, akkor az irántai tanácsot már elfogadnánk, hanem az ám a baj, hogy a politikai életben elkésik a jó tanács, ha el nem fogadtatik akkor, midőn adatik. Ismétlem, s a dolog sikeresítése végett azt kívánom: hogy előleges országos választmányra bizassék ezen nagyon érdekes tárgy kidolgozása, mert a kerületi választmányok csak egyoldalú munkálatot fognának készíteni, melynek ha alapelvei nem állanak meg, az egész el fog vettetni. Sokat lehetne pro et contra mondani. Ha javallatom el fogadtatik, azon örvendeni fogok; ha elvettetik, azt sem bánom, mert isten tudja mi legjobb: ez vélcédésem.

Julius 13-án a fentebbi indítvány tárgyalása folytattatván,
Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek, ha félbe szakasztom egy ideig a tanácskozást; de miután megtettem az indítványt, mondhatom, hogy indítványomat — bár elfogadtatik bár nem — igen igen ártatlan természetűnek hiszem; csak azt bánom, hogy úgy szólván két napi tanácskozásra adott alkalmat, és azért bátorlakodom röviden — mert úgy hiszem, hogy az minden oldalról meg volt vitatva — megjegyezni azt: hogy én a kezdeményi kérdést ez alkalommal szőnyegre hozni nem kívántam; tegnap is, mennyire észrevettem, éppen ezen elv, — mint Ugocea

megye főispánja is mondá — nagy surlódást szült, de hogy tűhegyre állíttatott volna, nem tapasztaltam: én azonban diplomaciai erőt a dolognak nem tulajdonítok, és ezen eset csak akkor volna, ha a m. Fő-RR.-nek a ts. KK. és RR.-hez küldendő izenetében lenne erről említés. Megvallom, az, mit gróf Andrássy Károly előhozott, lelkemből volt véve, mert azért tettem az indítványt, — hogy egyenesen megvalljam, — mivel én igen is a haladásnak, a szapora haladásnak vagyok embere; de azt tapasztaltam, hogy két út és mód van valami helyre el nem jöhetni: egyik ha nem indulunk el — a másik, ha a lovak elragadják a kocsit és árokba dőlünk. Én csak az elvet kívánom fentartani, mert vannak dolgok, melyek belátásom szerint felforgatják az alkotmánynak fősarkalatait, és nemzetünk fennállását veszélyeztetik: és ekkor húsz-harminczszor, bár százszor, ha okokkal nem felelnek a KK. és RR., ezen táblának semmi esetre engedni nem kell. Előre láttam vagy sejtettem, hogy bizonyosan lesznek oly munkálatok, melyek elveiknél fogva talán oly természetűek lesznek, hogy ismerve ezen m. főrendi táblának szellemét, talán tetőtől talpig félre fognak vettetni. És volt oka, hogy azt kívántam, mint azt mai napon országunk bírása ő excja is előhozta, miután conciliationis szelleme nincsen köztünk, hogy talán ily vegyes választmányokban okkal móddal engedni, és az által a czélt előmozdítani lehetett volna; de előre gondoltam, hogy talán a ts. KK. és RR. erre nem fognak reá állni. Mi volt tehát szándékom? azt mondtam: hogyha kevesen vagyunk, vagy ha magam maradok is, meg lesz a naplóban jele annak, s hogy annak idejében azt fogjuk mondhatni, ime mi ezen indítványt megtettük, és akkor hozzájárulásunkkal ezt a helytelen dolgot elő nem segítettük. Most tehát ne méltóztassanak rossz néven venni, hogy mikor — mint itteni tanácskozásinkban sokszor történt — a legnevezetesebb tárgyak elhamaríttatnak, akkor nem akarjuk, hogy ezen tábla magát azon veszélynek kitegye, hogy csupán vetőt kívánjon gyakorolni és majd semmi törvényt valami könnyen által eresztetni nem fog. Azt gondoltam, ha kevesen lesziünk is az indítvány mellett, nyoma a naplóban meglesz, és annak az által még nagyobb nyomatéka lesz, mit ő multga a kamarai elnök előadott.

Soha nem volt szándékom más, hanem ha többséget nyerne a dolog, igen egyszerű izenettel a KK. és RR.-et hozzájárulásra felszólítani, hogy így, ha lehet — mondom — ezen demonstrációnak nagyobb nyomatéka legyen. Mit fognak a ts. KK. és RR. tenni, azt előre nem tudom: talán nem fognak felelni? — azt nem reményelem mégis, mert ezen táblának tekintete a feleletet megérdemelné: vagy praetereálni, elmellőzni fogják a dolgot, ez ítéletem szerint mindegy; hanem — bár állnak reá bár nem — nyomatékot ad a dolognak az, hogy ha a naplóban is megneveztetnek azok, kik a dolog mellett szólottak: és nagyobbbat mindenestre, ha a KK. és RR. egyszersmind fel is szólíttatnak e tekintetben. De nem is újság ez, mint ezt az országbiró ő excja előadta. Akár így akár úgy dűl el a dolog, tiszta szándokból tettem az indítványt, és csak azt bánom, hogy tegnap ingerültséget okozott: ismétlem tehát, hogy nagy pondust nem helyezek benne.

Széchenyi mindazonáltal nagy elégtétellel vette tudomásul a nézetének kedvező eredményt. Nagy többség volt mellette; s az ellenzék csak 11 szavazatra vitte. Batthyányi Lajos sem volt ezek közt.

Ugyanaz nap: Országgyűlési szállások.

Gróf Széchenyi István: Távolyagok attól, hogy ismét hosszú discussiókra akarjak nyújtani alkalmat, — de én ezen kérdést más szempontból tekintem, és azt kívánom, hogy országgyűlésünk az ország közepén Budapesten tartassék; és ezen okból nem gondolom helyesnek, hogy a tek. KK. és RR. és a mélt. Fő-RR. az országgyűlési lakásokat itt Pozsonyban fizessék: okaimat megmondom egyszerűen, és ezen előadásomat csak azért teszem, hogy az naplóba jöjön, mert tudom, hogy a dolog el van határozva, és ekkép csak óvásként szólok. Ő Felségének azon joga van, hogy az országgyűlést — mint voltak példák — nem csak Pozsonyba — hanem Sopronba, Aradra, vagy Fejérvárra teheti át, és így ő Felségének azon jogát, hogy az országgyűlést Pozsonyba hozza, legtávolabbról sem tagadom: de e mellett megvallom, hogy, ha országunknak kifejlődését és jövődjét tekintem, és a conciliationis szellemnek szükségét: ha tekintem, hogy csak

elmesurlódás által fog előre léphetni haladásunk; hogy sok országgyűléseink lesznek, és azok hosszasabban fognak tartani, ha az országnak fölvirágzását igazán kívánjuk: azt csak úgy érhetjük el, ha az országgyűlések Budapesten tartatnak. Ha egyébiránt ő Felsége saját nagyobb kéjelme tekintetéből azt kívánja, hogy az országgyűlés Pozsonyban tartassék: arra ő Felségének teljes joga van, ezt tagadni nem akarom; de hogy ezen ő Felségére nézve kényelmi és kedvezési okból mi — kik annyi terhekkel, költségekkel jövünk ide — mi fizessük a szállásokat, azt nem tartom méltányosnak; valamint azt sem, hogy a pozsonyiak azért szenvedjenek. Én nem vagyok az, ki ő Felségének cassájával disponálni szeret, és meg fogom mutatni, hogy nem vagyok idegen a fizetéstől, sőt jó mélyen kívánok erszényembe nyulni, s újra recommendálok a mélt. Fő-RR.-nek egy e részben teendő indítványomat. — Ha az országgyűlés Budapesten tartatik, szívesen fizetek akármennyit; hanem akkor, mikor ő Felségének nagyobb kényelmeért az országgyűlés itt Pozsonyban az ország határán tartatik, bizonyosan ő Felségének cassáját veszem contributióba, s akkor azt mondom, ő Felsége méltóztassék fizetni. — Nem arról van itt szó, hogy a pozsonyi lakásokat kell-e fizetni vagy nem? hanem arról: hogy azokat ki fizesse? Ítéletem szerint az igazság azt hozza magával, hogy az fizesse, ki a kényelmet élvezi; t. i. mi, ha az országgyűlés Budapesten tartatik, — vagy ő Felsége, ha azt magára venni méltóztatik.

Julius 24-én Sopron megye tartott közgyűlést, melyben Nagy Pál a korteskedők ellen hevesen kitelt. Felszólalt Széchenyi is. Őt azonban leginkább az ő Telekdíjja foglalkoztatá, s azt többekkel közlé.

Szederegyleti gyűlés. Aztán Bécs.

Azalatt itthon berendezték az alsóház üléstermét. A hallgatóság külön helyet nyert, stb.

Augusztus 18-án Magyar nyelv. (Horvát-illyr mozgalmak stb.)

Gr. Széchenyi István: Ha valaha, most veszem háladat-tal fenséges Nádorunk intését; és — minden félreértés nél-

kül legyen mondva — korántsem félelemből: mert midőn haza javáról forog a kérdés, akkor sem erőhatalom, sem sokaságnak zsarnoksága engem nem tántorít; de jól esett amnyiban az, mert amnyira felingerültnék érzem magam, hogy akaratom ellen is talán tovább és messzebb ragadna a hév, mint illő volna; és nemcsak mint illő, hanem mint kötelességem volna. Ha fenséges elnökünknek bokros helyzetét becsületes emberként méltányolni akarjuk, azt hiszem: hogy emyi divergentiák között, hol mindenki közöttük buzog a haza javáért (megengedem, hogy mindenik más-más mód szerint): ha — mondom — fenséges elnökünk bokros helyzete becsületes emberileg mindenki által nem könnyítették: mathematicae nem fogom fel, hogy fogunk üdülésünkre az országgyűlésen de csak egyetlen egy sikeres lépést is tenni? Tehát — mondom — bármi nagyon sajognak belsőmben az érzések, iparkodni fogok, követni és hálaadatozósággal veszem fenséges elnökünknek azon intését: hogy — a mennyire lehet — esendes vérrel, és esendes kedélyvel tanácskozzunk a szőnyegen levő kérdés fölött. Fölteszem, hogy itt közöttünk egy sincs, ki csak legtávolabbról is hazaárulás, vérünk elleni hirtelenség moeskával lenne bélyegezve: mindnyájan egyet akarunk, azt t. i. hogy vériünk ne csak becsültessék, és valaha erős nemzetté viruljon fel, — de azt akarjuk: hogy nemzetünk lassaukint, bár számra kiesiny, de még is azon nemzetek sorát elérje egykor, melyek az emberek évkönyveiben mint olyanok ragyognak, kiknél több volt a lélek, mint állatiság. Azt hiszem mindenki köztünk ezt kívánja. Ha visszatekintek — bocsánatot kérek, hogy ismét magamról szólok — valami 15 évvel azelőtt Horvátországban voltam és örömmel láttam: hogy mennyire iparkodtak az ottani lakosok nemzetünk nyelvét sajátukká tenni, nemzeti öltözetünket viselni, úgy hogy köztük, úgy szólván, versenygés volt, hogy ki haladhatna abban előbbre, tudom, hogy a kis gyermekek ambítiót találtak abban, hogy magyarul tanuljanak. — tudom, hogy több magyar helyeken, jelesen Szombathelyen, alig lehetett lakást találni, amnyi horvát ifjak voltak ott azért, hogy a magyar nyelvet tanulják. Ha az akkori pillanatot hasonlítjuk össze a maival — midőn már oly közel voltunk a kikötőhöz, mely uton ezéünk

nem az, hogy nemzetiségünket és vérünket erővel terjesszük, hanem hogy nyájasság és felsőbbtség által mind többeket és többeket magunk családjába olvasszunk, ha mondom az akkori időket összehasonlítjuk a maiakkal, kérdezem: kinek hona drága, lehet-e annak vigadni, mikor ügyünk ilyen rosszul áll? Azt mondom, nem! — Nagy, halálos epedés foglal el, ha azon egykori viszonyokra gondolok, és látom mennyire mentünk azóta hátra! Bocsánatot kérek, azt hiszem, kötelességemnek, hogy itt némelyeket előadják, mert úgy látom most hátrább estünk mint valaha voltunk. De tudjuk, mint báró Kulmer Ferencz is bölcsen előadta, hogy minden bajon csak úgy lehet segíteni, ha azt minden titok nélkül kitárjuk. — Mi publicitásnak vagyunk barátai, és méltán; — és így azokat, kik más véleményben vannak, hallgassuk ki, mert föl nem tehetem, hogy oly nemzetben, — mely annyi erőt mutat ujjaalakulási kérdéseiben, csak egyetlen egy is volna, ki lazaárulás és vérünk hűtlenségének moeskával legtávolabbról is be hagyná magát piszkolni. Vizsgálnunk kell tehát ezen reactiónak okát. Nem akarok hosszas lenni, és megengedem, hogy a nemzet összevéve oly lépést sohasem tett, melyből egy méltányos, és hidegvérű bíráló előtt valami ellenségeskedés magyarázható volna a horvát nemzet irányában: de más részről kérдем: hát a horvát nemzet, mint nemzet, mily méltatlanságot követett el? Mi egyesek tettei után hevülünk föl: ők is egyesek tettei után jönnek ingerültségbe; mert valaminthi, úgy ők is, nem hideg vérű bírák, és azt merem mondani — ámbár paradoxnak látszik: — hogy hála istennek, hogy nem vagyunk igazságos bírák, mert ha, kivált fiatalabb korunkban, el nem engedjük magunkat ragadtatni, midőn nemzetiségünkről van szó: nem hiszem, hogy mint öreg emberek hűk legyünk a nemzethez; elragadtatnunk kell, midőn ezen nagy kincsünk: nemzetiségünk! oly nagy veszélyben forog. — Ha ezt tekintjük, és keblünkbe nyulunk, és tudjuk s ismerjük, hogy mennyire sülyedt ezen nemzet? lehet mondani a koporsóig! Ezt akárhány könyvben, s újságlapokban olvastuk mindnyájan, be is vallottuk: mert valóban Magyarországnak élete olyan volt, mint egy halállal küzdő kétségbeesettnek állapotja; oly állapotban minden méltányos ember előtt akármely tulzásai az

egyeseeknek megbocsátható szinben jelentek meg, és méltányos bírák levén nem is analysálták a dolgot, mert az ember természetében és keblében megvan: hogy minden fentartási kérdése a nemzetnek oly bajoló kép, hogy lehetetlen, hogy méltányosabb embernek lelke attól minden sympathia nélkül elforduljon: azért bármily tulzásunk az előtt, midőn nyelvünk még törvényes nem volt, csak sympathiát gerjeszthetett; de azon pillanattól fogva, midőn nyelvünk törvény nyelvévé vált, midőn azt lehetett mondani, hogy nemzetünk meg van mentve, — midőn nemzetünk oly kétségbeesett küzdésben nem volt többé: folytatása mind azon zaklatásoknak épen reactiót volt kénytelen szülni; ezen fordulat: feltámadásunk, vagy bukásunk! — Eleget irtunk, szólottunk, de lehetetlen más alapra állítani, mint erre; — mert oly nemzetnek, melynek élete nem biztos, minden extravagantiákra szabad fakadni; de oly nemzetnél, mely törvény által úgy szólván örökre biztosította nyelvét: ennek tovább terjesztése csak idő, méltánylás, és lépcsőnkinti előmozdítás után sikerülhet: különben elkerülhetlenül szükséges, hogy reactiót szüljön; ezt mindenkor szem előtt kell tartanunk! Ezt előrebocsátván, miután csakugyan hátra mentünk, hogy módok vannak felfogásom szerint azt, mit elvesztettünk, ismét visszanyerni, és ismét előre menni: bővebben több alkalommal előadtam; most ezen pillanatban úgy tekintem magam mint részt. Én itt ezen teremben mint magyar soha többet kívánni nem fogok, mint hogy azon kapocs, mely minket a szláv, és horvát nemzetiségekhez köt, legyen *magyar*, és szeretném ennek ünnepét megülni. Mint régi katona több csatákban voltam horvátokkal, és mint barátok vívtunk, és mint barátok vigadtunk együtt a győzelem után; ruházatban s minden legkisebb árnyéklatokban meg szeretném nemzetiségüket hagyni, ide értve a nemzeti és municipális tendenciákat, — mert valamint azt szeretném, hogy minket soha senki ne háborgatna, valamint kívánom, hogy legyenek mindnyájan irántunk méltánylással: úgy viszont őket sem kívánom háborgatni: de mi azon kapesot illeti, melylyel összekötvék velünk: miután ez legkevesebb, ennél többet sem kívánok, hanem hogy egy oly nyelv helyett, mely úgy sem az övék, a mi nyelvünket fogadják el: ezen értelemben báró *Főtárs József*

javaslatát elfogadom. Azt vélem, hogy most, mint a dolgok állanak, valamint a törvényhozásban egyesek sokat tehetnek, úgy ott is egyesek döntendik el a dolgot: mert bizonyos vagyok, hogy a törvényhozás — ideértvén ő Felségének sanctióját — soha valósággal olyanra vetemedni nem fog, mi a horvát nemzetnek fájhatna; de egyesek itt kibékítőleg dolgozhatnak, és visszalökőleg is sokat tehetnek. Azt kívánom, hogy Eötvös javaslata olvastatnék föl: én részemről általánosan véve egészen kezet fogok vele, mert ennél kevesebbet mi, mint a magyar törvényhozásnak egy része, nem kívánhatunk. Az egyes pontokhoz annak idejében, midőn stylusról lesz a szó, észrevételeimet meg fogom tenni; s ez vélekedésem.

September 5-én Reversálisok.

Gr. Széchenyi István: — Az eddigi tárgyalatás között különösen két igazság tűnt fel előttem: — ugyan is első, melyet tegnapi napon gróf Pálffy József előadott, és mely köztetszéssel, és méltánylattal fogadtatott: t. i. hogy nem vagyunk többé azon időkben, hol a vallásokat rablánczokba lehet kötni; és egy más igazság szinte feltűnt előttem, melyet gr. Teleky László előhozott, hogy itt e helyen nem úgy állunk, mint egy vagy más vallásnak felekezetei; de egyenesen úgy, mint törvényhozók. Azt vélem, hogy a két méltóságos urnak mondását jól fogtam fel. Különösen örülök, hogy tiszt. gróf Teleky László itt azon distinctiót előhozta, — mert többször érintett themámnak igazolására igen szolgál: hogy a legkövetkezetesebb ember is néha oly árnyéklatokban van helyeztetve, hogy mint atya, vagy viszont mint fia, mint földes úr, vagy viszont mint jobbágy, mint vallás felekezetű embernek, vagy törvényhozónak bizonyos árnyéklatokban állása különböző, és mondásai, tettei is bizonyos árnyéklatokban különbözők lehetnek a nélkül, hogy a következetesség ellen vétkeznek. Visszamenvén azon két igazságra, melylyel itt találkoztam, hogy t. i. nem vagyunk többé azon időkben, hol vallási és lelkiismereti dolgokat rabigába kötni és úgy legázolni lehetne, ha ezt felfogjuk, és más tekintetben hozzá tesszük azon talpigazságot: hogy itt úgy állunk, mint törvényhozók: szükséges, hogy minden hajlamot, minden hangulatot félretéve — egyedül a dolog lényegét úgy

tekintsük, hogy mennyiben egyeztethetők azok össze politikai szociális tekintetben? Már mi az elsőt illeti: hogy t. i. nem vagyunk már mi azon időkben, hol a vallásokat rabigába lehetne fűzni, — és hogy egy közös tolerancia, és lelkismeret tökéletes szabadsága a mostani időnek jelleme — oly általános igazság, melyet, azt hiszem, hogy minden jobb ember vall. De méltóztassanak a mélt. Fő-RR. megengedni, az applicatiója a dolognak sokszor elhibáztatik; sokszor hallánk általános elveket, hanem az applicatióba történnek a hibák. Ismerek egy igen jeles férfit, ki magát igen toleransnak tartja, s miután több érintkezésben voltam vele, azt tapasztaltam: hogy a cath. templomba ritkán ment, és ha oda is ment, félig-meddig mind azon czerimóniákat, miket ott látott, afféle hokusz pókusznak tekintette; a reformátusok és evangelicusok egyházába szinte elment, — s itt is még sok neveltségest s hiábavalót talált; az izraelita czeremóniákban szinte kaczagásra méltókat talált; a törököknél pedig — mint tudjuk, ott is vannak külön szertartások — a lehető legneveltségesebb kábaságokat látta. De ez felfogásom szerint nem tolerancia, melyet itt szem előtt kellene tartani; mert a tolerancia azon méltánylat, mely szerint mindenki, ha lehető legnagyobb abberatiókban is küzdene, az anyagi részt lebilineselve, a szellemi részt kitisztítva, s így azokat egymáshoz közelebb hozva, respectálni tudjuk mindenkor a lélekisméretnek szabadságát! — Már most, mint törvényhozó, azt hiszem, itt nem arról lehet szó: vizsgálni, hogy egy vagy más vallásnak elve és gondolkodásmódja a mi nézeteink szerint helyesek-e vagy nem helyesek? felfoghatók-e vagy nem felfoghatók? az elvek is különbözök-e a mieinktől vagy nem? — hanem csak mennyiben ütköznek tényleg össze más vallási felfogásokkal és gyakorlatokkal? Már a cath. vallás — ha tekintem azt mint törvényhozó — ki kell mondanom itt tisztán, lelki dolgokban oly elveket foglal magában, melyek lelkileg, szellemileg szólva — minden reciprocitást vagy legalább tökéletes reciprocitást egyáltalában lehetetlenné tesznek, — ez előttem axioma. Hogyha tehát áll az: hogy itt csak úgy állunk, mint törvényhozók, és azt mondjuk: hogy itt a lelkismeretet rabigába szorítani nem lehet, maga magától következik

az: hogy nem lehet a revelatio útján a cath. vallást lényegében, elvében sérteni; de nem a cath. vallást, hanem nem lehet akár-mily vallást sem, mely létez és létezni fog a legnagyobb absurdumban, annyiban sérteni, mennyiben annak külső gyakorlata össze nem ütközik a status socialis céljaival. — Ezeket előre bocsátva — azt hiszem, a mostani állapotban, miután mint törvényhozók állunk itt, azon reménység fejében, hogy az emberiség, mely mindinkább világosodásnak indul: a nagy istenhez nem csak szűk és egyes utakon, hanem mind a revelatiónak útján, mind a felszabadult gondolatnak reformatiója mezején, mind más számtalan utakon fog közelíteni a tiszta lélek, — és így reménylem: hogy ily mondások, a milyen »a sola salvifica« nem azon gyűlöletes értelemben fognak vétetni, hogy minden más ember azért ki volna az örök üdvösségből rekesztve, hanem hogy minden ember a maga útján küzdjön magasb lények felé, és ne a maga vallását tartsa egyedül jónak. Meg fognak jöni az idők, hogy oly nagy kábultságok: hogy t. i. csak egyetlen ösvényen lehetne eljutni az istenhez, — melyet minden tisztelettel legyen mondva, az anyaszentegyház jelöl ki, — idővel ezek szerint kifejlődni és rectificáltatni fognak. De mind addig, míg a dolgok így állanak, a törvényhozónak, felfogásom szerint, és így ezen táblának, mint a törvényhozás egy részének, nem lehet itt más hivatása: mint azon természetes lélekhalászat, melyet nem csak vallásban, de minden más tárgy körül is eszközöl, a melyről az ember becsületesen meg van győződve. Sez, úgy hiszem, nem csak a szabadszólás, a szabad értekezés, de még a sajtószabadságnak is lényegét teszi. Mondám tehát, a lélekhalászat, a proselyta-csinálás a törvényhozónak szinte hivatása, melyet sok ember gyűlöletesen veszen ugyan fel, de mely a dolog természetéből foly: miszerint az, kinek meggyőződése van, másokat is azon meggyőződéshez csatolni és magához fölemelni kíván. A törvényhozás itt csak annyit tehet: hogy mindez ne történjék más vallások megbotráncztatására, csorbítására, a közállomány sociális kötelékének tágitásával vagy pedig megsértésével. Ezeket előre bocsátván — azt hiszem: valamint most állanak a dolgok, bizonyosan egy lépés közelébb tétetnék gróf Apponyi indítványa által, és azért

pártolom azt. Nem tudom, hogy gr. Teleky László annak elfogadását mily föltételekhez kapcsolta; ezeket egészen nem fogtam tel; azt hiszem azonban, hogy azok az indítványba befoglalvák. Egyébiránt még egyet vagyok bátor előhozni, mit itt gr. Batthyányi Lajos is előhozott. A mélt. gróf ugyanis a törvénynek világos voltát, ha collisióba jó más utilitási tekintetekkel, csak azért, hogy valami dolog mozduljon, soha kockáztatni, sérteni nem kívánja. Megvallom *in thesi* tökéletesen kezet fogok Ő Méltóságával; de a jelen esetben megvallom, hogy mégis egy különböztetést látok, t. i. azt: miszerint az, mi nem törvényes, azért még nem törvénytelen: itt egy nagy különbség van. — A mélt. gr. azt mondá tegnap: hogy gr. Apponyi György indítványát meg tudja egyeztetni a következetességgel, — miért? mert gróf Apponyi György törvényeseknek tartja a reversálisokat, tehát ennek útján indítványa helyes; de nem tudja viszont azoknak következetességét állítani, kik nem látják a reversálisokat törvényeseknek, mégis indítványához állanak. Részemről ezen esetben vagyok és magamat mégis következetesnek tartom: mert én nem tartom egészen törvényeseknek a reversálisokat, hanem mindazok után, melyek itt már bőven elősoroltattak és ujabban Bács megye főispánja által előadattak, — hogy azok épen nem törvénytelenek, akár a praescriptionnak, akár a privát szerződésnek szellemét fogjuk fel. Ha csak a cath. vallás szellemét és azon lényegességet, miszerint tökéletes reciprocitás nem létezhet, nem akarjuk szintén rabigába kötni; és ha azon általánosságot nem csak mondjuk, hanem applicáljuk is — azt hiszem: lehetetlen, hogy a reversálisokat a *multa* nézve *simpliciter* eltöröljük; mert akkor, ha talán csak egyetlen egy van is, ki ily kötés alatt áll és annak erejénél fogva *protectiót* kíván a törvényhozástól, lehetetlen, hogy arra nézve eltörültessék. Egyébiránt ez egy oly intézkedés, mely néhány év alatt magától fog megszűnni; most pedig csak arról van a kérdés: hogy *pro hic et nunc* mit tehet a törvényhozás ily heterogen vallások között? — mert mondjuk meg, fájdalom! — hogy isteni túlbuzgóság által úgy elágaztak a keresztény vallások, hogy a leghülesebb ember sem tudja azokat viszonyosságba hozni — nemcsak szellemi, de még politikai viszonyosságba sem! Ezt

röviden előadván — azon szellemben, mint Erdélyhon tisztelt kormányzója, gr. Apponyi György indítványát és előadását pártolom.

Szept. 6-án. Átmenetel. (Vallásügy.)

Gróf Széchenyi István: Nem kívánok a jelenlevő tárgy szövevényeibe ereszkedni, s azért elvileg megvallom, hogy a KK. és RR.-el egyetértek, mert az én gondolkozásom módja szerint, valamint nem érzek magamban hivatást, valakit olyan jó messze utra dicsőségesen és szerencsésen vezethetni, milyen a másik ország: úgy mondhatom, hogy ha valamiről tökéletesen meg vagyok győződve, nincs hatalom, mely a vallás dolgában engemet elvemben háboríthatna, hogy ahhoz két kézzel ne ragaszkodjam. Annál fogva felfogásom szerint bizonyosan nem volna az ország-lásnak lehető jobb és józanabb alapja, mint a hol legkisebb formasággal talán egyedül feljegyzési műveleteiken kívül egyszerűen mindenkinek szabad volna akármely vallásra, melyben üdvét reményli, átmenni. Hallottam még egy axiómát, melyet lehetetlen nem méltányolnom: azt Marmaros megye főispánja méltóztatott előhozni, és azt szivemből vette: hogy a törvényhozásnak nem az a kötelessége, pusztá theoriákban a lehetőségig legjobban szemelgetni és a theoria szerint legjobbat elérni akarni, de hogy mindenekelőtt a kivihetőséget kell tekintenie. Tudom, azon értelemben vette azt, hogy nem épen oly expediensek által kell valami javulásnak indulni, melyek az embert visszalökik és vég-céljától eltávolítják, hanem hogy a haladás elvén esorbát ne üssön. Valami mást is hozott elő, mi szintén nagy figyelmet érdemel, t. i. mindazon hivatkozásokról, melyekről azt mondjuk, hogy ezt vagy amazt vérrel szereztük. Meg kell vallani, hogy szépen vannak azok mind előadva, és nagy általánosságban mondvá, igen-igen tisztességesek lehetnek: de a mai világban, mondhatom, egyáltalában én a szabad egyezkedés utáni pactumokat, habár tentával vannak is aláírva, magasabbra állítom mint a vérrel kötött szerződéseket; mert Brennus kardjával, vérrel egyetmást lehetne szerezni olyat is, mi ellen igen-igen protestálnánk, és szívesen hivatkoznánk inkább azon valóságos tentával írott szerződésekre, melyek szabad emberek közt mai időben oly fontosak. Ezen sarkigazságot előre boesátván, minden idő-

vesztés nélkül gr. Apponyi indítványához szólok, és erről szólván — itt tisztelt barátomnak gr. Esterházy Józsefnek többszöri mondására kell emlékeznem, a ki több beszédeiben azt mondá, hogy itt úgy szól, mint magyar: ahhoz kapcsolva, mit tegnapelőtt gr. Teleky László mondott, hogy itt mint törvényhozók ülünk: el ne felejtjük, miszerint most nem arról van szó, bár a legnevezetesebb kérdések körül is, hogy azon kicsiny — engedjék meg, hogy huszárosan mondom — puskaport, melylyel bírnunk, egymás ellen ellövellőzzük, hanem két kézzel és köszönettel fogadjunk mindent, bár Apponyi György, bár Pálffy József vagy akárkinek részéről jó, a mi azon két hadat, mely mint az olló két élével egymás ellenében áll, valami oly határozatra bírja, mely kivihető; mert mint szíveimből szólva ő mlga az ország bírāja méltóztatott mondani: istenért! ne ássuk alá a szabadság szent templomát túlhévtől elragadtatva önmön magunk alatt, meg fogjuk banni, mert igaz, mit mondott: hogy rend ugyan lehet szabadság nélkül, de szabadság rend nélkül nem lehet: és azért, hogy szabadság legyen, a rend szükséges, hogy legyen. Már részemről mondhatom, mi saját lelkem sugálását illeti, én köszönettel fogadom gr. Apponyi Györgynek azon fáradságát, miszerint méltóztatott valamit előadni, mi legalább egy lépéssel előre fogja vinni a dolgot. Majd egyszer a dolgok úgy ki fognak fejlődni, hogy maga magától elintéződik sok, mi ma nehezen menne keresztül; de addig is, míg az elvnek életben alkalmazása tökéletesen megtörténik, ezt is elfogadni lehet. Örömmel hallottam Borsod megye tisztelt főispáni helytartójától, hogy díesérve hozta elő a királyi leiratot, melyben a viszonyosságnak philosophiai felfogását észrevette: és tudom, hogy ő mlga az első pillanatban is észrevette — csak azt bánom, hogy éppen azon királyi leiratra történt hivatkozás, mely itt lent egyáltalában nem gerjesztett nagy tetszést és el sem fogadtatott; — mondhatom, igen sajnálom, hogy azon jó elvek első pillanatban sokak által nem méltányoltattak: csak méltóztassanak a mélt. Fő-RR. tekintetbe venni, mi felingerült állapotban vagyunk, és a mellett megvaldom, sok embernek, a helyett, hogy a haza és csak a haza állana mindenekfelett előtte, vagy a nagyraagyús vagy hivatalszomj

kissé obscurálja szemeit, hogy így a hazát aztán nem is látja; de viszont van másokban oly irtózatos popularitási szomj, hogy ez által valami mámorba jövéen, ismét nem látja a hazát. Én minden parlamentáris és népsurlódásoknál tapasztaltam azt, mit a német ekkép szokott kifejezni: »die Eitelkeit der Schwierigkeitsmacherei.« miszerint vannak csak ezen czélból akadékösságok; mindenben, akármely oldalról jó, szerintök veszedelem van, lap-pang valami és a többi, azt mondják, nekik sokkal mélyebb fel-fogásuk van, ők hatnak a dolgok mélyébe; és így történt, hogy a királyi leiraton voltak sokan, kik, nem tudom, őszintén vagy nem őszintén, — tán ily popularitás mámorától elragadtatva az aka-dékösság, az úgynevezett »Schwierigkeitsmacherei« ama hibájába kissé bele estek. Ezeket előre bocsátván, azt hallottam itt gr. Pálffy úrtól mondani: hogy nem állhat gr. Apponyi György javaslatához azért, mert először átlátja, hogy az egyházi rend ezentúl is belé avatkozandik, azaz: hogy abból az egyházi rend nincsen kiküszöbölve, másodszor az által az átmenetel gátoltatik, hogy harmadszor a jus supremæ inspectionis abban ki van tűzve, mi által egyenesen a régi hatheti oktatás még jobban stabilisálva és megcsontosítva lenne. Tisztelt barátom gróf Zay Károly hozott elő némelyeket, melyek felvilágosítják, hogy gr. Pálffy József úr ezt mily szempontból vette. Távol vagyok itt gr. Zay Károlyról, kit barátaim közé számolok, de legtávolabbról is valami formák elleni ellenséges czélzatot tenni fel: hanem (mint magam is néha azon helyzetben vagyok) hogy az ülés sokáig tartván, kissé na-gyon röviden mondá ki véleményét, és nem egészen meríté ki a dolgot azt gondolván: hogy az ügyis magában értetődik — szó-val: nem akar indiscretus lenni és hosszasan beszélni. A m. gróf szórúl szóra ezt mondá: »nem kell oda sem pap, sem Consilium«; később, midőn ő es. kir. Fensége szokott béketűrése és nyájas-sága szerint azt mondá: hogy csak mégis egy kis kiméletessé-gel legyünk, miután ő maga a Helytartótanácsnak elnöke volna — azt felelte a mélt. gróf: hogy addig, míg ő es. kir. Fenségének magas személye ott van, nincs baj, de idővel jöhetnek más elnö-kök stb. Ez alkotmányilag véve jó elv: de vegyük fel philoso-phiai állását a dolognak: ha ezen kamrában a Helytartótanács-

ról mindent föl lehet tenni, és oly intézmények ellen, melyek részint idő, részint törvények által megállapított sociális intézmények, mint gr. Pálffy Józsefnek, Apponyi György grófot felhíván, ismét a Cancelláriára egyet sujtani tetszett, miszerint ő, mint egyszeri tagja a Cancelláriának, legjobban tudja, miként mennek ott a dolgok: azt modom, hogy ha itt e mélt. főrendi táblánál, hol a méltánylatnak és minden formák megtartásának volna helye, lassanként egy-egy lépéssel nem valami tabula rását akar csinálni, s mint a német mondja: »*Alles über Bord werfen*« (erre nincsen, hála istennek, még szavunk) — ha itt a méltóságos Fő-RR. táblájánál csak így könnyen bánunk mindazokkal, — méltóztassanak megengedni, én ezt csak mint kapcsolatot akarom ragasztani ahhoz, mit mélyen tisztelt országbirája mondott: hogy istenért! ne ássuk alá a szabadságot, — úgy azt bátorodom előre mondani: hogy majd lesznek mások, kik meg azt fogják mondani: »nekem nem kell megye, nekem nem kell alkotmány!« És kérдем ekkor: mi fogja érni honunkat, ha mi már in thesi úgy beszélünk: ez meg ez nem kell!? Tudom, erre azt fogja mondani gróf Zay Károly: hogy azt csak ezen esetre értette; de lesznek emberek, kik más esetre is fogják érteni; és természetes ez, mert in thesi fölvéve a dolgot, azt fogják mondani például: hogy a fejedelem visszaélt jogaival, tehát a monarchia nem ér semmit; vagy visszaélt hatalmával egy respublicában két-három ember, azt fogják mondani: tehát a respublica nem ér semmit; az aristocratiának némely része lesülyedt: tehát az aristocratia nem ér semmit; a democratia mindent rontásra vezet: tehát a democratia nem ér semmit. Azt kérдем: hogyha a törvény világosan kijelöli, hogy ő Felségének *supremae inspectionis jussa* csupán csak a formákra nézve terjesztetik ki, — mi történhetik? Az, hogy a dolognak alkalmazásában itt-ott tán hiba lesz, ezt megengedem; emberi dolgok közt hibák mindenütt léteznek és létezni fognak. Csak az a kérdés, hogy minél kevesebb hibák legyenek, vagy legalább kevesebbek, mint most. Én felteszem azon esetet, hogy azon törvényjavaslat szerint, melyet gr. Apponyi György előadott, valakinek közülnék éppen kedve volna a protestans vallásra átmenni: megvallom, én abban annyi aka-

dályt nem látok. Látok egy kis ceremoniát, mint például: nekem is, ha külföldre akarok menni, passust kell kérnem, és elmenvén a viceispánhoz, őt nem lelem hon, másnap ismét hozzá megyek, s azt mondják: falura rándult, utána kell mennem, — ez mind formalitás és alkalmatlan, de nem oly dolog, hogy azt egy okos ember oly szörnyűnek tartsa! Méltóztassanak fölvenni gyakorlatilag a dolgot, hogy most, midőn a kormány azon elvet követi, hogy minket cselekedni enged, mert midőn a kormány cselekedett, akkor nekünk igen sok észrevételeink voltak ellene; most tehát azt mondja: cselekedjetez magatok, majd meglátjuk, magyarán szólva, mit fogtok kifőzni? Őszintén megvallom, e pillanatban nem vagyok kormány embere, de annyi igazság lakik bennem, miszerint én, ha ott ülnék, annyi baj közt, mi itt-ott történik, elismerem, hogy az embernek a feje foroghat; de természetes is, mert Magyarország ezelőtt mély álomban volt, melyből csak nem régen ébredett föl, de még magán viseli régi halálos álmának symptomáit, és kapkod mindenfelé; de ha megemészti a crisist, mind ezek jóra vezethetnek, ha t. i. magunk átlátjuk: hogy febrilis állapotban vagyunk, és magunkat egy vagy más tekintetben nem a galleriákhoz fogjuk szabni, és nem a nagy általánosságok mellett maradni, melyek a galleriáknak tetszenek; de ha a dolog mélyébe akarunk hatni, el kell ismernünk, hogy azt, mit kívünk lehet és kívini fogunk, bizonyosan mindenkit nem fog kielégíteni; de az okos embert ki fogja elégíteni azon gondolat: hogy egy lépéssel tovább mentünk, és azon remény: hogy ez által a további haladásnak útja elzárva nincsen. De alkalmazólag gróf Apponyi György indítványára, hogy ha valakinek éppen kedve van áttérni más vallásra, és valósággal tétetnék a Helytartótanács által oly akadály, melytől gr. Zay Károly oly igen fél, azt hiszszük, hogy most, midőn, hála istennek, a publicitás sokkal tágasabb mezőn áll, midőn az oly élénk mozgásban van, hogy azon ember nem ütne oly nagy lármát, hogy a kormány — isten bocsássa meg bűnömet, — hogy a kormány ilyen meg olyan akadályt tesz az átmenetre nézve? Legalább én, ha kormány volnék, nem tennék akadályt, sőt ha valaki Fausttal magával akarna kötést tenni, tessék, én ugyan azt nem hátráltatnám: és ez practica

része a dolognak. Arra nézve pedig, hogy a kormány itt isten tudja mit fogna kéz alatt csinálni? előre tudom, hogy erre gróf Pálffy József alkalmasint azt fogja felelni: hogy majd a papság, mely lelkeket vadász, suttonban egyet-mást elkövetend; de méltóztassék megengedni, ha annyira gondolja a gróf, hogy ármánykodik a clerus, és mindent elkövetend suttonban, nincsen-e ez gr. Apponyi Györgynek javaslott propositiója által úgy szólván meggátolva? (Gr. Pálffy József: »nincsen.«) Bocsánatot kérek, ezt méltóztassék azután elmondani. Azt tartom: igen! Mert a törvényjavaslat azt mondja, hogy két lelkész legyen jelen (Kassai megyés püspök Ócskay Antal: »kérem egy lelkész«) — igen jól van, hát csak egy lelkészről szól a javaslat. Szeretem, hogy elhibáztam, mert így jobban mutatkozik a dolog. Ha azt mondjuk: hogy a lelkésznek ebben részt venni nem szabad, holott, bocsánatot kérek ezen triviális összehasonlításért, *»chacun a son métier«* — ha mondom, nem oda való azon lelkész, midőn valami vallásnak változtatásáról van szó, hisz ez tulajdonképen igazi provinciája; — de ha törvény ezt tiltja, éppen gr. Apponyi György felfogása szerint, és azon véleménynél fogva, melylyel van az egyházi rend iránt, bizonyosan az fog történni: hogy akkor, mikor az az ember, ki vallását változtatni akarja, oda megy azon forum elébe, már jókor reggel visiták jönnek, s mind csupa papok, és őt próbálják suttonban a cath. vallásban megtartani, — ezt lehetetlen kizárni. A persvásiónak helye van mind vallási, mind political dolgokban, s szabad úton és módon az igazságnak valódi kitiüntetése által mindenkinek szabad, sőt sokszor kötelessége. Ez teszi lényegét a szabad szólásnak, a sajtószabadságának; de minden, mi ezen körön túl van, — minden csábítgatás pénzzel vagy efféle erkölestelen módokkal, már nem helyes, nem szabad, s ezt a törvényhozásnak fékezni kell. De ha tovább megyünk, absurdumra vezetjük a dolgot, mert ha valaki arról, miről belsőleg meg van győződve, nem beszélhet, felebarátjával nem közölheti azt, mi tisztán áll velőjében: akkor megfélelkezünk azon mondásról, melyet gróf Pálffy multkor igen bölesen mondott: *»quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.«* — E tekintetben mindenki tegyen, mit akar. De hogy rövid legyek,

még egyszer köszönöm gr. Apponyi Györgynek, mi személyemet illeti, hogy indítványával annyi fáradságot vett magának és oly indítványt adott elő, mely egy lépéssel előre vezet. Nem vagyok azon ember, ki magát egy párt által megnyergeltesse, vagy mint portéka használtassa, — nem, soha! hanem mint független ember úgy, mint mindig is, a mennyire lehetett — és gr. Esterházy József férfiass mondásához képest, mint magyar, a mostani állapotban, melyben mindenki száján hordja honunk átalakulási eszméjét, de vak hevében ellene cselekszik, — kénytelen vagyok nyíltan kimondani: hogy mindenki, ki ezen túlhévtől el nem kábítva, vakítva az egymás ellen levő pártokat egy-egy lépéssel közelebb hozza, az országnak jövődöbeli átalakulása működésén könnyíteni fog, nem pedig az, ki a Schwierigkeitsmacherei hiúságában tetszik magának, s ez által kívánja nevelni popularitását. Ez vélekedésem, pártolom gr. Apponyi György indítványát.

Szeptember 7-én a tárgy folytattatván,

Gr. Széchenyi István: Saját felfogásom szerint a mostani idökben, valamint felfogásomat én senkire, úgy tudom bizonyosan más a magáét másra erőltetni szintugy nem akarja; mindenki jótáll a maga nézeteiért, és így felfogásom szerint valódi indiscretio volna, hogyha a kérdésnek mostani stadiumában hosszasan beszélnek olyanokról, mik nem egészen a dologhoz tartoznak. Mondhatom, az egészet hallgatással mellőzném, de némelyekre, a mennyire lehet, rövid válasszal tartozom. Nagy köszönettel fogadom ugyanis báró Jeszenák János urnak felfogását: miszerint tegnapi kijelentésemet akként magyarázta; hogy azért, mert a legutolsó kir. válasz el nem fogadtatott, azt mondottam volna: hogy az »Schwierigkeitsmacherei« lett volna. Én a mélt. Fő-RR-et szölitom fel, hogy ugyan ezt alkalmazólag egyenesen a kir. leiratra mondottam-e? — Itt van idején, hogy mindaz jöjjon tisztába napvilágra, miről a sok ingerültség, habár talán lehet mondani, a lehető legjobb szándok némi elferdítéseket teszen. Már méltóztassék a tisztelt bárónak elhinni, én soha nem leszek és nem vagyok azon vélekedésben, hogy akármely kir. leiratot, mielőtt felolvastatik, vagy ha felolvastatik is, mindjárt egy Postulaten-Landtag módja szerint alleluját énekelve, fáklya-

muzsikákkal, vagy kivilágítással ünnepeljünk; — de nagy különbség marad még itt fen s e részben gyakran eltévesztjük a dolgot, s fájdalom! — éppen ez legtöbb bajainknak oka. Mindenki legjobban tudja magában és sok el is mondta a *mea culpát*, mert vannak őszinte emberek, kik vélem együtt, midőn hazafiságról van a szó, elragadtatnak; de aztán ha kialusszák magukat megvallják: a magyar vér kissé elragadott minket. A kir. leirat jött; én, mint alkotmányos ember, a gyanusítást veszem az alkotmányos élet alapjául, — de azért, hogy valaminek örülök, vagy valamiben roszalásra látok okot, még vak nem leszek; de hogy esett, lehet-e tagadni: hogy éppen némi előkészületek után találtak abban a kir. leiratban, lehet mondani tán gyűlölségből, vagy csak valljuk meg, egy kis nehézség vadászata miatt oly sok rosszat, és semmi jót? Erre alkalmaztatom azt, hogy éppen azon jó, mi benne van, nem méltányoltatott, és pedig nem a diaetalis tagok nagy többsége, hanem bizonyos emberek által, kik maguknak tekintélyt tudnak adni, és mindenre, mi felülről jó, legelőször is gyanusításokat öntenek. Nem mondtam én, hogy azért nem fogadják el a kir. leiratot, mintha ez csupa *Schwierigkeitsmachereiból* történt volna — isten mentsen ettől; hanem fohászainat az égre bocsátván, csak azt mondom: hogy nagy bajunk az, hogy sok ember sophismákban, szörszállhasogatásban. — ezek is nyavalyánk symptomái, — és azon *Schwierigkeitsmachereiben* találja erejét, és hogy kis dolgok körül nagyokat látnak, és hogy a népszerűségtől vonatják magukat. Nekem nem elvem bármely kir. leiratot vakon ostromolni vagy elfogadni; de azt sem helyeselhetem, hogy másokat előleges roszalás által praecupáljunk, s tegyük kezünket keblünkre s valljuk meg: nincsen-e köztünk sok, kinek elve: hogy gyanusítsa mindig azt mi felülről jó, mert ez népszerű! Egyébiránt távol vagyok a tűzbe olajt önteni akarni, s mondhatom, hogy valaminth. Vay Lajos igen józanon intett, hogy a puskaport ne pazaroljam: én elfogadom intését köszönettel, mert nincs is sok puskaporunk, drága is, néha nem is jószagu, mint tudjuk. Egyébiránt, hogy a puskaport éppen elvbarátim ellen szoktam lövöldözni és pazarolni? azt bizonyosan tenni nem fogom; és leginkább nem engem illet a puskapor pazarlása vádja, mert

meg kell vallanom gyengeségemet, a német közmondás szerint: hogy nem én voltam oly szerencsés, hogy azt feltaláltam volna! Mit gróf Batthyányi Lajos mondott, hogy én egy idő óta a népszerűséget egészen megvetni látszom, arra azt jegyzem meg: igaz, hogy ez is a hiúság bizonyos neme, azért a grófnak köszönettel tartozom érte, mert magam is gyarló ember lévén — talán hibáztam, és épen talán ebben látszom hiúnak lenni; hanem valamint tegnap bátorkodtam mondani azt: hogy én soha senki által magamat megnyergeltetni, portéka gyanánt használtatni nem hagyom, és így — minden tisztelettel legyen mondva — mint veterán katona még fejedelmem által, sem annyival kevésbbé egy felhevült publicum által, úgy azt vélem: hogy egy oly stádiumban, a melyben a gróf méltóztatott ezen dolgot előhozni, már maga is sajnos példáját tapasztallhatta, hogy még egy oly népszerű hazafi is, mint a milyen a gróf, kis votumát alig tudta előadni a nélkül, hogy a felbőszült sokaságnak violentiáját tüstént tapasztalni kénytelen ne lett volna. Mint alkotmányos ember igen is tudom azt méltányolni, hogy 1790-ben bagolyt festettek a tarsolyokra, mi azt jelentette: légy eber magyar, és el ne aludjál! de más részről ha látom, hogy a kormány épen ezen nagy kérdés körül, melyet mindig fejtegetünk, nemzetünk átalakulása kérdésében, barátságosan és önkéntesen jó előnkbe, s hogy akkor is, midőn a kormány a lehető legjobb szándékát mutatja, hogy ezek nem vétetnek annyiba, mint vétetniök kellene felfogásom szerint, — valamint a mélt. gr. a minap mondá, hogy az ő veleje úgy látja, az enyim pedig így látja, úgy én infallibilisnek magamat soha nem mondtam, — hanem valamint itt, mint régi, disciplinában felnevelt katona ember, nem átalloom és nem átalloztam soha a kormány ellen is, mint becsületes ember, kikelni, — és minden alkotmány és nemzet elleni kicsapongások ellenében, minden emberrel a versenyt kiállva, felszóllalni, bár lássa át azt a tömeg, bár nem: de valamint ezt teszem, és mint férfiú tenni fogom addig, míg inaim bírnak; másrészt megvallom, hogy pusztán a népszerűségre, mely, mint látjuk, oly jeles embert is mint a milyen *Deák Ferencz* ugyszólván sárba tud gázolni, ily népszerűségre, megvallom, semmit sem adok.

November 23-án: Kerületi napló kinyomatása.

Gr. Széchenyi István: Azt hallom sokszor, hogy nincs oly tárgy, mely a lehető legnagyobb publicitással nem volna vihető, és annak hasznát igen sokszor hallottam demonstrálni; én pedig mégis mind e mellett némi esetekben az igen nagy világosságtól félek, és azért megvallom, épen e tárgyban ma kívánok felszólalni, mert igen kevesen vagyunk, s nem is látok valami külföldi stenographot, ki azt mindjárt elvinné Európa minden széleibe és határaiiba. — Ugyanis tiszt. barátom gr. Teleky b. Majthényi Lászlónak válaszul adá, hogy az angliai példa ide nem alkalmazható, mert Angliában nincs a kormánynak valami direct befolyása, hanem tud magának szerezni indirect befolyást, és hogy helyes volna, ha ezt a kormány nálunk is utánozná. Már m. FÖRRR. ha igazán meg akarjuk vallani, mi tanácskozásainkban a magyarországi megyék állapotját igen-igen egészséges állapotnak gondoljuk; de már most vegyük, hogyha igazán volna egy kormány, és közbevetőleg legyen mondva, itt egy igen tisztelt barátom Mephistophelest hozta elő — bizony ne igen sokat citáljuk, mert megjelenik, — mondom, ha volna egy kormány, mely magának valami befolyást akarna szerezni, mint azt gr. Teleky László jónak hiszi, a megyéknél — hol. valljuk meg igazán, pénz, bor, pálinka szinte mindent eldönt — ugyan akkor hogy állnánk? És azért mainap az ilyeket, mint a franczia mondja, en famille szeretem előhozni, mivel a franczia közmondás szerint: a szenyest csak családi körben kell mosogatni és nem úgy mint sokan, kik egyik tulságból mennek a másikba át, mindent minden lehető legnagyobb publicitással dobra vernek. Rendetlen állásunk abból is látszik, hogy mindnyájan és mindenki más uton, noha szeretjük hinni, mindenki becsületes felfogása szerint iparkodik valami jobb helyzetre vergődni: ez bizonyítja, miesoda nyavalyás állapotban vagyunk. Méltóztassanak felvenni: itt sok anomalia van; ha mindazokat felbolygatjuk, mi nincs rendin, bizony nehéz lesz bármit is elrendezni. A kérdés csak az: hogy mit kívánunk? Vannak emberek, kik talán természeti hajlamok, vagy isten tudja miesoda okok miatt egyenesen mozdulatlanságra korbácsolni kívánják a dolgokat: én megvallom, noha nincs köszönet

benne, mégis conciliatiónak embere vagyok és ha nem tudom elérni azt, mi után vágyok, elég morális erőt érzek magamban, mint nyilvános statuspolgár, s e helyen némileg statusember elfogadni azt, mit körülményeinkben elérni lehet. Már ml. Fő-RR. vegyük fel azt, hogyha most nem sokára innen az országgyűlésről eloszolnánk, vagy pedig 5—6 hónap leforgása után — és lehet mondani, hogy a nemzeti életben úgy vagyunk, mint a privát életben, noha a lehető legjobb akarat mellett egy kissé hevesebb vérrel felhevítve a dolgot másként látjuk, mégis azután, midőn kialusszuk magunkat, azt látjuk, ha őszinték vagyunk, és ha nem is mindenkinek, de magunknak, midőn épen tükörbe nézzük magunkat, azt mondjuk: »bizony kár volt némi tekintetben a dolgokat egyenesen csökönösségre és mozdulatlanságra hajtani: ugyan nem bánánk-e meg, ha minden eredmény nélkül mennénk haza? — Már mi a jelen kérdést illeti: megvallom, hogyha a sajtószabadságnak valaki barátja, bizonyosan én vagyok, ezt többször több helyen elmondtam. In thesi a sajtószabadságot a lehető legnagyobb jónak tartom, és csak azt bánom, hogy nem minden nemzet és talán a magyar sem érett meg igazán a sajtószabadságra, de bizonyosan meg fog érni maga a sajtószabadság által, mely azonban legutolsó országgyűlés óta ha nem is fejlett tökéletes szabadságra, mégis annyira tágult, hogy mi a jelen kérdést illeti, kérném a m. Fő-RR.-et: hogy a KK. és RR.-et szólítsák fel, hogy ettől ezuttal álljanak el és pedig mert az ugyanis hova hamarébb s maga magától kifejlik, és mert ha van valami, ez az, mi felhevült és annyira megváltozott állapotunkban egyenesen azon mozdulatlanságra kényszeríthet, melyet kerülni kívánnék, és melyre az utasítások természete állítja az országgyűlést; — az utasítások hasznát talán szükségét is vizsgálni nem akarom, ezt én in thesi megengedem; de miután az utasítások most sokkal rendszeresebben és nagyobb pontossággal dolgoztatnak ki és bizonyosan még inkább fognak kidolgoztatni: mondhatom csudálom, hogy itt annyi időnek elfecsérlésével oly hosszú dictiókat hallunk, mert emberek beszéljenek bár 10 napig, hol egyszer utasítás köt, az mindegy, mert ott minden capacitacionak vége van. Vegyük a dolgot gyakorlatilag, ha követ volnék,

és én sokat akarnék Magyarországra nézve elérni, és hogyha majd sorra jó egy és más, és kitünend, ki fog többet, ki kevesebbet áldozni a közjóra, tudom hogy barátim tettel is fogják bebizonyítani szónoklatuk által annyira kitünő hazafiúságokat — mert örömmel hallom és tapasztalom, mennyire mélyen avatkoznak a közdolgozókba; — de ha követ volnék, azt mondanám: az istenért valamivel csak menjünk haza mégis, mert ha visszatekintünk 50—100 évekre, mily körülmények közt volt Magyarország, midőn egy két lépéssel előre és egygyel mindig hátrább ment, s ezen haladás nem ínyem szerinti, de a status körülményei közt sokszor nem lehet másképp haladni. — de még az ily haladást is jobban szeretném mint a pangást, mert ennek többnyire hátramenet, hátralökés a következése. Ha követ vagyok, ismétlem, azt mondanám: itt utasításom! az oly világos és szoros, hogy azt itt mint becsületes ember egyenesen fel fogom olvasni; — de már most ha igaz, hogy miután sokkal többen avatkoznak a publicumokba mint azelőtt — és ez életnek jele, — az utasítások által a követek úgy meg vannak kötve, hogy a deliberatio már szinte lehetetlen és minden ember úgy is fogja tudni a publicitás által, hogy mi történik, ekkor mind hiába, mert bár törik, bá, szakad, nem lehet egy hajszált engedni, — mondom ekkor, ha követember vagyok mit teszek? Azt gondolom, hogy talán kötelességemet abban teljesíteném, ha éjjel nappal haza írnék, — mert látjuk, hogy némi kisebb kérdés miatt sokszor nagy bajba tesszük magunkat, és azután midőn egészen kialusszuk magunkat, megbánjuk — én tehát azt iparkodnám kieszközleni, hogy mozdulatlanságra hajtó utasításom megváltoztassék! Méltóztassanak felvenni, mint Nádor ő Fensége oly gyakorlatilag fogta fel a dolgot, ki annyi országgyűlésen az elnökséget viselte (zajos éljen!) méltóztassanak felvenni, mi fogna lenni, ha még ezen egyedüli helyről is hol az emberek egymást capacitálhatják, hol esetleg azt mondhatják: ime megakadtunk, az utasítások erősek, írjunk haza, világosítsuk fel küldőnket — kérdem mi lenne, ha még ezen helyről is ki volna rekesztve minden capacitatio lehetősége? Mélt. Fő-RR.! én tehát egyenesen azon értelemben vagyok — mint már kijelentettem: hogy a KK. és RR.-et szólíta-

nők fel, hogy ettől mi úgy is maga magától hová hamarébb megérik, ezuttal álljanak el. Én megvallom, hogy sajnosan esik, ha az ember vélekedése miatt subsummáltatik, csak olyan szavak által is, mint a milyeneket gr. Esterházy József igen tisztelt barátom ejtett, t. i. hogy az neki nagyon fáj, ha ez most itt keresztül nem megy és quasi ismét vétót gyakorol ezen ház, és oka lesz, hogy semmi sem fog létesülni. Én mint nagy tisztelője és barátja a mlg. grófnak, kérem az istent, hogy a mélt. grófnak házi körében és mint publicus embernek, kivált ha a publicumunkat sűrűn fogja járni ennekutánna, de nem csak Pozsony megyében, hanem a tiszaháti megyékben is, soha semmi jobban ne fájjon mint az, hogy erre ezen tábla nem áll rá, vagy pedig hogy én ez iránt más vélekedésben vagyok. Ha valaki nemzetünk kifejlődését figyelemmel kíséri, meggyőződhetik, hogy ez nem oly igen aggasztó dolog, ez maga magától fog elintéztetni, csak adja isten! hogy kormányunk mindig oly loyalis legyen, mint a mai, mivel akkor, ha gróf Teleky László úgy szólván felhívására vagy szellemidézgetésére megtörténék, hogy magának a kormány csakugyan többséget akarna szerezni, s nem csak az országgyűlésen, de a vármegyéknél is: akkor megvallom, hogy azt mondanám, fáj lelkem! és rettegek az alkotmányért és nemzeti-ségemért!! És azért inkább köszönjük addig, míg idő van, hogy oly loyalis kormánnyal van dolgunk, mely oly kir. előadásokat terjeszte az országgyűlés elibe, s melylyel még sokat végbe lehet vinni, és egységre lépni, úgy hogy csak azt óhajtanám, hogy a magyar, kinek az volt nyavalyája, hogy vagy aludt, vagy megszökött, vagy pangott, vagy tulzási lázba esett, most egyszer meg ne bánja, hogy a jó alkalmat el hagyta szalasztani. Egyébiránt, tisztelt barátim, higyjék el, hogy mind azon ébredési jelenet, miszerint köztünk mindenki iparkodik kis mákszemnyi erejével a közhazai épülethez egy téglácskát hordani, gyönyörű egy látvány; de másrésről vannak oly dolgok, melyeket nagy általánosságokban és in thesi igen-igen szépen elő lehet adni, de applicatiójukban azok előtt, kiknek egy kissé több idő fordult el szerencsétlenségükre hátukon, átlátják, hogy szép kívánatok, de egy lépéssel el nem érhetők. Egyébiránt, megvallom, hogyha valami

bizony az idő drága! Azt látom, hogy itt köztünk sokan, de olyan féltékenységgel vannak, hogy azt vélik, hogy ha nem az övék az utolsó szó, mint a német mondja: »das letzte Wort,« akkor bőrükön valami szégyen vagy szeny marad. Én részemről a közjóért sokat eltűrök, az időt becsülöm, és azért csűrjék-csavarják szavaimat bár mikép, én a discussiót viszonzóválatokkal hosszabítani nem fogom, mert ha mint eddig, úgy utóbb is meg nem szünőleg czáfolgatjuk egymást, bizony mondom el fog perdülni felettünk a drága idő, és eredménye bizony lesz semmi, vagy legfeljebb, igen félek, valami igen piczi.

1844. február 29-én. Városok rendezése és szavazata.

Gr. Széchenyi István: Én azt hiszem, hogy nevezetesebb, életbevágóbb tárgy bizonyosan nem lehet, mint a városok elrendezése, melyet egyenesen és tökéletes összefüggésben látok a szavazati jog szaporításával s kiterjesztésével; de más részről practice fogván fel a dolgot, azt hiszem, hogy alig lehet egy-egy oly szövényes tárgy, mely éppen szövénysége miatt annyi akadálnak és netaláni hajótörésnek ki legyen téve; azért ha valahová illik azon francia országlási tan: simplifier c'est l'art de régner, éppen ide való. Felfogásom szerint nem bírom átlátni ezen mély discussió okát: mert azt hiszem, hogy közöttünk a lehető legnagyobb többség azon vélekedésben nincsen, hogy a királyi városoknak mostani úgy is igen-igen modest részét a törvényhozásban szorosabb szigetre szorítsa; más részről azt vélem, hogy a lehető legnagyobb többségnek nincsen szándékában a királyi városoknak előbbi jogát most feleleveníteni, ugyszólván gyámokul felhozni, hogy csupán annak bázisán eddig gyakorlott szavazati joguk szaporíttassék; de practice mindenki azt állítja, hogy itt bizony a belszerkezetben némi hathatós változásoknak kell történni, hogy ha már t. i. elvvel be nem érjük, hanem a practicus élet mezején igazán haladni akarunk. Ezt előreboesátván, ha összehasonlítani akarnám valami jószágnak tulajdonságával a most szönyegen fekvő kérdést, és azt kérdeznék tőlünk: hogy ingyen fogjuk-e adni, vagy pénzért a jószágot? azt fogjuk mondani ingyen nem, de pénzért, és itt a dolog lényege pénzben fekszik, habár a summa mennyiségéről még tisztában nem vagyunk; így

bizonyosan ezen munkálatban, melyet a tek. KK. és RR. hozzánk átküldöttek, a dolog természete szerint némely változások tétetni fognak, t. i. a mélt. Fő-RR. talán egyik másik pontot tekintve, azon számban bizonyosan nem fognak egyetérteni, és ez semmi egyéb, mint tractatus útján fog kifejlődni úgy, hogy részemről nem látom át, hogy miért ne mondjuk ki egyenesen, hogy mi a királyi városoknak szavazati joguk kiterjesztését felfüggesztjük a kir. városok belszerkezetének némi változtatásától, mely iránt azután meg fogunk egyezni. Mert ha valaki azt teszi fel, hogy itt talán bizonyos *arrière-pensée* van, ezzel csak a dolog elintézése nehezíttetnék; s így ha ezen kérdést sikeresen elrendezni, és mielőtt késő volna, biztos öbölbe vezetni akarjuk, bona fidessele kell előmenni; azért azt hiszem: hogy bizonyosan senki nincsen, ki azt mondja, hogy akkor, ha nem tudnánk in ultima analysi megegyezni, azon régi jogát a városoknak fölébresztetni akarnók; hanem úgy hiszem, hogy mindnyájan abban egyetértünk, hogy ők szavazati jogukat illetőleg ne állíttassanak ugyan hátrább, de előbbre is csak úgy, ha belszerkezetük tetemesen javítva lesz. Többnyire essünk keresztül — ezen közönbös kérdésen, melylyel, ha akár most, akár később annyi időt töltünk el, úgy csak igen későn fogjuk elérni azt, hogy ezen fontos kérdés gyakorlatilag életbe lépjen. Adjuk meg tehát a t. KK. és RR.-nek azon biztosítást, hogy mindenesetre csak a kir. városok belszerkezetének összeköttetésével kívánunk szavazati jogot adni a kir. városoknak. Tegyük ki ezt nyíltan és akkor bizonyosan minden aggodalom megszűnik.

Márczius 11-én Országos választmány iránti izenete a RR.-nek az ország közjavára való költségek tárgyában.

Gr. Széchenyi István: Nem akarok abba hosszasabban bocsátkozni, hogy tek. RR. által most javaslott országos választmánynak mily következményei lesznek. Én azonban épen úgy, mint előttem gróf Andrássy Károly úr azt mondom: hogy mostani körülményeink között, ha a pénz nem is panacea ugyan, mely minden sebeinkre irt fogna hozni, azért mégis a kellékek legsürgetőbbike bizony csak a pénz, s mindenekelőtt a pénz! Én e szerint méltóságos Főrendek azt vélem, hogy, miután ezen

főrendi tábla fel van hiva, hogy maga részéről is választmányt küldjön ki, mely a tek. RR. részéről kiküldött választmánnyal egyetemben a honnak anyagi és szellemi kifejtésére nézve némi javaslatokat tegyen: hogy az ellen legkisebb kifogást tenni nem lehet; és így csak arról van szó: valljon ezen választmány valami utasítással láttassék-e el, vagy hogy ezen választmány csak legtávolabbról is valamire figyelmeztessék-e? Részemről mind az egyiket, mind a másikat nem csak szükségtelennek, hanem egyenesen károsnak találom, mert azt vélem: hogy ezen választmánynak legfőbb feladata az lesz, hogy fővonásokban és főelvekben a lehető legszaporábban adja be véleményét; mert ha a legjobbat fogná is adni, midőn azt késő időre halasztaná, kiki átlátja, mintán — mint most minden oldalról mondják, — Magyarországnak pillanatai drágák! a legjobbnak legkevesebb sikere semlesz, ha későn jő. Mondom tehát, hogy azt kívánom, hogy azon országos választmány a lehető legnagyobb szabadságban mozoghasson, és azt sem valami figyelmeztetés által praecupálni nem szeretném, — sem arra figyelmeztetni: hogy javaslatját valami kedvencz tárgyra pontosítsa össze; és megvallom, hogy az általam igen tisztelt ugoesai főispán urnak indítványát ezen utolsó sorba állítom. Méltóztassanak megengedni, ha a dolgot practice vesszük, a tek. RR. ezen izenetében — mert tudjuk, ezen izenet sokak előtt úgy tűnik elő, hogy ezt; és amazt rejti magában — én nem látok egyebet, mint általánosságot, de rubrumában egyenesen látom azt: hogy ezen országos választmány, ha azt fogja mondani, »már ide pénz kell, pedig sok pénz — tehát minő kutforrások léteznek?» és ekkor természetesen gyakorlatilag szólva, ezen országos választmány azt fogja mondani: »íme ezen kútforrások gyengék, azoktól sokat kívánni nem lehet — s így azon kútforrásokat pótolni kell,« és íme — miután a kereskedési munkálatban némileg ki van dolgozva a hypotheca-bank — bizonyos vagyok, hogy az országos választmány ezt méltatni fogja, és suo tempore rei is jó. De ha már most mi ezen országos választmányt figyelmeztetjük, akkor, ha az országos választmány ezen figyelmeztetésre nem hajol, épen ott állunk, hol akkor állanánk, ha ezen figyelmeztetést nem tennénk; ha pedig ezen országos választmány azon

figyelmeztetésre hajol: akkor megvallom őszintén, azt vélem, hogy az egészset bajba fogja keverni — *bajba!* — Azt hallottam én is Temesnek tisztelt grófjától, hogy azon okból is pártolja ő méltósága Ugoesa megye tisztelt főispánjának indítványát, mert 35 megye követeli a hypothecca-bankot. — Megvallom, hogy ha most tekintünk vissza a váltótörvényekre, mondhatom, azokat nem igen dícséretre méltólag hoztuk, s miért? mert — mint már minap volt szerencsém előadni — akkor nem mert az ember ellene szólani, — mert igenis azon indokból indultunk ki: hogy ez már »vox populi«; és ha az ember reá nem állott, gyanúsított. Akkor báró Eötvös József barátommal sokat beszélünk erről és szerettem volna, ha az ország akkor bizony egy kissé szárazabban fogta volna fel a dolgot: de Bécsben hogy állottak a dolgok? — azon sok statusember között, kik közül egyet hallottam ma felhozatni és idéztetni, volt olyan ki azt mondá: hogy ebből a váltótörvényből nem lesz sok haszon ha tudniillik össze nem köttetik Bankkal: de tudok sok statusembereket, kik úgy vélekednek, és ebben ajánlkozom akár mindjárt rigorosumot kiállani, hogy a váltótörvény, ha Bankkal köttetik is össze, de egyuttal még más dolgok nem történnek, akkor sem fog hitelt teremteni. Sokan azt állítják, hogy a váltótörvényben leginkább a vox populinak, — azon kis kényszerítésnek már most is keserű gyümölcseit érezzük, és ezért már mostani felfogásom szerint — mert mint a magyar mondja: »hogya más tapasztalásán nem akarsz tanulni, tanulj magad kárán« — oly gyenge indoknak tartom azt, hogy mivel 35 megye Bankot kíván, azt protegálni kell: mert bátran merem azt jelenteni ki: hogy e teremben bizonyosan nincsen öt, vagy tíz percent, a ki tudná valósággal mi a Bank? — és hogy azon 35 megyében sok ember votizál a Bankra, ki azt sem tudja: »*mi a menkü lehet az a Bank?*«? (tetszés.) — Egy oly országos választmánytól, melytől én várom a hazának boldogságát, nem azt kívánom, hogy valamely népszerűség miatt magát a vox populi által vezettesse, hanem hogy azon választmány a vox populinak adjon irányt (tetszés). Én ezt kívánom!

— Mi a Bankot illeti: mondhatom, bizonyos vagyok, miként azon tisztelt országos választmány, mely ki lesz küldve, lehető

legnagyobb szemügyre fogja venni a dolgot: mert okszerűleg kibocsátott pénz — mint tudjuk — csudákat mivel: de más részről tudjuk annak is következményeit, hogy mily fatalitásokba süllyesztí az embert a nem okszerűleg kibocsátott pénz: mert ez olyan, mint a puskapor, mely sziklákat repeszt; de más részről a lehető legnagyobb vészeket okozza, — olyan mint a tűz, vagy a víz, melyek jól alkalmazva az élet fentartására szükségesek, de ezen elemeknek kibontakozott rendetlen működése a lehető legnagyobb emberi átok. — Ha nekünk magyaroknak egyet nem szabad tenni, bizonyosan experimentumokat nem szabad tenni. Nekem a minap egy ember azt mondá: hiszem-e, hogy az adó kérdése keresztül fog menni Magyarországon ingadozás nélkül? — és azt tette még hozzá: hogy ámbár tudjuk és látjuk, mikép másutt csak vas kéz, vagy vasvilla vitte keresztül, hogy gondolhatnám, hogy ezt nálunk lehessen keresztülvinni barátságos uton? Én azt mondan: meglehet, ha az emberi perfectibilitásban bizunk, — ha tudjuk, hogy a sajtó, melynek mi tán egész áldását sok okokból nem élvezzük, tán nem is vagyunk képesek élvezni, mégis Angol-, Francia- és Némethon eszmecseréit élvezzük, nálunk is mily nagy hatással lehet: és ha azt nem reményleném, hogy a kibontakozott emberi ész a lehető legrosszabb állapotból minden ingadozás nélkül fog átvizetni egy jobbra: akkor azon remény, mely mindig táplálja keblemet, csökkenni, kialudni fogna bennem. Bár siker legyen, bár nem — a dolgot megkísérteni békés uton mindenkinek kötelessége. Ha mi az országos választmányt valami utasítással el akarjuk látni, vagy pedig figyelmeztetések által annak directiót adni akarunk: akkor méltóztassanak — nem ellenzem, azt, mit Ugoesa megye tisztelt főispánja mondott, betétni az izenetbe; de akkor más részről azt is kívánom, hogy azon országos választmánynak még emez utasítás is adassék: hogy ne felejtse el azt az esetet, midőn egy híres financier 1716-ban, ki angol, és neve Law volt, elárasztotta az országot papirospénzzel, az emberek nagyon megőrültek, mert az ember nagyon szereti elkerülni a munkát, az izzadságot, és azt a könnyű módot, mi által azt elkerülheti, örömet megragadja s így vajmi könnyű papiros-emissióval

bolonddá tenni sokat! Az országos választmány vegye figyelembe, hogy mind azon nyomornak, mely Franciaországnak széthontását okozta, legfőképp az erkölesileg megromlott francziák voltak okai; és vegye figyelembe, hogy mily aberrációkba buktak egymás után. Vegyünk példát újabb időkben nálunk is, az úgy nevezett fekete bankókról; bizonyosan azt mondják: akkor jó világ volt! — Igen, — azon állapot olyan volt, mint a fellehívó ital, mely felserkenti az életerőt, de utánna következik a reakció! — Tudjuk a devalvációnak kínos következéseit; igaz, hogy azok, kik szenvedtek, az árvák és özvegyek, is azokhoz hasonlíthatók, kik az árvíz által veszték el, mert néma esend van sírjok felett; de fel vannak írva azon betűk az egekben: »hogy a ki ily esetben mást vezetni mer ahhoz megkívántató kimerítő tudomány nélkül, az a lehető legjobb akarattal is bizony nyomasztó vétet követel.« Fölszólítanám tehát az országos választmányt többek között arra: hogy mindenek előtt azon úgyszólván örökségül mintegy apáról, nagyapáról, ősapáról reánk maradt bujósdi ajtócskákat melyeket majd le fogok írni — melyek mind megannyi nem fizetési ürgyül szolgálnak, — dugja be, hogy lássuk azután — mint irtam is — »ki a száj-, ki a tény- hazafi? és ki akar munkálódni ezután, és ki akar nélkülözni.« — Ha azt hallom: »vegyük fel legelőbb a kereskedést, majd ha pénzünk lesz, akkor fizetünk«; ekkor már azt mondom: itt hátulsó kaput szagolok (*zajos tetszés*). — Midőn azt hallom: majd fizetünk, csak a sorompókat és vámokat szakítsuk be, hűm! már itt (két ujját orra alá tévé) itt nem jól van; ha valaki azt mondja: *ex asse* kell a dolgot tárgyalni, felelőség kell, tudni akarjuk hová fizetünk? és több effélék: akkor ismét azt mondom: »én ezt nem hiszem«! — (*zajos tetszés*). Nem akarom hosszabbítani ezen képet, hanem én részemről — a jelen kérdést illetőleg — kettőbe pontosítanám össze a teendőket, t. i. a munkával és izzadtsággal meg kellene barátkozni egy felől — nem úgy mint a rossz katona, ki mindig hátulról megy, hol nem lönek, hanem egyenesen és bátran menjünk neki; a másik a nélkülözés. — Azt mondjuk: — »majd fizetünk majd ha lesz«? — Úgy van! — méltóztassanak megengedni, ha a fényűzést tekintjük, nyuljunk csak keblünkbe; de ki azon koldus

Magyarországban, ki egy pohár pálinkát egy esztendőn álta nem tudna nélkülözni mely egy krajezárba kerül! — (hangos tetszés). Nem akarok seukít gyalázni, de felhozom Berzsenyinek versét a *Palotákról*, stb.,¹⁾ nem tudom épen a szavakat, de mélyen fekszenek azok keblemben. — Ha innen most az országgyűlésről elszéledünk, mindenki kastélyában kéjelmesen pezsgővel él, és luxust folytat; mit én ki nem rekesztek, hanem csak azt mondom, hogy valami kínos fájdalom nélkül lehet még nélkülöznünk igen sokat. E tekintetben szemrehányást tenni nem akarok; mert méltóztassanak — philosophice véve fel a dolgot, kérdem: miért van ez így? azért: mert — valljuk meg — még nemzetiség tekintetében, mi mindig eddig úgy éltünk, és oly érzések közt, mint azon horvát ember. — nem Horvátországról szólok itt, — ki ha le égett a háza, korcsmába megy, ott leissza magát, de desperátiójának nincs sükere. Azt mondom én: fojtsuk-el bár keserű érzésünket akármivel — legyen az luxus, pálinka, bor, vagy szerelem: hazafiságnak, nemzetiségnek azért sükere nem lehet; de érezze csak egyszer a magyar a sükert! Ha a szerencsének, boldogságnak iskoláját philosophiai szemmel nézzük, mindig a körül látjuk forogni, hogy meglegedés, szerencse után vágyik mindenki; de ennek nincsen nemes iránya nálunk: mi többet, kevesebbet raffinirtabb bójér-féle emberek, sybaríták vagyunk; és természetes — mert mind annak, — mit eddig tettünk a hazaért, mi sükere lett? — A fundációk devalváltattak, és egyebek miket tettünk — oly kisszerűek, hogy az ember lelkét nem emelik; mert ha valami egyenesen zsebeinket nem tölti, legalább lelki örömet szerezzen: az is szép, s szerezzük meg ezt is, azt is magunknak! És most méltóztassanak megengedni, egy kis anekdotával szeretnék élni. Több évek előtt Árpád gőzösünket Decemberben próbálni akartuk, — akkor csak négy gőzöse volt a társaságnak — és fővényre akadt Dobrszeg tájékán Pozsony megyében közel Komáromhoz. Tél volt és hideg, igen rossz helyen akadt meg a hajó, és sehogy sem lehetett megszabadítani: jöttek azután molnárok Komáromból, és máshonnet is

¹⁾ Hazája földult védfalából

Itak palotát heverő helyének stb. (Óda a magyarokhoz.)

sok emberek, de csak nem tudták megmozdítani a hajót. Engem úgyszólván kétségbeesés fogott el, mert biztosítva sem volt a hajó, és ha elvesztette volna azt a társaság, nagy kárt szenvedett volna; mert ma már annyi gőzösök mellett, ha vesztene is egy hajót, — ezen veszteségét könnyen kipótolja, de akkor a keletkező vállalatra nézve ez életkérdés volt. Szerencsénkire több hajóvontatók jöttek, és vagy száz ló befogatott azon hajóba, de oly alkalmatlan helyen volt az, hogy a kötélnek 5—6 száz ölesnek kellett lennie, mert a tulfekvő parton voltak a lovak és többször elszakadt a kötél; a víz pedig mindig apadott és már mondhatom, hogy csügedő lélekkel gondoltam, hogy azon hajót is fel kell áldozni; de még egyszer megpróbáltuk; és midőn legjobban desperálok, egy német *Anführer* állott előttem, kinek jó szeme volt, és azt kiáltá: *Jetzt gehts!* Észrevette t. i. — hogy a lovak érezni kezdték, mikép a hajó indult, és akkor már nem engedtek, hanem minden erejüket megfeszíték; és a sikernek többé semmi ellent nem állhatott. És akkor lobbant fel előttem: hogy ha ily oktalán állat érzi a sükert, és arra minden erejét megfeszíti, hát az ésszel bíró embernek, — a magyarnak, — midőn a sükert látja, annak teljes kivivásánál mi állana ellent?! (Hangos tetszés.) — Azért felszólítom a méltgos Főrendeket: küldjük ki ezen országos választmányt szórul szóra úgy, mint a tek. RR. és ne kombináljuk a dolgot: azok, kik ki lesznek nevezve, férfúi szilárdsággal, mint becsületes emberek munkálódjanak a haza ügye mellett, — és ez legyen az egész utasítás, ennél többet nem adhatok (hangos tetszés és zajos éljenzés).

Ugyanaz nap másodszor

Gr. Széchenyi István: Úgy látszik, hogy nem beszéltem elegendőkép fenszóval, pedig első pillanatban azt gondoltam, hogy igenis nagyon kiáltoztam; hanem úgy látom, hogy sokan nem fogták föl beszédemet, és azok között Prónay Gábor ő méltósága sem, ki azzal kezdé beszédét: hogy úgy látja mikép nem kedvelem nagyon a bankokat. — Megvallom, hogy igen nagyon szerelmes a bankokba — mint a mélt. úr lenni látszik — nem vagyok; de mondhatom, s elég fenhangon azt mondám: hogy irtam a bankokról is, és kívánom azoknak alkalmazását, — de azután össze-

használtam a tüzzel, a vízzel stb. -- s ebből a mélt. báró mikép tudta kivenni, hogy én a bankokat nem szeretem? Ez alkalmasint onnan történt -- mind mondtam -- mert elég fenszóval nem szólottam. Részemről magamat egészen exculpálni akarom, hogy én egyáltalában a bankok ellen nem csak nem vagyok, hanem hogy azt mondom, azok hazánknek egy főkellékét teszik; de részemről egész okoskodásom csak a körül forgott, hogy én nem tartom szükségesnek, mikép a tek. KK. és RR.-et arra figyelmeztessük; -- és Ugocsa megye főispánja előadására is azt mondtam: hogy az olyféle utasítást szükségesnek sem látom, sőt károsnak. És most megmondom az okát, hogy miért látom károsnak? Ha ezen tábla figyelmezteti a választmányt, mely oly általánosságban van kiküldve, hogy bizony nem csak a Bankot, hanem még más kérdéseket is fog tárgyalni, kérem: mi különbség van az ily figyelmeztetés között, és a között, ha az üzenetbe tesszük? Ez úgy szólván utasítás: mert ha ezen figyelmeztetést seponálja a választmány; akkor a tisztelt főispán úr nem fogja tagadni, hogy ezen figyelmeztetés egészen szükségtelen volt; de ha a választmány méltányolná ezen figyelmeztetést: épen azon furcsa eset történhetnék minálunk is, mi történt Angliában és történt Franciaországban is. Ép azon kifejlődésben előbb ugyanis Angolhonban, nemsokára pedig Franciaországban a papiros emanatioja -- azon szerencsétlen minister alatt kit imént említettem -- a francia propaganda tanai szerint oly kedvencz eszmévé vált, hogy az ellen kikelni vagy azt meggátolni egyáltalán nem lehetett; és így, ha ezen eszme a küldöttségben is helyet kap, egyenesen minden hátulso kaput bedugna, és nem munkára, izzadságra mindenek előtt pedig nélkülözhetésre pontosítaná össze minden erejét; és én ezt, újra megvallom, egészen károsnak találom. Egyébiránt a választmány hí eljárásában és felfogásában bizom, mely bizonyosan, ha valami terheket az országra kivetni fog, -- mint első beszédemben mondtam -- oly forrásokra is fog utalni, melyek még most kevés cseppekkel mutatkoznak a haza oltárán: de azt fogja mondani: ime ezeket bővíteni kell! Menynyiben fog az egészhez illeni a bank eszméje, azt vélem, hogy az országos választmány ezt is szemügyre fogja venni. Arra, mit

Ugoesa megye tisztelt főispánja mondott, még vissza fogok térni ; de most közvetőleg szükségesnek tartom, összeköttetésben azzal, mit Borsod megye főispáni helyettese előhozott, miszerint a sorompókat és azoknak cassatióját hozá föl, hogy ezeket ő hátulsó kapunak el nem fogadhatja, e tekintetben, megvallom, szükségesnek tartom. egy kissé rectificálni eszmémet, és nem szeretném, hogy azon gyanu — mintán Ugoesa megye főispánja azt mondá, hogy gyanúsításoknak nem barátja — rajtam maradna, és valaki azt gondolná, hogy én ezen sorompókat in sempiternum meg akarom tartani. A mit már más alkalommal is volt szerencsém előadni, — hogy úgy, mint Liptómegye tisztelt főispánja előhozta: itt majd örökre fogunk adózni s már minden ember előre tudhatja, hogy úgyszólván le van pecsételve, én erre azt mondom, ha p. o. többek között ezen országos választmány azt javaslaná, hogy mindenekelőtt Magyarországnak superfluumával, az alföldi terményekkel a felsőbb vidéki városokat el ne öntsük, egy kis kivezető kanálist, vasutat a tengerparthoz Fiuméhez építsünk, ha ebben pontosúlta össze a választmány véleménye, ha valami biztosítás nem történnék az iránt, hogy a kiviteli vám legalább in statu quo ne maradna, mindig azt mondanám: részemről ily feltétel alatt nem fizetek — és így, hogy előre magunkat lepecsételjük. azt épen nem látom: de igen különösnek tartom, megvallom, hogy azon pillanatban, midőn itt a Bank több Urak által, — a tengerparti kormányzó, temesi gróf és Liptómegye főispánja által, — mintegy igen nagy motivumul felhozatik, hogy a nélkül a nemzet örömet hallani nem fogja a fizetést, melyre felhivatik, hanem ha a helyett azt fogja hallani, hogy ezen fizetés örök időkre megállapíttatik. bizonynyal még nehezebb lesz őt fizetésre bírni. Valljuk meg, a megyéknél sok ember nem tudja, hogy miről van a discussio és mégis votizál. Méltánylom, ha ez talán oly keesegtető volna, hogy vele többséget lehetne szerezni; fölteszem, hogy a többség érényes, akkor ezen politikát jónak tartom, — de nem capiálom, hogy mi tactika fekszik abban, előre azt mondani hogy: urak! most már ne mystificálgatók magatokat, mert örökre fogunk ám adózni! ime látjátok, örökre lepecsételtek. Felséges eredménye lehet ezen

introductio rubrumának! — Bizony, nem fog épen jó sükert szülni. — Én azonban ezt egyenesen tagadom, és azt mondom, nem fogjuk örökre magunkat lepecsételni, ezt csak feltételesen fogjuk tenni. — És valamint a mai nemzedéknek kötelessége az, hogy nélkülözzön, izzadjon és vigyen ki mindent, mi a haza javára szükséges, és ne keressen jobbról-balról hátulsó kaput, hanem egyenesen aggrediálja a dolgot őszintén, — és ezt csak nélkülözés által lehet elérni: úgy remélem, viszont a jövő nemzedék ismét fogja a maga kötelességét teljesíteni; és ha nem teljesítené, rajtunk hiba ninesen. Részemről itt hosszas vitákba ereszkedni nem akarok; de mindenesetre azt hiszem, hogy, ha a küldöttséget életbe léptetni akarjuk, úgy, hogy annak sikere is legyen, ne kössük meg előre annak kezeit, és mindenek előtt ne figyelmeztessük semmire. Mert, mondhatom, ha ezen tábla akár mire figyelmeztetné, természetesen sok tagja azt fogná gondolni, ezen figyelmeztetésnek némileg eleget kell tenni; holott a küldöttség bölcsesége bizonyosan e nélkül is meg fogja azon kellékeket találni, melyek a célra szükségesek. Ne complicáljuk tehát a dolgot s ne méltóztassanak — mi a váltótörvényt illeti, talán még annak hibáit is felvéve — kívánni: hogy a küldöttségnek működése még arra nézve is terjedjen ki, hogy egyuttal a váltótörvénynek hiányait is rectificálja. Ezen tekintetben én más gyógyszer ajánlanék, t. i. azt, hogy minden oly munka, melyet annyi részletek között részint túlhajtás, részint plánumok divergentiája miatt mint összhangzás nélküli egészet producáltunk, csak egyenesen egy hozzáértő embernek adassék át, és ez tegyen iránta javaslatot, melyhez aztán szóljon hozzá az ország; így ennek a törvénynek rectificatióját is még csak két emberre se bízám, hanem csak egyre! — Sokat szeretnék mondani, de kár az időt vesztegetni. Az utolsóira mégis, mit Ugoesa megye tisztelet főispánja mondott, hogy t. i. a gyanusításnak nem barátja, egy rövid megjegyzést tenni akarok. Én is megvallom — a gyanusításnak barátja nem vagyok; és mi különösen az adót illeti, minden iratinban és most is kijelentem: hogy semmiféle surprise-nek, dögönyözésnek, korbácsolásnak barátja nem vagyok, hanem egyenesen az okok kifejlődéséhez kapcsolom a tárgyat; és mint a

minap is mondám, úgy most is ismétlem: ha én képes volnék egy biivész-vesszővel tervemet az egész ország által elvállaltatni, ahhoz még sem állanék: mert én capacitálni akarok; és pedig azért nem, mert actióra reactio következik. Én minden praecautióval leszek azok iránt, kik gyanúsítanak; de mind a mellett vannak hazánknak sok fiai, ne tagadjuk, kik vagy rosز felfogásuk szerint a szabadságot nem fizetésnek tartják, vagy épen azt gondolják: hogy a hazának haszna csak személyök körül forog. Mint eddig tettem, ezentúl is fogom, bár tartsanak gyanúsítónak, bár nem, — hanc veniam damus petimusque vicissim — én az álarczot mindenki képéről sans cérémonie le fogom rántani, hogy az ország legalább tudja, ha sülyednie kell, — mitől azonban azt hiszem, hogy messze állunk. — ki által sülyed! — A pénz, bár ezt oly panaceának nem tartom, mely egyedül mentené meg hazánkat, *de, stantibus his rerum circumstantiis*, ha tekintjük, hogy az 1791-diki országos választmányi tervek és javaslatok mind hasztalanul hevernek, mert nincs pénzünk: akkor mindenki át fogja látni, hogy a pénz azon kellék, mely nélkül nekünk tenni semmit sem lehet. Ugocsamegye tisztelt főispánja az általam felhozott példát úgy értette, hogy azon szegény barom, ha vesztét érzi, akkor dolgozik. Úgy látszik, ismét igen gyenge hangon hoztam azt elő: mert én nem úgy mondám, mint ő méltósága előadásomat felfogta: hanem azt mondtam: mikép érezték azon lovak azt, hogy a hajó már indulni kezd, vagyis, hogy erőltetésüknek sükere van, és emélfogva iparkodtak minden erejüket megfeszíteni: s ezen példát alkalmaztam hazánkra. Így szinte ő méltósága azt, mit a vizről és tűzről felhoztam, nem azon értelemben vette, mint a melyben felhoztam; én azt mondtam, hogy valamint nem hiszem, hogy volna koldus, ki egy pohár pálinkát egy év alatt nem tudna a hazának áldozatul hozni: úgy köztünk sincs senki, ki egy fölösleges karddal, más egy-két collectióval, a harmadik isten tudja mivel, mi őt tán csak untatja, a haza oltárára ne járulhatna. S végre megvallom, miután Fiuménak kormányzója ismét csak azt hozta fel indokul, és úgyszólván azon egyedüli indokot, hogy a hypotheka-bankot a nemzet igényli és felkarolta: megvallom, hogy azon indokok után, melyeket itt előhoztam, úgy

látszik, mint ha ez ide nem igen illenék: mert a megyéket a bankra nézve competenseknek nem tartom. Ha valaki, bizonyosan a mélt. kormányzó úr át fogja látni, hogy a megyék e tekintetben nem competensek; és minden megbántás nélkül legyen mondva, de nem látom át, hogy miként illik az, mit ő méltósága mondott arra, mit én mondték? És így ez csak arra emlékeztet, mit egy francia követ egy pajtásának mondott, midőn ez neki azon ellenvetést tevő: hogy az, a mit mondott, nem illik beszédére; s erre ezen feleletet nyerte: tudom, hogy az, mit mondték, nem illik beszédedre, de felhoztam azt azért, mert előre elhatároztam magamban, hogy mindenesetre el fogom mondani, bár illik rá, bár nem.

Márczius 12-én sz. kir. városok rendezése.

Gr. Széchenyi István: A mit gr. Apponyi György ő mltga mondott, hogy az áldozat, melyet a nemesség most hoz, valódi nagy áldozat: e részben tökéletesen kezet fogok ő nagyságával. Hanem én még egy más szempontból is nézem ezen kérdést; én ezt a legnagyobb és — lehet mondani — a legéletbevágóbb kérdések közé tartozónak mondom. Itt egyenesen arról van szó: hogy mi a progressiónak mily határokat akarunk engedni, — vagy pedig némi tekintetben nem akarunk-e csontmerevedettségben maradni a réginél? vagy pedig — a mi szintén oda üt — ha azon eszmék által, melyeknek nagy részét itt elősorolni hallottam, nem fogunk-e mindazon tulságokra okot adni, melyek szívennek amnyi keserűséget okoztak, és melyeket én tehetségem szerint mondhatom — eléggé keserűen is bírálgtam? — Én itt az egész okoskodás folytában — ha magasabb szempontból veszem fel a dolgot — oly nézeteket hallottam elősoroltatni, mintha a magyar alkotmány valami megcsontosodott, minden elasticitás nélküli — már egészen megállapodott és semmi tekintetben sem bővíthető valami volna. — Bács megyének igen-igen tiszt. főispánja a többek között az 1741: VIII. t.-cikket idézte. Az igaz, ha ezen törvényt vesszszük szóról-szóra, az azt mondja: »*nullatenus extendenda.*«¹⁾ De méltóztassék megen-

¹⁾ De Clausula Diplomaticis: Prout super eorum usu et intellectu —

gedni, épen. ha azt szóról-szóra vesszük és nem magasabb philosophiai felfogással: akkor természet szerint törik, szakad — mi minden emberi eseményeknek a természetes lefolyása. S épen, a mire hivatkozni méltóztatott tiszt. főispán úr. lehet-e azt mondani, lehet-e az igazság megtartása mellett mondani: hogy ezen sarkalatos törvény már többször nem változott? — Mert 1741 óta a mi constitutióink igen-igen sokban, sőt legtöbbekben némi változásokat szenvedett, és Istennek hála! azon néminémű bővítések is történtek. Már kérem, ha valaki azt mondja, hogy ezek oly régi intézvények, melyeket per tangentem nem lehet javítani, hanem hogy azokat *ex asse* kell felvenni, akkor úgy látom: hogy épen az természet szerint tulzásokat akar. Plynemű tulzások azok is másrésről, melyek így hangoznak: »hogy nekünk nem kell *gratia*, ha ilyes javakat nekünk gratiából akarnak adni, nem fogadjuk el, hanem jogot kívánunk, jogot követelünk« stb. — Ez természetes processusa minden innenségnek, hogy t. i. tulságokat szül. — Igen sokat szeretnék még mondani — de az idő messzire haladott — épen azon veszélyről, mikép legtöbb tulságok nem csak itt, de mindenütt azért keletkeztek: mert, mikor bizonyos dolgoknak történnie kellett. a helyes pillanat elmulasztatott és az mondatott: ugrásokat tenni nem lehet; valamint az is mondatott: *ex asse* kell tárgyalni és akkor természet szerint. hogy az idő elhaladt, és hála az égnek! hogy a progressio megvan az emberi nemből. ekkor természet szerint mindenütt, a mi igen szűk, akár törvény legyen az. akár más, a mi azt zsarnok hatalmával körül fogja és körül bilincseli — törik és szakad! Épen ez feladása az országgyűlésnek, hogy ezt kerülje ki és más nemzetek tapasztalásait használja fel. Kérem, mi nem vagyunk ő Felségéhez chartával kötve: ő Felségéhez viszonyaink egyáltalában charta által nincsenek kimutatva szóról-szóra: de a mi egész szabadságunk és jólétünk a história mindig maga magát bővíthető aggregatumának eddigi eredménye: s ha ezt mltgos gr. De la Motte az igen jó alkotmányok közé sorozza,

diaetaliter conventum fuerit ad — Immunitates et Praerogativas SS. et OO. nullatenus extendenda. A nemesek adómentessége tehát soha még tárgyalás alá se vehető!

legalább azok közé, melyek némileg megmutatták meg lehetős zománczukat, az által, hogy oly sok és zivataros időkben abszolút szomszédságokkal körülvéve is megálltak: annak legtöbb okát abban fogjuk találni, hogy ime ennyire vastagodott törvénykönyvünk, és némi földolgokban megalkudott a nemzet a körülményekkel és idővel (tetszés). Én azon egyetlen egy practicus kérdést teszem magamnak: ha vajjon én, mint polgár-ember, mint városban lakó, ezen új provisionnak alávetem-e magamat? Erre azt felelem: hogy a szabadságot talán más ember is annyira szereti, mint én, azt megengedem, hanem hogy azt valaki, mint az Istennek legfőbb adományát nálamnál nagyobbra becsülhesse, még pedig nem csak magára, hanem minden embertársaira nézve is: azt tagadom. Én rendszerető ember vagyok, és ha csupán azt látom is benne, hogy a rendbontók sujtatni fognak: ám szívesen aláírom és belsőmben sanctionálom; ha pedig, a mint azt m. kassai püspök úr felhozta, bajba keveredem, midőn azt kívánom, hogy a törvénytől mindenki egyenlő távolságra essék, bizony azt is aláírom, hogy ha elfelejteném magamat, büntettessem úgy, mint akárki más. Azt hallám itt, hogy hisz a városi rendőrség becsipi az embert válogatás nélkül, és akárki az ő foruma előtt majd lakolni is fog. Mondhatom, hogy én pirulás nélkül nem mernék ilyet mondani; és ha kényszerítettém, néhány férfit meg is fognék nevezni minden ceremonia nélkül, kik a lehető legnagyobb büntetés alá kerültek volna, ha a pergament mögé nem bujtak volna, melyet Bács megyének tiszt. főispánja oly magasra helyez. A pergamentek és pacta conventák szentek előtttem is; de szentek csak akkor, ha látom, hogy az alkotmány, mely ezen pergamenthez köttetik, oly directiókat nem vesz, hogy t. i. sok ember a pergamentek mellett, melyeknek oly nagy hatást és súlyt tulajdonítanak, némi tekintetben személyes hitelét is veszíti és decadentiába esik, mert jaj a nemzetnek, ha más garantiája nincs, mint a pergamentek! Azért vegyük gyakorlatilag a dolgot. Ha mi Magyarországnak fölvirágzását kívánjuk, s ha azt mondjuk: fizetünk szívesen, de legyen egy kis kereskedés, manufactura stb. aztán, ha egy külföldi egyik-másik városban le akar telepedni, és azt kérdi: van-e ott személyes és vagyombeli tökéletes bátorság, de nem szó

szerinti gratiából, ha t. i. más valaki épen jó humorában van, hanem hogy minden rendbontó ellen a városi hatóság jól állhat-e, hogy személyének semmi baja, és családján semmi sértés nem fog történni? mit fogunk erre felelhetni? Azt fogjuk mondani: hogy meg lehet, ha tán nem lakik a városban sok olyan ember, a ki hat lovon jár, négy elő van fogva, kettő hátul, és gázolja rendre az embereket, — tudnék száz példát! Azután megcsipi valami-kép a rendőrség, t. i. akkor, ha az olyan ember nem kedvencz embere a publicumnak, mondom, hogy néha meg is meri csipni: mert elbizottságunk messze megy, ha a publicumnál hatalmas emberek vagyunk. Hogy kívánhatjuk azon külföldi fabricanstól, hogy nálunk mégis letelepedjék?! mert ilyes szavak: »Mein lieber Herr! Sie werden sehen« stb. egyáltalában nem elégségesek, szóval: mind addig, míg felfogásunkban Verböczynél egy kissé magasabb szempontra nem tudunk vergődni, — mind addig, míg azt mondjuk, hogy valami más van, mire kötelezzük magunkat és alkotmányunkat, mint a »sine nobis de nobis«: akárhogy csürjük-csavarjuk, mindaddig az igazi szabadságot, és azzal szoros összeköttetésben levő ország felvirágzását nem eszközöljük. Nem tudom, azt a darabot hogy hívják, de úgy hiszem, Ludas Matyiban, igen jól előadatnak a kényuraskodási gavalléri protectiók. Addig, míg a 10 millióról lesz szó, mint a főispán úr mondotta, — s míg a városoknak több jogot adni nem akarunk, — megvallom, én a gyanusításnak vagyok barátja; és látni fogjuk, midőn 10 millióról lesz szó, hogy hányadán vagyunk, ha azok, kik most a városoknak jogot nem akarnak adni, vajjon ott is fukarkodni fognak-e a jogok kiosztásában? Tudjuk, hogy az, a ki *vive sperando*, mikép szokott meghalni! — Lehetnek localis érdekek, a hol bizonyos körülmények és egyes esetek azt parancsolják, hogy a mostani helyzeteket fenn kell tartani; de ha az egész hazát tekintjük, a mint gr. Apponyi György helyesen mondotta, a félig-meddig tapasztalt ember látja, mily bonyolódottak körülményeink és mily összeköttetésben vannak a tárgyak; s ha azokat mi *ex asse* akarjuk tárgyalni, higyük el: végét nem érjük a dolognak, és az élet kineveti ezen igen-igen szövevényes munkát, ezt a részletesen mindent *ex asse* kimeríteni akaró viszke-

teget. Mert 4—5000 ember, és annyi municipium között, hogy én általuszhatom ezt a vizet, és azon pontra jőjjenek ki, a melyre akarok, azt nem remélhetem: annyi divergentiák között így is elég, ha az üdv partjához eljutunk, és annál valahára kikötiink. Ha a városok rendezéséből ezen sarkfordulat kimarad, megvallom, felfogásom szerint ezen munkálat a többivel együtt nem egyébnek, mint fidibusznak jó. Ne felejtsük el, hogy alkotmányunk történelmi műtétel és valami igen elasticus, s hogy ne törjék, bővítsük itt-ott, a többi maga magát fogja elrendezni. Ha honunkban a kereskedést és a gyároknak fölvirágzását akarjuk, ha azt akarjuk, hogy egyes capitalisták itt üssék fel sátoraikat stb., akkor azon kell munkálódnunk, hogy itt oly biztosság legyen, miszerint minden ember elmondhassa: »hogy noha alacsony állásu ember vagyok, de véres verítékkel és tenyeremmel dolgozó embernek, nekem akár a legmagasabbtól, akár a legutolsótól is semmi gratia nem kell, — és bár süvegemet alázattal leveszem minden ember előtt: de bennem is él azon öntudat, hogy én is meg vagyok hiva a szabadsághoz, és hogy oly polgár vagyok, mint bárki más.«

Márczius 13-án ugyan az a tárgy folytattatván,

Gr. Széchenyi István: Én a városi kérdést két szempontból fogom fel; először egyenesen gyakorlati szempontból, hogy t. i. Magyarországon, felvirágzás tekintetében, mennyire szükséges a városok elrendezése? — és a többi között épen ez azon sarkkérdés, ítéletem szerint, mint tegnap előadtam; és másodszor: politikai magasabb felfogási szempontból, ha úgy lehet mondani, szellemi szempontból. Mi az első? legyen szabad itt némi óvatossággal egy történetet — nem is mondhatnám anekdotának, hanem olyasminnek, mi egy nap sokszor megtörténni szokott — valami következtetésnek példáját előadni, hogy ezt itt felállítván, némely gyámokokat vonhassak a városok elrendezése anyagi vagy Bentham szerint, utilitási oldalának kimutatására. Egy igen mély felfogásu tekintély bizonyos alkalommal igen panaszkodott, hogy a gyapjúnak semmi ára nincsen, és tölem kérdezte: Angliában és a Szövetséges államokban hányadán vannak a dolgok? — mert ha mi, szegény magyarok, a gyapjút nem tudjuk eladni, nagy

csorbat szenved jövedelmünk. Délután éppen azon, más dolgokban egyébiránt igen éles elméjű, tekintély szörnyen scandalizálva találta magát, hogy most még a lovakat is betakarják bizonyos gyapjuneművel, a mi nem posztó ugyan, de mit éppen pokrócznak sem mondhatok. — Mondom, ezen tekintély azt nagy scandalumnak tartotta, pedig ez valóban mégis nagy ellenmondás a délután — és délelőtti nézet között: mert elsőbben a gyapju nagyobb fogyasztását óhajtotta éppen azon tisztelt uri személy délután pedig éppen azt, mi fogyasztaná a gyapjút, nem tartotta helyesnek, reggel a jövedelni kútforrásnak igen gyér csepegését sinylette, délután pedig azt is be akarta tömni. mi talán bővebb forrásnak megindulását eszközölhette volna. Anyagi tekintetben a városok elrendezésénél éppen így áll a dolog. Mi kereskedést s fölvirágzást kívánunk és akarunk. Kiki tudja pedig, hogy ilyeneknek kezdete egyenesen csak a városokban történhetik és indulhat meg. Már méltóztassanak fölvenni, ha mi igazán kereskedést akarunk, és a külföldieket, kik nagy capitalisokkal szeretnének ide jöni, hazánkba édesgetni akarjuk, erre a véletlen, és hogy úgy mondjam a jó szerencse, melyet sokan közölünk ígérgetnek, nem elég: mert ha Damokles kardja függ felettök csak legtávolabbról is, akkor bár szép phrasisokkal kecsegtessük: bizony nem fognak ide jöni. Egy híres philosoph egykor azon megjegyzést tette: hogy még az oktan állatok is, mint teszem a kásztor, nem szeretnek ott építeni, hol őket bolygatják: éppen így vannak azon kereskedők, kivált a külföldiek. Pedig sok volna, ki nagy tőkével, és mi ennél több, nagy intelligenciával szívesen eljöne az országba, ha oly kevés biztosságot, mint tegnap előadám, nem találnának; és ez a fő ok arra, hogy itt éppen nálunk és mindenekelőtt leginkább a városokban szükséges azon lehető emberileg szólván lehető legnagyobb biztosítások fölállítása, miszerint bizony akárkit, ha vét, minden ceremonia és minden bujósdiajtók nélkül megragadják, s megbüntessék. Hogyha a városi hatóság az ítélelhozásban hibázott, hisz ott van a fölebbvitel: ebben én nem látok semmi nehézséget. És ez a dolognak anyagi része, úgy, hogy ha valaki felvirágzását kívánja e honnak, és ha azt véli, hogy felvirágzás nem lehet kereskedés nélkül, és

azt is átlátja, hogy belfabrikák nélkül az nem existálhat: ez nem tudom, mily következetességgel hátráltathatja azt, a mi javasoltatik. Mert megvallom, hogy illuszió azt gondolni, miszerint a mostani körülmények között a városokban tökéletes bátorság volna mind azokra nézve, kik nemesi pergamenttel ellátva nincsenek. — De már most átmegyek a dolognak szellemi részére. Mi a szellemi része? — Azt hallottam itt felhozatni, hogy »ne ad normam Provinciæ gubernemur« — és ezt mindenkép kerüljük el. Én is tökéletesen ez értelemben vagyok; hanem melyek az eszközök és módok? Részemről azt hiszem: hogy épen, ha, mint Ugocsa megye tiszti. főispánja méltóztatott mondani, azt a bizonyos kellő pillanatot nem ragadjuk meg, akkor az, a mi megérett, maga magát fogja expediálni: akkor úgy lehet mondani, egy biztos alkalmat látok arra, hogy az emberi tehetség, úgyszólván, fennakadjon, és a dolgok annyira összebonyolódjanak, hogy végre önmaguktól rendeződjenek el, de csak úgy, mint a folyamok, midőn kiöntenek, s török-szakad, mindent magukkal sodornak: de ezt az emberi eseményekben revolúciónak nevezik! — Igen tisztelt gróf De la Motte Károly urnak bátor vagyok felelni: hogy mi revolútiót nem akarunk, — mi nem akarunk, mint más provinciák kormányoztatni: de ép azért, mert nem akarunk úgy kormányoztatni, hanem alkotmányilag magunk akarunk bele szólani: magunknak kell tenni azt, mit vagy az idő hatalma, vagy pedig más hatalom végbe fogna vinni, és végbe visz mindenesetre. Ma is azt mondom: hogy ha magyarabb szempontból fogjuk fel honunk diagnózisát, és ha valaki azt kérdi: hogy valljon annyi complicatio, annyi bonyolódások közül ki fogunk-e bontakozni? és egy szebb létre fogjuk-e vinni hazánk jövődjét? — akárki mit mond, bizony néha felette mély kétség támad minden gondolkozóban; és hogy ha ennek okát taglaljuk, és t. i. ha látjuk, hogy más nemzeteknél miért nem szoktak ily dolgok békesen menni, miről azonban nálunk, mint tegnap is mondtam, még nem desperálok, azt fogtuk tapasztalni: hogy az sokszor épen némely szavaknak nem elég helyes felfogása miatt szokott történni, mint ma is láttuk példáját. — Mélt. gr. Esterházy József, tiszti. barátom, azt mondja: hogy ő egyet és mást előbb planirozni kíván;

ezt én is kívánom, megvallom, és mi több, gróf De la Motte Károly úr is, habár még azon szótól is irtózik, szinte planirozni akar; és azt teszem még hozzá, hogy mi hárman bizonyosan meg fogunk egyezni: mert csak jól definiálnunk kell ezen szót, mi a planirozás? — Megvallom, hogy ha márul hónapra mindig így experimentálni és régi institutiók között egészen új építményeket akarnánk fölállítani, mintha alkotmányunk valami tabula rasa volna: ez nem menne. — Itt más körülmények között vagyunk, egy 800 éves épületnek falai állnak előttünk, melyeket egyszerre eldönteni nem lehet, azt lépcsőnként kell tenni; más részt a mi alkotmányunk nem egyszerű gép, nem olyan, mint példának okáért Franciaországé; itt más körülmények is vannak, ezt is tekintetbe kell venni: mert habár igen-igen kecsegtető álomnak venném is egy 30 millió ép nemzetnek tagja lenni, ha vannak oly geographiai helyzetek, hol podgyászomat vízbe dobván, mint Francia- és Angolországban, ez szinte magától kimegy a nagy tengerre, mondom, ezek szép álmok; de a mi feladatunk nem oly egyszerű minékünk, mint az angol mondja: »az adott viszonyok közt a lehető legtöbb hasznát kell venni minden körülménynek.« Mi egy oly időszakban, hol Magyarországnak fölvirágzását mindnyáján kívánjuk, — hol némelyek talán csak azért nem hajlandók fizetésre, mert azt mondják: *legyen előbb, azután fogunk adni!* — oly pillanatban élünk, hol mindenki, akár akarja, akár nem, egy eszmét magától, de egyáltalában el nem lökhet. A mennyiben létünket s alkotmányunkat mintegy morális és anyagi tekintetben teljesen elkészült, és ezentúl már semmiben sem változható gépezetnek nem tekinthetjük, nagy hiba volna be nem látni, hogy annak nagy elasticitása van, és így, hogy sem arról nem lehet szó, csontmerevedettségben *csükönösödni*, de viszont arról sem lehet szó, hogy a dolgot szakadásra vigyük. Épen azon elasticitásnál fogva, melyet alkotmányunk mindig elfogadott, — mert az nem mai fabricatum — mennyi sarktörvényeink töröltettek el simplicissime, melyekben a nemzet egykor palladiumát gondolta, és a haladó idő némely törvényeket nevetségesekké tett, úgy, hogy itt van még a törvény, de az életre hatása többé nincs! Mind ezt kellő figyelembe vevén, még egyszer azt mon-

dom: hogy ha mi az időnek engedni, és egy részről sem törni, szakítani, de más részről pangani sem akarunk: akkor természetes, hogy csak úgy fogunk boldogulni, ha némely kitételeket nem állítunk mindjárt tűhegyre, és mindenek előtt, ha a históriai adatokban kissé nagyobb szigorúsággal járunk el: mert az igaz, hogy — teszem — midőn már Franciaországban egy köz-conflagratióba ment minden át, hogy ekkor a nemesség a lehető legnagyobb áldozatokra vala kész, és annyira ment — mint tudjuk — csupa szivandalgások és az egyenlőség eszméje utáni vágyból, hogy egy kamara lett a kettőből; de már akkor késő volt! — ezt előbb kellett volna tenni. — És épen így vagyunk mi. Előbb, hogy egy IV. Henrik mit tett, mit nem tett, vizsgálni nem akarom; de hogy ha XIV. Lajos uralkodására tekintünk, ott egy kis számu nemesség, úgyszólván, minden volt, a többi pedig még csak katonai hivatalra sem alkalmaztatott, bár mennyire érdemes volt, routuriernél nem emelkedhetett magasabbra; és ha visszatekintünk ugyanott a vallási dolgokra, a nantesi edictumokra stb. tanulságot vonhatunk arra, hogy az idő int minket is, mint Ugoesamegye t. főispánja mondá — megragad az idő! — Mit kívánunk mindnyájan? Nem egyebet: hanem csak azt, hogy a város, ha ott lakni akarunk, épen azon törvényhatóságot gyakorolja felettünk, melyet most a megye gyakorol, ez az egész. Már részemről így szólok magamhoz: *Széchenyi István*, tetszik-e ez neked? Felelek: tetszik bizony! meg vagyok vele elégedve. Hát másnak miért nem tetszik? — Valljuk meg, mert ez legtöbb bajainknak oka, hogy a magyar senkinek magát, úgy szólván, submittálni nem engedi; mindenki vezér, úr akar lenni, és ha épen jó órában van, maga alatt felrugja a port és azt mondja: *ez a világ közepe*, hol én állok! Erre a tulajdonságra sok ember azt mondja: »es ist mit den Leuten nichts anzufangen«; — én pedig azt mondom: »es ist sehr viel anzufangen.« De hát valljuk meg, hogy eddig, ha tagadni nem akarjuk, bizony csak kard volt mesterségünk, csak katonák voltunk; most más kellékek vannak előttünk, és mint számtalanszor mondtam, épen azon nemes hév, azon férfini öntudat akadályoz, hogy magunkat bizonyos rendszernek alá vessük. Már mi öregebbek talán némileg ki estünk

abból, mert sokan és talán magam is azon állapotban vagyok, bármi hangosan szólalunk fel minden hatalmaskodás ellen, és azt kárhoztatjuk, meglehet, fél óra múlva magunk esünk ugyanazon hibába: nevelésünk el van hibázva! — Mi rendszeretű emberek nem vagyunk, ezt a qualificatiót még aquirálnunk kell: és ehhez épen első lépés a város. Ki oda megy, becsülje meg magát, mert másképp becsipik, ha pedig be nem csipik, ott sem fabrika, sem kereskedés jó sikerrel bizony menni nem fog. — Ezekét előre bocsátván (hangos és hosszasan tartó kacaj) — — — magamat a méltóságos Fő-RR. további gratiájába ajánlom.

Időközben megfordult Széchenyi Bécsben, Pesten, hol az országháznak nézeget helyet, majd Sopronban is a Szeder-egylet ügyében, s mindenütt igyekszik az ő »Adó és két garas« tervének híveket toborzani. Az országos küldöttség tárgyalja is; április 26-án kilenczedik ülésében 24 szóval 17 ellen elfogadja a »közös teherviselés« elvét.

Hosszabb szünet után, május 19-én, napirend:

Országgyűlés évenkénti tartása. E tárgyban felírás és törvényjavaslat.

Gróf Széchenyi István: A mik eddigelé e tárgyban elmondattak, azok csekély vélekedésem szerint oly gyenge, oly *bágyadt* argumentumok voltak, hogy részemről megvallom, nem csudálkozhatom eléggé még oly férfiak részéről is oly argumentumokat hallani, kiktől én magasabbat vártam volna és várok ezentúl.¹⁾ Nem akarok én ez által legkevésbé sértő lenni; mert ha egy részről az eddigelé előadott argumentumok igen gyenge és bágyadt voltát meg is fogom mutatni, más részéről igen átlátom, hogy a dolog sok és okos emberek előtt oly színben állhat; és ennek eszközzésére legyenek cs. kir. főherczegsége igen tisztelt Elnökiünk, és a mélt. Fő-RR. azon kegyességgel nekem megengedni, hogy egy kis indiscretiót kövessék el, és hogy némelyeket, mik a coulissák mögött történ-

¹⁾ »Sur mon beau dire« írja naplójában. Ez volt az ismeretes tréfás alkalom, mikor az előtte szólott gróf Dessewffy-től kölcsönzé a szót a német *mutt* kifejezésre, melyet nyomban reá alkalmazott.

nek, mint azok előttem feltűnnek, itt elősoroljam: hogy t. i. miért van itt igen sok embernek az országgyűléseken egyáltalában szinte valami nauseája, és hogy azt miért hozzuk elő még többször? holott elég keservesen esik sok érdemes embernek, ki úgyszólván kintpadra vonatik, az országgyűlésnek minden három évben is tartása, és ép ezen helyzetben van a kormány is. Mindenek előtt átmegyek azon okokra, melyeket itt hallottam, és azután bátor leszek előadni: hogy mikép tűnik sok ember előtt az országgyűléseknek még többszöri tartása valami rémképben elő? melyet, a mennyire lehet, szeretne az ember inkább ritkítani, mint — minek pszichologiai oka van — szaporítani? és épen azon okok azok, melyekből vajmi könnyen megbocsáthatólag a többszöri tanácskozásoktól idegenkedés származik, és melyekből indulva ki, fakadtak sokan a tegnap hallott indokokra. Többek közt azt hallottam, hogy a minden évi országgyűlésnek haszna csak az által is kétségbe vehető volna, mert épen akkor, midőn a mohácsi nagy catastrophá lecsapta nemzetünket, úgy szólván lábairól, a mohácsi vész összeköttetésben volt volna az akkor minden évben tartatott országgyűlésekkel! Mondhatom: sokat hallottam: hogy miért huzta a magyar ottan a rövidebbet? Részint Zápolya irigy fondorkodásának tulajdonítom azt, némileg talán Tomory igen-igen nagy hevességének, sőt, mint mondják, az ország nagyai tökéletes elpuhultságának, miszerint kocsin — vagy akkor még csak szekereken — mentek az ütközetbe; másrésről tulajdonítom a török akkori, lehet mondani ellenállhatlan bátorságának; de mert minden évben országgyűlés tartatott, hogy az lett volna oka a veszélynek, mondhatom, azt soha sem gondoltam. És most is azt mondom és bátran kijelentem — értsük egymást! jóllehet, hogy panaceát nem ismerek: de valaminthegy nagy status-férfit az mondá Angliában: maradjon meg a sajtószabadság, és mindent feláldoz annak, mert kiviv ez mindent, mi hátra lenne, és rövid idő alatt minden azon helyen leend ismét, hol előbb állott; így mondom én: hogy csak tanácskozhassunk szabadon, sokszor és rendesen, és én kész vagyok még az adó kérdését is feláldozni; pedig ezt én nem szívesen tenném most, főképp, midőn egy igen nagy — legalább felfogásom

szerint — igen kedvező symptoma mutatkozik nemzetünkben, mely egykori jövendőnknek jobb voltát, nemzetünknek egykori nagyságát némileg sejteti, legalább azon kebellemel, mely még reményleni szeret, hogy t. i. mi éppen ellenkezőleg a lengyelekkel, kik sok esetekben a legnagyobb barátságban jöttek össze országgyűléseken, és hosszas vitatkozások után úgyszólván mindig harcban távoztak el egymástól: mi emigy jövünk az országgyűlésre, és bizony, mondhatom, elég hosszasan játszuk a macska, és a többi komédiát, de végre azután kibékülünk, — s tanácskozásaink eredménye mindig az lőn, hogy az országgyűlésnek beeresztésével közelebb állunk egymáshoz, mint azelőtt állottunk. És bár csupa országgyűlésektől bizony nem is fog támadni nemzetünk felvirágzása, kivált simpla országgyűlések tartásával nyerni sokat nem is fogunk; de azt tartom, hogy a minden esztendőben tartandó országgyűlés éppen azon effectussal fog birni, mint egy jól elrendelt officina: »*eine gute Arbeitsstube, oder eine gute* — nem is tudom hogy mondják — *Werkstätte*,« — melyből majd ki fog kerülni minden. Tegnap hallám itt, és reá ismertem azon általam igen sokszor használt hasonlatra a gépről, hogy kár egy, jóllehet sokkal jobb, gépből kivenni egy karikát, és azt a régi gépbe beilleszteni, mert akkor az nem forog, hanem egy egészen új és jól összefüggő gépet kell venni egyszerre; de mondhatom, a rendes tanácskozás nem olyanféle gép, hanem éppen: »*die Werkstätte*,« melyből a gépnek ki kell kerülni. — Hallottam és azt hittem, az eddigi systema ellen volt irányozva, azon indokot is, hogy mi sokszor nem tudom 74, vagy 89 hónapokig is tanácskoztunk, és azután eredmény mégis kevés volt. Ebből azt következtetem, hogy ha az eddigi systema mellett még 89 hónapig sem volt siker, s hogy ennek haszna nincs, tehát valami másforma országgyűlés után kell esengenem. Az mondatik továbbá: hogy az évenkénti országgyűlés jó lesz egykor, midőn az országgyűlés rendezve lesz, az utasítások megszűnnek és provisio történik, hogy a közigazgatás ne lankadjon azon idő alatt, míg az országgyűlés tartatik, hogy az igazság kiszolgáltatása is rendében legyen stb., »*majd akkor lesz annak ideje!*« de Istenért! ez azon circulus vitiosus, melyből ninesen kibúvás, melyet annyi-

szor ezer formában hallottunk. — A köznépet emeljük magunkhoz, engedjük neki szabadságot! lehetetlen, mondják, mert nincs még nevelve. Emeljük tehát a népnevelést, mondjuk mi. Nem kell az embereket nevelni — felelnek, — boldogok ők így is stb. Mindig úgy vagyunk, hogy a vízbe majd csak akkor megyünk, midőn már jól tudunk uszni. A minden évben tartandó tanácskozás még ott is szükséges, a hol már egy nagy regenerationnak mutatóján által esett egy nemzet: hát kérдем ott, a hol még minden a teendő, ott nem volna-e az szükséges? — Méltóztassanak elhinni: ott szükséges! Egy példát hozok fel: a *cambium mercantile* ellen sok embernek most, miután megszületett, sok kifogásai vannak. Méltóztassanak elhinni, hogy annak idejében, midőn a világra jött, — mind azok, kik fáradoztak körülötte, és sokan, kik igen-igen fáradoztak körülötte, kiket itt ez országgyűlésen tisztelni nincsen szerencsénk, — velem igen átlátták, hogy még éretlen, és hogy egészen nincsen megfőzve, és hogy még tovább kellene főzni rajta; de akkor azt mondták: hogy ha a dolog el nem fogadtatik, úgy, mint áll, mit fog mondani a nemzet? — nem ironice mondom, — a többség a dologhoz nem ért, és azt hiszi, hogy ezen *cambium mercantile* — mint tegnap mondatott — *panacea*. — Voltak sokan, kik azt mondták: ha nem ment volna keresztül azoknak akaratából, kik átlátták, hogy nincs eléggé kifőzve, és kik ezt a legjobb intentionnal tették, — bizonyosan a sokaság azt mondogatta volna: ime ezen emberek nem kívánják! és azon gyanu kenetett volna reájok, hogy azért játszáik a valóságos alkotmányos embereket; mert egyenesen a kormány nevezi ki a váltó intézetekhez tartozó egyéneket, és azon gyanú terjesztetett volna az országban, hogy önzés miatt háttérbe tették a haza javát. — És mi történt? épen az, mi a szegény katonával akkor, midőn rajta ütnek, de étke még meg nem főtt, — mit tegyen? félig nyersen lenyeli étkét, mert azt gondolja: tudja Isten — mikor lakhatom ismét jól! Három év egy nemzet életében, hol a teendők száma oly ropant, mint nálunk, sok; az ember ekkor nem scrupulizál annyira és rááll olyanokra is, mik azután a közváramozásnak meg nem felelnek; — ha pedig minden évben rendes országgyűlés tarta-

tik: akkor természet szerint 8 hónap leforgása alatt az ember egy kissé koplalhat, és bevárhatja a végzések hatását, mert 8 hónap után ismét vissza kapja az alkalmat, — és épen akkor azon sokaság, mely rossz intentiót és tulságot gyanított, meggyőződik utoljára, hogy mégis becsületes emberek voltak, kik a dolgot jobban kifőzték, hogy jobb ízű legyen! és minden ember a *cambium mercantile*t most jobb ízűnek találná, ha így mentek volna a dolgok; ellenben, fájdalom! most sok magyar embernek csömört okozott, — mi természet szerint mostani rendszerünknek elkerülhetlen következése. — Igen sokat tudnék mondani ezen szükség mellett, hogy mily hasznos, ha az ember rendesen tanácskozhatik, és kivált tanácskozhatik akkor, midőn saját dolgának súlyát némileg elvégezte; mert köztünk többet, kevesebbet mindenki azon állapotban van, hogy a haza előtt néha nem a legelső, — családi és más körülményei vannak, melyeket az ember el nem hagyhat: ha tehát a nyári, tavaszi és őszi hónapokban elrendezzük a magunkét, mindjárt nagyobb kedvvel fogunk munkálkodni olyasokkal, melyek azután ellentétbe nem jőnének saját érdekeinkkel. De van még valami, mi ezen minden évi országgyűlésnek tartását igen ajánlja, t. i. azon pszichologiai körülmény, hogy igen jó, kivált kissé életbevágó dolgok körül, hogy az ember magát kissé kialudja. Hogy jövünk az országgyűlésre? *Ceremonia* egy nagy része, — és azután még megismerkedünk, gyanúsítjuk egymást, czivakodunk pártérdekek körül, és legtöbb időt elvesztünk, egyik a másikat rágalmazza, noha oly gyengék vagyunk, hogy közvállalatok által alig tudnók mindnyájan együtt véve is, ellátni a haza szükségét, — és mégis szakadások vannak köztünk, és ez az, mi szibbasztja az egészet, — s legyünk igazságosak: ily körülmények közt legtöbb idő peregle. Már most csak supponáljuk a jelen esetet, ha még két vagy három hónapig ad summum ezen országgyűlés tart, némi fő dolgokat, mint a kir. városok elrendezése kérdését, elvégezendjük, — és bocsánatot kérek! — de minthogy az indiscretióban benne vagyok, kimondom: hogy akármikint állunk szembe egymással mint ellenségek vagy barátok, igaz marad: hogy a magyar hazafiak csak összes kézfogások által fogják eszközölhetni ha-

zánk virágzását!! — és pártoskodások s pártszellem által oly bizonyos, mint $2 \times 2 = 4$, lesülyedünk. Többször mondtam: szomjazom véremnek és fajtámnak nemesebb és kifejtettebb voltaért; de én is, ha bukik: »*mitgefangen, mitgehungen*,« — más sorsot nem kívánok, mint a többinek lesz; de ha az országgyűlés most két vagy három hónap alatt véget érne, és előre tudnók télre, miután — mondjuk ki — unalmas itt ülni mindig (*medicina peior morbo*), s alig várja mindenki, hogy kimenjen az *Auba*, főkép most, midőn a szép napok jönnek, — még midőn rossz idő volt, könnyebben lehetett dolgozni; de ha az ember előre tudja, hogy nyolcz hónap múlva ismét össze fog jöni, azt mondja az ember: »egyet és mást *per Pausch und Bogen* ne vigyünk által a Rubiconon«: főzzük a dolgot ki jól. Mert oly nemzet, mely a török igának lerázása óta, nem egészen maga hibája által, — hanem »*peccatum intra et extra muros*« — 150 évig pangott, most iparkodik, hogy egy kissé helyrejöjjön, — és az axioma, hogy a nagy pangást heves mozgás váltja fel, és ha ezt mérsékelni nem lehet, ismét valami lázba megy által a nemzeti test, a mi szinte oly veszélyes! — Mi a panaceát illeti: magam is sokszor estem azon hibába, — ha t. i. egy rész valamitől igen sokat vár, hajlandóbb vagyok azt panaceának tartani, ha t. i. azon rész azt gondolja, hogy azzal minden absolválva van: úgy tegnap azt hallám, hogy a minden évi országgyűlés tartásával sok ember azt hiszi, hogy minden bajoknak vége lesz; és azon kérdés tétetett hozzánk: vajjon gondoljuk-e, hogy ha négy hónapig minden évben országgyűlés lesz, akkor egyszersmind minden bajoknak vége is leend? Ezt, m. Fő-RR.! senki nem gondolja. Az mondatott: hogy ezt oly orvosságnak veszik, mely kicurálja minden betegségét a nemzetnek; ezt nem gondolja senki: hanem azt én is gondolom, hogy oly officina lesz, melyben az orvosságok készíttetni fognak, melyek ezen nagyszerű beteg és bágyadt testületet helyre fogják állítani. Azt hallottuk tovább: hogy koordinálni kell némelyeket, tudja Isten mit! de kérdem: hát a jövő országgyűlésen a fák nem úgy fognak-e állani, ha csak ki nem fogják vágni, mint most? A promenáde nem épen úgy lesz lámpákkal kivilágítva, mint ma? és ekkor minden, mint a har-

mat, magától az égből fog-e leesni? — Reménylem, hogy általunk s velünk fog történni ezen coordinatio, vagyis legalább nélkülünk nem; — és természetesen hol fog történni? Itt az országgyűlésen, a nemzeti officinában, másutt nem is történhetik; de melyik officinában fog ezen coordinatio sikeresebben eszközölni? három évről három évre történt országgyűléseken-e, hova mindig új tagok jönnek, hol annyi idő fecséreltetik el? vagy minden évben tartandó officinában? De természet szerint nem panacea-képen mondom én ezt. A minden három évben tartandó országgyűléseknél is tudjuk, miként megy a dolog; — lassan forog a gépezet, és az utolsó hónapban, midőn a praeculus terminus jó, és az országgyűléstől meg kell válni, az többnyire oly helyzet szokott lenni, mint a hajótörésnél, hol mindenki mindenfelé kapkod és iparkodik, hogy paklijával meneküljön. Én, mélt. Fő-RR.! igen sokat tudnék még erről szólni; hanem engedjék már most meg, hogy komolyabb oldalait vegyük a dolognak: mert hogy a dolog így áll, azt egy kissé nehéz volna tagadni: és még annyi argumentum van; hanem azoknak úgyszintén igen nagy hasznuk nem lévén, kár volna azokkal a mélt. Fő-RR. figyelmét fárasztani. Mint practicus emberek, mi azt mondjuk in thesi, mert sokszor hallom: a minden évben tartandó országgyűlés, ha nem is panacea, de oly officina, hol készülni fog egy és más is; és ismételve bátor vagyok a mélt. Fő-RR.-et emlékeztetni azon gyönyörű symptomára, melyet hazánkra nézve tapasztalunk: miszerint míg a lengyel nemzet rendszerint kibékülve jött az országgyűlésre, de ott kardot rántottak egymás ellen, és ily állapotban oszlott el az országgyűlés; mi pedig körmökkel jövünk egymás ellen ide, és azután, míg az országgyűlés eloszlik, kibékülünk egymással. Ezt én a jó intentio legnagyobb symptomájának tartom. In thesi — mondom — mindenki átlátja, hogy a tökéletes szabadsággal végbeviendő tanácskozásoknak ez oly kelléke, melynek legalább én minden többi kérdést alávetek. Vegyük a dolgot gyakorlatilag: miként akarjuk ezt elérni? és most bocsánatot kérek! hanem én igen vigyázni fogok, mit mondandok, és lehetetlen, hogy azokat, ha igazán a dolog velejébe akarunk hatni, el ne fogadjuk. Már mintán a kormány és egyenesen a

fejedelem felkent személyének jóváhagyása s hozzájárulása nélkül ezen törvényt, mely most egész becsében áll, hogy három évről három évre országgyűlés tartassék, egy évre tenni nem lehet; most, mondom, méltóztassanak megengedni! de úgy tapasztaljuk, hogy nem ugyan rossz intentióból, — mert ezt senki-ben fel nem teszem — hanem tudja Isten mily okokból? de azt tapasztaljuk, hogy itt a kormánynak emberei erősen megtámadtatnak. Vegyük fel csak a kir. előadásokat: mi régibb emberek tudunk arról itélni: mert 20—25 évvel ezelőtt sok keserveink, sok nyomorúságaink között csak ennyit sem álmodtunk; és mondhatom, azon megtörhetlen türelem volt az, mely annyira birta a kormányt, hogy lassankint átlátván jobb érdekét, alkotmányosság és nemzetiséghez kezdett hajolni; mondom, látván a kormány emberei, hogy itt vakmerően támadtatnak meg, és a támadók, mint tegnap is láttuk, köztetszést nyertek — mi azonban benem legnagyobb szomorúságot okozott, — ne várjuk, psychologiee véve fel a dolgot, azt, hogy évenkénti országgyűlés tartását óhajtásák ők, kik bár szolgálatban öszültek meg, és itt mégis kinpadra vonatnak és meg nem emésztett szavakkal sértetnek: ne higgyük, hogy keresztül fogjuk vinni, — mi most sok embernek oly keserű medicina, — az országgyűlés minden évben tartását. És ez forrása a bágyadt argumentumoknak; mert azokat in thesi alkalmazzák. Mélt. Fő-RR.! tiszteljük, becsüljük meg egymást; mert addig, míg itt bizonyos része a mostani nemzedéknek — mert távol vagyok attól, hogy mindnyáját kárhoztatni akarnám — úgyszólván censurálni akarja az országgyűlést: egyiknek fényes fáklyás zenét, másiknak macskamuzsikát csinál, — ily körülmények közt miként lehessen a kormánytól várni azt, hogy azt, mi valósággal némileg scandalum, amyszor repetálja; és erre nézve három év is sok, és — legyek rossz próféta, ámbár a vak sokaság járjon holt testemen keresztül! — azt mondom, hogy ebben hongyilkolás van. Mi magunk igen jól tudjuk, hogy ez semmi, — jól tudjuk, hogy egy oly tanácskozás között, melyben 500 ember vesz részt, lesznek többen, kik meg nem gondolván, mit mondanak, lerontják könnyelműleg azt, miért mi annyi éveken becsületesen fáradoztunk, és könnyelműleg eldöntik, leszaggatják egyszerre azt, mit forró

hazafiság és jellem épített. De vegyük összefüggésünket: az ilyeseknek nem nagy hatása szokott lenni nemzetünkre, hanem ily egyes kifejezésekről, melyeket magamévá tenni nem akarok, melyeket visszataszítok magamtól, bizonyos helyen azt gondolják, hogy ez a pártok szelleme és ez oka annak, hogy oly dolgok, bár magunk között alkotmányos életünkben csekélységeknek látszanak, de mások képzelete előtt óriási alakban mutatkoznak. Ha tehát azt akarjuk elérni, hogy országgyűlés minden évben tartassék: mutassuk meg azt is, hogy rendet tudunk tartani ott is, hol tökéletes szabadság létezik. Reám nem hatnak ilyen mondások; de vannak emberek, kikre hatnak. Kiknek körülményeik olyanok, hogy bizony — valljuk meg — nekik coquetterozniok kell egygyel is, mással is, és ezeknek azon discussio, hol mindig lakolniok kell, nem fog tetszeni. — Nem akarok tovább szólni. — ki érteni akar, érteni fog. — Ezeket előrebocsátván, megvallom, sajnálom, hogy a tek. RR. izenete oly formában jött hozzánk, t. i. oly formában, hogy okot is adhatott azt mondani: itt minden évi országgyűlés és minden évi követválasztás synonymon; mert ha ez: akkor megvallom, mégis jobban szeretem a mai zavart, mint minden évben országgyűlést, ha t. i. ezt csak úgy lehetne megvásárolni, hogy minden évben követválasztás is történjék: mert — ismét sértés nélkül legyen mondva — Magyarországon sok eszes ember van: de gyakorlati ember, azt tartom, nincsen ország, hol kevesebb volna, mint itt. Már, ha oly kevés a gyakorlati, politikai intelligenciával bíró egyén, tudósokkal sem bővelkedünk oly igen nagyon, hogy azokat ne tudnók megolvasni, — ha az időt csak egymás elleni agitációra fordítjuk, és ez megtörténik minden évben, és a pártok mindig egymás ellen állanak, úgy, hogy minden embernek eszébe csak a pártédek forog, és a hazának ügye háttérbe vonul: akkor én az évenkénti országgyűlés tartását — noha különben a lehető legnagyobb jónak tartom, — oly drágán nem szeretném megvásárolni. Azért azon bölcs megkülönböztetés szerint, melyet fenséges és mélyen tisztelt Elnökünk felhozott: hogy fel kellene szólítani a t. RR.-et, azon hozzáadással, hogy mi ugyan megegyezünk az országgyűlés évenkénti tartásában, — de hogy a választások

maradjanak három évről három évre. mint most, — én is a RR. izenetéhez járulok. Van még egy a RR. izenetében, és ez a Pesten tartandó országgyűlés. Én részemről azt hiszem, tanácskozni kell a lehető legnagyobb szabadsággal, minden erőszaktétel nélkül; de morális erőszak is van. A kényelmes tanácskozás is szükséges; már pedig mármarosai vagy krassói embertől lehet-e méltányosan követelni, hogy minden évben Pozsonyba jöjjen? Ez valóban nagy nehézség volna az évenként tartandó országgyűlések ellen: és így természet szerint egyenesen Pestre gondolnám az országgyűlést tételni. Ez tehát erre nézve előttem *conditio sine qua non*. Egyszer bátor voltam e tekintetben már kifejteni véleményemet és nézetemet, mely, fájdalom! csak egy-két barátomnál talált viszhangra. Én ugyanis mindig az ellen voltam, hogy az országgyűlési lakásokat itt Pozsonyban a nemzet fizesse; de sokan úgy vélik, hogy nagy igazságtalanság fekszik abban; mert hogy lehetne az idevaló házakat ingyen használni engedni? de ezek nem jól vették fel; mert itt nem az a kérdés: hogy fizetni kell-e? hanem, hogy ki fizessen? Természet szerint ő felségének jogában van Aradra, Sopronyba, Fehérvárra vinni az országgyűlést: és ekkor természet szerint, ha az országgyűlés ő felsége felkent személyének kényelme végett tartatik itt, azt hiszem, más cassából, mint a nemzet zsebéből kell fizetni az országgyűlési lakásokat: mert a méltányossággal megegyeztetni nem tudom, hogy például a mármarosai ember, ki nagy ügygyel-bajjal felmász Pozsonyba, azon kellemért, hogy itt van az ország határa szélén. — még fizessen is; azonban, ha az ország közepén van az országgyűlés, méltányossággal lehet kívánni, hogy a nemzet fizesse az országgyűlési szállásokat. Azért méltóztassanak minden évben rendes, és minden erőtetés és morális kényszerítés nélküli országgyűlést kívánni, — s ha lehet, Pesten. Ez alázatos véleményem. (Zajos tetszés.)

E tárgyban másodszor

Gróf Széchenyi István: B. Mesznil Victor magát némi szerepességgel ujoncznak mondja, minek példáját ma is adta az által, hogy fel nem fogta beszédemet; mert én azt mondtam, hogy

azon szerencsés különbséget látom a lengyel és magyar nemzet között, hogy a lengyelek eleinte mint jó barátok jelentek meg, s utóbb kardot rántva egymás ellen távoznak el az országgyűlésről: mi magyarok pedig eleinte körmökkel állunk szemben egymással, és végre kibékülünk: azonban b. Mesznil Victor őmltga épen megfordítva fogta fel előadásomat. Már most méltóztassék tőlem, mint ki sok évig a közdolgokban fáradozám, egy őszinte szót fogadni: ha a mélt. gróf! (felkiáltások: »báró!«) ha mondom, a mélt. gróf (felkiáltás »báró!«) — bocsánatot kérek, de mindig azt gondoltam, hogy azt mondják: »bravo!« A mltságos báró többször felszólalván, úgy látszik, azt véli, és épen azért mert ujonez véli azt, hogy, valamint jó katona az, ki minél mélyebben vág, annál jobb a politicus is, minél mélyebben vág: hanem itt nem mély vágás, hanem mély felfogás az, mit becsülünk. Már tegnapi beszédében a mélt. báró nem egyenesen a mélt. Fő-RR.-ről, hanem egyenesen a kétfejű sasról s a tekenőbékáról szólott: én ezeket mint régi katona szó nélkül eltiúrní nem tudom: mert a kétfejű sas alatt sok évekig büszkén harczoltam. Már ha ily dolgok jőnek elő itt, minden gondolkozó ember azt fogja kérdeni: hol lesz vége a dolognak? Nem akarok tanítani és oktatni: hanem vegye a mélt. báró ezen őszinte tanácsomat: méltóztassék előkelő és érdemdús egyéneknek sok évi fáradozásait méltányolni: Nem akarom én azt vakmerőnek, hanem merővagnak nevezni, kinek legkisebb felfogása és tiszta belátása nincs, ki oly erős kifejezésekkel, mint a mélt. báró benüinket és ügyeinket annyiszor compromittálja: mert a világon nagyobb baj nincs, mint a tulzók, kik legjobb szándékuk mellett oly dolgokat állítanak fel, hogy az ember megijed tőlük. Nem is akartam ma szólni: mert megvallom, oly tulzókkal, mint a mélt. báró nem szeretek egy sorban ülni és maga a mélt. báró, ha jobban meg fogja gondolni a dolgot és magának több tapasztalást szerzend, azt fogja mondani, hogy nem a mély vágás, mi alliciens lehet a publicumra, hanem a mély felfogás azon kellék, melylyel Magyarországnak felvirágzását eszközölni lehet: és valamint mondám, hogy körmökkel állunk, de csak kezdetben egymással szemben: úgy most a m. bárónak őszintén barátságomat ajánlom.

Időközben Széchenyi mindenfelé utazgatott. Hol Czenken és Sopronban, hol Bécsben, hol Pesten találkozunk vele, mindig valamely közügy érdekében fáradozva. Ha Pozsonyba betér, az többnyire az országos küldöttség ülései végett van. Ezt két garasos vagy tréfa képen zsebelő választmányának is nevezik, s vigasztalást várnak tőle a megbukott házi adóért.

Végre augusztus 10-én ismét részt vesz a főrendiház tárgyalásaiban. Napirend: izenet a börtönrendszer tárgyában — a halálos és testi büntetések iránt.

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek, miután a discussio már annyira terjedett s kissé késő van, hogy bátorkodom felszólalni; és minthogy, mint szememre vetik, — és meg lehet, hogy igaz, — szokásom az, hogy néha digressiókat teszek, ha megengedi elnök ő nagyméltósága, fogok némileg tán e jogommal élni. Én igen is azt hiszem, hogy most, az átalakulási kérdéseket tekintve, ha valamit, talán experimentumokat, nekünk tenni nem kellene; pedig, ha a más nemzeteket szemügyre vesszük, melyek a civilizációban sokkal előbbre haladtak, mint mi, azt fogjuk látni, hogy némely egyeseket kivéve, de melyeknek sokkal szelidebb természetök van, a lehető legjobb akarattal is a testi büntetést egészen elmellőzni még nem tudták. Vegyük fel, hogy minden jobb kedély irtózik attól, kivált ha tudja, mily hatása van a szellemnek az ember anyagi részére; de akárki mit mond, vannak oly esetek, hol az anyagi rész az embereknel praevaleál, s így ezt kell fenyíteni, mert a szellemi részére nézve ily emberre a fenyítés nem hat. De most tegyük fel általában — mint mondtam, digressiókat fogok tenni, — hogy a testi és halálos büntetés, supponáljuk, hogy egyszerre meg fog szüntettetni, s azok, kik azt indítványozák, e tekintetben többséget nyernének: mi fogna történni vajjon? Mondhatom, e tekintetben vannak bizonyos kútfők, melyekben gyönyörű theoriák és igen philanthropiai elvek foglaltatnak, melyek oly varázserővel bírnak, de melyekből, a status reformatióját tekintve, oly dolgok szoktak kiburjázni, melyeknek következményeitől rettegek: kivált, mivel oly furcsa természetem van, hogy ha esténként egy kissé megterhelem gyomromat, a legkomolyabb álmakkal szoktam éjjelenet tölteni. Ezen

kérdésnek egykor oly nagy popularitása volt, hogyha egy vagy két évvel ezelőtt valaki itt a testi vagy halálos büntetés eltörlése ellen beszélt volna, annak aligha helye leendett e teremben; de ez is kiment a divatból, és sok ember a meddő theoriák sorába állította! De könnyű is ám szép szavakat a vásárra vinni, kivált ha előre tudja az ember, hogy kisebbségben marad. Hogy azon bizonyos kútfőkről szóljak, bátor vagyok azt is elmondani, hogy épen ma éjjelen igen furcsa álmom volt. Valami magasabb szellem mindig unszolt — mivel a nemzeteknek is, úgy mint egyes egyéneknek, vannak bizonyos pillanatai, melyekben a szerencse mutatkozik, és hogy ha legott az egyes vagy nemzet azt meg nem ragadja, azt örökre elveti magától — és ez az én kicsi digressióm — unszolt tehát a szellem, hogy miután sajnosan tudjuk, mikép Csehországban a szegény Izraelitáknak jelenleg igen rossz dolguk van, hogy talán most volna azon pillanat, melyben az emancipatiót vinnök keresztül, mert akkor természetesen bizonyosak lehetünk, hogy mind azon Izraelita egyszerre itt teremne, és ha teszem, hogy némi manőverek által Gallicziában is a szegény Izraelitákat sanyargatná a katolikus rész, midőn nálunk emancipáltatnak, onnand is egyszerre kijönnének. S oly szépnek mutatkozott ez ország kivált nemzetiség tekintetében, ha azok mindnyájan itt fognának egyesülni, ez az ország melynek népeisége oly csekély, ily új elem által még a magyarságot is elő fogná mozdítani, és a köz csinosodás is mennyire gyarapodni fogna, hogy e czélnak bizonyosan leendő elérése végett a törvényhozásnak épen e pillanatot meg kellene ragadnia. — Így álmodtam. S ezzel összefüggésben, ha még egyuttal a halálos büntetést is abrogálnók a testi büntetéssel együtt, akkor természetesen, mint ma hallottam, lenne nálunk: »*Freiheit sogar im Kerker!*« Miután az ilyes experimentumok még egy országban sincsenek tisztába hozva: ha valamely nemzetnek, minden bizonnyal a magyarnak a régi nemzetek tapasztalását nélkülözni nem volna szabad. De mind ezek helyett mi épen most kiszámítottuk a 400 kubik láb tiszta levegőt, háromszori napi eledelt, némi más kéjelmekeket, mint a milyenekről gr. Cziráki János szólott, stb. Ekkor ezen néptelen ország ismét más speciesekkel fog szaporit-

tatni. mert egy részről a lengyel és cseh izraelita Á-tól Z-ig, más részről pedig egyéb országokból mind azok, kik a fenyítéstől félnek, ide Magyarországra tódulnának, és ime a nemzet kifejlődésének, reformjának és ujja alakulásának, — kivált magyar szellemenben. — egy új aerája keletkeznék! . . . Ezt álmodtam; és ezzel csak azt bátorzkodnám kifejezni, hogy ne csináljunk experimentumot, hanem lassankint tegyünk mindent arra, hogy azután egészen más rendszerre mehessünk át. Nem tudom, igaz-e, mit nekem mint kis gyermeknek mondtak, hogy t. i. egy megyében — nem akarom megnevezni. — az lett volna a szokás, hogy ki a megye házába ment — természet szerint, ha nemtelen volt — mindjárt egy két huszas számu, nem akarom mondani mivel, laktatták jól, hogy bizonyos üdvös félelme legyen a megye házától; és ez által a megye némi tekintetbe álljon előtte. Vannak esetek, magam is rég voltam katona, hogy csupa passióból minden vizsgálódás nélkül égbe kiáltó igazságtalanságok követték el, és mondhatom, az nem volt jó, és minden ember, kiben jobb kedély létezett, irtózott tőle. De ebből most mi a másik tulzába estünk, miszerint a nélkül, hogy más nemzetek példájára a dolgot meggondoltuk volna, merész experimentumokat teszünk. Azt tartom, successive kell az átmenetelnek történnie, kivált oly országban, hol amnyi az anomália, hol a nemzetnek egy része a testi büntetés alól ki van véve, és oly durva, hogy ő reá épen úgy illenék a testi büntetés, mint másokra. Ez igazán baj; és azért, ha egyszerre megszüntetik a testi büntetés, ott fogunk állani, hogy az országban alig fogunk létezhetni: a példák nyomósan tanúsítják, hogy ily rögtön a transitiók mindig veszélyt hoztak, s azért én csak a gyakorlat útján kívánok maradni.

E tárgyban a felsőháznál b. Eötvös József és gr. Teleki László vitték a szót szabadelvű irányban s némi esodálkodásuknak adtak kifejezést, hogy Széchenyi, mint a haladás első zászlóvivője s épen az, a ki Magyarországon legtöbb experimentumot tett, ellenök van. Szükségesnek látta tehát, a különben igen néptelen gyűlésben, másodszor is felszólalni.

Gróf Széchenyi István: Legyen szabad nézetemet bővebben felvilágosítani, és talán nem jól magyaráztam ki magamat, mert

én ezen szót *experimentum* nem azon értelemben vettem fel, mint azt tiszt. barátom, mltgos gróf Teleky László úr, vette. *Experimentumnak* nevezem mind azt, mit más nemzet még ki nem próbált, hanem miben a magyar mint *quasi* új inventor akar első lenni és olyat akar *experimentálni*, mi még sehol a világon nem sikerült. Mit a m. gróf a hidról mondott, az nem *experimentum*, mert az angolok már régen építettek olyan hidakat; a jobb- és balparti vasut szinte nem *experimentum*, mert látjuk Angliában és Franciaországban, hogy jobb- és balparti vasutak vannak, jelesen Franciaországban Versaillesnél szinte jobb- és balparti vasut volt, és egy sem sikerült, s meglehet, hogy talán itt is úgy lesz; a két garas szinte nem *experimentum*, hanem régibb nemzetek nyománi működés. A különbség mi köztünk csak az: hogy a mélt. gróf talán *experimentumokat* oly még eléggé meg nem érett kérdésekben szeret tenni, s úgy tesz, mint azon lelkes ember, ki tört út nélkül hófúvatokba bukdosik és életét sem sokta ilyenkor tekintetbe venni: én pedig hivatkozom a mltgos grófra, mint t. barátomra, mondja meg: vajjon azokban, miket eddig javasoltam, vannak-e Magyarországra nézve olyanok, melyeknek előzményeit nem tudnám megmutatni vagy Anglia vagy Franciaország szabadság után kapkodásai között? Ha olyas valami volt, mi más nemzeteknél kiállotta a víz és tűz próbáit, akkor azt mondom, ahhoz bátran kell nyulni, és ez által csak azt akartam mondani, hogy nekünk magyaroknak, kiknek, mint jól hozta elő a m. gróf, állásunk *problematicus* élet és halál között, épen az ily kérdéseket nem szeretném kockajátékra tenni, hanem régibb nemzetek tapasztalásai nyomán akarok inkább indulni. A mit más nemzetek hosszas idő alatt fokozatonként tudtak kivíni, azt mi minden ingadozás nélkül rögtön és egyszerűre kivíni ne akarjuk. Bizonyos vagyok benne, hogy m. gróf Teleky László úrral egyet fogunk érteni sokakban, ha az *experimentumnak* ezen magyarázatát fogadjuk el, és vannak — fájdalom! — *politikai* életünkben sok oly dolgok, melyek valósággal sehol nem léteznek, és melyekről, ha őszintén szólunk, magunk is átlátjuk, hogy ki nem vihetők, de mivel azok alkudozás tárgyát teszik, azért szoktuk e dolgokat oly magasra feszíteni.

Azért én nem is veszem betű szerint oly szigorun, hogy oly igen sokan volnánk köztünk, kik a gyakorlati mezőt elhagyva egyedül csak elméletekben akarnának repdesni.

Augusztus 14-én 2-ik izenete a RR.-nek az országgyűlési szállások iránt.

Gróf Széchenyi István: Én nem voltam akkor jelen, midőn ezen tárgy szőnyegre került, és megvallom, nem tudom eléggé bámulni, miszerint éppen akkor, midőn a monopoliumok és limitációk ellen kelünk ki, neki megyünk és limitálunk valamit, és ez azon régi magyar adagiumra emlékeztet: »én más rőffel mérek másnak, mások más rőffel mérnek nekem.« Mert ha egyet és mást szabad alkura akarunk hagyni, miért volna itt kivétel, kivált, ha igazán szándékunk az országgyűlést Pestre vinni; mert, mondhatom, éppen ott hallottam, hogy hideg vizet öntött ez az ott való lakosokra, kiknek egy részében az utolsó vizözön ügyis elzsibbasztotta az építési kedvet, és mint tudjuk, azon város hátramaradt, s most lassankint kezdett csak ismét emelkedni. Ha azonban azt mondjuk, hogy limitáljuk az országgyűlési szállásokat, ha oda jön az országgyűlés, akkor mily compensatiót adjunk? Azt mondjuk, hogy hát valamivel többet kell fizetni, és mint itt hallottam, hogy ha a szokásos három hónapnak első napjában történik is a felmondás, a szállásbért ezen fertályra ki kell fizetni? Ez mindegy, ez rossz compensatio. De miután a dolog — mint hallám — el van döntve, a basis igazságtalan, ez azon régi zavaroknak egyike, melyek a limitatio és monopoliumból szoktak származni, s akár így, akár úgy döntjük el a dolgot, csak zavar fog belőle burjánozni, és igazságtalan lesz a birtokosokra nézve, és azokat sújtani fogja. A két rossz közül, miután választanom kell, felfogásom szerint az, mit a t. KK. és RR. javasolnak, mindent felvéve, mégis sokkal kimelölőbb, azért inkább ahhoz állok.

A kormány az alatt, látva a tárgyalások lassu menetét, s félve a további összeütközésektől, jónak látta egy terminus praclusit tűzni ki (nov. 10.), s ezzel siettetni az országgyűlésnek,

mely biztos vezető nélkül eredménytelennek mutatkozott, befejezését.

Megdöbbenté ez a hazafiakat, kik a haladási kérdéseket nem örömet láttak ismét elodázva, sem a felelősséget, az országgyűlésnek eredménytelen voltaért, magokra vállalni nem voltak hajlandók.

Maga Széchenyi is, ki tömérdek egyéb dolga mellett, éjjel-nappal az ő Telekdiájával, vagy két garasos tervével álmodott, megdöbbenve látta fáradozásai nagy részének fiüstbe menését. holott ambíciója volt, hogy azt, a mit Kossuth az ő tulhajtásával, Deák az ő visszalépésével, az egész ellenzék az ő taktikátlanságával (legujabban ismét a védegylettel!) elrontott, ő, kerülő úton, ügyesen kieszelt sakkhuzásokkal fogja jóvá tenni.

Egy országos alapnak megteremtése, a közös teherviselésnek és egyuttal a kormány felelősségének, nem elméleti, hanem gyakorlati uton életbeléptetése, nem is említve a nagymérvű országos beruházásokból eredendő hasznót, mindenesetre oly feladat volt, mely hazánk reformátorához méltó s dicsőségének késő időkre magában is elegendő biztosítója leendett.

Nem irigyelte tőle ez érdemet az ellenzék, melynek első jelesei szívesen hozzá csatlakoztak, s az országos bizottságban, mint a megyékben kezére dolgoztak. Tette azt Pest megye is, melynek augusztusi közgyűlésére lerándult.

E nevezetes napokról Naplójában ezeket olvassuk.

Augusztus 27-én. Igen roszul vagyok. Congregatióba. Kossuth — bringt ein Breites und Langes vor. Ich spreche später mit Laune, Lauge, Witz. Ungemeiner Applaus. . . Ich halte sie 2 Stunden lang lachend stb. ¹⁾

Augusztus 28-án. Congregatio. Indítványomat megteszem — 2 garas ügyet, — megelőzni! Matt. Kossuth és Besze mellett. Indítvány keresztül megy stb.

Mind a mellett, hogy az ülést egészen Kossuth és Széchenyi töltötték be, az akkori hírlapokból vajmi keveset olvashatunk a köztök folyt érdekes eszmecseréről.

¹⁾ Kossuthtal is beszélt s bizalommal látszottak egymáshoz közeledni. Lásd első köt. 438.

Kossuth (t. i. az előző napon) másfél óráig mennydörgött a kormány és a felsőház ellen, melyek minden haladásnak akadályai stb. Utána Széchenyi beszédjét a Jelenkor így adja:

Most felszólalt a nagy hazafi, gr. Széchenyi István, kit, mint monda, egyedül e gyűlés hozott le Pozsonyból. Mindjárt érdekes beszéde elején megemlíti politikai bajnok ellenét Kossuth Lajost, hogy bár sokban egyértelmű is vele, de a jelen gyűlésen tartott beszédében előadott szempontoktól nézetei egészen eltérnek. Ajánl a türelmes kitartást, nem izgatni tehát a főrendi tábla ellen, vagy aut aut-ként nyakra-főre törni, hanem elvárni a kedvező pillanatot, s akkor rántani fel a vitorlákat. Jeles s elő nem adható (!) képekben rajzoló a nemzetet, s helyzetét, hasonlítván azt oly lábadozó beteghez, melynek még erősítő szerül egy kis tokajiba mártott zsemlyét adogatnak üdülés végett. Mi lenne belőle, úgy mond, ha türelemmel el nem tudnók várni tökéletes lábrajóttét! Szükség meggondolni, mi volt csak az imént s mi most. Már a tudós Herder eléneklé felettünk a soha fel nem ébredés siri énekét; pedig lám, mégis meg vagyunk, s őneki nem volt igaza. Nem osztozik Nyáry Pál nézetében sem, ki azt monda, hogy a jelen országgyűlés eredménye semmi stb.

Kossuth indítványa különben, egy ő felségéhez intézendő felírás, elfogadtatott, az elnök kivételével szinte egyhangulag; Széchenyi csak bejelenté az ő másnap teendő indítványát.

Másnap, augusztus 28-án, kissé későn került reá a sor.

Megvallá azonban, miszerint tünődék magában, be kell-e szavát váltania, s indítványa el nem fogadása esetében az időt vesztegetnie, annál inkább, mivel úgy véli, hogy e teremben uralkodó nem kis hőség szavai elfogadására nem épen alkalmasokká teheti a kedélyeket. De nem kis örömmel látván egyszersmind, miről a múlt napon is meggyőződék, hogy az itt összesereglett RR. között vannak még jóakarói, s kihallgattatás előtt nem fog kimondatni reá a kárhoztatás, mi egészen más térre állítja őt, mint Pozsonyba áll (?!), hol a fiatalabbak már kiszorítják, s hol fáklyás-, éji- és macskazenék, éljenzések és pisszegetések az előítéletek sugalmi szerint váltogatják egymást, — indítványával föllépésre csakugyan eltökélle magát; ámbár tudja, hogy divatból

kikopott tárgyról szólani csiklandós dolog. Itt azonban a szabad tanácskozás még egész épségben áll, minek szivből örvend, noha ő állítá fel köztünk az elvet, hogy valakinek akár eszét, akár szándékát becsületes értelemben gyanúsítani kell, úgy azonban, hogy tér is adassék a gyanúsítottnak az önvédelemre és igazolásra. Nyilvánosság barátjának vallja ugyan magát: de azt is véli, hogy nem mindig jó előre kidobolni a dolgokat, nehogy a roszakaratuakat mintegy felhívjuk szándékunk meggátlására. Hanem őt ez sem riasztja vissza a felszólalástól s indítványa előadásától, mivel sokat mert már eddig is s merni fog ezentul is. Kiemelé ezután, hogy a háziadó, szinte egyike sürgősb teendőinknek, megbukott; hogy a telekdij, — egyike azon réveknek, melyben hazánk kétes jövődjü bárkája a még távoli czél felé evezéskor kiköthetne, talán mert a fizetés mindig keserves manipulatio, — kivált hol, mint nálunk, fizetni alig van miből, — szinte meg fog bukni. Így tehát ismét körütekinteni kénytelen a hazáját szerető s felvirulását őszintén óhajtó kedély, hol volna azon vis motrix, melylyel pangásából ki lehetne emelni anyaföldünket! E körütekintésnél a financiaális országos választmány munkálatával találkoznak szemei, mely a haza közszükségeire nem ugyan öt milliót, mint elejénte a gróf, hanem csak hármát, ezt is 35 év helyett csak 4 évre véleményez megajánlandónak. Az ilyen 12 millióra növekedő összeggel lehetne ugyan valamicskét lendíteni, de tagadhatni-e, hogy az, nevezzük bármikép, az üdvtelen subsidiaális rendszernél nem fogna egyéb lenni, mely ezen valamicskét is a lassan beszivárgó fizetés, itt-ott pedig olvasztó kezelés miatt életbeléptiben jó messzire fogná tán hátralökni. — E szerint remélhetni-e, hogy az országos választmány által négy évre megajánltatni véleményezett évenkénti három millió virulásra fogja, s teendőink ropant halmazából kiemelni honunkat? Főleg, ha meggondoljuk, hogy az országos választmány 40 ivnyi munkálatát a követek még előbb küldőikkel közlendik, megyéinknél az előbb az utasítás készítésével megbizott választmányhoz, ettől a közgyűlésre, mely bizony nem fog rögtön s mohón megtartatni, vánszorgand szokott lassusággal, arról sem feledkezhvén meg, mennyi ármányt, mennyi fondorkodást követend el fizetni nem akaró hazánkiai

sáska serege, hogy megmenthesse szűzvállát valamikép a teherviseléstől, melyet anyaföldünk igényel hű fiaitól; ha meggondoljuk, mennyi időbe kerül még, feltéve a legjobb esetet, hogy kedvező utasításokat kapnak a követek. Ez ügyben kivétel nélkül — valamiben csak megegyezend Pozsonyban épen a tehetősök, s így fizetni képesebbek osztálya; végre s mindenek felett, ha meggondoljuk, hogy october 15-ike, az országgyűlés berekesztésének határnapja, már küszöbünk előtt áll: jóstehetség nélkül is elmondhatni, hogy ezen közügy ismét elcsúszul s mi újra nem fizetünk! Melegíttessék fel a porták szerinti kivetés; mivel azt tán igazságosnak nem találják, tehát újra: nem fizetünk! A dunántúli megyék aránytalanul megterhelteknek hiendik magokat, hát nem fizetnek. A kezelésre felügyelést kormány és nemzet egyaránt követelvén magoknak, e miatt ismét nem fizetünk, s mennyi kibuvó ajtócskát találunk még, főleg a választmányi 40 ivre terjedő munkálatnak redőiben, csak hogy ne fizessünk! Azonban valamit tennünk mégis csak kell, ha mindenben hátramaradásunkat növelni, tetézni nem akarjuk. Ő (a szóló gróf) az adóról sokat irt már, de parányi foganattal; az országgyűlésen, subsidiumot nem fogadva el, adóért vitt; de jelen állásunkban kész most már alkudozni is a körülményekkel, s elfogadja a három milliót s csak négy évre is, és úgyszint mint subsidiumot! — Hogy tehát anyaföldünk közterhei mindenki által arányos hordozásának igazságos, honunkra pedig egykor áldást, üdvöt hozandó szent elve a fenyegető elsűlyedéstől lehetőleg megóvassék, a gróf, ki azt akarja: *Gleiche Rechte, gleiche Lasten!* egy megyei választmányt kér kiküldetni, mely még most e gyűlés folyama alatt, ha úgy tetszik, itt e megyei teremben akár nyilvánosan tanácskozáván, véleményt terjeszssen a RR. elibe, miként lehetne ezen ügyet föleleveníteni, s e fölelevenítést innét a haza szívéből az egész országra szétsugároztatni, hogy míg Pozsonyban az egyik rész rendszeres adót sürget, a másik meg csak subsidiumot ajánl, s annyi időpazarlás után egymáshoz majd csak valamikép közeledik; míg az egyik fél várvívó, a másik fél várvédő szerepet játszik, mi a tulsó kapun a vívók segédelmére berontva a majoritást részökre győzelmesen dönthessük el. A

megyei választmány véleménye azonnal megvizsgáltatván, a RR. által, az így keletkezendő határozat nemcsak az országgyűlési követeknek volna megküldendő, hanem a haza összes testvérmegyéivel, sz. kir. városokkal s kerületekkel is közlendő.

A választmány az ő tárgyalásait rögtön a legnagyobb buzgósággal megkezdé, úgy, hogy éjjeli s nappali munkája eredményét már augusztus 30-án bemutathatta.

Ennek alapján Pest megve az ő követeknek pótlólag a következő öt pontot adta utasításul:

Rövidség okáért elhagyjuk a különben igen érdekes és tanulságos indokolást.

1. A mint az országos választmány munkálata bemutattatik, annak azonnali tárgyalását indítványozzák, s azon esetben, ha a közös adózás elvét fenn nem tarthatnák s a subsidiális eszme terére szoríttatnának, szabad ajánlásképen a négy év alatt évenként fizetendő három millió pfrtra is szavazzanak reá.

2. A mennyiben az eddigi, igazságtalan, kivetési kules (Porták) helyett más igazságosabb dolgoztatnék ki, azt eszközöljék ugyan; de ha nem lehet, úgy a régi alapon is fogadják el a fizetést.

3. Ha a kezelésre nézve az alaputasítás elve ki nem vihető, a felelősség s ellenőrzés elve az illető számadásoknak országgyűlési vizsgálat alá terjesztésével biztosíttassék.

4. Az így alakítandó országos közpénztár rendeltetését részletesen elő nem sorolják, de az illető közczélokot az országgyűlés fogja kitűzni.

5. Mégis mint kiválóbbak felemlíttetnek a fiumei és bécs-debreczeni vasut, s a szegedi csatorna. Magánvállalkozók biztosíttassanak, valamint törlesztés útján a nemzet tulajdoni joga.

6. Minden ily vállalat ellenőrzésére egy-egy országos biztost az országgyűlés válaszszon.

Mindez egyhangulag elfogadtatván, Széchenyi kívánatára, hogy diadala teljes legyen, még a következő három eszmével taldatott meg. 1. Az első pont szerint beszerzendő összegből előre nem látott közszükségek fedezésére egy bizonyos rész (tartalék-alap) félre tétessék. 2. Pestről, mint középpontból, kisugározandó

töltött utak 5 (mondd: öt) mértföldnyi távolságra építtessenek.
3. Ötvenezer pfrt a lónevelés gyarapítására fordíttassék.

Több napot töltött Széchenyi ezen s egyéb ügyek kedvéért Pesten, hova Szentkirályi is leérkezett, kinek nagy oka volt az ő fáradságos művét, a városok rendezése iránti törvényjavaslatot a bukástól féltetni.

Ment az alatt nagyban a védegyleti agitatio is, mely Széchenyinek álmatlan éjeket okozott.

Pozsonyba szeptember 2-án érkezett vissza.

E hó 8-án volt az utolsó ülés a Kétgaras ügyben. Csupa vota separata.

Szeptember 24-én: Váltótörvény módosítása.

Gróf Széchenyi István: Megvallom, tegnap némelyeket másképp értettem, de abban, mit igen tisztelt grófja Temesnek ma előadott, inkább megtudnék nyugodni, mert úgy látom, hogy nem a váltó megszorítására méltóztatik czélozni, pedig azt hiszem, itt egyenesen a körül forog a szó, hogy a váltóképesség megszoríttassék-e vagy sem? mert hogy semmi módosítás ne tétessék, azt senki sem akarja, s ez ismét más mezőre viszi a kérdést. Hanem megvallom, hogy tegnap a mélt. temesi gróf egészen lelkemből szólott, midőn oly képét mutatta a váltótörvénykezésnek, melyet lehetetlen, hogy szívünkre ne vegyünk. Ma azt hallottam mondani, hogy ezen egész intézkedés egy kissé el volt hamarkodva annak idejében, mi tanuságul szolgál arra, hogy akkor, midőn ily gyökeres reformkérdésekről van szó, azokat igen igen át kell gondolni. Csak valljuk meg, ilyeseknek jók vagy nem jók, homlokára van írva: *nunquam retro*; hátralépés itt már nem lehet. (Tetszés.) Ugy, mint tegnap a temesi gróf szólott, már akkor is, midőn született ezen váltótörvény, igen sokan beszéltek, s azt kérdezték, mi lesz ennek következménye, kivált nemzetiség dolgában? Megvallom, hogy *sanguineus* reményekkel, mint Bács megye igen tisztelt főispánja, soha nem voltam, miszerint azt reménylette ő mltga, hogy tudja isten mennyi pénz fog a váltótörvény következtében hazánkba gördülni, hogy a gőzhajók sem fogják azt elbirni. Én egy híres finandier emberrel jöttem össze, ki szívén hordja Magyarországnak, kivált nemzetiség

tekintetében kifejlődését, az összezsappta kezeit s azt mondá: micsoda! — az urak cambio-mercantilét akarnak felállítani mostani körülményeink között? mit gondolnak, hisz ez egyenesen a nemzetiség rovására fog történni!! az urak jó emberek, de nincsen financialis tudományuk, és így egy egészen más osztály fogja venni hasznát minden intézkedéseiknek, az t. i., mely a pénzzel jobban tud bánni, mint az urak, — az urakat pedig régi dicsőségükön heverve veszély fogja érni, mert ez oly lépés, mely sok családokat megrontand, a kis nemességnek is kárt fog tenni, a szegény adózót pedig, ki bort iszik, érette váltót ad, s azután exequáltatik, tökéletesen tönkre fogja tenni. Ekkor megvallom, én is sok scrupulusok között azt mondtam, és többen is azt mondták, talán jó volna a dolgot, a mennyire lehet, kissé félretolni, mert oly országban, hol telekkönyv, executionális törvény és több effélék nem existálnak, mindjárt úgy szólván ebéd nélkül confectet, csemegéket rakni fel asztalra, némi czélellemiség volna. De azon időben, ha egy kissé erősebben szóltunk, és azt mondtuk »igen ha« azt felelték »semmi ha«, tehát azt mondtuk »igen de hát« — ismét azt felelték: »semmi hát« — nem kellettén tehát a *ha*, nem a *hát*, úgy lett meg a törvény, mert egy része a közönségnek, az ifju óriásnak, nem tudván miről van a szó, separtette magát, a másik rész pedig, mint látjuk Bács országban, azt hitte, hogy a cambio-mercantile talán majd hajókon hozza a banknótákat az országba, a harmadik osztály viszont, melyhez én is tartozom, noha nem kérkedem azzal, hogy szakember vagyok, de olyan, ki csak egy kissé forgolódott a világban s az életről gondolkodott, átlátta, hogy az oly nemzet, melynek hitele nincsen, mint egy híres író mondja, egy oly test, melyben tökéletesen hiányzik a *turgor vitalis*, sőt olyan, mely enyészetnek, rothadásnak indul, ergo oly nemzetet, melynek hitele nincsen, mely enyészetnek és rothadásnak indul, nem kell uszásra, gymnasticára tanítani, hanem inkább egészségét kell előbb helyreállítani. Most is azt hiszem tehát, hogy alphája minden reformnak egyenesen a hitel. Oly emberek is voltak, kik azt mondták: »furesa nemzet a magyar! nem kezd semmit az első lépéssel, hanem a másodikkal.« Teszem, ha annak idejében

az utak csinálását hoztuk volna elő, többséget nem nyerünk vala, hanem hiddal kell kezdeni, melyre ha utakat nem csinálunk, nem lehet majd rámenni, kiváltkép ha t. rendi tábla bizonyos fizetésekre nem fog reá állani, akkor ez a híd, mint valóságos scandalum. és tanusága antilogicus modorunknak fog ottan állani, mert senki a roszt utak miatt hozzá nem férhet (zajos tetszés.) Én voltam az elsőik közül, kik azt mondták, hogy egy kis telekkönyv behozatala, az ősiség módosítása szükséges; de igaz! nem mertem mondani, hogy módosítsuk az ősiséget, mert jobban tetszett az »el kell törölni gyökeresen az ősiséget«, mi természetes, mert a magyar nemzet századokig aludt, s most felébredvén, kapkodni kezd; de ennek is le fog periodusa peregni. Így tehát kénytelenek voltunk az első lépés helyett a másodikat, harmadikat tenni, mely azonban maga után fogja majd rántani az első is. Így látjuk már most, hogy a logica egészen el van hibázva, és velem együtt azon emberek, kik azt hiszik, hogy hitel nélkül egy ország rothadásnak indul, azt jól láttuk, — de *coûte qui coûte*. akár törik, akár szakad, az egyik rész separtette magát, a másik pedig azt hitte, hogy a cambio-mercantile megtöltendi erszényét, a harmadik *coûte qui coûte* hiteliünk nyomorú állapotát nem tűrhetvén többé, reá állott; — de mind azon következtetéseket, melyek történtek, előre láthatta sok ember, miszerint sok meggondolatlan madár hurokra kerülend és a lépvesszőre ragadand, és hogy ezen madarak között több magyar madár lesz, mint más, azt is tudtuk. Már most az a kérdés, hogy ezen antilogikai lépéssel mit csináljunk? Azt hallám, hogy az istenért, gondoljuk meg a következményeket, s szorítsuk meg a váltóképesseget. Méltóztassanak megengedni, ezen okoskodást azzal hasonlítom össze, mint mikor valakinek baja van a lábában, és egy kissé öreg orvos azt mondja, vajjal és ludzsirral ki lehetne talán gyógyítani, a fiatal orvos ellenben azt mondja »amputálni kell,« s a többség is rá mondja »amputálni akarjuk;« s midőn már amputáltuk, és még csak egy kis darabon, fityeg, akkor hirtelen megakadnak és ismét ludzsirral akarják kengetni (hosszasan tartó zajos tetszés). Már most egyenesen aza mottóunk »*nunquam retro*,« és ha már a reformuak, melynek leg-

sürgetősebb szükségét mindenki átlátja, á-betűjén keresztül mentünk, még csak a b-ről a quomodo-ról lehet szó. Természetes, hogy minden radicalis lépésben el kell készülvén lenni crisisre: így, ha a lehető legroszabb gazdaságból átmegyünk a lehető legjobb gazdaság formára, a közben eső idő sokkal rosszabb és kevesebb jövedelmet hozó lesz, mint a lehető legroszabb gazdálkodás volt az előtt. Azt hallám most kérdeni: mily hitelt szült a váltó-törvény? hisz még a crisisnek nincs vége. Azt véljük, hogy a lex in codice már elég, hisz az nem egyéb, mint rejtett arany a mélységben, melynek még becsé nincsen. Az, kinek pénze van, előbb látni akarja, mikép működik ezen törvény. Ha például az újságban olvasnók, hogy Bulgáriában jus cambio-mercantile állítatott fel, és ha azon állapotban volnánk, melyben van Frankfurt irányunkban arra, hogy oda küldhetnénk pénzeinket, bizonyosan előbb tapasztalást szerezni és egy kissé látni akarnánk, mikép működik ott a törvény, mit csinál vele a basa, és a mufti? fizetnek-e ott az emberek rendesen? (szünni nem akaró zajos tetzés.) A hitel dolga oly valami, hogy sok évek kellenek annak megszerzésére: egy megfertőztetés, és mindennek vége! Magyarországon vannak példák, pedig egy-két példa mint mondtam elég, hogy még sem exequáltatott a váltó oly szorosan: és ez már 20 évre hátra löki a hitelt, mert természetesen azon pénzes ember, ki oda kün két és fél, legfellebb három procentet kap, ha ezt látja, miután még is már nem *terra incognita* Magyarország, hanem már *tandem aliquando* róla is beszélnek, és jelét adja annak, hogy hála isten! meg nem halt, mondom, ha azt látja, hogy Magyarországon 5 percentet is lehet kapni, és neki vágya van több kamatot is nyerni, csodálkozunk, hogy miért nem hozza ide pénzét. Miért? mert nem igen bizik az új erőműben, és természet szerint egy darab ideig látni akarja, mikép működik, és hogy nem lehetnek-e oly esetek, hogy hát ha valami megyében kell valamit exequalni egy hatalmas ember ellen, ott nem exequalják az ítéletet. Az ily dolgok miatt azután ne csodálkozunk, hogy hitelünk nincsen, mert egy megfertőztetése, mint mondtam, elég a hosszas évek során századokon át nagy bajjal szerzett hitelt egyszerre megdönteni. Azt vélem, hogy ha igazán

reformálni akarunk, és átlátjuk, hogy a *status quo* egyáltalában fenn nem tartathatik többé, hogy akkor az alkotmányt tágitani, biztosítani minden egyénnek sorsát, napi renden van! De oly annyira, hogy ha elmulasztjuk a mai napot, meg lehet, a holnapi nap már késő, és ily esetben, mondom, a »*nunqua retro*« az intézkedések homlokára van írva. Nem arról van tehát szó, hogy visszalépünk, hanem arról: hogy ezen antilogikai lépésből eredett kárt némileg enyhítsük. Mindenesetre azt hiszem, hogy nekünk egyenesen és ünnepélyesen ki kell mondani, hogy a váltóképességet megszorítani semmi esetre nem szándékozunk, hanem inkább messzebbre akarjuk terjeszteni (helyeslés.) Két eset lehetsége van itt. Azt mondják, sok ember meg fog romlani; de azt gondoljuk-e, hogy ha a váltóképességet róluk leveszszük, segíteni fogunk rajtuk? Oly embernek, ki meg akarja magát rontani, lehetetlen, hogy az ország korlátokat pécezzen, mert az bizony előbb-utóbb beleesik a gödörbe. Vannak emberek, kiknek pénzre szükségük van, és ha a váltóképességet el fogják veszteni, azért mégis kénytelenek lesznek magoknak pénzt szerezni, és pedig dupla uzsorát fognak a kapott pénzért fizetni. Mit mond a külföld? Valljuk meg, hogy ha hitelünk külföldön meg nem gyökereztetik, az, mit mi itthon egymásnak fogunk kölcsönözni, nem sok lesz. Mi ugyan igen derék emberek vagyunk, de pénzünk, kölcsönözni való pénzünk nincsen, s így arról van a szó, hogy a külfölddel kedveltessük meg a dolgot. Külföldön egy intézet sincs, mely Magyarországnak adna pénzt, sőt a statutumaikban is benn van, hogy épen csak a magyar nemesnek nem szabad kölcsönözni, és a magyar polgárnak e tekintetben még jobb a dolga. Valóban a magyar nemes igen generosus, ő ezen nagy jótéteményt, a pénzkölcsönzést, másnak engedi át, és maga generositásának, nagylelkiségének új tanuságát adja itt is, hogy ő egyedül az, ki az országban pénz nélkül marad. A külföld tehát a lehető legrosszabb vélekedéssel volt Magyarország hitele iránt, és midőn egyszerre azt hallja, hogy magyar is felült a paripára, és hitelt akar, és mivel kezdi? »*cambio-mercanti-lével?*« — »*Jézus Mária!*« De mégis azt látja, hogy a szilárd akarat bennünk meg van régi állapotunkból »*coûte qui coûte*« kiemel-

kedni. És azt bizonyosan minden ember, ki mind azon akadályokat ismeri, melyeket Bács megye főispánja előhozott, körülményeink, bonyolódásaink, geographiai helyzetünk stb. viszonyainkat, méltányolván, azt fogja mondani, hogy ime ezen emberek inkább hogy semmit se tegyenek, a második lépéssel kezdik meg a dolgot, és ha a legjobbat el nem érhatték, megtettek annyit, megnyit tehettek! És ez becsületünkre válik, és reményünk lehet, hogy a külfölddel pénzbeli összeköttetésbe jöhetünk, és hogy reánk is biborodik a reggel, miután nemzetünk a polgárosodás egyik kellékével felruházta magát. S ime egyszerre, mint a falusi borbély, ki beadta az orvosságot, és midőn az valósággal operált, a helyett, hogy bevárta volna a sikert, látván, hogy a patientsnek kissé fájt, antidotumot adott neki, úgy akarunk mi is most tenni, a helyett, hogy minékünk is a crisist be kellene várnunk. — És valóban, mi egy lépést sem fogunk életbe vágót tenni, mely crisist ne huzna maga után. Azt hiszszük-e, hogy oly állapotból, milyen a mai, egy jobb állapotba minden jaj és kellemetlenség nélkül juthatunk?! ha azt hiszszük: akkor a »reform« szót egyenesen töröljük ki szótárunkból; akkor maradjunk mocsár és homok között, mi eddig izlésemet mindinkább felémelygeti. Ha itt a főrendi tábla ezen szerepet játszaná, hogy épen, midőn működni kezd a szer, azután mert tán éget, mindjárt az antidotumot is be adja, mikép gondolhatjuk, hogy a külföldi pénzes, ha látja, hogy a nemzet akarna, de a főrendi tábla mutat tévovázást, kapkodást, valamint egy franczia mondás tartja: »ordre, contre ordre, desordre« majd a pénzét nekünk idehozza! Azt vélem, hogy e tekintetben nem tehetünk egyebet, s hogy itt másképp segíteni nem lehet, mint ki kell tünni a crisist, béke türéssel kell lennünk, és minden más hitelintézetünknek megvetni alapját. Itt van az ideje, hogy az ősiségről és minden egyéb eszközökről szóljunk és tegyük meg mind azokat, miknek első lépésnek kellett volna lenniök. Mert úgy vagyunk, mint mondtam, a híddal, mely majdan felépül, de utakat is kell hozzá csinálnunk, mert különben kinevet a világ. És azért méltóztassanak, alázattal kérem, azt tán más alkalomra utmutatásul emlékezetökben tartani, hogy oly nagy dolgokat meg kell fon-

tolni, és hogy azokat, kik magokat separtetni nem hagyják, és tán egy-két vonással tovább tudják kicalculálni a politikai sakkjáték huzásait, nem kell mindjárt gyanusítani. Bevégzem hosszúra terjedt beszédemet azzal: hogy ha valamit izenünk a t. RR.-nek, egyenesen izenjük meg azt, — nem tévén mind-ezekre a t. RR.-et figyelmetessé, mert ők szinte oly jól tudják a dolgok fekvését, mint mi, mert vannak oly scandalumok, melyek kivált újabb időben történtek, melyek oly világosak, hogy itt figyelmeztetés nem szükséges — mondom tehát, ha valamit izenünk a t. RR.-nek, mindenek előtt jelentsük ki: hogy a váltóképesség semmi forma, semmi módosítás, semmi ambiguitás által szűkebb szigetre ne szoríttassék. Ez alázatos véleményem (zajos köztetszés és helyeslés.)

Szeptember 25-én. A törvények kötelező erejének a kir. megerősítés napjától kezdődése.

Gróf Széchenyi István: Az igaz, hogy ha mind azon eseteket fel akarjuk számítani, melyek történnek, az által, hogy valaki a törvények tudásába jókor nem jutott, igen súlyosak azok, és lehetetlen, hogy a törvényhozás figyelmét elkerülte volna, hogy, a mennyire lehet, lehetőségig minden embert azoknak tudomásába juttasson. De természet szerint vannak emberek, kik a törvényeket soha nem fogják ismerhetni, kiknek nincsen oly felfogásuk, hogy a törvényeket értsék, és hogy azok csak oly erős törvényeknek, melyek nagy táblákon függnék, hódolnak. De Liptó megye főispánjának felfogását nem tudom magamévá tenni, s e tekintetben az ő szokott elmésségét kissé hibában találom; mert az igaz, hogy ha a törvény kötelező azon pillanattól fogva, midőn publikáltatik, igen sok ember ezen törvénynek ismeretében nem lesz, s azon esetek, melyeket ő méltósága előhozott, alkalmasint történni fognak; de vegyük gyakorlatilag a dolgot, látjuk, hogy sok emberek vagynak, kik sem ujságot, sem semmit nem olvasnak, kik közhelyre nem mennek, s így annak eszközlésére, mit a főispán úr kíván, úgy szólván, házról házra kellene a publikációt vinni. különben az embereknek a törvény tudtára nem jöhetne. A törvények kihirdetésével némileg úgy áll a dolog, mint a perbeidézésekkel. Az is igazságtal-

lannak látszik, hogy ha valaki perbeidézttetik, és nyugtatványt sem kérnek tőle az idéztetés felől, ha meg nem jelen, mégis elítélik; az embernek tehát ébernek kell lenni, különben pórul jár. Így jár az, ki nem figyel, nem vigyáz, mert azt a törvény lehetetlen, hogy megoltalmazhassa, de káros is volna és butaságot öntene a népbe az ebbeli szerfeletti óvakodás, mert utoljára senki sem gondolkodnék. Ilyen példák vannak Nagy-Britanniában, a szövetséges országokban a bankóczédulákkal. Helyesen érinté gr. Majláth János ő mélt., midőn azt mondá: az egész populus régenten csak per fictionem juris volt jelen, mert ha százezer nemes meg is jelent volna Rákoson, hiszem és gondolom, hogy eleink igen erős és jó mellü emberek voltak, de lehetetlen, hogy szavuk az egész országba elhatolt volna, s így legnagyobb része az országnak azon állásban volt, melyben most vannak azok, kik az országgyűlésen jelen nincsenek; sőt akkori-ban az ország zászlósainak is legnagyobb része írni-olvasni sem tudott, s így szeretném tudni: mikép jutottak akkor a törvények tudományába? Most a publicitás oly nagy, hogy nem lehet oly pedanticus ülés, melyben az ember mégis a gallerián embereket nem látna. Látunk itt olyanokat, kik megismertetik az országgal azt, mi itt történik, és a ki félig-meddig tud olvasni, a ki csak kávéházba, de többet mondok, koresmába, de még többet mondok, kurta-kocsmába jár, tudhatja törvényhozásunk egész kifejlését. — Azon, ki mindezek után sem tud elmenni, segíteni senki e világon nem képes, legfőlebb egy dajka, a ki kézen fogva vezeti őt. S így e tekintetben inkább egyes áldozatokra vagyok kész, mintsem hogy egy ily főelv koczkaztassék, *casus nocet domino*, habár épen úgy hurokra került egynémely ember mint a madár. S így miután napról naprat, terjed a nyilvánosság, s mindenki, a ki a törvények tudomására jutni akar, azt könnyebben eszközölheti, mint ez előtt, midőn Rákoson tartattak országgyűléseink: azt hiszem, hogy ezen kérdésre nézve provisiót tenni nem kell, és a főszmét kell tekinteni s nem a kivételeket, s így az, mit cs. kir. Főherczegsége fenséges elnökünk mondott, meg vagyok győződve, hogy oly axioma, mely ellen egy szót sem lehet emelni.

Közben gr. Cziráky János indítványozza a végrehajtási záradéknak az illető t.-czikkekre iktatását. Erre viszont

Gróf Széchenyi István: De ha ezt ismét nem olvassa senki az időhatár alatt, akkor úgy állunk, mint azelőtt. Méltóztásnak tekintetbe venni, itt az országgyűlésen annyi emissionarius, comis voyageur és másféle ember van, miszerint, a ki tudni akarja és megismerni a törvényt, annak elég módjában van azt eszközölni; bizonyosan lesznek emberek, kik a törvények tudományába hanyagságuk miatt soha kellő időben jöni nem fognak, s ez által áldozatai lesznek a törvénynek; de ezen eseteket összevéve, bizonyosan sokkal kevesebb baj fog történni, mintha a törvények azon pillanatban, midőn sanctionáltak és kihirdetnek, ne ruháztatnának fel kötelező erővel. E szerint tehát, miután módja van minden embernek a törvényeket megtudni, miután ezt tanítani fogják, mint ma is tanítják, csak az lesz áldozata ezen intézkedésnek, ki hanyag; a hanyagot pedig pártolni nem akarom.

October 1-én. A zsidók iránti törvényjavaslat.

Gróf Széchenyi István: Ha az ember tekinti, hogy Magyarországbán ezen szerencsétlen népfaj egy idő óta mennyi ipart fejt ki, lehetetlen, hogy az ember valami sympathiát iránta ne érezzen, és hogy itt és más alkalommal érettök felszólalások történnek, s hogy méltóságos gróf *Zay Károly* minden jogokkal felruházni kívánja, felfogni tudom; de más részről megvallom, hogy ha a nemzetiség dolgát igazán akarjuk pártolni, akkor nem tudom felfogni a tekintetben azon igen nagy engedelkenységet. Nem akarom most azt vitatni, hogy a nemzetiség dolga mennyire érdekes, — meg lehet, hogy nagy részben talán aberration alapul meggyőződés, hanem nemzetiség, kifejlett nemzetiség nélkül nekem, megvallom, minden más progressio nem kell, erre állítok mindent, e nélkül mondhatom, egy zagyvalék nép leszünk, melynek talán több pénze lesz, a dögbőröket talán drágábban eladhatjuk stb., de ez engem nem mozdít; mindenelőtt áll előttem: hűség a fajtámhoz. Új bizonyosságát adja a magyar tágkehlúségének, miszerint néha bizony épen azon helyzetbe teszi magát, mint az, ki maga alatt vágja

az ágat, a nélkül, hogy észrevenné, vízbe esik s később megbánja a dolgot. A magyar nemzetiség még nem rég oly körülmények között volt, hogy bizony csuda — és abban látom a legnagyobb garantiát a nemzetiség jövődjére iránt, hogy t. i. annyi erővel és életszikkával birt oly közel a sirhoz, miszerint az élet felé fordult; s akkor ugyan intoleransok voltunk. Igen természetes, hogy egyik tulságból a másikba esünk. Most az összes emberiséget, az embereket a zsidókkal együtt szívünkklöz szorítjuk, és most a legnagyobb liberalisták vagyunk; ámde a mi helyzetünk e részben nem oly kedvező, mint például az angoloké. Az angol nemzet ugyanis elibertálhatta a zsidófajt, mert ha például én egy palaczk tintát töltök egy nagy tóba, azért annak a vize nem romlik el, és mindenki ártalom nélkül megihatja; a nagy angol elemben a zsidó transeat, s ugyanez áll Franciaországra nézve is; de ha a magyar levesbe az ember egy palaczk tintát önt, megromlik a leves, és azt meg nem eheti az ember. Más példát is hozok fel. Ha egy bárkában ülök és abban van gyermekem és más gyermeke, és ha a bárkába bejő a víz, s előttem apodictice áll, hogy ezen két gyermeket benn nem tarthatom, az igaz, ha a magamét lököm ki és a másikat benn tartom, azt az ujságban fogják hirdetni, de biz én inkább a magam gyermekét conserválom és a másikat kilököm. E tekintetben tehát a liberalismus egyenesen a nemzetiség rovására történik, és ez nem vélekedés, mert apodictice szám szerint be lehet bizonyítani, hogy minden ilyféle kedvezés csorba a nemzetiségre nézve. Tehát annak, ki a nemzetiséget őszintén pártolja, lehetetlenség, hogy most oly elemnek, melynek több intelligentiája, több szorgalma van, a nemzetiség rovására kedvezéseket nyújtson. Megvallom, hogy csak néhány évvel ezelőtt mindenféle tolerantiának a lehető legnagyobb ellensége voltam, mert nem akartam magammal következetlenségbe jőni, átlátván, hogy nemzetiségünk csak egy hajszálon függ, valamint másra a magunk terhét lökni nem akartam, úgy másnak terhét magamra sem kívántam vállalni; de más részről tapasztaljuk, hogy egy idő óta nemzetiségünk szilárdabb alapon áll, kivált azóta, hogy a fejedelmi szó és minden viszony, mely nemzet és fejedelem között létez, magyar. Mond-

hatom, hogy talán egy kissé tárgult bárkánk, úgy, hogy másokat is lehet már abba beléptetni; ámbár ebben is van némi veszély, mert a nagy biztosíték következtében az emberek ezentul — legalább, ha a közdolgok mind magyarul fognak menni, ismét elaluszna, és azt hiszik, hogy már meg van mentve minden, s így a házi köreinkben nem fognak annyit tenni, mint akkor tettek, mielőtt ezen biztosíték létezett volna. De mind e mellett nem vagyok az ellen, hogy úgy, mint nemzetiségünk szilárdul, bárkánkat egy kissé tágítsuk, mert most például némelyekre nincs oly szükségünk, mint azelőtt volt; teszem azelőtt a sarkantyut a világért le nem vettem volna a csizmámról, mert ebben is láttam a nemzetiségnek egy kis garantiáját, eddig a bajuszomat a világért le nem vettem volna, most, ha bosszantja az orromat, meg lehet, hogy leveszem, de mondom, ezelőtt le nem vettem volna, mert ebben is volt a magyarságnak egy kis symboluma. Mindezeknél fogva vélekedésem az volna, hogy ne tegyünk hátra lépést, de igen nagy előrelépést sem kívánnék tenni, és legjobban szeretném, ha azon nyomot követnők, melyet a mult országgyűlés alkalmával követtünk, és csak azon törvényjavaslatot fogadnók el, melyet a mult országgyűlés alkalmával ő felsége elibe terjesztettünk: ez által a hosszas tanácskozást, mely csak keserűségre vezethet, el fogjuk kerülni. Mert még azt hiszik utoljára, hogy itt az ember a zsidóság ellen van, holott én részemről az istennek minden teremtményét tisztetem, és bizonynyal a zsidóságnak sem vagyok ellensége, sőt méltánylom előmenetelőket, és azt, mit a nemzetiség dolgában tettek, — azért ismételve mondom: maradjunk annál, mit a mult országgyűlés alkalmával ő felsége elibe terjesztettünk, és minden hosszas tanácskozással hagyjunk fel. Ez vélekedésem. (Közhelyeslés.)

Gr. Zay czáfoló rövid közbeszólására, másodszor is

Gróf Széchenyi István: Senki nem kételkedik azon, hogy mélt. gróf Zay Károly ur bizonyosan a nemzetiség dolgában sokat tett, és e részben ő méltóságát legtávolabbról is érdekelni nem akartam; de megvallom, e tekintetben azt vélem, mikép a méltóságos gróf magával nincs egészen tisztában, t. i. a nélkül, hogy gondolná és kívánná, a víz mégis be fog folyni a bárkába.

és míg a panslavismus ellen bátyákat huz a mélt. gróf, addig más oldalról a magyar bárka egészen más elemekkel fog megtölteni és elmerülni. Azt mondá továbbá a mélt. gróf, hogy nem tart attól, miként egy pár nyomoru zsidó tudná a magyar nemzetiséget veszélyeztetni. Megvallom, hogy én egy egész osztályról, mely annyi birtokkal s oly tiszteletre méltó férfiakkal dicsekszik, így szólani nem mernék, és a zsidókat általánosan nyomorult embereknek nem merném nevezni; valóban, ez egy különös neme a protectionnak, és nem tudom, valljon ezen protectionért nagy köszönetet fognának-e mondani a mltgos grófnak! Habár a mltgos úrnak azon mondása, hogy egy pár nyomorult zsidó nem fogja megrontani a magyar nemzetiséget, itt helyeslést nyert, és gróf Zichy Ottó úrnak is helyeslését hallottam, mégis bátor vagyok a mélt. Fő-RR.-et figyelmeztetni Berzsényinek a »magyarokról« irt szavaira, melyben az mondatik: »lásd a kevély tölgy, mely századoknak ádáz ostromát kiállotta, most belséjében rágódó kis férgek által enyészik el.« — Legyünk tisztában magunkkal: igen természetes, a magyar ezelőtt mélyen aludt, és most kapkod, és ez természetesen máskép nem lehet; de ha mi azt mondjuk, hogy a nemzetiség az alap, melyre mindent akarunk rakni, magunkkal ne jöjünk ellenmondásba, és ne gondoljuk, hogy ezen elem már oly igen erős, hogy halálos ágyából kiemelkedett, s hogy Magyarország már oly szilárd, mikép minden más elemeket magába felvéve, azokat megemésztetni tudná. Méltóztassanak a régibb orvosoknak hinni, hogy oly reconvallescens nemzet minden nemzetiséget hátára nem vehet. Nincs arról szó, hogy az istennek akármilyen teremtését jogokból kirekeszszük, mert felfogásom és vallásos érzelmem szerint azt szeretném, hogy e hazában minden ember, ki az isten képére van alkotva, egyenlő jogokkal birjon és egyenlő terheket viseljen; és bár mondhatná mindenki valláskülönbség nélkül: nekem is van itt hazám! Ez az ultima tendentiám, ez a kikötőm, mely felé vitorlázok: de mint hű tagja a magyar fajnak, megvallom, hogy túlliberatizmus által, egy túlzó indulat által vezettetve, magam gyermekét dobjam ki a bárkából, ezt másokért tenni nem fogom soha, és ezen hűséget minden más nemzetben tudom becsülni; de mintán ma-

gyaroknak teremtet az alkotó, legyünk is azok, és legyünk tisztán magyarok. Ez vélekedésem.

Oct. 3-án a főrendeknek rendkívül izgatott ülésök volt. A városok rendezésének legkényesebb kérdéséről, az akkor ú.n. Felügyelőkről volt szó. Gr. Széchen Antal szerint nem kormány kérdése volt ez, hanem monarchicus kérdés, de nem monarchicus kérdés csupán, hanem a rendnek, a haza egységének kérdése. Gróf Andrássy Károly (korát megelőzve) a felügyeletet az illető megyék főispánjaira vélte bizhatónak, és sajnálatát fejezte ki, hogy a főrendi tábla ily kérdésekben depopularizálja magát. Legkevényebben törtek lándzsát a rendek mellett, sőt túlmentek rajtuk Zay Károly és Pálffy József. Ez nem talált elég erős kifejezést a »szótárban,« a hazai érdeket annyira semmibe vevő ilyen felsőház ellen, s maga és elvbarátai számára nem látott sürgősb feladatot, mint a csecsemős gyermekbe is már beleoltani az irántai idegenkedést, s annak eltörlésére agitálni. (Zajos tetszés a hallgatóság részéről.)

Elnök országbiró erélyes rendreutasítása után, még gróf Esterházy József szólott, s utána :

Gróf Széchenyi István: A politikának pályája hasonlít nagyon az életpályához, melyen, midőn kedvezők az idők, akkor mindenki jó széllel könnyen halad; de valamint az egyes ember családi körben, úgy a politikának mezején akkor mutatja ki szilárdságát, midőn az elemekkel küzdenie kell. Mikor atyai jó kormányok igazgatnak, akkor a hazafiságnak azon tiszte, mely a nemzet jogát őrzi, könnyű: de viszont, ha oly kormány ül felettünk és rendelkezik a teendők felett, mely a nemzet jogait sérti, akkor mutatkozik a hazafi, ki vihar és szélvész ellen küzdeni mert! Épen úgy, midőn a nemzet oly irányokat vesz, melyek vesztére válnak, midőn a nemzet némi kedvencz eszméktől felhevülve, tévirányokat vesz, akkor van ideje a hazafinak kimutatni szilárdságát, s részemről azon híres francia minister szavaival mondom: »*megtörtétek ugyan erőmet, de lelkiuletemet nem*«; — használván még egy mondását egy híres, és csak most nemsokára még ismeretesebbé váló amerikai embernek, kiről a napokban méltóztattak bizonyosan olvasni, a ki azt mondá: »*hogyan vannak*

pillanatok, melyekben barátság, párt s legrégibb viszonyok megsemmisülnek, midőn t. i. a haza veszélyben forog.« Részemről megvallom, hogy szivesebben veszem a dolgoknak mulatságos és nevetséges részét; de vannak pillanatok, hol a legjobb akarattal sem bírom magamat annyi abnegatióra, hogy ne szóljak, kivált, midőn gondolom, hogy felszólalni kötelességem. — Midőn beléptem — és bánom, hogy méltóságos gróf Zay Károly ur egész beszédét nem hallottam — mert épen a kutyabőrre jöttem ide; a méltóságos gróf ezen kutyabőrt favorit themájának látszik tartani, mert sokszor variált körülte, szükséges tehát, hogy ezen tárgyban is tisztában legyünk. Nehány nappal ezelőtt, midőn a zsidók emancipációjáról volt szó, akkor is, megvallom, azon logicát meg nem tudtam fogni, hogy az, ki a nemzetiséget pártolja, oly könnyen ejthet azon csorbákat, és megengedheti, hogy azon csorbák ejtethessenek; — ezt mély felfogásnak, engedelemmel legyen mondva, nem látom, s vélekedésem szerint a kutyabőr accurate ezen forrásból ered. Magyarorszáiban a teendők között a nemzetiség a legelső. Most napirenden van egy idő óta a főrendi táblát, az aristocratiát sárba levonni, s megvallom, ha mi egy compact nemzet volnánk, melytől, számát és geographiai helyzetét tekintve, bizonyos kifejlődést nemzetiség tekintetében az ember várhatna, nem átallok kinyilatkoztatni, mint azt már többször tettem, hogy én Magyarországnak status quo-ját igen émelgősnek találom: mert itt az egyoldalu privilegiumokat, elszigeteléseket, lenézetését egyik rendnek a másiktól stb. szívből gyűlölöm, és igen fel tudom fogni, hogy az, mit méltóságos gróf Pálffy József előadott, a ki hinni akarom, hogy legtitább szándékból és hazafi indulat nyomán ezen egész táblát eltörölni kívánja — becsületes szándékból ered, és hogy ezzel ő méltósága magasabb czélt akar elérni; de ekkor — engedelmet kérek, de kénytelen vagyok nyilván kijelenteni — a méltóságos gróf a nemzetiségre nem tart semmit. Mi oly körülmények között vagyunk, miszerint most a magyarság egyenesen a nemességgel és a főnemességgel van összekötve, és valljuk meg, hogy itt minden democratia egyenesen csorbát üt a nemzetiségen. Bocsánatot kérek, nem mondhatnám, hogy én ezen táblába nagyon szerelmes

volnék; én bizonyosan nem vagyok. De azt kérdem: mit akarunk elérni? Alkotmányos és lehető legliberalisabb alaponi kifejtést. De mi szellemben? német, magyar, szláv szellemben? Ha a nemzetiség előttünk nem főszempont, akkor megvallom, hogy méltóságos gróf Zay Károly ur eljárását tudom méltányolni, s azt mondom, »peregjen le az egész, mások fognak helyébe ülni«; — és ismét bocsánatot kérek, lehet talán, hogy azok, kik helyünkbe ülni fognak, becsületesebb, okosabb emberek lesznek, de hogy magyarok nem lesznek, az előttem axioma. Meg lehet, hogy talán ez aberratio; de nyerhessem bár a világnak minden élvezeteit, minden kincseit, én minden kifejlődést, mely nem magyar, lelkemből gyűlölök; előttem a nemzetiséghezi hűség, magyarországhoz tántoríthatatlan hűség, alapja mindennek! És így csudálom, hogy egy idő óta — és ez kimondatott már rég, s akkor úgy szólván scandalumot gerjesztett — nem a nemzetiség szempontjából indulunk ki; nálam ugyanis főszempont nem az alkotmány, hanem a nemzetiség, mert alkotmányt oktroizolni lehet 24 óra alatt a legszabadabb alapon, nemzetiséget azonban kifejtetni, — kivált oly nemzetiséget, mely már oly közel volt a halálhoz, mint a magyar, bocsánatot kérek, de higgye el, méltóságos gróf Pálffy bárdolatlan fogásokkal nemzetiségünket hamvaiból felemelni nem lehet. Mélység kell, kevesebb indulat, és szükség e dolognak nem csak egy oldalát felhevült kedélylyel tekinteni, hanem megvallani: hogy bajaink sokkal complicáltabbak, mint azt fiatal emberek felfogni képesek vagy azt felfogni akarják. Belsőn bűba merül, és napról-napra mélyebben merül! Minap valaki azt mondá: »hisz Magyarország feltámadt.« Ez igaz! de még nincsen annyi erőnk, hogy új elemeket vehessünk fel magunkba, hogy terjeszkedjünk. A fiatal viszketegség és elszántság a hadnál szép és dicséretes, mert én csak az oly hadat szeretem, hol minden ember azt mondja: »most rohanjuk meg az ellenséget!« — de más részről kívánom, hogy az eszes visszatartóztassa a hadat, és azt mondja: »gyengék vagyunk, most ne rohanjuk meg az ellenséget.« Mind azt, mit Zay Károly és mélt. gróf Pálffy József uraktól hallottam, méltányolni tudom, és ha visszatekintek azon napokra, hol Magyarország, úgy szólván, el volt temetve, hol

gyenge mellekből csak egy pár deák szó hallatott, és Magyarország, úgy szólván, ki volt küszöbölve; megvallom, hogy ez mind kellemetes jelenség, ez nem botránykoztat, de más részről aggodom még mindig azon, hogy ezen nemzet sirjából kiemelkedni nem fog, és még inkább rettegek, midőn látom, hogy kapcsolásaink között még olyanokat is akarunk, hogy ezen tábla simplicissime eltörültessék. Nagy szó az! És már a minap is felhozott, hogy új elemeket kell teremteni, mert a mostani elemekkel Magyarország kifejtését alkotmányos szellemben kivívni nem fogjuk. És hogy ha látjuk, miként bonyolódásaink kaján elleneiuk és a kül intelligentia között, mely zsibbasztólag nyomja vériünket, hogy mily aggasztó állapot ez: hihetetlen, hogy hazafi legyen, kinek szive és melle a legnagyobb búsongásba ne merüljön, midőn látja, hogy annyi honosunk saját pártja érdekét és a haza ügyét nem tudja jól felfogni. Az mondatott, elemeket kell teremteni. Igen, de csak az a baj, hogy az egyszerre teremtés a nagy Isten dolga és nem az embereké: az emberek csak úgy, mint a hangyák, fáradhatlan hazafi munkásság, nem pedig felhevülés és szenvedelmek által emelhetik a hont magasabb fokra: mert különben lehetetlen, hogy reactio ne szülessék. Méltóságos gróf Pálffy József azt mondá, hogy itt vannak ilyen-amolyan egyének, és nem a legkiméletesebb kifejezésekkel élt; de már most kérdem a méltóságos grófot: eddigi tettei, eddigi élete, egyáltalában tulajdonai olyanok-e, hogy ily gyűlöletes censori szerepet vehessen fel? kérdezhetni, hol azon nagy tudomány, azon nagy erény, hogy ezen táblát így legyaláznia lehessen? Tudom becsülni mindenkinek véleményét; de hogy ha itt ezen táblán némelyekben hibák vannak, és ha vannak itt oly személyek, melyeknek itt nem kellene ülniök, — megengedem, talán lehetnek; — de ha magasabb szempontból vesszük a dolgot, ha felveszük, kik azok, kik a hon javát jobban ismerhetik, azt tartom, velem együtt a méltóságos gróf nem lesz azok közül, kiket egy magasabb hatalom, mely Magyarország igazi javát ismeri, kijelölne, sőt azt hiszem, hogy a méltóságos grófot legelsőbbben fogná kitörülni (*gr. Pálffy József*: »törüljön ki«). Én ily kitörülést nem kívánok, és ha a mélt. gróf hazáját igazán szolgál

akarja, csupán szenvedelemből a világ előtt impune — mit könnyű tenni — az embereket lerakni és sárba lerántani, ha mélt. gróf — és talán megjő az idő — ki fog ábrándulni, ha honunk előmenetelét a nemzetiség alapjára fogja rakni, remélem, hogy ily könnyelműleg azért, mivel egyszerre és szóról-szóra nézeteire át nem megy ezen tábla, anathemát reá sütni nem fog. De már kérdem: mi körül forog a kérdés? Az ember azt vélné, hogy itt házról házra, faluról falura, már az egész ország közvéleménye compacte áll, miszerint az mondathatnék: hogy ha a városok dolgában ezen egy pár kérdést keresztül nem viszsziük, és azt egy pár fő ur ellenzi, a házára nézve veszély következik. A méltóságos gróf, azt hiszem, őszintén kívánja hazánk kifejlődését, és ha a méltóságos gróf oly apodictice hiszi, hogy a RR. által javasolt szerkezet a házára nézve üdvös, és a méltóságos grófnak e részben scrupulusa nincs, én ő méltóságának gratulálok; de én ily szerencsés nem vagyok, és ha a méltóságos gróf, mint Numa Pompilius az oraculumban, úgy bizik meggyőződése helyességében, és ezen kérdésnek keresztülvitelétől a haza üdvösségét várja: átlátom, hogy ily praeventióban heves indulattal meggyőződése fentartására dögönyözéshez, korbácsoláshoz nyulni kész, ezt, mondom, átlátom; de kérdem: tudja-e mind azt a méltóságos gróf így apodictice előre? Én, mint többször mondtam, a status quot gyűlölöm, és megváltoztatni akarom minden áron, nincs is veszély, melynek némi percentumát viselni nem akarnám, és e részben némi kockajátékra is kész vagyok; de hogy előre, kivált, mikor a t. RR. táblája egy kis többséggel kívánja csak a dolgot — már pálczát törjek, azt nem teszem. És menjünk faluról falura, házról házra, azt hiszi-e a gróf, hogy a nemzet, melylyel itt parádirozni szeretünk, mondom, a nemzet többsége ezen táblának eltörlését kívánja? Méltóztassanak elhinni, én is tudom, mi történik az országban; sok ember van az országban, ki a nemzetiséget és alkotmányt kifejteni akarja, de mindent kockára hányni nem kíván, és aggodalommal nézi, valljon ezen tábla fogja-e magát separtetni engedni? (Tetszés.) Ha az egész tábla — min kételkedem — magát separtetni fogja, méltóztassék elhinni, méltóságos gróf Zay úr, kit szí-

vemből tisztelek, és gróf Pálffy József, kinek jeles tulajdonait egyáltalában nem tagadom, és kiról azt hiszem, hogy nagy szolgálatot fog tenni a hazának, és kinek őszinte barátja is vagyok, — mondom, méltóztassék elhinni, én sem dictiók, sem akármi más által magamat separtetni nem fogom engedni. Mi a nemzet többségét, melyet itt gyakran említeni hallok, illeti, Phocion híres embernek mondására emlékeztetem a Fő-RR.-et, ki, midőn a többség mellette hangosan nyilatkozott, és előadását tetszéssel fogadta, azt mondá: »talán valami rosztat mondottam, mert a felingerült nép előadásomnak tapsolt?« Nekem felfogásom az, hogy a többség rossz utakon jár. Már most kérdelem: mi legyen annak vége? Hogy ha axioma az, miként azon elemek, melyek Magyarországon léteznek, nem elégségesek, és hogy ha a nagy istenek nem segítenek, ne gondoljuk, hogy a magyarságot és alkotmányosságot meg fogjuk menteni. Méltóztassanak elhinni, valóban isten csudája, hogy a magyar nemzet, szláv, német és török elemek között oly sokáig küzdvén, magát fentartani tudta, és ember, kinek szíve a maga helyén van, lehetetlen, hogy ily nemzet iránt sympathiát ne érezzen, mely századok óta ily körülmények közt szilárdsága által fenn tudta magát tartani; de midőn a világ népei sympathiát éreznek irántunk, más részről lehetetlen, hogy a jobb kedély a legnagyobb buba ne süljedjen, midőn látja, hogy azt, mit eddig megmentettünk, mit dicsőséggel és gyönyörrel lehetne fénypontra vezetni, faragatlan kezek megsemmisítik. Ezzel hazámnak tartozom, és reám nézve bármi következék, sőt, ha ma volna is utolsó pillanatom, azon hűség-nél fogva, melyet hazámnak esküdtem, bár holttestemen menjenek keresztül, és magam maradjak egyedül, magam leszek ellene. (Zajos tetszés.)

Ezen szokatlan hévvel mondott szavakat rokonszenves zajos tetszés kísérte, s a beszéd be volt fejezve; csak hozzávetőleg sejtették a hírlapok tudósítói, hogy az a szónok felindulása miatt félbeszakadt.

Utána még gr. *Zay Károly* beszélt, tiltakozva az ellen, hogy ő az aristocratiát el akarná törölni, de tiltakozva az ellen is, hogy az aristocratia tartotta volna fenn a nemzetiséget.

Ennek, szerinte, a historia ellentmond, mely azt bizonyítja, hogy a szegény református predikátorok és a bocskoros nemesemberek viskóiban tartatott fenn a magyar nemzetiség és korántsem az aranygyapjas vitézek s többi lovagrendek nagykeresztesei vagy a belső titkos tanácsosok által.

Ekkor gr. Széchenyi (kifelé indulván) aléltan összerogyott, a részvét és ijedtség (mint a Napló mondja) általános levén, a tanácskozás hosszú időre félbeszakasztatott, s csak miután a tisztelt gróf mintléte felől megnyugtató hírek érkeztek, szünnévén a közijedtség, folytatott az. ¹⁾

Azután még sokan szóltak a tárgyhöz, t. k. Teleki László kétszer stb. A többség gróf Szécsen Antal indítványát elfogadta. E szerint a főrendek a városi kérdésben az alsóháznak az akkor úgynevezett felügyelők (ma főispánok) iránti javaslatához, mely szerint ezen állás a pártok befolyásától függene, s így az elvet magát mintegy megsemmisítené, hozzá nem járultak.

Széchenyi rosszulléte nem volt olyan súlyos, hogy országgyűlési szereplését megszakította volna. Másnap már ismét az ülésben látjuk őt. Ülés előtt meglátogatta a nádort, ki nagy részvéttel tudakozódott utána, s azon bókka fogadá, hogy ő maga akart előbb hozzá menni. — A főrendek is, beléptekor, rokonszenves üdvözlésekkel fogadták. (Brillanter Empfang.)

October 4-én. Rendi izenet az egyetemi tanítás és gazdálkodási rendszernek az országgyűlés elibe terjesztése iránt.

Gróf Széchenyi István: (Zajos éljen.) Úgy vélem, hogy a nemzetnek joga van a pesti egyetemnél a dolgot közelebbről vizsgálni: de azt most egyáltalában sem pro, sem contra allegálni nem akarom: hanem egyenesen arra hajlok, mit Zemplén megye tisztelt helyettese, és később gróf Széchen Antal ő nagyméltósága említett, miszerint azt hiszem, hogy azon pillanatban, midőn — csak valljuk meg — a kormány részéről készséget látunk, midőn tapasztaljuk, hogy néhány tanodák életbe léptet-

¹⁾ Lásd erről első kötetünket 453. stb.

nek, pro hic et nunc elég volna ezt tenni, és úgy vélem, hogy a kormány és ő felsége tekintetbe fogja venni azon epochát, melyben élünk, hol — ismét valljuk meg — a nemzet régi álmából felébredve, látja hátramaradását, előre törekedni akar, s igen természetes, hogy ha nevelés dolgában oly nagy sphaerában nem mozoghat, nem kell csudálni, ha oly intézetek által, melyek a kormánynak kellemetlenek, de melyeket akadályoztatni nem lehet, a nemzetnek újjászületése eszközöltetni kívántatik. És így legezélszerűbbnek tartanám, ha a mélt. Fő-RR. méltóztatnának gr. Péchy Emánuel, gr. Széchen Antal és később temesi gróf ő méltóságuk által motivált vélekedésre átmenni; ez pro hic et nunc elég volna, ezt a RR.-nek barátságosan megizenni lehetne. (Közhelyeslés.)

Octob. 5-én. Rendi izenet a nem-nemeseknek közhivatalokra alkalmazása iránt.

Gróf Széchenyi István: Én azt vélem, hogy nem szükséges arról dictiókat mondani, hogy itt van valahára az idő, hogy a hivataikéesség a hazának minden talentumaira terjesztessék ki. Ha itt jogokkali felruházásról volna szó, hol sokak, kik tudatlanok, kik nem bírnak azon higgadtsággal, mely a törvényhozáásra szükséges: akkor megvallom, hogy minden lépést óvakodással tennék, és így egy kis lépésben is tán ugrást látnék. De itt választásról van szó; ki választ? Vagy a felsőbb hatalom, ez már úgyis gyakorolja, mint tudjuk, választását, ez tehát nem csak hogy nem ugrás, hanem jövőre megszűnik a vele való visszaélés; vagy választanak a megyék, és e részben Bács megye igen tisztelt főispánja az életből merítve már előre jövendölte, hogy bizony nemtelenek nem fognak megválasztatni; és így ismét ugrást nem látok. — De bocsánatot kérek ezen triviális kifejezésért, hanem egyenesen Sancho Pansa helyzete jut eszembe, ki nagyon örült az ebédnek, de alig kapott valamit belőle: itt is tehát megvallom, hogy azon ugrást, melyet mélt. gr. Andrássy Károly tapasztal, nem látom legkevesebbé is ugrásnak. Mi most az országgyűlésnek, úgy szólván, legutolsó stadiumában vagyunk; én részemről nem akarom állítani, hogy itt a visszaküldés — nem akarok legtávolabbról is senkit gyanúsítani, — azért java-

soltatik, mintha ezen sokszor alkalmazott remedium »*qui habet tempus, habet vitam*« lappangna az alatt; de ha a progressio és igazi reform nem csak ajkainkon, de belsőkben is van, lehetetlen, azt hiszem, hogy erre elvileg ne álljunk reá. Lehet, hogy fognak oly bonyodalmak előjönni, mint azt Liptó megye főispánja előhozta, de vannak oly példák, melyekből feltűnő a dolognak üdvös és jótékony volta. Midőn oly régi fabrikában javígtatunk, milyen a magyar, hol egyet és mást nem lehet úgy felállítani, mint tabula rásán, hogy mind legüdvösebb eredményel legyen az ujítás, ezt nem tudhatni: de veszélyt a dologban nem látok, miután, mint előre mondtam, a kormány választ, s természet szerint a választás csak feltételkép van téve, s a meggyéknél alkalmasint el nem fog sülni: mert azt hiszem, hogy a sokaság között fognak — kivált, ha azon nevelési és kifejlődési intézetek, melyek szándékoltatnak, életbe mennek — a nemzetben talentumok szerint egyének feltűnni, mint látjuk a históriából, kik annak daczára, hogy nem-nemesek, egy szóval fognak megválasztatni, ezt reméylem. És én legalább ebben veszélyt nem látok; sőt ha főhivatalt a kormány talentumoknak és becsületes embereknek ad, az által sok baj fog megszűnni, mely között az emberiség egyáltalában sinlődik. Némi aggódással vagyok bátor előadni, mi az iniciatívát illeti, hogy nem vagyok azon értelemben, mint többször is kijelentém, hogy a t. KK. és RR.-nél volna kirekesztőleg az iniciativa; de ezt most vitatni nem kívánom; hanem minden esetre annyira nem terjed a t. KK. és RR. iniciatívája, hogy némi szavakra nézve, melyeket elég világosaknak nem látok, ne küldhetnők vissza a tárgyat, mint az angol parlamentnél is szokásban van; ennyire nem szeretném terjesztetni a RR. iniciatíváját — miért? mert azon chaosban, melyben némileg léteünk és melyből kiemelkedni kell, minden esetre eddig is oly hosszadalmasságot huzna maga után, hogy a tárgyalásnak mostani végetlen, és annyi időbe kerülő volta meghosszabbíthatnók: azért, megvallom, én a t. KK. és RR.-nek fel fogásom szerint azt mondanám, hogy mi megegyezünk ezen elvben és a dolognak csak kifejtését akarjuk látni. Miért? — mert fel fogásom szerint az elv annak alkalmazásával oly szoros össze-

köttetésben van, hogy bizonyos alkalmazással én például az elvet elfogadom, bizonyos alkalmazással el nem fogadom. Úgy e tekintetben, mint mélyen tisztelt tárnok ő nagyméltósága előadá legkisebb nehézséget sem látok, én részemről az elvben egyetértetek, de az alkalmazásra nézve egyenesen felszólítván a t. KK.-at és RR.-et, hogy úgy, mint többen kinyilatkoztatták, az általánosságnál maradjunk. Megvallom, hogy nem tudom, miért van itt kivéve a Helytartótanács és Cancellaria; megvallom: hogy ebben is van egy kis *arrière-pensée*, és hogy a birói hivatalokra utóbb egy kis *monopolium* süil ki. Nem tudom, ott mikép forog a tanácskozás? — én tehát így tenném ki a törvényjavaslatban az elvet: »az országnak nem-nemes benszületett vagy honosult, és törvényesen bevett vallásu lakosai ezentul minden néven nevezendő közhivatalokra alkalmasok«; mert valljuk meg, ezen kivétel azt teszi, hogy más oldalról is lehet kivétel; de ha általánosságban tesszük ki, akkor természet szerint minden nem-nemes minden hivatalokra alkalmas lesz. Még mélt. gróf Teleky László előadására akarok valamit megjegyezni. Megvallom, hogy a mi Magyarországnak reformkérdését illeti, e tekintetben én vele kezdek fogok, hogy az t. i. csak lépcsőnkint mehet; és ha ezt tesszük most, mindig megvan azon *arrière-pensée* bennünk, hogy alkotmányunkat tágasabb alapra kell állítanunk. Vegyük fel a városok kérdését. Ezt egyszer *systemák* szerint akartuk kidolgozni, s látjuk, hogy nem igen boldogultunk. Mint elébb mondtam, én ezen lépésben semmi veszélyt nem látok. Magyarországnak felfogásom szerint egy nagy baja van, t. i. a nemesség napról napra szaporodik, nem fizet és nem engedelmeskedik (zajos tetzés). Már most nem sokára szó lesz *indigenátusokról*; pedig úgy vagyunk már, mint — szeretek élni azon hasonlatossággal — hogy a bárkában ülünk és a víz szinte ajkainkat éri, s ha az ember felszólalna és azt mondaná: barátim! így nem mehet, jó volna, ha felét ezen bárkából kidobnók; — menjen a dolog sorsra, olvassuk a hajótörési anecdotákat, hogy egyik-másik uszással kénytelen keresni menedékét; ha egy részét, mely nem egészen intelligens s legszegényebb, tömlöczökben sok időt töltő, lovakat hatalmas ügyességgel szerző hazánkfiait a bárkába fel-

veszszük, és a hasonló intelligens embereket a bárkába szinte felveszszük: az egész machina úgy látszik, mintha igazságosabb alapra jőne, és ha új nemes ember születik, új nemes csináltatik, mint egy híres könyvtáros Bécsben mondta: »az uraknak baja az: hogy igen sok a nemesség az uraknál.« »Wenn ein Neuer gemacht wird, so haben Alle eine närrische Freude«! — a bárkában (ajkait mutatva) eddig megy már a víz, és midőn merül, akkor a koczka vetés esete előáll. Szeretném, ha törvény alkottatnék, hogy azon nemeseken kívül, kikkel a jó Isten szerenesés házasságból úgylis megajándékozza a hazát, ezeken kívül artificia-liter ne szaporítanók ezen speciést. De kérdem: mit akarunk ezen most előttünk levő törvényjavaslattal kivinni? Azt: hogy az erényes és talentummal bíró embernek, kiben az isteni szikra nagyobb mértékben megvan, a nemesség ambiguitásai között valami kis acquisitióra, valami kis hivatalra remény nyujtassék, melyet alkalmasint nem nyerend meg: mert kitől függ a dolog? szabad választástól vagy nagy uraktól; és így nagy kérdés: lesz-e valami belőle? Így ezen egész törvényben nem az van: hogy »lesz,« — hanem hogy »lehet«; s mi még ezen elvet is kétségbe akarjuk vonni?! Azt tartom, az országgyűlésnek nem sokára vége van: hagyjuk legalább a tömegnek ezen megnyugvást, melytől semmi argumentumokkal magamat eljlesztetni nem engedem, s így engedjük, hogy legalább egy reménysugára maradjon meg a nemtelennek, miszerint az erényes szorgalmas ember, ha mit az Isten adott, kifejtí és patronusa van, ki sorsát megszánja, talán mégis egy kis hivatalra juthat: sőt még azon reménynyel is lehessen, hogy még magasabb hivatalokra is fel fog léphetni, mint erre példák is vannak, és hogy a megyékben is azt mondják: »nem nemes, alacsonyán született, de magasán áll lelkületed, azért megválasztunk.« Ennek kimondásától egy óráig sem tartózkodom; és így a tek. KK.-at és RR.-et egyenesen felszólítanám, — mellőzve a kezdeményi kérdést, mely iránti elucubraciót más időre hagyom, — azon értelemben, mint azt fentebb előterjesztém.

October 7-én. Rendi izenet a nem nemeselek birhatási joga iránt.

*Gróf Széchenyi István:*¹⁾ Én szemeimnek alig hittem, midőn ezen igen-igen rövid izenetet először olvastam, s mondhatom, engem oly lelkesedésre bírt, hogy egy igen híres német írónak mottója jutott eszembe: »Es trug ein Vogel einen Saamenkern in ein wüstes Land, und es entstand daraus eine neue Creation.« Mondhatom, hogy ezen pár sorban (a törvényjavaslatra mutatva) Magyarország jövődjét — úgy szólván — biztosítva látom, s azt hiszem, hogy azt e pillanatban meg nem ragadni több volna, mint bűn, a legrövidebb látásu bűn volna. (Helyeslés.) Mert vannak pillanatok egyeseknek úgy, mint a nemzeteknek életében, a hol a szerencse kínálkozik: utasítsd vissza s többé nem jelen meg. Ezen egy pár sorban nemzetünk regenerációját látom, és Bácsország igen tisztelt főispánja, ki engem saját fegyveremmel hisz meggyőzhetni, méltóztassék elhinni, nem lesz ez oly könnyű a nemzetiség dolgában, bár minden másban meg lehet, mert én is csalatkozhatom: de mi a magyarságnak kifejlődését és jövődjét illeti, mi vérembe ment át, senki a világon magammal ellentétbe hozni nem fog. A tisztelt főispán úr veszélyt lát a nemzetiségre nézve, azt mondván: hogy minden idegen meg fogja a magyar földbirtokot venni, és ki fogja vetni a magyart jószágaiból. Méltóztassék megengedni, hogy ha most a világnak minden pénzes embere egész Magyarországot mától kezdve holnaputánig — nem igen hosszú terminust adok — meg nem veszi, meg nem vásárolja, azért nem veszi, azért nem vásárolja meg, mert nem kell neki és mert az idegennek csak egy kis területre van szüksége az indigenatus végett. Hisz minden pénzes ember nálunk nemességet kap, mint látjuk, és majd megveszi akár egész Bácsországot, sőt a főispán úrnak is megveszik minden jószágát, mert vannak oly árak, melyekért az ember utóvégre elád mindent. Tehát segítve a bajon az eddigi rendszer mellett is egyáltalában ninesen, és a különbség csak az: hogy a mostani körülmények között nemességet, és egyáltalában nagyobb jószágoknak birhatását csakis külföldi nyerheti meg; mert mi lelkes nép vagyunk, és igen jeles tulajdo-

---

¹⁾ Ich rede mit Nachdruck und führe es durch. (Naplójában.)

nokal ellátva, de pénzünk ninesen; tehát magyar magyartól a jószágot bizonyosan megvenni nem fogja, de meg fogja venni az idegen. Hisz neveket is tudnék elrecitálni, — mert ninesen olyan izraelita, ki meg ne vehetné az országot, és annyi mód van, hogy kiugrathassa a magyart optima forma! Mi tagadás benne? Magyarország nagy mozgalmaknak indul; nem tagadjuk, mi úgy vagyunk, mint egy hajó, melyhez vihar közelít, úgy vagyunk nem sokára, mint mikor az angol commandó szerint azt mondják: »mindenkinnek a helyén kell állani!« És mi fog lenni? — Mi a status quo-t illeti: nyiltan kimondom, nem csak hogy gyűlölöm, hanem ez a status quo, ha rá gondolok, mindig egyenesen, mint a tartarus emeticus, gyomromat felforgatja. — Mi fogja tehát az átalakulást, és azon crisist, melyet lehetetlen elkerülni, árthatlanná tenni? Mert a beteg, ki egészségre fordul, épen azon természetes küzdelemnél fogva lehetetlen, hogy ingadozás nélkül tudjon menni, csak hogy vigyázattal kell élni, hogy a beteg ismét el ne gyengüljön, hogy ingadozása ne legyen olyan, mely életébe kerülhet. Ha régibb nemzetek tapasztalását a magunk javára felhasználni akarjuk, tisztán fog ez mindenki előtt állani. Az előttem szólott igen tisztelt főispánja Bácsmegyének, ha saját proprietását biztosításban látja, bizonyosan nem fogja a reformot ellenezni; és senki sem lesz közöttünk, ki azt ellenzené: mert a becsületesen szerzett tulajdonnak szentségét »conditio sine qua non«-nak teszem és teszszük mindenben. Pedig igaz az a francia mondás: »*les petites propriétés sont les sauvegardes des grandes propriétés.*» Ha az ember nálunk falura megy, többnyire egy kastélyt lát, mely úgy áll a faluban, hogy praeter-propter emlíkeztet a bécsi polytechnicumra, — a körül több nádviskók és szegényes, rosszul tartott házikók állanak. Midőn ilyet látok, akkor megvallom, hogy nélkülözöm azt a garantiát, hogy: »*les petites propriétés sont les sauvegardes des grandes propriétés.*» Azt szeretem én, ha a kastélyok körül esinos házak vannak, és az emberek szeretik a status quot. Azt mondják: még nem változván meg nálunk ez állapot, mikép lehet eszközölni annak jobbra fordulását ezen egyszerű törvény által? Tapasztaláshól szólok! Egy jószágom van, hol ros a föld, és két forint

pengőnél egy-egy holdért évenként nem adnak többet: eleim ott egy templom fentartására az allodiumból 40 holdat assignáltak, hogy a község ne restelje, annak jövedelméből tisztán tartani a templomot stb. De azon 40 hold keveset jövedelmezett s eladtott és kivette meg? A paraszt emberek vették meg. A megye (kicsiny volt a mennyiség) nem igen tudta meg a dolgot és különös adót nem vetett reá; és ez a 40 hold aztán kézről kézre ment, és noha benne igazi proprietás nem létezett: mert calcaturák közt feküdt, és az ember azt sem tudta igazán, kié egy-egy darab föld, mely bekerítve sincs? Az ilyen birtok csak »sapit proprietatem« és ezen sajátságos íze miatt, mely praevalens benne, mégis 250—300 pengő forinton adattak ily földek el, úgy, hogy mondhatom, hogy csudáltam, mily varázs ereje van ezen kis szónak: »Enyém«! — Mondám az embereknek: hogy van ez? barátim! hisz ti a földeiteket a tőszomszédoknak olcsóbban adjátok bérbe, közemberek vagytok, tudjátok, hogy a kamatláb 5—6 forint, és mégis 300 frtért fizetitek holdját, melyért 18 frtot fizettek kamatképen, holott nekem nem adtok többet két forintnál. Mi volt erre a felelet? Uram! ismerjük jól a kamatlábot; de mi kereskedők nem vagyunk s jól mondja az ur, hogy 18 forintot fizetünk, sőt 30-at is fizetünk: de az urnak még sem tudunk többet adni, mint két forintot. Hogyhogy? bámultam; s a további felelet pedig ez volt: lássa az ur! ezen föld hypothekás, — azt is tudja a magyar paraszt ember, és az is az előmenetelnek symptomája, ha kereskedni kezd, — azon földre már pénzt adnak, és 50 ft. kapok rája, azért szívesen fizetek 18—30 procentet; de nagyságodnak a földére nekem nem adnak semmit, és azután lássa nagyságod! — ezt mondá egy becsületes öreg paraszt ember — én mondhatom, hogy 10 évig nem mentem korcsmába, éjjel-nappal dolgoztam, és ha meghalok, hát két fiának legalább marad utánam valami.« — Ez csak egy jelenet; pedig az országban számtalan oly határok vannak, kivált a Duna és Tisza partjain, mely folyóvizek szabályozása által számtalan földet lehetne nyerni, és ide igazán alkalmazható Jean Paulnak azon fentebb idézett mondása: »Ein Vogel trägt einen Saamenkern in ein wüstes Land, und es entsteht

daraus eine neue Creation.« Annyi van ezen törvényben! Mondhatom, én e tekintetben szinte azon vélekedésben vagyok, hogy ezen törvényjavaslat egy isteni mű, mit talán a legmélyebb emberi combinatio szült: isteni gondviselés, isteni utmutatás valóban! Ha azt meg nem ragadnók ezen pillanatban, desperálnék hazám jövője felett: annyi súlyt helyezek benne. (»Helyes!«) Igazsága van gr. Pálffy József urnak, hogy ha philanthropicus szempontból is vesszük a dolgot, lehetetlen, hogy a legjobb ember meg ne induljon rajta. Mert vegyük fel, mi, kik nem dolgozunk annyit, hogy éppen verítékezve, úgy szólván, a vér is részt venne a dolgunkban, hogy más emberi lény becsületesen munkálkodik, erkölesileg is ki van képezve, családjában leli boldogságát, folyvást faluhelyen lakik, ott éjjel-nappal dolgozik, és mégis azt kell gondolnia: »sajátom sem lehet, melyet csak azok bírhatnak, kik véletlenül privilegiummal születtek!« (Tetszés.) Mondhatom, lehetetlen, hogy azt philanthropicus szempontból ne pártoljam; de megvallom, hogy azt nem tartom legerősebb indoknak; hanem én az egoismusnak, az érdeknek, a saját érdeknek, argumentumával esedezem a mélt. Fő-RR. előtt: ne hagyják ezen szerencsés pillanatot elszuhanni: mert az országgyűlés nem vihet ennél nagyobb haza, akármit vigyen haza. Ne legyünk magunk iránt igazságtalanok. Hány családot mentünk meg, mely maholnap koldusbotra jut? mert egy varázsszesszóval sem tehetni többet mátol holnapra, mint ezen törvény által, melylyel a földnek bece 10 perezentre fölebb megy. Ne büntessük magunkat. Azon példabeszédet: »der grösste Feind ist der Mensch sich selbst«! legalább a törvényhozásról, legalább a főrendi tábláról ne lehessen mondani. Azt hallám, hogy ezen tárgy össze van bonyolítva, tudja Isten, miféle viszonyokkal? Igaz, hogy ez tán némi bonyodalmakat fog okozni: de nem látok itt is nehézséget: mert ha, teszem, azon híres hollandus, kit már többszor említék, ő nagyméltósága Van Peng banquier ur. meg akar venni egy uradalmat, bizonyosan lesz arra módja az ösiségnek minden bonyodalmai mellett is, és nem látom, mi különbséget tesz ez a dologban. Most, ha a családnak pénze van, visszaveszi a jóságot Van Peng urtól, őt kiugratja, kipisz-

kálja, kifüstöli; de ha ezen törvény életbe lép, akkor Van Peng ur megveszi a jószágot nem úgy, mint nemes, hanem mint honpolgár. Már most az első esetben Van Peng ur semmi adót nem fizet; pedig a cél az, hogy mindenki fizessen; — a másik esetben pedig már Van Peng ur fizet; és így, habár azután kiugratják, mégis azon időben, melyben még ki nem ugratták, hasznot hajtott az országnak; és így nem tudom, miben lehetne felakadni? mert hisz ez által még az ösiség és minden a régi állapotjában marad. Lesznek talán némi nehézségek a majorátusokat illetőleg, ezt tagadni nem lehet; de itt is segíthetni a dolgon. Megvallom, hogy én nagy barátja vagyok a majorátusoknak a nemzetiség érdekében; de nem oly majorátusnak, mely az országnak harminczadrészét teszi, a mi ismét egy oly tulság, mely talán több kárt hajt, mint hasznot. — Ezeknek barátja nem vagyok, és e részben könnyen el lehetne rendelni, hogy egy megyének csak egy harmada, vagy fele, vagy tizedrésze lehessen majoratus, a többit pedig eladni lehessen; és ez is nagy javítás volna a mostani álláshoz képest. Ily lépést előbocsátva, ez sokféle más új, és mintegy az égből lehulló javításokat fog szülni, miket most hamarjában előre sem láthatni. Ez bizonyos: hanem valamint annak idejében a Cambium mercantile felállításától féltünk, és csuda, hogy annak daczára mégis oly lelkesedés, oly többség volt mellette, úgy itt ezen törvény az országgyűlésen levőket úgy szólván hidegen hagyta; holott ezen törvénycikkely által lehet leginkább előmozdítani a nemzetiséget, a nemzetiséget pedig úgy, hogy az az alsó osztályokba is beszivároghasson. Ha Bácsmegyének igen tisztelt főispánja azt látná, hogy jószágának egy részét, mely távol fekszik, meg akarja vásárolni egy becsületes nemes, vagy egy becsületes magyar adózó: ezen törvény alapján eladhatja azt, és az által egy magyar coloniát könnyen alkothat. Vagy tán azt mondják: a magyarnak nincs pénze? Hisz erre nem kell pénz; és pénz nélkül semmit sem lehet eladni, csak ingatlan vagyont. Mert hát az ember azt mondja a vevőnek: barátom! ezen jószág tizezer forintot ér, hány forintod van? »*Ezer forintom.*« Add ide! Kilenczezer forinttal még tartozol, és ha látom, hogy nem

fizetsz, ki fogsz ugrani. Azt mondják: a magyar nem veheti meg, mert nincs pénze. Az, ki kedvez vérének, ki a magyarságot szívéen hordja, könnyen segíthet rajta, és ez lesz az első eset, hol a magyar saját vérén segíthet, úgy, hogy magának is használ. — »Itt van öcsém! ezer forint, — itt bátyám! száz forint, itt egy kis kölesön,« — stb. Ez teszi ezen soroknak varázs erejét, hogy az ember segíthet az embertársain, még pedig úgy, hogy ezért önmagát jutalmazza meg: — és így a legnagyobb argumentum itt a saját haszon. Parancsolja az ész. az egoismus, saját biztosításunk, parancsolja erszényünknek üres, sorvasztó állapotja, hogy fogadjuk el ezen törvényt: azért ne hagyjuk legördülni ezen pillanatot: mert olyan, mint ez, talán századok alatt sem fog visszajönni. (Zajos hosszasan tartó helyeslés és éljenzések.)

A tárgyalás folyama alatt b. Majthényire kerülván a szólás sora, az udvariasan Széchenyinek akarja ismét átengedni a szót, mit ez tréfásan ezzel a közbeszólással viszonzoz: Méltóztassék csak szólni, még nem vagyok készen.

Utána, a tárgy fontosságához képest, másodszor is felszólal:

Gróf Széchenyi István: Én nem kívánnék ugyan felszólalni, ha azt vélném, hogy a mélt. Fő-RR. RR. izenetét pártolják mert sok a dolog, és, a mennyire lehet, kimélni kell az időt: de némelyeket mégis bátor leszek lehető legnagyobb rövidséggel előadni. Arra nézve, mit Bars megyének tisztelt főispányi helyettese a kidobásról mondott, és gr. Majláth János ő méltósága, ki elhárítani akarná azt, hogy az emberek ne dobathassanak ki, és erre nézve az első lépést az ősiséggel kívánná kezdeni, e tekintetben én tökéletesen kezdet fogok vele. Tán én voltam egyik az elsők közül, ki az ősiséget, — mint itt a minap is volt szerencsém érinteni, — nagy bajnak és rosznak tartván, egyenesen eltöröltetni kívántam, noha szándékomban mindig csak annak módosítása volt, t. i. hogy a nemzetiséget fentartván, mégis más úton úgy tárgyunk, hogy minden becsületes, kívált pénzes ember, minden jószágot megvehessen, a birhatás ne legyen egy osztályra szorítva, — és hogy ez által egyuttal a földnek beese növekedjék. Előttém

az, hogy egy becsületes nemesember, ki jószágát eladni kénytelenítettik, ha annak egy részét drágábban adhatja el, abból nagy hasznot fog huzni, előttem nem még felállítandó probléma, hanem már bebizonyított axioma; mert a birhatási képességnek kiterjesztése által, ha esze van azon becsületes embernek — és e nélkül sehogy sem boldogulhat, kivált financiaális tárgyban — bizonynyal sokkal könnyebben boldogul. Az ősiséggel hány éve már, hogy kínáljuk az országot. Én is azon voltam, és a körül fáradoztam, s ezen eledelt szeretném bekapatni valami módon a nemzettel; hanem úgy látszik, hogy ezen eledel nincsen igen inye szerint: mert akárhogy kínálgatjuk, visszalöki, és mi jóformán azon állapotban vagyunk, mint teszem, mikor azt hittük: hogy a pesti hid a közlekedést fogja szűlni, a váltótörvények a hitelnek kellékeit fogják maguk után huzni. Ezen törvényezikk csak egy lépés, és e részben legkisebb kellemetlen megrázást, melytől a mélt. gróf úr tart, bizonyosan szűlni nem fog. Igaz, hogy némi megrázásnak tán helye lesz, — ezt nem tagadom: de némi különbség van; — mert méltóztatott összehasonlítani azon erős rázással, melyet a váltótörvények, melyek nem voltak első lépés előidézték, mondom: ez egészen különböző attól; mert a rázódás az elsőnél, szeretném mondani, olyan volt, mint midőn az erősebb ember a gyengébbtől erővel el akarja venni pénzét, s ez oda adja neki nála lévő bankóczéduláit; míg az, melyről most szó van, oly rázódás, mint mikor az ember, ki csömörben szenved, azt mondja: rázzon meg jól, talán egészségesebb leszek. Ezen megrázástól én nem félek, és azt tartom, hogy a régi csömörből ezután a magyar ki fog vetközni. Azt mondá a mélt. gróf úr, hogy ezen intézkedés elejét nem veszi a lehető kidobásnak; ezt tudom én is, mert itt Magyarországbán, hol látjuk még az úgynevezett »oppositiót« s több efféle feudális systemába valókat, nem kecsegtethetjük magunkat valami gyors eredményekkel, s nekem oly sanguinicus reményeim nincsenek, hogy a vis fortioris nálunk mától holnapra megszűnendik; — de ebben — mint mindenben — alkalmazható azon német mondás: »Zwischen mehr und weniger.« — Pest körül régóta töröm fejem, hogy azon sok port, mely ott van, mikép lehetne elállítani?

És száz eszméim vannak, és jót állok, hogy ezen nagy calamitásnak igenis lehet elejét venni; de midőn ebben törekedném, egy odavaló becsületes polgár így szól hozzám: »Und Herr Graf glauben, dass dann kein Staub sein wird?« — Azt felelém neki: »Nein! aber weniger; und mein Lieber! es ist überall nur die Rede zwischen mehr und weniger.« — Fogfájás nagy fájdalom ugyan, de egy nagyobb, életet veszélyeztető betegség mellett az ember fel sem veszi. Ha a proprietás csak egy kis osztályra van szorítva, és pedig olyanra, melynek pénze nincs: ez oly nagy baj, hogy minden kis baj, melyvel találkozom, hozzá képest kicsinynek látszik előttem. — Magára a dologra nézve napokig tudnék szólani, de a gyakorlatból, életből kell kiindulni. Tisztelet, becsület, kik nagy politikai és historiai tudományokkal ellátvák; de vannak, kik jobb financierek, mint a méltóságos ur; ezek közé sorozom magamat is, ki tudom, hogy nekem, kinek számos családról gondoskodnom kell, mi hasznos. Nem philanthropicus oldaláról szólok tehát a dolgnak, hanem számokra állított józan calculusból indulok ki, és itt az egoismus, a saját haszon mutatkozik a legnagyobb indoknak, és ezen indokot tüzőm ki: mert a sokaságban több az egoista és hidegen számoló, mint az, ki szívesen osztja meg vagyonát magasabb tekintetből felebarátival. Még egygyel akarom végezni előadásomat; nem tudom, mikép adjam elő? Itt a főrendi tábla némi tekintetben tán — mert azt hiszem, hogy minden emberben van tévedés — némi tévedésben van. Úgy látszik, hogy midőn a t. R.R. több tárgyakat átküldenek, — és ezek közt van valami különös, — azt a mlgos főrendi háznak tetszik el nem fogadni. Én is azt mondom: egy hajszálynit sem engedni ott, hol igazamról meg vagyok győződve. De mi ezen törvényjavaslatot illeti, mely most előttünk fekszik, az egy igen üdvös eszmét foglal magában. Nem tudom, ki tette fel, hogy kinek fejében eredett az? de bizonyos, hogy ez mély combinatiónak, sok meditációnak vagy valami istenibb sugallásnak eredménye; és valóban, ha én volnék ezen néhány sornak szerzője, alkahasint minden szerénységem mellett — ha igaz, hogy szerény vagyok — azt követelném, hogy a nemzet nekem statuát állítson érte; ha csak — mondom — azon egy pár sort

készítettem volna (zajos »éljen«). De itt a mélt. főrendi táblánál — minden sértés nélkül mondva — ezen törvényjavaslat la nyhán fogadtatik. Ez természetes; mert hisz tudjuk, hogy a másik oldalról a főrendi tábla annyira korbácsoltatik és fog még korbácsoltatni, hogy ezen ellenzési systema igen természetes; és hogy ezen főtáblában oly valami idegenkedés és önállás fejlődik ki, melynek következtében azután — a mi tán nem egészen árt némi esetben — még a jó és czélszerű is vagy el nem fogadtatik, vagy pedig az mondatik: »Ez onnan jó, — tudja Isten, mi fekszik ebben?! — *Non quid patet, sed quid latet.*« — Vagy az mondatik, hogy az ember a dolgok ily halmazza között, annyi indítvány és indítvány között: man kommt gar nicht zum Athem! Ez emlékeztet azon anekdotára, miszerint régi időkben, midőn egy híres követe Soprony megyének még egy kissé fiatal volt, — 1805-ben vagy 1807-ben történt — Bars megyének egy akkor igen híres követét, ki akkor igen ismeretes ember volt, megkérdezte: »Uram bátyám! ujjoncz vagyok, mit tanácsol, mik volnának azok, mikre különösen figyelmeznem kellene?« — azt felelte neki Bars megyének akkori követe: »Uramöcsém! mindent, mit a personális — akkor úgy nevezték — mond, ellenezzen!« És — közbevetőleg legyen mondva — ez nem volt akkor oly félszeg dolog: mert midőn az amalgamisatio, a nemzetiségnek minden módóni gyengítése vagy eltörlése némileg systema szerint üzetett, igen felfogható, hogy az emberek idegenek voltak azoktól, miket a kormány emberei előadtak; de azóta változtak az idők; némelyek most is azon régi systema szerint járnak ugyan el, de nem mély felfogással. Ennek előrebocsátása után kénytelen vagyok megvallani, hogy mi is némileg úgy vagyunk, hogy a mi onnan jó az alsó tábláról, az iránt quasi idegenek vagyunk, — és ezt könnyen átlátom: mert ez azon meg nem szűnő korbácsolásnak következménye. Én nem szoktam oly könnyen megijedni, sőt mindjárt inkább kardot szeretek rántani, mint magamat megdöngönyöztetni; de *vana sine viribus ira*, és azért azt mondom, mintán bizony gyengék vagyunk, egymást ne korbácsoljuk; s én nem vagyok ama vélekedésben, melyet Bács megye főispánjától hallottam, hogy komédia lesz, ha egymást korbácsol-

juk és mulatságos hetz lesz. De kérдем: ki nevet majd rajta? — Istenért! legyen mélyebb felfogásunk! — Mi a t. RR.-ek izenetét és törvényjavaslatát illeti: bizony nincsen abban semmi, mitől idegenkedni lehetne; de más részről vegyük fel, mi van benne? nem egyéb, mint áldás rejlik benne: nincs semmi benne, mint a természetnek azon józan törvénye, mely bilincseket tör, hogy ha az ember maga hasznát fel nem fogva, maga nem tágit azokon. Azért a mélt. Fő-RR.-nek alázattal esedezem: fogadják el azt: mert mondhatom, ebben igen sok helyzetetik.

A végzést az elnöklő nádor így mondá ki: Úgy vélem, hogy a mélt. Főrk. közakarata: miszerint országbíró ő mulga előadásához képest a KK. és RR. javaslata fogadtassék el.

Széchenyi úgy veszi észre, hogy az ellenzék több tagja nagyon haragszik a végzésért, restelve, hogy egy odiummal többet nem vethet a felső táblára!

October 9-én. Főrendi válasz a birhatási jog iránt.

Gróf Széchenyi István: Ha a dolognak új discussiójába akarunk ereszkedni, el fogom mondani okaimat, hogy én nem bánom azt, ha azon önkény fog is létezni; és mind azon zavaroktól nem félek, mert bizonyos az, hogy ha csak egyedül arról volna szó, hogy az ingatlan birtoknak becsét emeljük, akkor szükséges volna mind azon nemteleneket, kik birtokot akarnak szerezni, mind azon kellemetlenségektől is, melyekkel most kell küzdeniök, egyszerre megmenteni, sőt tovább kellene menni, és kimondani, hogy minden idegen vehet. Ekkor megengedem, hogy nagyobb becsé lenne az ingatlan birtoknak: de részemről azt tartom, bonyolódott állapotunk között legakább politicában a főtényező: *hazafiság, magyarság*. Ezt én mindig előttem tartom, és ha Magyarországot beteggel, magunkat pedig orvossal akarom összehasonlítani, éppen itt a nemzeti test bajaiban azon egy az, mit mindig szemem előtt tartok. Ha máról holnapra, azt mondom, hogy mindenki az egész világ hátán, akár honnan jó,

bárhol lakik, ha nemtelen is, vehet nálunk fekvő jószágot; és ha még másodszor azt is hozzá teszem, hogy őt abból soha ki ne zavarhassuk, az ősiséget is most egyszerre tisztába hozzuk, s harmadszor, hogy őt e megye önkényétől is megóvjuk. — higyük el, miután megszokták azt, hogy mi 4—5—6 procenttel veszszük fel a pénzt, a külföldön pedig nagy számmal 2 procent mellett hevernek a tőkék, három év alatt megvásárolhatják az idegenek az egész hazát. És így *pro hic et nunc* azon egy akadályt, philosophiai szempontból éppen még hasznosnak is tartom; mert a hazánkban lakó nemtelenek, kik úgylis itt nem oly igen pénzeseek, eleinte sokat vásárolni nem fognak, és mindig félni fognak, hogy majd a megye önkénye alá kerülnek! Ez éppen politicámmal összevág; mert azok közé tartozom, kik mindig azt mondják: lassan, majd ha egyszer rendbe jövünk, akkor talán ugrást is tehetünk! És így, mint mondám, ezt az önkényt *pro hic et nunc* egy lépésnek tartom a tractatusra. Én, ha ezen tárgy újabb tanácskozás alá kerül, hővebben szólandok róla, és meg lehet, hogy vélekedésem sokak vélekedésétől el fog távozni; de úgy vélem, hogy ha mindent combinálunk, a nemzetiséget ki ne hagyjuk, és *pro hic et nunc* csak annyit, hogy a nemzetiség ügye ki ne surranjon, ki ne essék, többet tenni most nem lehet. (»Helyes!«)

October 11-én. Rendi izenet a bécs-debreczeni vasut iránt. Első szónok b. Vay Miklós volt, ki a rendi izenet alapján azt indítványozá, hogy az orsz. választmány készítse el tökéletesen az általa már úgylis munkába vett szerződést, adja meg a vállalkozó társaságnak akként a kamatbiztosítást, a mint javaslá; de a párvonal elleni biztosítást semmi esetre meg ne ígérje.

A vita igen beható és hosszas volt.

Széchenyi előtt gr. Majláth János, Kiss Pál, Gyürki Pál és gróf Batthyányi Lajos szólottak, többnyire hosszasan.

Gróf Széchenyi István: Azon főrendi napló, melyre gróf Majláth János ő méltósága hivatkozott, kezemben van; hanem nem akarok provocálgatni, a mint azt a mélt. gróf tette, arra, hogy néhány szólók, a kik a jobbparti vasut mellett viaskodtak, azon argumentumot hozták fel, hogy a balparti ut parallel. Meg lehet, hogy egyes szónok ezt tán argumentumul előhozta; de ezt

arra, hogy egy egész társaság a Fő-RR. és törvényhozás, vagy az egész világ többé nem élhetne viszont ezen indokhal, hogy t. i. a jobbparti vasut parallel, igen erős argumentationnak találom. Egyáltalában megvallom, hogy én a naplókönyvekben, régi nemzetek tapasztalásait vevén tekintetbe, nem igen szeretek buvárkodni, és miért? mert nincsen a világon könnyebb, mint akkor, midőn a mostani állás az akkoriétól egészen különböző, a naplók-ból kimutatni egy embernek következetlenségét. E tekintetben nekünk magyaroknak is van egy példabeszédünk, mely azt mondja: »ime a köpönyegét szélnek fordítja!« — Én pedig azt mondom, hogy az ember ezt helyesen teszi; mert ha baloldaltól fúj a szél, az ember a bundáját arra, ha pedig jobb oldalról fúj, akkor emerre fordítja. — ez igen természetes. Ezt az oktalán állat is teszi a szabadban, s mégis azt mondják: »mily következetlen az ember, ha egyszer vitorlája jobb oldalon volt, máskor pedig bal oldalon van; de erre minden régi hajós azt mondja: »Lásd, öcsém! a szél megfordult, haladni akarván, a szerint kell vitorlázni.« Így van ez a politicában is: ha ma legnagyobb következetességgel mondok valamit, tán egészen megváltozott körülmények között 10 év múlva annak éppen ellenkezőjét fogom mondani; — miért? éppen azért, mert a vitorla csak úgy tesz hasznót, ha szélnek fordítatik! Ha az ember a régi magyar szokás szerint ezt nem teszi, úgy nem halad; én pedig haladni kívánok. Én ezen főrendi naplót azon okból hoztam ide, és olvastam is egyet-mást benne, miből csak azon tanúságot veszem, hogy ismét négy és fél év pergett le azóta, — igaz, hogy ez nem éppen oly hosszú időszak; de ha igaz, és pedig igaz, hogy Magyarországnak pillanatai drágák, mégis megvallom, hogy valami szomorúságot gerjeszt bennem azt, hogy itt a naplóban világosan ki van téve nevemmel, miszerint akkor is előre megjövendöltem, hogy egyikből is, másikból is semmi sem lesz, s a mit mondottam, akkor nem tetszett, és mégis úgy lőn! (Tetszés.) Most, hála istennek! úgy látom, hogy valamint akkor, olyan tömött most is ezen ház, és ezen napló szerint akkor is azt mondtam, hogy oly kérdés ez, hogy az ember szinte nem mer az utcára menni pisztoly nélkül; mert az oly pártkérdés volt, miszerint, ha

más vélekedésben volt az ember, rossz hazafinak tartatott; de, mondom, hála istennek! ezen paroxysmusnak vége, és már most hideg vérrel lehet beszélni; s így reménylem, hogy most már lesz a dologból valami, — és ez az, mit óhajtok. (Tetszés.) — Borsod megyének igen tisztelt főispáni helyettese, mondhatom, lelkemből szólott, midőn a közlekedésnek szükségét hozta itt elő; és mondhatom, hogy valóban arról van a kérdés most, hogy akarunk-e nádban, sárban, mocsárban, homokban ezentúl is ülni, vagy pedig van-e bennünk azon ezer theoria között annyi gyakorlati tapintat, hogy előre lépjünk, és ezen mostani súlyos állapotból kiemelkedjünk? — Midőn ezen két társaság, t. i. a bal- és jobbparti, egymással surlódásban volt, a feleknek legnagyobb argumentuma volt az, hogy az egyik társaság gyalázta a másiknak *entrepreneurját*; én pedig ebben nagy súlyt nem helyeztetek; mert mindenik a maga spherájában jár el, és a pénzes embernek, ki oly társaságot alakít, főhajlama mindig az, hogy pénzt nyerjen: tehát e részben egyik olyan, mint a másik. De egyet felejtettünk, t. i. hogy az ily tőzsérek nem omnipotensek; mert ha azon — tudja Isten, hogy mondjam? — ideának crisisében valami társaságot meg nem kedvel a publicum, a papirosoknak kelendő-sége nincs, és ekkor természet szerint a legpénzesebb ember is oly helyzetben van, mint a legjobb hajós, kinek szele és gőze nincs, és könnyen megakad, és ez oka, hogy a győri vasut nem építtetett, s a bochniai ut be nem végeztetett. Az első szembe-tünőbb volt, mert előttiünk esett; a másik másoknak tűnik szembe; de természetes, hogy midőn a részvények 100-ról 60-ra, 50-re, sőt 40-re leszállanak, nagy befizetések nem történvén, s így e gépnek szele és gőze nem lévén, megakad a dolog. Nagy szerencse, hogy négy és fél év pergett le, és azon kedv papiros pénzekkel kereskedni meg nem szűnt, sőt hogy az ezen pillanatban, azt lehet mondani, szinte növekedett: nekünk azon csak megnyugodni lehet. Egy véletlen eset, háborúra kinézés, egy előkelő személynek halála stb. tüstént hideg vizet önthet a vállalatra, és a szél megfordul, és ekkor azt fogjuk mondani, hogy ezen négy és fél év alatt sokat beszéltünk ugyan pro et contra, de egy kapa vágást sem tudtunk tenni; a dolog depretialtatni

fog, és mi a közlekedési dologban *in status quo* maradunk, mi — el lehet mondani, és pedig *auresis* nélkül — valójában pirulásra méltó. Én, ha segítséget adok erszényemből valamely közlekedési vállalatra, oda pillantok, hol a szükség legnagyobb, s azért én a pest-debreczeni és pest-szegedi vasutnak a lehető legőszintébb barátja vagyok; mert itt — akárki mit mond — legnagyobb a baj: oda kell tehát vinni az előleges áldozatot is. A szőnyegen fekvő tárgyban egyenesen arról van a kérdés: hogy a centrális vasutat garantirozzuk-e vagy se? Részemről azt mondom: nem bánom, sőt szívesen cselekszem azt, mert átlátom, hogy azon készségnek alkalmasint egyszer helye lesz, t. i. az evictorságnak. És ne csaljuk magunkat, hogy ha fizetni fogunk, mi felsőbb megyebeliek bizonyosan nem azon kulcs szerint fogunk fizetni, mely most elfogadtatott, mely tervemtől egészen eltávozott; mert az én ingatlan vagy telekldij eszmém helyett az úgynevezett reventsteuer jött létre; de mind a mellett nem vonakodom, és azt mondom, hogy az, ki most e hazában csak annyit akar tenni, hogy épen azon portiót, melyet mathematice ki lehet számítani, akarja viselni, de többet nem, az inkább lépjen ki a sorból, mert az nem fog tenni semmit: én, habár tudom, hogy tíz annyit is tesznek majd vállaimra, elvállalom s viselem, mert hazafiságom nem ajkamon, de szívemben él. (Zajos tetszés.) Én, mint tagja az országos választmánynak, a garantiát illetőleg mindig a körül összpontosítottam eszméimet, hogy én csak Pesttől Debreczenig szeretném a biztosítást elvállalni; de itt nem vonakodom az 5 percenttől, és — mint mondom — nem 4 vagy 5, hanem az egész 5 percentet volnék kész biztosítani: mert ekkor bizonyos vagyok, hogy létesülni fog a pest-debreczeni vasút. Erre — megvallom — azt birt, hogy én őszintén kívánom, hogy itt történjék valami; ez azon mód, mely bizonyosan megfelelné a célnak, és melylyel célt érni lehetne; de teszem azt azon kötelességérzetnél fogva is, melyet Krassó megyének tisztelt főispánja ő nagyméltósága említett, és tisztelt barátom, gr. Batthyányi Lajos, is hozott fel, hogy t. i. vannak itt régibb intézetek, hid, gőzhajók, és nekem sok részem van azokban, mert sok embert persvadeáltam, hogy fektessék ezen vállalatokba pénzeiket: s így kötelességem, őket

védelmeszni. — Mit Borsod megyének tisztelt főispáni helyettese mondott, bocsánatot kérek, de az nem úgy áll, miszerint a hid- és gőzhajótársaság nem kívánhatja, hogy exclusivum privilegiuma legyen. Nem is kívánja azt; de miben van a különbség? Hogy ha arról van szó, hogy az alföldi vasut álljon fel, előlegesen az a maga helyén van, ezt sem az egyik, sem a másik vállalatnak jogában ninesen gátolni; hanem másrészt tagadni nem lehet, hogy ha a nemzet biztosítja az egyik társaságot, a másikat pedig nem, ekkor egyik társaságnak fegyvert ad kezébe a másik ellen. Most is azt mondom, hogy akármily hasznos legyen ez a nemzetre nézve, — hisz haramiára is hasznos, ha valakinek pénzét elveszi — de hol van az igazság elve? A hid, a gőzhajó — tudja Isten, miért? — soha nem volt popularis az országban, és pedig mutatnak sikert. különösen a gőzhajók nagy számmal hasítják a Dunát; a többi vállalatok pedig, melyek még csak a levegőben vannak, mégis már is jobban tetszenek és népszerűséggel bírnak, — ez az, mire emlékeztet azon mese, hogy árnyék után kapkodva elhagyjuk esni azt, mit már megfogytunk. Úgy hiszem, hogy a felső vidékeknek hasznára bizonyosan legüdvösebb, hogy ha a nemzet egész öt percenttel garantirozza a pest-debreczeni vonalt; ámde sokan azt mondják, hogy jobb volna az egész vonalt garantirozni kettővel. — Ha tiszai ember volnék, azt mondanám, jó volna, hogy ha a hidat elkerülve egyenesen Pesttől Debreczenig vinne a vasut; de más szempontból azt mondom: csak legyen egyszer Pesten, honnét annyi mód van, legalább legjobb az országban, tovább haladhatni, inkább szeretném azt, hogy legalább ezen vonal bizonyosan létesüljön, mint azon hosszas vonal, mely alkalmasint létesülni nem fog, s méltóztassék (a gyorsíróra mutatva) a naplóba feljegyezni, mondom, hogy nem fog létesülni. Nem vagyok most azon hangulatban, hogy az okokat bővebben előadjam, hanem mélyebben nézván a dologba, azt megglehetősen előre látom. De m. *Vay Miklós* úr bizonyosan a tiszai vidéknek javát hordván szeme előtt, mint már minap is hallottuk, azt véli, hogy ha 2 percenttel garantiroztatik e vonal, akkor életbe is lép. Ha Pestről Debreczenig vaspályán utazni lehet, ez is már garantia; de én annak bebizonyítására, hogy szívesen cselekszem mind

azt, mi bár nem az én meggyőződéseim szerint, czélra vezethető, *in ultima analysi* erre reá is állok. Azt lehetne mondani, hogy ha két pcentet garantiroz az ország az egész vonalra, és nemlesz az egészből semmi, akkor hát nem fizet az ország, és az egésznek vége, s így nincs abban semmi veszély! De az elveszett időről van ám szó: mert arról, hogy valami rossz ne történjék, mi nem is nagy feladat, nincsen szó; hanem hogy azon jó, mely napirenden van, lépjen életbe, arról van szó. Felfogásom szerint, ha nem Pestről Debreczenig garantiroztatik az egész vonal, — méltóztassék betenni a naplóba — úgy az egészből nem lesz semmi, és azt vagyok bátor mondani, hogy igen fogom szeretni, hogy az idő e tekintetben engem megszegyenít, és ha alkalom adatik arra, hogy ezt revocálni kényteleníttessem. Már akkor én nem élek, mert 8 évre van téve az elkészítésnek határideje, ez pedig hosszú idő; de ha élek, én leszek az első, ki ünnepélyesen revocálni fogom ezen kétkedésemet, és örömet első leszek, ha mindjárt beteg is lennék, ki Pestről Debreczenig és Bécsig, ki sem szállva a kocsiból, az első utat meg fogom tenni. — De most átmegyek a jobbparti utnak tekintetbe vételére. Valamint gr. Majláth János az egyes szónokoknak a naplóban levő előadásaira hivatkozni méltóztatott: úgy én is azt a naplót forgattam; de nem tudom, kiket méltóztatik a mélt. gróf ur érteni, mert hosszas ezen napló, s így nem jöhettek arra, hogy ki mondotta volna azt, hogy a palparti ut parallel: de kérdem, mert ezt valaki mondotta, azért ezt minden embernek hinni is kell-e? Más okot is hozok fel, t. i. hogy 1840-ben a balparti társaság azt jelentette ki, hogy építsen bár a jobbparti társaság is, azt nem bánja, csak neki concessiója legyen, sem garantíát, sem megtiltást nem kíván; ezt a balparti társaság a legújabb időben a nagy gyűlésben mondotta: ilyeseket tagadni nem lehet, mert ki van nyomtatva, a hol az elnök azzal dicsekszik, hogy ennél jobb és pompásabb contractus soha társasággal nem kötöttet, és hogy e tekintetben ő felségének köszönetet kell szavazni. Voltak sokan, kik azt mondták: de mégis fel van tételezve; de azok talán nem jó barátjai voltak a társaságnak, — mondom: fel van tételezve garantia által, azt mondták erre: nincsen feltételezve stb. Már most kérdem mélt.

gróf Majláth János úrtól, hogy ha következtelenségről szólunk, hogy tekinti ezt, miszerint ezen nyilatkozatok után még a biztosíték sem elég, hanem még monopolium is kívántatik más rovására? Mikép áll a dolog? Ha most a nemzet azt mondja: garantírozzuk a vonalt Pesttől Debreczenig, ez ad summam hét millióba fog kerülni, és ez magas számítás, és akkor meg lesz a lehető biztosíték: — már most felteszem, nem fog semmit is jövedelmezni: lesz 320 ezer forint teher, de itt egy vonal fog létezni. — A jobbpárti vasut, nem tudom, hogy Gönyőig, vagy Budáig, vagy legalább Csabáig terjedne-e? mert úgy látszik, hogy gr. Majláth János azt meghosszabbítani szeretné — mondom, ezen jobbpárti vasut is felépül, és most, mint gr. Batthyány Lajos ő méltósága mondá, mint én is reménylem, a fiumei vasutból is legyen valami, akkor *pro hic et nunc* azt vélné az ember, hogy meglehetősen áll a dolog: de azt is mondom, hogy ha két percentet garantírozzunk, akkor, ha felépül a vonal, 360 ezer firt volna az egész garancia! Ha tehát *bona fide* akarja építeni a társaság az utat Debreczenig, — mit nem hiszek, méltóztassanak engem meghazudtolni! — akkor, ha ennek természet szerint a nyereség, mint azt kiszámították, és ráfizetési summa egy, mi mit nyerünk? Azt, hogy az ut Debreczenig felépíttetik, mert megkapván a garantiát, és beszámítván a debreczeni vonalba a nyereséget, melyet a későbbi vonal hoz, fel fogja építeni Pesttől Debreczenig is a vonalt, ha ugyan börzespeculatio ninesen, és ez által azok is, kik aggódnak a hid iránt, meg fognak nyugtatva lenni. Mi a megtiltást illeti: éppen azon categoriába esik ezen eszme, hogy »*qui veât trop ne veât rien*.« Ha azt mondom: »barátom! eddig nem fizettem, ezután fizetni akarok, és — nem bánom — többet is, de a kulcs nem helyes: hanem mégis ebben nem vagyok akadémikus, és azért legyen nektek is, mert nekünk is van,« s ha a vasut Pestről Debreczenig vitetik: a Tisza és alföld össze van kötve Pesttel, és ez által tudjuk, hogy vidéki vásáraink meg fognak romolni egy darab ideig, és nem vagyok oly ártatlanok, miszerint nem tudnók, hogy e részben magunknak ártunk. De itt van az ideje, hogy a provinciális érdekek háttérbe vonuljanak, — itt az ideje, hogy az egész haza

képét tekintsük, és átlássuk, hogy ha egyik része a hazának sorvad. sorvadásnak indul előbb-utóbb a másik is. Azért azt mondom: ám legyen! de ha azok, kiknek annyit tesziünk, azt mondják: jól van! ti becsületes emberek vagytok, felét fizessétek, vásáraitokat úgyis el fogjuk rontani a sok áru által, és ti nem vettétek észre (csakhogy észrevettük), hogy oly kulcs szerint fogtok fizetni, mely sokkal terhesebb; de most pro coronide még erre az egyre is álljatok reá, hogy nektek nem lesz szabad építeni semmit, és mind azon kedvezések által hagyjátok megkötni kezeiteket és lábaitokat: erre oly ember, mint én, azt mondja, hogy ily jó emberek csak még sem vagyunk. *Sunt certi denique fines*; és ha annyira kerülne a dolog, mint Batthyányi Lajos tisztelt barátom mondá, inkább szűnjék meg a kérdés: mert magában ez oly igazságtalanság volna, mely, ha talán ideig-óráig használna is az országnak, de melyen az Isten áldása nem lehet, és azért nem is fog az megtörténni. — De összpontosítom eszméimet: azt vélém, hogy mindenek előtt a RR.-et fel kellene szólítani, hogy a mélt. Fő-RR. a Buda-Pestről Debreczenig terjedő vasut építésnél az öt percentre — legyen az 7. legyen 8 millió után — reá állanak, ezzel fel lehet építeni, és ettől nem vonakodunk; aztán, hogy Pestről Bécsig építsék a vasutat, ez ellen sines kifogásunk: de másokat eltiltani nem akarunk. Méltóztassanak emlékezni szavaimra: ez minden börzespeculatiót kirekeszt, ez az országnak legsürgetősb szükségét pótolja. Hogy ha azonban e tekintetben kisebbségben maradnék, egyenesen átmegyek Borsod főispáni helyettesének véleményére, melyet én úgy fejezek ki,

hogy ne legyek kénytelen ismételve felszólalni — hogy tüstént, mivel az országgyűlésnek nem soká vége, és az idő drága, küldessék ki azon országos bizottmány vagy más megbizottak, kik az illető urakkal az utmutatás szerint contractust kössenek. Ezt mindig csak azon esetben mondom, hogy ha azon eszme elfogadtatik, hogy t. i. Pestről Debreczenig garantirozzuk a vállalatot, hogy akkor reá állunk a 2 percent biztosításra az egész vonalra nézve, vagyis a 18 millió summára, mely notabene ezelőtt sokkal kisebb volt, mint most, és akkor is elégségesnek mondott; hanem kikötém, hogy a fizetésnek határnapja csak akkor

álljon elő, midőn Pestről Debreczenig az utvonal valóban fenn is áll. (»Helyes!«). — Sokan azt mondják, hogy az terhére volna a társaságnak. De ha egy társaságban, mely a legjobb nevek aláírásával büszkélkedik, és mely 1840-ben kinyilatkoztatta, hogy neki garancia és vonal eltiltás nem kell, — és ha igaz, hogy az idők javultak a vállalkozási dologban, a minthogy úgy is van ha végkép mind az áll, mi nyilván közgyűlésben mondatott, hogy a társaságnak sem garancia, sem eltiltás nem szükséges, — mondám: ha azon társaságban a legkisebb bona fides van, úgy készséggel reá fog állani azon feltételekre. Miért? mert legalább 7—8 millió 5 percenttel, vagy 2-vel 18 millió garantírozva van: és erre reá is állhat. — Még egyet akarok mondani. Miután igaz az, hogy nem arról van többé a szó, hogy valami rossz ne történték, — hisz már az is calamitas, hogy eddig nem történt semmi, és ezt másokra is szeretném alkalmazni, — ha a fődolog az, hogy a nemzet mind azt, mi gyarapodására, növekedésére, kifejtésére szükséges, mentül előbb magával assimilálja, akkor természetesen azon kell lenni, hogy ha már a nemzet egy társaságot ennyi kedvezményekkel lát el, az meg is feleljen a várakozásnak. Annak következtében azonban úgy vélem, hogy az 1.000.000 cautio nem elég, és ezen cautiót magasabbra tenném. Ha pénzes emberek a társaság tagjai, és *bona fides* van a társaságban: nem látok akadályt, miért ne álljanak reá: mert hisz nem arról van szó, hogy egy nagy summa pénzt tegyenek le, és annak kamatait elveszítsék, hanem hogy bizonyos pénz tétessenek le, és annak kamatját a társaság élvezze; én legalább, ha valamire lekötöm magamat, akár mi vinculumra reá állok: mert tudom, hogy soha nem lesz okom annak megfizetésére. Felszólítanám tehát a RR.-et, hogy kivált a megtiltás eszméjétől méltóztassanak elállni, — »qui vèut trop ne vèut rien«; de ha ez többséget nem nyer, úgy hiszem, a kormány, melynek igazságosnak kell lenni, melynek pártok felett kell állni, arra reá állni soha nem fog, miután egyszer már kimondá, hogy a jobbparti vonalt paralelnak nem tekinti. (Zajos »éljen.«)

Közben egy »Elegyes ülés« tartatott,¹⁾ melyek befejezté-

¹⁾ Ez ülésben hirdettetett ki t. k. a terminus praecclusi.

tével a vita folytattatván, a javaslat ellen leghatározottabb Rudics beszélt.

Teleki László után ismét:

Gr. Széchenyi István: Bocsánatot kérek, hogy, miután még igen sokan vannak, kik nem szólottak, bátor vagyok ezen kérdést illetőleg még egyszer felszólalni; de megvallom, hogy igen aggódom, hogy ismét sok tanácskozások után, — mert az országgyűlésnek talán nem sokára vége szakad, — a balparti utra nézve ismét nem fog történni semmi. Én előadtam nézetemet, és miután úgy látom, hogy a többség alkalmasint Borsodmegye tisztelt főispáni helyettesének véleményére hajlik, mint már az imént mondtam, in ultima analysi nem vagyok annak is ellene: mert őszintén kívánom, hogy valami történjék. Igen tisztelt gr. Széchen Antal úr azt mondá, hogy ő nem lát különbséget az egész vonalnak percentualis garantirozása, és a között, mit én mondték, miszerint csupán a pesti és debreczeni vonal 5 perccenttel garantiroztassék. Bocsánatot kérek! de nagy különbséget látok a kettő között, és én az egészet nem annyira calculus dolgának tartom. Ha nekem valaki titkot mond, nem szokásom, hogy azt promulgáljam, hanem nekem néhány héttel ezelőtt egy különös esetem volt. Ugyanis egy nagyobb társaságban inter pocula a többi között egy balparti megbízott felszólított. — és nem vagyok kötve azt el nem mondani, — hogy miért nem veszek én a balparti utra actiát? Erre én azt felelém: azért nem veszek, mert nem bízom a vállalatban. Erre ismét azt mondá ezen balparti megbízott, hogy most az actiák 10 — 12 perccenten állanak. Erre ismét azt mondtam én, hogy nekem nem szokásom, hogy actiákat vegyek, úgy, hogy kezembe semmi se jőjjön, hanem csak a differentiát 2 — 300 forintot zsebembe dugjam; én szeretek ugyan részvényeken nyerni, de becsületesen, hogy t. i. ki is állom a netaláni veszteséget. — ha veszthetek, nyerhetek is: itt azonban nem veszek actiát, mert, mint mondtam, nem bízom az egészben. Erre ismét azt kérde, miért nem bízom? Azért, felelém, mert ezen egész vállalatot összehasonlítom a duna-hajókázással, a hol, a mennyi nyereséget hozna a hajó Bécsből Zimonyig, amnyit az alsó Duna absorbeál, és nem marad nyere-

ség. S úgy azt hiszem, hogy mit a vasut Bécestől Pestig keresne, az Pesttől Debreczenig veszteségbe mehetne. Ekkor sajnálkozva nézve reám, azt mondá az az illető: tehát azt hiszi az úr, hogy mi a debreczeni vonalt építeni fogjuk? — Mondám: hiszem ám, mert miért hoztátok volna javaslatba? Erre ismét azt mondá: hogy oly okos ember, mint a gróf, — tisztelet becsület, meg is köszöntem — (meghajtja magát) ugyan nem tudja azt, hogy suo tempore, mikor — és minden megbántás nélkül legyen mondva — a két vonal közt volt a versenyzés, azt hozta magával a politica, hogy a vonal hosszabbra terveztessek: mert az ifju óriás a közvélemény ezen kapni fog, és mindjárt az újságokban publikáltatott is, kidicsértetett azért, mert hosszabb a vonal. Erre ismét azt mondám: az urak ezen kötelezést magukra vették, részint a Helytartótanáccsal szerződést is kötöttek stb., részint garantiát is nyertek. Erre ismét azt felelé: igen természetesen, mert mi először felépítjük a Pest és bécsi vonalt, és erre plausibilis ok van: mert azt mondjuk: engedjék meg az urak, hogy először azt építsük, mi jövedelmezőbb, hogy több erőre kapjunk, és azután, ha az elkészült s a debreczeni vonalra kerülne a sor, ekkor azt fogjuk mondani, hogy nem építjük. Erre azt mondám: mi pedig azt fogjuk mondani, nem fizetjük többé a 2 percentet. Erre ismét azt mondá: mi pedig azt fogjuk mondani, hát csak tartsák meg az urak, mert, mint Bácsmegye főispánja mondá, addig a papiros már megtette manevrejét, a nyereség már zsebünkben van, és ad impossibilia non datur obligatio. Ime! mi fog ebből következni? Szeretem, hogy fel lesz írva (a gyorsíróra mutatva), hogy a pest-debreczeni utvonal nem fog feleépülni. Nekem egy alázatos kérésem van! Mélyen tisztelt elnökünk ő cs. kir. Főherczegsége bizonyosan, miután kimondjuk vélekedésünket, a többséget ki fogja jelenteni, és mindenesetre felfogásom szerint ki fog menni az országos választmány, mely ezen urakkal magát contactusba teszi; már most itt vagyunk az országgyűlés végén, és kérdem: hát ha azon urakkal nem fogunk megegyezni, mi történik akkor? Lesz-e elég idő? mert azt vegyük fel, hogy talán azt, mit mi előadunk, a tek. RR. nem fogják elfogadni; és mi fog ekkor tör-

tenni a pest-debreczeni vasuttal? Ez nem úgy van, mint mélt. gr. Szécsen Antal mondá, hogy calculus dolga; mert ha azt mondjuk, hogy Pesttől Debreczenig átveszi a nemzet 8 millióra az 5 percentet, akkor — nem szeretem kockáztatni szavamat — szinte jót merek állani, hogy fel fog az építtetni; — miért? mert arra fog ember találkozni, és azt fogjuk mondani: itt a szerződés, és ha egy év alatt meg nem kezditek az építést, azt más veszi át: hisz nem arról van a szó, hogy bizonyos társaság építsen, és bizonyos részvények nyerjenek, ezek csak eszközök a célra: de a cél maga az, hogy épüljön fel az ut. Azt mondják, hogy olcsóbb lesz. Még a calculus szerint sem lesz ez így, és a vállalat problematicus lesz; mert ki fogja hátráltathatni, hogy egyszerre több helyen kezdjük az építést? és nem lehet-e Pesttől Váczig építeni vasutat? mely, ha elkészül, nyerünk rajta, és az a fődolog, hogy azon 8 év alatt, mely alatt épülni fog az ut, a mennyire lehet, az ily pontokat kössük össze minden biztosíték nélkül is, és így majd azt fogják mondani: a debreczenit hagyjuk utoljára, hisz a két percent garancia zsebünkbe marad. Így azon helyzetben fogunk lenni, mint az egyszeri utas, kinek ebédet rendelt valaki, és azt mondá, hogy öt forintot fizet az ebédért, azonban, ha ebédet nem talál, ne busuljon, mert hisz zsebében marad a pénze. De én azt mondom, hogy nem kell nekem az 5 frt, mert én ebédelni akarok: nem kell nekem a 2 pcent garancia, hanem kelt a debreczeni ut. A mint látom, hogy a dolog áll: én a többségnek hódolni fogok; csak hogy arról is méltóztassanak tenni intézkedést, hogy hátha nem tudunk egyeségre lépni? mert ha az, mit előadtam, keresztül megy, van alku, nincs alku, a pest-debreczeni ut mindenesetre létre fog jönni. (Helyes.)

Ugyanaz nap gr. Barkóczy után még harmadszor is felszólalván, ezeket mondá:

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek, hogy még egyszer felszólalok, de kénytelen vagyok az előttem szólott mélt. grófnak előadására — ki az adó dolgában igen sok helyest mondott, és úgy gondolkozik, mint én — némi megjegyzést tenni. A mélt. gróf ugyanis azon gyanúsítást, melyel az idegen tőzsrék iránt viseltetünk, egyenesen reánk méltóztatott hárítani, s

kivált személyemre. A mélt. gróf — nem tudom, mi felfogás szerint? — nekem mindig szememre hányja, hogy a budapesti hidat pártolom; mintha bizony az valami szennyes bűn volna! — Volt szerencsém e tekintetben a mélt. gróffal többször értekezni, de nem méltóztatott e dolgot átlátni. Nem tudom, mi felfogása van a mélt. grófnak? de úgy látszik, hogy a mélt. gróf localis érdekből indul ki, midőn azon vonalt, mely a mélt. gróf birtokain megy keresztül, annyi fervorral pártolja; és úgy látszik, mintha ez olyan »Cicero pro domo sua«-féle dolog volna. Nem akarom azonban a mélt. grófot sérteni s e részben egy jó módot találtam fel, miszerint előre bocsátván, hogy nem akarom sérteni a mélt. grófot, de a bunkó azután jó utána. hát én is azon categoriába esném, mint sok ember, a ki úgy fel tudja magát találni; de nem ily találékony minden ember, és így előrebocsátom, hogy a gróf urat egy cseppet sem fogom bántani; de mi a hidat illeti, nekem legtöbb okom van arra, hogy a hid mellett felszóljak: mert optima fide igen sok embert felszólítottam, hogy részvényeket vegyenek a hidra, és így azoknak érdekében, de saját érdekemben is jogom, sőt kötelességem azt pártolni. Mindamellett akármilyen tétetik a pesti hid érdeke ellen, azt fogja a társaság mondani, ezt tűrni kell, mert itt a körülmények így fejlődtek ki stb., de hogy ha a hid rovására nyújt a status más társaságoknak kedvezést, mi által a hid érdekében gyengítetik, ebben a szent tulajdonnak megsértését látom. És ebben van egy lényeges különbség. Ha azt mondja valaki, hogy utat akar építeni Pestről Bécsbe: à la bonne heure! Azt meg kell engedni, bár a hid, bár a gőzhajózás csonkul is, és legfellebb azt mondhatjuk, hogy ez sajnos a hid- és gőzhajótársaságra nézve, talán nem is kezdettek volna belé, ha előre tudták volna, de azt mindenesetre tűrni kell; hanem hogy egy társaság a már létező társaságok megrontására, úgy szólván, fegyvert kapjon, azt a proprietas szentségével megegyeztetni nem tudom, és azért, hogy ha a hidat pártolom, és nem tudom, ki sugta a grófnak azon anecdotát? s azt nem is akarom keresni, azt nem szégyenlem; mert hogy ha vállalatot hozok létre, minden gyanúsítás ellenére iparkodni fogok azon, hogy a mennyire lehet érdekeit is óvjam s védelmez-

zem. Egyébiránt gróf Barkóczy János úr éppen személyemet akarja gyanúsítani s éppen azon alkalommal, midőn egyenesen kimondám, hogy in ultima analysi b. Vay Miklós ő mltsága indítványát elfogadom: ezt nem látom át, miért teszi? Hogy ha e tekintetben én Bács tiszelt főispánjával fognék kezét, akkor igen capiálnám, hogy mélt. gróf ezen szent ügyben engemet is dorongolt; de én azon a soron állok, melyen a mélt. gróf, és így elég bizonyosságát adtam, hogy ezen gyanúsítást nem érdemeltem. (»Helyes.«) Gróf Széchen Antal az ebédről felhozott anecdotámra igen elmésen felelt: én azonban azt értettem alatta, miszerint attól félek, hogy ha itt ily határozatot hozunk, ismét nem érünk célzt és ismét csak oly ebédünk lesz, milyent már négy év előtt készítettünk, de melylyel nem laktunk jól. (Tetszés.) Én az ebédet abban látom, hogy az ember ebédeljen és jól lakjék, s ez a különbség közöttünk. Az idő rövid, és ezen nyomom indulva megvallom, hogy szeretném, ha valami történnék, és kételkedem, hogy talán a társaság nem fog ráállani; hisz látjuk, hogy a törekvés az vala, miszerint a jobbparti vasut eltiltassék, — és akkor mi történik? Azt hallottam, hogy eme contractus megkötöttvén, más nem veheti át az építést. Igen, a szerződés megkötetik, de ha annak eleget nem tesz a társaság bizonyos idő alatt, öt pcenttel bizonyosan más fogja felépíteni a vaspályát. — Még egyet vagyok bátor minden alázattal előhozni arra, mit mélyen tisztelt Fenséges elnökünk előterjesztett. Az ugyanis vélemény dolga, hogy azon vaspályák közül melyik jövedelmez többet? Én meg vagyok győződve, hogy a pest-debreczeni vonal alig fog jövedelmezni, mert oly lapos téren, hol legnagyobb része a lakosoknak csak marhatartásból s fuvarozásból él, könnyen háboru indíttatik a vasut ellen; főkép eleinte, ha szinte ingyen fogják temni a fuvarozásokat, addig a vasut nem fog jövedelmezni. De különben is csak egy pár vásár alatt lesz azon sok járás-keles, máskor pedig azon hosszú 25 mérföldre terjedő utvonal locomotivja nyugodni fog, míglen a nép ismét eredeti foglalkozására a földművelésre vitetik vissza. De még attól is lehet tartani, hogy a vasutat fel is szedik. Azonban e tekintetben subordinálom nézeteimet nádor ő Főherczegsége sokkal

mélyebb felfogásu nézeteinek; de úgy hiszem, hogy ha Pesttől Váczig a vaspálya elkészülend, és azon a vidéken 50,000 ember össze fog tódulni, azon néptódulást hátráltatni alig lehet, és kénytelen lesz a helytartótanács azon vonalon a járást-kelést megengedni. Azért ismételve kijelentem: miszerint báró Vay Miklós ő méltóságával kezét fogok, mikép 2 perccel az egész vasutvonalt biztosítani kívánom, de nota bene azon bunkóval: hogy csak akkor fizettetik 2°/_o, ha az egész utvonal kész lesz.

October 15-én. Főrendi válasz a pest-debreczeni-ausztria-széli vasut iránt.

Gróf Széchenyi István: Bátor vagyok észrevételt tenni a szerkezetnek azon részére, mely így kezdődik: »Ezen nézetből kiindulva, a magyar középponti vaspályatársaság részéről kívánt azon feltétel, hogy a párhuzamu vonal, stb.«; itt más kitéttel szeretnék élni, és nem mondani: »párhuzamu vonal«; mert sokan a mélt. Fő-RR. közül megmutatták, hogy ez nem párvonal; és így egyenesen ki kell tenni, hogy azért, mert a balparti vasutat biztosítani akarja a nemzet, a bruck-sopronyi, vagy győri vasut el ne tiltassék. Nem vagyok azon vélekedésben, hogy ez párvonal volna; ha pedig úgy tesszük ki a dolgot, mint a szerkezetben van, ez által a főrendi tábla mintegy elismerné, hogy azt párvonalnak tartja.

Elnök Majláth közbeszólása után e tárgyban másodszor:

Gróf Széchenyi István: Ha in thesi el van ismerve, hogy párvonal; . . .akkor sok eddigi előzmények következtében, melyek Európában történtek, el kell ismernünk, hogy az eltiltás szükséges. Meglehet, hogy a t. KK. és RR. reá állanak a mi kívánságunkra; de ha reá nem állanak, azt fogják mondani: mintán a főrendi tábla párvonalnak nevezte a jobbparti utat, miért nem fogadta el az eltiltást?

Elnök tiltakozik a föltevés ellen, mire harmadszor is:

Gróf Széchenyi István: (Számosan: »Maradjon!«) (Báró Révay György, turóczy főispán: »Maradjon! maradjon!«). Kérem a méltóságos főispán urat: ne »maradjon«-nal, hanem argumentummal méltóztassék előállani; ha a méltóságos úrtól más argumentumot a »maradjon« felkiáltásnál nem hallok: ezen szó-

val magamat vélekedésem előadásától elüttetni nem engedem. Úgy hiszem, hogy így lehetne módosítani a szerkezetet: — »ezen szempontból kiindulva, a magyar középponti vaspályatársaság részéről kívánt azon feltételt, hogy a tek. KK. és RR. által párhuzamnak tekintett vonal ellen biztosíttassék« stb. Ezen hozzáadással a dolog tökéletesen rendében van. A t. KK. és RR. többsége ezen vonalt párvonalnak nézi; és így, ha a méltóságos Fő-RR. azt mondják, hogy párhuzamu vonal ellen nem akarnak biztosítékot adni, ez összeütközik azzal, mi e tekintetben Európában eddig történt, és később azt oda lehetne magyarázni, hogy maguk a mélt. Fő-RR. megvallják, hogy ez párvonal, és még sem akarják azt biztosítani; mert magam is azt mondom, hogy ha ez tökéletesen parallel volna, azt nem kellene megengedni; de miután a mélt. főrendi táblának sok tagjai megmutatták, hogy ezt párhuzamú vonalnak tekinteni nem lehet: azon hozzáadást kell tennünk, melyet az imént javasoltam. Nekünk a szavakra különösen vigyáznunk kell; mert a tractatus útján könnyen történik »r—á—rá, fogd rá,« — és könnyen indokot lehet huzni arra, hogy a párvonal — miután a mélt. Fő-RR. maguk is annak elismerték — eltiltassék; ha azonban ezen aggodalmam nem áll, szívesen recedálok.

Elnök kijelenti, hogy semmi párhuzamu vonal ellen nem czéloztatik biztosítás adása, annál kevésbbé a nem párhuzamu vonal ellen; mire újra:

Gróf Széchenyi István: Ez mind áll: de az izenetből — legalább felfogásom szerint, mindenki azt fogja kiolvasni, hogy a méltóságos főrendi tábla azt nem veszi kérdésbe, hogy a jobbparti vasut parallela: mert itt, véleményem szerint, a méltóságos Fő-RR. emyit mondanak: »ámbar ez parallela, azért még sem akarjuk ellene biztosítani.« Így értette a dolgot egészen gróf Andrássy Károly úr is, ki e tekintetben velem nincsen egy vélekedésen: ennél fogva, ha ez így a tek. KK.-hoz és RR.-hez átmegy, a KK. és RR. azt fogják mondani, hogy a méltos Fő-RR. ugyan nem veszik kérdés alá azt, hogy ez parallela volna, sőt elismerik, de mégis a haza érdekében azt nem akarják eltüntetni.

Elnök: azon paralleláról van szó, melyet a Rdek annak tartanak; nem pedig azon vonalról, mely ellen biztosítani kívánja magát a balparti vasut.

Gróf Széchenyi István: Megis, vélekedésem szerint, úgy áll a dolog, hogy a méltóságos Fő-RR. implicite azt mondják, hogy parallelának tekintik ezen vonalt, de mégis eltítani nem kívánják.

Elnök ily szövegezésére: — — »a Rdek által párhuzamnak nyilvánított« —

Gróf Széchenyi István: Ekkor megnyugszom. Fogadjuk el úgy, mint az elnök ő méltósága javasolta.

De a homály még sem oszlott el. Ismét

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek, hogy annyiszor felszólalok, és oly szerénytelen vagyok, hogy annyi idejét rablom el a mélt. Fő-RR.-nek! Ha azt tekintem, mit elnök ő nagyméltósága mondott: megvallom, igen átlátom, hogy az még nem eldöntött dolog, valljon a centralis vasut által kijelölt és a jobbparti vasuttársaság által kijelölt vasutak parallelák-e vagy sem? és ezt, mint bölesen felhozott, tán nem is kellene annak elfogadni: de másrésről megvallom, hogy akármennyire töröm is fejemet, és meglehet, hogy akadémikus vagyok, én nem látom eléggé tisztának a dolgot. Mert a mélt. Fő-RR. ezen syllogismus szerint adnak feleletet a t. KK.-nak és RR.-nek: hogy átlátja a mélt. főrendi tábla szükségét és hasznát a pest-debreczeni vonalnak, és kész a pcenteket kettővel biztosítani, de ezen biztosítás a mélt. főrendi táblának felfogása szerint már annyi kedvezés, hogy a parallelák elleni biztosítás iránt már nem akar többet semmit sem tenni. Ha az áll, mit elnök ő nagyméltósága mondott, hogy itt eldöntve még nincsen, valljon a jobbparti vasut parallela-e vagy sem? akkor e tekintetből olyasmit nem szeretnék előhozni, miből kitűnjék, hogy erre nézve a tanácskozás függőben maradt. Ezt mi már időkimélés végett is tanácskozás alá akartuk venni, és a többség azon határozatot hozta: hogy akár parallel, akár nem, az ily vonalt semmi esetre eltítani nem akarja. Én magában ezen két percent biztosítást oly esekélynek tartom a célnak elérésére, miszerint, ha valaki azt megmutatni

tudja, hogy az a vonal parallel. akkor a dolog előttem más szempontot nyer; és azért azt bátorzkodnám a szerkezetben hozzá tenni: »azon szempontból kiindulva, hogy két percent már garantíroztatott, a magyar középponti vasuttársaság részéről kívánt azon feltételt, hogy párhuzamú vonal ellen biztosíttassék, ő cs. kir. Főhercegsége és a mélt. Fő-RR.-ek, a nélkül, hogy annak vizsgálatába akarnának ereszkedni: mennyire parallel, vagy nem parallel a jobbpárti vasut, — elfogadhatónak nem tartják.« — Ez által nincsen eldöntve a kérdés, s így adatik elő, szórul szóra, mint a hogy történt, a mélt. Fő-RR. az ódiumot elkerülik, és azon kellemetlen benyomást, mely sok emberben támadna az által, ha a szerkezet úgy maradna, mint van; mert sokan azt mondják, hogy nem fog épülni a vasut, ha a jobbpárti el nem tiltatik.

E közben egy Elegyes ülés tartatott, melynek bevégeztével a tárgyalás folytatattván,

Gróf Széchenyi István: Arra, mit Krassómegeye tisztelt főispánja felhozott minap, midőn szerencsém volt szólani, és hivatkozni reá, hogy jegyezzék fel, hogy ezen vonal épülni nem fog: valamint azokat is felhittam, kik engem ellenzőnek tartanak, hogy hazudtoljanak meg, és én első leszek, ki kalapomat leveszem, mondom, minap is mondám: ezen egy millióban soha garantíát nem láttam. Az utvonalnak felépítése 18 millióra van calculálva: minden rossz birkaakol kétszer annyiba kerül, mint azt az ember kicalculálni szokta: de itt ne menjen annyira: következésképp azt mondom, hogy nem 18, hanem 20 millióra lehet a vasut felépítését calculálni. Már most, ha a papiros leszáll 5—6 percentre, akkor hasznom van benne lefizetni az egy milliót: de hát ha még 10—15-ig lemennek a papirosok, akkor annál bizonyosabb, hogy ezen millió nem garantia. Aggodalmam tehát azért van, mert leginkább azt óhajtom, hogy ott, hol közlekedéseink nincsenek, azok létesüljenek; de miután mindazok, kik jobban vannak értesítve, mint én, e tekintetben elegendő biztosítékot látnak, tehát reá állok, hogy maradjon meg az ízenet úgy, mint fel van téve; mert általánosságban van kifejezve a dolog, és ha az országos bizottmányval alkudozásra fog kerülni a sor, annak

egészen hatalmában leendő ezen részleteket biztosítani. (»Maradjon.«)

Ezzel az Izenet hitelesítettett.¹⁾

October 18-án. 2-ik rendi izenet a hivatalképesség iránt.

Gróf Széchenyi István: Hogy ha e tekintetben Borsodmegye igen tisztelt főispáni helyettesének indítványa elfogadtatik, hogy t. i. a hivatalképesség elve általánosan mondassék ki: akkor egy szót sem fogok mondani. (Közfelkiáltás: »Elfogadjuk!«) Megvallom, igen bánnám, ha, mit egyébiránt fel sem lehet tenni, az, a mit egy igen híres író mondott a németekről: »Sie sind entweder Alle Hofrätthe, oder wollen es werden!« — majd reánk is alkalmazható lenne, t. i. hogy olyan két categoryába osztatnék a magyar nemzet is!

A határozat, b.Vay M. indítványa szerint, szabadelvű szellemben mondatott ki.

October 22-én. Rendi izenet a vukovár-fiumei vasut iránt.

Gróf Széchenyi István: Megvallom, nem igen szívesen szölok a dologhoz, mert azok közé tartozom, kik sok oldalról azon színben jelennek meg, hogy nem őszinte pártolói a fiumei kérdésnek. Megvallom, mint százszor is kijelentettem, hogy nekem egyáltalában oly sanguinicus reményeim nincsenek, mint azoknak, kik egy idő óta az egész országnak szerencsáját egyenesen a tengerparti kereskedéshez kötik. De noha én egy pillanatig sem ültem e tekintetben a magas paripán, és szerelmes soha sem voltam e kérdésbe, azért megvallom, hogy, jusqu'à un certain degré, a magyar tengerpartnak lehető legőszintébb barátja vagyok. Mert ha a mappát vesszük kezünkbe, látjuk, hogy tengerparttal nem igen látott el a sors, és azért azt, mit adott, annyival inkább kell utilizálnunk, jusqu'à un certain point! Én lehetőségét ezen utvonálnak soha nem tagadtam, annak hasznát sem; hanem arról van a kérdés, hogy mit nyerünk? s mi áron? Mert technikai dologban, kivált újabb időkben, minden nehézsé-

¹⁾ Erről az akkor oly igen nevezetes kérdésről lásd: György E. Adalékok az első magyar vasut történetéhez. (Nemzetgazd. Sz.) Fenyvessy A. Az első m. vasut története. (Bpesti Sz.) S főleg: A m. kir. közm. és közl. miniszterium kiadványát 1885.

gek superáltatnak. Én éppen azért, mert nem vagyok sanguinicus reménynyel eltelve, és nem látok a dologban Eldoradot, mint sokan, és a többi közt gróf Forgách Antal, ki antithesisbe hozza ezen vaspályát a Dunával; ezt én nem teszem; mert bár volna 10, 20 vagy 50 csatorna, és nem egyik a másik rovására, azt mondanám akkor is, hogy a nemzet felette helyesen cselekszik, és arról bővebben szólni nem akarok, hogy valljon buza vagy zab felett vitatkozunk-e? csak hogy utilizálja a nemzet a magyar tengerpartot, a mennyire csak lehet. — Ezt előre-boesátván, miután egy kissé problematicus az egész, megval-lom, én egy garast sem szeretnék kockáztatni reá; hanem más részről nem vagyok idegen nagyobb summát is adni ott, hol a kockajátéknak vége szakad, vagy pedig, hogy más szavakkal mondjam, hogy miután a kérdés problematicus, egy rendszeres teljes munkát kívánok, nem hogy valami itt is, ott is próbaképen etc. történjék. Én, mint a német mondja, »Ein zusammenhän-gendes Ganzes«-t kívánok. Ezen egész fiumei kérdés sokáig par-lagon hevert, és nagy figyelmet nem gerjesztett, csak újabb idők-ben b. Wesselényi Miklós volt az, ki Bukkariban járván, igen nagy hasznót látott a dologban, mit sokan utána mondtak, és egyszerre csak azt látjuk, ezen kérdés oly fokra emeltetett, hogy sokan legszebb reményöket kötötték hozzá. Én nem ily pápaszemen nézek keresztül, előttem a tengerpart mellékes te-kintet: a regens idea Magyarország, és ha Magyarországnak elő-menetele által a tengerpart gyarapodhatik, azon örülök; de ismét mondom: a regens idea Magyarország. És még azt teszem hozzá, hogy nem vezérel engem e tekintetben Bánát vagy egy pár ottani földesurnak érdeke, kinek úgylis igen sok pénze van, hogy még drágábban adhassa el buzáját, midőn 18 – 20 millióba kerül ezen vállalat, melynek biztosításához az országnak felső része minden haszon nélkül volna kénytelen járulni. Előttem a kérdés úgy áll: hogy Magyarország a tengerpartot a lehető leg-biztosabban és legolesóbban és szaporábban használni akarja, ez a regens ideám, és ebből megyek ki. Fejem szerint – és boesánatot ké-rek, ha nem látok tisztábban, – ha azt mondanák nekem: »rád biz-zuk a dolgot, mit fogsz tenni?« azt felelném: »köszönöm! nehéz

a provincia. az hozzám nem illik.« De ha azt mondanák: »mégis rád bizzuk, tedd úgy, mint tudod.« Erre ismét azt mondanám: hogy a részletekbe nem bocsátkoznám, és nem szólanék 12 vagy 24 krról és egy polturáról stb., én csupa részletekbe nem ereszkedném, hanem mindenek előtt azt kérdeném: minő adatok vannak itt? Valljuk meg, hogy az előttünk lévő tervek a már létező közlekedés szerint dolgoztattak ki: de kérdés: valljon nem hosszas-e az eddigi közlekedés, nem szoktuk-e meg úgy, mint a mezőn a gyalog utat, mely kerülő ugyan, de egyik a másik után megy rajta, és senkinek sem jut eszébe rövidebb utat keresni? -- Miután Bukkariban megpendült az eszme, nőttön nőtt iránta a rokonszenv, s nem is lehetett ellene szólni. »Ein verbranntes Kind fürchtet das Feuer«: azt hitték, mivel nem az én eszmém, azért vagyok ellene. Valóban egymás elleni versengésnek e téren nincsen helye, ettől tiszta vagyok. Szólok, mert ismerem a vidéket. Midőn az insurrectionál voltam, előfogatokkal össze-vissza jártam azt, ott rendez-vous-im voltak stb. -- s midőn a generalstabsnál voltam, kocsimba is jegyezgettem. Gróf De la Motte Károly azt mondá, hogy lehet bizni Vallan urban, kihez a hazának bizodalma van. Megvallom, hogy mindenek előtt szeretném analyzálni, hogy mennyi haza és mennyi bizodalom van ebben. (Gróf De la Motte Károly: »Csak annyit mondtam, hogy kiküldetett.«) Úgy méltóztatott mondani, hogy mégis valami tekintély Vallan úr. mert megérdemlette a haza bizodalját, méltóztatassék megengedni! akkor rögtöniben szóról szóra felírtam. Vallan ur igen becsületes ember, én is hiszem, és bizonyosan igen jó mérnök, de soha ily nagy vállalatot véghez nem vitt. Azt mondják sokan, hogy vegyük meg a Luiza-utat, készítsünk csatornákat Sziszecktől Károlyvárig, s legalább lesz valami. Ismerem a Kulpa vidékét, sokat jártam ott mint fiatal ember fel s alá, és megengedem, hogy mások jobban ismerik a dolgot, kik azt hiszik, hogy ez által valamit nyerni fognánk: de felfogásom szerint, ha azt mondjuk: a tengerpartot akarja a magyar nemzet utilizálni legolcsóbban és legbiztosabban, akkor azt szeretném, hogy minden egyes érdekek ellenére is készíttessék ott az ut. Azt hallottam, hogy talán jó volna ez iránt valami

előleges tervet készíteni, s fel kellene erre szólítani az első technikusokat, és ezután, ha a terv készen van, lehetne biztosabban hozzá szólni. De gyakorlatilag mikép megy? Egy igazán classicus műértő sok phrasis és szónoklat helyett azt fogja mondani: ime ezen kell közlekedést nyitni és vasutat a tengerpartig építeni! De ily embereket más körökben kell keresni, s jelesen olyanok közt, kik már hasonló munkálatokat véghez vitték. — Vegyük ismét a dolgot gyakorlatilag: egy még olyan classicus műértő, sem fog oly tervet készíthetni, mely épen úgy végrehajtható is legyen! Közbevetőleg legyen mondva, a budapesti hid, mi nagyon positiv valami egy 60 mértföldnyi közlekedési vonalhoz képest, és eddig még senki sem tudott definitiv tervet készíteni, hanem mindig variáltatik a terv a magát előadó nehézségekhez képest. Ily plánumok hasonlítanak azon előre kiszámított csatákhoz, melyeket egykor, mint sokan tudják, a Hofkriegsrath készített a törökök ellen, és melyeket a Generálisnak exequálni kellett; de csupán azon dicső sabaudiai herczegnek lehetett a győzelmet köszönni, ki az ily előre elkészített tervektől elállott. Így áll gyakorlatilag a dolog technikai vállalatoknál is. Kömnyű azt mondani: 50,000 forint jutalom mellett készítek tervet; de midőn végrehajtásra kerül az, más lévén az exequens, ez azt fogja mondani, hogy nem ér semmit. Sopronban van egy gőzmalom, de soha nem járt, mert más készítette el a tervet és más vállalta el annak elkészítését. Nem akarok hosszas lenni, s ne szóljunk 12, 17, 24^{1/2} krról, — ezek detail dolgok; a kérdés csak az: mikép lehet utilizálni a magyar tengerpartot? — Én azt tenném, mi a hiddal történt, s közbevetőleg legyen mondva, nem tudom, hogy ezen hid iránt miért nem mutatkozik több sympathia, holott az igen hasznos és szép mű lesz a haza közepén! Hogy alkottatott ez? Kiküldetett egy országos választmány, melynek kezei nem igen voltak megkötve, ime találkozott vállalkozó! s már épül a hid; s ha egyszer készen lesz, át fogjuk látni, hogy lehetetlen volt ily roppant munkát a nemzetre nézve olcsóbban megszerezni. (*Ocskay Antal, kassai megyés püspök, fejével tagadó jelt ad.*) Noha nem vagyok oly szerenéses, az előtttem ülő mélt. urnak képét látni: mégis úgy látom fejének moz-

gásából, hogy velem egy vélekedésben nincsen: azt tartom, szük-séges tehát a dolgot bővebben illustrálni. Ha igaz, hogy nekünk magyaroknak mindent tennünk szabad, csak kísérleteket nem: azt tartom, hogy legjózanabb ez esetben is kísérleteket nem tenni. A hid dolgában Angliába mentünk, ott legtöbb hid van, és ott tanultunk. Angliában ilyen hid épült, de soha nem hozott 5 percentet, noha azon soha ingyen nem járt az ember: és azóta minden hidvállalat épen ily bill szerint készült. A budapesti hid 87 év múlva — és adja Isten, hogy akkor egymással szerencsénk legyen rajta átmenni! — szabad és a nemzeté lesz. Ismételve mondom, hogy ezen hidvállalatnak oly kevés sympathiája van. Lesz idő, melyben irigyelni fogják azokat, kik most élnek, s csodálni fogják, hogy mikép épülhetett oly mű, melynek hydraulikai tekintetben a világon mása nincs. Látjuk tehát, hogy egy nagy munka ezen az uton sikerül. A t. RR. azt mondják, hogy tüstént mondassék ki Vukovártól a magyar tengerpartig a vasutnak építése, ha pedig nem sikerülne, küldessék ki e végett egy országos választmány. Sok tekintetben egyetértek gr. Batthyányi Lajossal, de még sem mindenben. Azt mondani, hogy teljes hatalommal küldessék ki egy országos választmány, vagy pedig azt mondani, hogy ne hajtson végre semmit, hanem referáljon a jövő országgyűlésnek, — mind a kettő tulság. Én szeretem mindig azon elvet szemeim előtt tartani, hogy a magyar tengerpart lehetőleg legolcsóbban, legbiztosabban és leghasznosabban utilizáltassék, s azt tartom, hogy legbiztosabban járnánk el, ha egy kevés tagokból álló országos választmányt küldenénk ki, és ha azon pontokra jövíünk, melyeket a mélt. gróf említett, s melyeknek nagy részét magamévá teszem, szabad kezeket kívánok a választmánynak adni, de más részről mégis bizonyos korlátokat szabni. Jelenleg arról van a szó, hogy Magyarországot magasabbra emeljük: nem akarom azért magunkat rivalitásba tenni Trieszttel, mint azt a magyar tenger melléki kormányzó igen bölcsen megjegyző! — Egyenesen felszólítandóknak vélném a t. RR.-et arra, hogy minél kisebb országos választmányt küldjünk ki, mely aztán a magyar tengerpartnak legcélszerűbb utilizációját eszközölje. Nem kételkedem e részben ő felségének atyai

szándokában, hisz a magyar tengerpartnak utilizációja a közbirodalomnak dicsőségére és hasznára váland. Ausztriának csak néhány kikötője van, — bár volna 20—30! — s így a trieszti és fiumei kikötő is megállhat. Voltak idők, hol Trieszt még nem volt, de Fiume sem volt kezünk alatt; lehetnek idők, — és Isten ne adja, s bizonyosan védelmezni fogjuk érdeküket, hogy oly idők ne következzenek el, melyekben azokat ismét elvesztjük; — de ezt nem tekintve, gazdagabb mindig az, kinek két kikötője van, mint az, kinek csak egy van. Mi a biztosítékot illeti: előre mondom, hogy 5°/_o-re semmi esetre nem állanék reá, és ha a középponti vasutnak 4 és 5°/_o-et biztosítottunk, többet biztosítani itt sem akarnék; azonban erre nézve véleményemnek bővebb előadását későbbre tartom fenn. Most még egyet akarok mondani: a küldöttséget a hídküldöttség formájára kívánnám kiküldetni, és a dolgot nem akarnám összezavarni azzal, mit subsidium vagy más alakban a haza oltárára tenni fogunk. A különbség a kettő között úgy is nagy; ott készpénzről van szó, itt egyedül csak biztosításról. — Ez vélekedésem.

October 23-án. Vukovár-fiumei vasut folytatása.

Gr. Széchenyi István: Megvallom, hogy nekem sok scrupulusaim támadnak, s kivált most, mert látom, hogy a főrendi tábla megegyez egyáltalában abban, hogy a tengerparti kereskedés életbe léphessen, és hogy ezért bizonyos áldozatokra is kész. Mondom, most, miután azt látom, hogy jóval közelebb vagyunk a kérdésnek életbeléptetéséhez, nekem némi scrupulusaim vannak. Azokra nézve, miket tegnap itt hallottam elősoroltatni igen tisztelt magyar tengerparti kormányzó, nem különben gróf Apponyi György ő mltgaik által, nem lehetek ő mltgaikkal egy vélekedésben, hanem talán lehetnének mégis némi árnyéklatok, miszerint valami egyességre léphetnénk, és miután, mint tudom, többen a mélt. Fő-RR. közül hajolnak nézeteimhez, azokhoz, miket tegnap előhoztam, bátor vagyok még némi felvilágosításokat csatolni. A köznapi életben is megszoktuk, hogy, ha valamit javítunk, ha például a régi házat, akármilyen rossz helyen áll, javíttatjuk, új toldalékokat építünk hozzá, utoljára mégis kisül, hogy, ha talán az egészet egy kissé kimerítőleg áttekintettük volna, úgy sokkal

olcsóbb és sokkal helyesebb lett volna egy egészen új házat építeni. Úgy vélem, hogy talán egy sínes közöttünk, ki némileg meg nem bánta volna, ha valami épületet nem alkalmatos helyre állított, vagy a helyett inkább mindjárt nem valami jobbat állított volna fel. Ha itt a fenforgó kérdés egyenesen csak egy vállalkozó társaságnak ügye volna, mely azt mondaná, mi akarunk vasutat Sziszekről vinni Fiuméig, vagy a Luiza-utat megvásárolni stb., és a nemzet részéről semmi egyebet nem kívánunk, csak törvényt, mely minket oltalmazzon, de pénzbeli segítséget nem kívánunk, ekkor azt mondanám, ez bár nem a legtokéletesebb javaslat, de ám boldoguljon vele, mennyire bírja. De ha a nemzet egy oly tőkének mint 18 millió, vagy, mint gr. Batthyányi Lajos mondá, 20 millió, melytől különben nem óvakodom, hogy ha, mondom, oly roppant summának bizonyos kamat biztosítását a nemzet magára akarja venni, akkor megvallom, hogy más szempontból tekintem a dolgot, mint gróf Andrássy György, ki szorul szóra azt mondá, hogy most a feladat az, miszerint a lehető leghalmozottabban történjék valami. Mondhatom, hogy ha magam is maradok, mint ezen tábla egyik tagja, mikor a nemzet végre is áldozatokra kész, hogy itt a pénz feletti sáfárkodást lélekbe járó dolognak veszem, és azért azt mondom, mit többen is mondanak, hogy ha a nemzet már biztosítja azon vállalatot és az életbe lép, és aztán általa a nemzet csalatva lenne, — méltóztatnak a felelet terhet magokra venni, a kik ezt meg nem gondolták; én nem irigylem, de én nem merném tenni! Tegnap azt mondtam, miként bona fide kívánom, hogy történjék valami előlegesen. Én többször bátran indultam a folyam ellen, és most is mondom, hogy nem Vukovár-Fiume; de más részről, mivel a magyarnak tengerpartja nincs, kész vagyok azt utilizálni, a mennyire csak lehet. Én a sikerért felelni itt egyáltalában nem bátorkodom. Hanem a tárgy előttem oly fontos, hogy mégis azt mondom, — és higgyék el, ebben legkisebb idővesztés nem lesz — ha célzt akarunk érni, küldessék ki egy bizottmány, mely a szakértőkkel tegye magát összeköttetésbe, és ha az országgyűlés részéről egyenesen oly utasítást kap, mely bizonyos korlátok között tartja, melyeket később elő is fogok sorolni: akkor természet szerint mi fog tör-

ténni? az, hogy néhány hónapi rendes revisio után azt fogjuk mondhatni: most már egészen bizonyos az, mit a nemzet quasi szerencsés tapintatból s inspiratióból mintegy előre elhatározott, hogy a Vukovár és Sziszek közti vonal a legjobb vonal. Mondom, ebben a kérdésben eddig egyebet nem látok, mint egy szerencsés véletlent, quasi nem többet, mint inspiratiót. Ily vonalokra példát tudok; de még Wimpell ur is, ki talán tiz vaspályát épített, azt mondá, hogy midőn helybehagyattak a tervek, és már végrehajtásra került, néha más lineát választott, olyat t. i., mely célra vezetőbb és jutányosabb volt. Én nem azt mondtam, hogy ne legyen Sziszekről Vukovárig vasutvonal; hanem azt kívánom, hogy azok, kik itt egyenesen kimondják, hogy az már a lehető legjobb vonal, azon megnyugtatót is nyerjék, hogy szapora revisio után az valósággal a lehető legjobb is legyen. Ha célt akarunk érni, egyáltalában nincs más mód, mint bizonyos arra való embereket megválasztani, és azoknak teljes plenipotentiát adni ezen praeter propter feltételek alatt, hogy t. i. a nemzet ad vires 18 vagy 20 millió, és annak 2, 3, 4 vagy 5 percent biztosítása mellett, mint azt a többség elfogadni fogja, a tengerpartot a lehető legolcsóbban használni akarja. A második feltétel az volna, hogy miután igen sokan vannak, kik minden vízszabályozásoktól irtóznak, *caeteris paribus* a lehetőségig, ha győző ellenokaik nincsenek, egyenesen vasut használtassék, és mindenütt locomotiv. A harmadik feltétel az, hogy régiebb érdekek, a mennyire lehet, használtassanak fel és a szerzett jogok vétessenek tekintetbe, így a régi összeköttetések is, a mennyire a tulajdonba vágnának, szinte tekintetbe vétessenek; de *notabene* itt is »*sunt certi denique fines*,« mert ha a közjó kívánja, az egyes tulajdonnak háttérbe kell vonulni, tehát csak a mennyire lehet, mondom, azok is szem előtt tartandók. A negyedik feltétel az volna, melyet gr. Batthyányi Lajos itt előhozott, t. i. hogy a szomszédságnak alkalmas vagy alkalmatlan volta is tekintetbe vétessék; mert igaz, hogy most az igen álmos Bosnyák nagy bajt nem okoz, de ha költséges utvonalt akarok készíteni, valamint a testben az arteriák nem szoktak a bőr felszínén lenni, hanem belebb, úgy nem célszerű, hogy ily utak az ország szélén állíttassanak fel. Az ötödik

feltétel, hogy mindenek előtt itt ne Triesztet, hanem a magyar ten-gerpartot utilizáljuk. Ez legyen a fő szempont. A hatodik feltétel az volna, hogy itt azon bizottmány egy olyan műértőt használjon, ki minden szép szónoklat helyett be tudja mutatni vízi és vasuti productumait, az ő eddigi fiait, ha úgy akarjuk nevezni. Ez szükséges, mert annyi nepotismus és projectans között a szájas emberre tukmálják az ország dolgait. Hetedik feltétel az volna, hogy a lehető legszaporábban vitessék az egész véghez. És végkép, hogy az illetők, kik kineveztetnek, előre biztosíttassanak, hogy ha becsületesen és szerencsésen sáfárkodnak, nekik a nemzet köszönetet fog szavazni. Még van egy szempont hátra és ez talán a legcsiklandósabb kérdés, t. i. Nro 8-vo, hogy a kormánynak hajlamát meg kell azon ut iránt nyerni, az utnak sikeresítése végett. Megvallom, hogy sokan ezen egész dolgot azon terrenumra szeretik állítani, hogy valamit csikarjanak ki némileg a kormány hajlama ellen. Részemről tisztelet becsület, de igazság is, igen sokat gondolkoztam, hogy Magyarorszáiban a teendőik sorát mikép lehet életbe léptetni, és bizony ezen methodust nem vagyok egészen bátor kárhoztatni, mert látjuk, hogy sok dolgok úgy állanak, hogy maguktól nem mozdulnak, és látjuk, hogy a kérésnek complimentirozásnak sokszor sikere nincs; de ha valahol, tisztán mondom ez esetben, ha a kormány nem akarja, akkor hiában teszünk, s akármit akarunk, nem fog menni a dolog. Miért? mivel itt a kormánynak minden tekintetben, ha nem positive, de negative hátráltatni a dolgot annyi módja van, hogy egyáltalában akármit teszünk, czélt nem érendünk, és pénzünket csak elfecserélni fogjuk. Szükséges tehát, és conditio sine qua nonnak tekintem, hogy e tekintetben tisztában legyünk. Trieszti emberekkel beszélvén, — szükséges, hogy e részben is tisztába jöjünk, — azt kérdeztem tőlünk, miért irigykednek az urak Fiume ellen? erre azt felelék: mi nem jut eszébe az urnak, miért irigykednénk, hisz Fiume a miénk, nem az uraké, mert a mi tőkénk és pénzeink vannak ott, és ha lesz Fiméának kereskedése, az csak a mi kereskedésünket fogja képviselni és gyarapítani. Ez azon adagiumra emlékeztet »fogtam törököt, de visz.« Hogy ha valaki, én sirni szeretnék, pedig keserű könyűket, mert meg-

ismerem kimondhatlan gyengeségünket, kivált ha látom, hogy még azon kis erő is, mely köztünk van, egymás ellen használtatik fel. A trieszti emberek azt mondják: az urak vasutat akarnak Fiuméig, méltóztassanak, mi azon csak örülni fogunk, mert mi fogjuk annak legtöbb hasznát venni, technikai tekintetben ugyan kivihető, de azért Magyarországnak gabonájára nézve soha nem fog Fiume Trieszttel concurrálhatni, mert ha egyszer Fiumében van az áru, könnyű az állapotunk, a fuvarbér csak 3. 4 krba kerül, mert a tengeren 100 mérföld közelebb vagy messzebb nem nagy szempont stb. S így, ha az urak azt hiszik, hogy ez uttól úgy félünk, mint a kísértettől, csalatkoznak, mert Trieszt elnyeli soroglyástól azt. Hogy ha vesszük az egész ausztriai birodalmat, én legalább azt hiszem, hogy ha Magyarország kifejlődik, az egész birodalom más képet mutat, s így Magyarország felvirágzása fő szempont a birodalomnak felvirágzására. Hála Istennek, elestünk azon régi bilincstől, mely gyengeségbe találta erejét, mely meglehet, hogy régi időben jó politica volt. És ha tekintjük, hogy vérünkben még azon gyönyörű keleti turbulencia van, mely igaz, hogy lehető legnagyobb kárunkra is szolgálhat, de új kifejlődésnek is teheti alapját, és hogy ha helyesen kombinálva egy pontra összesíttetik, oly erőt képez, melynek kivált mostani világban, hol a közopinio nagy szempont, ellentállani nem lehet. Merre megy, nézzük, ezen utvonal? Szláv vidékeken megy keresztül az egész út mely terveztetik, a véghatár a kormánynak parancsolatától függ, a harminczad vámok úgy allanak Fiuménál, mint Triesztnél; de tekintetet érdemelnek még a birodalmi békességekötések is, melyek a kereskedeésre nagy befolyással vannak. Mind ez nem ötlök azonnal szembe; egy pár millió mérő buza pedig nevetség! — Ha utilizálni akarjuk a magyar tengerpartot, tekintsük a dolgot magasabb szempontból. Egy békességkötés megszibbasztja a kereskedést, ez pedig a kormánynak kezében van; és mindezeknek daczára azt hisszük, hogy itt a kormány hajlama és akarata ellen valamit tőle kidiplomatizálni és kiesikarni lehet?! Ezt eszemmel nem fogom meg, és szerencsések, kik máskép látják a dolgot. Visszamegyek azon pontra, hogy azon választmánynak mi korlátok közé kellene szorítva

lenni; de még más aggodalmam van. Mi fog ugyanis lenni, hogy ha teszem itt a mélt. főrendi tábla 3 percent biztosításnál fogva megállapodni, és erre a t. RR. is reá állanak? Azt vélem, hogy alkalmasint, mint praeter propter ismerem a terrenumot, 3 percentnyi garantirozásnál nagyobb áldozatot nem tenne e tábla. De supponálom, hogy kimegy a bizottmány, mi lesz teendője? keresni fog pénzes embereket, azokat édesgetni fogja; mert vannak ám hazánkban is vállalkozók, nem akarom őket megnevezni, kik játékot űznek, és azután 3, 4 évig nem látja az ember, és csudálkoznak, hogy született meg a dolog. Ha a bizottmány becsületesen eljár tisztében, megfelel a várakozásnak és teljesíti kötelességét, melyet a nemzet reá ruházott és ő elfogadott, és ezáltal nagy kötelességet rakott hátára, melynek meg kell felelnie: de hát ha végre is nem talál vállalkozót, mi fog történni? Referálni fog a jövő országgyűlésre, és azt fogja mondani: »részünkről semmi nem mulasztatott el, az egyik ment keletnek, a másik nyugotnak, és pénzes vállalkozókat nem találunk? *Qui vult finem, debet velle media*, ez mindig eszemben forog. Miért nem építene a nemzet maga? és, mint én fogom fel, higgyék el, hogy épen a kormány meg fogja mutatni, ha Magyarországnak érdekét és kifejlődését készakarva antithesisbe nem teszi az egész unióval, hogy, mondom, a kormány is nagy áldozatokra kész lesz. Egyébiránt meglehet, hogy találkozni fog vállalkozó, kivált, ha szaporábban történnék a dolog, mert kedvező az időnek járása, most úgy szólván magára vonta Európa figyelmét, aranybányának képzelik a külföldi tőzsérek Magyarországot, és a papirosnak emissiója könnyebb, és így magam is azt hiszem, hogy fog találkozni vállalkozó. No de ha nem találkozik: ekkor mi fog történni? Ekkor czélszerű volt egy eszmét most oda vetni a mélt. főrendi táblának, mert egészen akarni kell, és nem félig, igen is, nem is. És én legalább akármilyen vélekedéssel vannak irántam, úgy gondolom, hogy némi elismerést érdemlek, miszerint, ha én valami tárgynak nem is vagyok entusiastá barátja, de ha soron állok, vitézül teljesítem kötelességemet. Én most a fiunei kérdésnek ilyen bajnoka vagyok, azért kívánom, mint mondtam, ha nem találkoznék vállalkozó, oda vetni

azon eszmét: hogy a nemzet maga építse ezen vasutat. és ekkor a jövő országgyűlésig azon választmány oly javaslatot adhatna a nemzet elibe, miszerint tüstént munkához lehetne fogni. Ez igénytelen nézetem e dologban. Hogy ha már a főrendi tábla részletekre, a mint mondják, sur le vieux sentier akar menni, és magára veszi, hogy itt azon antiqua semita lesz, ám tegye; én nem vagyok ezen vélekedésben. De azután, ha sikerül, legyen a tisztelet és a nemzetnek köszönete az övök; ha pedig nem sikerül, emlékezzenek azon szavakra, melyeket most mondok: hogy t. i. nekem száz scrupulusaim vannak, és azért egy műértőnek előleges munkáját nem idővesztésnek, hanem biztosításnak tartanám arra nézve, hogy elvégre a magyar nemzet felvirágzására szolgáló lépéseiben és működéseiben kijátszva nem lesz. És ez nagy szó, mire visszaemlékezést kérek! Ha azt véljük, hogy a fiunei vasuttal már egészen czélt értünk, és hogy itt a nemzet kifejlődésére nézve több tenni való nincsen: akkor inkább visszalépek a politikai pályáról, de még az életről is. Miért? mert akkor azt mondom: e nemzetben legkisebb kifejthetési tehetség nincsen! Nekünk számot kell vetnünk, nekünk azon kell lenni, hogy a nemzet legelső erélyes fellépése bizonyos sikert arasson, és fog arani methodusom szerint: de azon másik methodus szerint fog-e aratni? az kérdés.

Ugyanez ülésben másodszor:

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek, hogy még egyszer felszólalok; de bátor vagyok megjegyezni, hogy a különbség köztünk, t. i. a temesi gróf és némileg az ugoesai főispán és többek között, kik ezen értelemben szólottak, és én közötttem még gr. Batthyányi Lajos között, csupán csak némely árnyéklatokra vonatkozik, mert én is e tekintetben semmit sem akarok előre kitűzni. De ha pontonkint veszem a dolgot, nem hiszem, hogy oly nagy pedantismussal fogjuk azt vinni. Én többektől hallottam, mint egyik nagy baját a kereskedési viszonyoknak, azt, hogy Károlyvárbán és annak ambitusában solid materiálékból nem lehet rakni magazinumokat. Gr. Andrassy György nem fogta fel előadásomat, mert én chartabiancát akarok adni, és az, mit a mélt. gróf úr tervez, benn van az én javaslatomban:

de a mélt. gróf úr javaslatában nincsen az, mit én kívánok; mert a gróf ur Vukovárt ki akarja jelölni, én pedig nem. Hátha szakértő azt mondaná, hogy Eszék volna a legjobb pont, mint mely csak néhány mérföldnyire van a Dunától. és még ezen felül a Drávánál fekszik, nem volna-e akkor gát, hogy most Vukovár jelöltetik ki? — Én, mintán azt kívánom, hogy ezen dologból legyen valami, azt hiszem, hogy az alkalmasint úgy fog megtörténni, mint igen tisztelt fenséges Elnökünk mondá, hogy t. i. status költségén fog építtetni ezen vonal, mintán vállalkozó nem fog akadni; és tán az országra nézve czélszerűbb is volna, ha az ország építené, mert a társaságnak a nyereséget nem kellvén átengedni, ezáltal is a hazának felvirágzása öregbítették. — Nem is e kérdésem aggodom én, hanem más pont körül. Szeretnék ugyanis tisztába jönni ezen egész dolognak végrehajtására nézve; mert ha — mint többektől hallám — ezen dolog országos választmány helyett azon igazgatósághoz utasíttatnék, mely a finansialis munkálatnak kidolgozásával megbízva volt választmány által ajánlatott, akkor, megvallom, féltem az egész kérdést, és nem azért, mintha azt vélném, hogy végkép nem tudnánk valamiben megegyezni, hanem mivel a terminus praeclusi közel van. Ha valaki, bizonyosan én reményelem azt, hogy a finansialis munkálatnak eredménye lesz; de hátha az egészből nem lesz semmi, és mi ezen fiumei utat oda kötjük? Akkor természet szerint a másikkal ez is elvész! Ez előttem az axioma: hogy ha kívánjuk, miszerint a fiumei vasutból legyen valami, az a finansialis munkálattól — mely felett Damocles kardja függ — elválasztassék. — Őszintén szólok: ha valaki, bizonyosan én, az országos bizottmányoknak nem igen nagy barátja, és azokba — ha szabad azon kitétellel élni — szerelmes egyáltalában nem vagyok, és mindig azt hiszem, hogy ezen mód bizony nem czélszerű, hanem hogy ily dolognak egyszerre a végrehajtó hatalom által kellene végbevitetnie, azt nem látom. Mert kérdem, melyik lesz azon hatóság, mely az egészet mozgásba hozza, és mely a kormányval is egyezkedjék? felelet, hogy: »azon testület, mely az egész finansialis tárgynak kezelésével fog felruháztatni,« — előttem igen problematicus valami. Alkalmasint

Sziszek és Károlyvárnak fog menni a vonal, és azok, kik az ügynek sikerét akarják, ebben bokrosak lenni nem fognak; de az, hogy ki által fog mozgásba tétetni az ügy, azon időre fog hagyatni, midőn, mint mondám, a finansialis választmánynak munkálata és annak külön véleménye fog majd tárgyalatni. A részletekben alkalmasint meg fogunk egyezni, s köztünk, mint mondám, csak azon különbség van, hogy én az építőmesternek chartabiancát akarok adni; mások pedig azt mondják, hogy a régi vonalból annyit kell megtartani, a mennyit lehet; de a két extremum között van egy célszerűbb mód, miszerint azt mondom: nem akarom megkötni az építőmesternek kezét, de mégis Vukovárt és Károlyvárt egy kissé respectálja; és ezáltal nem jőne oly zavarba az architectus, hogy ezen két pontnak előre való meghatározása miatt tán nem boldogulhatna. — E tekintetben nem volnék akadékos, és reá állanék arra is, mit gr. Batthyányi Lajos ő mltga mondott. — Gr. Zichy Pál gyakorlatilag a dologhoz szólván, felhozta, hogy Hollandiában utazást vasutakon tett, melyek a csatornák partjain építvék. és ebből azt huzta ki, hogy elsőbbséggel birnak a vasutak a csatornák felett. De azt is mondá a mélt. gróf ur, hogy nem szereti, hogy ha az emberek bizonyos állatokkal összevegyülve utaznak; és alkalmasint Hollandiában is sertésekkel nem szeretnek utazni az emberek, azért építették a vasutat, hogy a személyek azokon, az állatok pedig a csatornákon mehessenek. Higyje el a mélt. gróf ur, hogy e tekintetben nekem is van némi tapasztalásom. és tudom, hogy a csatornák mellett el lehet a vasut is; de én csak azt kívánom, hogy legyen egy commissio, és addig is a temesi gróf és ugoesai főispán vélekedésére átmegyek: és tán azok is, kik szivesek voltak velem szavazni, azon értelemben fognak szavazni, mint én.

Tihanyi, temesi gróf, a sokféle elágazó vélemények közt ahhoz állt legközelebb, mit *Kiss* tengermelléki kormányzó indítványozott még az előző ülésben, hogy t. i. a Károlyvártól Sziszekig terjedő vonal csak mintegy foglalóul vétessék, de Vukovárnak Fiumével hovatovábbi összeköttetése általában sürgettség a Rendeik izenete értelmében, a részleteknek azonban előre való

meghatározása nélkül. A temesi gróf ettől csak annyiban tért el, hogy az Aldunától Károlyvárig, vagyis azon pontig, hol a Luizaut kezdődik, egyelőre akár gőz-, akár lóerőre okvetlen építtessék egy darab vasut.

Az ugcasai főispán, b. *Perényi Zsigmond*, a Dunát Károlyváron át tengerparttal mindenesetre összekötni óhajtván, egyuttal a status beavatkozása elvét hangoztatá, hivatkozva e részben a főlg nádorra is, az ügyet az országos bizottsághoz mint előtte még ismeretlen tényezőhöz utasítandónak nem vélte, s kimondta, hogy magánvállalkozókhoz csak szükségből folyamodik, de egy nagyobb országos kölcsön nélkül, minden csak »Flickwerk« lesz.

October 24-én. Folytatása u. a.

Gróf Széchenyi István: Ha azt gondolják, hogy így gyorsíttatni fog a tanácskozás, nem ellenzem: de azok után, mik itten tegnap és tegnapelőtt mondattak, némi feltételeket kellene kitűzni, magát a szerződést pedig azokra hagyni, kik kiküldetnek: mert nem látom, hogy mi ily szűk szerződési pontok felett haszonnal értekezhessünk, kivált midőn a másik fél itt jelen nincs. Legjobb volna tehát bizonyos pontokat és quasi utasítást adni az országos választmánynak, mely szerint a szerződést tegye, és így sokkal czélszerűbb alapra volna állítva a tárgyalás és szaporábban haladnánk előre.

E tárgyban másodszor:

Gróf Széchenyi István: Sajnálom, hogy Liptómegye tisztelt főispánja a pomum discordiaet közünkbe veté: mert látom, hogy az ismét uj tanácskozásra fog alkalmat adni.¹⁾ Én mindig azon vélekedésben voltam, hogy a méltóságos temesi gróf az országos választmányt csak feltételesen méltóztatott pártolni, azaz: annyi latitudet, mint én, nem kívánt adni: de hogy relegálta volna a tisztelt temesi gróf a kezelést azon testületre, mely az egész finansialis tárgyat kezelni fogja, — azt soha nem tettem fel, és e tekintetben egyenesen rá hivatkoztam, és votumához hozzá járultam többekkel, kik szívesek voltak vélekedé-

¹⁾ B. Majthényi liptói főisp. tisztázni akarta a kérdést a kötetendő szerződésre vagy adandó utasításra nézve, s homályosnak látva azt, függőben akarta inkább tartatni, míg a finansziális munkálat előkerülend.

sem mellett lenni; de azért nem hiszem, hogy a temesi gróf ő méltósága oda relegálni kívánta volna, s ezzel az egész tárgyat megsemmisíteni. És e tekintetben felhívom Lipótmegye tisztelt főispánját, és kérdem: mély belátása szerint nem fog-e maga is aggódni, hogy úgy ezt az egész tárgyat megsemmisítené? Én azt mondtam: inkább ne tegyünk semmit, mint oda utasítsuk; mert ha olyasmire alapítjuk az egészet, mi még bizonytalan, akkor egész sarkalatát a dolognak levegőre alapítottuk. Én inkább minden reservata nélkül azt mondom: hogy ne legyen az egészből semmi, mert az országgyűlésnek egész stadiumában sem akarok az időből kifogyni; már pedig mathematice meg lehet mutatni, hogy kifogyunk az időből, ha ez ügyet most még a financialis munkálat tárgyalására relegáljuk. — A méltóságos főispán ur azt mondá, hogy semmiféle üdvöst nem vár az efféle országos választmányoktól. Azt én is mondhatom, hogy az ily választmányokba szerelmes nem vagyok, mert a siker csekély, és sokba kerül; azt pedig, mi Magyarországon sok pénzbe és időbe kerül, elmellőzendőnek vélem. De én nem igen capiálom, hogy hát mi fogja mozgásba hozni a dolgot, ha csakugyan bona fide előre akarunk menni? mert ha az ily országos választmány valóban rossz is, bizony valamint az emberi életben a malum necessariumok hosszú sorát tudnám idézni, úgy azt hiszem, hogy azon malum necessariumok között az országos választmány még nem lenne a lehető legnagyobb malum. Azt mondják, hogy összegyűlnek az ily küldöttségek, és egy kis országgyűlést tartanak és agítálnak. Merek a hidválasztmányra hivatkozni, mely bizonyosan országgyűlés nem volt, nem agitált, hanem inkább egy igen unalmas testület volt, és mégis a sok rossz akarat és gyanúsítás daczára nagy ügygyel-bajjal kivívta a dolgot. — De nagy különbséget látok a dologban. Minap kérdezett valaki: ugyan mit szólana hozzá az ur, ha egyezer vagy kétezer paraszt jönne össze egy tömegben? Felelém: ha tanácskozni jönne össze, azt nem szeretném; de ha munkára, akkor nem bánom, ha négy ezer jó is össze. Az ily választmánynak mi lesz feladása? Az: hogy a mit neki utasításképp adunk, végrehajtsa. Azon országos választmány a helyszínére fog menni — a galleria elmaradván,

t. i. hol az embernek tenni kell, elmarad az, ki csak beszélni szeret — s szépen szaporán dolgozni fog. Mindnyájan bona fide a temesi grófra hivatkozunk; azért felszólítom ő méltóságát: mi értelemben vette előadását? mert ha értetlenül hivatkozánk a grófra, akkor revocálni fogjuk.

Az elnök országbíró felhívására a temesi gróf, kinek értelmében tegnap már kimondatott a határozat, tisztábban kifejté, hogy egy kisebb számu választmányt óhajt, s ezt némi általános, de minden részletre ki nem terjedő utasítással látná el, de a végrehajtást nem bizza reá.

E tárgyban harmadszor:

Gróf Széchenyi István: Úgy vélem, hogy az utasításnak rubruma talán az lehetne: hogy a magyar nemzet, mely a tengerpartot használni akarja, Fiuménak az al-Dunávali összeköttetést elhatározta, s ezen czélnek elérése kiküld egy ennyi s ennyi tagokból álló országos választmányt. Nem vagyok egyéb-iránt, mint már mondtam, akadékos arra nézve, hogy a műértőknek bizonyos latitude adassék. Én mernék fogadni, hogy a társaság Sziszeket nem fogja elkerülni, mert a Száva torkolatja Sziszek felé megy; és noha egy garast sem akarnék a Száva szabályozására áldozni, mert a másik part nem a miénk, és azon praecarius állapot, mely minden vizek szabályozásánál előjön, még nagyobb mértékben foglalhatna helyt itt: de bizonyos vagyok, hogy jó időben privát társaság által alakított gőzhajókon fog mindig annyi oda jöni, hogy Sziszek mindig nevezetes hely maradand, és nem csak theoretikai, de kivált financiális tekintetben oly hely lesz ez, hogy oda fogják vinni — ha némi kis kerülő volna is — a portékákat. Miután tehát ez a fogalmam, a másik ismét az, hogy úgy, mint Fiuménak tiszt. kormányzója, én is azt képzelem, hogy alkalmasint Vukovár lesz azon pont, melyből a vasut kiindul, és hogy a Luiza-utat is elkerülni nem igen lehet: mind ezek mellett mégis kimondanám az al-Dunát hucusque; mert mégis egész bizonyossággal nem tudhatom: hogy szorosb vizsgálat után nem fogna-e majd Sziszek lenni azon pont, honnan a pálya kiindul? Azt hallám tegnap, hogy mit ér a vasut, ha némely helyekről vizen hordják oda az áru-

czikkeket? és hogy ha befágnak a vizek, nem lehet majd a vasúthoz érni. Ezen ellenvetés gyakorlatilag nem áll; mert habár Eszékről vinne is a vasút egyenesen Fiuméig, mennyire én tudom, a Száván Szigetekig a lehető legnagyobb vontatókkal el lehet jőni, kivált, ha nagy a vize. Tekintetet érdemel az a körülmény is, hogy a vasutakon a szállítás nem olyan könnyű és olcsó a nagyobb tömegű árukra nézve, mint a hajókon. Mi Károlyvárt illeti, kiki tudja, hogy ez vár, és hogy itt költséges magazinumok felépítése nagy bajjal jár. Meglehet, hogy épen a károlyvári határon, vagy ahhoz közel, p. o. száz lépésnyire lesz a vasút; de ha a választmánynak bizonyos latitude itt is nem engedtetik, és tisztán Károlyvár említettik, annak többé hatalmában nem lesz ebbeli utasításától eltávozni. Mi a Luiza-utat illeti: azt — mint m. gr. Batthyányi Lajos ur mondá — meg kell vásárolni. Ezen megvásárlást egyenesen a méltányosság kívánja; mert igaz, hogy, ha az ut másfelé vitetik, a tulajdon lesz megtámadva. Az újabb technikai találmányoknál fogva, noha a Luiza-ut 3000 lábnyi magasságu helyeken mász át, mint ő méltósága gr. Keglevich János főpohárnokmester ur előhozta, — ez nehézséget technikai tekintetben ma már nem okoz; itt nem is ez a kérdés, hanem az, hogy a költség nem mulja-e felül a hasznot? És így tehát legcélszerűbbnek tartanám a választmánynak egy kis latudet engedni; például azt mondanám: hogy az al-Dunának a lehető legközelebbi pontjától Károlyvárhoz a lehető legközelebbi ponton vitessék a vasút.

Az elnök figyelmezteti a táblát, hogy a tegnapi határozat csak az Alduna tájáról, bizonyos pontnak megnevezése nélkül szólt.

Gróf Széchenyi István (közbeszól): Én némi általános utasítást kívánok adni coûte qui coûte, melytől a küldöttségnek eltávoznia nem szabad; és ha csak annyit teszünk is, mennyit én javasoltam, mégis némi conflictusba jöhetne a választmány?

Tétova az iránt, valljon Károlyvár beletétessék-e?

Többi közt gr. Forgách Antal figyelmezteti a grófot, hogy Károlyvárott, melyet ő jól ismer, igen szilárd középületek is vannak, s azon felül a külvárosok, stb. Erre

Gr. Széchenyi István: Azért, hogy tisztviselő az előttem szólott gróf, más emberek is szintugy tudják a dolgot, mint a gróf. Így tudom, s előttem többször panasz tétetett, hogy e részben akadályok tétetnek a fortificatio részéről. Annyi felfogásom csak van, miszerint tudom, hogy ott némi épületek vannak, de a mikor parancsolják, hogy azokat rasirozni kell, azonnal meg fog történni. Így jártunk még Pesten is, midőn lőiskolát állítottunk fel, és később azt a muzeumért rasirozni kellett. Mintán kívánom, hogy a kiküldendő választmány járjon el tisztében becsületesen és szigorúan, és hogy — mint gróf Batthyányi Lajos mondá — lehetetlenségre ne kényszeríttessék, ezért szeretnék bizonyos latitude-t hagyni a választmánynak.

A részletek tárgyalás folytán ismét:

Gróf Széchenyi István: Én valóban félve szólok e tárgyhoz, mert ha valahová, de minden bizonynyal alkalmazandó azon közmondás: »sok bába közt elvész a gyermek.« — In ultima analysi itt leginkább compromittálni lehet valakiben, mert ez oly dolog, melyről azt lehet mondani: »*Einer muss reden.*« — Én a dolgot így fogom fel: az ország rendei kívánják vasuttal összekötni a tengerpartot Magyarországgal: a KK. és RR. egy szerződést terjesztenek előnkbe, hanem azt mondják: hogy ha erre a szerződésre reá nem állunk, — *praeter propter*, nem emlékezem a textusra, — úgy küldessék ki egy országos választmány, és ha az nem tud sikert aratni, tegyen valamely provisiót. Már én, ki czélt akarok érni, azt mondanám: küldjünk ki egy országos választmányt, és adjunk neki utasítást, melybe a kamatok biztosítását, a tariffát stb. stb. bele tegyük, és mondjuk egyszersmind: keressetek vállalkozót, de ha nem találtok, tegyetek javaslatot és lépéseket az iránt, hogy mikép lehetne azon vaspálya status költségén építtetni? — Ha ezt nem tesszük, — mert minden dolognak meg van a maga epochája, és most vannak a vasutak divatban, s idővel talán nem lesznek, — elszalasztjuk a kedvező időpontot, és e tekintetben nem mellőzhetem azt, mit Liptómegeye főispánja tegnap vagy tegnapelőtt mondott, hogy t. i. a vaspálya vagy hajt hasznot, vagy nem; ha hajt hasznot, fog találkozni vállalkozó, ha pedig nem hajt, nem fog találkozni.

Ez in thesi áll; de nem gyakorlatilag. Mert nem az a kérdés, hogy fog-e hasznot hajtani a vállalat? hanem az, hogy sokan hiszik-e, mikép az fog hasznot hajtani vagy sem. Így volt az arany bányákkal Amerikában, midőn eleinte kedvező szél lévén, a publicum megragadta a részvényeket, melyeknek birtokában Rothschild volt, később azonban becsük leszállott. — Volt újabb időben asfalt-speculatio, — az mind a paroxysmustól függ, melyet megragadni kell, — ily vállalatok sokszor egyeseknek ártani szoktak, hanem »*praetor non curat modica*.« — Okos ember a közjóra szívesen áldoz; de speculatiókra, hypothesisekre minden pénzét nem fogja oda adni; így, ha keveset veszíteni fog is, azt nagyon megsínleni nem fogja. Ugy gondolom, hogy a mostani kedvező pillanat sokáig tartani nem fog, az emberek ki fognak ábrándulni, és akkor nem lesz Magyarország a tengerparttal összekötve. Én tehát azt szeretném mondani: »te választmány! előlegesen keress vállalkozót, de ha nem találsz azon feltételek mellett, melyeket kidolgoztunk, adj javaslatot, mikép lehetne országos kölesön útján azon vállalatot véghezvinni:« különben, ha ezt nem tesszük, nem fogjuk ugyan fizetni a biztosított kamatokat; úgy de vasutunk sem lesz ám. Ha ezt nem tesszük az utasításba, a választmány, mint ilyet sokszor hallottam, lépéseket ez irányban nem fog tenni, mert azt fogja mondani: »ily tág értelemben nem vagyunk kiküldve:« vagy »ezt tennünk nem lehet«; — és ekkor megakadtunk, és csak mindig magunkat büntetjük.

Az elnök ezt különben a rendi izenetben befoglalt nak véli.

A végzés kimondása után:

Gróf Széchenyi István: Boesánatot kérek! nekem az utasításra nézve még egy hozzáadásom volna.

Elnök: Folytatni fogjuk holnap az utasítás feletti tanácskozást.

Gróf Széchenyi István: Boesánatot kérek! az gondoltam, hogy az utasítás feletti tanácskozás már befejeztetett.

October 25-én a nádor elnöklete alatt a fiumei vasut folytatván, a vita még igen hosszúra nyulott.

Gróf Zichy Károly indítványt tett, hogy a nádor közbenjárásával ő felsége kéressék fel a vasutnak igazi szakértők általi építtetésére.

Ez a fiumei kormányzó örömmel s »határtalan bizalommal« fogadá.

Többek közbeszólása után :

Gróf Széchenyi István : Azt tartom, talán némi felvilágosítással ezen dolgot el lehetne intézni. Úgy látom, hogy némi kifejezések a tanácskozások folyama és heve alatt talán félreértésekre és aggodalomra nyújtottak anyagot, így az igen tisztelt tengeremelléki kormányzónak azon kitétele: »határtalan bizodalom« sokakban talán aggodalmat gerjesztett. Extremumoknak barátja nem vagyok, kivált alkotmányos országban, és azon kitélt: »határtalan bizodalom« oly kevésbé teszem magamévá, mint akármi tekintetben más részről a határtalan bizodalomságot: e tekintetben a középutat kívánom követni. Ezt előre bocsátva csak arra szorítkozom, mit gr. Zichy Károly ő méltósága előadott. Én a dolognak practicabilitását így fogom fel: én egészen en famille azt mondom, hogy ha mi a fiumei utat őszintén kívánjuk, de ujjhuzásba teszszük magunkat a kormánynyal, az egészből semmi lesz, mert *vana sine viribus ira*, — kivált pénz dolgában. Mi, az igaz, igen derék és régi nemzet vagyunk, de pénzünk nincs, és mi legtöbb, hogy nem is adnak, akár a trömbítés előre, akár a huszár hátul, még sem adnak, és azért, ha valaki azt mondja, hogy: »magamat függésbe tenni nem akasom semmi áron,« akkor mondjon le a fiumei vasutról; én ismeretek független embereket, kik inkább nem mozognak, és a mostani émelgyős satus quoban maradnak, mintsem elveiket feláldozzák; de ezen nézet nem compatibilis a civilisatiónak nagyobb kellékeivel, melyek viszonyos érdekek megismerésének alapján szoktak képződni, hol semmi különös sympathia, sem különös antipathia, hanem csak közös érdek dönt. Ha tehát most az országos bizottmány kimegy, mi lesz teendője? az: hogy ezen utasítás szerint, melyet itt neki adunk, a vasutat létre hozza

Megengedem bár, mint mondatott, hogy külföldi vállalkozók fognak találkozni: de úgy hiszem, azok mindenek előtt azt fogják kérdezni, mit mond hozzá a kormány? És ha talán a méltóságos grófnak Franciaországban pénzes házakkal ismertsége van, a salónokban könnyen mondhatták, hogy: »a magyar nemzetnek szívesen adunk pénzt« és több ilyes phrasisokat; de ha ad fractionem panis jó, azt is megengedem, hogy nem fogják kérdezni tán egyenesen a kormányt, de mielőtt pénzeiket kezökből kiadják, a bécsi banquierokat fogják megkérdezni, mit mondanak ők? miután közel laknak azon régi Pannoniához, Daciához, mely kivált pénz dolgában előttök terra incognita. És így Rothschildhez, Sinához és többekhez fognak menni, ezek ismét a kormányt fogják kérdezni, és így mindenesetre a francia házak nem directe, hanem indirecte fogják a kormány nézeteit tudakolni, és ekkor természet szerint, ha a kormány azt akarja, hogy a dologból ne legyen semmi, az neki csak egy szavába kerül, és minden vállalatot megakaszt. De hogy rövid legyek, azt mondom, hogy, miután szótáramban *»határtalan bizodalom«* nem létezik, de más részről *»határtalan bizodalmatlanság«* sem, azt tartom: járjunk el a dologban óvatosan úgy, mint férfiakhoz illik, és mondjuk ki világosan, hogy, miután nem igen bizonyos, hogy valljon a kiküldendő választmány ezen most kidolgozott feltételek mellett fog-e vállalkozókat találni? teljes bizodalommal és nem határtalan bizodalommal járuljon a nemzet ő Felsége színe eleibe, és kérje: hogy ime ezen feltételek mellett, melyek kitűzve vannak, vállalja el ő Felsége a vasut építését, mely nem csak Magyarországnak, hanem a közbirodalomnak erejét, dicsőségét és felvirágzását előmozdítandja, és ha országos választmány contactusba fogja magát tenni a kormánynyal, bizonyos vagyok benne, hogy ő Felsége, ha van lehetőség a dologban, el fogja vállalni, s így legbiztosabban fogunk ezélt élni. Azt mondják némelyek, hogy hol a felelősség, ha 3 percentet garantírozunk? A felelősség abban van, hogy ha fel nem épül a vasut, úgy, mint a szerződési pontok vannak, nem fizetünk, és épen azon viszonyban vagyunk, melyben volnánk, magánvállalkozó iránt. Azt mondják, hogy ha a magánvállalkozó nem építi fel a vasutat, akkor is hát nem fogjuk

fizetni a percentet; de kértem: a vasut hol van? Időt kell nyernünk, és ha a kormány felvállalja, e tekintetben biztosítva vagyunk; más részről pedig legkisebb veszélyt sem látok, és nem tudom, hogy lehet »r—á—rá, fogd rá,« azt mondani, hogy ezért mi statusadósságot fizetni leszünk kénytelenek. Ismételve mondom, a nélkül, hogy sérteni akarnék valakit, ha ezélt akarunk érni, szólítsuk fel a kormányt, melyről a legjobbat supponálok. (*»Mindnyájan.«*)

Másodszor:

Gróf Széchenyi István: Miután úgy veszem fel a dolgot, hogy itt nem a nemzet ő Felségével, hanem inkább a nemzetnek kiküldöttei ő Felségének kiküldötteivel fognak értekezni, az eddig elősorolt utasításhoz még valamit szeretnék adni, mit talán sokan feleslegesnek fognak találni, de én igen lényeges dolognak tartok. Ugyanis utasításul kívánom adatni a választmánynak, hogy a dolognak technikai vezetése oly emberre bizassék, ki gyakorlatilag ki tudja mutatni, hogy hasonló munkálatokat már véghezvitt. Tudjuk, hogy e részben sok nehézség adja magát elő a kormánynál, de különféle nexus, sógorság, érdem, rokonság, ezek mind oly dolgok, mik itt figyelembe jöhetnek, és azért e részben tökéletesen tisztába szeretnék jönni, mivel gyakran megtörténik, hogy valaki magasabb állásban van, ismeretes tudományáról, érdemei is vannak, de gyakorlatilag ily munkálatot soha nem vitt véghez: ily ember ellen nem védelmezheti magát az ember, ha csak az utasításban tisztán kimondva nincs az: hogy csak oly egyénre bizassék a dolognak technikai vezetése, ki ügyességét gyakorlatilag kiállított munkálatokban bebizonyította.

A nádor, gr. Zichy Károly indítványának elfogadása után, az utasítás iránti tanácskozást befejezettnak nyilvánítván:

Gróf Széchenyi István: Bocsánatot kérek! én tegnap is, midőn az utasítás tárgyában a végzés kimondatott, itt a sarokban lévén, azt gondoltam, hogy tán már bevégeztetett a dolog; különben akkor is szólani akartam, de akkor országbiró ő nagyméltósága mint elnök figyelmeztetett, hogy az utasítás kérdése részletekben még befejezve nincs, és hogy észrevételeimet e részben

még megtehetem, — miután pedig alkalmam nem volt azokat előadni, most tettem azt meg.

Az országbíró e hivatkozásra azt felelte, hogy ma igen is volt már alkalom az utasítás pontjaihoz hozzászólni; de a gróf azzal nem élt, talán mert nem volt a teremben.

Erre viszont *Széchenyi*: nem akarja erőltetni a dolgot; de miután itt volt s figyelmezett is a tárgyalásra, de szóhoz nem juthatott, azért szólott most. Egyébiránt építse a vasutat akárci: én mosom kezeimet.

Gróf *Batthyányi Lajos* mellette szólalt fel.

Az elnök nádor ujabban kifejté, hogy a végzés értelmében a kormánynak, ha ez a vasutat építeni akarja, a mondott feltételek alatt elsőbbség adatik, de ha ez nem sikerül, a választmány magánvállalkozókkal fog alkudozni stb.

October 28-án, napirend:

Az ország közszükségeinek fedezése érdekében kiküldött országos választmány jelentése és az országos ajánlatnak mimódoni beszédese s kezelése.

Első szónok volt e nagyérdemű tárgyban gr. *Zichy Ödön*, a ki a mystificationnak, mint mondá, nem levén barátja, a tárgyat elhagasztatni kívánta, mind addig, míg a kezelés iránt tisztába nem jöhet.

Utána gr. *Széchen Antal* emelt szót. Hosszas, parlamentáris beszéddel indokolá indítványát. Sokalta a Rendek által indítványozott összeget, s ajánlott a nemesség által fizetendő egy milliót évenként, az első évnek kivételével, mely az előkészületekben fog eltelni, nem subsidiumképen, hanem egy országos alap (fundus publicus) megteremtése végett, melyhez aránylag aztán a nem-nemesek is járuljanak. Főszlyt nem általános elvek kimondására, hanem azok gyakorlati alkalmazására fektetve, így akart bizonyyságot adni az országnak, hogy annak közjava előmozdításában a m. főrendi tábla egyik leghatalmasabb tényező. (Hosszasan tartó zajos eljenzés és helyeslés.)

Indítványának azon részét, mely a nem-nemesek hozzájárulására vonatkozott, az utána szóló főlovászmester, gr. *Batthyányi Imre*, nem fogadá el, s csakis a nemesség által, »absque aggravio

contribuentis plebis,« és csakis a jövő országgyűlésig alkotandó fundus publicus mellett nyilatkozott.

Ezek után felállott:

Gróf Széchenyi István: (diszes öltönyben, több rendjelekkel és hazafi örömtől derült arcczal annak elötudatában, hogy a közös teherviselés elve elfogadtatik a többség által.) Tizenegy napja és harmincz éve ma, és — megvallom itt, hogy ezen 30 év sokkal kellemetlenebb reám nézve, mert tizenegy nappal nem sokat törődném, — hogy a lipesei ütközet második napján hős Blüchernek táborába küldtettem. Sziürkületkor érkeztem oda, és midőn bemegyek, az előszobában találom katonáját a tükör előtt, ki éppen haját rendezte és hajporozta: csudálkoztam. Tovább megyek, és találom apródját, ki szinte hajával bibelődik; végre bemegyek az öreg hős bajnokhoz, szinte őt is a tükör előtt haját rendezve és porozva értem. »Uram!« úgy emlékezem, ezt mondtam a hősnek, »én azt hittem, hogy karddal és puskaporral fogtok foglalkozni; de látom, hogy a hajpornak is van kelete.« Mire azt felelé a hős bajnok: »Ma azt reméljük, hogy ünnepet ülünk; vannak sokan, kik legszebb ruhájokat paradéra szokták kitűzni, mi pedig mindnyájan legjobb öltözetben és a lehető legesinosabban akarunk megjelenni ma az ütközetben!« És ugyan az nap a porosz tábornak diadalmi zászlói Lipese falaihoz jöttek. Sokan csudálkoznak, hogy én ma ünnepruhában jelenek meg itt (zajos »Éljen!«) Sokan különöcznek tartanak, és az igaz, nem mindenben járok, kivált Magyarországon, tört uton; sokan névnapokon, processiónál, de még akkor is, mikor sollicitálnak vagy informálnak, szokták ünnepruhájokat felöltetni; én pedig ezt akkor teszem, midőn azt hiszem, hogy a nemzet ünnepet fog ülni. (Zajos »Éljen!«) Ezt előrebocsátván, mint egy csekély tagja ugyan a magyar nemzetnek és a magyar törvényhozásnak, én is becsületesen fáradoztam ezen főkérdésben, hogy mindenekelőtt reánk virradjon főkép azon nap, melyen necsak privilegiumokkal dicsekedve és nagy phrasisokkal, hanem áldozatokkal is tetteleg járuljunk hazánk felvirágzásához. (»Helyes.«) De még többet mondok: nem csak hogy áldozattal, nem csak hogy hű lelkülettel, de hogy végkép le is tesszük ezen igazán szabad emberhez

nem illő gőgöt, hogy mi, mint minap volt szerencsém előadni, és akkor azon példa igen tetszett sokaknak, hogy a trombitás elől, a huszár hátul, nagy zajjal akarjuk kivíni a csatát. Nem! ha igazán akar a nemzet erős és nagy lenni, szükséges, hogy némi dolgokban egy soron álljunk mindnyájan, hogy kiki, ki a magyar levegőt szivja, mondhassa, hogy: »én is a honnak polgára vagyok!« És ha a casták és összesaraglyázott privilegiumaink szűk köréből végre tágasabb körbe akarunk lépni, és elaljasodott nemzetünknek szebb jövődöt eszközölni, nagy köveket kell emelnünk: ezt pedig nem egyes emberek, hanem mindnyájan, egyik úgy, mint a másik, tegye meg. (»Helyes!«) Miatán napszámosa voltam ezen ügynek közlegények sorában csak, de mégis szerényen ugyan, nem elbizva, de magamban bizva, legyen szabad elősorolnom azon taticát, mely szerint mentem, és most nyilván ki fogom mutatni plánumomat. Mikor a közadó más formában megbukott: átláttam, hogy nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni kellő talentum és tudomány nélkül, mondom: midőn ezen tárgy megbukott, más formában hoztam azt szőnyegre; irtam 100 milliónak fölvételéről, 35 évig 5 milliónak fizetéséről, és sokan azt még keveselték. Ha tervemet kifejtettem volna, a lehetetlenségek közé állíttatott volna, és még sem tetszett volna senkinek. De ezen pénznélküli hazánkban egyszerre nagy terhet magunkra venni egyenesen visszalökés, kivált, mondom. magyarországi szempontból tekintve: mert mi vagyunk a legszegényebbek egyike, s így, ha nagy adót akarnánk magunkra vetni, bizonyosan csorbát ejtenénk a nemzetiségen. Ebben csak egyet tartok szemem előtt, azt t. i., hogy akármily formában, akármilyen czim alatt, mindegy, csak hogy végre a közös fizetésnek elve valamikép elérve legyen. (»Éljen!«) Azt szokták sokan szememre vetni, hogy én anyagiakra szívesen költök: de azon magasabb szellemit, — sokan azt vélik, hogy ez csak az ő tisztök — mondom: a magasabb szellemi diplomaticát elfelejttem. Most meg fogjuk látni, ki felejtette el, én-e, vagy azok, kik nincsenek azon véleményben, melyben én vagyok? Különböztetést teszek. Magyarország jövődjének kifejtése egyenesen a közbiradalommal való lehető legnagyobb harmoniában van, és így oly esetekben, hol

valaminek elhatározása onnan függ, honnan főképp jó annak eldöntése, hogy így vagy úgy történjék-e? megvallom, hogy én elvekkkel paradírozni, elveket előtérbe állítani nem szeretek; miért? mert elvharcz olyanok közt, hol egyik erősebb, bizonyosan az országnak nem hasznára válik. Ha csak olyan elvi kérdésekről van szó, melyek Magyarország jogait és érdekeit lényegökben nem sértik! Elvileg most ugyan miről van szó? Sokan azt vélik, csak fizetni kell; és én is úgy szólottam, hogy fizetni kell, mert ha nem fizetünk, az ország soha sem fog kimerülni ezen állásból, mely nem csak hogy aljas, hanem nekem émelygést okoz. Tehát fizetni! — De más részről sokan azt vélik, hogy ebben fekszik minden erő. Én azt mondom, nem ebben van az erő, hanem a kézfogásban, a vállvetésben van az erő. (Tetszés.) Mi a pénz? Nem akarok hosszas beszédet tartani a political oeconomicáról, felteszem, hogy azon fő eszmét sokan értik és sokan nem értik: de úgy hiszem, a pénz nem fődolog, hanem az értelmes központosított, kezefogó, válllatvető munkában fekszik az erő. Pénz csak ezt repraesentálja. (»Helyes!«) Azért, miután én többször fogok még ezen tárgyhöz szólani, röviden abban pontosítom vélekedésemet most: hogy, mi a főelvet illeti, ha itt nagy várakozásaink után, melyektől annyira devalváltattam, hogy már az országos választmányban is 4 évről s 3 millióról szólottunk, itt végre is oly közönséges subsidium lesz, minővel mindeddig soha semmit sem tudtunk tenni, úgy ezentul sem fogunk tenni semmit, és mi mindig csak azon szűk körben fogunk mozogni, melyben eddig voltunk. Lehetetlen, mondom, hogy ki jobbat ismer, és ki hazáját hordja szívéen, nem egyes csatáknak fényét, lehetetlen, hogy azt subsidium kielégítse: mert a subsidium az oligarchismusnak és minden gyűlöletesnek szagát viseli magán. Mindazáltal, ha a többség mégis a RR.-kel kezeti nem fog, ám akkor a lehető legnagyobb summát kívánnám megajánlani: ha már szellemileg nem lelt lelkem irt, legalább legyen sybaritailag hazánknek nagyobb haszna. Menjünk elő az anyagi-ban, ha szellemiben megakadtunk. Azokat, kik elfelejtették, hogy elvkérdés forog fenn csak, figyelmeztetnem kell, hogy ez a végezől, a többi mind csupa tactica volt, hogy abba beleszeressenek az

emberek. Itt az elv volt mindig a fődolog, mert én inkább semmit sem akarok, mintsem hogy a közfizetésnek elve ki ne mondhassék: ez élet; a többi csak levágott galy és virág, mely addig virágozik, míg öntözik, de gyökeret lehetetlen, hogy verjen. (Tettség.) Azért azt mondom, hogy ha mindenek előtt a subsidium eszméje megy keresztül, akkor adjunk sokat; ha pedig megvásárolni lehet az elvet, akkor nagy tractatióra vagyok kész: mert hisz nem ezen három év fogja eldönteni az országnak jövődjét; hanem ha azon mag, melyet itt elültetünk, az életbe vitetik át, a néptömegnek és a sokaságnak érdekét csatolja a miénkhez, mondom: azon maga ad életet! Nincs itt adóról szó; ezen fizetés praeter propter olyan, mint midőn valaki uradalmának jövedelmét annak javítására fordítja: mi hazánk investitiójára akarunk fizetni, s annak, mit fizetünk, nem kell a sorompókon túl vándorolni, hanem az az országba fektettetik. Legyen a kezelés akár így, akár úgy, csak hogy illusio nélkül szabad látása legyen a nemzetnek, mire fordítatik a pénz? Én alkotmányos szempontból kívánok a kezelési dologban eljárni; de erről később fogok szólni. Most még egyszer a dologra visszamenve kinyilatkoztatom: hogy ma van ideje annak, hogy egy nagy nemzeti kifejlődésnek vessük meg alapját; ha ezen pillanatot elmulasztjuk, tudja Isten! mikor jó vissza ismét? És ez alázatos vélekedésem. (Hosszasan tartó zajos »Éljen!«)

A tárgyalás ünnepélyes, áradozó volt. Nagy és kis emberek egymással vetélkedve vettek abban részt.

Legbehatóbban szónokoltak b. Perényi László, gr. Apponyi György, b. Vay Miklós s élesen a conservatívek ellen Teleki László, ki elnöki rendreutasításban is részesült.

Tihanyi temesi gróf határozottan a közös teherviselés elve mellett nyilatkozott.

Kopácsy primás után, ki ugyanily nézetben volt, másodszor:

Gróf Széchenyi István: Miután reám történt hivatkozás, bátor vagyok még egyszer felszólalni, a mi talán szükségtelen is, mert Temesmegyének érdemes főispánja már felvilágosítást adott, miszerint azt mondá: hogy ha az egészről ismét egy szerenés-telen subsidium lesz, akkor legalább az anyagi kifejtésben kívánok

compensatiót nyerni, s ekkor a lehető legnagyobb summát kívánom fizetni: ha pedig azon elvem, melytől sokkal többet várok, mint a pénztől, mert kézfogást és vállvetést fog szülni, keresztül megy, átmenyek a gróf Széchen Antal által indítványozott egy millióra, felfüggesztvén ezt is a kezelési módtól, mert ha azon kezelés nem lesz kielégítő, sem subsidiumot, sem közös adót felajánlani nem kívánok.

A nádor tapintatosan Széchen és Széchenyi értelmében mondá ki a végzet, t. i. hogy egy közpénztár alakíttassék, és abban nem csak a nemesek, hanem egyáltalában az országnak minden lakosai részt vegyenek. A kezelés kérdését a jövő ülésre tűzte ki.

Ekkor az ülésnek vége lehetett volna; de gr. Batthyányi Lajos szükségesnek látta elvbarátja gr. Teleki László mellett lándzsát törni, a ki semmi contumeliát nem mondott; azonnal hozzá állott gr. Pálffy József.

Kellemetlen feszültség támadt.

Ekkor felállott, motos componere fluctus. —

Gróf Széchenyi István (közbeszólva): Fenséges haza! *Sunt certi denique fines*. Azt tartom, hogy legjobb, ha honunkat szeretjük, hagyjunk fel ezen tárgynak vitatásával; és én részemről annak, ki annyi évekig viszi Magyarországnak bonyodalmai között az elnökséget, éljent szavazok.

Sikerült! Az ülés a legjobb hangulatban oszlott el, »és szünni nem akaró zajos éljenek kíséretében ő cs. kir. Főherczeg-sége a teremből eltávozott.«¹⁾

October 29-én a fentebbi nagyfontosságú tárgy részleteiben folytattatván, a kezelés stb. beszéltetett meg.

Gróf *Batthyányi Lajos* felszólalására, az Iratok felolvas-tatása mellőztetett.

Gróf Széchenyi István: Magam is azon véleményben vagyok, hogy sokkal jobb lesz végkép a dologhoz szólani, mert mint a tapasztalás mutatja, kivált nagy események, holmi részletek és némi scrupulusok miatt leginkább szoktak hajótörést

¹⁾ Főrdi Napló VII. 140.

szenvadni. Hogy ha a magyar törvényhozásnak kifejlődését e tekintetben, hol oly szorosan elszigetelt casták léteztek, mint nálunk, tekintem, látom, hogy mindenütt, kivált a privilegiált osztályok, saját érdekeket őrzik, tán azon félelemtől vezéreltetve, hogy vagy anarchiába bonyolódik az egész, vagy valami nagyobb hatalomtól elnyomatik. Mennyire kísérem az emberi nem kifejlődését, nem láttam soha példáját annak, mit tegnap a magyar törvényhozás tett ezen háznak határozata által. Részemről egy főregens ideának csak a közös teherviselés megállapítását tudom állítani. Az igaz, sokan ebben nem látnak nagy dolgot, mert a summa, mely itt ajánlatot, nem nagy, az idő sem hosszú, s az általános teherhordás: »*Gleiche Rechte, gleiche Lasten*,« csupán egy tárgyra, investitióra határoztatik fordíttatni; de benn van ebben azon kifejtethetőség, melyet azon rész, mely nem fogott a többség véleményével kezét, már előre is látott, csak azon különbséggel, hogy a mi miatt ezen rész busult, épen azon okból örvendek én: mert honunk kifejlődésének előmozdítását egyedül ily igazságos alapon tudom képzelni. Már most természet szerint a kezelés a fődolog. Magam is, mi a kezelést illeti, fentartottam magamuak véleményem előadását, kijelentvén, hogy, ha a mélt. Fő-RR. a közösség elvét úgy fogadják el, mint az itt elfogadva van, akkor én egy millióval évenként meglegekszem, főleg ha még a kezelés is úgy fogadtatik el, mint én kívánom. Bocsánatot kérek, nem akarok senkit megbántani, de mélt. gróf Zichy Ödön ur, ki először szólalt fel, ki, mint tudjuk, ezen dolognak lehető legnagyobb ellenzője, és bizonyosan tökéletes meggyőződése szerint, mon dom, épen gr. Zichy Ödön ur először a kezelést kívánta tárgyalás alá vétetni, mert az is a parlamentarizmus tácticájához tartozik, miszerint, hogy ne sikerüljön valaminek eldöntése, olyasokhoz kötjük, mik a dolgot megakasztják; a kezelést pedig, tudjuk, oly lábra állíthatjuk, miszerint az, ha meg is mozdul itt, megakad másutt, és mi itt a bujósdi ajtón nem tudott kisurranni, kipotyog másutt. Ezt előre bocsátván, azt, mit gr. Teleky László ő mltga tegnap mondott, egész mértékben pártolom és felfogom, hogy most egy oly lépés van előttünk, mely határozni fog: aut aut. Én, ha Magyarország életét veszem mostani állapotjában,

és mind azon szenvedélyeket, sympathiákat és antipathiákat, melyek nemzetünkben kifejlődtek, és melyeknek kifejlődniök kellett a hosszú alvás után: hasonlítanám Magyarország állapotját egy méhrajhoz, mely vagy gyönyörű anyakas fog lenni, vagy pedig megperzseltetik és elveszik mézét. Gróf Teleky László őmlgának tökéletes igazsága van, hogy ez oly választó pont, és ezt már más is említi, mint Hercules választása volt, jobbra vagy balra fordulunk: egy részről az erény, más részről a bűn, egy részről a kifejthetőség, más részről valami subjectiv! De megvallom, mi az árnyéklatokat illeti, úgy képzelem a dolgot, hogy ha most ezen pillanatban a közteherhordás ügye, s Magyarországnak egész financiaiális állapota úgy szólván octroirozva szőnyegen volna, és ennek ma tisztába kellene jönni, akkor azt tartom, hogy tökéletes igaz az, hogy lehetetlen volna elégséges gonddal lenni, de még a legkisebb szavakra is kellene akkor vigyázni, mert vagy életet vagy halált fogna következtetni, mire egy becsuszott hiba vagy észre nem vett szó is elég. De most miként állunk? Előttiünk áll egy hosszú munka, és csudálom, hogy ily rövid idő, és annyi munkák halmaza alatt egy ilyes is elkészülhetett. Mert csak gondoljuk meg azt, hogy az országos bizottmány ki volt ugyan küldve, de annyi más dolga is volt hogy mindig csak 6 órákor estve ülhetett össze. Ezen hossza munkálatot most pontonként fölvenni és tisztába hozni bajos, és ha egy részről mondja valaki: nekem a különvélemény tetszik, annyi sok között van szétosztva a jó, hogy bajos e részben is választást tenni. Én megvallom, ha valamely fontos szerződésről van a szó — az pedig 50, 60 §-ból áll — mindig szédiül tőle a fejem, és legalább időt kívánok arra, hogy a dolgot magamban tökéletesen kifőzhessem. Azt vélem. most is azon helyzetben vagyunk, melyben nemzetünk igen sokszor volt már, t. i. hogy nem fejtetett ki egyszerre valami charta által, hanem historice az idő által. Én most, hogy ha a közösség elve meg van alapítva, miután csak keveset vagy kevés időre fizetünk, nem gondolom, hogy viszont a garantiának éppen oly nagynak kellene lenni, mintha az egész financiaiális állapotra kiterjedő örök szerződést kötnénk. De ha azt mondom, hogy nem kell oly igen nagynak.

lenni azon garantiának, nem mondom egyuttal, hogy oly alapra állíttassék, mely aztán lassanként úgy fejlődjék ki, hogy az abból csirázó felelősség szappanbuborékká váljék, hanem hogy oly sarkalatra állíttassék, melynek természetes haladása és ösztöne már magában az oda vetett magban rejlik. Erről később még szólok. midőn a summáról fogunk értekezni. Bocsánatot kérek, hogy ezt előre bocsátottam; de e részben állásom különös, mert sok publicista — nem akarok nevezni senkit — az embert könnyen következtelenséggel vádolja, hogy ha azon dicső római instrumentum malarieskint nem veri falba fejét, hanem idő s körülményeknek enged és alkudoz. Ezek ugyanis azt fogják mondani: mikép lehetett, hogy egy oly planum, mely 100 millióról szólt, mely 5 milliónak 30 évre megajánlását tűzte ki, annyira leolvadjon! Sokan pedig azt vélhetik, hogy ime mi, kik gazdagabb emberek vagyunk, irtózunk ugyan az elvtől, de midőn az erszényünk jó összeütközésbe az elvekkel, akkor sokan közülünk még elveiktől is megválnak inkább, mintsem fizessenek. És hogy ebben mennyi igazság van, mennyi nem? és e tekintetben ez capacitatio volt-e sokaknál? arról hosszasabban vitatkozni nem akarok. Megvaló-lom, nem dicsekvésből mondom, de én oly helyzetben vagyok. — nem magam feje és szerzeményem után — hogy a lehető legnagyobb fizetésnek lehető legnagyobb barátja vagyok. (Helyes.) De visszamenve a kezelésre, röviden azt kívánom, hogy, miután a közösség elve itt elfogadtatott, a summa *pro hic et nunc* három millióra állapíttassék és négy évre, úgy hogy az első évben ne fizetessék semmi, mely csupán csak előkészületekre, és arra is, hogy az emberek ezen eszmével megbarátkozzanak, hagyassék. Ezen három milliónak mire fordítása egyenesen a két tábla által tűzessék ki. Már most a kezelés főalapja az volna: hogy ő felsége nevezzen ki csupán egy egyént, és a kitűzött munkákat léptesse életbe, az ellenőrség pedig a nemzetnél legyen. Felfogásom szerint az alkotmányos biztosítékot mindenütt az executióban látom, a pénznek kezelését illetőleg is, az ellenőrséget pedig a nemzetben. Miben állna pedig a nemzetnek ellenőrsége? — Ha az országgyűlés — és értsük meg egymást, az országgyűlés, azaz a két ház — azon egyének, mely országgyűlésről országgyűlésre

köteles minden tetteiről a legrészletesebben számot adni, eljárását helybehagyja, akkor nem lesz legkevesebb ok megrovására vagy elmozdítására; ha azonban a két tábla megegyez abban, hogy köteleességét nem teljesíté, akkor ő elmozdítható, sőt azon esetben, melyet fel tudok fogni, miután egyáltalában nincs kívül a lehetőség körén, hogy, mondom, azon esetben, ha tán maleversatio forogna fenn, akkor törvényes uton perbe is idéztessék, és a hozandó ítélet szerint a netalán elrablottát visszatéríteni legyen köteles. Sokan azt fogják mondani, hogy ez nem elégséges biztosíték. Megengedem, és ha idővel nagyobb lesz a summa, akkor majd nagyobb kiterjedésben lehet azon garantiát is tárgyalni és szélesíteni. Most, mielőtt tovább szólnék, rögtön ezen elveket szeretném megállapítani, és ha azok így vagy úgy dőlnek el, akkor kellene azon részletekbe bocsátkozni, melyeknek egy része már felolvasatott az országos bizottmányi munkálatból. Fentartom magamnak, hogy még később ebbeli eszméimet, ha szükséges, illusztrálhassam. Ez addig is alázatos vélekedésem.

E tárgyban másodszor:

Gróf Széchenyi István: Mélt. gróf Zichy Ödön úr azon kitejezéssel élt, hogy ha a mystificatióknak én nem is volnék épen legnagyobb mestere, de csakugyan meglehetősen jártosságom van a dologban. Egy igen tisztelt tagja ezen táblának azt mondá tegnap, hogy ő a tacticához nem ért, és miután maga békésmegegyei főispán, gr. Károlyi György, ki később nem csak azon provisiót, melyet én e tekintetben előadtam, elégségesnek nem tartja, hanem átmegy egyenesen más vélekedésre, azt tévén még hozzá, mint mondani szokták: »um sich zu verwahren,« hogy az, ki ezt nem teszi, polgári bűnt követ fel, — és miután továbbá gr. Batthyányi Lajos úr, kit szintén nincs most szerencsém itt tisztelni, azt mondá, miszerint én, hogy valami czélt elérjek, tán áruba bocsátanám az alkotmányos biztosítékot is. Mondhatom, a lehető leghidegebb vérrel, — mert, hála Istennek! ezen fontos tárgyban a legnagyobb higgadtsággal szóllottam eddig — bátor vagyok erre ellenészrevételeimet megtenni, s ezt csupán azért teszem, mert tán lehetséges volna a véleményeket egyesíteni. Nagy különbséget ugyanis nem látok a között, mit mélt. gróf Teleky

László előhozott, és a mit én javasoltam. De már most, ha polgári bűnről, ha taticáról van szó, akkor azt mondom, hogy itt ezen országban, — és az egy élő Istenre hivatkozom — ha valaki czélt akar érni, annyi Verbőczy-féle, annyi Lamennais- és père Enfantin-féle ember, annyi megrögzött aristocrata, annyi desperált democratá közt, a minek, ha összeadjuk, mása nincsen széles e világon; nálunk, hol még magyarul sem beszélnek, szóval bonyolódalmainknak olyan képét tudnám felmutatni: hogy mindenki Naxos szigetében gondolná magát helyheztetve lenni, melyből menekvés nincsen, ha csak valamely kellemes Ariadne fonalát nem nyújtja, hogy az ember Minotaurusnak martalékaúl ne jusson. (Tetszés.) — Mondom, ha ily körülmények között valaki azt mondja, hogy itt tatica nem kell, azt egyenesen önámításnak, öncsalásnak nevezem. Megengedem azonban, hogy ezen szót tatica mással kellene felcserélni, s hogy rövid legyek, mi a taticát illeti, igen sok ember van, ki hazájának, ha kárt ugyan nem is tesz, de legkisebb hasznót sem hajt, sőt némelyek igen sok kárt tesznek minden tatica nélkül; vannak ellenben mások, kik a lehető taticával azon vannak, hogy hazájuknak szolgáljanak, s ezen értelemben, mint gr. Zichy Ödön ő mltga emlité, mondhatom, szeretném az embereket mystificálni, szeretném pedig azért, hogy végre, ezen elaljasodott állásból, melyben nemzetem most van, kimerüljön oly állásra, melyet én nagyon élénken tudok képzelni magannak. (Zajos éljen!) Míután polgári bűnről beszélünk, igen furesa, hogy azok, kik alkotmányos elvből kiindulva azt tartják, hogy én tulhajtom a dolgot, egy soron állnak azokkal, kik, mint tudjuk, azon zászlóhoz szegődtek, melyen csupán egy felírás van: »fizetni nem akarunk.« Ezek, míután egy sánczból kihajtottak, másikba menekültek, és ha ebből is kihajtatnak, ismét egy másikba vonulnak, míg végkép a túlliberalisokkal kezdet fognak, velök egy téren működve: s ezt teszik azért, mert azt hiszik, hogy még elérhetik ez úton a czélt: a nem fizetést. Ha arról, mit én állítók, az mondatik, hogy az polgári bűn, akkor, megvallom, más iránt én sem tudok kiméletes lenni. Azonban hogy gr. Batthyányi Lajos tisztelt barátom ezen értelemben vette volna a dolgot, én nem hiszem,

és nem teszem fel róla, hogy személyemet készakarva oly egyénnek tartaná, ki a czélnak eléréseért az alkotmányt és szabadságot áruba tudná boesátani. A különbség közöttünk, kiki állása szerint, az, hogy a mélt. gróf úr ebben hazánkra nézve valamit elérni akar a kormánynak ellenére: én pedig a m. gróf úr belátásának szívesen hódolok. hanem máskép látom a dolgot. A m. gróf a kormánynyal szembe valami ujjhúzást, bizonyos dacznak szellemét tartja hasznosnak; én reszemről egyenesen az érdekek felvilágosítását és összpontosítását látom czélszerűnek. Gróf Pálffy József ő mtga előállott e részben azzal, hogy ha mi egy magányos, minden függés nélküli ország volnánk, egészen máskép állana a dolog, és akkor nézeteimre némileg hajolna. De m. Fő-RR.! az épen itt a főök, ha már jóslatokról szólunk, mert én azt vélem, hogy ezen m. főrendi tábla teendői közé igen is tartozik előre nézni és tudni, mikép fogunk vitorlázni: én azt tartom, szükséges megfontolni, mikép azon heterogen összeköttetésnél fogva, melyben vagyunk, mit lehet kivinni, mit nem. Erre én tekintettel vagyok és nem találom elégségesnek azt mondani: *et voluisse sat est*, vagy mosom kezeimet akármi lesz belőle. Az nem jó sáfár, ki így cselekszik, hanem az jó, ki mindent elkövet hogy sikert arathasson. Visszaemlékezem 15—25 évre, ha akkor nekem valaki azt mondotta volna, hogy az 1844. évben a magyar nyelvnek tökéletes biztosítását elérjük. azt soha sem hittem volna, noha most, miután megnyertük, sokan, úgy látszik, nem sokat törődnek vele; én azonban abban mindig a legnagyobb palladiumot látom. Ha továbbá látom azt, hogy a szabad birtoklási jog ki van mondva, ha látom azt, hogy a hivatalképességnek elve fel van állítva, s a teher közös viselésének elve meg van alapítva, és főkép ha azt látom, hogy ezen tábla nagy része, és talán többsége, a felelősségnek is alapját meg akarja vetni tetteleg, melyért más nemzetek évekig imádkoznának az élő Istenhez: mind ezeknek kivitelét 15, 25 évvel ezelőtt a legsanguinicusabb reményü kedély is alig merte reményleni. És épen ily állapotában a dolognak veszélyeztetni akarjuk az ügyet! kérdem, mi különbség van a között, mit én mondék, és mit gr. Teleky László tisztelt barátom ajánlott? A m. gróf azt monlá, hogy vélekedé-

semmel kezét fog annyiban, hogy ezen igazgató neveztessek ki ő felsége által. Közbevetőleg legyen mondva, itt igen könnyű a dolgot depopularisálni annak felhozásával, hogy egy örökös adót ajánljunk meg. Ez nem örökös adó, hanem oly adó, mely mindig a mi kezünkben van; és ha gr. Károlyi György ő milga azt mondja, hogy itt a kormány kap valamit, más részről meg kell vallanom, hogy én a kormánynak ezuttal nem akartam adni semmit, hanem egyedül nemzetemnek, melytől nem akarom megvonni semmi ürügy alatt bőkezűségemet. (Éljen!) — Gróf Teleky László továbbá azt kívánja, hogy diffidentiae votum egyik és másik tábla által is kimondathassék, és az igazgató ennek következtében lelépni köteles legyen; én részemről pedig azt kívánom, hogy arra a két tábla határozata legyen szükséges. El részben ismét Gr. Batthyányi Lajosra hivatkozom, és kérdem: hol van itt valami áruba bocsátás? Én nagyobb biztosítékot találok az általam tett javaslatban. És méltóztassanak felvenni, nem fog-e következni az, mit esanádi püspök ő milga érintett, t. i. nem fog-e a két tábla között altercatiót szülni ezen kérdésnek vitatása, kivált a mostani időben, midőn minden csak pártoktól függ? És kérdem: hisszük-e, hogy midőn hazánkra nézve egy új aera kezdődik, ha találkozni fog egy becsületes egyén, ki hazafiúi törekvése s ügyességénél fogva bennünket mostani állapotunkból a sárból és mocsárból kisegíteni akar, az magát egy párt által engedni fogja ide s oda hányatni? Én sokat vagyok képes hinni, de hogy ember találkozék, ki ily helyzetben ezen provinciát magára vállalja, nem képzelhetem. De kérdem: mi veszély lappang indítványomban? Legfeljebb az történhetik meg, hogy a két tábla e kérdésben egyet nem fog érteni, és épen ez jó, mert elismert dolog political és publicisticai tudományos világban: hogy az egy táblai rendszer nem czélszerű, és azért kellek egy felső táblának lenni, hogy az alsó tábla rögtönözéseinek, indulatainak és szenvedelmeinek gátot vessen. Ha azonban azt hisszük, hogy a m. főrendi tábla vagyis az országgyűlés egy oly egyént, kit a kormány a nemzetre töl, már azért, mivel azt a kormány tette, habár nem alkalmas is hivatalviselésre, habár a bizodalmat nem érdemli is meg, nem lesz elég erős

kivetni, akkor ma kössünk gyászt, mert ezen nemzetből nem lesz semmi! Ha, mondom, visszaemlékezem évekre, nem reményltem volna, hogy most oly időket fogunk élni, hol a hivatal és birtoklási képesség és a közteherviselés kimondása történik, és a mellett a felelőség eszméje is kivivatik. Mondom, midőn ily időkből élünk, ily elvek melletti küzdést sem polgári bűnnek, sem egyáltalában alkotmány-árubabocsátásnak nem tartom. Egyébiránt, ha nemzetek történetét olvassuk, azt tapasztaljuk, hogy ily nagy kérdés, mint a közteherviselés, ily jó módjával soha nem ment keresztül. Nekem legsanguinicusabb reményeim sem mentek annyira, hogy itt ezen fő táblának határozata az fog lenni. Hazám jobblétének eszközzésére kívánságaim kimeríthetetlenek; de ha csak azt nyerjük is meg, mi eddig történt, és a többi el is esik, azt is nagy szerencsének fogom tartani; de mielőtt elesnék, a m. főrendi táblát alázattal kérem, hogy most, midőn ennyit nyertünk, és oly közel vagyunk egy repraesentativ systema megállapításához, kis differentiák miatt az istenért el ne ejtsük a dolgot! És miután némileg azon veszélyben vagyunk, hogy azon nem fizetni akarók menedéket keresnek a liberális elvek mellett állók táborában, ne adjunk nekik rést arra, és igyekezzünk azon, hogy kisebbségben ne maradjunk ezen ügy kivívásában. Ez véleményem.

Gróf *Zichy Károly* után, ki e tárgyban kissé hevesebben nyilatkozott, s az elv kimondása folytán az adónak majd végtelemig felszaporodásától félt, harmadszor:

Gróf Széchenyi István: Nem akarok általában az előttem szólott m. grófnak, ki engem per *Ő* titulált, keserűen felelni; s higye el a m. gróf, hogy hazafiságát és polgári állását minden tekintetben oly magasra helyeztetem, hogy magamat legkevésbbé sem akarom parallelába helyeztetni a m. gróffal, és legyen a dicsőség a gróf uré. De más részről tudom jól, nem csak itt, de, hogy ha én egyben-másban fáradok, a tacticának szükségét mindenkor tapasztaltam, mert különben annyi különböző elemek között az ember az illő partra alig köthet ki, hanem van tactica, mely tiszteletes és gyümölcsöt is hoz, és van tactica, mely országos megvetést érdemel. — Ki egyébiránt jobban szeret mindent

tactica nélkül cselekedni, ám legyen! keserőséggel felelni nem akarok, és ismételve azt mondom, mindenben a grófnak elsőségét szívesen elismerem.

October 30-án a részletes tárgyalás folytatattván:

Gróf Széchenyi István: Én előttem, mióta Galilei börtönbe záraték, mert azt monda, hogy a föld kering a nap körül, az, mit gr. Pálffy József ur felhozott, hogy mit hisz a világ, mit nem hisz a világ, nem nagy indok, mert igen kitűnik azon példából is, hogy a világ nagy aberratiókban szokott lenni. Ez tehát mellőzve, egyenesen a tárgyra szorítkozom, jelesen arra, mit gr. Teleki László és Batthyányi Lajos előadni méltóztattak. Tökéletesen átlátom, hogy ők e tekintetben valami veszedelmet látnak, és — legyünk őszinték — e tekintetben van is veszély; de vegyük fel azt, hogy szabadság és anarchia, rend és absolutismus oly közel állanak egymáshoz, mikép az, hogy rend és szabadság is legyen, legyen rend, de absolutismusra ne fajuljon, ez oly problema, melynek feloldása, mióta a világ áll, az elmesurlódásoknak legfontosabb témája volt. Mélyen tiszt. ország-bíró ő nagyméltósága azt gondolja, hogy tökéletesen felállított azon két sarkalat, mely az országnak biztosságot ad, s mely körül forog egy vagy más státusnak lényege, t. i. vagy felelősség, vagy vis inertiae. Nálunk Magyarországon — nincsen tagadás benne, — ha ezen vis inertiae nem segített volna néha, nem igen hiszem, hogy még Magyarország most léteznék; de mind a mellett — én ezt oly lényegesnek nem tartom a statusszerkezetben, mint hogy ha ez valami positivitást tesz fel. Sokan azt hiszik, hogy, ha a felelősség tisztában van, minden el van érve: igen! de azt tapasztaljuk, hogy felelősség, akár mikép akarjuk azt bizonyos alapra állítani, mégis mindig csak az alkalmazástól függ, t. i. attól, hogy a nemzet és kormány közti viszonyok szilárdak, igazságosak-e? mert a felelősség, mely az újabb kornak találmánya, soha nem egyéb, mint valakinek elegendő hatalmat is adni kezébe: minden attól függ, hogy a nemzet és kormány közti viszonyok oly erősek legyenek, hogy hatalmával ne élhessen vissza a felelős tisztviselő: s hogy ha azzal vissza is él, mit tesznek vele? Mert ha a ministeriumnak tökéletes felelőssége meg is van, és az

a nemzetet legnagyobb zavarba hozta, a legnagyobb kárba buktatta, s azután azt mondják: bezárjuk vagy vesztőhelyre viszszük a minisztereket, mi haszna van ebből az országnak? van-e ebben compensatio? Magyarországon egy egészen új aerának indulunk: szükséges tehát, hogy a passivitásból kilépve a cselekvés mezejére álljunk, s pedig a cselekvés és haladásnak mezejére nem phrásisokkal, hanem tetteleg ki kell állani. Hogy ez veszéllyel jár, azt tagadni nem lehet. Itt minden lépést megfontolva kell tennünk. Szeretném mondani, hogy azon különbség van mostani és, úgy szólván, tegnapelőtti létünk között, hogy eddig alkotmány s nemzetiség sáncaiban kellett vivnunk, most pedig a haladás mezejére kell kilépniünk, a mi némi veszéllyel jár: de mind a mellett mai állásunkat jobban szeretem, mint azon előbbi alsó állást, mely szinte egy halálos álomnak viselte színét. Szorítsuk okoskodásunkat egészen a mai témára. Igen átlátom, hogy ha azt mondják, hogy mikép lehet — mint azt gróf Teleky László ur felfogta — a »törvényes« szót kihagyni? Ez igaz, és első pillanatban úgy látszik, hogy ez minden alkotmányos felfogással összeütközik: de ha egy kissé mélyebben megyünk a dolog lényegébe, azt fogjuk tapasztalni, hogy ezen szó: »törvényes« oly határozatlan valami, miszerint egyik ezt, másik azt tartja törvényesnek, mint például mélt. gróf Pálffy József ur tegnap azt mondá, hogy bűn, hogy ha mindkét tábla nem egyezik meg abban, mit a hazának érdeke kíván. Ez is igaz: de kérdem: mi a hazának érdeke? ezt egyik így, másik máskép magyarázza, s a mélt. gróf p. o. lehető legjobb szándokkal máskép látja a dolgot, mint én, vagy más: s így a legtisztább kútforrásból meríti azon meggyőződését is, hogy a legnagyobb anomalia, ha ezen »törvényes« szó kihagyatik. Mi körül forog minden discussio? Hogy a »törvényes« szót egyik így, más amúgy veszi. Menjünk végig nem csak ez országgyűlésen, hanem mult országgyűléseink során is, s tapasztalni fogjuk, hogy a mi törvényes s mi nem törvényes, alkotja örökké discussióunkat. Gróf Batthyányi Lajos ur e tekintetben logikai szerkezetben állítá az egészet össze, mint azt igen tisztelt országbíró ő nagyméltósága is említé, és igaz: hogy ha mi a felelősséget azon egyénre nézve, ki a kor-

mány által nevezve lesz, illúsiónak tartjuk, akkor természet szerint a dolog egészen más színben tűnik fel; mert mindaddig, míg reális felelősség nincsen, meg kell legalább menteni alkotmányunknak s nemzeti állásunknak azon negatív tengelyét, melylyel, igaz, nem igen mentünk előre, s épen csak hogy lelkünk megmaradt a testben. A körül forog tehát egyenesen a kérdés, hogy ezen felelősség illusorius-e, vagy pedig reális? E tekintetben egészen vissza kellene menni a tegnapi határozatra; ezt tenni nem kívánom: de némelyeket mégis bátor leszek érinteni. A különbség csak az, miszerint tegnap egy része a mélt. Fő-RR.-nek azt állítá, hogy ezen felelősség nem valódi, hanem csak illusorius felelősség; de nem gondolom, hogy ők is ezt tökéletesnek gondolnák, — mert a felelősségnek tökéletessége is a több ezer illúsiók közé tartozik, — mondom: azon esetben, hogy ha egyik vagy másik tábla a *diffidentiae* votumot kijelenti, ez már elégséges volna az illető egyént megszübbasztani. Az én eszmém pedig az volt, hogy erre mind a két táblának ellene tett kifogása volna szükséges. De hogy fejlődik ki *praeter propter* oly dolog, melyről azt szoktuk mondani, hogy ennek jövedője van, a másiknak pedig jövedője nincs? Teszem azt, hogy egy oly egyén — tudja Isten mi okból? — elveszti az egyik résznek bizalmát: akkor, ha az úgy áll, mint tegnap vitatattott, hogy már egy tábla megkötheti az igazgatónak kezeit, akkor — ne csaljuk magunkat — a lehetőség során kívül nincsen, hogy a vériünkben levő kissé nagyobb melegség és ingerültség következtében, mely épen keleti fajtánkat némileg jellemzi, mondom, megtörténhetnék, hogy máról holnapra hirtelen felhevülés után egy határozat, és *diffidentiae* votum kimondatnék. És nincsen a lehetőségek körén kívül, s nem akarok régi időkre, s nem épen ezen országgyűlésnek lefolyása alatt némi napokra emlékeztetni, miszerint meglehet-e, hogy mégis oly rögtönzések történhetnének, melyektől a visszalépés egy kissé nehéz volna, és csak némi *compromissió*val történhetnék, s mint egy igen becsületes ember nekem mondá: néha jó volna, ha nem volna a magyarnak oly meleg vére, s jó volna valami felett kissé aludni. Azért, ha véleményem szerint a másik táblának hozzájárulása is szükséges; kér-

dem: mi fog ez utóbbi esetben történni? Az, hogy rögtönözve olyan bajba nem fogunk eshetni! De más részről nem tagadom, hogy van némi veszély e dologban is; hanem e részben hiában aggódunk: mert, akárki mit mond, olyanok vagyunk, mint a fiatal fecske, melynek, ha nem elég erős a szárnya, Isten nem segít rajta, hanem fészkeből kiesik. Így vagyunk mi. Ha ezen táblában igazán egy a kormánynak engedelmeskedni akaró minden ok és minden igazság elleni olyan szellem fejlődik ki, és ily többség alakul: ez természetesen nagy baj: de vegyük philosophice a dolgot, ha volna oly egyén, mely valósággal megérdemelné, hogy helyét veszítse, azt hiszem, hogy a rendi táblának egyik üzenete jőne a másik után, és az szinte semmit sem tenne, míg ezen tábla reá állani nem akarna; és ha valódi oka volna erre, e tekintetben, azt hiszem, hogy itt bizonyos moralis coactionak lenne helye: mi ezen táblára, akármi alkotmány elleni formákba sülyedne, bizonyosan hatással volna. Én tehát pro hic et nunc a tegnapi határozatunkban oly felelősséget találok, melylyel annyival inkább megelégszem, mivel most csak kevés évre megajánlott csekély summáról van a szó, s azon igazgató egyáltalában nem kezel mást, mint technikai dolgot. Mélt. gróf Batthyányi Lajos ur oly alapra állítá okoskodását, miszerint circulus vitiosus tudott határozatunkból kihuzni; de miután ezen felelősségnek — s méltóztassanak ezen szóra vigyázni — jövődjé van, és ez csak első kezdete a felelősségnek, azzal megelégedhetünk most. Ha visszatekintünk csak néhány évekre, kérdem: vajon hittük volna-e, hogy nemsokára lesznek oly tisztviselőink, kik annyira is fognak függni a nemzet befolyásától? Azért én azt is, mit most kivittünk, nyereségnek tartom. Vegyük a dolgot gyakorlatilag. Mi adunk pénzt; de mindenki érzi: »csak Istenért! annak legyen azután sikere!« És a magyar nemzetet, mely mindent inkább ismeret, mint fizetni, hogy ha első adakozásának sikere nincsen, nehéz lesz többé arra vinni, hogy ismét fizessen; de első adományunkkal, mely ugy sem sok, melylyel nagy csudákat végbeinni lehetetlen lesz, mikép fog azon szerencsétlen igazgató boldogulni, ha minden hivatalbeli vagy törvényhatóság, melyre a pénznek behajtása vagy az igazgató intézkvényei-

nek executiója bizatik, ha ezek azt fogják mondani: »nem törvényes az intézvény, azt félretesszük.« Ha az a főigazgató hanyag tisztviselő, azt fogja mondani: »én itt 5000 pftnyi fizetést szedek, ez nekem jól esik: én tehát mindenk előtt csak azon leszek, hogy magamat úgy állítsan, hogy helyemből ki ne mozdíthassanak: tehát egy oly vármegyében, hol egy ductus keresztül megy, és se nem fizetnek, se nem dolgoznak, és parancsolatomra azt mondják, hogy az nem törvényes, én azt megköszönöm, sőt fizetnék érte valamit, és azt írásban adatnám ki magamnak, miből ki fogna tetszeni, miszerint annak, hogy semmi sem történt, nem én vagyok az oka.« Bekövetkezik az országgyűlés s a nemzet azt fogja mondani: »íme ezen ember nem végzett semmit!« Ekkor az igazgató azt fogja mondani: »Uraim! de nem engedelmeskedtek ám nekem a tisztviselők és törvényhatóságok,« s ezzel excusálja magát, s minden ember azt fogja mondani: fel kell menteni, mert ha neki nem engedelmeskedett senki, mikép hajthatott volna valamit végre? S ekkor nem lesz oly erő, mely az igazgatót hivataltól elmozdíthatná. Mi azonban mocsár és posványok között maradni fogunk: mert az ő működésének sikere nem lesz. Azért szükségesnek tartom, hogy a »*törvényes*« szó maradjon ki, nem azért, hogy törvénytelenül akarunk tenni, hanem azért, hogy ezen pomme de discorde maradjon el: mert ki lesz azon bíró, ki elítélni fogja, mi törvényes, mi nem törvényes? Ez véleményem.

Gr. Pálffy József után az elnöklő nádor közbeszólván, a kormány felelősségét a nagyobb hatáskörhöz kötötte, s a két elvet, n. m. a municipális rendszert és a felelősség elvét, mint valamely orvosi mixturát, összevegyíthetőnek nem találta. (Tet-szés.) Utána:

Gróf Széchenyi István: Csak egy pillanatért esedezem. Többször történt reám hivatkozás, mintha azt mondtam volna, hogy arra, mit én ajánlottam, a kormány reá fog állani. Ezt távolról sem állítám; mert én, mint ezen táblának csekély tagja s Pest városának polgára, s a magyar académiának másod elnöke, a kormánynak arcanumaiba beavatva nem vagyok. Egyébiránt ezáfolatokba ereszkedni nem fogok: mert — mint többször mondatott — Magyarországnak pillanatai drágák.

A nádor a vitatkozást befejezettnek óhajtván látni,

Gróf Széchenyi István: (»Rendre!«) Csak egy szót akarok mondani! (»Rendre!«)

Helyette Tihanyi Ferencz nyer meghallgattatást.

Az Izenet második részénél gr. Batthyányi Lajos az iránt óhajt tisztában lenni, hogy a közös hozzájárulás elve a többire való tekintet nélkül egyszer mindenkorra ki van mondva.

Gróf Széchenyi István: Én az egészet egy próbának veszem, azért nem is vagyok oly igen akadémikus, és a summára nézve is oly igen bőkezű, s egyáltalában a jövő törvényhozásnak nem akarom megkötni kezeit. Ez úgy sem ér semmit, azért a-tól z-ig neki bocsátom a bárkát, s ha a jövő törvényhozás visszalépne, és ismét subsidiumra menne át, lelkem igen fogna busulni, és csak azt fognám mondani, hogy e honban a liberális elvek nem azon növények közé tartoznak, melyek itt megteremnek, és azzal kellene consolálni magamat. Így tehát abban, mit országbiró ő magyméltósága előadott, megnyugszom.

Az országbiró, viszont gróf Széchenyre hivatkozva, oda nyilatkozott, hogy akár subsidium. akár fundus publicus, a ki arról rendelkezik, hogy az tovább is tartson-e, arról is fog rendelkezni, mikép kezeltessek.

October 31-én. 2-ik rendi izenet a pest-ausztriai és debreczeni vasut iránt.

Gróf Széchenyi István: Báró Vay Miklós és gróf Haller Sándor urak őszintén megvallották azt, hogy itt e kérdésben a localis érdekek szolgálnak legfőbb szempontul. De, ab amicis justa sunt petenda, azt tagadni senki nem fogja, hogy a felsőbb és duna-jobbparti vidékeknek az hasznára nem fog válni, ha egy vasut által az alföldnek és az ország termékenyebb részeinek természetményei a városokra jőnek; a honnak nagyobb érdekénél fogva azonban szivesen szenvedem ezen esorbát; de még, ha azon társulatnak, mely nota bene egyik közgyűlésében nyilvánítá, hogy lehetetlen volna jobb kötést nyernie, garantirozni is kívánja az ország a kamatot, mi minket felföldieket sokkal inkább nyom, — ám legyen ez is! — Mélt. gróf Csáky László ur azt mondja, hogy minden áron kívánja ezen utnak felépítését;

azonban, úgy hiszem, igazságtalanságon és méltánytalanságon azt megvásárolni még sem fogja akarni: ha pedig, mind a mellett, hogy vásárainkon csorba üttetik, s a kamatokat mi is fizetjük, mégis egy kissé sok, hogy mi mind ezen előnyökért, melyek a középponti vasutársaságnak jövedelmül szolgálnak, még a jobbparti vasutat is eltiltsuk. Ezt sokan méltányosnak találják, mert a localis érdekek az emberek tiszta látását elhomályosítják, úgy, hogy mind ezekben a hazának érdekét látják. Akár így, akár úgy dől el a dolog, minden esetre szükséges, hogy tisztában legyünk, hogy mennyire kívánjuk a pest-debreczeni vasutnak létrehozását. Miután maga a középponti társaság azt mondá, hogy két percent biztosítás az egész vonalra nézve elégséges, úgy vélem, hogy, ha a főrendi tábla egyáltalában oly nagy kedvezést adni nem akar, szükséges elhatározni, hogy mily kedvezéseket ad. Ezekről nem irtózom; de hogy akkor, midőn az ország egy részének felvirágzását előmozdítom, a másikat elnyomjam, ezt minden méltányosság elleninek kell kijelentenem. Azt mondá ugyan mélt. b. Vay Miklós ur, hogy ezen kedvezés nem örökre, hanem csak bizonyos időre kívántatik; ez emlékeztet azon híres Ogulino grófnak halálára, ki nem éhenhalálra ítéltetett, hanem csak arra, hogy 14 napig ne kapjon semmit enni. Ha azt mondjuk, hogy 8 évig nem szabad a jobbparton vasutat építeni, hisz tudjuk, hogy az ily kifejlődés az időhöz van kötve, akkor sokkal jobb inkább egyenesen mondani: hogy a jobbparti vonal örökre tiltassék el. Azt tartom, hogy lehetetlen igazságos kormánynak reá állania arra, hogy itt az országnak egy része azért, mert a másik résznek felvirágzását tehetsége szerint pártolni akarja, büntetessék. Itt őszintén megvallom, úgy látom, hogy csak a papirosoknak magasabbra rugtatásáról van szó, és kérdem b. Vay Miklóst és gróf Csákyt is, hogy ha a jobbparti vonal el is tiltatik, és az ország ily áldozatokra kész, felelnek-e arról, hogy a pest-debreczeni vasut fel fog állani? Ez nagy kérdés, és ezt tisztába kell hoznunk. Tervem szerint, melyet előadtam, bizonyosan fel fog ezen vonal épülni, és nem lesz börzejáték, különben három nagy évig fogunk várni, az Unterban, talicskák nagy biztosítékot nem adnak, és vasut nem lesz. Azért kérem, méltóztassa-

nak előbbi határozatuknál megmaradni, a kiküldendő választmány alkalmasint meg fog egyezni a társasággal. Ha ennyi kedvezésekkel be nem éri a társaság, azt erős alapokon nem látom állani, s ily társaságban miként lehet bízni, azt eszemmel fel nem fogom.

Kezet fog vele nyomban Zay Károly, egy tréfás rövid nyilatkozatban kijelentvén, hogy ő minden monopoliumnak, kivéven a házassághanít, megrögzött ellensége.

Báró Vay Miklós után újra szólott:

Gróf Széchenyi István: Az előttem szólott igen tisztelt mélt. ur gyakorlatilag vette fel a dolgot; én is megmondám, mi fog történni gyakorlatilag, hogy t. i., ha ki lesz küldve a választmány minden utasítás nélkül, a nélkül, hogy azon lényeges kérdés el lenne döntve, az fog történni, mit tiszt. országbiró ő nagyméltósága mondott: hogy a két táblának küldöttjei a két táblának külön határozataihoz ragaszkodni fognak, s a többség a t. RR.-nek kezében lévén, egyenesen azon pont körül forogna a dolog, hogy tiltassék el a jobbpárti vasut, ekkor a középponti társaságnak megbizottjai oly kecsegtető színben fogják a dolgot előállítani, hogy t. i. a jobbpárti vasutnak eltiltása nélkül a balpárti vasut létre nem jöhet, miszerint annak következtében az országgyűlésnek utolsó stadiumában azt fogjuk mondani: »ime csak így és másképp nem lehet középponti vasut!« De akkor mégis mindenki belátja, hogy így még sincs jól, és nem igazság az, hogy az egyik a másiknak megfőzze az ebédet, de maga ne ebédelhessen. Báró Vay Miklós urnak a Ogulin-féle adomára nézve az volt vélekedése, hogy mi kissé tán még koplalhatunk de a példa csak úgy állana, hogy mi felföldiek főznénk, az alsó vidékek pedig jóízűn megennék az ebédet, míg mi eltiltatunk az ebédétől. Így bizonynyal a legnagyobb odium fog azokra vettetni. kik most reá állanak a jobb partnak eltiltására. Azt fogják mondani: hogy megöljük az országnak új jövődjét stb., és vannak köztünk olyanok, kik ékes szavakkal és phrasisokkal tudják ezt elmondani. Ismétlem: ab amicis justa! — s így, miután az országgyűlésnek 10—12 nap múlva vége lesz, ha ki nem akarjuk magunkat tenni annak, hogy akaratunk ellenére berán-

tassunk, most kell elhatároznunk a dolgot; dőljön jobbra vagy balra, nem bánom, csak dőljön el!

October 31-én. Közsükségekre ajánlott pénzek mennyisége és mi célra fordítása iránt.

Gróf Széchenyi István: Megvallom, midőn adóról és investitióról van szó, mindig azon anekdota jut eszembe, hol azt kérdezték valakitől, hogy miből lesz nagyobb növény: tökből-e vagy makkból? s azon feleletet adá: a tökből, mivel a tök nagyobb, mint a makk. Előttem a közös teherviselésnek elve a makk, a subsidium pedig a tök képében jelenik meg. Én nagyobb kifejlődést kívánok. Igaz ugyan, hogy a nagyobb pénznek nagyobb eredménye van, valamint, ha megfőzzük a tököt, az több eledelt ad, mint a makk: de ha elvetjük mind a kettőnek magvát, a makkból izmos tölgyfa támad, a tökből pedig esuszó-mászó növény. Én őszintén megvallom, hogy e tárgyban némileg meg vagyok kötve, és ezen megkötöttesemet a közös teherviselés elvének kivívása végett engedtem meg. Mondhatom, hogy ebbeli megkötöttesemet, de annyira élvezetesnek gondoltam, miszerint, ha a t. K.K. és R.R. is reá fognának állani. én e tekintetben a lehető legnagyobb nyereséget látom, bár köteles vagyok egy millióra voksolni. Az mondatott, hogy szivesebben fognak fizetni nagyobb summát, mert a nagyobb summának több eredménye lesz. Méltóztassanak megengedni, de itt még bebizonyítani kellene azt is, hogy a nagyobb summa oly eredményt fog-e mutatni, mely Magyarországnak képzelt tehetségeivel is pari passu jár? Mert talán sok ember azt fogja várni, hogy minden falu közepén oly magas torony fog emelkedni, mint a milyen a szent István tornya Bécsben; ezt senki ki nem calculálhatja: mert, mint mondtam, nekünk magyaroknak sok és nagy képzeleteink vannak. Azonban, ha minden várakozások daczára az egésznek egy subsidium lenne vége: akkor ismét a lehető legmagasabb summára mennék át; mert ha én jövődőre izmos tölgyfát nem várhatok, szeretnék legalább pro hic et nunc tökkel jóllakni. Ezt fentartván magamnak, addig is az egy millió mellett szavazok.

A makkról és a tökről való hasonlítást, úgy látszik, gróf

Batthyányi Lajos és Pálffy József rossz néven vették, mire nézve újra közbeszólt:

Gróf Széchenyi István: Arra, mit utoljára méltóságos gróf Pálffy mondott, felelni nem akarok, mert drága az idő; de mi azon következetlenséget illeti, miszerint én, ki e tárgyban annyit irkáltam s firkáltam, s oly roppant plánumokkal állottam elő, mikép engedtem magam annyira devalváltatni? szükséges volt igazolásom végett kimondanom, miszerint, ha a közös adófizetésnek dicső elve keresztül nem menne, egyenesen átmegegyek a legnagyobb summára, és hozzá tettem, hogy akkor, ha a makkhoz reményem nincsen, a jóízű tál töklöz nyulok.

Ezután az elnök nádor a lipcsei főispán nyilatkozata szerint mondta ki a többséget. Ez t. i., kimélni akarván az adózás-hoz nem szokott, de eladósodva lévő nemességet a kerek három milliót indítványozta.

A további részletek folytán, t. k. a fiumei kikötő is szóba jött, mely azonban, a nádor kijelentése szerint, a Só felemelt árából volt fedezendő.

A tenger melléki kormányzó a Luiza-utat hozá fel stb.

Gróf Zichy Ottó után,

Gróf Széchenyi István: Igen természetes, hogy miután Liptó megye tisztelt főispánjának indítványát fogadtuk el, nem rendelkezhetünk oly brillant, mintha ad vires 10 millió tennénk felosztást: és így meg kell barátkoznunk azon eszmével, hogy csak 3 milliót ajánljunk fel, és ehhez képest annyit kell tennünk, a mennyit lehet. Három millióval, az igaz, csudákat művelni nem lehet; de az sem áll, hogy 3 millióval éppen semmit sem lehet tenni, mert azzal is némelyeket végbevinni lehet, és czélszerű lesz az indítványt a felosztásra nézve még egyszer felolvasni. Én a dolgot úgy veszem fel, hogy a hitelintézetre 200,000 frt meg van határozva. Mi Fiumét illeti: ha 1.300,000 forint Fiuméra és a Luiza-utnak megvásárlására adatik, akkor oly kicsiny summa marad felosztandó, melynek bizonyosan látszatja nem lesz. Én

Fiuméra nézve a határozatot úgy veszem fel, hogy ő Felsége meg fog kéretni, vajjon 3 vagy 5 percent biztosítás mellett akarja-e a vasutnak felépítését elvállalni? és akkor, ha ő Felsége elvállalja, miután 18.000.000-ról van szó, a Luiza-ut eo ipso meg fog szereztetni; mert különben mire való a 18 millió? Ismét azt mondom: »ab amicis nonnisi justa petenda,« — tisztelet becsület, de méltányosság is! már pedig kérdem a magyar tengermeléki kormányzó és gróf Forgách Antal uraktól: ha vajjon méltányos-e az, ha három millióból egy millió háromezrezer pengő forint a fiumei vasutra fog fordíttatni? Most kénytelen vagyok felhozni egyet, mi talán nem fog viszhangra találni, de kénytelen vagyok kimondani, hogy mindenk előtt szükségesnek tartom vizsgálni azt, van-e adósságunk? Ha van, a lovagias szellem hozza magával azt megfizetni, minél én szentebb kötelességet nem ismerek. Ez volna tehát első teendőnk. Második, hogy 300.000 pengő forintot Budapestnek biztosítására fordítanék; és e tekintetben bocsánatot kérek, de nem tudom megfogni, hogy azt senki sem akarja átlátni, hogy a magyar nemzetnek egy gyűlpontra van szüksége; mert tudjuk tapasztalásból, hogy az árvíz végveszélyekkel fenyegette fővárosainkat; és így nem provinciális, hanem egyenesen a hon érdeke kívánja azt, hogy mindenk előtt a hazának szive, fővárosa biztosíttassék. Továbbá felajánlanám a muzeum bevégzésére szükséges költségeket. Nem mondom ugyan, hogy a tárgy elsőséget érdemel: de kedvencz tárgya volt ez a nemzetnek, s azt, mit elkezdett, be is kell végezni; és annyival inkább kívánom ezen pénzösszeget felajánlani, mert úgy is sokba nem kerül. Ugy szinte a gróf Ráday-féle könyvtárt is megvásároltatni kívánom. Ezek után egy milliót utakra fordítanék: mert szükséges, ha vasutakat építünk, hogy azokra reá is lehessen menni. Azon summát, mely a vizek szabályozására van kitűzve, csak azon esetben hagynám meg, ha oly szabályozások történnének, melyek egyáltalában magányosok által végbe nem vitethetnek. Vegyük fel tehát ezen tárgyat pontonként, és reményem, hogy hamar keresztül esünk rajta.

A részletek közt Széchenyi aggályosan kérdi, vajon: Buda pestnek biztosítására nem tesznek-e semmit a mélt. Főrendek?

E tárgyra később Batthyányi visszatér, kijelentve, hogy »ha Magyarországnak általában és különösen nemzetiségünknek consolidatióját kívánjuk, annak alapját mindig csak egy fényesb és szilárdabb fővárosban fogja találni.«

Utána nyomban:

Gróf Széchenyi István: Ehhez csak azt ragasztom: hogy méltóztattak egy milliót utakra adni; én ezt helyesnek találok, és alkalmasint, miután Pest körül a lehető legroszabb közlekedés és legtöbb mozgás van, előre látható, hogy azon öszvegek egy része a Pest körüli utakra fog fordíttatni. De van-e logica abban, ha egy milliót költünk azon városra, melynek léte nem biztos? Mit fog mondani erre egy külföldi ember, ha ezt látja? könnyen képzelhető. Mit ér a közlekedés a fővárosnak biztosítása nélkül? Azért méltóztassanak azon három százezer forintot Pestbudának biztosításától el nem vonni. (»Helyes!«).

Elleneztek azt b. Majthényi László s Aczél Antal, kiknek ellenében a nádor a főváros fontosságát hangsúlyozva, a Duna szabályozására ajánlott 400,000 frtot ugy értelmezé, hogy az annak Buda és Pest közötti részére is fordítandó.

November 2-án az alsó táblához küldendő határozatok hitelesítésekor t. k. megtámadtatott a kivetési kules. s annak kijavítására módok javasoltattak.

A többség, tekintve az összeg csekélységét is, a status quoban megnyugodott. Erre:

Gróf Széchenyi István: Én is azt tartom, maradjunk csak a tervezett osztályzat mellett.

November 4-én, ismét a kivetés módja hánytorgattván, gr. Zichy Ödön zsörtelődései ellenében

Gróf Széchenyi István: Arról nem lehet szó, hogy most új munkálatot készítsünk, azt hiszem, hogy az országgyűlésnek e vég-stádiumában kár volna az időt ilyesekkel vesztegetni. Véle-

kedésem tehát az, hogy menjünk tovább, mert különben az időből végkép kifogyunk. (Maradjon!)

Erre gr. Zichy Ödön, ki a birtokos nemesség folytonos sarczoltatásával sehogy sem tudott kibékülni, mialatt p. o. a tőkepezések kisurrannak, felkiált: Ha ugy tetszik, hát maradjon, de: vox faucibus haeret, — többet nem szólok. (Marad.)

November 5-én. Rendi izenet a honosítandók iránt.

Gróf Széchenyi István: Ha többen nem szólnak, az időnek meggazdálkodása végett én sem fogok a dologhoz szólani, különben bátor leszek nyilatkozni. (»Halljuk!«)

Gróf Széchenyi István: Valamint mélt. gróf Esterházy József ur, úgy én is nemzeti tisztaságban helyezem mindenek előtt jövőendőnk; és ha már valami purisatiónak kellene történnie, inkább a mellett volnék, hogy némi magyarokat magunk sorából kitöröljünk, mintsem per Pauseli und Bogen másokat vegyünk fel (»Helyes!«) Helyesen mondá mélt. gróf Cziráky János ur, hogy a honosításnál fő szempontnak kell lenni, hogy a honosítandónak oly tulajdonai legyenek, melyek által az országnak fénye növekedik, vagy oly férfi legyen, kinek oly hatása van, hogy annak a hon iránti sympathiáját megnyerni magasb politikai tekintetek javasolják. Azonban tapasztaljuk, hogy a t. KK. és RR. az indigenatusnál azon magyar közmondást követik: »te vered az én zsidómat, én verem a tiedet; protegáld az embereimet, és én is protegálok a tiédet, ha Péter Zapfli is.« Gróf Péchy Emánuel ő méltósága azt mondá, hogy vegyük elő a folyamodóknak hosszú sorát és rostáljuk meg azt. E tekintetben akármi kisebb egyesületből is azon szokás már rég kiküszöböltetett, hogy személyek felett vitatkozás történjék, mert nincsen kellemetlenebb dolog, mint egyes személyek ellen nyilatkozni. (»Helyes.«) Ily dolgok mindig titkos szavazás útján mennek: s így itt is a rostálás ellen vagyok, és inkább azt szeretném, hogy mindenkit zárjunk ki inkább előre, hogy sem személyes tulajdonait itt rostálás alá vevőék. A nemzetnek azon gyönyörű jogát: érdemeket a honosítás által jutalmazni — senki esorbitani nem

akarja; de kérдем: ki esorbítja ezen jogot inkább, az-e, ki ezen joggal ritkán és valódi érdem esetében él, vagy az, ki ezen jog gyakorlatának igen tág kiterjesztést ad, úgy hogy a honosítás által megszűnik többé jutalom lenni? — Nem tagadom, hogy a folyamodók közt vannak oly érdemes egyének, kik nemzetünknek mind diszére, mind hasznára válnának, ha a honosítottak közé igttattnának; de mikép lehet azt eszközölni, midőn azok ily hosszú sorban terjesztetnek elő, melyben tán olyanok is vannak, kiket az ember nem szívesen lát? — Azért Liptómege t. főispánjának indítványa mellett szavazok, és a tek. KK. és RR., ha közülök egyet vagy kettőt kitüntetni akarnak, azt tenniök mindig módjuk lesz: de hogy egy-kettőért valamennyit vegyük fel, abban soha meg nem egyezem, és inkább egyet sem veszek fel, és valamennyit visszataszítom. Ez véleményem. (»Helyes!«)

November 6-án. Rendi izenet Pesten építendő Ország-ház iránt.

Gróf Széchenyi István: Legyen szabad nekem minden személyes megbántás vagy gyanúsítás nélkül mondani, hogy azon országos választmányban, melynek én is tagja voltam, minden kérdésekben a lehető legnagyobb kisebbségben maradtam, és oly szenvedelem volt azok iránt, miket előadtam, hogy egyáltalában elkeseredett hangulattal távoztam el Pestről: mert a lehető legkézzelfoghatóbb indokok daczára is a többség mindig előadásom ellen szavazott. Midőn az ezer aranyról szó volt, nem tudom, betéttet-e az a jegyzőkönyvbe, mit én mondtam, hogy arra felhatalmazva nem vagyunk, és oly szegény országban, mint Magyarország, az ezer arany sem parányiság, ¹⁾ és így azt egyenesen ellenzettem; de már most azt vélem, hogy az országgyűlésnek utolsó stadiumában kár volna időt veszteni e tekintetben, s ezért azt javaslánám, hogy ha a mélt. Fő-RR. azt vélik, hogy itt egyenesen az országos választmányt illeti az evictio, részemről azt kívánom, hogy ne annak elnöke, hanem az egész országos választmány velem együtt viselje e terhet, noha vélekedésem

---

¹⁾ A tervek készítésére volt kitűzve, tekintettel külföldi vállalkozókra is. Qui vult finem, debet velle media, mondá erre Batthyányi L.

ellen történt az ezer darab aranynak megajánlása; de ennyi loyaltással akarnék lenni a választmány iránt. Különben azt, ha a mélt Fő-RR. *pro hic et nunc* fel akarják menteni az országos választmányt, melytől hiszem, hogy bona fide járt el a dologban, köszönettel fogom venni; de, a mint mondtam, ha a választmányt illeti az *evictio*, nekem is legyen részem benne.

A kért felmentés megadatott.

Az e napi kerületi ülésben Széchenyit a nemzeti színház társigazgatójának vagy főfelügyelőjének kiáltották ki. Ő úgy fogá fel, hogy: »bankárjának,« s e tisztelet nem fogadta el.

November 7-én. Vukovár-fiumei vasut.

A rendi izenet felolvasása után, első szónok volt:

Gróf Széchenyi István: Ha valaha — ma szeretnék rövid lenni, mert időt fecsérelni — ha valaha bűn, bizonyosan ma az; de félek, hogy legjobb akarattal is azon kötelességemnek, melylyel ezen háznak minden tagja tartozik, t. i. a lehető legnagyobb rövidséggel nyilatkozni, talán most meg nem felelhetek. Én megvallom, hogy keblemet annyi aggodalom, annyi bú sorvasztja, miszerint, habár néha alkalmam volt ezen főrendi táblát talán szeszélylyel mulattatni, és talán oly szerencsés valék azt kacagásra bírni az élet unalmai között, és egyik és másik kérdést egy kissé felezifrázni, ma azt hiszem, hogy nevetetni a táblának egyik tagját sem fogom. Mondhatom, hogy az ember mindennel megbarátkozhatik, mitől a sors az embert eltiltja, és a legalacsonyabb állás, a legnagyobb szerencsétlenség is oly valami, mivel az ember végkép megbarátkozhatik; de nagy eseményekkel állni szemben, midőn úgy szólván egy nemzet jövődjére nyílik meg előttünk, s annak már küszöbén állva, ismét visszataszíttatni, és mind azt, mit a kebel sorvadozva vár, el nem érni, midőn a ezél oly közel volt, ez oly kín, mely engem szinte lábaimról ver le. Azt három vagy négy nappal ezelőtt senki nem képzelhette, hogy mily nagy események fognak közöttünk érleltetni, s úgy szólván már befejezésre megérni, s ime ma van nov.

7-e, s azt mondjuk: egy pár nap és mindennek vége, minden szép reményeknek! Ez kimondhatatlan küzdés és tantalusi kín, midőn oly közel az áhított gyümölcs, attól ismét eltiltva lenni — még egyszer mondom — ez, engem legalább, lábaimról lever! Felfogásom szerint itt van ideje egy barátságos és őszinte közeledés időszakának megkezdésére. Azt vélem, hogy a kormány maga, és ő felsége, ki ezen országgyűlésnek már végét kitűzte, lehetetlen, hogy mind azon gyümölcsöt, mely úgy szólván kész, magától elutasítsa! lehetetlen, hogy mi most, midőn már úgy szólván a bevégzésnek küszöbén állunk, re infecta nyugodt kebellet haza menjünk! Ez lehetetlen: mert egy felébredt nemzetnek pezsgősége, hajózan directiót nem nyer, és most volna arra az idő, ino-misse magát fogja és mindazt rontani, mi körülte van. Vannak tárgyak, melyek csak bevégzést várnak; de hol az idő? Én magammal számot vetettem, és ámbár én — mint már többször mondtam, — egészen izolálva állok, és egy pártnak embere sem vagyok, de azon szilárdsággal és erővel, melylyel magamban elég lelkületet találtam minden popularitásnak képét magamtól ellökni, midőn elég erővel birtam egyenesen a leggyűlöletesebb színben állani a haza előtt, mert azt mondják: »íme ezen ember, ki az ellenzéknek egyik bajnoka vala, most egész politicáját megváltoztatta!« — én voltam az, ki nem vak bizodalmat, nem valami sympathiát, nem szeretetet predikáltam — ezek oly szók, melyeket politikai szótáromból már régen kitörültem, hanem én voltam az, ki azt mondtam: »új aera kezdődik; vannak a kormánynak oly férfiai, kik magasabb szempontból látják végre ezen szerencsétlen nemzet kifejlődési kellékeit, kik a nemzetiséget, kik az alkotmányt beolvasztani, és mint ezelőtt, bátran mondhatom, lábaikkal gázolni többé nem akarják, hanem látják, hogy ezen nemzet vagy nem tud lenni, vagy csak alkotmányos és magyar nemzet tud lenni,« én, ki elég lelkülettel bírok a folyamnak ellenállani, és ki azt mondom, hogy új aera kezdődik, most az abyssusnak küszöbén állok. Mert megvallom, hogy ha azt tapasztalnám, hogy most, miután sem ő felsége, sem a kormánynak egy embere, sem senki közöttünk nem láthatja, hogy mi eredménydús lesz ez országgyűlés végpontja,

mondom: hogy ha most re infecta bezáratnék az országgyűlés, és mind azon gyümölcsöket magunktól ellökni kénytelenek volnánk: akkor, hogy mind azon bizodalom, mely a kormány iránt volt, mind azon bizodalom, melyet minden kebelbe csepegtettem, megvallom, és fagyos kebellemmel mondom, igen kisebbednék, nagyon leszállana, talán egészen ketté törnék. Ha a dolognak fejleményeit vesszük: mindnyájan azt mondjuk: mi lesz mind ebből? Nem tagadhatjuk, hogy vannak sokan, kik örvendenek azon, hogy már kifogynak az időből, mert ime ez azon utolsó sáncz, melyben még biztosítékot reménylenek azon egybesaraglyázott állapotra, — és Isten tudja, mit várnak tőle az ő privilegiumaikra nézve! — ez azon egyedüli horgony, melyre még építik reményeiket. Részemről megvallom, nem kívánom, hogy az országgyűlés hosszabb időre terjesztessék; mert méltóztassanak elhinni, nagy események, melyek egyáltalában részletek által szoktak megállapíttatni, vagy kevés napok alatt születnek meg, vagy csak évek hosszú folyama után. Itt sok napra szükség nincsen, egy pár napra egy részről; más részről pedig minden akadékoságnak félretevésére: azt vélem, ez fog minket célhoz vezetni, és semmi egyéb. Ezt előrebocsátván, egyenesen a most szőnyegen lévő tárgyra megyek át. Ha a tek. RR.-nek ezen 2-ik izenetetét átnézem, noha azon reményben vagyok mindig, hogy a dolognak rendes befejezésére fog idő találtatni: mégis magamat azon illusiókban egyáltalában nem tudom ringatni, hogy annyi időt fognánk nyerhetni, hogy a két tábla között a dolog minden részletekre nézve tökéletesen kifejtethetnék. Itt van az ideje annak, hogy nagy eseményeket részletek által meg ne öljünk. Már mi a tengerparti kérdést illeti: megvallom, hogy én annak soha sem voltam sanguinicus barátja, és ha azon kérdés forogna szőnyegen, hogy valjon azon pénzt, melyet a nemzet ezen kérdésnek kifejtésére ajánlani kíván, valami hasznosabbra nem lehetne-e fordítani? arról bővebben lehetne szólni; de ezt most vizsgálni nem kívánom; és miután sokat vár a nemzet tőle, és miután bizonyos, hogy ha a dologban kellő módjával vagy kellő vigyázattal járunk el, ez bizonyosan egy oly kérdés, melyet Magyarországnak a lehető legnagyobb hasznára lehet utilisálni, s nem

tagadom, hogy talán egy oly dolognak hordja csiráját magában, melynek kifejtetése a hazára nézve felette üdvös. Feltévén azt, hogy nekünk rationabilis idő engedtetik, azt vélem, hogy most ezen tárgyat, hogy ha így vagy amúgy, valamikép el nem döntetik, csak hogy felmenjen, lehetlen fog lenni, legalább ez alkalommal, sikerre vinni. Nekem tehát az volna alázatos vélekedésem, és ne méltóztassanak félreérteni, miután a főrendi tábla őszintén osztja a tek. RR. azon kívánságát, hogy a tengerpart a lehető legnagyobb mértékben utilisáltassék, ez volna javaslatom: hogy bizonyos pontokat, melyeket azután tanácskozásba lehetne venni, tűzzünk ki, azokban, mennyire lehet, szélességet, mint többször előadtam, hagyván, szólítsuk fel a tek. RR.-ket, hogy, miután ezen tábla tökéletesen osztja a tek. RR. kívánságát, hogy a magyar tengerpart utilisáltassék, miután azonban az idő oly felette rövid, hogy egyes pontokban talán nem fogna megtörténhetni az egyezkedés, hogy egyenesen biznának meg egy csekély tagokból álló választmányt, melynek ntasítás adatik, hogy ám keressen vállalkozókat, kik az építést magukra vállalják. És így a 3, 4, 5 percentnél megmaradnék, és ez volna talán azon lényeges észrevétel, melyet a tek. RR. izenetére tennék; de még ehhez azt csatolnám, a mi a mélt. Fő-RR. első izenetében szinte megpendített volt, t. i. hogy, ha vállalkozók nem találkoznának, tegyen javaslatot az országos választmány, hogy ezen vállalatot a status költségén mikép lehetne végbevenni? Mi volna a dolognak kifejtése, ha ezen tárgy ő felsége elibe terjesztetnék? Ő Felsége vagy megegyezne abban, hogy az országos választmány vállalkozókat keressen, vagy pedig, ha ő Felsége azon pontok szerint, melyekben még meg kellene egyezni, status költségén kívánná az építést elvállalni. Könnyű lenne a kormánynak mondani: »Magyar nemzet! ti, kik a tengerpartot az országgal össze akarjátok kötni, — ezt csak dicsérni tudom, — ne keressetek vállalkozókat, előállok én, és status költségén fogom építeni ezen vasutat.« — Azt tartom, hogy ha ily fővonásoknál maradunk, a részleteket mellőzve, ezélt fogunk érni. Midőn egy részt azt reménylem, és Istenben bizom, és azon főkormányemberekben, kikhez bizodalman tántoríthatlan, kiket az Isten éltesen! más

részt megvallom, hogy a sokféle részletekkel most nem bibelőd-ném. Ez ezuttal alázatos véleményem.

Utána nyomban szót emelt Kiss Pál, mint az ügynek állásánál fogva is legmelegebb szószólója.

Széchen és Pálffy József után, mely utóbbi a tett indítványt a leghatározottabban ellenzé, másodszor:

Gróf Széchenyi István: Valljuk meg, hogy egész anyagi kifejlődésünk, mint egyáltalában minden a világon, némileg két part, t. i. Scylla és Charybdis közt forog. Én őszintén kívánom a magyar tengerpartnak utilisatióját, hanem ha mélt. gróf Pálffy József azt hiszi, hogy azt alkotmányos elvek alkotmányos esonkításával akarom megvásárolni, akkor a mélt. gróf nagyon esatlatkozik. Azt mondja a mélt. gróf, hogy ha mi 5 pcentet biztosítunk, vagy ha én ezt adtam volna elő, ezzel siettettem volna a tárgyat. Ha csak arról volna szó, hogy ezen tárgy minél előbb menjen át a t. RR.-hez, akkor legjobb volna conclamálni: »álljunk rá mindenre!« és ekkor tüstént átmehetne a másik terembe; de én úgy vélem, hogy ezen eljárás után vasutunk nem lenne. Én máskép gondolkozom, és azt hiszem, 5 pcent oly nagy summa, melyre ezen táblának többsége egyáltalában állani nem fog, és sokan vannak a mélt. Fő-RR. között, kikhez én is tartozom, kik a 18 milliónak 3 pcentteli garantírozásánál drágábban megvásárolni nem kívánják. Én őszintén kimondom, hogy ha a 3 pcent garantírozás mellett fel nem állhat ezen ügy, magamagától mutatkozik, hogy ez oly természetlen vállalat, melynek csak üvegházi kifejlődése lehet. Sokan vannak, kik oly szerelmesek alkotmányos elvekbe, hogy már azzal is jól laknak; ezek természetesen könnyen elérhetik céljokat; de ha eszem szerint megy a dolog, részemről ezzel nem levén megelégedve, t. i. alkotmányos elveknek kimondásával, fogadni mernék, hogy a tengerpartot össze fogjuk kötni Magyarországgal. De, mint most látjuk a dolgot, nem csak ki fogunk fogyni az időből itt, de megakad még más szirtekben is a dolog, mit előre látok. Mi az én előadásom lényege? Ha igaz, hogy nagy események — és ez oly axioma, melyet lehetetlen eléggé fontolóra nem venni — mindig még szoktak öletni és megsemmisíttetni részletek által: ugy kér-

dém a mostani kérdésre vonatkozólag: mi a főszmjé a törvényhozásnak? Az: hogy a tengerpartot az országgal összekösse: és e végből ad vires 18 millió pfrt, egy vállalkozó társaságnak a 3, 4, 5 pcentet garantirozza s ezzel az óhajtott kéjelmeket és hasznót, t. i. a közlekedést, az országnak megvásárolja. Már most a kivitelre nézve mit tegyen a törvényhozás? azt in publico, vagy ennyi ember között taglalni nem lehet; mert ezen pontokban vannak oly dolgok, melyekre nézve a legelső technicus, ha egy évig vizsgálná is a localitásokat, még sem merné vélekedését kimondani, és melyen a t. RR. — minden sértés nélkül legyen mondva — cavalièrement galopban hajtának keresztül. Mit mond, kérdem, a nemzet? Azt mondja, hogy mi egy választmányt küldünk ki, s ennek azt mondjuk: ime itt az utasítás, keressetek embert, ki ezen vállalatot felvállalja; ha pedig emhert nem fogtok találni, — és ez nem az én véleményem, hanem a t. RR. első izenetében van — mondom: ha embert nem fogtok találni, tegyetek javaslatot, hogy mikép lehet a dolgot mégis életbe léptetni: mert a nemzet életbe akarja léptetni a tengerparti összeköttetést, s felteszi, hogy vállalkozót fog találni a választmány. A mélt. gróf azt mondja, én azt állítom, hogy nem fog találni; nem állítom, meglehet, fog találni, a 3. 4. 5 pcent sok; de »en cas que,« ha nem talál mégis vállalkozót, mit fog tenni ezen szerencsétlen választmány? Azt fogja három év múlva jelenteni: ime itt van a jelentésünk a nemzet lábai elibe terjesztve, de az egészből nem lett semmi! Én, ki ily dologban nem szeretem a phrasisokat, de szeretném, hogy ennyi discussio után legyen valami a dologból, azt mondom, hogy ezen választmánynak azt adjuk utasításba, hogy tegye magát összeköttetésbe a kormányval, és lássa, hogy a dolgot mikép lehet végbevitni. Már természet szerint a mélt. gróf azt mondja: »status költségén!« s föl tudom fogni a m. grófnak ezen féltékenységét, hogy itt azonnal összeütközésbe jő a kormányval. De épen az előbb mondtam, hogy itt volna már az ideje, hogy tisztába jöjünk magunkkal. Itt ezen fiumei utra nézve — talán kellemetlen, hogy kimondom, de magunk között vagyunk (kaczaj) — ismerjük el, ha a kormány nem akarja, hogy legyen belőle valami, annyi módja van

megakadályoztatni a dolgot, hogy még az odium sem fog a kormányra háríttatni; és lehet 5 peentet biztosítani, s akármit tenni, de ha nem akarja a kormány, hogy létesüljön a fiumei vasut. nem lesz belőle semmi. S miért? azt mondják sokan: ha ha! csak a nemzet álljon jól, akkor Angliából fognak a külföldi tőzsérek ide jönni. és majd lesz pénz?« Ez discursusnak szép; de ha ad fractionen panis jön, ezen külföldi emberek azt kérdik, »a bécsi tőzsérek mit mondanak hozzá, a kik oly közel laknak Golcondához, t. i. Magyarországhoz, hol az arany terem? (Kaezaj.) A bécsi tőzsérek pedig azt fogják kérdeni: »mit mond ehhez a kormány?« És így méltóztassanak a dolgot úgy felvenni, hogy ha mi negéddel azt mondjuk, hogy a fiumei vasutat a kormánynak daczára és annak ellenzése mellett akarjuk létrehozni, méltóztassanak elhinni: »vana sine viribus ira!« szép demonstratio lesz, de hogy a haza összeköttetésbe jőjön a tengerparttal, én becsületszavamat adom, az így soha nem fog megtörténni. Hogy ha czélt akarunk érni — meglehet, hogy sokan rossz logicának tartják — kéressék meg ő Felségét a vállalatnak végbevételére, és ha ő Felsége nem akarja végbevenni a dolgot, akkor keressünk vállalkozót. Mi számos aberratióink között abban is vagyunk, hogy Bécsben nagy komoly képekkel plánumokat koholnak, hogy a magyar vasutat lábairól mikép verjék le. Hisz Finne is egy kikötője a nagy birodalomnak! s bizonyosan, technikai tekintetből, vegyük csak elő a mappát, ha jó közlekedés megy oda, az oly hely fog lenni, melynek szép jövődjé lesz; s így nem látom annak okát, hogy miért irtózunk? Én közlekedést akarok, és még egyszer öszpontosítom beszédemet, hogy mondjuk ki a t. RR.-nek, hogy akarjuk a dolgot, és hogy egy országos választmányt, minél kevesebb tagokból állót kívánunk kiküldeni; mert ez oly dolog, melyről azt lehet mondani, hogy a sok bába között elvész a gyermek. Midőn executióról van a szó, exequens emberre van szükség; és így keressen ily kevés tagokból álló választmány vállalkozót, és ha talál — bravo, bravissimo! s megkezdte munkáját: ha pedig nem talál, akkor egyenesen tegye magát összeköttetésbe a kormánynyal; s meglehet, hogy a kormány azt fogja mondani: »Fiaim! az ország anyagi kifejlődését tökélete-

sen méltánylom, és örülök, hogy ily dologban önként kezet foghatok és vállat vehetek; nem kell vállalkozó. én magam fogom teljesíteni ezen ügyet, úgy, hogy alkotmányos elvekben esorbát ne szenvedjete! « Ez kölesönös tractatustól függ. Ha ezután nem akarunk menni: úgy részemről, ki felette sanguineus nem vagyok, s minden gyanúsításoknak daczára is a magyar tengerpartnak őszinte barátja vagyok, ki merem mondani: hogy az egészből nem lesz semmi; s ha semmi sem lesz belőle, megmosom kezemet, s nagyon fogom bánni — — de ily módon bizonyosan nem lesz belőle semmi.

Azon felfogásnak, miszerint, ha egy bizonyos százalék biztosítása mellett még magánvállalkozó nem találkozna, maga a vállalat életre valónak ne tartassék, ellentmondott *Teleky László*, mert az ország érdeke kívánhatja azt, habár kevésbbé jövedelmezőnek mutatkoznék is, stb.

A többség már Széchenyi indítványának elfogadását sürgetvén, Teleky újra felállott, s mielőtt szavazás döntené el a kérdést, annak bővebb felvilágosítását követelte.

Erre:

Gr. Széchenyi István: Azt hiszem, oly hangosan és világosan mondtam el a dolgot, hogy igen bánom, hogy még egyszer kénytelen vagyok felszólalni. Nem tudom, hogy gr. Pálffy József ur mikor talált bennem oly symptomákat, miszerint én az alkotmányos elveket kockáztatni akarnám? Ezt nem tenném, olyan tárgyra nézve sem, melybe szerelmes vagyok: mennyivel kevésbbé tenném tehát a fiumei tárgyra nézve, melybe, mint többször mondtam, szerelmes nem vagyok! Nem akarnám az országnak minden hozzászólása nélkül egyenesen átengedni a dolgot a kormánynak, mert előttem szent azon elv: »nihil de nobis, sine nobis«; — de úgy tapasztalom, hogy sokan azt hiszik, hogy őszintén nem kívánom a dolgot. Méltóztassanak megengedni! nem is érzem magamat jól, azért hosszabban nem is akarok szólani, hanem röviden csak azt mondom, hogy nagy események, kivált oly időszakban, hol lehetetlen a részletekbe alaposan bocsátkozni, részletek által szenvednek leginkább hajótörést. Mondom, a fiumei dolgot őszintén kívánom és azért szükséges,

hogy egyenesen szólítsuk fel a tek. RR.-et, megmondván nekik, hogy mi is kívánjuk ezen tárgynak létesítését, és hogy az időből ki ne fogyjunk, lépünk egyességre, mely ebből áll: küldjünk ki minél kevesebb tagokból álló választmányt, s annak egy utasítást adjunk, melyben meg fogunk egyezni. Én csak azt az egyet mondtam előlegesen, hogy 5 pcent biztosítására nem állok rá, mit a m. gróf ur — szavaimat fel nem fogva — másképp magyarázott; mert azt mondá, mintha állítottam volna, hogy ezen vasut nem érdemli azon nagy percenteket. Ezt nem mondtam, hanem azt igen, hogy oly vállalatban, mely 3 percentnek biztosítása nélkül fel nem állhat, nem létezik azon kifejthetési képesség; mert én legalább azt hiszem, hogy pro hic et nunc ad vires 18 milliónak 3 pcent biztosításánál drágábban ezen imaginarius nagy kincset megvásárolni nem akarnám. De visszamegyek indítványomra, miszerint felszólítani kívánnám a t. KK.-at és RR.-t, hogy küldjenek ki egy kevés tagból álló bizottmányt az itt megállapítandó utasítás mellet, és lássa a bizottmány, talál-e vállalkozót? és »en cas que,« ha nem talál, tegye magát érintkezésbe a kormánynyal, és azon hatalommal, melyet zsebiben fog hordani, lépjen egyezkedésre, hogy a dologból legyen valami. Én azt sem bánom, ha — mint első izenetőkben mondák a t. RR. — ezen bizottmány a jövő országgyűlésre jelentést fog tenni, habár ezen három évet sem szeretném minden haszon nélkül lepergetetni, mert nem vagyok in ultima analysi a sok szónak barátja.

Nyomban hozzá csatlakozott gr. Batthyányi Lajos, s a nádor ez értelemben mondá ki a többséget.

Pálffy és Teleki azonban s többen ezzel nem tekintvén még a dolgot befejezettnek, újra felszólalt:

Gr. Széchenyi István: Részemről nem szeretném, hogy a dolog elsietessék, hanem azt kívánám, hogy komoly vizsgálat alá vegyünk; de az idő rövid, és miután az országos választmányt ki akarjuk küldeni, és annak utasítást kell készíteni, azt hiszem, hogy nem lehet mást tenni, mint a törvényjavaslatot pontonként elővenni. Azonban ma reggel propria industria valamit igyekeztem feltenni e tekintetben, és becsánatot kérek! de úgy tartom a dolog sürgetősége tekintetéből a szoros formától eltérhetünk

volna, mert ezen törvényjavaslat oly igen hosszú és szövevényes, miként bizonyos, hogy ha azt mi in pleno elővesszük, felét sem végezhetjük el, mert egynek is másnak is lesz scrupulusa, és mint látom, sokan szeretünk főzni egy meglehetősen rossz levest. Azért, ha Nádor ő Fensége megengedné, egy-két ember közöttünk a dolgot kombinálhatná, és a holnapi ülésre javaslatot hozhatna, különben Tamás vagyok hogy czélt érhessünk. Ha ő cs. kir. Fensége egy-két tagból álló kis választmányt kinevezve, azt tartom, éjjel is készek volnánk dolgozni. Egyébiránt, ha parancsolják a mélt. Fő-RR., hogy vegyük fel a törvényjavaslatot most, ám legyen!

E felett új vita támad, melynek végén a nádor Széchenyi javaslatához képest mondá ki a végzést.

E nap eredményével Széchenyi mindazonáltal nem volt megelégedve. Ich machte à peu-près fiasco, jegyzi naplójába. A kormány félbizodalma nem elégíthető ki. Apponyi megsugá neki, hogy a kir. resolútiókat már ő csinálja; de az országgyűlés berekesztése, úgy szólván re infecta, Széchenyit compromittálta s vérig bosszantotta, míg az adózás minden nemének nyílt vagy titkos ellenesei, kárörömmel voltak eltelve.

November 8-án a vukovár-fiumei vasut iránti izenet hitelesítésekor, Majláth országbíró azon megjegyzésére, hogy az országos választmány, ha vállalkozó nem találkozik, a kormánynál próbáljon lépést tenni, s csak ha ez sem sikerülne, tegyen valami más javaslatot,

Gr. Széchenyi István: Ha megmarad, az idő gazdálkodása miatt nem akarok egy szót is szólani a dologhoz; hanem mégis magam igazolása végett szükségesnek tartom érinteni: hogy az én javaslatom, mi az egészről illeti, ennek nyomán történt; mi a részleteket illeti azonban, az nem vélekedésem szerint ment, így én az evictiót arra nézve, mikép fog fejlődni a dolog, magamra nem vehetem.

Aztán ismét az országos alapnak a megajánlandó sommát illető része kerülván napirendre, gróf Nádasdy Leopold után,

Gr. Széchenyi István: Tegnap bátor voltam azt mondani: hogy ha most, miután néhány nap alatt is, végre annyira fejledezett az ügy, berekesztetnék az országgyűlés, azon bizodalmon, melylyel részemről viseltetem a kormány iránt, egy igen nagy csorba ejtetnék. Azt gondolom, hogy a kormánynak egy hozzá intézett akárminő felírásra némi nehézsége volna a felelet adásban, és aztán, ha ilykép úgy szólván kisuranni s egyenesen felelni nem akarna, az oly gyengeséget árulna el, mely, még egyszer mondom, azon bizodalmat, melylyel iránta viseltetem, tetemesen megzsibbasztaná. Sokan megmondták, hogy most, miután azon főkérdés, mely a kormányt mindig úgy szólván némi kellemetlen állásba teszi, az adó kérdése, keresztülment, meglássuk, hogy vége lesz az országgyűlésnek, és hogy mind az, mit reménylünk, minnek végleges befejezésétől annyit vártunk, meg lesz hiusítva. Részemről én igen-igen örvendek, hogy éppen most ilyen állásban vagyunk; mert én a kormányt valamire kényszeríteni soha sem szeretem. Most van ideje, hogy a kormány minden kényszerítés és kellemetlen állás nélkül megmutathatja loyaltását az ország iránt. Azonban még egyszer ismétlem, reménylem is, hogy elég időt nyerünk mindennek elintézésére, mi most tárgyalatott, és egy pár nap alatt a befejezés stádiumáig fejlődött, de más részről azt is mondám, hogy ha azt akarjuk, hogy végleges eredményt nyerjünk. lehetetlen, hogy mindenki magában azt ne mondja, hogy minden akadékoság, szerencsétlen ujhuzás e pillanatban meghiusítaná azt, mit várunk. Mert ha egy részről kívánok időt, más részről indiscret kíváнатomat annyira kiterjeszteni nem akarom, hogy az országgyűlés meg hosszabbítassék még csak egy perczezel is, ha nem szükséges. Néhány nap előtt egy meglehetős tekintély azt mondá, hogy ha a főrendi tábla azon summára nem fog hajolni, melyet a t. RR. előadnak, úgy nem lesz az egészből semmi. Erre azt feleltem: Ám hát ne legyen! mert, mint minap is mondám, sunt certi denique fines! Hogy ha azon közösség elve, és az, mit a nemzet

felelősségnek nevez, és régóta már kebelében hord, de elérni soha nem tudott, ha, mondom, mind az most a summában való meg nem egyezés miatt kidobatik az alkotmányos hajóból, melybe azt végkép be kellene tenni, akkor egyenesen kezemet mosom és ezen országnak s egyáltalában ezen népnek jövődjéről kétségbeesem. Ugy gondolom, hogy ezen pillanatban egész őszinteséggel eljárunk és beszélnünk tán nem bűn; tudom, hogy egy idő óta a tekint. KK.-nál és RR.-nél ezen tábla néhány tag által a lehető legkellemetlenebbül korbácsoltatik, de még jelen is voltam, hol e tábla egyes tagjai nem megnevezve ugyan, de ráismerhetőleg leírva, a lehető leggyűlöletesebb pelengér istápjára állíttatának. Én ezen tacticát jónak nem ismerem, melyre akkor, hogy ha mint valami nagy hatalom ijeszthetne, meglehet hogy magam is tán hajolni fognék, de »*vana sine viribus ira!*« Mondhatom, hogy minden jobb emberben egy ilyféle flagellatio inkább kellemetlen visszaható érzést és mindent inkább szül, mint engedékenységet, vagy engesztelékeny érzést. Ezt nem azért hozám elő, hogy tán itt a kölcsönt hasouló viszonzással fizessük meg; én inkább üdvözlöm a tek. RR.-et, hogy magukat mint lelketlen portékákat vontatóba nem engedték vitetni, hanem magasabb szenpontból kiindulván nem hajoltak, de nem ám azért, hogy makaesságból vagy nem tudom mi okból ellentállás által a dolgot megsemmisítsék; sőt ugy látom valami egyességnek csiráját és alapját a viszonzizenetben is megállapították; s mondom: üdvözlöm a t. KK.-at és RR.-et ezen napon, hol magasabb felfogásnak engedtek, és a helyett, hogy én a t. KK.-at és RR.-et akármi erőltetés által arra akarnám bírni, hogy álljanak hozzánk, ime esedezem, s kérem a hazának szent nevében és annak jövődjére nézve: ezen pillanatot ne hagyjuk elsurranni! Nem akarom festeni, hogy mi felelőség van összekötve azzal, hogy ha most az országgyűlés végén, hol sok időt kérni és követelni indiscretio volna, mint más részről némi időt nem engedni a lehető legnagyobb politicalai vétek, akadémikodással a dolgot meghiusítanók. Mondom: kérem a t. RR.-et, hogy itt azon summára álljanak, melyet a mélt. Fő-RR. első alkalommal is előadtak. Sokszor mondjuk: »vásároljuk meg az elveket, a pénz semmi.« és ez igaz

is: mert csak a vállvetés és kézfogás fogja ezen hazának jövőjét megállapítani és nem a lelketlen pénz, és azért ismétlem: kérjük a t. KK.-at és RR.-et, szólítsuk fel hazafiérzéssel, hogy állanának most ezen egy millióra. Magamat ámitgatásokban nem engedem ringattatni: az igaz, hatszor nagyobb summa kellene annál, melyet eddig adtunk; de fizetéshez nem szoktunk, sok embernek, ki rendetlenül sáfárkodott vagyonával, családi viszonyaival rendben nincs, és némileg magához kell jőnie; sok érdekek vannak, melyeket kivált magyarság tekintetéből kimélni kötelességünk, és akárhogy akarjuk csürni csavarni a dolgot, bizonyos az, hogy reactiót semmi sem szülend inkább, mint az a mi fáj; és mi fáj leginkább? a fizetés, mert pénzünk nincsen. Ha jó rendben volnánk, más volna; de vegyük az ország legtehetsbjének financiaális állását, és igazolva fogjuk látni állításmat: azért mégegyszer mondom, hogy ha azt akarjuk, hogy ezen országgyűlésnek oly eredménye legyen, melyet felfogásom szerint a legkésőbb maradék is áldani fog, és ha nem csak azt akarjuk, hogy csak menjünk már haza, mert akkor sokkal kellemetesebb — tisztelet, becsület, de igazság is! — inkább ma innen eltávozni mint holnap; — de ha azt akarjuk, hogy oly megnyugvással menjünk haza, hogy mindenki lássa működésünknek sikerét, szólítsuk fel egyes akarattal a t. KK.-at és RR.-et, hogy ha lehetséges a m. f. ö.-RR.-kel e részben egyesülni méltóztassanak. Itt egyességről, kellő időbeni egyességről, van szó; mert itt az időtől igen sok függ, és az, mi még ma bizonyosan arany következeket fog szülni, már holnap kicsuszik kezünkől. Ez őszinte alázatos vélekedésem. (»Éljen!«)

Utánna Batthyányi kissé lelohasztja a szerinte nem érdemlett dicséreteket; Zichy Ödön pedig előre magasztalja a kormányt, hogy ily »kicsikart« javaslathoz nem fog hozzájárulni. Pálffy viszont kicsinylőleg nyilatkozik a Rendeokról.

Nádor az egy millió mellett kimondva a többséget, nem hagyhatja megjegyzés nélkül Széchenyi némely mondásait. Tekintve a kérdés rendkívüli fontosságát, midőn a nemesség egyik legsarkalatosb kiváltságáról készül lemondani stb. nem látja

idején lenni a kormány iránti bizalmatlanság nyilvánításait.
(A baloldaltól: Éljen!)

Emnek folytán:

Gróf Széchenyi István: Boesánatot kérek, hanem kivált a tegnapi ülésben oly nagy zajongás volt, és most is, hogy talán szavaim nem jól értettek. Kegyelmes herczeg! méltóztassék elhinni, hogy ha valaki, minden népszerűségének eljátszásával daczolva, szembe mert szállani a közvéleménnyel, én voltam az, ki első kitűzte azon zászlót, miszerint a kormány és kivált főemberei teljes bizalmat érdemelnek, nem határnélkülit ugyan, hanem annyit, mennyi bizalommal alkotmányos ember kormány irányában csak viseltethetik. Én sem a tegnapi, sem mai ülésben nem azt mondtam, hogy én a kormány iránt bizalmamat elvesztettem, hanem abban központosítám uézteimet, hogy miután ő Felsége — és mondhatom, a lehető legnagyobb tisztelettel és hódolattal nevezem ő Felségének nevét — bennünket többször intett, hogy szaporábban dolgozzunk, végezzünk, — mit igen méltányolni tudok, — és hálás érzettel fogadom, hogy ő Felsége annyi időt is engedett (!) tanácskozásainkra; s ha most meg annyi idő sem engedtetik, hogy az, miben a két tábla megegyezni fog, felmeheessen, akkor fogna, megvallom, bizonynyal a kormány iránti bizalmam csökkenni, vagy tán egészen is megszűnni. Egyébiránt oly kis töredéknek, oly féregnek, mint én vagyok, bizalma vagy bizalmatlansága nagy hatással semmi esetre nem lehet a kormányra (?!); de annyi férfias szilárdságom van, hogy bizodalmat nekem nem parancsolhat senki! — Én őszinte tisztelettel viseltetem kegyelmes Elnökünk iránt, és én is fel tudom fogni, hogy ez oly tárgy, melyet elhamarkodni, és szaporán elvégezni nem lehet, és azt hiszem, hogy mind az, mit ő cs. kir Fensége mondott, a kormány feleletébe tökéletesen bele illenék: de előadásommal csak oda szoritkozom, hogy egy kormánynak, akár mily kellemetlen helyzetben legyen, annyi erejének kell lenni, hogy ha az, mi fölterjesztetik, neki nem tetszik, arra egyenesen kimondja a »nem«-et. Egyébiránt ha a két tábla e kérdésben rövid idő alatt nem egyez meg, — mert in infinitum ez országgyűlést, mely úgy is untig sokáig tart, prolongálni nem lehet, --

a hiba bennünk lesz, és akkor a bizalmat úgy magunk iránt mint a kormány iránt egyaránt vesztettem el. Én csak annyi időt akarok, hogy ezen tárgynak felterjesztése lehetséges legyen, és reá ilyen vagy amolyan királyi válasz jöhessen. És ezen értelemben és szellemben szólottam én, és sajnálom ha valaki azt hiszi, hogy nekem a kormányhoz, mely mellett a dicséretet csak tegnap is nyilván kimondám, bizalmam nincs. Most is azt mondom: adja Isten, hogy a kormánynak némely jeles emberei, kiknek loyálisát ismerem, még sokáig hazánk boldogítására éljenek! A kormány iránti bizalmam csak akkor szünnék meg, hogyha tévedés vagy véletlen, vagy Isten tudja, mi okból? nekünk ezen tárgynak felterjesztésére elég idő nem engedtetnék, vagy ha arra, mit felterjesztettünk semmi felelet nem jönne; — ezt azonban nem supponálhatom igen tisztelt kormányunkról.

A nádor ismételt békítő figyelmeztetése után gr. Andrássy György a leendő igazgató feleletre vonatása jogát a főrendi ház részére is igénybe veszi. Pálffy pedig úgy találja, hogy az egérfeletti gondoskodást a macskára akarják bízni, s hogy a Rendek e kérdésben remorquiroztatnak stb.

Utánna:

Gr. Széchenyi István: Midőn ismételve alázatosan kérném, hogy ezen dolgot végeznők be valami módon, személyemre nézve csak azon egyet vagyok bátor kiemelni: hogy épen azon pillanatban, midőn ő cs. k. Főherczegsége, kinnek intését, ha valaha és valaki, bizonyosan én a legnagyobb méltánylattal szoktam fogadni, — mondom: midőn ő Főherczegsége talán igazsággal azt mondá, hogy még talán egy kissé kora a kormány ellen bizalmatlanságot jelenteni ki, gr Pálffy József ur viszont azt állítja, hogy nekem a kormány iránt határtalan bizodalmam van. E tekintetben mondhatom, hogy két szék közt pad alatt vagyok! (Tetszés).

Az alsóház kezdeményezési jogának némi ovatos érintései után a nádor a rendi izenet értelmében mondá ki a többséget.

November 9-én. Rendi izenet a központi vasut iránt.

Gr. Széchenyi István: Az igen tisztelt koronaőr ő méltóságának indítványát nem tudom felfogni; igaz fel tudom azt fogni, hogy m. gr. Zichy Ottó ur oly javaslatot tesz, hogy egy tárgy terjesztessék ő Felsége elibe, mely iránt még megegyezés nincs, — de csudálom, hogy m. b. Vay Miklós ur ily vélekedésben lehet. Ő mltga ugyan azt mondá, hogy nagy különbség forog itt fen, mert ő nem azt kívánja, hogy oly tárgy terjesztessék fel, mely iránt a két tábla még nem egyezett meg, hanem csupán azt kívánja felterjeszteni, mit a középponti vasuti választmány javasol; — de miután ezen választmány tagjai nem kívánnak egyebet, mint oly valaminek felterjesztését, mi még egyességre nem jutott a két tábla közt, a mltgos ur más szavakkal épen csak azt mondá, mi javaslata ellen ellenvetésül felhozott. Én az országnak javát szintén oly őszintén hordom keblemben, mint m. gr. Esterházy József ur, — de »jusque'à un certain point!« azt igazságtalansággal megvásárlani nem akarom. Ha egy társaság, mely kevéssel ezelőtt nagy gyűlésében azzal vigasztalta részvényeseit, hogy egy társaság sem kapott oly kedvező szerződést, még két percentnyi biztosítással sem elégszik meg, hanem még azt kívánja, hogy az ország egy nagy részében tiltassék el vaspályának építése, azon ürügy alatt hogy ez valami párvonal volna, — ezzel bizony a maga iránti bizalmat esökkenti. Ab amicis nonnisi justa petenda: azért, mint előbb ugy most is a jobbparti vasutnak igazságtalan eltiltásához nem járulok.

A helyi érdekek némi mérkőzése után, mialatt Perényi ugocsai főispán mondása szerint a Duna nagyon neki iramlott a Tiszának, — a főrendek megmaradtak előbbi végzésük mellett.

November 10-én. 3-ik rendi izenet az ország közszükségei iránti orsz. választmány jelentésére nézve.

E tárgyat a Hitelintézet előzte meg, mely feletti érdekes eszmecserében Széchenyi nem vett részt

A napirendre kerülő választmányi jelentést az országbíró előbb köziratra kívánta bocsáttatni. Erre

Gróf Széchenyi István: Ha arról volna szó, hogy most

ezen izenethez hozzá szóljunk: én azt, mit országbiró ő múltga méltóztatott előadni, tökéletesen osztanám: de csekély előadásom nem fog épen ezen izenetre vonatkozni, és azért szabad legyen nekem némelyeket e tárgyban elősorolni. Nem akarom én itt azt szőnyegre hozni, hogy ezen egész tárgynak eddigi kifejlődéséhez mennyit contribuáltam, és hogy én az atya és anyának szerepét viselem e tárgyban mely, mint látom, alkalmasint úgy, mint egykor Mózes a kosárban, nádnak fog indulni; de miután többen ezt mondták, hogy én mint nagy nemzeti mystificator, vagy mint máskor mondják, mint egy locomotiv, mely mindent magával ragad, úgy jártam volna el ezen tárgyban, a mélt. Fő-RR. meg fogják engedni, hogy e tekintetben őszintén némi nézeteimet előadjam. A magyar nemzet kifejlődésében egyet tapasztaltam, és noha nem vagyok az évrajzokban, kivált a nemzet évrajzaiban olyan jártas, hogy a törtéeteknek éveit is meg tudnám mindig mondani, de mégis azt tapasztaltam, hogy ezen nemzet mindannyiszor, ha akármilyen módon okkal, vagy ok nélkül ingereltetik, a helyett, hogy ez az illető egyéneknek, úgy szólván, intésül szolgálja arra, hogy kezet fogjanak, épen akkor, — és ezt nem csak most az országgyűlés végén, hanem a magyar évrajzok hosszú során végig látjuk, — mindig a maga kebelében egymás ellen szokott dűlni, és e tekintetben emlékeztet nemzetünk azon egyénre, ki gyengeségét érezvén, mikor hazament, feleségét maltraitérozta. Én ezen tacticát és politikát soha jónak nem tarthatom, s e tekintetben egészen másképp gongolkozom, és minél inkább borong az ég Magyarország felett, annyi-
val inkább iparkodom hideg vérrel itélni a dolgokról és annyi-
val inkább megszűnik bennem minden antipathia: én akkor inkább engesztelést érzek magamban, és szeretnék kibékülni minden ellenimmal. Azt gondolom, hogy az, mit a főrendi tábla e részben a tek. RR.-hez átküldött, két nagy elvet rejt magában, t. i. a közös teherviselésnek és a felelősségnek elvét és megállapítását, mit minden alkotmányos ember kíván; és megvallom, igen-igen meglepetve érzem magamat, hogy a t. RR.-től, kik nekem szemrehányják, hogy, mint minap is mondtam, elv után nem nézek és akkor is midőn ezt felhoztam, azt mondtam: hogy megfogjuk

látni, ki inkább kész elveket megvásárolni, most azt tapasztalom, hogy a t. RR. itt csak anyagi dologért vinak, t. i. magasabb summát követelnek. Vagy tán egy harmadik elvet is, mint első felolvasásból észrevehettem, kívánnak megállapítani? Részemről az országgyűlés ezen stadiumában magam is kezdek félni, hogy ki fogyunk az időből: de mind a mellett azt hiszem, hogy éppen oly pillanatban, és mondhatom, régi tapasztalásból szólok, mint régi katona, hogy éppen akkor, midőn a legnagyobb rész csügged, desperál és panicus ijedség látszik uralkodni, akkor azt érzem, hogy legnagyobb szilárdságot fejték ki magamban, és éppen akkor vagyok legkészebb a küzdésre, midőn mások desperálnak. És azt is a magyar nemzet évrájaiból tanultam, hogy fellobbanásra valami nagy paroxismusra nemzetünk nagyon hajlandó, de hideg kitűrni-tudással éppen a veszély órájában, midőn összebonnyolódik minden, magasabb szempontból a dolgot nem tekinti, s a legtöbb ember az országban ilyenkor csupán szenvedelmeknek ad helyet. Az igaz, hogy én fáradoztam ezen dologban, és ha mystificatornak neveztetem, vagy locomotivval hasonlítottam össze, akarattal akaratlanul nem lehet reám nézve ennél jobbat kigondolni; de e tekintetben, ne csaljuk magunkat, úgy látom, hogy hatáskörömről nézve szegény személyem egészen parsyzáltatik. A magyarnak egy kvalitása van: magát vezettetni nem engedi. Itt mindenki vezér akar lenni; és ha valakit depopularizálni akarunk, azt mondjuk: titeket ezen ember mystificál, mint locomotiv vezet; vagy: ez az ember mégis valami összeköttetésben áll a kormányval stb. stb. Ilyes dolgok azt teszik, hogy paralyzáltatik az ember, és két székek között földre esik. Azt hiszem, mint már többször mondtam, nagy események el szoktak merülni, és hajótörést szenvednek e részletek miatt. Most még többet mondok: el szoktak merülni, mikor villongás között vannak a honfiak, és egymást nem értik. Valljuk meg kevés egyéneket kivéve, — és magam is ben vagyok ezen örvényben, — most egy political paroxismusban vagyunk. Az ember szól egyikhez másikhoz, okos embert lehetetlen, hogy ne kapacitáljon: de csak akkor értjük meg egymást, ha a paroxismusnak vége lesz, és akkor másképp fogjuk látni a dolgot. Mig nem szok-

tunk a haladáshoz s a pangásnak emberei voltunk, sokszor hasonlítottam a politikai eljárást sakkjátékhoz; de úgy hiszem, jelen bonyolódalmaink között most inkább szerencsejátékhoz hasonlíthatom, mert úgy látom, hogy bárkánk, mely immár haladásnak indult, ha Isten nem segít, kikötőbe nem fog eljutni. Két elv rejlik ezen kérdésben, melyet két kézzel kellett volna megragadnunk, és mi elszalasztottuk; s miért? formalitások miatt; azért, mert tán jóízűn esett a főtáblát sujtani. Ugy hiszem, ha majd kialusszuk magunkat, azt fogjuk mondani, kár volt ezen pillanatot elsurranni engedni, s részemről azt hiszem, hogy még ezen pillanatban is lehet valami belőle, és meg vagyok győződve, ehhez nem kell több, mint jóakarat, és nem más, mint ezen jelszó: »Istenért! mi, kik magyarok vagyunk, egymást e pillanatban ne üldözzük, számunk kevés, hibája mindenkinek ugyan van, de a legnagyobb az, hogy egyik a másiknak csak hibáját látja, fogjunk kezét, különben állásunk és bonyolódalmainknál fogva lehetetlen, hogy bárkánk portusba jőjjön!« — Ez vélekedésem e tárgyban. De már most azt mondom, hogy politikai lázban vagyunk, és ez által, megvallom, senkit bántani nem akartam, sőt akármi különöznek látszassék ezen állítás, én, ki jó vagy rossz, de veteránusa vagyok a magyar politikusoknak, ha visszaemlékezem az időre, midőn a magyar nemzetnek semmije sem volt, de még paroxismusa sem, azt állítom, hogy ezen mostani időt mégis jobban szeretem, mert paroxismus egészségre vezethet, de marasmusba sülyedt nemzetről soha sem lesz semmi! Szeretném tehát, hogy ezen időt ne engedjük elsurranni; de ha nem lesz ebből semmi, nem merülök bába, hanem azt mondom: *qui, perdidit numerum incipiat iterum.*» Mindenre el vagyok készülve. Búsulni fogok ugyan, miért? mert hideg felfogással látom, hogy csudáknak lehetne megvetni alapját; de ha mások máskép gondolkodnak, és ha a felelőséget magukra veszik, ám lássák ők! e tekintetben kezemet mosom. Én most reeriminatióknak helyét nem látom: most van ideje, hogy egy vér, egy név, a mennyire lehet, ily főkérdésekben egyesítsen, s ha már harmóniában nem tudunk lenni, ám verekedjünk ismét ezután; de midőn borong felettünk az ég, legyen jelszava a magyarnak,

mely, fájdalom! soha nem volt: »egyesüljünk és tegyük le az antipathiát, sympathiát, szóval a szenvedelmeket!« Azért a t. RR. ezen izenetére minden további elvek feletti vitatkozásoknak mellőztével azon viszon izenetet küldjük: hogy a hazának szent nevéért vegyék fel a tárgyat még egyszer, és álljanak ahhoz, mit a m. Fő-RR. sok munka után és tiszta szándékból terveztek. — Ez alázatos kérésem és tanácsom.

Többek hozzászólása után másodszor:

Gróf Széchenyi István: Most minden, mit időt rabol, minden akadály, úgy szólva, politikai bűn. És talán ezen bűnnek én vagyok legfőbb szerzője; erőltetni nem kívánok semmit, de azon szilárdságot, melylyel valaki nézeteit keresztül akarja vinni, és mely becsületes szándékból ered, ne vegye seuki erőltetésnek. Országbiró ő nagymltgának annyi hatása van reám, hogy mindig, midőn nem vagyok oly szerencsés egy véleményben lenni ő nagymltgával, mindjárt kételkedni kezdek magamon. De ezen pillanatban, megvallom, nem látom azt, hogy itt alkotmányos elvek, vagy egyáltalában elvkérdések veszélyeztetnének akkor, hogy ha a t. RR.-nek barátságosan megizennők, hogy: az idő rövidsége miatt az átküldött izenetet a m. Fő-RR. nem fogják ugyan tanácskozásba venni; mind a mellett az által, mi benne foglaltatik, vagy nem foglaltatik, magukat jövőre kötni és megkötetni nem fogják engedni. Ha az országgyűlésnek jelen stadiumában közíratra akarjuk bocsátani ezen tárgyat, akkor inkább bona fide temessük el mindjárt, s mondjuk ki, hogy ne legyen az egészből semmi. Én az egyenes bánásmódot szeretem, és ha a kormány azt mondja: »ezt nem kívánom, nem akarom,« ez oly beszéd, mely ha, nem is egyez meg vélekedésemmel, legalább respectust szül bennem; hanem ha akkor, midőn az országgyűlésen 18 hónapig vesződünk, azon pillanatban, melyben az ígéret földéhez közelítünk, midőn a kikötőt már már elérjük, előtűnik hirtelen becsapják a kaput, ez minden bizodalhat megcsorbít bennem, még a m. főrendi tábla iránt is. Azért a m. főrendi táblának méltóságával igen egybefehértőnek tartom azon izenetet küldeni a t. RR.-nek, melyet az imént ajánlottam.

Az országbiró ismételten hangsúlyozá, hogy vannak oly

érdekek, melyeket még az időkimélésnek sem lehet feláldozni. stb.

Gr. *Dezseffy Emil* a következő indítványt formulázta: Miután a Főr. a rendi izenetet tanácskozásba vették, a nélkül, hogy az abba fejtegetett elveket legkevésbé magokévé tennék, vagy az azokból vonható következtetéseket elfogadnák, újra felszólítják a R.-ket, hogy a summára nézve velök egyesülni és ekkép a haza anyagi és alkotmányos érdekében segédkezet nyújtani méltóztassanak.

A nádor ezután a szakaszonkénti felolvasást rendelte el.

A rendek azon követelését, miszerint a főrendek valamely ajánlatba hozott összeget se főlebb nem emelhetnek, se le nem szállíthatnak. határozattan visszautasítja gr. *Andrássy György*.

Báró Majthényi Antal is nagyon lanyhának találta a Dezseffy fogalmazását s miután a megajánlott összegnek $\frac{9}{10}$ részét a főrendek fognák fizetni, azoknak hozzászólhatási jogát kétségbevonhatatlannak tartá.

Utána:

Gróf *Széchenyi István*: Ha sikert akarunk, azt mondá gr. Dezseffy Emil, a mennyire lehet, távoznunk kell az elvi kérdések mezejéről, és ebben tökéletes igazságot mondott. Úgyszintén igazsága volt Liptó megye tisztelt főispánjának, ki azt mondá, hogy ha ezen kérdés felett vitatkozni akarunk. ám vivjünk meg, de nem gyenge indokokkal. Azonban nem tudok egyet érteni gr. Péchy Emánuel ő mltgával, ki azt mondá, hogy ha tárgyalás nélkül utasítanók vissza a RR.-hez az izenetet, az arra mutatna, hogy erőtlenek vagyunk; mert itt nem arról van szó, hogy van-e erőnk vagy nincs? hanem az a szempont, hogy időnk nincs. Gyanúsítani nem akarok senkit; de ha úgy szólván Damocles kardja függ fejünk felett, minden halasztás — akarva vagy akaratlanul — veszélybe bonyolítja az ügyet. Annál fogva, mintán gr. Dezseffy Emil egy kis javaslatot felolvasott, én is bátor volnék egyet felolvasni: »Ő cs. kir. Főhercezsége és a m. Fő-RR. tárgyalás alá vevén a t. RR.-nek a pénzügy tárgyában 3-ik izenetét, nem kívánnak ezuttal idő rövidsége miatt az érintett izenetben fenforgó elvek és nézetek bonczolgtatásába ereszkedni; de újra felszólítják a t. RR.-et, sziveskednének a Fő-RR.-nek

második izenetében foglalt nézetekhez járulni.« Itt minden elv-kérdés el van mellőzve, és mikép fogná a jövőkor valami diplomaticus actakép felhasználni a m. főrendi tábla ellen a KK. és RR. izenetét, ha azt ily értelemben küldöttük vissza a RR.-hez? felfogni nem tudom.

A kezdeményezési jog felett mindinkább szótágazván a nézetek, Majláth országbíró következő indítványt tevő: A Fő-RR. az országgyűlésnek ezen végső szakában hozzájok átküldött izenetnek részletes taglalását mellőzván, és kétségtelen alkotmányos jogaikhoz rendíthetetlenül ragaszkodván, s ezen jogukat ezuttal is tetteleg gyakorolni kívánván, a második izenetben mondattakhoz továbbá is ragaszkodnak

Többen a stil ridegsége ellen nyomban felszóllaltak.

Hitelesítéskor:

Gr. Széchenyi István: Igen nehezen esik, hogy ily későn visszaélek a mélt. Fő-RR. béketűrésével; de mégis bátor vagyok azt tenni, mert attól tartok, hogy vagy az idő rövidsége fogja ezen tárgyat veszélyeztetni, vagy pedig az, ha oly formán megy át a tek. KK.-hoz és RR.-hez az izenet, mely ingerültséget okozna. Tisztelt országbíró ő nagyméltósága az imint azt mondá, hogy a magyar nyelv tárgyában kimélő izenet küldessék a t. KK.-hoz és RR.-hez; tegyük azt a jelen esetben is. Valljuk meg, mindnyájan egy kissé felingerült állapotban vagyunk, és hogy ha valaha, most szükséges követni ezen mondást »*fortiter in re et suaviter in verbis.*« Azért ezen szót »rendíthetetlenül« mással felcserélendőnek, ezen kitévelt pedig: »tetteleg« stb. kihagyandónak vélném.

Ezen s több felszóllalások folytán a szöveg enyhítettett, a »tetteleg« szó törültetvén, s a »rendíthetetlen« állhatatossal cseréltetvén fel, stb.

November 11-én a Rendeknek már említett határozata kerülvén napirendre, t. i. a Színház ügye, —

Gróf Széchenyi István: A színház dolgát illetőleg nem kívánok egy szót is a tárgyhoz szólani, hanem miután szerencsém volt itt csekély személyemnek nevét is hallani, mondhatom,

hogy a honpolgároknak, vérrokonimnak bizalma előttem a lehető legnagyobb jutalom, és hogy ha nekem pénzkezelésben, vagy pedig színházi directióban legkisebb tapasztalásom, vagy arra való tulajdonom volna, noha egészen el vagyok foglalva más dolgokkal, és egy idő óta egészségem is felette gyöngye, — a t. KK. és RR. bizalmát elfogadni szerencsémnek tartanám; de ily körülmények közt, midőn a legnagyobb hálámat a t. KK.-nak és RR.-nek ezen kiültetésért kijelentem, egyszersmind a t. KK.-nak és RR.-nek megizentetni kérem: hogy én ezen provinciát semmi esetre elvállalni nem fogom.

A Rendekek ennek folytán a nemzeti színház igazgatójának gr. Ráday Gedeont választották meg.

Ugyan november 11-én 4-ik rendi izenet az orsz. közszükségei fedezése iránt.

Első szólalt fel:

Gróf Széchenyi István: Képzeljük magunkban, hogy egy érdekes tárgy, milyen ezen már megbukott tárgy, — inverse a m. főrendi táblájától ment volna így a t. KK. és RR. táblájához: micsoda élénk beszédek, micsoda imprecatiók és ingerlő szavak s egyáltalában mily Lamennais-féle beszédek tartattak volna! Részemről azt vélem, hogy ezt ezen m. főrendi tábla ne viszonozza. Azt mondom én, ki tán e tárgyban legtöbbet működött: »*requiescat in pace!*« és adja a magyarok Istene, hogy azokért, kik akármi okból, bátran kimondom, ezen politikai bűnt elkövették (Számosan: »Úgy van, úgy van!«) nemzetünk mentője vériünket ne snjtsa! — ne boszulja! — Én az engesztelésnek embere vagyok, fáradtam s fáradni fogok siromig; ha nem használ: ám azt a nagy istenek úgy akarták! De most, noha divattá vált, hogy a t. KK. és RR. a m. főrendi táblát snjtogatják, s alig van itt egy tag, kit úgy szólván, már moslékkal el nem öntöztek: ezt viszonozni nem kívánván, azt mondom: Isten áldja meg őket, és éltesse! mert Isten tudja, hogy ők nem tudják, mit cselekesznek. Amen! (Hoszasan tartó zajos éljenzések és kardesörgetések minden oldalról).

Ez volt Széchenyinek ez izgalmas országgyűlésen utolsó felszóallása. Maga »halottas beszéd«-nek nevezi.

A nádor így mondá ki a végzést: Azt tartom, hogy a ml. Fő-RR. a t. KK. és RR.-nek példáját nem követve, nem akarnak a közlött izenetre oly modorban felelni, minőt megyei közgyűléseinknél, közdolgaink legnagyobb kárára tapasztalunk. Azért az izenetben csak az fog mondatni: hogy a ml. Fő-RR. fájdalmasan látják, hogy a t. KK. és RR. a ml. Fő-RR.-nek a haza javára tett előterjesztésekhez nem járulnak, melyhez a ml. Fő-RR. továbbá is ragaszkodnak.¹⁾

Széchenyi az Adóügy e minden alakban bukását személyes kudarczának nézi, utolsó pillanatig ragaszkodott megmentése reményéhez, s kész volt mindenkivel kezét fogni, csakhogy bármi kis törmelékét megmenthesse. Füstbe ment minden!

Szentkirályit és Fehérváryt e napokban tanúsított magokviseleteért Batthyányi és Teleki által kihivatta. Párbajnak alig lehetett tárgya. A nyert felvilágosítások után csak annyit válaszolt: Manet alta mente repostum!

Nem kevésbbé levertek voltak az ellenzékiek is.

Lobogtatták a Védegylet zászlaját.

Széchenyi ebben hadizenetet látott Ausztria ellen, s szóval-tettel ostromolta azt, mint reformterveinek egygyel több buktatóját.

Hányattatásaira nézve, ismétlések elkerülése végett, első kötetünkre utaljuk olvasóinkat.²⁾

Az elég hosszas országgyűlés eredménye mindössze tizenhárom törvénycikk volt.³⁾

Magunk helyett ama kor egy igen illetékes bírálóját szólaltassuk meg.

»De legyünk igazságosak,« — így ír Fáy András ez ország-

¹⁾ Földi Napló 7. k.

²⁾ Gróf Széchenyi István Napló 462. stb.

³⁾ Ezek: 1. Koronaörök. 2. Magyar nyelv. 3. Vallás dolgában. 4. Birtokekéesség. 5. Hivatalkéesség. 6. Váltó törv. módosításai. 7. Csödtörv. mód; 8. Birói szünidők korlátolása. 9. Közmunka. 10. Folyó homok. 11. Orsz. gyűlési szállások. 12. Orsz. gy. költségei. 13. Hrabovszky alapítvány.

gyűlés eredményeiről értekezve — »s valljuk meg, miként a legközelebbi múlt diétáknak nehezebb feladat juttat osztályul, s azért nehezebb vala állása, mint 1790 óta bármelyiknek. Az ő feladata lón reforminknak az irodalom és vitatkozás terein előkészített azon eszméit, elveit, teendőit tenni által szemlélődés mezejéről a gyakorlat és létesítés mezejére, mik már természetöknél fogva legnehezebb kivitelűek, t. i. az anyagiakat. Ezekre nézve az ezer meg ezer kaszt- és egyedi érdek miatt annyira megszükül nálunk a létesítés tere, hogy csak folytonos surlódás és gáthárítás között mozoghatni rajta nagy nehezen.« — — »Sok idő- és erővesztésbe került, míg a követi táblán, Deák Ferencz hiányozván, a vezérségi tekintélyek, nem minden surlódás nélkül, némileg megállapíttathatának; valamint nem leheté kártékony hatás nélkül az is, hogy Széchenyi István gróf nem bírta jelenleg; sem saját tábláján, sem az alsón azon népszerűséget és rokonszenvet, mely őt megilleti.«

A novemberi pestmegyei gyűlésen Kossuth kikelt Széchenyi ellen, hogy megbuktatta a fumei vasutat. Másrészt arról is vádolták, hogy az Adót ő buktatta meg.

Egy levelet írt 16-án Kossuthnak, s tőle már másnap feleletet kapott. Egy időben Eötvös is felkereste, eszméivel, melyeknek egyedül volt jövőjük, elszigetelten érezvén magát. Ő és elbarátai, Kossuth után a Pesti Hírlapot vették át, s mint magyar centralisták örököltették nevöket a municipalisták ellenében.

A többség ez utóbbiak mellett volt, mindamellett, hogy az események természetes fejlődése amazok elméletét igazolta, a kormány felelőssége, melyet mindenki sürgetett, máskép, mint az általok javasolt miniszteri és parlamenti kormányzat keretében. gyakorlati megoldást nem nyerhetvén. S a municipalisták főemberének, épen Kossuthnak volt fentartva, hogy saját elméletét tettleg meghazudtolva, s csakis azon horogra kapaszkodva, hogy az élet kineveti a logikát, a döntő pillanatban maga léptesse egy varázslútsággal életbe azt, mit vele együtt a nem gondolkodó nagy tömeg hű ábrándnak tartott.

Ha eseménynek neveztük a negyvenes évek elején a Kos-

suth Pesti Hirlapjának megjelenését, mely az eszmék világában egy új forrongást idézett elő, megkezdve a sajtó hatalmának majd uralkodóvá válandó befolyását; úgy hézagot hagynánk történelmi ismereteinkben és kulturális fejleményeink felfogásában, ha az újabb Pesti Hirlapot, mely Szalay, Csengery és Kemény szerkesztése alatt, 1844. juliustól 1848 végéig megjelent, mint a negyvenes évek másik eseményét ne említenők fel, mely különben a Magyar doctrinairek czime alatt újabban is tüzetes méltatóra talált. ¹⁾

Szinte nehéz visszaképzelnünk magunkat ama régmúlt időkbe, melyeknek annyi jellemző, annyi lelkesítő majd elszomorító adatait kelle csak az utóbbi (1843—4.) országgyűlés töredékes ismertetésében is felsorolnunk.

Feladatunk szűkebb keretéhez képest tartózkodnunk kelle az elmúlt rendi országgyűlések tüzetes leírásaitól s behatóbb jellemzéseitől. Széchenyi beszédeit kelle csak adnunk, kibontva előbb az ügyetlen vagy túlbuzgó stenographok érthetetlen szóhalmozának ködéből, s alkatrészeire visszavíve az egymásba vegyített közbeszúrt mondatok és genialis ötletek tömkelegét. E rögtönzések, e gyakori ismétlések, a legőszintébb hazafiúi érzés e megható kifejezései, minden egyes kérdésnél, világot vetnek az egész akkori helyzetre, s a kornak ha nem is történelmét, de bizonynyal történelmének legérdekesebb szálait adják kezünkbe.

Ha nem fejlődött minden úgy, mint kellett volna, mint a leghelyesebb emberi számítás jósolhatta volna, s ha nem akarunk fatalisták lenni, hanem a szereplő egyéniségekre, a tömeg vezéreire akarjuk hárítani a felelősséget: úgy annyi idő múlva, elfogulatlan bírálókként be kell vallanunk, hogy a hibák és mulasztások nem egy embert, nem is egy pártot vagy osztályt terhelik; hanem eloszolnak igen sok felé: jut belőle kormánynak, nemzetnek, Metternichnek s a régi rendszer híveinek, jut belőle Széchenyinek, jut Kossuthnak, kik versenygései közt a megoldás módjairól megfelelkeznek, jut Eötvösöknek, kik elméleti fölényeikkel beérték, jut Deáknak, ki visszavonult, s kevésbé hivatottaknak engedé át a tért!

¹⁾ Beksics, Magyar doctrinairek, 1882.

Még csak egy rendi országgyűlést fogunk látni.

Ez megoldatlanul fogja reánk hagyni a legnehezebb kéréseket.

Nagy idők sejtelve hatotta át majd minden érző kebelt, minden gondolkodó főt.

Széchenyi két irányban osztá meg nagy tevékenységét. Egyik: megkezdeni a haladást legalább az anyagi javítások terén; másik: ellensúlyozni »nem megtörni« Kossuthot, s a tulzók pártját, mely szakadásra akarta vinni Austriával a dolgot, s legkevesbé sem ijedezett egy bekövetkezhető válságtól.

Ezért ellenzé Széchenyi a Védegyletet; ellenben pártolá a Gyáralapító társaságot. Ezért vállalt hivatalt. Megkezdve ezzel tényleg a felelős ministeri kormányzatot, melyet elméletileg visszautasított. Ezért fogja magát a jövő képviselőházba bevásáztatni, ő, ki a felsőház kezdeményezési jogának volt védője.

A történetek egymásutánjával olvasóink első kötetünkből megismerkedtek. Láttuk, mily lelki küzdelmek közt határozá el Széchenyi magát a reá ruházott, különben sem hatáskörére sem budgetjére nézve eléggé nem körvonalzott hivatalra, melyben óriási tevékenységet volt kifejtendő, noha kezdetben ugy érezé magát »mint Dániel próféta a barlangban,« stb.

Időrend szerint ide kell előbb igtatnunk második akadémiai beszédét, melylyel az ezen évi dec. 26-diki (különben XIII-dik) közgyűlést megnyitotta :

Tisztelt gyülekezet! Mintán szeretett elnökiinket, kit tisztje és gondjai testvér Erdélyhonunkban tartanak, itt ez alkalommal tisztelhetni nincs szerencsénk, ismét nekem jutott azon becsület, a mai gyűlés elnökletét viselnem. Üdvözlöm ennélfogva a tisztelt egybegyűlteket! S legyenek meggyőződve, hogy valamint mindenkor, úgy ez úttal sincs forróbb és őszintébb vágyam, mint nemzeti újjá alakulásunk nagy művéhez, bármily távulról s mily kis körben, ha csak egy mákszemnyit is hordanom hű kebellem.

Leélt gyásznapok unalmai után, midőn legszentebb kin-
csünk, drága anyanyelvünk, alig vala méltatva már, és járt

számukivetetten az árva fiú», elvégre szebb hajnal látszik nemzetünk fölött bíborodni.

Kimondhatlan türelem, csüggedni nem tudó lelkiület, és az újabb kornak nemzetiesb fölébredése kivívták ugyanis valahára — és közelebbről bevégezett országgyűlésünknek ez tán legbecsesb gyümölcse — anyanyelvünk végképi diadalát, úgy hogy ezentúl nyelvkülönbség legalább, és ebből több vagy kevesebb, de szükségkép mindenestre eredő, bábeli baj nem fogják többé megzavarni azon kormány és nemzet közti egybehangzást, mely nélkül nem lehet hazánkra nézve valódi üdv; és melynek hiát nemzeti évrájkunk nem egy lapja bizonyítja oly gyászosan.

Későn, felette későn lépünk ugyan szent s elidegeníthetlen jogainkba vissza, s okvetlen lesz idő, mikor még kérdés: min fognak az akkor élők inkább bámulni; azon-e, hogy volt nemzet, mely tévedéseiben még anyanyelvének használatátul is elpártolt, vagy hogy vala kormány, mely oly kicsinybe vette, s oly kevéssé méltatta azon nemzetiséget, melynek czélszerű kifejtése, nemes és megtörhetlen zománczánál fogva kétségkívül csodaszerűleg hatott volna a köz birodalom tekintélyes állásának öregbítésére? — — — — Ámde húzzunk a multakra fátyolt, és a helyett, mikép egyedül keserűséget szülő viszonti szemrehányásokra és meddő recriminációkra fakadnánk, használjuk a leélt események tanulságát inkább arra, hogy jövőndőben féltékenyebb gonddal ápoljuk honi nyelvünket, azon kincset, melynek szorgos dajkálása nélkül, bármikép erőlködünk is egyébiránt, soha sem fogunk az emberiségre díszit hárító nemzetek sorába fölemelkedhetni.

Ne nézzük ennélfogva annyira hátra, mint inkább előre, s mindenekeelőtt adjunk, a jelent élvezve, az egek urának hálát, hogy életre fordúltunk ismét, és a honi hang, mely csak kevéssel ezelőtt alig hallatszott a társas életben, immár nemesak nincs száműzve abból többé, de ki csak magyarnak vallja magát, bírja is az anyai nyelvet, s ha nem bírja, legalább pirul ezen hiányán, s ügyekszik azt helyre ütni; midőn azon szerencsétlen, ki e gyalázatán még csak pirulni sem tud, bizonyosan köz megvetés tárgya.

Különösnek látszik ugyan, és más nemzetbeli, ki saját vérének önfertőztetési bünsúlyátul ment, nem fogja érteni, miként lehessen azon örvideni, azt élvezni, minek birtokátul a legügyefogyottabb koldust sem lehet, nem szabad megfosztani! És ezért ha annyi s oly hosszas küzdelem utáni vég diadala nyelviünknek épen nem, vagy csak alig gerjesztett köz lelkesedést, mint ezt csak kevéssel ezelőtt tapasztaltuk: ezen ne csodálkozunk: mert mindennek e világon csak kellő időben van általános becse, mely pillanat ha elsurran, még Croesus kincse is vesztí értékét; mi újabb tanúsága azon rég elismert igazságnak, hogy az ki szaporán ad, kétszer ád, s hogy ekkép akkor böles az engedelvény, mikor köszönetet szül: midőn az elkésett adomány rendszerint meghidegült kebelre talál.

Ámde mind ezek ellenére, mégis, tudom, velem együtt nem egynek keble melegült eddigelé nem ismert kéjérzetre, midőn legközelebbi alkalommal törvény ismét természeti állásába hozá végkép azt, mit onnan példátlanul, részint nemzeti gyávaság engedett kilöketni, részint rövid látás tartott vissza. S hogy ne; mert ugyan nem egy szebb reggelnek hajnala virad-e ránk azon időkhöz képest, melyeket mi régiebbek éltünk, és melyekről a mostani nemzedéknek képzete sem lehet; mikor saját elkoresultával nem átalott még pajzánkodni is vérünk tehetős része; mikor az asszony nemcsak nem értette, de szégyenlette a magyar szót; mikor azon kevesek, kik ennyi gyalázat közt örjei voltak nemzetiségünk e fő zálogának, meleg részvét s köszönet helyett hideg visszavonulással, gúnnyal, sőt még üldözettel is találkoztanak; mikor ezen undorodást okozó kórállapot nem lelt orvost, nem lelt ápolót, de e helyett — oh irgalmas isten! lehetne-e hinni — vérünk tökéletes megsemmisítését ezelő terv folytattott nyilván, folytattatott alattomosan, de lankadásra nem térő következetességgel épen ott, hová szent bizodalommal tevő le fajtánk nemzeti sorsát? Oh kötelesség-felejtett tévedés, oh megboesáthatlan rövidlátás, mely után nemcsak vérünk bűnhődik, de bűnhődnek mindazon nemzetségek is, melyekkel szorosb összeköttetésbe jutott a magyar! Mert ugyan mi most hazánk, s mi a köz birodalom ahhoz képest, mi roppant kincsforrásánál fogva

oly könnyen lehetett vala, ha újjhuzás és egymás fölibe növesi vágy helyett viszonti méltánylat és e rövidke törvény »summa cuique« adott volna kölesönös kifejtésünkben irányt? Egészségtől pezsgő állapotban fénylenék a közállomány: midőn most, ha csakugyan nem akarunk mesterkéltségre kiüszkálni és pangó állapotot élettel és valódi belső jóléttel egybezavarni, nem egyéb a feladat, mint »helyre ütni, mennyire lehet, az elkövetett bűnöket és a vesztett időt«. S ím hogy végre eljutottunk ezen pontra, melyen mind a kormány elismeri, hogy tenni s reánk nézve magyar és alkotmányos szellemben kell tenni, mind mi általánosan meg vagyunk arról győződve már, hogy szégyenteli hátramaradásink közt többé nem vesztegelhetünk; ím hogy valahára eljutottunk ezen elismerési pontra, ez hoz sebeinkre enyhítő írt, ez tünteti jövődönket mosolygóbb színben fel, ez melegíti annyi fagy napok után kebleinket elvégre oly kéjjel, mely után mi régiebbek sokáig és szakadatlan sovárgottunk ugyan, melyről azonban a legközelebbi időkig mindig el valánk tiltva.

Ne foszszuk meg tehát, miután elérkezett valahára a fordulási időszak, saját magunkat azon örömtől, melyet oly sokáig valánk nélkülözni kénytelenek, és élvezzük — hiszen élvezeti körünk úgy sem nagy — fényesb napok reményében addig is nemzetiségünk mindinkább fölébredését; tapsoljuk azon magyart, ki hazánkért leghasznosbat tesz; hordozzuk vállainkon ama hölgyet, ki vérünkhez leghűbb; áldjuk azon kormányembert, ki újjáalakulási küzdelminkben legőszintébben segít elő; keressük fel a veszélyt, ha ilyes környezné a trónt, és áldozunk — vérünkkel, életünkkel bár — oly fejedelmért, ki hűségünkben bíz, és sorsát sorsunkkal köti össze; azon láthatatlan égi hatalmak előtt pedig borúlunk le, melyek kimeríthetlen béketűrőssel óvtak s meg nem szűnő vizsgálódásaink daczára élni engedtek. Ámde ez okbul — minthogy az égi lakosok egyedül vállvető és kezét fogó nemzetek elébe szoktak mosolyogni, melyek nem fogyasztják egymás elleni nemtelen versenygésben erejüket — olvadozunk valahára egymás iránti őszinte engesztelődésre is, s habár nézet és meggyőződés pártokra szakaszt, s nem mindnyájan járunk is ugyanazon egy úton nemzeti felüdülésünk vég céljához:

legyen a magyar név és fajtánkhozi hűség — hiszen úgy is oly kevesen vagyunk — azon általános egyesítő, mely egy megtörhetlen phalanxba szorítsa a magyart egybe.

Már pedig hogy éppen ez alkalmat. és académiái köz ülésünk tartására átengedett éppen e helyet választom a mondottak elősorolására, mit sejtőleg nem egy fog különösnek, sőt helykiülinek tartani. azért tán még sem hibázok; mert hiszen habár akadémiánknak soha nem volt is political igénye, s most sincs ilyes. azért annak eszméje bizony még sem foganszott más okbul, és még sem lépett tulajdonkép életbe egyébért, mint azon czélbul, mihez képest nemzeti nyelvünknek és ezzel oly szorosan egybekötött nemzeti létünknek egy révpartjával, egy őrzével többje legyen. mely iránynál, bárki mit mondjon is. nincs ránk nézve nagyobb fontosságu political szempont: mert míg nyelvünk él s virul, mindaddig nemzeti létünk. ha csorbul is, azért bilincsek közé süllyedni tán még sem fog; holott kivételes helyzetünkhöz képest nyelvünk hervadása, enyészete okvetlen nemzeti állásunk vég óráját vonná maga után. Miszerint, mint érintém — és ezt soha ne engedjük emlékezetünkbul kiesni — nem is volt és még ma sincs. habár a tennivalóknak egy tengere is áll előttünk. ránk nézve fontosabb és sürgetőbb ügy, mint nemzeti nyelvünknek minden módoni ápolása és annak mind szilárdabb meggyökereztetése.

Sokan, sőt mondhatni tán legtöbben, e nézetet azonban nem osztják. és már most, miután egy idő óta nagyobb tüzre lobbant a magyarság és azt törvény is kellőleg óvja, minden veszélyt multnak vélnek. S bár volna igazok és jóslának helyesül! Én máskép látom a dolgot, és megvallom, minél több megnyugvást tapasztalok a közönségben ezen ügyünk fölött, mintha az ezentúl már úgy maga magától minden dajkálás nélkül fogna üdülni, annál nagyobb gond tölti el keblemet; s pedig azon igen egyszerű és mindenben tapasztalt oknál fogva, melyhez képest nincs veszélyesb állapot, mint a félig nyert csata, minthogy ilyes lankadást szül, a biztosnak vélt sáncz mögött pedig nem ritkán még a lelkes is elszunyad, kit sikon soha nem érne álom.

És most kérdem: ugyan hol azon nagy kezesség, melynek

paizsa alatt minden további gond és szorgalom nélkül ezentúl már szabad volna nemzeti nyelvünknek s ekkép nemzeti létünknek a mainál virágzóbb felüdülését remélnünk? Ugyan hol létezik ezen kezesség? Tán azon lelkesedésben, meg azon divatban, mely egy idő óta a magyarságért ví és mellette áll? Oh nem! Mert a lelkesedés, és kivált a magyar lelkesedés — ismerjük el hibánkat, mivel csak így javíthatjuk — oly könnyen hül mint támad, és ekkép inkább csak olyféle diadalra hasznos, melyet pillanat dönt; míg egy egész, és még mindig oly nyavalygó nemzetnek egészségi helyreállítását, mint a magyar — s pedig nincs kevesebbről szó — egyedül szenvedély nélküli felfogás, idő és türelem eszközölheti; a divat pedig nem szilárdabb mint tengerár, melynek dagályát okvetlen követi apály. Hol létezik tehát az annyira biztos kezesség? Tán azon törvényekben, melyek természeti vágásába hozzák elvégre a honi szót? Valóban, bármily különösnek és az itt eddigelé felhozottakkal ellenkezőnek látszassék is ezen állításom, még ezen törvényekben sem; s pedig, mert a pusztá törvény nem egyéb mint betű, mely legfeljebb diplomatai életet hoztosít: midőn arra, hogy a társas életbe felvétessék valamely nyelv, s az a nemzetnek úgy szólván nedv- és vérébe menjen át, törvény még korántsem elég: de ehhez még valami magasb, valami szellemibb is kívántatik. Így például azért, hogy latán törvény alatt állottunk, s pedig oly hosszú időnkig, latánokká még épen nem váltunk, sőt az élet nélküli nyelv mindinkább előn szigetelve a nemzeti élettől: szintoly kevéssé fog ezentúl megint a magyar törvények által bárki is valódiilag válni magyarrá, ha hogy nyelvünk a diplomaticai szózat korlátolt köréből kiemelkedve, nem ver gyökeret és nem virágzik a hon általános életmezején.

Éltető erő ennél fogva az, mi jövőendő nemzeti létünket biztosíthatja egyedül. Ámde éltető erő, habár ilyesnek irányt adhat is czélszerű törvény, sehol nem létezik egyebütt, mint azon vér- és nemzethezi hűségben, mely sokak keblében lakik, mely soha nem hül el, soha nem ernyed, de sötét napokban valamint fényesekben, a legkisebb körben mint a legtágabban, egyenlő gonddal és buzgósággal működik a honnak felvirágzási szent

ügyén, s melyet ehhezképest nem lehet, nem szabad egybekeverni azon kítőró, korlátok közé nem szorítható lánggal, s nyughatatlan, semmit bevárni nem tudó viszketeggel, mely nem egy hazánkfianak tüzezi fel kedélyét: minthogy az első soha nem ront, de mindig épít, midőn a másik csak ritkán használ, legtöbb esetben pedig felriasztván a visszahatás elemeit, még a már kész munkát is rommá sujtja.

Sím ezen éltető erő, ha azt nemzeti hűség táplálja, és minden egyes polgár saját keblében szentül megőrizni buzgólkodik azon valami, mint érintém, mi még minden törvénynél is magasabb és szellemibb, mert mindig terem, soha nem pusztít; míg az írott törvény, ha nem ad annak életet a köznemzeti élet, vagy írott malasztként tesped örökleg, vagy zsarnok parancsesá válik vajni könnyen.

És e szerint ha igaz, hogy hű hazafiság súlya legjobb törvényt pótol, s nem viszont; ha továbbá igaz, hogy kifejtett nemzetiség nagyobb kincs mint alkotvány, mert az sok évnek gyümölcse és kebelben él, míg ez csak papíroson áll, s egyedül tehetség szülöttje, valamint egyedül tehetség védenze: s végre ha igaz, hogy csak azon nemzet él valódiilag s emelkedik magasbra, melynek lehető legtöbb tiai élnek hű kedélyileg a honért: akkor, valamint mindenütt és mindenkor úgy ez alkalommal, midőn részint tiszt, részint barátságos hajlam hozott bennünket itt oly szép számmal egybe, és mindenek fölött nemzeti létünk legerősb záloga forog kérdésben, akkor ez alkalommal annál inkább hiszem kötelességemben járónak anyanyelvünk mellett buzogni, és annak ápolását, művelését minden hontinak kötni szívére.

Egy idő óta a cselekvés újabb mezejére törekedik emelkedni hazánkfianak nagy része; és ez helyes, mert a nemtevés meg a szó messzire nem vezet: mihez képest valójában ideje is már, hogy a régi pangás és bő beszéd helyébe elvégre tett lépjen, csak hogy, jóllehet, mint mondtam, igen dicséretes ezen irány; más részről nem tagadhatni, háttérbe szorítja mind azon intézeteket, melyek már fenállnak, és kivált azokat, melyeknek köre inkább csak szellemi.

Igy például académiánk is már jó formán kiesett a divatból, és ekkép a nagy közönség kegyébül, pedig korántsem mintha hibásan állítatott volna fel, mert hiszem mi egy résznek nem tetszik, az azért még nem hibás, s egyébiránt mi az, mi nem volna javítható; hanem azért nincs divatban többé, mert részint más térre voná a tennivalók aggasztó sora számos hazafiak figyelmét, részint valljuk meg: mert kisdedekeként mint játszó szert, melyvel egy időig bibelődheték, már megúnta azt sok magyar, és e szerint most valami más után eseng.

Mind ezen azouban épen nincs miért busúlunk; mert hiszen académiánk — és ezt nem kellene felejtünnünk — tulajdonkép nem czél, de inkább előmeneteli eszközeinknek csak egyike, mely ha el nem tompul, el nem ferdül, szinte egy egy lépesővel magasabbra segítheti ügyünket azon czél felé, mely nem kevésb mint nemzeti virágzás, — és így azon inkább örvendenünk kell, ha a mostani nemzedék oly térre ügyekszik állni, melyen tán még szaporábban és biztosabban fog üldülni vérünk, és adja erre áldását az eget ura! midőn remélni akarjuk, hogy azon gyermek hazafiak száma, kik minden fenállót megúnván, mindent csak kezdeni, de végezni semmit sem tudnak, napról napra kevesedni fog.

S így, midőn a gyakorlati élet eselekvésmezejére lépett hazafiak sorát üdvözlöm — s bár ne szüljön gyönyörű lelkületük hátralökő visszahatást — nincs ez alkalommal egyéb mondani valóm, mint újra meg újra ismétlenem azon kérést:

A haza szent nevében! ápoljuk és dajkáljuk anyanyelvünket ernyedetlen hűséggel, s nem csak académiánk és a nyilvános élet tágabb határai közt, de a társas és családi viszonyok szűkebb köreiben is, hol tűzhelyeink égnek, hol szívrokonink laknak; azon okból pedig, mert a haladás mezején száz utakon kötelességünk közelíteni nemzeti üdülésünk fő céljához, és újabb intézetek tán hathatósabban fogják előmozdítani lépteinket, azért académiánktul ne vonjuk meg sympathiánkat, segéd kezünket; de midőn új lelkesedéssel hevülünk újakra, mindazon fenállók iránt se hidegüljünk el, melyek előmeneteliünknek szinte tényezői.

Abban végre, hogy midőn most nyelvünk új diadala miatt

nemzeti ünnepet hiszek méltán üllendőnek, egy úttal e kincsünket a magyar közönségnek kettőztetett gondjaiba vagyok ajánlani bátor: ebben, azt hiszem, nemcsak nem vagyok következetlen, de lehető legkövetkezetesb; mert valamint az, ki elvesztett szemvilágát visszanyeré, nagyobb óvatossággal őrzi e boldogságát, mint az, kit soha nem környezett sötétség: úgy fogja minden hű és öntudatos magyar nemzeti becsületünk e visszanyert zálogát is lankadásra nem térő buzgósággal ápolni élte fogytáig.

S most, tisztelt gyülekezet! hadd vegye ülésünk rendes folyamát.

Az 1845. év elejét Széchenyi szokott helyi és társadalmi tevékenysége tölti be, s mondanunk felesleges, hogy üres napot nem találunk életében.

Szorgalmasan eljár ugy Pest megye, mint Pest város közgyűléseire, amott mind inkább az ellenzéknek engedve át a tért, emitt kifogyhatatlan levén termékeny eszmékben, indítványokban.

Sok gondot szerez neki a Gyáralapító társaság, a már lankadó Védegyületnek ez életképes örököse; még többet a Gőzmalom, melynek sikerébe vagyona egy részét, 50—75,000 ftig, koezkáztatta.

Mindezeket már előadtuk. Bővebben ismertettük ama kinos vajadásokat is, melyek közt Bécs és Buda döntő köreiben az »Országos munkák igazgatósága,« mint Széchenyi nevezi, megszületett.

Még január közepén izenet jött Bécsből, hogy menjen fel, Metternich beszélni ohajt vele, komoly ügyben, nem csak Plausch-képen. April lesz, mire, Sopronon át, feljut, hogy — semmit se végezzen.

Májusban nagy korteskedés van Pesten, Nyárit megteszik alispánnak a derék Fáy András mellőzésével. — E hó közepe táján Bécsben találkozunk. Lőfuttatás-e? vagy miniszterség? — Metternich végre oda lyukad ki, hogy egy Commissio legyen, Széchenyi elnöklete alatt. Ez tiltakozik ilyes dolog ellen, nem fektet

súlyt semmi címre: ohajtja, hogy ha lesz valami, hát hatóság (Behörde) legyen!

A szó elég jellemző, hogy megértsük, mit akar vele mondani.

A Commissio a régi schlendrián egy újabb kiadása lett volna, egy kerékkel több az ugyis mozdulatlan gépezetben. Függésben a következő hatalmaktól: m. k. helytartó tanács, nádor, m. k. kamara, bécsi udv. kanczellária, a kanczellár, a birodalmi pénzügyminister, Lajos főherczeg s maga Metternich. Utólagos jóváhagyásképen tán a majdan összejövendő magyar országgyűlés is: a »felséges haza« miként Széchenyi szereté cizmezgetni.

Széchenyi, — nem tagadva meg a bécsi légkörben sem magyar természetét. — kerüli a látszatot, mintha saját érdekében »sollicitálna« valamit, inkább vesztí a drága időt, melynek becsét egy magyar, de tán egy osztrák ember sem fogta fel annyira mint épen ő. Rég kívántak tőle »írásban valamit«; ő ezt megtagadá, holott bizonynyal nem folyamodvány, hanem programm lett volna az, a mit nem tudtak nélküle »sem kisütni, sem kifőzni.«

Elmulik a nyár. Dolog van elég: pihenés, nyugalom alig.

Kelletlenül bár, újra Bécsbe kell mennie, hol »nem szeretik a magyart.«

Különben csinálják a sopron-bécsi vasutat: tervezik a gőzhajót a Balatonra. Mennek a szentgróti levél elemzéseit, melyeket fordításban Metternich is olvas és dicsér. Megnyitják nagy ünnepélylyel a prágai vasutat. Hazatérve innét még aug. 29-én megmutatja magát Pest megye gyűléstermében, csak azért mert azt hallja, hogy valami insultus készül ellene. Nem volt semmi efféle.

Szeptember közepe lesz, mire hivatalát, mely a Tisza völgyét egy paradicsommá lesz varázsolandó, megkezdheti.

Mindezeket több-kevesebb részletességgel első kötetünkben megtalálja az olvasó, valamint Széchenyi első tiszai utjának, — szept. 27-től okt. 16-ig — vázlatos leírását.

Szivesen kiegészítjük az ott közlötteteket a még rendelkezésünkre álló, s mostani feladatunkhoz közelebből tartozó adatok-

kal. Dictió úton útfélen elég mondatott, s Széchenyinek egynél több alkalma volt, a megkezdett ügyre vonatkozó nem-politikai beszédek tartására, melyeknek azonban nagyobb része följegyezve nem lett. Nyomai kétségkívül föllelhetők a tiszaszabályozó társulatok jegyzőkönyveiben, melyeknek tüzetesb ismertetése azonban ismét feladatunk keretén kívül esik.

Adunk, az egykoru hirlapok gyér közléseiből, holmi töredéket.

Első sorban a Jelenkorhoz tartjuk magunkat, mint a mely lap, ellenzéki álláspontja dacára, legközelebb állott Széchenyichez, nagy tisztelettel szólt mindig érdemeiről, hazafias, bár olykor rejtélyes czélzatairól; s ott a hol valami megrovandót talált, azt kimélettel, békítő módon tette.

Így többi közt ezen év oct. 9-ki számában *Széchenyi István gróf és nemzeti érdekeink* cím alatt.

Ha a nagy hazafi, a helyett, hogy általánosan modorharczot indítana, egyes részletekben vette volna vizsgálat alá a P. Hirlap követeléseit, s nyomról nyomra igyekezett volna kimutatni a hibás vagy nem kellő alkalmazás el nem maradható következményeit: kétségkívül inkább czélt érhetett volna: azonban, úgy látszik, ezt ép azért nem tévé, mert oly igen a gyakorlat s valódi élet embere.

Oly saját-szerű fogalmakkal birunk az összes birodalom-hozai viszonyainkról, mizezképest ezek benezolgatásához fogni, anélkül, hogy egyik vagy másik fél valódi érdekei ne sértesenek vagy legalább mellőztessenek alig lehet.

Ugy látszik, emberi gyarlóságunk egyik kifolyása az is, hogy szeretjük a nagyot szemlélni küzdésuiben, tiszteljük őt nemes főrekvéseért: de vele együttesen munkálkodni gyakran még akkor is vonakodunk, ha ezen együtti működés eredménye hazánk s nemzetünk dicsőénye fogna is lenni!

Stb.

A tiszai utra térve, közöljük előbb, mit mond a centralista ellenzékiek közlönye, a Pesti Hirlap 1845. oct. 17-ki számában.

Kir. biztos ő nmlga a kitűzött időt megelőző napon érkezett meg Zemplénmegyéből Vásáros-Náményba, szegény egyszerűségben külsőleg, de lélekben gazdagon fogadtatva a járás főbiróságától. Még ezen napon (oct. 2.) a közel Tiszán épülőben levő fahidat nézé meg, s hogy ne legyen percz a nagy gróf életében, melyet tétlenségben hagyjon »elsurranni« feje felett, másnap reggel a d. e. 11 órára rendelt tanácskozási idő elkövetkeztéig félórányi távolságra kirándult csak töredékben is megtekinteni, úgyszólván egyetlen közgonddal ápolt országos utvonalaunkat. Ott állott ő a rom felett, mely a gyilkoló vizár nyomára nőtt, s honszerető szívéből arczára ült a szána-lom boruja. — — Aztán a közel fekvő Szamos torkolatát tekinté meg stb. — — — — —

A másfél órai tanácskozásban részt vettek szomszéd Szatmár- és Ugocsamegye több tagokból álló küldöttségei, s a t.-ujlaki kamarai hivatal bizottmánya. Ez alkalommal kir. biztos ő nmlga mint elnök megnyitván a tanácskozást, előterjesztésében legfőképp kiemelés: mikép, ha a Tisza s illetőleg az ezzel összekötetésben levő, bele omló folyók szabályozásával nem félszeg, de gyökeres, a honra nézve közjótékonyaságu orvoslat eszközölése czéloztatik, — annak nem vidéki, de nemzeti szempont vezérlete kimutatása alatt kell szükségesképen történnie. Azután a teendők részletességeire térve: 1. a technikai tervre nézve előadá: miként nézete szerint ennek kivitele — általa előhozott egyéb tekintetekon kívüül — a felelősség természetes felállítása által eszközözendő legbiztosabb siker nyujthatása tekintetéből, egy személyre lenne bízandó; kit egyszersmind a közelismerés osztatlan nagyszerű jutalma megnyerésének reménye is dúsabb eredményt-hozó munkásságra ösztönözend.

2. A munkákat legfőbb tényezőjére, a pénzre nézve, megjegyzé: miként a vállalat hasznának reménye ennek előteremtését minden kétség felretételével elősegíteni fogja; s így ezt akadályul legkevésbbé sem tekintheti. E pontra nézve nehézségül hozaték fel, ha valljon a kormány e tekintetben áldozatkész-

séggel történendő befolyását nem tagadja-e meg? Kinek a szabályozás, a szószállítás könnyebbítése által úgyszólván közvetlenül, az urbériségek, az adó alapja biztosítása tekintetéből pedig közvetve, a legnagyobb hasznot teremti elő: ha valljon az előlegezést, mi egyedül tőle váratik, megajálja-e? Melyekre nézve kir. biztos ő nmlga, nyilatkozata szerint, teljes megnyugtatót adhat; s mint magánlag kíváná megemlítetteti, részünkről is csak közbevetőleg hozatván fel, — épen csak ezeknek teljes reményében hagyá magát »befogatni.«

Következők előterjesztésének 3. a társulatok alakulását javasoló része, mely a munkálatok kellő összhangzásbani folyását eszközölné: minden esetre magokat az illető megyével a szükség esetében érintkezésbe téve, a legközelebbi általa január hava első napjaira kitűzendő, s a teendők iránti kellő értekezések, czélszerű intézkedések végett, testületökből egy bizottmányt Pestre, mint legalkalmasabb helyre küldendvén: hogy a sikert ígérő megállapodások nyomán már jövő évben megkezdethessék a szabályozás nagyszerű munkálata.

Bereg- és Szatmármegyék jelenvolt küldöttségei a legnagyobb készséggel ígérték a társulatok megalakítását sth. Egyébiránt előterjesztése, illetőleg tervezetei ő nmlgának azon hozzáadással, hogy a januári összejövetelre a kir. kincstárnak mint legfőbb érdekeltnek részéről is bizottmány küldessék, teljesen elfogadtattak.

A Jelenkor hízagos tudósításai közül kiemeljük, a mit e napokban oct. 9-diki számában *Budapesti napló* czimű rovatában mond:

Széchenyi István gróf ő nmlga hivatalos útjaiban Miskolcz felé menvén, ottan a polgári közörmű nyilvános s fényes jelével fogadtatott, hol minden rangkülönbség nélkül köz- és főrendiek egyesültek az országos nagy férfiú megtisztelésére, mit harsogó fáklyás éji zenével tanúsítanak, jeléül annak, hogy a haza érdekében esüggedetlenül fáradozó férfiú mindenütt közelismerést s hála-gyümölcsöt arat: s bár semmi nagyság ragadom nélkül nem marad, ily tetteknél, minőket ő véghez

viszen, visszahullanak a gyanúsítás nyilai, hogy az érdem önmagához méltó fényben ragyogjon.

Oct. 12-ki szám.

Zemplény nagy vendéget várt szept. 19-kén, sőt szabadítót, kihez nagyok és kicsinyek sóvár reményeik csatlakoznak, épen úgy, mint hajótörést szenvedett szerencsétlen a szikla-szállhoz, melyhez isten keze segíté.

A legepedőbb óhajtással várt — csakugyan megérkezett, választmány fogadái s kíséré Patakra, hol Bretzenheim Ferdinánd ő hgsége stb.

Patak polgárai s a lelkes tanuló ifjuság, — — Szívemelő s édesen elérzékenyítő látvány az ifju nemzedék életvidor serege lelkülését a haza jóltevője, látására — stb.

Szólt a nagy férfiú (este) az ifju nemzedékhez atyailag, szavainak minden igéje szent emlék a fogékony keblekben, intése örökre követendő példa. —

Még ez este fáklyák lobogása és nagyszerű kivilágítás közt érkezett a megye székvárosába, S.-A.-Ujhelybe, hol főispánhelyettes ő mlga (gr. Péchy Manó) üdvözlé ismeretes ritka szónoklattal. ¹⁾

A Jelenkor oct. 16-ki számából.

Tekintsünk Zemplénybe. Egy nevezetes napnak nézünk elejébe. Széchenyi István gróf ő exclja, a vizek szabályozásában kir. biztos, váratott szept. 30-án S.-A.-Ujhelybe. Illedelmes fogadtatására minden megtétetett. — Legelőbb is választmány K. J. gróf... elnökte alatt fogadái őt Keszthelyben, melynek kíséretében S.-Patak városban főml. Brezenheim Ferd. ő hgsége által fejedelmileg megvendégeltetvén. egész Ujhelyig a legnagyobb kitüntetésekben részesült. Megjegyzésre méltó, hogy ebéd alkalmakor gróf. P. E. . . ő exjáért áldomást ivott, melyet az ősi lakhoz alkalmazva a nemes gróf érdemeinek előterjesztésébe bocsátkozván, magas

¹⁾ Brillante Rede, írja Sz. — Az estére tervezett fáklyászenét Kazinczy Gábor akadályozta meg azzal a fenyegetéssel, hogy ők majd fűtyülni fognak hozzá!

költői eszmékkel annyira meggazdagított, hogy bátran mondhatjuk, ez adá legkellemesebb ízét peccsenyéneknek.¹⁾ Miután pedig mind a város, mind a tanítói kar részéről, mely utóbbit személyesen is meglátogatván tisztelgéseket vőn, estve az ujhelyi hármashegy csúcsain tiszteletére világító tűzoszlopok nagyszerű szemlélésinél mozsarak- és fáklyákkal fogadtatván főispáni helyettesünk adá remek üdvözlétét. Ezt Szabolcs, Bereg és Ung küldötteinek tisztelgése követék. Másnap 10 órakor az ülés a kir. biztos elnöklete alatt főispáni helyettesünk és több közbirtokos jelenlétében, a karzatot elfoglalt szép nem koszorujában megnyittatott.

Előterjeszté ő nmlga, hogy a Tisza folyónak Tisza-Ujlaktól egész a Dunába szakadásáig akkénti szabályozása, hogy vidéke, melynek több millió holdnyi része a kártékony áradások miatt haszonvehetetlenül hever, az áradásoktól megóvassék, — a cél, melyre egresített erőkkkel működni kell. A cél, melyet sem kicsinyíteni, sem nagyítani nem kíván, elérteni csak úgy fog, ha az illetők kebleit tántoríthatlan akarat s nem szűnő lelkesedés edzeni meg. Férfiak kellene, úgy mond, a gátra: s a lehetlenséggel határos akadályok romba dőlnek. »Többször mondták már, hogy a Tisza vidéke iránt különös sympathiával nem viseltetem, s ezt megczáfolandó itt kezdem meg működésemet, s az ellenkezőt tetteleg kívánom bizonyítani. Hiszen előszeretettel csatol engem e vidékhez, mert ez a tiszta magyar nép törzsökének telephelye,« melytől nemzetiség és szabadelműség tekintetében a nemes gróf annyit vár, hogy megmentetésökkel a hon boldogabb jövőjét látszik elővarázsolni. *Pénz, terv s ennek sikeres végrehajtása*, ezek azok, úgy mond, melyek teendőink, a mód pedig mindezeket létesíteni a társadalmi téren működés. Mi pedig a költségeket illeti, a gróf azon értelemben van, hogy kik a hasznot huzzák, azok viseljék a terheket is, s így, kiknek földjeik megmentetnek, azok részesüljenek a vállalat nehézségeiben is. Tímeri ő e beteg testet, melyet nem néhány recipével, egy vagy több emálissal, de teljes regulatióval lehet csak igazán meggyógyosolni,

1) Gr. Péchy Mária mint szónok.

nem palliatív, de radical szerekkel, különben csak foltot foltra rakunk. Elvül pedig kimondja, hogy: *mellette vesztetni senkinek nem kell!* Mivel azonban ez alkalommal több megye küldöttei is vannak jelen, e nem annyira vidéki, mint országos ügyben tanácskozássra szólít fel mindenkit, indítványát abban összpontosítva, hogy társaságok alakuljanak, melyek választottjaikat Pestre küldjék, hol a létesítési módok s megkívántató eszközökről közértelemmel tanácskozzanak.

E több ízben éljenekkel megszakított beszédet más szónokok nyilatkozatai váltották fel. Beregből L. J. ő exc. stb. Némelyek egyedül megyei, mások egyedül társadalmi, legtöbbben megyei és társadalmi uton kívánták a dolgot megindítani. — — Voltak, kik beszédeiket üdvözlésbe vitték át. Voltak ismét, kik a nemes gróf részéről, legjobb indulata mellett is, jótállást sürgettek stb.

Legkövetelőbben lépett fel Lónyay Gábor. »Pénzt, ne pusztá igéretet, — ne mystificálják az embert« stb.

Ő excja az ellenvetésekre sarcamusokkal telt beszéddel mindenkinek válaszolt, s a jótállást oly feltétel alatt vállalta magára, hogy, ha a megfeszített emberi tehetség siker nélkül fáradozna, ám akkor, ha úgy tetszik, szüntessék meg a munkálatokat. S minekutána több ízben ismétlé, mennyire szíven hordja a közügyet s teljesítend mindent, mi csak emberileg lehetséges, a végzést oda összpontosítá, hogy az alakulandó társulatok küldöttei még ez évben az általa meghatározandó napon Pestre jőjjenek, hol a létesítési módokról bővebben tanácskozáván, határozataik a municipiumokkal és a társulatokkal közöltessenek.

Másnap ő excja mozsarak durrogásai közt *bandérium* kíséretében Perbenyikre utazott.

Oct. 2-án Majláth kancellárral Kis-Várdán a Tiszának özőnviz előtti állapotát bámulta meg, s Papra ért Horváth báróhoz. Innét Péchy szabolcsi alispánnal Vásáros-Némányba Lónyay Györgyhez.

A Jelenkor oct. 19-ki száma szerint.

Széchenyi István gróf ő nméltósága S.-A.-Ujhelyből útját Bereg felé vevén, V.-Námenyba szerencsésen megérkezett.

Tanácskozás előtti napon megtekinté a vizár okozta szörnyű dúlásokat. Másnap (oct. 3.) a Szamos torkolatát és elpusztított utromokat megtekintvén a tanácskozásban előterjeszté, miszerint a szabályozási vállalkozásoknak sikerök csak úgy lehet, ha nem helyérdeki, de országos szempontból történik a kiindulás. Kettőre figyelmezteté főleg az egybegyűlteket, hogy t. i. a társulatok alakulása eszközöltessék, mely társulatok a majdan előfordulható technikai nehézségek könnyebb legyőzhetése tekintetéből alapszabályilag kijelölt hatáskört nyerjenek; ezenfelül, hogy a terv mikénti létesíthetése iránt küldöttségek neveztessejenek majd Pesten önmaga elnöklete alatt tanácskozandók. Érinté még ő excej a vállalatra megkívántató költségek honnan eszközölhetendő beszerzését, s mintán közbevetett kérdésre kijelenté, mikép a kormánynak komoly szándéka pénzzel is járulni a nagyszerű terv sikeresítéséhez, — azon meggyőződését is kifejezé, mihez képest az illető megyék s egyes birtokosok aránylagos hozzájárulásukra annál inkább számot tart, mivel a teendő költségek a nyerendő föld mennyisége s termékenysége által sokszorosan fognak kinek-kinek visszapótoltatni.

Bereg-, Szatmár- és Ugocsamegyék s a kir. kincstár tiszta-ujlaki megbizottai voltak e tanácskozás részesei (oct. 3.).

A jegyzői tollat ezen második közgyűlésen Buday beregi főjegyző vitte.

Az ebéd egy nagy sátorban volt. Toastozás közben Eötvös Tamás megsértette Horváth bárót, mint ki a »nemfizetők« táborába tartozott stb.

Oct. 4-én megsemlélték Nagy-Kállóban a megyei börtönöket s elszörnyülködtek azok állapota felett.

Kállayval kocsizott be Debreczenbe, hol Reviczky polgármesterrel együtt báró Vay Miklós ünnepélyesen fogadta. Egy »Cyclopsok számára való ebéd« várt rá, különben nedves szobában stb. Minden módon ünneplik. ¹⁾

Debreczent csak 8-án hagyja el. Dobon Andrássy Gyula és Manó esatlakoznak hozzá. Az utóbbi elismeri, hogy igaza volt,

¹⁾ Részleteit I. első kötetünkben 483. stb. l.

mikor ötlet az országgyűlésen jól leszidta. A bihari küldöttségnek különben Széchenyi maga egy beszéddel felelt, melylyel szörnyen elégedetlen volt. »Dummes Zeug, — írja naplójában — ärgere mich ganz abscheulich darüber.«

A dobi gyűlésről így ír a Jelenkor oct. 23-iki száma.

1845. oct. 9-én nmlgu gr. Széchenyi István kir. biztos elnöklete alatt (T.-Dobon mint harmadik közgyűlésre) a Tisza folyónak szabályoztatása tárgyában tanácskozássra meghívott törvényhatóságok, nevezetesen Bihar-, Borsod- és Szabolcs-megyék, a Nagy-Kun és Hajdu kerületek, sz. k. Debreczen város küldötteik és a Tisza-Dobun már alakult vízszabályozó társulat több tagjai, mint szinte az érdekelt több közbirtokosság közbejöttével tartatott tanácskozmányban elnök ő nmlga előterjeszté:

» — hogy ő cs. k. felsége személyével parancsolván a közlekedés tárgyában rendszeresítendő osztály elnökségével ruházta fel; mely bizalomnak úgy vél legjobban megfelelni, ha legelőbb is a Tisza völgyére fordítja figyelmét, hol a gyakori vízáradások miatt anyagilag leginkább sínylek a haza, mely vizek szabályozására nézve ezekben összpontosítá nézeteit. Ideje már, hogy a Tisza-szabályozás tárgyában valami gyökeres intézkedés történjék, s mennyiben a választás csak két szempont közt lehetséges, vagy t. i. tovább is rakoncátlanokodni hagyni a végpusztulással fenyegető vizeket; vagy az egész Tisza völgyét egy kertté változtatni: ő a részenkénti szabályozási munkálatoknak s úgy szólván folt foltra rakásnak nem barátja, melynek mindig csak provinciális érdek a szülöttje: előtte a Tisza-szabályozás országos szempont, már csak azért is, hogy a magyar vér, mely leginkább a Tisza völgyén üté fel sátorát, s a magyar elem, melynek az alkotmányos szabadság szeretete vérébe ment át, — anyagilag gyarapíttassék. Vízszabályozást pedig csak úgy hajthatni végre, ha ez anyagi tekintetben hasznos. Bár nézete szerint a célbavett szabályozás költségeit a nyerendő haszon sokszorosán felülmulja, annak létesítése mégis oly sok, legyőzhetlenséggel határos nehézséggel jár, hogy azok legyőzésére egy akarat, állhatatosság s férfias kitűrés kívántatik.«

»Ő nmíga nézetei szerint három főszempőntra oszlik az egész: 1. a technikai rész, egy minta szerint készült s egymással minden részletben tökéletesen összhangzó terv az egész szabályozásról; 2. a terv pontos végrehajtása, mely két irányban szükséges, hogy az egészben egység uralkodjék, t. i. egy tervező s a tervnek ugyanazon egyén általi végrehajtása; 3. pénz! még pedig, ha gyökerest akarunk tenni, igen sok pénz-, munka- és értelmi tehetség: különösen pedig mint főkellék az egyetértés. A pénz előállítására négy forrást lát. 1-ső forrás maga a kormány, melynek a közeledés megnyitása, tekintettel a só szállítására, közvetlen érdekében áll; 2-dik a partbirtokosok, kik a víz alól fel szabadulandó földeket nyernek; mert kik a hasznót leginkább huzzák, a terhet is leginkább viselni kötelesek; 3-dik az ország maga,¹⁾ mely e kötelességét, a legközelebbi országgyűlés működése tanúsága szerint is, elismerte; 4-dik forrás lesz a föld becsének emelkedése; mert ha egyszer a szabályozás fővonalaiban egyszer megtörtént is, azzal még minden bevégezve nincs. A sok gátot ki fogja fentartani? Ezeket folyton és lankadás nélkül tökéletesíteni kell, s azért e végre egy politikai szellem kifejtése, s. t. k. az ősiségi törvény módosítása szükséges.

Mi az egyetértés eszközését illeti: ettől mint legfőbb nehézségtől leginkább tart, s ennek teljesítését a megyéktől, mint törvényhatóságoktól, hol az administratív kérdések is könnyen pártkérdéssé válhatnak, nem várhatja; hanem az erre megkívántató lelkületet csak a legközelebbiről s egyenesen érdekletekből alakult társulatokban véli feltalálhatni, mely czél elérésére, valamint Zemplén vmegyében már alakult, a vásáros-naményi tanácskozmány nyomán, az ott képviselt törvényhatóságokban pedig alakulni fognak, itten Tisza-Dobon pedig már alakult társulat, úgy több társaság is alakuljon, még pedig nem megyék szerint, hanem a víz constellatiójához képest szakaszonként, és így egy vagy több megyében s törvényhatóságban egy, — vagy a helyzethez képest egy megyében is több — társulat. Ezen társaságok a víz constellatiójának bajait s tájérdekeiket legjobban

¹⁾ Ország és kormány ime nem csak két különböző, de szinte ellentétes fogalom!

ismervén, hogy aztán egymással összhangzásban működhessenek és egyetértés eszközölthessék, — szükséges, hogy az egész Tisza folyam szabályozására alakult s alakulandó társulatok a legközelebbi január első napjaira Pestre teljhatalommal felruházottakat küldjenek az ő saját elnöklete alatt a teendőkről határozni. Ha az egyetértés nem sikerülne, vagy minden egyesület részéről teljes hatalommal felruházott képviselők nem jelenhethének meg, — ugyanazon év ápril vagy május hónapjaira egy újabb, még pedig minden érdekllett társulat fekvésére tekintettel legalkalmasb helyen, ismét összejövétel fogna tartani. Így remélhetően csak, hogy a minden társulat érdekeit ismerő és képviselő megbízottakkal a teendők iránt határozni lehessen. Hogy így az ez uton nyerendő megállapodás a küldő társulatoknak megbízottaik által, az illető törvényhatóságoknak pedig a társulatok részéről bemutatattván, az egészre megkívántató egyesült akarat és erő kifejtethessék. S a mennyiben minden nagyobb teendő két részre oszlik, úgy mint: mit kelljen tenni ma? s mit azután? ugyanazon társulati küldöttek a teendők sora iránt is végeznének, mert igen sokat tesz a vízi munkálatoknál, ha kedvez a sors; de lehet, hogy az egy évi munkát a más esztendei viz elhordja, lehet, hogy egyes határokat ideiglen a viz elborít s azokat az egész szabályozás befejezése előtt még jobban megrongálja: ezen körülményeket a társulati szellem-alkotta testületeknek leendő morális kötelessége enyhíteni.

A szükséges pénz kiállítására nézve pedig ő nmlga oda nyilatkozott, hogy, ha a köz megállapodás s egyetértés eléretik, az előlegezést eszközölhetni biztosan reméli. Minden esetre pedig előleg egy kulcs lesz kidolgozandó, mely szerint hozzávetőleg meghatározassék, hogy kinek-kinek mennyi birtoka fog a vizek szabályoztával viz alól felszabadulni, s így mennyi birtokból leendő köteles a szabályozási költségekért jót állani. Megjegyezve, hogy ezen kulcs a szabályozás bevégeztével a tettleg és valósággal víztől felszabadult földek arányában kiigazítandó lesz.

Ez elnöki előterjesztés folytán, előleg még a korábbi tanácskozások jegyzőkönyvei felolvasztatván, Szabolcsmegye küldöttjei pedig a megye beleszólási jogát fentartván, stb. stb.

Melyek folytában elnök ő nméltósága kijelentvén, hogy a Tiszába befolyó egyéb vizek is tárgyai lesznek a szabályozásnak, s hogy, a mennyiben a mellékfolyók constellatiója külön társulatok alakítását kívánná, azt az illető t. hatóságok buzgalmától várja. Vásárhelyi Pál stb.

Végzés: az elnöki indítvány értelmében. — —

Egyébiránt ezen czélbavett szabályozási munkálat az érdekek egyik leghatalmasbika. az önérdék által is gyámolítatván, a jelenlevők elnök ő nmlga azon felszólítására, hogy a kitüzött czél elérésére megkívántató egyetértés s nemzeti közakarat, s ezt támogató közszellem kifejtésére, mely nélkül semmi nagyobb nem létesíthető, a vélemények felvilágosítása s helyreigazítása útján mindent kövessenek el, a mennyiben ezt tenni hazafiui kötelességöknek ismerik, e végre magokat azon vizsonti kérelem mellett ajánlják fel, hogy ő kegyelmesége is magas kormányunkat részvételre buzdítani legyen szives, s figyelmeztesse az alkalomra, melylyel jól felfogott önérdékében hazánk felemelésére működhetik, s a tettek után sovárgó nemzetet őszinte szándokáról és jóakaratáról tettleg győzheti meg. (Jegyzette Bay Ferencz, szabolcsmegyei főjegyző.)

Hason tartalmu s határozatu tanácskozás tartatott oct. 12-én Szolnokon, Heves, Pest s Békés vármegye küldötteivel. — Innen Kun-Szt-Márton felé Szegedre menvén, az itteni tanácskozáson is a közlöttel rokon szellemű végzés kelt — mindnyájan kitünő tisztelettel fogadván kir. biztos ő nmlgát. Nagy-Kunság Madaras, K.-Szt-Mártonban diadalkapu is volt felállítva üdvözlésére a Körös folyami hidon stb.

Tisza-Dobon megalakult a tokaj-füredi társaság Andrassy Gyula elnöklété alatt stb. Pestre oct. 16-án ért vissza.

Pár napi pihenés után, mely alatt nála hivatalos és társadalmi téren kifejtett lázas tevékenység értendő, következett fiupei útja.

Pihenése, naplójegyzetei szerint, ennyiből állott.

Összeszedi a legujabb híreket. A védegylet gyűlést tart s átalakul Iparegyletté. A kör felbomlik Batthyányi Eötvössel

à la fleur d'orange. A Centralisatio mind több tért nyer; Pest-megye külön bizottságot nevez. Gr. Zichy Ödön lépre megy s felsiet Bécsbe. Attila gőzös megszakítja a hajóhidat. Csónakon kell Budára mennie. Tiszteleg a főherczegasszonynál. A kereskedelmi társulat bukófélben. Gyáralapító, alig mozog. Sétatér, lassan. Még a Gyüldébe — a conservatívek e clubjába — is eljárna; de a főherczeg megint, hogy ne koptassa el magát. A Helytartótanács hivatalosan tárgyalja a hivatalos ügyet s elvárja Széchenytől, hogy írásban tegyen, ne csak élő szóval, jelentést. Lesz aztán egy Rőpirat belőle.

Oct. 23-án Bécsben van. Metternich, Haller, Apponyi, Wirkner várnak reá. Duschek neki szánja még a Kulpát. Klein a köszöntelepekre vonja figyelmét, Blackwell és Pereira tárgyalnak vele, stb. stb.

28-án Sopronban s Czenken van. Vasut és Selyem. Saját ügyeinek csak fél figyelem.

Megfordul Horpácsos és Apáthiban.

November 1-én indul Horvátországba s Fiuméba. Itt, mint tudjuk, Kossuthtal volt találkozása.¹⁾

November 13-án már ismét Bécsben van. 22-én Pozsonyban; 23-án Pesten.

A bécsi körökben soha sem érzi magát otthonosnak. Látja bár — most más színben, mint egykor — az illetők jó akaratát, s osztozik, nagyon is, Metternich feketelátásában, a forradalomnak biztosan s rövid idő alatt leendő bekövetkezése iránt. Csak-hogy ez életveszélyes válság megelőzésére nézve voltak kezdetől fogva mindvégig ellenkező nézetben. Széchenyi a reformban látta a mentő szert, Metternich a régi rendszer makacs fentartásában!

Ismétlések elkerülése végett, mindezeket csak futólag érintve, átugrunk az 1846-dik esztendőre.

Folytatjuk a Tisza szabályozása fontos előmunkálatait, melyeket egy Pesten tartandó nagy közgyűlés előkészületénél szakítánk félbe.

¹⁾ Első köt. 486.

A Jelenkor jan. 22-én ismét így ír:

Midőn e sorokat írjuk gyűlnek a tiszaszabályozási társulatok küldöttei előleges tanácskozásra Széchenyi István gróf elnöksége alatt. Elnök ő nmlga az ügy könnyebb menétét előintézőleg s az eszméket összpontosítólag e napokban bocsátott ki egy röpiratot ily cím alatt: Eszmetöredékek különösen a Tisza völgy rendezését illetőleg. Szerző életbevágó s irányadó eszméinél fogva e röpiratban ezen országos tárgy gyakorlati s létesítési oldalát kimerítő tanácsokat közöl. Az illető társulatok s hatóságok képviselői maga a szerző gróf által ajándékoztattak meg egy egy példánnyal.

Jan. 20-án, mint a gyűlés első napján, elnök ő nmlga a szép számban összegyűlt vidéki képviselők egyetemét (a b. Laffert házban) szíves örömmel üdvözlőlvén előadá, miként a nagyszerű vállalatra egyesült társulatnak ez alkalommal teendői iránt előkészítésül egy közelebb megjelent röpiratban tevéle nézeteit. E röpirat a képviselő testület kezeiben van, s azért felhívja a gyülekezetet az abban kijelölt egyes kérdések tárgyalás alá vételére. Mire zemplényi képviselő Szerencsy István ő nmlga az egybegyűlt tiszavölgyi képviselők egyhangu örömét s elnök ő nmlga személyéhez kötött reményeit melegen tolmácsolván, elnök ő nmlgát hívá fel a kiindulási pontok kiemelésére s a tárgyalandó kérdések egyenkénti kijelölésére.

Elnök ő nmlga, mielőtt a tárgyalás tetteleg megkezdetnék, szükségesnek látta a jegyzőkönyv szerkesztésére egy jegyzőt kijelölni, sőt, ha jónak vélné a gyülekezet, olykép megválasztani egy jegyzőt, hogy az egy később folyton munkálandó központi választmány állandó jegyzője legyen, stb. — A jegyzői tiszttel ideiglenesen Kovács Lajos bízott meg.

Szóba hozatván a nyilvánosság, a képviselők testületén kívül csak azok megjelenése találtatott szükségesnek, kik mint szakértők vagy érdekeltek az elnöknek bemutatván, általa meghivatnak.

A megbízó levelek megvizsgáltattak.

Egy előkészítő választmány alakult. Elnök ő nmlga

elnöklete alatt: Szentiványi Vincze, mint alelnök, Vásárhelyi Pál, Tasner Antal, s minden vidéki társulat egy tagja, stb.

Mind a mellett, hogy minden Széchenyi kívánata szerint megy, naplójába azt írja önmagáról, hogy ő nem jó elnök. »Elnöklethez nem tudok.«

Együttal a Helytartótanács nevében megköti Sinával a szerződést a győri vasutra.

Folytatjuk a Jelenkor nyomán.

1846. jan. 26-án a tiszavölgyi társulat 3-dik vagyis alakuló gyűlése, Széchenyi elnöklete alatt (a Curia épületben) megtartatván, a választmány tüzetes jelentéses indítványai tárgyalattak. Ezek több pontokból állottak. U. m. 1. A szabályozás nem csak a Tiszára, hanem a vele kapcsolatban levő összes vizek rendezésére, s az egész ártérnek hasznosítására terjesztessék ki. 2. A jelenvoltak »Tiszavölgyi társulat« ezim alatt magokat megalakítják. 3. Szerződésileg kötelezik le magokat egymás irányában (a — f, hat pont). 4. Az ügy a nádor pártfogásába s Széchenyi további buzgóságába ajánlatik, különösen a szükséges pénzerő megszerzése tekintetében is. 5. A megkívántató pénzösszeg, hozzávetőleg, hat millió pft. 6. Jegyzőkönyv és szerződés küldessék meg a többi érdekelt társulatoknak, hozzájárulás végett stb.

A gyűlés mindezeket elfogadta s még a következőkkel egészítette ki. 1. Nevezessék egy állandó középponti választmány. (Elnöke gr. Károlyi Gy., 2-od elnök Patay I. 13 tag). 2. Tollvivő s technikai intéző allandósíttassék. 3. Az előbbinek (Kovács Lajos) fizetése 2400 pft 4 ft napidíj; az utóbbié (Vásárhelyi Pál) 2400 pft és 5 ft napidíj, s kilátás nagyobb jutalomra. 4. Választmány megújítása, ügyrende. 5. Vidéki társulatok technikai állomásainak betöltése. 6. Működését márcz. 30-án megkezdí vidéki küldöttekkel. 7. Legközelebb közgyűlés Debreczenben. Aláírva a jegyzőn kívül negyvenen.

A központi választmány e hó 30-án működését Széchenyi elnöklete alatt meg is kezdette.

A tiszavölgyiek nagy gyűlését diszebed zárta be a casinóban ötvennyolcz személyre. Házigazdájok, daczára az elfo-

gyasztott 56 üveg pezsgőnek, kissé unalmasnak találta. A Jelenkor Budapesti napló rovat alatt így ír róla:

Széchenyi István gróf ő nagy méltósága mult hétfőn (jan. 26.) a tiszaszabályozási társulatok küldötteinek a nemzeti casinóban fényes lakomát adott; szivemelők voltak az áldomások.

A vendéglő háziur legelőször is koronás fejedelmünk legmélyebb hódolatu tiszteletére üríté poharát; azután szeretve tisztelt fenséges nádorunknak óhajtott az egek urától jó egészség és vidor erővel párosult számos évet; harmadszori üdypoharáéan erőt és szilárd kitűrni-tudást kívánt a kormány mindazon férfainak, kik őszintén hordják keblökön vérünk nemzeties és alkotmányos felvirágzását; végre éltette a tiszavölgyi lelkes lakosságot, azt óhajtva, hogy érje el az emberi kifejlés legmagasb fokát, szaporodjék s erősödjék, mint a magyar vérnek legeredetibb törzsöke, s virágozzék évezredekén át!

A gróf gyakran megvendégelte már szellemileg egész nemzetünket, most azt részben anyagilag is teszi, némi viszonzásul azon vidék személyesítői iránt, melyektől mult őszi utjában oly kitűnő szivességgel fogadtatott.

Másnap a tiszavölgyiekkel megnézte az épülő lánczhidat, az óbudai hajógyárt, stb.

Le akarják beszélni, hogy a nagyobb ingerültség elkerülése végett ne menjen el a pestmegyei gyűlésre. Ő azonban elmegy; de a vitákban, melyek benne undort gerjesztenek, nem vesz részt (30. 31.) A horvát kérdésben Bécsbe menesztett küldöttség el nem fogadása miatt volt az ingerültség. Conservatív részről gr. Dezsewffy Emilnek kelle a rohamot kiállania. Ez időben Deák is Pesten volt.¹⁾

J'ai eu honte, írja Széchenyi, s ott hagyta őket, mielőtt a tárgy befejezve lett volna. Dezsewffyt aztán látogatta meg.

E kötet bevallott célja levén a beszélő Széchenyit bemutatni, nem vonjuk meg olvasóinktól az oly csekély adalékot is, minő egy asztali felköszöntés. Benyithatunk tehát a nemzeti

¹⁾ E sérelem tárgyában Zalában mondott nagy beszédét híven közli a Jelenkor. (Könyvi.)

casino éttermébe, hol gr. Keglevich Gábor vendégeli meg az ő megyéje, Nógrád megye küldöttségét. Széchenyi ez alkalommal két toasztot mondott. A mondottak bár töredékes részét naplójából ide igtatjuk.

»Azelőtt nem tudta itt egy idegen, hogy Magyarországon van. Most tudja! Sok erők fejledeztek, minek szivből örülünk; de azon óhajtás kíséretében: adja az ég, hogy ezen erők egymással s ne egymás ellen dolgozzanak« stb.

Ezen diszebédhez az akkori administratort (L.) nem lehetett meghívni, mert számosan kijelentették, hogy azon esetben nem mennek oda.

A tisztán ellenzéki közebédekhez Széchenyit sem hívták meg, mit ő — hivatalos és pártállása daczára — mindannyiszor igen rossz néven vett.

Kivételesen ott volt a Nemzeti körnek Deák tiszteletére adott és számos pohárköszöntésekkel fűszerezett banketjén, melyről első kötetünkben megemlékeztünk. (Febr. 12. 1846.) »Ich genirte sie und wollte es,« írja naplójában. — Mindez azonban idegeit támadja meg s rongálja egészségét.

Hát még a bécsi körök! Mikor az »önbálványozásba« merült Metternichnek, a lengyel felkelés alkalmából, a magyar urak ellen intézett fenyegetéseit kell meghallgatnia. Vagy mikor Kübecknél egy kis pénzsegélyt kell kunyorálnia, a magyar közlekedésügyre, melyet az örömet megajánlana, ha volna miből, s ha nem kellene attól tartania, hogy aztán majd az Elba számára is kívánnak valamit stb. (márcz.).

Vagy mikor Melanie hercegné a pápai nunciusnak így mutatja be: *C'est le plus grand radical de jadis, à présent il est sage!*...

A magyar-osztrák hivatalos körök, hol kancellárnak kandiálják, hol nála nélkül tanácskoznak a körébe eső legfontosb ügyekről.

Márczius 31-én, befejezve a »Balatoni gőzhajózásról« irt röpiratát Károlyihoz ment tiszaszabályozási ülésre. Hogy itt, zárt körben, mit beszéltek, arról adataink nincsenek; de felette jellemzőnek találjuk önönmagáról egy derültebb perczben toll-

ből kiejtett ezen ítéletét: »Sokat össze-vissza fecsegek, minden dignitás nélkül — de azt érzem, hogy amál több bennem az isteni szikra, a genius ihlete!«...

Ápril 1-én az egész bizottság a nádornál tiszteleg. Ez minden érdemet, — a vele járó felelősséggel?! — Széchenyire hárít. Ápril 4-én a vállalat eddigi sikereiért köszönő feliratot határoznak ő felségéhez, melyet Abonyi tüstént készen bemutatót. Ápril 8-án Vásárhelyi †. Nagy veszteség. Utóda Kecskés lesz.

Május közepén Bécsben van. Ünneplik a legelőkelőbb körökben. Apponyival véd- és daczsövetség.

Junius 6-án a Gazdasági egyesület ülésén egyik kedvencz themájáról, a birtokminimumról beszél.

Jun. 10-én Pest megye teremében, a conservatív Dezsőffyvel tüntetőleg lépve bár be, egy éljent kap. A turopolyai panasz ügyében, bizonyos irományoknak az orsz. levéltárból elvitetése miatt, ő is szót emel, s dörgő tapsokat arat. Dezsőffyre a pártfegyelem e megvetése igen leverőleg hatott; az ellenzék triumfált. Dezsőffyt különben nagyon becsülte Széchenyi amaz erkölcsi bátorságért, melylyel az uralkodó nézetekkel szembe mert szállani, s elismerése jeléül szerette magát vele mutatni a közönség előtt.

A Jelenkor jul. 14-diki sz. szerint

Kossuth kikelt a kormány ama részrehajlása ellen, mely a nép jogérzetét sérti, miként különbséget tesz igazságszolgáltatás dolgában a pártok közt, s a vizsgálatot a fenforgó esetben egy az ügyben érdekelt, különben hamisítással vádolt egyénre bízta.

Széchenyi István gróf megismeri ugyan, hogy a fiatalkori botlás későbbi érett korban józan és jó erkölcsű cselekvények által helyrehozható, de erre nagy criterium kíváncsít. Igenis szükségesnek tartja a bizalmat nemzet és kormány közt, de ennek megnyerésére alkalmas eszközök és módok használandók, vagyis méltánylása az érdekeknek s tisztelete a törvényeknek; mert nem érti azon kormány hatalmát, mely a lehető legnagyobb tisztasággal nem járna el intézkedéseiben stb. Továbbá ő az ok-

iratok hitelességét nem akarja vizsgálni, mert az más körbe való; de remény táplálja, hogy a dolog úgy áll, a mint előadatik, s főispáni helytartó ő mlga jóslata teljesülni fog. (Ez t. i. föltevén, hogy a kormánynak nem volt tudomása az esetről, s hogy az illetőt el fogja mozdítani.) Egyébiránt mind kormányt, mind hatóságot erősnek csak úgy hisz, ha eljárását morális tisztaság jellemzi, mert az, a minek básiisa corruptio, nem állhat fenn. Ő maga részéről soha semmi szennyos compániának részese lenni nem fog, stb.

Utána Kossuth kijelenté, hogy Széchenyitől mást, mint ilyen nyilatkozatot nem is várhatott., stb.

A sérelem egyhangulag pártolólág terjesztetik fel az országgyűlésre.

Az ellenzékiek ünnepelték Széchenyit e föllépéseért. »Diese Buben sind surprenirt darüber!« Csapody, a híres somogyi sportsman, egy pohárköszöntéssel lepi meg a n. casinóban, — lóverseny is levén e napokban, — melyben ötet lóhoz hasonlítja, melyről, míg a versenytéren fut, sokan már azt hittük, hogy kitör, de nem teszi, hanem győzelmesen megy a cél felé stb. »Ah l'amusant garçon! Il se croit le jockey et moi son bidet«, — írja e benyomásáról naplójába. Felelni nem felelt reá.

Másnap az uj pestmegyei helytartó Földváry beigtatása s diszlakomája volt ugyan a casinóban. Itt Széchenyi egy toast-ban éltette: »a nemzeti felvirágzást, alkotmányos kifejlést, s ezek magas ápolóit és őszinte hiveit!«

Junius 17—29 ismét Bécsben látjuk, hol bankházaktól 5°/_o-ra 400,000 ftot vesz fel; de egészben igen elégtelenül tér haza.

Országos gondjainak ez időben főtárgyát a Tisza völgye képezte. — Leginkább erre vonatkozó adatainknál kell tehát időznünk.

A Jelenkor jul. 9-diki száma után:

A tiszavölgyi társulat közp. választmánya üléseit f. h. 6-án ismét megkezdé. Széchenyi István gr. ő mulga előadá pénzügyi eljárásainak sikerét. Tiszavölgy szebb jövőndője hazafi keblének legbensőbb vágyodását képezvén, mint a vállalat minden ágai-

ban, úgy különösen ez annyira lényeges részében tett lépései mindig közelebb viszik ez ügyet fejlődéséhez. Előadása szerint a vállalat végrehajtására szükséges pénzerő maga idejében hiányzani nem fog. Most a szabályozási munkát megkezdésére 400 ezer pfntnyi előleges kölcsön iránt kötött szerződés ötös kamatra (Vodjánerral). Ehez számítva még a só felemelt ára alapjából s a kir. kincstárból járuló segélypénzeket, 550 ezer pfntnyi összeg áll jelenleg a társulat céljaira készen, mi lehetővé teszi, hogy a munka még e nyáron megkezdessék. E célból a t. gróf s a közp. választmány tagjai a műszaki személyzettel együtt Szegedtől kezdve fölfelé a »Szeged« gőzösön meglátogatják a Tiszát, különösen azon pontokat, melyeknél az aug. 3-ára kitűzött, debreczeni gyűlés után a vizimunkálatok megkezdetni fognak. (Uti program.)

Ad fractionem panis kerül a sor, — írja naplójában Széchenyi. Kijelentem, hogy pénzt nem adok, ha minden krajczárt hypothecával nem biztosítanak. Mind hűledeznek erre. Perényi Verbőczyre támaszkodik Dezsewffy is fennakad. Vodianer istápol. Kovács Lajos megértett, stb.

Közben megnyitották az u. n. központi vasut egy parányi részecskéjét. Esemény volt ez akkor

1846. júl. 15-én — írja a Jelenkor — nagy napot ültünk. Az annyi vajudás közt végre elkészült pest-váczi vonal nyitott meg diszes ünnepélylyel. D. u. 4 órakor érkezett az indóház csarnokába nádorunk fenséges családjával, s néhány percz alatt a két mozdonygéppel (Buda és Pest) ellátott kocsivonat, mintegy harmadfél száz meghivottal utnak indult, stb. — — Da a nép hideg és érzéketlen maradt, — — hátha mégis úgy van, hogy e vállalat a nemzet sympathiáját nem bírja. — — Miként állunk a debreczeni vonallal? Ennek megnyitásáról még szó sincs; pedig Debreczen a hazában van! stb.

Váczon éppen nagy tűzvész! Mindnyájan oda sietnek; segíteni nem tudnak.

Széchenyi még az nap este elindul második tiszai útjára. Erről a Jelenkor júl. 30-diki száma után a következő adatokat közöljük:

Széchenyi István gróf tiszai első utja ¹⁾ Pannónia gőzösön Szegedtől Tokajig.

Alpáron, Szentesen az eső miatt ki nem szállhat; de üdvözlí a tiszteletére egybesereglett sokaságot. Csongrád megye és Szeged város küldöttségeit a hajón vendégeli meg. Tisza-Bő, jul. 19. Első gőzös a szűz Tiszán. Nagy lelkesedés. Szolnokon a jász-kunok. Zátony Szajol közelében. Éji szállás Almásy Pálnál. Dorogma, jul. 20. Paleocapa. Tiszadob, jul. 21. Szathmáry József, b. Vay Lajos, Gencsy József stb. Tokaj, jul. 22. Degenfeld. A Berczelre szándékolt ut elmarad, zátonyok stb. akadályok miatt. További uti terv: Vásárhely, Garany, Zétény, Boly, Lelesz, S.-A.-Ujhely, Mándok, V.-Námény, T.-Ujlak, Bakta, N.-Kálló, Debrecen. Az egész egy diadalut!

Mindenütt oly valódi s páratlan lelkesedést tanusított a nép, s oly diadalmenetet alakított, minőhöz hasonlót nem látott még, őszinteségre nézve legalább, a Tiszapart. Leirhatatlan annak leplezetlen öröme s ragaszkodása, s nem ok nélkül, stb.

Szegedről jul. 14-én így ír ugyanazon lap (»Egy tiszavölgyi«) tudósítója.

Különös megnyugtatósul szolgált gr. ő exclja azon előadása, mely szerint tudatá a társulattal ő felsége legkegyelmesebb elhatározását, mely nyilván tanusítja az atyáskodó fejedelemnek ez ügy iránti legőszintébb rokonszenvét s pártfogását, miszerint legfelsőbb kincstárából a legközelebbi két évre 100,000, a só felémelt árából pedig évenként 100,000 pfttal a czél elősegeléséhez járulni, sőt kegyelmes hozzájárulásával a szükséges kölcsön eszközését is elősegíteni méltóztatott. Kijelenté ő nmlga, miként a tiszavölgyi társulat kívánságának megfelelő, e nemzeti ügyet oly hatályosan gyámolító fenséges nádor ő cs. k. főhgsége közbevetése nyomán a velencei építészeti hivatal nagyhirű igazgatója Paleocapa jeles főmérnök ma, jul. 17-én, Pestre érkezvén, haladék nélkül a helyszínén vizsgálándja meg a folyam sajátyszerűségét, hogy a terv minősége felett alaposan nyilatkozhassék; s hogy továbbá a társulat által már felfogadott Vásárhelyi Pál fájdalmasan vett

¹⁾ Első gőzhajó a Tiszán.

kora kimultával beálló hiány ideiglen pótolva levén, mennyiben e társulat további határozataíig nádor ő cs. k. fensége a központi választmány kérésére megelőző készséggel méltóztatott megengedni, miszerint az ügyességéről szintén ismeretes Kecskés Károly m. k. építési hivatalnál igazgató segédmérnök, ki különben is a Vásárhelyiféle terv készítésénél is már befolyással volt a rendezés technikai igazgatását vezérelhesse; mivel pedig, úgy mond a t. gróf, a Tiszarendezésnek pihenni, ha csak az idő engedi, nem szabad, sem pedig ez változó egészsége vagy egyéb ki nem kerülhető akadálytól fel nem tételeztethetnék, valamint már Pesten a központi választmánynál kijelentette, úgy ezuttal is kinyilatkoztatta: hogy ő cs. kir. fensége, saját kérelme folytán, Szentkirályi Vincze, cs. k. aranykulcsost s helytartósági tanácsost, azzal méltóztatott oldala mellé rendelni, hogy elfoglaltatása esetén helyét pótolja. S midőn így ez előleges gondoskodás mindenre felülről, még pedig oly szíves készséggel, kiterjesztetik, nincs egyéb hátra, mint hogy az érdeklettek óvatosan kerülván a szakadás és pártoskodás átkos következéseit a haladást óhajtó törvényszerű kormánynyal egyesülve, férfias kitűréssel s ernyedetlen buzgósággal működjenek, s ne feledjék, hogy e vállalat nemzeti ügy. Az iméntinek bővebb előadása s némi kölcsönös felvilágosítás után, az értekezés közmegnyugvással befejeztetett.

Ezt követé a szegedi polgárság által 140 terítékű gazdag ebéd stb.

Ennek ellenében Széchenyi az egész fogadtatást hidegnek, erőtetettnek találta, bár külsőleg, mint láttuk, mindennek meg volt adva a módja.

Szegeden lovasok, mozsarak. A városi köldöttséget Weber, a megyeit Bene vezeti. Csongrádi társulat ülése 17-én. »Ha szabályozni akartok, zsebeitekbe nyuljatok.« Pénzök van nekik. *Je parle à les émonvoir, sans qu'ils s'en aperçoivent.* Ebéd a városházán. Sok felköszöntés. Szépen beszél Babarczy. (Erős conservatív.) Széchenyi pohárköszöntése: »Isten éltessen minden jó hazafit, csak egy speciesnek ne adjon sikert; az álmítóknak, a rossz magot hintőknek!« — Este színi előadás. Fáklyás zene. Széchenyi beszél: »minden pártszellem nélkül.« Czáfolni akarja

azokat, kik terjesztették róla, hogy egész útja egy korteskedés Apponyi mellett!

Úti terve: 18. Algyő, Ányász, Csány, Csongrád, Alpár. 19. Küirt, Czibak, Vesen, Várkony, Szolnok, Szajol, Küri, Tiszabó. Itt Almásy Pál fogadja. 20. Roff, Bura, Szalok, Füred, Dorogma. 21. Csege, Ároktő, Keszi, Tarján, Kesznyétem, Lucz, Dob. Itt Andrássyék. 22. Tokaj, Szabolcs, Perczel. 23. Vereseltő. Tokaj. Itt nagy enthusiasmus. Degenfeldék, Szirmay stb. Karsay ügyvéd, mint nép embere, a nép nevében üdvözlí; Sárospatak. 25. Ordova, Topla, Lazony, Garany, Lelesz. 26. Perbenyik. Majláth, Szerdahely, Szerencsy. 27. S.-A.-Ujhely. Itt ünnepélyek. ¹⁾

Folytatjuk a Jelenkorral.

Julius 27-én a bodrogközi fióktársulat, hg. Bretzenheim elnöklete alatt megalakulván, megjelent Széchenyi is.

Körütekintvén a terembe összesereglett magyar földesurások csomóján, s felpillantva a karzat gyönyörű tartalmára, a zemplényi legszebb hölgyekre, kik mind Tiszaszabályozásra gyűltenek össze, őket meleg és magyar őszinteségű szavakkal üdvözlé. No hiszen csak itt volt ám a sok éljen, az üvegeseknek is jutott belőle valami a törött ablakokon át. Szóhoz juthatván a tiszaszabályozó elnök gróf, szeszély- s elmésséggel fűszerezett nyelven előadá tiszai utazását, az öt napos sétát, melyről majd egykor a krónika is meg fog emlékezni. ²⁾ Ebből megérthették a gyűlés tagjai, hogy a Tisza folyam hajózható, csak pénz kell hozzá. Elég soká gondolák, hogy nem lesz hajózható. Kiereszkedett a gróf a vállalat fontosságára, a szabályozás nehézségeire, előadván az ezek legyőzhetésére szolgáló módokat, az anyagi és szellemi hasznót tárgyavatott beszéddel fejtegetvén, titkaiba az ismeretlent is beavatta, sőt részvények útján építendő gőzhajókkal közlekedésre buzdított a Tiszán; majd sajnálkozását fejezé ki azon, hogy hiedelmét meghaladó sietős útjában koráb-

¹⁾ Részleteket l. első kötetünk 493. stb.

²⁾ E krónika morzsáihoz járulunk íme hozzá egy fél század múlva! — Saját kritikája pedig ez volt: Ich schwätze eine Stunde lang allerhand zusammen. Es gefällt!

ban érkezte által a számára rendezett sok ünnepélyt és lakomát mellőzni kényszerült, s ez által annyi embert meg is sértett, oly sok szép szónoklatot és kivilágítást dugába döntött; e mellett azonban szerencséje volt önmagát Tokajban veres zrinyidolmánba öltözve fényes nappal transparentben láthatni! — Végre ígérte, hogy végzett munka után napokig tartó ünnepélyeket is türelemmel végig fog ülni stb.

E beszédre személynök ő excja lelkesen válaszolván, a gyűlés eloszlott.

Utja folytatása. jul. 28. Helmece, Csap (unghi választmány), Győröcske, Mándok. 29. Kerecsen, Komoró, Námény. 30. Beregszász, T-Ujlak. 31. Bakta. Aug. 1. Debreczen. Itt ünnepélyek.

1846. aug. 3-án a rég tervezett közgyűlés Debreczenben megtartatott.

»Az ajtó megnyilik, egy férfi lép be, neve Széchenyi István gróf. Ugy-e bár tudjátok: ki ő? Kevesen vagytok, kik a személyt ismeritek; de igen sokan, kik előtt a név s a névhez csatolt országos érdemek s nagy tettek szent kegyelet tárgyai. Tudjátok, hogy stb.

A nemes gróf nem tudni meglepetett-e? vagy csak különösen jól érzi magát, — az összegyűltek nagy számát nézve kezdetben is e kézzel fogható részvétért monda köszönetet; mert e számos és szíves részvét legbiztosb criteriuma az ügy szerencsés sikerének, s épen azért, hogy a eselekvő erőt minél nagyobb izgalomban tartsa, szükségesnek ítélte a tagokat figyelmeztetni azon nehézségek tömegére, melyek a társulat vállalatában felmerülendők. A ns. gróf élire állván a nagyszerű szabályozásnak, ez egyszer meg akart válni fájának ős természetétől, miszerint a magyar ember vállalatának csak külszinét, kergét vizsgálja, s mintegy szándékosan leplezgeti a gátokat, melyek itt-ott előgördülhetnének, minek aztán természetes következtése a felsülés; a ns. gróf pedig nem akarván felsülni, önként ismerteti meg a nehézségeket, s hol azok a dolog mélyiben lesznek, studio keresendi fel, s mutatja ki tiszamelléki honfitársainak, hogy légyőzési erőről gondoskodjanak. Hiszi és vallja, hogy e vállalat létesí-

tése miatt rendkívüli erőfeszítésre leend szükség, mely erőt csak összetartó egyesülés állíthat ki. Avagy a honszerző apák nem innét intézték-e a hajdani Pannóniának Magyarországgá alakítását? Ez nem vidéki vagy provinciális érdek, hanem valódi nemzeti ügy. Az ősök innét erősíték meg birodalmokat, s az ivadéknak el kell ismernie, mikép nemzeti s nagy részben anyagi jobbléte s gazdagsága főleg innét a Tiszavölgyből indulhat ki. Ez az induló pont, s épen azért ennek szükséges erősnek és minden fallaciától mentnek lenni, mert alapját teendi mind annak mi belőle kiagazandó lesz. Ugyanazért itt férczelések, foltozgatások szóba nem jöhetnek, hanem gyökeres intézkedés, tettek kellenek itt, miket csak szoros együttartás, alapos meggyőződés eredményezhet. Ki tehát a véleményekkel, elvekkkel és nézettekkel leplezetlenül, meggondolván azt, hogy itt egy ország ujja-teremtéséről van szó! Elnök gróf sokat hallott az ős világ óriásairól. Ilyennek találja ő a Tisza-szabályozás vállalatát, oly bonyodalmasnak és nehéznek, hogy sokáig nem volt bátorsága ezen XIX-dik századi óriásnak szeme közé nézni; de keblébe tekintve és számot vetve önmagával, s látva az erőt, melylyel a Tiszavölgy lelkes birtokosai őt válllvetve támogatják, elszánta magát nemcsak szemei közé nézni az óriásnak, hanem le is győzi azt. Azonfölül, mond a ns. gróf, minthogy e munkálatok huzamos időig fognak tartani, *ha életében nem láthatná is a sikert*, melynek előteremtésében oly munkás részt vesz, mindamellett kellemes neki azon hitben élni, miszerint oly kincset hagyand a maradéknak hátra, melynek jövedelmezésén egy új ország felvirágoztatása lesz eszközölhető. Innét szónok gr. áttért a szellemre, melytől e nagyszerű vállalat embereinek áthatva kell lenniök. Szerinte ott, hol az összes haza érdeke forog fenn, a provinciális érdekeknek abban mint központban össze kell forrniok, el kell némulni a pártcsatározásoknak, melyek más téren ugyan szükségesek; összhangzat, egyetértés kell itt, mert csak az bir teremtő erővel. Eddigi fentartásunk, tekintve helyzetünket, eredetünket, rokotalanságunkat, csudálást s méltánylást viv ki ugyan számunkra philosoph előtt, de világszerű sympathiát csak férfias kitűrés összetartó cselekvés által ébreszthetünk nemzeti életünk

íránt. Nem elég itt csak akarni; szóló gróf tettét, sikert kíván. — Majd kérdőleg szólítja fel elnök gróf a társulat tagjait, ha valljon képviselve van-e az egész Tiszavölgy? Erre a vidéki társulatok elnökeire került a sor, stb. Kecskés Károly mérnök előadá tervét, stb.

Gr. Károlyi Lajos ez alkalommal 25 ezer pfrtot irt alá. Tizenkét vidéki osztály egybefüggésbe hozatott. Aláírás nyitattott a tiszai gőzhajózásra is.

Harmadnap (a Bpesti Híradó közlése szerint) a tanácskozás, gr. Károlyi György, gr. Andrásy Gyula, stb. buzgó részvételével folytatván, elnöklő gróf ő nmaga is, hazafiúi buzgalma öntudatában, tökéletes tárgyismerettel bonczkés alá véve a sokféle előterjesztéseket, növekedő lelkesedés kíséretében a hitel s garancia alapját a sikerben látta feltalálándónak, s ha, úgy mond, ehhez jutni akarunk, ideiglen azt javaslá elfogadtatni, hogy a tetteges végrehajtás, az ezt megelőző és kísérő kérdések tisztába hozatala s elintézése, reá és a központi választmányra bízassék, a költségviselés pedig, szinte csak ideiglenesen, a múltanilag kijelelendő vizszerkezetekként fogjon helyet: a mennyiben azonban több választmányi tag különmemű elfoglalások miatt a legjobb akarat mellett is folyton nem működhetnék, ennek száma ideiglen kellő arányban szaporíttatnék. Mely lelkes és a nagy hazafit méltólag jellemző előadás jótékony hatását nem téveszthetvén, közhelyeslés jelei közben minden vitatkozás nélkül határozat erejére emeltetett; az alapszabályoknak komoly megfontolás és a merítendő tapasztalások utáni kidolgozása a januáriusi nagygyűlésre halasztatván.

Egy másik tudósító rövidebb jelentése ennyiből áll:

Aug. 3-án Széchenyi István gróf általános szeretettől környezve szíves éljenek közt foglalta el elnöki székét és sajátmodoru tartalomteljes beszéddel nyitá meg a gyűlést.

Legelőbb is köszönetet mondott a gyülekezet tagjainak, hogy nagy számmal jelentek meg. Hathatósan szívökre kötö az egyetértést, mivel e táj felvirágoztatása e munkálat eredményétől függ; ez pedig csupán összesített erővel s egyetértéssel eszközölhető. A táj felvirágzása virágoztathatja pedig fel egyedül

Magyarországot, mert hiszen e táj a törzsökös magyar faj hona. Az a főkérdés, hogy mikép kezdessék a munkálkodás? Erre nézve tehát felszólítá a gyűlés minden tagjait, hogy mondják el nézeteiket; egy szóval mindenki beszélje ki magát, hogy a kérdéses tárgyra nézve mit gondol jónak és teendőnek. Midőn azonban ez megkezdetnék, azt találta szükségesnek, hogy a megjelent egyes társulati képviselők a gyűlés előtt mutassák be magokat, hogy így kitessék: valljon a Tisza egész mentén alakultak-e már folytonos láncolatban vidéki társulatok, és hogy minden egyes társulat hatásköre mely pontnál kezdődik s mely pontig terjed stb.

Debreczen város a Casinóban nagy ebédet adott a gróf tiszteletére; aug-7-én pedig a Nagyerdőben rendeztek esti lakomát.¹⁾

A tiszai ut folytatása.

Aug 8. Jegyzőkönyv hitelesítés. »Érzékeny bucsuzás«. 9-én hosszas isteni tisztelet. Révész Bálint csinos beszédet mond a templomban, találó »vonatkozásokkal.« Ez nap Böszörmény, Dorogh. Patakra egyenest nem mehet, tehát kerülővel Rakamaz-Tokajnak. Eső, sár, piszok leverő!

Aug 10. S.-Patak. 12. Szerdahely. 14. Szerencsy lép fel követelőleg a tiszai gőzhajózás ügyében, mert ő felsége nem adhatott a Dunának kizárólagos szabadalmat, stb. Ünnepek. Szentiványi elnököl.

Pesten az alatt Kossuth megnyitja a 2-dik Iparműkiállítás!

Aug 17. S.-A.-Ujhely. 19. Vécsey jön a bodroglókóziakkal. Este fáklyás zene. Bucsuzások. 20. Mise után indulás. Bekecs, Lucz, Dob. Itt sok dolog. Szapáry Józseffel baj. »Ránk eresztik a vizet« stb. Ülések.

Aug 25. Kenéz, Polgár. 27. Dobon a munka megkezdése! — T.-Füred, 29. Madaras, Kunhegyes, Tiszabő, Eger. 31. Roff, Szentes.

Szept. 2. Vásárhely, Szeged. Ülés délelőtt, délután. 4. Zenta.

---

¹⁾ Részletek első köt.

5. Becse. 6. Titel. 7. Ujvidék, Zimony. 8. Drenkova, Orsova, Mehadia.

Pestre e hó 14-én este ért vissza.

Az utjában több fontos jelentést intézett a nádorhoz, s tőle válaszokat nyert, mely érdekes adatok bizonynyal nem fogják elkerülni az illető részletek tanulmányozóinak figyelmét; mi ezuttal csak utalunk reájok.

A tiszai utat rövid pihenés után követte a balatoni kirándulás. Az első — maig is egyetlen — gőzhajó Himfynek kereszteltetett. A veszprémi püspökkel, Deák buktatójával, aláírat tiz részvényt, s egyuttal megígérteti, hogy többé nem fog az Adó ellen agitálni.

Következik a pestmegyei gyűlés nov 17-én. Itt Perczel Mór intézett ellene támadást, kinek Kossuth beszéde után válaszolva:

Mindenek előtt bocsánatot kér rekedtsége miatt, köszönetet szavaz másod alispánnak, mint a megyei törvényszék erélyes elnökének azon buzgóságáért, hogy már eddig is oly nevezetes összeget mentett meg a csalások általi enyészetből. Szóló gróf nem embere az ujjhuzásoknak, sem a gyanításoknak, mert ezen politika az ellenkező részről is hasonlót idézván elő csak a dolgok sikeres kifejlését akadályozná. Szóló gróf annak okát, hogy e haza boldogulása folyvást oly nehéz problema, a sok eszes, de kevés okos főben találja; ¹⁾ s ő az okos szót a praktikussal is összeköti. A hallgatóság nyugtalanságára a gróf ismét alkalmat vőn kijelenteni s mindenkit biztosítani, mikép őt minden tettei- s lépteiben a honszeretet vezérli; mindent csak alkotványos uton törekszik s mindenha csak alkotványos eszközökkel elérni; a helyett, hogy a levegőbe kapkodókat utánózná, meggondolva számít és ezen számítása eredményét ismét csendes vérrel várja be, mi ritkán szokott elmaradni stb.

Továbbá szóló gróf a kormányi testületben oly pályatért látott maga előtt nyitva, melyen haza- és népboldogító cselekvésit nagyobb sikerrel teljesítheti; s nem látja jónak, ha a kormány

¹⁾ Ime a Klugheit fogalomnak elég szabatos kifejezése.

íránt csak bizalmatlansággal lépnek fel, annál kevésbé, mert az, mi itt alant sérelmesnek tekintetik, gyakran azon viszony véletlen vagy mellőzhetlen kifolyásának vehető, melyben Magyarország Anstria irányában van. Aztán, ha a Rdek bizalmatlansággal viseltetnek a kormány íránt s azt rosz akaratról vádolják, igen természetes, hogy a kormány is hasonló mértékkel (!) mér vissza. Azért kívánná ő nmlga, hogy elállván a ns Rdek a sikertelen s csak kölcsönös ellenállást s így mozdulatlanságot előidézó ujjhuzási politikától, higgadtan írják meg a kérdés alatti dologról véleményeiket.

Egy váltóhamisításról vádolt zsidónak, kezesség mellett, szabad lábra helyeztetéséről volt szó, melyet a kormány megengedett, a megye ellenzett.

Felírás határoztatott.

Az ifjuság ez ülésben Széchenyi ellen sorakozott. Hainik, Tóth Lőrincz, Varga neveit emlité, kik először szálltak itt síkra s kik ellen védekeznie kellett. Kisebbségben marad: »a nimbus oda van!« — Teleki: bizonyos vagyok, hogy gróf Széchenyi István megint velünk fog tartani, ha nem bírja constitutionális vágásba hozni az országot stb.

November 18-án ugyane teremben Mosony megye esete került szőnyegre, hol t. i. a kormány kezelési kényelemből oszt-rák vámszedőket helyeztetett be a határszélen magyar területre.

Széchenyi István gróf nem akar minden dologban a Corpus Jurishoz folyamodni, melynek vastag tömegében ugyanazon állításra pro et contra eleget találhatni. Így a fenforgó kérdésben, mit mondanak vagy inkább gondolnak a karzaton hallgató hölgyek, kik a mi itteni versenygéseinkről ilyformán okoskodhatnak: lám ezen urak mind egy törvényt tanulnak, s ezen egy törvényen mégis annyit disputálnak.¹⁾ Szóló gróf örömet fejezi ki azon,

---

¹⁾ 1715: XCI. tez. felsorolja az ezentúl is fentartandó vámhivatalokat. Köztök több olyat, mely a szomszéd tartományokban fekszik (Hoff, Pruck, Prellenkirchen stb.) s azok további elhelyezését, esetleg megszüntetését egészen ő felségére bizza. Facultate penes Regiam Majestatem permanente. 1729: II. tez. a Helytartótanácsnak s kamarának illetékességét állapítja meg ő fge jóváhagyása mellett.

hogy a nemzetben a reactio felébredt; de nem szereti azt tulszigazottnak látni, mely mindent túlhegyre állít. Sokkal fontosabbnak látja e kérdés eredetét, somhogy a vitát oly messzire kiterjesztetni óhajtaná. Ő magasb politikai szempontból veszi fel a dolgot, mely szerint a szomszédokkali közlekedést nem nehezíteni, hanem könnyíteni lenne szükséges, hogy így az idegen pénz az országba folyván, a nagy czélok annál könnyebben lennének elérhetők. Egyébiránt a megye aggodalmát (az idegen jurisdictióra nézve) méltányolja s nem ellenzi a felírást, illetőleg a jövő országgyűléstől várja a kérdés elintézését.

A pestmegyei gyűlés harmadik napján, novemb. 19-én, a dohányügy s az osztrák vámviszonyok hozatván szőnyegre gr. Széchenyi István, bár engesztelő szellemben s megnyugtatólag szólt, a Bpesti Híradó szerint az ellenzék taktikátlanságáról s bűneiről oly talpra esetteket mondott, milyeneket jó volna az illetőknek könyv nélkül megtanulni, stb,

A Jelenkor így ismerteti beszédét:

Gróf Széchenyi István az engesztelő politika embere mindekelőtt megnyugtatóni akará a rendeket azon némely szónokok által említett vád ellenében, mintha a conservatív urak bizonytalan czélra egyesültek volna. Szóló gróf nem ellenzéki ugyan, de nem is conservatív; azonban a pártokon kívüli állásában is volt ideje és alkalmá az illetőket annyira megismerni, miszerint ember-séges szavát adhatja a rendeknek a felől, hogy a tulsóoldal mint vak eszköz bizonytalan czélra nem egyesült. A mi szóló gróf politikáját illeti, ez hosszas évek bevallott ténye. Ő oly elvet állított fel magának, mely enged ugyan némely, a körülmények által kívánt árnyalatokban, de ott, a hol a nemzet alkotványos kifejtéséről, átalakításáról van szó, rendületlen, mint szikla, mely sem időnek, sem körülményeknek, sem személynek nem enged. Ily álláspontjában a gróf megemlékezett a közelgő országgyűlésről, hol a teendők czélja világos ugyan előtte, de hogy ezen czélra minő szerepben fog munkálni, arra nézve most még tisztában nincs. Mi a szőnyegen forgó tárgyat illeti, abban nem lát aggodalomra okot, valamint nem fogadhatja el némely szónokoknak azon állítását, mintha a kormány dohányügyi intézkedéseit monopoliun-beesús-

tatásra használná, mert mihelyt a csusztatás ily zajos készülékekkel tétetik, az inkább ajtóstuli berohanásnak mondható. Épen azért szóló gróf nem lát aggodalmat az intézkedésben; azonban a többséget nem akarja kívánata felterjesztésében feltartóztatni s a felírásba beleegyezik. Szóló gróf e pontuál ismét beleereszkedett régi kedvencz eszméjébe, t. i. az adózásba. Az adó kérdése Magyarországon csak nagy bajjal oldható meg. Tanusítják ezt annak eddigi phásisai. Okát e lassuságnak ő az ősiségben s a mellett a nemzeti javakat terhelő nagy adósságokban találja. Ezek az egyenes adózást még sokáig nehezíthetik; azért idején volna indirect adókról gondoskodni. És szóló gróf hajlandó is hinni, mikép a kormánynak kérdés alá vett intézkedése tán épen ily kívánatos valamire czéloz. E téreni elmélkedéseivel a gróf mégis saját tűzhelyünkön szeretné gyakorlat tanyáját felkeresni; mennyiben az ily úton bejövendő adót — okos gazda létünkre — saját javunkra kellene fordítanunk. Értelmes szavakkal emlékezteté a gróf hallgatóit közlekedési eszközeink roszaságára, melyek bizony megérdemelnének egy kis indirect adózást.

A rendek kimerítve látván a tárgyat, az elnök a többséget a felírás mellett mondá ki: a kormány intézkedései aggodalmasak ipar tekintetében, sérelmesek alkotmányos és jogi szempontból.

Ezen évet legméltóbban bezárjuk Széchenyi ezen évi, különben harmadik akadémiai beszédével, melylyel az annyira szíven hordott s oly nagy hivatással bíró intézet XV. közgyűlését decz. 20-án megnyitotta.

Tisztelt Gyülekezet! Tán nem hibázok, ha ez alkalommal is, mint már többször tevém, a tisztelt gyülekezetet arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy a magyar Akademia, sajátlagos politikai körülményeink között, nemzeti újjászületésünket tekintve, egy főtényezőt képezhet, sőt hogy ilyest képezzen, szoros kötelessége.

Míg más népek szilárd nemzetiségük- s egyszerűbb csillagzatukhoz képest minden erejüket szerkezetük javítására pontosíthatják össze, úgy hogy a polgári álladalom malasztja minél általánosabban terjedjen legott: addig nekünk nyavalygó magyaroknak, e mellett, vagy jobban mondva: e fölött még azért is kell küzdenünk, mihezképest mint nemzet el ne bukjunk, el ne

töröltessünk. Mert hiszen valamintholtnak hiába kínálkozik az élet kéje, szintoly kevéssé öltheti magára az emberiség jogait a magyar nemzet, ha megszűnt magyar lenni, mivel ez esetben más vér, de nem a magyar, fogna részesülni ez áldásban. Mi meglehet: közönyös az egész emberi nemre, noha én ezt sem hiszem soha is, mert minden saját fénykörében fölemelkedett népesalád egy magasb lépeső az istenekhez; de minden esetre ez bár így legyen, bár ne, nem lehet közönyös ránk magyarokra nézve, ha nem pusztá hang, vagy mint sok más, nem egyéb salangnál azon hazafiság, melylyel oly meg nem szünőleg kérkedünk.

De nem! Mert noha számos van köztünk, ki saját magát a hazával mindig összekeveri és személyét folyvást ez elibe helyzi, azért általán véve tán alig létezik emberfaj, melyben a hazaszeretet nemes érzelme annyira képezné minden csepp vér és nedv kiegészítő részét, mint a mennyire mi magyarok buzgunk ily lelkesedéstül. — Nem tagadhatni ugyan, hogy halálos álmunk közt, mikor az enyészet habja csaknem összeesapott fölöttünk már, nem egy gyönyörű tulajdonnal, melyet veszтünk, azon szent láng is majd elaludt már bennünk, mely minden romlatlan emberi kebelben oly tisztán ég, s melyért, bármily gyermeki érzelmenek gúnyolják is azt a világ hidegen számító cosmopolitái, nincs mit pirulnunk, mert legtöbb magasztos eselekedet mégis innen vette, innen veszi, és innen fogja venni a földön eredetét mindaddig, míg az ember egészen el nem fajul, vagy gyarló természetéből végkép magasb sphaerákba nem emelkedik. Igen, ezen szent tűz is csak pislogott már bennünk. — De, hála az égnek, nemcsak tökéletesen el nem aludt, sőt oly általános lobbal ég, miszerint hazaszeretet híja miatt veszély vérünket érni nem fogja immár. Csakhogy a hazaszeretetnek bármily áradozó léte — ne esaljuk e körül magunkat — soha nemcsak magasbra nem emelt eddigelé egy népet is, de ilyesnek még csak megmen-tésére sem volt elégséges, ha vakszerelemre, elbizottságra s ebből okvetlen eredő mások iránti türelmetlenségre fajult. Mert ez esetben, valamintholtnak hiába kínálkozik az élet kéje, szintoly kevéssé öltheti magára az emberiség jogait a magyar nemzet, ha megszűnt magyar lenni, mivel ez esetben más vér, de nem a magyar, fogna részesülni ez áldásban. Mi meglehet: közönyös az egész emberi nemre, noha én ezt sem hiszem soha is, mert minden saját fénykörében fölemelkedett népesalád egy magasb lépeső az istenekhez; de minden esetre ez bár így legyen, bár ne, nem lehet közönyös ránk magyarokra nézve, ha nem pusztá hang, vagy mint sok más, nem egyéb salangnál azon hazafiság, melylyel oly meg nem szünőleg kérkedünk.

szent érzelme is, ha bölcsesség nem vezérli azt, határtalanul több rosszat, mint következtetne jót.

És e tekintetben — ha célunk nem az, tisztelt gyülekezet, mint ez magyar földön még oly gyakori szokás, hogy magunkat viszonylag feldicsérgessük és tömjénnel jól lakjunk — bizony meg kell vallanunk: számtalan köztünk magyarok közt a legnagyobb bűnös, azaz a legotrombább ügybarát, mi kivált politikában mindig synonymon, mert számtalan »magyar honszerelmes« legtisztább heve daczára szintoly arányban üt nemzetiségünk mocskaibul mindinkább kibontakozó lényegén csorbára csorbát, valamint nem egy anyának majomszerelme is vajmi sokszor megsemmisíté már kedvencz szülöttének, melyből valami derekas válhatott volna, minden becsét.

S ugyanis köztünk vajmi sokan eldődink egykori hazafoglalási modorában hisznek nemzetiséget is tűzzel-vassal terjeszthetni, nem figyelvén arra, hogy szellemi diadalokat, a minők: »nemzetiségek megkedveltetése«, anyagi hatalom soha nem biztosított még, de ilyeseket jó sikerrel egyedül szellemi felsőbb-ség vihat ki.

Igaz ugyan, hogy e részben egy idő óta nagyon okúltunk és sokkal keskenyebb szigetre szorúlt azok száma, kik féltékeny mámorukban türelmetlenséggel hitték legjobban ápolhatni a magyarságot. Ám de azért még is mód nélkül nagyobb azon pajkos negéd és betyár szesznek súlya, melyvel nemzeti ügyünk körül forgolódik nem egy magyar, mintsem hogy e tekintetben, kivált most, midőn minden oldalról fel vannak korbácsolva a szenvedélyek, s a viszontorlás jelei is mutatkoznak mindenünnen már, egészen nyugodt kebellet nézhetnének a jövő elibe mind azok, kiknek politikai hitvallásukban a nemzetiség sajátlagos felvirágzása legelső helyütt áll!

Valóban lehetetlen! mert ugyan mit ér és mily sikert szülhet százak leghűbb, legernyedetlenebb ápolása nemzetiségi szent ügyünk körül, ha még mindig vannak magyarok, kik magyarságot affectálván, rüpők és aljas viseletük által legrosszabb szagba állítják azt, s mi több, ha még mindig vannak magyarok — s pedig fájdalom, tán a nagyobb rész érez ily rövidlátólag — kik

a helyett, hogy a nemzeti testnek ily nyavalyás fekélyeit soraikból kilöknék, nem csak kímélettel viseltetnek irántuk, de e fölött még a nemzeti erőnek bizonyos túláradozását is vélik e symptomákban észrevehetni; holott régi axioma, hogy az, ki a haza mocskait palástolja, a haza fénypontjait piszkolja be; valamint a bűn leplezője is mindig erényt sújt. Úgy hogy, bármily paradoxnak látszassék is, mit mondok, korántsem oly nagy csorbát üt nemzetiségünkön a magyarságot üldöző, mert ez ellenhatási rokonszenvet gerjeszt, mint fertőztetné ügyünket a betyár magyar, minthogy ilyestül a nemesb kedély émelgyéssel fordul el; és személyével együtt azon ügyet is becsmérli, melyet a rövidlátó védni hisz.

Tudom, tisztelt gyülekezet, sokaknak köztünk nincsenek efféle ismételésem inyökre, mint általában sok nem foghatja meg s e szerint nem hagyja jóvá, miért helyezek én annyi súlyt azon néhai rakoncátlanságnak gyűlöletessé tételében s kiküszöbölésében, melytől kivált az ifjúság magát néha meg nem tudja óni: mert hiszen, mint ők állítják: a magyarnak vére hevesb, effélék másutt is történnék, azért még sem jut senkinek is eszébe, néhány pajzán miatt egész nemzetnek becsületét kérdésbe venni akarni.

Ámde Istenért e körül is örök csalódásban akarunk maradni, mint annyi egyébben? mintha félnénk a valóság világába nézni, és nem látjuk, mily kápráztató különbség van köztünk és más népek közt? köztünk kiknek nemzetiség dolgában még csak lennünk kell, midőn más népek e részben már megvannak! És e szerint helyzetünkben, ha a magyarságot valóban megmenteni s virágzásra emelni sovárgunk, minden kis morzsakenyérrel ha így lehetne mondani — legszigorúbban gazdálkodnunk szoros szükség; míg más népek, mert nemzetiségben gazdagok és rajtuk mint rajtuk más elemek szünetlen nem rágódnak, legalább e tekintetben nem kénytelenek ernyedetlenül állni őrt.

Hogy a magyarság már csak hajszálon függött, ez nem mi bűnünk, kik most élünk, sőt miénk az érdem, hogy fentartásért hűn megvittunk; miért minden jobbnak rokonszenve is miénk. Ámde megbocsáthatlanul vétkeznénk, és mindazon részvét, mely

nemes buzgalmunkat kíséré, csakhamar elhidegölne, ha megmentett, de még annyira gyengélkedő kincsünkkel oly gondatlannúl sáfárkodnánk, mint ilyest tán büntetlen tehetnek azok, kiknek ebbeli kincsük soha veszélyben nem forgott.

S azt gondoljátok, tisztelt hazafiak, hogy nekem tán jól esik ily nyomorúlt kis vonásokban ápolgatnom ügyünket, s ennek elkerülhetlen szükségére titeket minduntalan emlékeztetnem? Oh, ne higgyétek. Nekem szintűgy, vagy tán kínosabban vérzik szívem mint nektek, ha meggondolom, mire jutott vériünk és mennyire kétes annak jövődjöje még. Én is érzem, s tán élénkebben és gyakrabban mint ti, a kétségbeesés azon kínait, mely epeszi a habokkal küzdőt, ki nem bízik erejében a távúl levő partot elérhetni, s ekkép bennem is szintűgy pezsg néha nyugtalanságtúl a vér, mint bennetek, inkább kockára bízni sorsunkat s bukni egyszerre inkább, mintsem meg nem szűnő félelem és remény közt utóbb is folytatni a felvett s annyira aggasztó hangyamunkát.

Azonban kérde, és ítéljetek e körül hideg vérrel és engedékenyen: vajjon éveim sorához, helyzetemhez s eddigi politikai eljárásomhoz képest, teljesíteném-e hazafiúi kötelességemet tehetőségem szerint, ha nekem sem volna elég bátorságom »kiskorúságára« s ekkép még szerfölött gyenge állapotára emlékeztetni a hont; de én is azon fiatalokhoz vagy gyengékhez képest, kik nem bírják hevüket zablázni, veszélyes kockára akarnám állítani nemzeti üdülésünket, kivált most, mintán halálos dermedésünkből már fölébredtünk, törvényünk magyar, s ekkép, noha helyzetünk most veszélyesb mint volt azelőtt, miként minden crisisben levő testé, azért tökéletes felgyógyulásunkhoz még is közelebb állunk, mint bár valaha, — csak hogy ilyest még felette gyenge állapotunkhoz képest egyedül úgy érhetiünk el, ha gyenge csereinket senki nem csak el nem gázolja, mihez azonban néhány kevés is elég, de azoknak anyai gondját viseljük, és pedig viseljük, mennyire lehet, mindnyájan, mert kivált oly annyira elsüllyedt nemzetiség felemelése, mint, fájdalom, a miénk, csak köz-erővel s tökéletes egyetértéssel sikerülhet.

Vajjon illenék-e hozzám, ha én is diescéreteket akarnék

elszónoklani, s nem tárnám fel az igazságot kereken; s vajjon illenék-e hozzátok, tisztelt vérrokonim, ha ti a valónak megismerése helyett, jövőnk legfontosabb kérdése körül is, az illusiók légkörében akarnátok nyargalni? Bizonyára ily szerepviselés sem hozzám, sem hozzátok nem illenék.

Nemzetünknek mindig az volt egyik legnagyobb hibája, hogy vagy nem bizott magában, vagy elbízta magát. Hasonló a puskaporhoz, melyett nyugvó állapotában egy kis víz is elolvaszt, mely fellobbanásával azonban, használjon aztán vagy ártson bár, saját magát mindig megsemmisíti.

S innen keletkezett azon humillimus servus-féle species, mely kivált a lefolyt időkben oly nagy szerepet játszott, és kezét csókolva édes örömet mindent hátára rakatott volna; meg viszont azon hetvenkedő betyár faj, mely Magyarországon kívül e világon, ha tán China falai mögött nem, bizonyosan nem létezik sehol, mely erő nélkül mindent erőltet, ok nélkül mindent provocál, és kiirhatlannak látszó létében hazánk mezején még most is burjányzik itt-ott, s valóban több kárt okozott és okoz nemzetiségünknek, mint bármily más hibánk vagy aberrationk; mert azon pajkos betyár negéd s hetvenkedő pajzán viszketeg, mely nem egy magyarnak még most is legfőbb kincse és annyi garázdaságnak meg nem szűnő kútfeje, oly annyira áll a valóságos férfiúi erővel ellentétben, és annyira nem »lovagiság«, vagy az igazi lovagiságnak oly nyomorúlt torzképe, hogy azzal legfeljebb vénasszonyokat ijesztgethetni, és attúl émelygéssel kénytelen elfordulni minden nemesb kedély. — S vajjon miért szakadt nemzetünk része, tán nagyobb része e két osztályzatra? Legelsőben is, mert a kiváltsági »circulus vitiosus« szűk körében forgott vérünk. S még inkább, mert a nemzetiség szelleme nem forrott ki elég tisztán akkoron még, és e szerint egyik túlzó oly könnyen hagyá magát abból mindenestül kivetkeztetni, mint a másik túlságos erővel akará azt mindenkre torkolni.

És azért itt van ideje, hogy e tekintetben is okúljunk elvégre már!

Tudom, lesznek olyanok, kik nem fogják kedvelni, hogy én, és épen én, a magyar Akademiát politikai életünkkel annyira

összefüggő intézetnek tartom, és azt e tekintetben működésre sürgetni vagyok bátor. Ámde ez által csak azt tanúsítják, hogy politikai kifejtésünk legmélyebb talajáig nem bírtak hatni eddig-elé. Mert hiszen ez nem egyéb, mint nemzetiségünk biztosítása, felemelése, mi megint oly szorosan függ az élő szónak, írásnak s gondolat-elrendezésnek kifejtésével össze, miszerint lélektelen gép volna »Akademiánk«, ha nem venne e hazafiúi műtételben legbuzgóbb s legernyedetlenebb részt.

Becsültessük meg ehhezképest, mennyire tőlünk telik, a magyar nevet.

Élbresszük azokat nyavalygó álmaikbul fel, kik legjobb hiszemben, hogy a magyarságot szolgálják, ezen legnagyobb kincsünkön túlzásaik és erőltetések által inkább ütnek sebet, mintsem hogy ápolnák azt.

Figyelmeztessük hevesb vérü honfiainkat, hogy a nagyobb-szerű haladás és nemzeti bukás közt — mely dilemma közé, kivált mai nap, nem egy hazánkfia minden politikai kérdést szorítani szeret — még egy harmadik vágás is van, melyen lépten lépve, mákszemet mákszemre hordva, cseppet csepphez adva, a bölcs végkép tovább ér, s nagyobb teremtések szerzője, mint az elbizakodott, kinek zászlóján »bár törik bár szakad« áll, vagy a kétségbeesett gyenge, ki mindjárt bukni s másokat magával buktatni akar, ha felszínes combinatióinak nem felel meg az eredmény, és inai a magára vett súlyt nem bírják.

Ne csüggedjünk soha is, mert hiszen legrosszabb esetben sem fog azon nemes önmegtagadás, melylyel nemzetünk felvirág-zása végett küzdünk, minden haszon nélkül a semmiség mélyeibe süllyedni; de, bármily kicsiben, még is elő fogja ezen nemes törekvés, ha más formákban is, mozdítani az emberiség végezl-jait. Nehogy azonban e lehető legrosszabb esetre legyünk szorítva, mi nincs dicsőség nélkül ugyan, de gyarló embernek, ki hűn ragaszkodik hazájához, korántsem elégséges élelet még: használjuk, tiszta szándékunkban bízva, de erőnkben soha túl nem bizakodva, minden tehetségiünket — mely ez esetben azonban egyedül csak szellemi lehet — mihezképest a megmentett és sajátlagos eredetiségében kiképzett magyar elem, ha nem rög-

tön is, egykor legalább az emberiség azon fénykörébe helyezze magát, melybe a világ előkelő népei fölemelkedtenek.

Legyünk meggyőződve, hogy, habár nincs is a magyarnak őszintébb jóakarója széles e világon mint önmaga, mert hiszen miért követelhetnénk irántunk több szeretetet kívülről mint belülről: azért bizony még sem árthat a magyarnak más annyit, mint szinte csak maga: mert bármily nemű megsértése csak nevelné erejét, midőn egyedül saját vétkei ejthetnek nemzetiségén csorhát.

Egyedül minmagunkban van a feltámadás, ne felejtjük ezt soha; és azért, bármily erősen ágaztassa is el hazánkban a pártokat és külön egyediségeket vérünk heve és politikai hitünk türelmetlensége, legyen köztünk legalább egy engesztelő eszme, mely lefegyverez s kézfogásra int, és ez: a nemzetiség eszméje és azon hűség, mely ehhez köt: mert ugyan, ha az ármány még ezen képeset is el bírja köztünk vágni, és magyar magyart gyűlöl és magyar magyart üldöz: oh, akkor nem csak nem virul fölöttünk élet többé, de még végünk sem lesz díszteljes.

Azonban félre minden kislelkű időelőtti aggályyal, mert nincs itt veszélye a bukásnak még. Nekünk élnünk és üldülnünk kell, és élni és üldülni fogunk is, csak hazafiúi szeretet és egység melegítse állandóan vérünket; és ebben a magyar Akademiának tisztelt tagjai menjenek elő például, kiket szintúgy, valamint e fényes gyülekezet egész testületét, egyenként és összesen hódolva üdvözlök.

1847 január 13-án József nádor † (életének 71-dik, nádorkodásának 51-dik évében). Mindenki érezé, hogy a haza egy oszlopa dült ki.

Azon hó 15-én kiadatott a királyi rendelet, mely szerint István főherczeg, a boldogultnak »nemesak fia, hanem erényeinek is méltó örököse« királyi helytartóvá stb. neveztetett.

A január 25-diki megyei gyűlésen Kossuth megteszi indítványát Istvánnak nádorrá választatása iránt, kiben mind azon kellékek, tulajdonok, mik egy mai időbeli nádorban megkívántatnak, s csupán egyedül ő benne találhatók fel.

Márcz. 21 –22-én a tiszavölgyi társulat nagygyűlése megtartatván, a központi igazgató jelentésének felolvasása után:

Széchenyi István gróf ő nmlga terjedelmesebben előadván a társulat magasb hivatását s a szabályozási tervek iránti nézetek hiányosságát, új buzgalomra, együttartásra s közremunkálásra hívá fel a társulatot, egyszermind tudósítá, hogy ő felségénél az ezen s következő évre megkívántató kölcsön iránt megtevési kérelmét, biztosíthatja a társulatot, miszerint számára egy millió pft kölcsön megadatott. Ajálja azonban a társulatnak, hogy oly módokrul intézkedjék, minél fogva jövődre saját erején képes legyen a kölcsön megszerzésére nézve sikeres lépéseket tenni bármely időben. Figyelmezteté egyszermind azon körülményre, hogy noha ama kölcsönről ő flge nevében biztosíthatja a társulatot, annak feltételei, t. i. biztosítékai iránt s a kifizetés idejére nézve a társulat részéről kell egyezkedésnek köttetni, s ez még további intézkedésre vár.

Ő nmlga buzdításai, mint mindig, élénk viszhangra találván, a megszerzett kölcsön iránt tett hathatós és sikeres közbenjárásáért köszönet szavaztatott.

Pest megye, májusi közgyűlésén, az országos inség tárgyában tanácskozott.

A mindig éber Fáy András a takarékmagtárak eszméjét hozza szőnyegre.

Nagy ingerültséggel tárgyalatott a szabolcsi körlevél, a főispánoknak a megyei törvényszékeken való elnökölése ellen, mi akkori felfogás szerint a választott bírák rendszerébe ütközött s a megyék autonómiáját sérté.

Széchenyi e vitákat figyelemmel, többnyire nagy felháborodással kísérte, de azokban tettelesen részt nem vett.

1847. szeptember havában István főlg körutja vette a nemzet figyelmét s lelkesedését igénybe.

Pest megyében azalatt Szentkirályi Mór, Nyáry Pál s Kossuth Lajos az országgyűlési utasításokat diktáltatták, báró Eötvösnek is nem minden részvéte nélkül, szabadelvű s egyuttal ellenzéki szellemben. Széchenyinek itt kevés működési tér jutott.

A vukovár-fiumei vasut, melyért Széchenyi legkevésbé birt lelkesülni, ellenmondás nélkül elfogadtatott.

A tiszai felvidékre, — írja a Jelenkor, — september különösen emlékezetes. Ekkor üdvözölheték egy részről keblökben a halhatatlan érdemü nádor derék fiát fens. kir. helytartónkat, másrésről pedig kereskedésiünk felvirágzásának egyik emeltyüjén a barna Tiszán s egyik folyóján (a Bodrogon) ekkor tevé Széchenyi I. gr. próbahajózását. Midőn a gőzös felfelé Tiszaújlaknak tartott, egész Csetfalváig mindenütt a partokat bámuló és örvendő népség lepé el; de e nevezttük helységnél a hajó zátonyra bukkant, később a kormányrud karikája megpattanván, a ns gróf utját tovább nem folytathatá, hanem e helyett, miként előre is tervezve volt, ezen próbaut most elmaradván Kovács Lajos stbek kíséretében kocsin Szatmár városba érkezett, hol a megyés püspök s városi hatóság által üdvözöltetett, a nép örömkialtásai s mozsárdurrogatások közt vezettetvén a püspöki lakba, értekezett a Szamos, Kraszna, Túr, Homoród folyók melletti birtokosokkal a szabályozás ügyéről. Este fáklyás zene, aztán polgári oklevél, stb.

Azalatt érkezett a követválasztások ideje.

Mosony megyében támadott ugyan egy kis töredék, mely az ellenzéki Imrédyt akarta fölléptetni; sőt a megyének egy állítólagos régi határozatára is történt hivatkozás, mely szerint »idegen« soha ne lehetne követe, de szavazásra nem került sor. A többség lángoló lelkesedésben felkiáltás utján érvényesíté jogát, s Krónert és Széchenyit a követelt szavazás mellőzésével ugynevezett egyhangúsággal választá meg (október 18-án), mi miatt később némi izetlenségek támadtak.

Széchenyi okt. 24-én Magyar-Óváron megjelenván, nagy ünnepélyességgel s lelkesedéssel fogadtatott. Este a fáklyás zene alkalmával csak röviden nyilatkozott.

A Jelenkor szerint a győri főispán (gr. Esterházy Károly) kíséretében a tiszti kar udvarlása után a megye legidősb táblabírája Száde János szónoklata mellett roppant fáklyás zenével tisztelteték meg, melyet a gróf hasonlólag lelkes hálaszózáttal

viszonzott. Kifejtván röviden mostani föllépésének politikai okait, remek beszédét azzal zárá be, hogy másnap a gyűlésteremben bővebben igazolandja magát.

Mint az esemény résztvevő szemtanuja saját akkori jegyzeteimből adhatom a következő kiegészítést.

Esti 5 órakor megérkezett a várva várt nagy hazafi. Mosonban kitelhető pompával fogadtatott. Lovasok, városi bandérium, egy sora a hintóknak s a polgári őrsereg. Magyar-Óváron a város kapujánál a városi küldöttség üdvözlé, a főutczán pedig a polgári katonaság volt felállítva. A magas vendég, kit gr. Esterházy Károly győrm. főispán kísért, Bischof főhercegi jószágigazgató lakában szállásolt. Főispánunk (gr. Zichy Henrik) már ott várá. Mi pedig, Moson m. tisztikara és Rendei, az átelleni megyeházban várván, azonnal átsieténk az érkezettet üdvözlölni. Szónokunk Szusics győri kanonok volt.

Ő excejá meglepetve mondá magát ezen szives fogadtatás által. Az évek sora, úgymond, gyengíté ugyan lelkének ruganyosságát; de szándéka tiszta. Az isteni gondviselésnek tetszik olykor kicsinyek által nagy dolgokat véghez vinni. Igéri, úgy fogja Moson megyét képviselni, hogy az nem csak a megye s Magyarország, hanem az összes civilisatio előtt becsülettel megállhasson. A gyűlésen bővebben előadandja mintegy igazolásául is, mikép és mit akar elérni e lépése által, s miként van ő meggyőződve arról, hogy a haza jelen körülményei közt minden praecipitatio veszélyes, stb. Ez a pálya az, melyen hazájának legtöbbet tehet. Most van vagy soha azon pillanat, melyet, ha meg nem ragadunk, soha vissza nem idézhetünk; ezen országgyűlés fogja eldönteni jóra vagy roszra hazánk sorsát, stb.

Ezután Króner alispán a tisztelgőket sora bemutatá, stb.

Következett a fáklyás zene, világítás, stb.

Folytatjuk a Jelenkor után. Másnap (okt. 25.) megnyitván elnöklő főispánunk (gr. Zichy Henrik) az ülést, előadá röviden, hogy a nap legfőbb teendője a követi megbízó levél átadása, s az újonnan megürrült tiszti állomások betöltése levén, kéri a Rket, hogy nézeteiket a pillanat komolyságához illő higgadtsággal adják elő. Erre Szusics győri kanonok üdvözlő szavakkal

fordulván a nml. gróf felé, élénk színekkel tolmácsolá a köz-
 örömet, melyek ő nmlgának közöttünk föllépése okozott, s
 mely bizonyára közös az egész honnal, minthogy az egész hon
 érdeke az, melyet e pályán képviselend, s mint mentője a
 magyar faj felvirágzásának leghűbben is őrzend. Ezen nyilat-
 kozatra, mit szünni nem akaró éljen követett minden oldalról,
 a nml. gróf következőleg válaszolt:

»Midőn e nem reménylett s reám meglepőleg ható megtisz-
 tetetés és szíves fogadásért hálás köszönetet mondanék a ts
 KK. és RR.-nek, engedjék meg, hogy hangot adhassak gondola-
 timnak, mik engem e lépésre vezettek, és szavakat a meggyőző-
 désnek, a miért ezt tevém. Mindenekelőtt azonban bocsánatért
 esedezem, hogy magamrul fogok legelőször is szólani, mit bárha
 soknak nem tetszik is, el nem kerülhetek sokszor, minthogy
 csekély személyem nemzetünk jelen életviszonyaival annyira
 összenőtt, hogy ezekről szólván, magamat egyáltalában nem
 mellőzhetem. S ennek természetes oka az, hogy az újabb idők
 mozgalmában részint nem épen csekély részt vettem, részint
 azoknak élin is állottam. És részt veszek most is, s részt akarok
 venni mindenkor, ha nemzetünk közsorsa úgy kívánja, s nyoma-
 tékul szolgálhat érte a honfi áldozat Astraea mérlegében. Köz-
 tudomásu dolog, hogy most, midőn a haladás ösztöne átalában
 fölébredt nemzetünkben, pártok léteznek e hazában. És a pártok
 létezésének nézetem szerint csak örvendeni lehet, ha t. i. azokat
 az alkotmányos jogérzet szent tüze vezeti s nem parányi magán-
 érdek előttök a cél, hanem a haza közjava mindig és minde-
 nekben, a miért élnünk kell. Azonban én úgy látom, hogy e
 pártok versenyküzdelseiben nincs meg azon szükséges egyensúly
 mely minden törekvést egy pontra irányítson, s így biztosítsa e
 hon jövőjét, mit mindnyájan ohajtunk.

A haladásnak valódi középpontja, hol a szabadság és jog
 hol alkotmányos és legfőbb nemzeti érdekeink székelnek, örök
 ingásban áll. Sokan még nem ismerik, sokan túlhajtának rajta,
 és sokan még nagyon is távol állanak tőle. Pedig meg van kötve
 e hon fejlődése akkor is, ha helyből nem mozdulunk, s még
 akkor is, ha a helyes célpontra túlhajtunk. És a két út az, mely

ezélhoz nem vezethet. Magyarország, a civilizált népek sorában oly sokban hátra van még, — vajha előbbre volna már! — de vajha ne haladt volna annyira némely eszmék tulhajtásában, hogy csak egy lépésre van már a részörvény, honnan nem lesz többé menekvés. Én feladatul tűztem ki magamnak csekély erőmmel oda munkálni, hogy ide ne juthasson a hon,¹⁾ hanem menjen előre tovább is a haladás ösvényén, anélkül, hogy akár a vakon rohanás, akár a bűnös tespedés által koczkáztassa jövőjét. És úgy vagyok meggyőződve, hogy én mint édes hazánk egyik legvagyonosabb és függetlenebb állású polgára, ezt nagyobb sikerrel eszközölhetem, mint azok, kiket részint a szédítő népszerűség, részint a magas kegyelem reménye lebilincsezve tart. Az igaz, vannak sokan, kik ezen politikámat nem akarják érteni, s valami arcanumnak tartják azt, melynek iránya gyanús, s mely miatt eljárásom határozatlan. De engem ez nem tántorít. Vannak ugyanis emberek, kiknek hazafiságok részint nem a legtisztább forrásból származik, részint kiket — bár jóakarátát senkinek sem vonom kétségbe, — inkább a kor divateszméinek szenvedélyes tisztelete, mint a körülmények helyes ismerete vezérel. S jaj a nemzetnek, ha őket követi! Mert sorsát nehezen kerül el, sorsát mely szerint önlángja öli meg, mint megölt minden népet, mely a józan haladás rendes medréből kiesett, s majd az anarchia, majd a forradalom vérangyalának karjaiba dült!... Ily időjelenségek korszakában minden honpolgárnak legfőbb kötelessége résen állani, s oda irányzani minden törekvését, hogy a dolgok rendes folyását helyreállítsa, visszatartóztassa azon veszélytől, mely mindent koczkáztat. A polgári kötelességnek épp ezen érzete hitt engem is ez idő szerint a képviselők táblájához, s bár nem éltem le hereként napjaimat, mint edzett katona és sokat túrt izzadott élet embere, megnyugodhatnám már eddigi borostyánimon is, nem buvok még sem sutra, hanem kiállok ismét a síkra s küzdök az ifju nemzedék dicső harcában úgy, mint tőlem kitelik, mert elvem az, hogy a hon jövőjének nagy épületéhez, bármily életszakban, s bármily kis erővel is,

¹⁾ Szavát férfiasan beváltá a bekövetkezett válság alatt is, míg az erejét meg nem törte.

tehetőségünk szerint járulni soha sem késő és soha sem fölösleges. (Éljen!)

Még csak egy dolog iránt kell felvilágosítást adnom. Némelyek azon gyanuval illetnek, hogy e lépésre én kormány-czélók miatt birtam volna magamat.¹⁾ Ezt én kereken tagadom, s ünnepélyesen kijelentem, hogy azt enmagamtul cselekszém. Büszkén mondhatom ki e teremben, hogy e gondolat és szándék senki mástól nem jött, mint gróf Széchenyi Istvántól. (Éljenzések) Én úgy vagyok meggyőződve, hogy hazánk jelen bonyolatos viszonyai közt az alsó táblánál tehetek most hazámnak legjobb szolgálatot, s hiszem hogy a ts. KK. és RR. bennem helyezett bizalmokkal úgy fogok sáfárkodni, mint csak lehető a hazafi hűség és belátásnak. Rendkívülieket ne méltóztassanak tőlem várni, mert Istennél csak a bölcsesség, s a gyarló embererő sok oly vészszel találkozik az életben, melyen áthatolni vagy merőben képtelen, vagy melyekben önmagát is fölemésztí. Megteszek mindazonáltal mindent mi tőlem telik, s iparkodom megczáfolni azok előgyanuját, hogy én ingerelni s valami gladiatori bajtusára mentem az alsó táblához (Éljen!) Nem! Ily czélja törekvéseimnek távolról sincsen. Ohajtása lelkemnek minden honfi erőt egy pontba egyesíteni, hogy a hazaszeretet így, mint domboru üvegnek sugára, kétszeresen hasson, s egymást megértve és kölcsönösen támogatva, közös erővel s akarattal közeledjünk azon rég vágyott célponthoz, hol a hazának boldogsága székel, hol a nemzet az emberi nem nagy társaságának életlombjai közt örökzölden virul! (Éljen! Éljen!) Azonban addig is, míg ezeket tetteimmal igazollatom, magamat a tek. KK. és RR. becses bizodalmaiba ajánlom.«

A sűrű éljenzésnek, mely ez ihletett szellemmel elmondott beszédre következett, vége hossza alig vala. Még a köznemes-ség is, mely a dieső gróf látására szokatlan számmal gyült vala össze, oly lelkesedésre ragadtatott, hogy a nagy hazafi ruhájának szegélyét, mint valami szent ember mezét, kegyes áhítattal csokolgatá. Elvégre a zaj mégis lecsöndesült, s a

¹⁾ Lásd a soproni dolgokat első kötetünk, 508. l. stb.

gróf szavaira válaszólag Forgách Albert gróf posonyi kanonok felelt, mire aztán az ellenzék részéről I. L. ügyvéd, mint a kisebbségben maradt rész hirmondója,¹⁾ ki csak egyedül vala pártja részéről jelen e teremben, — megtámadta gr. Széchenyi István ő exeját, kit nem a többség által választottnak állított. Erre a gróf, nemes tüzre lobbanva, inígyen szólalt fel:

»Én úgy gondolom, lezajlott életemnek napjait eddigelé úgy töltöttem el, mikép senki rólam fel nem teheti, hogy én bármely szennyes provinciát képes volnék elfogadni, hova nem a becsület és a haza köztörvénye vezérel. S minthogy az előttem levő jegyzőkönyv tartalmából azt veszem ki, hogy engem törvényes úton a többség választott meg, — én ezen gyanúsító megtámadást ezennel visszautasítom. Tudom jól, hogy létezik e hazában bizonyos minoritás, mely minduntalan zsarnokoskodik a többség felett, s mely erőszakos modorával minden ügyet megtámad, mely nem a pártönzés piszkos érdekének szolgál. De én ezen minoritás rakonczátlankodásaira mitsem figyelek, hanem új pályámon is azon leszek, hogy azt lehetőleg megtörjem s visszariasszam azon térről, hova sem képességgel, sem hivatással nem bír.«

A nml. gróf ezen nyomatékos szavai után még egy ellenzéki gróf emelt szót s támogatá elvbarátjának főnebb említett elveit s kívánatát, de vizshaugra nem talált. Ezzel a megbízó levél átadatván, a gyűlés széteszlott. Főispánunk nagyszerű ebédénél az ünnepély befejezésére a megye előbbkelői ismét egy koszorúba fonódtak, s csillogó poharak vig zajában éltették a nagy hazafit, főispánukat, megyénk lelkes rendeit és a hazát.

Mint érdekes variánst közlöm saját egykoru feljegyzéseimből mindkét beszédet, az azokat kísérő körülményekkel együtt.

Felderült a várva várt nap. Az ülés az ujonnan diszesített (tágasabb) városi teremben tartatott. Főispánunk, küldöttség által meghivatván, gr. Széchenyivel és Esterházyval együtt

¹⁾ Maga az ellenjelölt Imrédy Lipót volt.

azonnal megjelent s az ülést zajos éljenek közt megnyitván, boldognak vallá magát, hogy oly nagy hazafinak adhatja át a megye megbízólevelét. Szusics kanonok felállá s üdvözlő szónoklatot monda. Erre Széchenyi ily vagy hasonló tartalmu beszéddel felelt:

Méltóságos főispán, tekintetes Karok és Rendek!

Moson megye annyi szivességgel, barátsággal fogadott, hogy szót nem akarok vesztegetni köszönettel, mert ennyi szivességre egyedül tettekkel felelhetek. De mint hogy sokak előtt feltűnő és visszatetsző a jelen fellépésem, engedjék meg, hogy mintegy önigazolásomul némelyeket előterjesszek. Sokszor szememre vetették azon hibámat, hogy sokat beszélek magamról. De nem tehetek róla, mert személyem mégis a közügyekkel némileg egybe van szőve. Igen sokan vannak, kik előtt politikai eljárásom valami arcanum, valami titokszerű; nem értenek, gyanúsításokkal halmozzák el személyemet; de én ezzel mitsem törődöm, mert szívemnek nincs más vágya, mint hogy a magyar nemzet szellemi és anyagi boldogságát tőlem telhetőleg előmozdítsam. Sokan fel nem fogják, miért vágytam aggkoromban az alsó táblán azon tövises pályára, melyre ifju erő kellene. Megmondom tehát, mi adott erre okot. Az ország, miután előbbi tespedéséből felébredt, pártokra szakadt, mi nem szerencsétlenség ugyan, sőt magában véve igen helyes dolog, mert surlódás által nyer az igazság, s a kölcsönös ellenőrködés, éberség előmozdítja a becsületességet. Hanem van ennek árnyoldala is, s ez az, hogy mint más nemzetek példája is tanúsítja, ezen pártszakadás lassanként oly dühöngéssé fajul el, hogy utóbb is a két viaskodó közt egy harmadik lesz a nyertes. Ez volt mindig szerencsétlenségünk! Mikor a magyarnak kötelessége lett volna kezet fogni, vállat vállhoz vetni, mint ellenség állott egymással szemben, és e hon, mely a természet által hivatva van a civilisált világnak egyik legszebb, legvirágzóbb országává lenni, pirulást okozó hátramaradásban pang. Pártokra szakadtunk most is, és már sokan, megengedem tiszta hazaszeretet által annyira ragadtattak, hogy szinte subversionális ideák keringenek köztünk. Azért, habár tudom, hogy vannak sokan, kik észtehetségben, tapaszt-

talásban felülmulnak, hanem úgy érzem, hogy teljesen független állásom s régi szolgálataim is kötelességemmé teszik kilépni a sikra. Nem azért megyek hát az országgyűlésre, hogy az ingerültséget még nagyobb fokra csigázzam, hanem oda kívánok hatni, hogy a hazafiak az értelmesség, az érdekek kiegyenlítése által közelítsenek egymáshoz. Most, mikor a kormány is haladni akar s jó szándékot látunk mindenfelől, ha mégis *re infecta* térnénk haza, ez a legnevetesegebb, de egyuttal legszomorubb satyra volna. Sokan azzal gyanúsítanak, hogy engem a kormány küld! Ezt egyenesen tagadom; mert az eszme senki mástól nem jött, mint egyedül Széchenyi Istvántól. (Hosszas éljenzés.)

Tudom én, mennyivel tartozom dynastiámnak, tudom, mennyivel tartozom a kormánynak; de azt sem feledem, hogy melyek kötelességeim hazám és hazámfiai irányában. Ha a kormány meg is hitt egy magas hivatalra, nem dicsvágyból fogadám azt el, hanem a siker kedvéért, s azért hazám iránti kötelességeimet, független állásomat soha feledni s feláldozni nem fogom. S azért, kik azt hiszik, hogy mint szajkó betanult leczkéket fogok elmondani s úgy beszélni, a mint oda fenn parancsolják, nagyon fognak csalatkozni.

Mondám, sokak előtt politikai pályán *arcanum*. De ugyan kérdem, micsoda megfoghatatlan titokteljes van abban, hogy valaki, a ki az Istentől független állást s oly vagyont nyert, mint én, ne lenne olyan ember, ki, mondom, azt a czélt: a hont jó s rossz körülmények közt egyaránt hiven szolgálni, mint élete feladását tűzné ki maga elé!

Mily különbség most és csak pár évvel ezelőtt, ha széttekintünk a casták közt! Most már egy nemzet kezdünk lenni. S mégis sokan — megengedem, tiszta hazafiságból — azt, mit csak idő érlelhet meg, mi csak alkudozások eredménye szokott lenni, rögtön s egyszerre akarják elérni. — A hátramaradásnak két módja van: egyik, ha el nem indulunk: másik, ha tulhajtunk. Azért mi megfoghatatlan lappang abban, hogy magyar nemzetünket apály és dagály ellenében s úgy szólván minden szélllel előbbre tolni igyekezem? Majd buzdítom, majd intem, hogy oly vágásokban haladjon, melyek biztosan célra vezetnek.

Régi katona létemre s hű szolgálataim után bizony már a kályha megett is elülhetnék, és senki szemrehányást nem tehetne nekem, hogy mint here éltem napjaimat, hogy azokhoz tartozom, kik e földnek hasztalan terhei. Dicsekvés nélkül mondhatom, pályám s egész eljárásom tisztán áll, a nélkül, hogy magyarázgatnom kellene. S mi az oka mégis, hogy sokan nem tudnak, nem akarnak érteni? Hát sokaknak hazafisága nem mindig a legtisztább forrásból ered. Hiuság, megcsalt remény, irigység, boszuvágy keveredik néha azon forrásba, melynek kristály tisztának minden salaktól mentnek kellene lenni. Ime, ha a Rendek biznak bennem, ezen bonyodalmakon is segíteni akarok. Lehet, hogy a legszebb remény, a legtisztább szándék is végre ki fog játszani: de hűség és Instructióikhoz való ragaszkodás fogja irányozni ez új pályán lépteimet, s megküzdök minden akadálylyal, bizhatnak bennem. (Éljenzések.)

Nem akarom hosszabbítani beszédemet s a T. Rket untatni. Nagyon tudom, mily göröngyös pálya vár rám s tisztelt collegámra, de bármí történjék, készek vagyunk szóval, tettel, minden erőnkkel, ha kell, vérrel is védeni becsületét Moson megyének s a hazának.

Felelt a beszédre gr. Forgács, pozsonyi kanonok. Króner (mint követtársa), a maga nevében, szintén köszönő-beszédet mondott. Erre következett az ellenjelölt Imrédy felszólalása, s gr. Esterházy Kázmérnak, ki a választáskor nem volt jelen, azon megjegyzése, hogy ő is a voksolást kívánta volna, mire a főispán, eljárását a régi praxissal igazolva, megfelelt.

Ezek után újra felszólalt, kissé ingerültebb hangon, Széchenyi.

Ő hozzá lévén, úgymond, a kérdés intézve: ha a követséget az előadott körülmények közt elvállalja-e? azt feleli, hogy, miután a hitelesített protocolumot olvasá, s megválasztatása különben is hitelesen tudtára adatott s ő e megválasztatás meghívott, részéről megbántás volna a főispáni kimondásba legkisebb kétséget helyezni. Nincs senki feljogosítva — folytatja emeltebb hangon — föltenni rólam, hogy bármely szennyes provinciát elfogadjak: de ellenben tudom, hogy van az országban egy minoritás, melynek szokása mindent erőltetni, többegyre állítani s a többség akaratának temerarie ellenszegülni. (Harsány éljenek.)

Én az engesztelésnek vagyok embere, de hála az égnek, bírok azon tulajdonokkal is, hogy ilyen impositióknak — bárki emberfiától jöjjenek is azok — ellentállani tudjak. S épen ez egyik oka, miért a követi tábla tagja vágytam lenni. (Hosszas éljenzés.)

Ezen leirhatatlan hatásu jelenet után a főispán Jankovics Antalnak, mint Króner alispán utódának átadá a megye pecsétjét, másod alispánná Tóth Józsefet helyettesítvén. Mindketten megköszönék a bizalmat; az utóbbi célzással azon körülményre, melynek előléptetését köszönheti s mely feledhetetlen leszen előtte.¹⁾

Megelégéssel oszlottunk szét. Nem sokára a főispán vendégszerető termeiben valánk összegyülekezve, stb.²⁾

¹⁾ Ő volt annak előtte kijelölve Króner mellett második követnek, de hazafias készséggel vonult vissza Széchenyi javára.

²⁾ A sok lelkes toast közül legyen szabad saját ez alkalommal mondott felköszöntőmet sas szárnya alá rejtőző ökörszemként az örök feledéstől megóvnom: Tisztelt nagy hazánkfia! Engem, ki hazámnak még csak érzelmeikkel s nem tetteikkel áldozám, legkevesbé illet ugyan Előtted, a tett embere előtt, szót emelni; ha mégis azt teszem, bocsáss meg: oly jól esik nekem azt, a mit szívenben rég érzek irántad, egyszer szemedbe mondanom, Te pedig, úgy hiszem, nem fogsz neheztelni érte, ha addig beszélünk Rólad, míg a sok beszéd után, példádön indulva, egyszer majd csak tesziük is valamit. Nem vakítanak engem, nem vakíták Moson megye fölvilágosodott választóit cizmeid, rangod s mind azon fénysugarak, melyekkel kegyelmes királyunk újabb időben személyedet felelőzté. mert hiszen sokkal előbb valál a hazának Széchenyiye, mint levél a király tanácsosa. Te nem szépen csengő szódagálylyal, hanem tettekkkel mutatád meg, hogy kitűzött célodtól, mely mindig a haza boldogsága volt, a hatalmasok komor homlokredői el nem rettentenek; de valamint minden polczra, bármily magas polgári állásra, mindig még sokkal magasabbról tekintél alá, úgy viszont fentebb is állottál, semhogy a sokaság tömjénfüstje csak egy perezre is elkábíthatott volna. s mintán a honnak szenteléd minden órát s minden csepp véredet, tétova nélkül odavetéd. midőn kelle, úgynevezett népszerűségedet s merészen szakítottál, mert a haza üdve kívánta a nép bálványait! . . . És azért szent minden honszerető kebelnek a Széchenyi név, s majd, midőn Te és mi mindnyájan nem leszünk többé, midőn a jelenkor kicsinyes pártszenvédelői, pilanatészülte apró hőseivel együtt, rég eltemetve s feledésbe süllyesztve lesznek: tisztán fog »sorsot időt mosolyogva« fényleni a Széchenyi név, e tiszta nagy név, melyet századokra kiható érdemeid, soha sem lankadó munkásságod, hazafiúi hűség szerzének neked. Isten áldjon meg! áldja s boldogítsa bened és általad a hazát.

AZ

UTOLSÓ POZSONYI ORSZÁGGYŰLÉS.

Az utolsó pozsonyi országgyűlés.

1847—8.

Általános tájékoztatásul legyen szabad a november 11-én Ferdinánd király által személyesen megnyitott utolsó rendi országgyűlés programját, a mennyiben az a királyi előadásokban nyert kifejezést, röviden ismertetnünk.

I. Nádor-választás.

II. Katonai élelmezés és szállásolás. (Mellékelt javaslat szerint.)

III. A szabad királyi városok szavazatának megadása, mint tovább már nem halasztható kérdés, kiterjeszkedve az egyházi rend és szabad kerületek képviselőit is.

IV. A bányavárosok rendezése. (Mellékelt javaslat.)

V. Hitel. Telekkönyvek. Ősiség óvatos módosítása.

VI. Urbériség megváltása a tulajdonjog tisztelete mellett. (Javaslat a Rktől váratik.)

VII. Kereskedési viszonyok Ausztriával. A vámvonal megszüntetése. (Adatok közöltetnek: javaslat a Rktől váratik.)

VIII. Közlekedési eszközök. Központi vasut. Tiszaszabályozás. Fiume. (Adatok.)

IX. A Részek. (Az erdélyi Rendek óhajításainak figyelembe vételével.)

X. Büntető törvénykönyv. Javító rendszer.

XI. Kamarai előlegek.

Ha ezekhez az egyes megyék, főleg Pest megye követutásait hozzáadjuk, úgy hazánk békés átalakulásának, egy Széchenyi álma megvalósulásának egész képe tárul fel előttünk.

S tudjuk, hogy az archimedesi ponton, melyet Széchenyi a követek házában elfoglalt, vajmi közel állott hozzá, hogy a több-

séget állandóan magához csatolja s Kossuth kezéből a vezérséget ez egyszer kiragadja.

A forradalom szele fúttá szét e kilátásokat. Szelet vetettünk; vihart arattunk!

De mi ne beszéljünk; beszéltessek Széchenyit, mint ns. Mosony vármegye egyik követét.

Pesti Hirlap nov. 25.

November 18-án, kerületi ülésben, az országgyűlési tárgyalások közzététele módjai felett folyt az eszmecsere. Ezután többféle tárgy conversatio állott be. Ez országgyűlésen s követi minőségben először hallottuk felszólalni gróf Széchenyi Istvánt.

Gróf Széchenyi István (Mosony): Óhajtja tudni, hogy ha a tábla választmányokat küld ki, a tagok választása mi módon történik. A szavazás szokott nemein kívül milyenek a nyilvános és titkos, van még egy harmadik: a subscriptionális. Ő nagy súlyt helyez abban, hogy a követek bizonyos körülmények közt hogyan szavazzanak; s vannak esetek, midőn egy pártnak sokkal kellemesebb, ha titkon szavazhat. A szokásban levő ivköröztetés, aláíratás nem titkos szavazás, ő pedig ilyen óhajtana. A titkos szavazás előnye, hogy mellette terrorismus és pajtáság nem gyakoroltatik s mindenki szabadon követi meggyőződését. Szólválal valóban többször megtörtént, hogy mikor bizonyosnak tartotta a többséget, titkos szavazás útján váratlanul megbukott. Pest követe e napokban némi korteskedést említett, mi a szavazásmód ellen vádképen felhozatik. Ezt ugyan szóló nagy bűnnek nem tartja, noha maga korteskedni nem szokott (nagy nevetés); de kívánja legalább, hogy a kérdés döntessék el, s a mi nem titkos, ne neveztessek titkosnak. A titkos szavazást sokan lehetetlennek mondják; de van annak egy igen könnyű módja, miként az academianál gyakoroltatik, t. i. hogy a nevek ismeretlen írással, akár balkézzel, külön cédulákra iratnak. A subscriptionális szavazásmódot nem szereti, mert abban némi erkölcsi erőtetést lát.

Szentkirályi némi felvilágosításaira felelve, újra:

Gróf Széchenyi István: A kényszerítésre nézve megjegyzi, hogy van bizonyos erkölcsi kényszerítés is. A dolgot fontosnak

tartja, mert a mostani választási praxis szerint minden választás határozott pártszint visel, minek következése aztán reactio és keserűség. Szóló nem gondol vele, akármelyik párt van többségben, csak igazi alkotmányos többség legyen. Ő párthoz nem tartozik, de a reakciók felidézését nem szereti, mert: hodie mihi, cras tibi! s az ingerültség és keserűség jóra nem vezet. Ő a titkos szavazásban nagy nehézséget nem lát, legfőlebb egy kis idővesztést; de ez sem oly nagy, mint képzelik. Titkos szavazás nagy tömegeknél nem lehetséges, de köztünk igen. A szavazásmód igen fontos kérdés s Britanniában több parlamentet huzott ki. Mi most a titkos szavazást majd elvetjük, majd elfogadjuk, mint a pártérdek kívánja. Csak titkos szavazásnál vehetni ki a többség valódi szándokát; az aláíratás nógatással jár, mely által némelyek kénytelenül separtetnek a párthoz, s ez keserűséget szül, mi a titkos szavazás mellett, bukás esetében, egészen elmarad.

Bónis ellene szólt, s emlékeztette a grófot, hogy pártokon kívül mint követ többé nem állhat, mert küldötől utasításokat kap stb. Hunkár után ismét:

Gróf Széchenyi István: Ha Veszprém követe sajnálva látja, hogy pártok léteznek, ő ezen csak örülni tud, mert hol pártok nincsenek, ott vagy halál tespedése van, vagy egyes ember önkénye, mint Törökországban. Mennyi mocsok tisztított már ki polgári életünkben a pártok által, melyek egyike a másika felett örökös! Ő csak az ingerültség s vak pártlüh ellen van, s kívánja ugyan, hogy a pártok oly élesen álljanak egymás ellenében, mint az olló, de hite szerint vannak kérdések, mik körül a pártoskodást letenni, s hazafias érzelemmel egyetérteni kötelesség. (Éljen!) Egyébiránt azt, hogy Veszprém követe sem alulról, sem felülről nem fél, nem annyira dicséri, mint tőle s mindenkitől megköveteli, mert a bátorság oly kelléke minden valódi férfinak, mint a bőre. (Nevetés.) Azonban visszaemlékezve azon időre, midőn ő és Veszprém érdemes követe, fájdalom, már éltek és szerepeltek, a tábla sok tagja pedig nem élt, mondhatja, hogy a t. követ urral Győr előtt találkozott s onnét, minden bátorsá-

guk daczára, mindketten szépen elszaladtak. (T. i. a francziák elől . . .)

Hunkár: A dolog igen régi, de a gróf nagyon meg is feledkezett a történetekről. Szóló ugyanis a csatatéren maradt, míg Mosony t. követe elszaladt onnét, még pedig oly sebesen, hogy a nagy urak szokását feledve, még csak lovakat sem váltott, hanem egyenetlenegy paripán nyargalt Komáromig.

Gróf Széchenyi erre megjegyzi, hogy az már bizonyítást vár. Veszprém követe, mint valódi nemes ember, a bátorságban is kizárólagos privilegiumot akar magának. Szóló akkor nem is lóháton, hanem csónakon ment Komáromba.

Most az elnökség inté meg őket, hogy hagyjanak fel az ide nem tartozó vitával. s kérdé a Rendeket: akarnak-e a választások módjáról tanácskozni? mire a Rendek nemmel feleltek.

November 22-én kerületi ülésben a centralista Pesti Hirlap szerint előlegesen napi renden volt az »ugynevezett« verificatio, valósággal pedig a követek lajstromának elkészítése.¹⁾ E kérdésnek a nagy többségben levő municipalisták megnyugtatóásával történt gyors elintézése után megindult a felirati vita.

Somssich Pál tevé meg conservativ részről az első indítványt; nyomban utána Kossuth tartá meg nagy beszédét. Jegyzőnek e tárgyra Szentkirályi jelöltetett ki.

Harmadik szónok volt:

Gróf Széchenyi István, mosonyi követ: Megemlíté, mikép nem kívánt ma szólani; mert megvallja, egyrésről azt látja, hogy a kedélyek kicsit fel vannak ingerülve, de meg Pest követe (Kossuth) után, kinek maga Hermeszt nyitá fel ékesszólásra ajkait, nehéz szólani, s kiről az Allg. Zeitung is azt mondá, hogy nálánál erősebb dialecticus; — azután meg saját meggyőződése itt kevés súlylyal is bír, mert mint követ utasításaihoz van kötve, melyek tán saját magának sem tetszenek. De csak mégis szól, enged-

¹⁾ Az utasítási és visszahívási joggal fellegyverzett követküldő törvényhatóságok mástféle igazolási eljárást aligha töltek volna el.

met kérve, ha az iszonyu melegben lassan beszél. Mikor ezelőtt huszonkét évvel mint kapitány a magyar országgyűlésen magyarul szólott, csak úgy ment neki, mint a fejérvári birka (melyet köztudomás szerint itatni nem szoktak) a mocsárnak. Akkor bizonyos körökben azt mondták róla: »Seht nur diesen verfluchten Kerl, er macht uns noch Confusionen«; azonban a magyar nyelv ügye most már meglehetősen áll. Mostani állása is, úgymond, sokak előtt rejtély, melyet kimagyarázni nem tudnak, pedig viselete nem más, mint egy jó hajós rendszere, ki a kedvező széllel sziklák és fővénytorlatok közt előbbre haladni akar, csak hogy e haladás alkotmányos irányba legyen. Elkülönözött állásáról sokat és sokszor fog még szólni. Egyébiránt igen hibáznak, kik azt remélik, hogy ő Pest követe ellen itt valamely kakasviadalt fog kezdeni (nevetés); ennyire nem bolond, hogy efféle jóízű spectaculumot adjon a magyar hazának, melynek úgysí ősi bűne a meg nem egyezés; az kellene még, hogy két egyed, kiknek mindegyike meglehetősen velővel bír, itt egymást *con amore* körmölje. Ő Pest tisztelt követének őszinte hazafiságáról sohasem kételkedett, és pedig hazafiságáról valódi alkotmányos formában, mert vannak számos jó barátink, csak hogy más modorban. Nem akar hát vitázni, hanem sok mindent ki fog tálni, mi szívében van, valamint kimondta ezelőtt huszonkét évvel országgyűlésen a szokatlan magyar szót, mely most már fényben s erőben él. Szükségeseznek tartja, hogy ez országgyűlés alatt teljes világosságba állíttassék, hogy valamint nemzetiség dolgában csak magyarok akartunk lenni, úgy csak alkotmányos uton s formák közt akarunk előhaladni, s másképp nem. Igen sokat szeretne mondani; de az agyveleje szinte nem bírja már e szörnyű melegséget, azután nem is készült előre,¹⁾ s csak aphoristice beszélhet kellő összefüggés nélkül. (!) Mióta magyar hazánk össze van kötve Ausztriával, s annyiféle nemzetiség, nézet szokás, irány egy fazékba keverve, ennyi bonyodalom közt természetes lőn némi egyszerűsítésre s amalgamizálásra törekvés, már vagy titkon s mellékesen, vagy nyíltan s egyenesen; s ennek ismét természetes következése lőn más részt némi separatismusi irány. De most senki sincs többé, a ki separatióról gondolkodnék, valamint

¹⁾ Ezt ugyan sohasem tette.

a kormánynál senki sem gondolkodik többé a felolvasztásról s amalgamizálásról.¹⁾ Átláttuk minden részről, hogy sem Ausztria Magyarországot, sem ez azt nem subjiciálta, hanem egymás mellett függetlenül állanak, s mindegyik, bár a másikkal egyetértésben, saját útján jár, valamint a napsystemában szükséges, hogy mindegyik plánétának meg legyen saját tengelye, mely körül forog, bár ismét többen együtt egy napsystemát képeznek. Ezt előrebocsátva, a mi az adresse-t illeti, magában ezen adresse nem nagy sulyu dolog, kicsit francia találmány, — s a francia nemzettől sokat lehet ugyan tanulni; de, ámbár 30 millió tagja van s igen szép geographiai fekvése, még sem dicsekedhetik annyira politikai érettséggel, mint a melyet mi elérhetünk, ha jól haladunk. S minthogy most egy új aera küszöbén állunk, beszéljük ki magunkat. Pest érd. követe azt is említé beszéde végén, hogy Pesten tartandó évenkénti országgyűlést kíván. Szóló ennél szükségesb teendőt jelen körülményeink közt nem ismer. Midőn a fejedelem magyarul szólalt meg s ez által mintegy a magyar holttest fölébredt, sokan s a szóló is kimondhatlan gyönyört éreztek, mintha egy kedves halottat látnának életre kelni s újat mozditani. Mennyi fáradság, küzdelem, kitűrés vala szükséges, míg ennyire juthattunk! Szólóban azóta sok szép remény gerjedt az alkotmányos haladás iránt is, mire oly nagy szükségünk van, mert most van ugyan nálunk a Constitutiónak némi váza, de alig van állapotunkban egy szeg, mely revisiót nem kíván. Borus idők után sugárok látván földerülni, reméli, hogy lehet még valami belőlünk; s ki ekkorig dolgozott a közügyekben, most kétszeres erővel fog dolgozni, ügyekezni; de hogy tehetjük ezt sikerrel évenkiinti országgyűlés s kényelmes tanácskozási hely nélkül? Csak anarchia és reform közt van a választás, s anarchiának, revolutiónak reform egyedüli antidotuma. Vannak földes uraságok, kik három calcaturás régi gazdaságukat ezélszerűbbre változtatják, — ezt kell nekünk is tenni. A mostani rendszer mellett egyes kiszakasztott dolgok javítása, foltozása lehetséges csak, de összefüggő munkálkodás nem, milyen után szomjazik. Míg ezt el nem érjük, addig efféle háztartásunk van,

¹⁾ Írtette a kormány magyar tagjait.

hol csak három évben számolnak egyszer s ily háztartásnál a csőd közel áll. Többször említé már, ha nem tetszett is, Ausztriávali összeköttetésünk philosophiáját; mert ha sebeket akarunk gyógyítani, a lehető legnagyobb mélységre kell lehatnunk. Kormányunk gyönyörű nagy városban lakik, melynek azonban szelleme s nyelve német, s hol a levegő pangó és anticonstitutionális. Félre nem akar értetni; már Cicero megmondta, hogy azon levegőt kell színnunk, melyben lakunk, s hogy nem minden levegő alkalmas mindenre; így p. o. patikában nem lehetne jóízű káposztát főzni, mert Taraxacum-izű lenne. (Nevetés.) Ezen állapotot meg kell gondolnunk; a mi óhajításunk: magyarság s progressio, és pedig alkotmányos uton, s célunk: lehető legtöbb eredmény. De ha az említett differentiákat nem méltányoljuk, valamint ha a mi vágyainkat a kormány nem méltányolja, mindkét részben keserű vér támad. Sokszor volt már mondva, hogy az ördög nem oly fekete s az angyal sem oly fehér, mint hiszik, és valóban, szóló is azt hiszi, hogy az ördög legfeljebb brünett, az angyal pedig szőke; s mondjuk ki nyilván, hogy egy azon tárgy különbözőkép mutatkozik, ha más-más szempontból nézzük. Szóló sokszor ismétel, mert öregszik, s ebben a melegben is jönnek új eszméi, ne vegyék hát rossz néven, ha ismét elmondja, hogy igen hibáznak, kik azt mondják, hogy az igazság minden oldalról tekintve csak igazság marad. Gibraltárról azt mondta egyik utas, hogy hegytetőn áll, a másik pedig azt, hogy nem áll hegytetőn, s ki hinné? mindkettőnek igaza volt, mert egyik a tengerről, a másik a szárazföldről jövet nézte; így vannak Budával is, ha a Dunáról vagy a felette való hegytetőről tekintik. Alkalmazva már ezt viszonyainkra, bizonyos helyeken az országgyűlésben csak Pandora szelenczéjét látnak, s rossz szemmel nézik e hű nemzet erőködéseit azon cél felé, mely nem egyéb, mint magunk s a trón erősítése; holott mi meg vagyunk győződve, hogy nem akarunk sem anarchiát, sem revolutiót, hanem erősödést s erősítést, a haza s az uralkodó-ház egyesült javát, a mocsárból tisztulást. És ezt amott azért látják más szemmel, mert a levegő, melyben élnek, inconstitutionális, holott mi békét, baráti viszonyt akarunk, mint Pest követe is; szóló kész vért ontani a dynastiá-

ért, mint már tette is, de kész más részről alkotmányos fejleszünkért utolsó csepp vérének is lecsapoltatni. Ebben mind egyetértünk, a kérdés csak a »miként« körül forog, a sokszor enlegetett modor körül forog. — Tekintsük, hogy állnak a dolgok? A fejedelem, látjuk, loyális; látta, hogy nem akarunk egyéb, mint magyarok lenni, s ha azt nem akarnók, bűnösök lennénk, és magyarul szól hozzánk; most látni fogja, hogy alkotmányosak is akarunk lenni, s ezt azért, hogy erősödjünk és trónját is erősítsük. Ha azonban az adresse úgy megy fel, mint Pest érd. követe is javasolá, félő, hogy csak keserűséget szül, mert a dolgokat különböző oldalról néztük, s még a közbirodalom nem látta be azt, hogy a monarchia külön országainak egy napsystemához kell hasonlítani, hol a külön planeták egy nap körül forognak ugyan, de saját tengelyeik körül is; igyekezni kell tehát, a hatalmat lehető legjobb kedélyben tartani; mondjuk ki, a mi szívéünkön fekszik, de keserűség nélkül, s nem felejtve az említett helyzetet. A mi az egyes eseményeket illeti, az új administratori rendszer irányában az a főellenvetés, hogy az illetőknek fizetésük van; pedig míg a kormány így nyilvánosan fizeti embereit, addig legalább nincs machiavellismus. Ismét engedelmet kér rendezetlen eszméiért; de úgy érzi magát a melegben, mint a rák, melyet humanitásból szűrkeből veresre változtatnak. Hoszszu beszédének rövid értelme: hogy ne legyünk keserűek, ha a dolog a nélkül is megtörténhetik, mert ezen kererűsleges tactica nem célhoz, hanem a céltól vezet el, s utilizáljuk, a mit a kedvező csillagzatok engednek. És csak ennyiben különbözik Pest követétől; kérjük minden esetre, hogy Pesten jobb teremben tanácskozhasunk, ne ilyenben, mint ez egy olasz kutyabarlangféle helyiség, melyben az ember szinte elájul, ha belép.

A tanácskozási terem rendezését Széchenyi már korábban is sürgette; most pedig oly fontosságot tulajdonított neki, hogy az egész országgyűlés sikerét szintugy ettől, mint az administratori kérdés szerencses megoldásától látta föltételezettnek. Tartott tőle, hogy István nádor megfélemlíteni engedni magát az ellenzékától s különösen Batthyánytól.

Fentebbi beszédével elégedetlenebb volt, mint valaha.

»Bár inkább hallgattam volna! összezavartam sokat, triviális voltam, tréfáim nem találtak, a közönség nem volt oly hangulatban!« . . . »Hattyudalom volt ez!« . . . »Időm lejárt!« stb.

Szónoki siker tekintetében e csorbát teljesen kiköszörülte a nov. 26-diki kerületi ülésben mondott zárbeszédével.

Gróf Széchenyi István (Mosony k.): Geniális előadását maga eredetiségében visszatükrözni képesek nem lévén, megkísértjük annak vázlatát előadni. Oly érzelemben van, miként szerénytelenség nélkül nem teheti, hogy még egyszer szóljon. Több ízben mondá ő ki, hogy Magyarország pillanatai drágák, miket fecserélni nem kell; de a felett érzi, miként állása olyan, hogy a kik által megértetni kíván, azok meg is értsék. Előtte a jelen percz olyan, melyben lenni és nem lenni közt forog a kérdés, miért engedelmet kér, hogy ő is, az új politika közlegénye és veteránja, nézeteit röviden előadhassa. A miatt vádolták, hogy minapi felszólalásában oly humoristicus modorban beszélt, melynél a komoly pillanat méltóságosabbat igényelt volna. Ő, a ki a régi alkotmányos gályának veterán hajóslegénye, a dolgokat soha rózsaszínűebbeknek nem látta, mint most. Ő nem optimista, illúsiónak nem embere, de, úgymond, úgy látom, hogy az alkotmányos bárkát kivisszszük mocsáriból, ámde ezt sem Pest, sem Baranya, sem Csongrád követei, sem Mosony követe nem emelik ki maguk, hanem mindnyájan összefogva. — Azt mondá minap, hogy oly hőségben — hála Istennek, hogy nem fűtnek többé! — minő a teremben volt, hol a velő izzó állapotba jó, nem lehet a dolgot elvégezni mindjárt, hanem meg kell hányni minden oldalról. Itt a pont, hol a nemzet sorsa jobbra vagy balra fordul, azért most legkisebb ingerültség nélkül nem veszekedni, de tanulni akarván, előadja nézeteit, de míg erre idő van. Lesznek talán, kikre okai hatni fognak, de ez a dolgon változtatni nem fog, mert midőn a pártok úgy állanak mint most, hogy a kérdések előre kicsináltatvák, capacitációnak helye itt nincs. Bánja, hogy a votumok előre ki vannak csinálva. Francziaországban azon szerencsétlen fejedelem is a pártok zsarnoksága által bukkott meg. Tudva van, mily önkényt gyakorolnak a pártok, pedig minap is mondá, hogy vannak oly kérdések, melyeknél a pártok-

nak el kell hallgatniok s egyesülniök arra, mit a hon érdekének szent szava dictál. Torna és Borsod követének felhívását köszönettel veszi, mert ez által, hogy e két bajtársra róla megemlékezett, joga van saját állásáról, mely személyétől el nem választható, némelyeket elmondani. Némelyek megütköznek azon, hogy fejtegetéseibe mindig saját személyét vonja bele: de el kell mondania, hogy ő senki által nincs ide küldetve, másrésről Brieftrager-szerepet sem vállalt, de lelkiismeretét és Mosony követét, Széchenyit, kérdezte, s hová ezek küldötték, oda ment. Mosony megye hozzájárulásával úgy áll itt, mint Mosony megyének megbizottja, utasítása szigorú, de minden utasításban van némi ruganyosság, a jó ember jót, a rossz roszat művelhet vele. A kormánytól nincs küldve, titkaiba beavatva nincs, ő semmit nem főzött, igen alacsony állásban van, s csak egyet mond, azt tudniillik tudja, hogy a kormány férfainak szándéka jó és becsületes. Vannak a kormány soraiban, kik négy fal közti erényeket gyakorolnak, s félreismertetésük daczára az ország javára törekszenek, úgy hogy, ha látja őket, önkénytelenül kalapjához nyúl, holott különben vannak emberek, kiknek látására oly érzés lepi meg, hogy kalapját amúgy magyarán fejébe vágja. Állása — lesz alkalma részletesebben bebizonyítani — egyenesen önálló. Hivatalos állására nézve kineveztetésében Torna követe valami törvényellenest lát, mintha személyében a kormány valami keserűt csusztatott volna át, mint szokták olajban vagy ostyában a labdacsozt. Tudta, hogy erről lesz szó. Állása nem törvényellenes, ő csak tanácsos a helytartó-tanácsnál, egy szakban kiküldetve; nem tűrheti, hogy oly embryo-pseudo postes — et chaussée ministre volna, csak most születtendő: ily egyedet maga a kormány sem akar, csak törvényhozás útján. Hogy mért vállalta el a követséget, miért nem várta be azon időt? Három év, mondám magamhoz, így szól, igen sok, öreg legény vagy, kidűlsz a hámból, jó lesz. Ha mint becsületes hazafi közelebb állsz azokhoz, kik főznek, kik, ha tanácsodat kérik, az nem árt a nemzetnek. De más okból is vállalta a követséget. Nem értjük, úgy mond, egymást. Ha az alkotmányos szerkezetjavításhoz oly egyedek járulhatnának itt, kik elégséges hatalommal, pénzzel, felelősséggel bírnak, az nem volna rossz, s így ő is

tán sikeresebben hatna, ha az alsó táblánál ülne, de nem mint commissárius, hanem, mint Angliában szokás, megválasztott követként. Másik oka, miért kívánt követ lenni, mert kétségtelen volt előtte, hogy oly ponton állunk, honnét vagy fölemelkedünk, vagy lesüllyedünk, s mit itt főznek, az adja meg a dolog sikerét vagy ellenkezőjét, azt gondolta tehát, hogy neki is joga van az alkotmányos épület sarkalappjaihoz némely veterán társaival együtt anyagot hordani: ez fő oka követségének. Ő sem ellenzéki, sem conservatív, de közép-úton jár, s azon indítvány, melyet tenni fog, nem akar lenni pártkérdés, hanem a pestivel egy, csak hogy sikere biztosabb. Láthatják ebből a t. KK. és RR., úgymond, hogy a mely pályát vállalt, az nem sine cura! Ezek után azoknak felel, kik őt nem értik. Borsod követe azt állította róla, hogy minél inkább értelmezi állását, annál kevésbbé értik. Nem hasonlítja magát távolról sem Peel, Russell s az angol reform atyjához, Greyhez, de ők is úgy cselekedtek mint ő, valahányszor a kormány és iránya változott, mint ügyes hajósok nem csak egy vitorlát terjesztettek ki. Arra, hogy az ország elvesztette, midőn Mosony megnyeré, kérdé Borsod követét: hogy ő csak Borsod megyéjéé? Nem; avagy csak, ki ellenzéki, az a hazáé? Nem, az szomorú sors volna! Kiben isteni szikra van, legyen alsó vagy felső helyen, csak az legyen szeméi előtt: becsültesd meg a magyar nevet, úgy jót tehet: szóló is ezen iparkodik s hiszi, hogy mondani fogják róla: ha használni nem tudott, legalább nem tett kárt. Ezek után, mielőtt Pest megye második követéhez fordulna, még egyszer ismétli, hogy ide veszekedni nem jött, mert nagyobb bajt nem ismer, mint ha a magyar összeveszne. Pest második követe kérdé, hogy az ő indítványa nem loyalis téren áll-e? igemmel felel szóló; de midőn sértés nélkül viszont kérdi, hogy a pesti indítvány a status-bölcsesség terén is áll-e? erre »nem« ezerszer »nem«-mel felel. Pest követe, kinek azon szerencse jutott, hogy a közbizodalom benne pontosul össze, ez országgyűlésnek tán legnagyobb tényezője lesz, de midőn ily nagy a megbecsültetés, nagy lesz felelőssége is. Midőn új aerat alkotni akarunk, új modorra is van szükségünk. Pest követe első beszédében azt mondá a baranyai indítványra vonatkozólag, hogy abból új poli-

tikát kell tanulnia. Igen, mondja szóló, nem tőle, de szabad discussio útján. A politika gyermekkorában vagyunk, egy híres ember mondá szólónak a magyarokról: »Sie sind noch nicht, kommen erst in die Flegeljahre der Politik.« Igen gyönyörű, loyalis téren áll a pesti indítvány; de ez még nem elég. Szólónak volt ilyen loyalis szakácsa, de mindig gyomorgöresöket okozott neki; volt egy igen loyalis tisztartója, ki nem lopott, de őt lopták meg s a pénztár mégis üres volt mindig. Azon kitűnő ember, kiről főlebb emlékezett, ki magyar ugyan nem volt, de nemzetünkhöz nagy rokonszenvennel viseltetett, s azok egyike vala, kik a születendő küzdelmeket figyelemmel fürkészik, mondá: hogy a keleti fájnak nagy jövője van, van benne bizonyos indestructibilis erő, míg csak a törökkel lesz baja, bizonyos álomba fog szenderülni, s vesztesége nem lesz nagy, de a hiba akkor kezdődik, mikor a béke uralkodása alatt a reform merül föl. Itt szóló egy incisumot tesz. Pest megye első követével, úgymond, eddig szerelmi kalandban nem élt, nem igen dicsérték egymást, de tegnap oly szavakat mondott, mikért — ha csókolkodás stadiumán tul nem lett volna, mert megvallja, nem kedveli, ha két dohány- és burnóttal saturált bajusz egymást érintgeti — szerette volna megcsókolni; nem azért, mert a hallgatóságot megróttá, a mi szép volt, mert vízzel uszni minden bolond tud, s ezért is nagy köszönetet érdemel, de mert példáját mutatta, hogy nem akar veszekedni. Baranya k. példája után megy, s ezt nem lehet nem követni. A fennebbi német író szavaival constatirozva állásunkat, arra nézve, hogy őt sokan nem értik, azt mondja, hogy ez nem az ő hibája. Némelyek u. n. csak azt látják, ha egy nagy torony esik le mellettünk. Itt az ideje, ki kell mondania, s észre veszik, mért volt vágya követ lenni, mert valamint Pest követe, úgy ő is kész vért ontani az uralkodó dynastiáért, de alkotvány nélkül élni nem akar. Hányszor hozta elő a mesét a lóról és tehénről. A tehén mindig azt állította, hogy ő becsesb mint a ló, mert őt meg is fejik, és zabot még sem kap; szántának rajta s utoljára még paradét űz az urak asztalán, holott a ló zabbal él s mindig el akar szökni. Beszélni ezüst, hallgatni arany, mondja a török. A léghatár megváltoztatására több kell mint szó. Nem akar hosszas lenni

szóló, visszamegyen azon philosophushoz, ki tizenöt vagy husz év előtt mondá: »az lesz a veszély, hogy mit innen fölvisznek, ott ellenkező szinten fog mutatkozni; az urak meg nem biznak abban, mit onnan lehoznak; s ha nem lesznek emberek, kik megtagadás között mint szikla megálljanak, s ha ott fenn nem lesznek, kik átlássák, hogy minden planetának saját tengelye körül kell forognia, hogy a végnélküli centralizációnak vége: a mindenben fennakadás: félek — úgymond a német — egyik kórságból a másikba esnek; a kit lekenyereznek, semmit sem vesz észre, azt sem, ha fején a paróka, a ki pedig elmérgesedett, olyan lesz, mint a Cerberus.« A pesti indítványra áttérve, nem különbségből, de mindig visszaemlékezett azon emberre s eszébe jött: nem tudná-e ő azon szerepet játszani? tudta, hogy ez hozzá nem illik, mert hogy korábban egy kis mozgalmat okozott s most a túláradást visszataratóztatja: apostasiát kiáltanak; de ő nem szeret másra bízni valamit; s itt azon zászlótartóra emlékezett, ki csatában nem akarván maga előtt vinni zászlót, decidálta az ütközetet. Szóló úgy hiszi, hogy ezen szerep hozzá illik s itt definitiója személyének. Nem akar pünkösdi királyságot, legnépszerűbb lehetne, de nem akar minden éretlenséget pártolni. Más részről egy királyságnál nagyobb élvezete, ha belsejében érzi, hogy becsületesen megfelelt emberi kötelességének. A mit mond, hiszi, hogy Pest követe Rechthaberei-nek nem fogja tartani. Pest első követe elvben elismeri, hogy kik bennünket Bécsben képviselnek, azokat gyámolnunk kell. És kérдем: van-e jogunk azokat megróni, hoztunk-e valamit a konyhára? Alig van egy ember, kit ne gyanúsítanának, ez nem használ. Az mondatott, hogy ha egy kanczellárnak többsége volna, mindent ráparancsolnának. Szóló az alkalmazásban látja a hibát, hogyan áll a dolog? szóló a két párt között rég gyűjt magának erkölcsi statisztikát. Sok marczona, ha Bécsbe megy, azt hinnék róla, hogy megeszi a németet, pedig instantia van zsebébe, itt a rothadás jele. Szóló kijelenti, hogy nincs olyan kanczellár, ki alkotványellenes utra térve, a többséget meg tudná tartani. Nincsenek a rothadásnak oly jelei. Hogy áll a dolog? Egy ember magasra lép jó vágyakkal, de sok ellenséggel, ezeken túl teszi magát, az ősiség eltör-

lését, az örökváltságot, az adót akarja megindítani, ellenzésre talál, de szerencsésen kiviszi, s ekkor összejön az országgyűlés és ő minoritásban marad? Majd bizony azt mondják neki: gehen Sie. De ha hallgatnak rá s majoritásban lesz, sikert érünk, mert egy kanczellárnak bármily többsége legyen, huszonnégy óra alatt elveszti, ha alkotvány ellen azon törekszik. Mindezek után szóló azon válaszfelirati módosítást indítványozá, melyet ide igtatunk:

A módosítás, nagyjából Szentiványi műve, legkevésbé sem birta ugyan Széchenyi tetszését; mindazonáltal benyújtotta azt, azzal a biztos tudattal, hogy megbukik vele. Szövege ez volt:

»Hálás elismeréssel fogadták az ország rendei ő felségének azon atyai elhatározását, mely szerint a nemzetiség szent ügyét magasztos személyében a fejedelmi székre emelve, mind azt mi e részben a nemzetiség érdekében hátra lehet, eleve mintegy szentesíteni méltóztatott. — s ennek folytán örömmel fogadják az ország rendei ő felségének a törvényhozás tárgyalása alá boesátott kegyes kir. előadásait. A nemzet hálájának maradandó emlékeül sietnek mindenek előtt alázattal kijelenteni: miként a fentisztekt k. előadások első pontjában kitüzött nádorválasztásra vonatkozólag nem lehetett az ország rendekre megnyugtatóbb érzés annál, hogy ugyanakkor midőn az ország törvényes jogait s méltó reményeit biztosítani törekedett, egyszersmind ez által a felséges uralkodó ház iránti törhetlen hűséggel páros ragaszkodását is bizonyítani ily dicső s ünnepélyes alkalom lőn. — És épen azért az ország rendei szeretett fejedelmök iránti hű ragaszkodásukat mindinkább behizonyítandók, a fiui őszinteség mint szinte alkotványos jogaikból folyó kötelességek ellen vétőnének, ha a legjobb fejedelem előtt eltitkolnák, miként azokon kívül, miket a mult országgyűlésekről az ország rendei ő cs. k. apost. felsége elibe már fel terjesztettek, a közelebbi idők eseményeinek sorában újabban is tüntek fel jelenetek, melyek a nemzet alkotványszerető kehlében féltékenységet és aggódást ébresztének.¹⁾ Azonban szentebb az ország rendei előtt a pillanat,

¹⁾ Gyengéd és elleplezett kárhoztatása volt ez a különben nem is Apponyi által, hanem már előde által installált n. n. adminisztratori rendszernek, melyet Kossuth mint Kreishauptmani intézményt kegyetlenül osto-

ünnepélyesebb az alkalom, semhogy szándékuk vagy céljok lehetne érdemlegesen felhozni azokat most és így ép akkor, midőn ő felsége k. k. előadásában nagy részben a nemzet valódi szükségével találkoznak. Az ország rendei tehát kijelentvén, miszerint azokat, melyek a nemzetnek fejedelme előtti őszinte felszólamlását a szokott tárgyalások után szükségessé teendik, még ez országgyűlés folyama alatt fel fogják terjesztani, az érintett k. k. előadások tárgyalásába ereszkednek, e közben azonban ő felsége magas figyelmét már most mély tisztelettel arra felhívni sietnek, miként meggyőződésük szerint a haladó kor igényei mulaszthatlanul követelni látszanak, hogy a nemzet gyakoribb alkalmat nyerjen időszerinti célszerű alkalmazására azoknak, melyek a kellő percz elmulasztásával eredményhez óhajtott sikerrel alig vezethetnek, — s ennél fogva önként kívánatossá teszik úgy a törvényhozás mint a végrehajtó hatalom érdekében, az országgyűlésnek évenként az ország központján Pest városában gyakorlásba veendő tartását, már csak azért is, hogy ekként az 1790: X. t.-cz. értelmében ¹⁾ a törvényhozás és végrehajtó hatalom között szükségelt összhangzás könnyebben kieszközölthessék. »

Kossuth szavazást sürgetett. A kérdés így volt feltéve: Mosony-e? vagy Pest? Az előbbi (Széchenyi) mellett volt 22, az utóbbi (Kossuth) mellett 26 szavazat

Novemb. 29-én kerületi ülésben, a válaszfelirat szövegének hitelesítése után, szót emelt Kállay Menyhért az adózó nép érdekében, mire Szemere Bertalan a közös teherviselés iránt tette meg indítványát, s többek hozzászólása után egy felette

---

rozgatott. Széchenyi, minden »corruptionnak,« minden »szennyes companiának« született ellensége, nagyon is hajlandó volt elmondani Apponyival a »*mea culpát.*« Apponyi viszont váltig kínálta neki saját helyét, a m. kanzellárságot. Ezt az ellenzékiek is mint vivendi modust elfogadták volna.

¹⁾ Kossuth híres phrasisa az volt, hogy az 1790: X. t.-cz. nem valóság, s hogy az egész kormányzási rendszer nem alkotmányos. — A sokszor idézett sarkalatos törvény Magyarországnak teljes függetlenségét (a *Pragmatica Sanctio* értelmében) biztosítja. *Regnum liberum, independens, nulli alteri regno aut populo obnoxium, sed propriam habens consistentiam et constitutionem, etc.* Minden magyar könyv nélkül tudja!

érdekes általános vita fejlődött ki az országgyűlés első és legsűrűsbb teendői felett.

Szentkirályi tüzetes fejtegetései után felszólalt

Gróf Széchenyi István: Már másszor is monda, hogy Magyarország állapotát soha rózsaszínűbb állapotban nem látta mint most. A mai nap is bizonyítja, mennyire közeledik nemzetünk azon alap letételéhez, melyet Borsod követe (Szemere) említett. Szent igaz, hogy míg Hunnia határai közt azt nem mondhatjuk: »Gleiche Rechte, gleiche Lasten«,¹⁾ mindig bágyadt nép leszünk. Üdvözli tehát az indítványt s e pillanatot, mert húsz év előtt valóban nem hitte volna, hogy ily hamar le lesz törve az előítélt, mely a nemzetet rabigában tartotta. Csak a közös teherviselés által leszünk emberek s fogunk emberekhez illő örömeket ismerni. Most a magyar keleti sybaritismusban fecsérli pénzét s erejét; és ez természetes, mert nincs meg azon magasztos polgári élvezete, melyet a nagy költő Schiller e szavakban fejez ki: Der Mann ficht für Freiheit, das Weib für Sitte. Ily állapot nem lehet ott, hol privilegium van; ellenben a közteherviselés, ha egyeseknek némi nélkülözést okoz is, legnemesebb emberi örömekkel ismertet meg, mert látni mint virágzik fel annak nyomán egész hon, csak más valami, mint ama nauseát okozó mámoros gyönyörök, melyeket sokan csak azért keresnek mert jobb örömeket nem találnak. Jól tudja szólló, hogy ily exordiumok után nem jól esik az azonban és a de; és mégis kell, hogy legyen. Ő sikert kíván! Szívesen osztózik a terhekben, de kérdi: van-e ha csalni nem akarjuk magunkat, tárgy, melytől a magyar ember erősebben irtóznék mint a fizetéstől? Nem élünk többé azon ólom időben, midőn a mi történt az téynyé lett s mint olyan elfogadtatott; most elasticusok az idők s minden elhirtelenkedés reactiót szül. Nincs ugyan itt pártkérdés, de van ám kérdés a fizetni akarók és nemakarók közt. Csongrád követe (Babarczy) méltán jegyzé meg, hogy erről sokat kell beszélni: ez egy nagy pilula, melyet nem oly könnyen fogunk az

---

¹⁾ Németül monda e jeliséget a mult országgyűlésen is, hogy megértésék Bécsben s tudomásul vegye az Allg. Ztg is.

emberekkel bekapatni. Szóló szeretné a tárgyat kissé megfontolni s előkészíteni, s azt kívánná, hogy szóljunk hozzá minél többet, de ma még ne döntsük el. Igaz, hogy az utasítások minket szabályoznak; de ezekben is oly árnyéklatok vannak, melyek jól fontolóra veendőek. Ha tabula rasa állana előttünk, egy szót sem szólva; de a magyarnak minden fizetéstől irtózata mellett, ha minden discussio nélkül szavazatra bocsátjuk a kérdéseket, ez oly szint visel, mintha praecipitálnók azokat, s némi compelle intrare szaga van. Ez a fizetéstől irtózat göresös állapot. Szóló is szenvedett göresökben s tapasztalásból tudja, hogy ilyenkor egyetlen egy csep lenyelése is mily fájdalmat okoz és reactiót szül. Ujra s még nehányszor ismétli, hogy ő a legtisztább szándékból akarja a dolgot még egy kissé halasztani, s hogy komoly akarata van fizetni, mert átlátja, hogy ez nem annyira erény s generositás mint haszon is, ha nem mindjárt az első 24 órában, de bizonyosan a jövőben. Az igazság teljesítése kétség kívül jutalmazni fogja önmagát, s ő meg van győződve, hogy családjára szebb örökséget nem hagyhat, mint ezen úgy látszó pénzbeli veszteséget. Meg kell gondolni összeköttetésünket is a melyben élünk. Sokat szólunk önállásról, pedig nincs zsebünkben pénz; s micsoda önállás az, ha pénz nincs! Hiszen vannak emberek, kik roppantul önállóak, s ő maga is nyert egy fogadást az által, hogy két óráig egy lábon állott, s ez valódi önállás volt; de végre ilyen féllábu önállás mellett utóbb mégis bókolni kell, vagy nem igen kecsegtető farkas-függetlenséget élvezni. Csongrád indítványát ¹⁾ a rögtönzések kikerülése végett pártolja. A meglepés mindenkor rossz és bajt okoz; bármi nagy a többség, mely meglepés által győz, ha nem pártkérdés is az, a kevesekben csakugyan némi göresös állapotot idéz elő, kivált a magyarnál, aki nem annyira azt akarja, hogy valami jó történjék, hanem hogy általa történjék. Szükségesnek tartja hát hogy a kerületi elnökök az ülés tárgyait legalább ülés előtti estén kifüggesztessék. De van szólónak egy saját indítványa is, melyet ezuttal megpen-

¹⁾ Két részből állott: 1. hogy rögtön ne határozzanak, 2. hogy az indítványok, melyek tanácskozást kívánnak, mindig előre tüzessenek ki a napirendre.

dít, hogy t. i. jobb disciplina hozassék be a tanácskozásba és szavazásba, mi által a most hónapokig húzódó tárgyakat hetek alatt el lehetne végezni. A beszélő ne vétessék szavazónak, mert később is adathatnak elő argumentumok, melyek ellenkezőről győznek meg. Nehány szónok fejtse ki a tárgyat: a többi egyszerűen szavazzon. — Szólt még a conferentiák zsarnokságáról, melyek végzése a nyílt ülésben minden czáfoló argumentumok daczára is fentartatnak, mi által a szabad véleménynyilvánításra nézve rabság szaga terjed, stb.

Széchenyi e formai kérdésben, — melyet ma bizonynyal minden megyei gyűlés is rég meghaladottnak tart, — ismételve felszólalt s többbizben sürgeté az eldöntésnek másnapra halasztását.

Megrovásokat von magára egy utóbbi nyilatkozata, mely szerint »az adótárgy oly valami, a mit azok a kiknek van, fizetnek, azok pedig a kiknek nincs, szónokolnak felette.«

Az ülés, nagy ingerültség közt, mégis szavazás nélkül oszlott el.

A következő napon, nov 30. ugyanazon tárgy (a közös teherviselés) folytattatván, első szólt.

Gr. Széchenyi István: Ha az adónak barátja nem volna ezt nyíltan kimondani nem tartózkodik vala. Szavában kételkedni senkinek joga nincs, annál inkább, mert valamint 20 évvel ezelőtt, úgy most is a közös teherviselésnek ernyedetlen bajnoka, az egyenlő jogok és egyenlő terhek levén azon alap, mely után szomjazik. Sok idő pergett le, mióta e kérdés szőnyegre került, az eszmék kitisztultak; mind a mellett, mert e tárgyat legfontosabbnak tartja, kívánta a tegnapi ülésben, hogy a KK. és RR. mielőtt rajta keresztül esnének, előbb alugyjanak-reá egyet. E tárgy az, és az ősiség, mely a legnagyobb ovatosságot igényli. E tárgy az, mely a gyanúsításoknak legbővebb tápot nyújtja, miszerint az vált leggyanúsabbá, ki legtöbbet akart adózni. Ezért minden visszahatás elkerülése, s következőleg biztos siker tekintetéből kívánta a tárgyat jól megvitattatni s előbb megszerettetni. Hogy hosszas ne legyen, maga részéről is reá áll a voksolásra. Legtöbb aggodalmat szült benne az, hogy a KK. és

RR. mindenek előtt a Házi adóra kívánnak szavazni. Miért nem kezdik a szavazást más adónemekre nézve? A mennyiben jól értesítve van s az utasításokban a nemzet véleménye kifejeztetik, a házi adóra 27, az országos pénztárra 40 voksz van. ¹⁾ Szólónak utasítása nézeteivel megegyezik, ki a nép vállairól egyszerűen levesz bár egy latnyi terhet is, az nem igaz barátja. A közös teherviselés elve mondassék ki; de aztán a mennyit a házi adóból magára vállal a nemesség, annyival járuljon a nép az országos pénztárhoz. A nép ugyanis elég tűrhető anyagi viszonyok közt van, úgy, hogy ha szükség nem nyomja, faluhelyen alig akad munkás. Legtöbb utasítás levén az országos pénztárra szóló, azt kívánja legelőbb kérdésül kitűzni.

A conservatív Budapesti Híradó, melyből a közlést vesszük, halgatással mellőzött egy jellemző momentumot, melyet az ellenzéki Pesti Hirlapból kell kiegészítésül hozzá foglalnunk. E lap szerint Széchenyi némi elégtételadással, tegnapi szavainak kimagyarázásával kezdé beszédét ilyképen:

Tegnap mondott szavaira s Csanád követének ezek általa okozott kifakadásaira nézve megjegyzi, hogy ő sérteni senkit nem akart, s ha olykor beszéde folyamában tövis mutatkozik is, ő, az engeszteléssel saturált ember, nem készakarva szúr. Tegnap is egy bizonyos, nálunk divatozó, publicistai tant említvén, midőn azt mondá, hogy többnyire azok beszélnek kiknek nincs, — nem azokat akarta érteni, kiknek itt e teremben tanácskozási joguk van, hanem értette a hallgatóságot, mely imperiose követelte a szavazást!

Folytatta ezután:

Ő a közteherviselésnek barátja, s ernyedetlen barátja volt mindig; ha ez nem volna, bizonytal megmondaná, mert elég erkölcsi bátorsággal bírónak tartja magát kimondani mindig a mi szívében van, — se szavain kételkedni senkinek joga nincs. Nem rossz ötlet volt valakitől, hogy ő úgy van az adóval mint a

¹⁾ Élesen és találóan különböztették meg többen a közteherviselését a közös teherviselésétől: kik ez utóbbinak elvi ellenségei voltak, azért mégis elfogadták az előbbi; s Széchenyi fel akará őket használni, nehogy minden in statu quo maradjon.

vén legény, ki szerelmesével csak kaczerkodik, de már itt volna az idő a végképeni összekelésre. Azonban szóló azt hiszi, hogy az eszméket ki kell tisztázni, s hogy éppen az adó kérdése és az ősiség eltörlése vagy módosítása azon két a nemzetben igen mélyen gyökerező tárgy, melyekkel igen vigyázva kell bánni, hogy ellenök reactió ne támadjon. Nincs különösen tárgy, mely annyi gyanúsításra s keserűségre adna okot mint az adó; a ki sokat akar fizetni, gyanúsíttatik, aki keveset vagy más célra akar fizetni, szinte gyanúsíttatik. Ha csak arról lenne szó: pár évre adóztatni, nem lenne oly scrupulosus; de meg is kell az adózást a nemzettel szerettetni. — — A házi pénztár átvállalása most divatos eszme.¹⁾ Ebben valami szellemít látnak, holott az investmentális pénztár inkább valami anyagi. Szóló azonban megvallja, hogy ha most valamely magasabb, nem emberi hatalom p. o. három milliót (!) adna a hazának ajándékol, ő azért a domestica egyetlen egy rovatát sem venné le a nép vállairól, s azt az egész pénzt az ország investitiójára fordítaná, sőt megvallja, hogy azt, a ki az elsőt tenné, egyenesen a nép ellenségének tekintené. És pedig nem azért, mintha a népen segíteni nem akarna, sőt éppen azért mert segíteni akar, de más úton: nem az által, hogy vegyünk le róla terhet, hanem hogy terhet vegyünk magunkra. — A nép most nem szeret dolgozni: annyira vagyunk falun, hogy napszámot se kapni, csak a nyomor fogat vele ásót és kapát. Ha az ország investitiója az ő munkájával és segédhatásával is végrehajtatik, csak akkor támad majd velejében az a gondolat, hogy az emberi élet ezéja voltaképp becsületes munka nem pedig állati tengés, stb.

A két szöveg ime nevezetes iránylatokban különbözik egymástól, s jellemző a pártszellem befolyására nézve.

Utána nyomban Kossuth ragadta magához a szót, hogy ellensúlyozza a hatást. Közbevetőleg — kissé lenéző hangon — megjegyzé, hogy az előtte szóló csak kötelességét teljesíté az által, hogy tegnapi szavait kimagyarázta, mert követtársai ellené-

¹⁾ Az volt már két megelőző országgyűlés óta, s elsőséget a programban azért nyert, mert egyedül ez volt teljesen az illető adófizetők kezében, kivétel, behajtás és ellenőrzés tekintetében.

ben olyat mondani joga nem volt, s egyáltalában füresa volna, ha most egyszerre az a kinek sok van, szemrehányást tenne annak, a kinek kevesebbje van, stb. Sürgette a házi adót.

Széchenyinek arczába szökelt a vér, de magába fojtva érzelmeit, újból szót kért, s egész higgadtsággal így folytatta:

Gr. Széchenyi: Nem úgy áll a kérdés, mint Pest m. követe felállítá, t. i. akarunk-e osztozni a fennálló terhekben? hanem: akarunk-e fizetni vagy nem? Ez a szóló logicája. Első kérdés: akarunk-e fizetni? Ha erre igen a felelet, akkor jön a másik kérdés: mire akarunk fizetni? Ha megfordítva tétetik fel a kérdés, az lesz belőle, hogy akik országos pénztárt akarnak, visszalépnek. Arra nézve, hogy ő saját eszméibe szerelmes (mit Kossuth mondott), nincs mit mondania, minthogy ezt ő is mondhatja viszont Pest követéről. »A népen kell segíteni!« nagy és szép és népszerű sententia, az igaz: s csak volna elég pénzünk, hogy p. o. tíz milliót fizethetnénk, ő akkor minden logicába bele nyugodnék; de miután itt nemcsak mi fogunk decidálni, hanem a másik tábla is, szóló szeret e csiklandós tárgyban szőrmentiben járni el; Pest m. követe pedig kicsit katonásabban fog a dologhoz, ez a különbség. — Ő egyébiránt altercatiót nem akar. — Egyrészt áll a fizetéstől idegenkedés, miszerint némelyek a fizetésben az alkotmányos szabadság veszélyeztetését látják, s ha ennek ellenébe valami kézzel fogható hasznot nem állítunk, ezen idegességet le nem győzhetjük. Abból, ha valaki a házi adó terheiben osztozik, semmi egyéb haszna mint az »örök igazság«; sőt anyagi kára van, a mennyiben addig nem fizetett, ezentul pedig fizet. Annak kivált, kinek kevés elfizetni valója van, vigasztalásul valami kézzel foghatóbb haszon reményét kell perspectivába tenni, különben a családi s apai kötelességek ellenkezésbe jönnek nála a polgári kötelességekkel! Minden cassába nem fizethetünk, mert nincs annyi pénzünk, s nem leszünk képesek majd exequálni, s ezen kényszerítés olyan reactiót szülhet, mely az adó ügye iránti sympathiákat egy századra megsemmisíti.

Gyanut merítettek az ellenzékiek, hogy kerülő úton mégis a házi adó megbuktatása czéloztatik, s erőltették a kérdés kitűzetését.

A házi adó elfogadására 29 megye (köztük Mosony is) szavazott; ellene 18. Hála legyen a magyarok istenének, mondá az ősz elnök Bernáth Zsigmond, — mikor az örvendetes eredményt kihirdeté.

Utána a hadi adó tüzetvén ki, ez, a városok szavazata nem számíttatván, 33 szóval 15 ellen megbukott. Erre az elnök az ismeretes latin verset idézé: *Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.*

Bezárta a sort Széchenyi szerelme tárgya, »a hon sürgetős szükségeinek fedezésére alakítandó országos pénztár,« melyet a legnagyobb többség, 42 szó 6 ellen elfogadott, s egyuttal a részletek kidolgozását egy »országos« küldöttségre bizta.

Deczember 1-én az országos ülést megelőzőleg kerületi ülés tartatott, melyben Széchenyi a katonai élelmezés tárgyában, — más tárgy napi renden nem lévén, — röviden felszólalt.

A lapok nem tartották méltónak e rövid ülésről részletesb felvilágosítással szolgálni a közönségnek: minden figyelem a válaszfelirati vitára volt irányulva.

Azután országos ülés tartatott, melyben Széchenyi az ő felirati javaslata mellett vette fel még egyszer a keztyűt.

A személynök szokott hivatalos színezetű, szerény kifogásai után, melyekre évek óta rendszerint egy harsány »maradjon« szokott a felelet lenni, első szónoknak jelentkezett gr. Széchenyi István. Beszéde itt következik.

Tekintetes KK. és RR.! Sokan talán szerényletlenségnek fogják tartani, hogy ezen tárgyban ismét felszólalok; de más részről bizton reménylem és tudom, hogy e hazában vannak sok olyanok és bizonyosan a legnagyobb szám, kik a becsület és őszinte meggyőződést méltányolni tudják. Azért fölkérem a tekintetes KK. és RR.-et, nem arra, hogy szavaimra hajoljanak, hanem azért esedezem alázatosan, hogy azt, mit előadni fogok, hazafiúi hangulattal és barátságos hajlammal meghallgatni méltóztassanak. *(Halljuk!)* A szerkezet, a mint áll, megvallom, reám nézve igen jó benyomást tett, és hogyha azon felirásoknak sorát általtekintjük, melyek által a nemzet érint-

kezésbe tette magát a kormánynyal és ő felségével, úgy gondolom, hogy méltányosabbat és mind a mellett komolyabbat a körülményekhez képest alig fognánk találni. És mégis, tek. RR. bizonyos érzést költ bennem ezen javaslat; és pedig azon alapnál fogva, melyet minap részletesebben előadtam: hogy nemcsak az a philosophicus felfogás, mily benyomást tesznek a dolgok itt, hanem hogy más atmosphaerákban is mily színben jelennek meg azok; megvallom, van a szerkezetben valami, mi engem bökdösésre emlékeztet. Mi általlátjuk, és a ki által nem látja, érzi, hogy Magyarországnak oly pillanatában élünk, hol egy új aera kezdőkik. A lehető legnagyobb őszinteség, és a sebeknek legnagyobb mélységig való kitérítése egy részről, de más részről azon engesztelő hangulat, mely szükséges fejedelem és nemzet, kormány és nemzet között, midőn a mit néhány nap óta tanácskozás alá vettünk, mondhatom: tanácskozás alá vettünk azon örömezés-sel, hogy biborodik végre azon hajnal, mely nemzetünknek alkotmányos és nemzeti kifejlődését meghozza: bár ha ez nem is történhetik meg kevés perczek lepergése alatt, biztosan remélheti a jövő kor, hogy fáradalmainknak sikere lesz. Ily pillanatban felfogásom szerint, azt gondolom, hogy még a legkisebbet is; a mi bökdösés színében tűnnék föl, vagy bökdösés érzelmet okozhatná, el kell kerülni. Bátor voltam a tek. KK. és RR.-nek kevés tehetségem szerint de őszinte szándékkal a minap nem egy szerkezetet ugyan, hanem csak egy szerkezet projectumát előadni. Tökéletes meggyőződéseim szerint a javallott szerkezet alkotmányos volt és férfias: a különbség közte és az enyim között csak az, hogy itt általánosan érintetik meg azon aggodalom, melyet velem együtt mindenki méltán érezhet; hanem az enumeratio bökdösést foglal magában, s azzal felhagytam. Tek. KK. és RR.! én azok közé sorozom magamat, kik szinte minden áron akarják nemzetünknek kifejlődését; hanem csak »szinte« minden áron: mert alkotmányos és nemzeti alap nélkül, mint százszor már mondtam és ezerszer is ismétlem, nekem kifejlés nem kell. Azért tek. KK. és RR. méltóztassanak megengedni, hogy ne azt adjam elő ismét, mit már előhozni bátor voltam; ám a szerkezet álljon meg, csak némi kis módosításokat méltóztassanak elfo-

gadni, melyeket indítványba hozni bátor leszek. Ha mind a két rész egy kissé enged, egymáshoz közelíteni fog a nélkül, hogy egyiknek vagy másiknak sokat áldozni kellene, mi által a czélt elérhetnők; megvallom, a dolog lényege maradni fog a nélkül, hogy a meritumot feláldoznók, és egyedül a formában volna némi különbség. Azt hallám itt, hogy ez nem pártkérdés; én is azt hiszem, azért méltóztassanak, ha lehet, elfogadni, mert a minapi indítványom ugyan kevesebbségben maradt, de még is oly kevesebbségben, mely bizonyos méltánylást érdemel. Nem arról van itten szó, hogy egyik párt a másikat legyőzze, hanem hogy ha csak lehet, bizonyos alkalommal egyik is, másik is valamit engedjen, föltéve, hogy a meritumban változás nem történik. Mint a szerkezet áll, az egészet meghagynám, csak azon sortúl kezdve: »*Súlyosbítja ezen akadályt* stb.« egész addig »*Meg vagyunk győződve, hogy ezen akadályok elhárítása,*» a következő szerkezetet bátor volnék a tek. KK. és RR. figyelmébe ajánlani: *Hozzá járul: hogy az újabb időkben fölmerült események közt nem lehetett nem tapasztalnunk oly jeleneteket is: melyek a nemzet alkotmánysszerető keblében az 1723: 56 és 1715: 120 törv. czikkek egyoldalú értelmezése körül annál nagyobb féltékenységet és aggodást ébresztének, minél fájdalmasabb benyomást okozott az, hogy az 1836: 21. törv. cz. foganatba véve most sincs, a vallásbeli és váltó törvények pedig az országhatár örvüléki részeiben kihirdetve sem lettek. Fentartjuk, hogy ezek iránti nézeteinket részletesen fölterjeszthessük, meg lévén egyébiránt győződve, hogy ezen akadályok elhárítása és az azokból eredő ellentétek kiegyenlítése stb. úgy mint a szerkezetben van; — ezen szerkezetet kérném tehát azon passus helyett, mely a »*súlyosbítja ezen akadályt*« és a »*meg vagyunk győződve*, pontok között találtatik, elfogadtatni (a szülő gróf a KK. és RR. kívánságára ledictálja indítványát).*

Tek. KK. és RR.! méltóztatnak az előadottakból látni, hogy a dolog merituma épen nem változott, hanem az én felfogásom, és a dolog természete szerint ez az egyéni meggyőződéstől és azon szemponttól függ, melyben kiki él. Hiszem, hogy mindenek előtt azon czélt, mely a válaszfölrírásban érintetik, t. i. a minden évben rendszeren tartandó országgyűlés iránt, ilyenformá-

ban, és ily modorral biztosabban és szaporábban érzük el; és ez előttem életkérdés. Ez alázatos véleményem. (Maradjon.)

Somssich nagyon szíve ellenére állott reá a javaslott módosításra, kivéve mégis azon pontját, mely az évenkénti országgyűlésre vonatkozott, mely eszmével ő semmikép sem akart megbarátkozni. Vele tartottak Árva, Bács, Temes, Torontál, Tolna, Szepes, Szerém és Horvátország.

A szavazás eredménye, a részletes tárgyalásnak erőtetett mellőzésével a pesti szöveg meghagyása volt.

December 6-án kerületi ülésben az urbéri örökváltság, kötelező módon, nagy többség által kimondatván, kérdés támadt a felett, minő választmányra bizassék a részletek kidolgozása. E tárgyban.

Gr. Széchenyi István: Nem kíván a végett külön választmányt, hanem a tárgyat azon választmányhoz véli utasíthatónak, mely a házi adó és országos pénztár ügyében ki fog neveztetni, mert e három tárgyban unitás van, a három együtt egy finansziális operatio levén. Nem barátja ugyan a pompás választmányoknak, mert tapasztalásból tudja, hogy a hol sokan vannak, a tagok nagy része, kivált ha szép idők bekövetkeznek, csak sétálni jár s csak akkor állanak elő akadályt csinálni, mikor azok kik dolgoztak, már jelentést tennének. Ezen tárgyakat azonban mégis egy nagy választmányra ohajtaná bizni, mely három részre oszolva, mind a három feladatot összefüggésben dolgozná ki.

Szentkirályi ellenzi, félve hogy majd a mit az egyik albizottság végez, a másik elrontja.

Széchenyi. A szóbeli capacitatiót, mely országos választmányban történhetik, szükségesnek tartja, mert e nélkül erőtetést láthatnának a főrendek a dologban s nem fogják rokonszenvvel fogadni javaslatunkat; annál inkább mert mi hajlandók vagyunk mindenből pártkérdést csinálni, s pártérdek miatt nem hallunk nem látunk, mindenben valami sérelmet, valami gyanakodni valót keresünk.

Kitűzetvén a kérdés: kerületi vagy országos választmány legyen-e? A többség az országos választmány mellett nyilatkozott.

Széchenyi ezen első győzelmét, bár csak formai kérdésben, igen nagyba vette.

Deczemb. 9-én kerületi ülésben az Ősiség volt napirenden, melynek módosítása s részben eltörlése iránt Somssich Pál adott be indítványt.

Az indítványozó, s Botka Tivadar, meg Szintay után negyediknek

Gróf Széchenyi István: Egy szót se akar vesztegetni az ősiség kárainak mutogatására, ki még most sem hiszi el, hogy az ősiség mellett kifejlésünk lehetetlen, azt alig lehetne arról meggyőzni. Csoda, hogy az ősiségnek ekkorig is annyi barátja lehetett, s ez nem mást bizonyít, mint hogy egyes ember úgy mint nemzet gyakran legnagyobb ellensége maga magának. Ha e tünetények okát keressük, azt fogjuk találni, hogy sok ember azért irtózik az ősiség eltörlésétől, mert ez által a nemzetiséget véli kockáztatni, s ezért bár tudja, hogy az ősiség eltörlése után több jövedelme lesz s jószágának nagyobb lesz az értéke, inkább erről is lemond, mintsem a nemzetiséget veszélyeztesse. Némileg ő is osztozik ezen scrupulusokban, s fél tőle, hogy ha az ősiség eltöröltetik s a nemzetiség megóvására egyéb intézkedések nem tétetnek, ¹⁾ ezen eladósodott ország idegen kezekre kerül, s ha aztán felvirágzik is, nem lesz többé magyar. Politikájának legmélyebb alapja mindig a nemzetiség volt, mert erős meggyőződése, hogy e nélkül az élet semmi poezissal nem bír s csak anyagi élvezet lehetséges: épen azért minél nagyobb óvatosságot ohajt e tárgy körül. Külföldön két vagy másfél percentre is kapni pénzt, s igen természetes, hogy ha egyszerre mobilizáltatik hazánkban minden tulajdon, rögtön idegen kezekbe jut annak legnagyobb része. Azért e bonyolodott sokoldalú tárgyban nem kívánná a kiküldendő választmánynak kezét bármiféle elv előleges kimondásával s bármily utasítással megkötni, s igen ellibázottnak tartaná itt előre röviden kimondani a teljes eltörlést, az

¹⁾ Az indítvánnyal egyidejűleg Juth József a nemzetiség biztosítása végett beadta egy honosítási törvény iránti javaslatát.

»uti possidetis«-t. A nemzetiséget még incolatusi törvény s absentismusi adó által sem látja eléggé biztosítva; nemzetiségünk még korántsem oly erős, hogy minden viharral daczolhasson; elhervadt s új életre csak most üdült növény az, melyet atyai s anyai gonddal kell ápolni, hogy újra el ne fonyadjon. Ha francia vagy német volna, nem lenne ily aggodalmas, de magyar létére tán még a hitbizományok fentartására is reá állana, mintsem a magyar nemzetiségnek ártson. Most elég annyit kimondani, hogy az ősiség káros, a többit pedig választmányra bízni.

E tárgyban, többek hozzászólása után, másodszor

Gróf Széchenyi István: Ismétli, hogy az ősiségben oly valamely heterogén testet lát, mely századok óta rágódik kifejlésünk velején; de más részről ezen beteg rész kimetszésére irányzott operatiót oly közel járónak látja szívünkhöz, nemzetiségünkhöz, hogy midőn a zsibbasztó s nauseát okozó rosztól szabadulni akar, egyszersmind elegendő rendszabályokat óhajt a nemzetiség menten tartására. Igaz, hogy most az ősiség mellett is vesznek idegenek nálunk jószágokat, de csak úgy, ha tudják, hogy azok 4—5 pctet hoznak; ha ellenben az ősiség eltöröltetik, akkor olyan jószágokat is fognak venni, melyek csak 1 vagy $1\frac{1}{2}$ pctet hoznak jelenben. Sok magyar ember azért tartja meg jószágát, mert érte jobb árt vár, de ha p. o. 20000 ftos jövedelmű jószágért egy milliót kaphat, nincs kétség, hogy tul fog rajta adni. A honosítási törvények meghozattathatnak, de gyakorlatban nem sok sikert fognak mutatni, mert a megvesztegetés nem csak bujósdi ajtókat, de kapukat fog találni, melyeken keresztül e törvényeket kijátszhassa. Tudjuk nálunk most is; »der schmiert, der fahrt«, s kinek pénze lesz, könnyen akad oly bíróra, ki ha ezeres banknótát tapasztanak szemére, egy cseppet sem lát. Eszébe jut szólónak egy kis historia. Egy híres orvos, ki Gräfenberget s a sok mosdást nem szereti, betegének, ki nagyon szeretett hideg vízzel mosakodni, mondván az orvosnak, hogy hideg vízzel mosás után mindig oly könnyen érzi magát, azt felelte: ha valakinek egy mázsa arany van a hátán s azt leveti, szintén mondhatja, hogy oly könnyen érzi magát, s igaza van, de

az arany is ott marad a hova levetette. Így vagyunk az ősiséggel. Igyekezünk terhétől szabadulni; de csakhogy azután az aranyat is el ne veszítsük. — Szóló tehát minél ovatosabb politikát követ erre nézve is; noha megvallja, hogy neki egész morális erejére van szüksége, hogy ezen nauseát okozó állapot vérig ne korbácsolja. Ő a status quo-t szívéből gyűlöli, s irigylí a lengyeleket, kik csatatéren vérzettek el, mert becsületes és hősi halál szebb és jobb mint nyomorult tengés, melyet önfertőztetés mellett élünk. Példabeszéd: az ember vagy megszokik vagy megszökik; de ő ezt az állapotot, melyben sinylődünk, se megszokni nem tudja, se tőle megszökni nem tudott. Az »uti possidetis« elve kimondása által talán senki sem vesz annyit mint ő, ezt bebizonyíthatná; de nem bánja, ám legyen, csak hogy szívünk, nemzeti-ségünk vele együtt ne szakadjon. A kiszabadulási vágy, úgy látja, csaknem lázzá fajult, azért jó, ha van öreg ember, ki a lázat mérsékli s ovatosságot hirdet. Menjen ki tehát néhány okos és becsületes ember, utasítás nélkül, hogy a kölesönös capacitatio fennmaradjon: a majorátust ő egy esztelen scandalumnak tartja, de megvallja, még sincs vele tisztában, hogy, nemzetiség tekintetéből s illő korlátok közt, ne tartassék-e fel. Ő, ha született zsarnok volna is, szeretne mindig kihallgatni másokat, s ha más nem lenne jelen, maga magának opponálna, s azért fél minden praecipitatiótól, nehogy könnyítés miatt az aranyat is eldobjuk, s elvérezzünk az ősiség után. Azért: semmi utasítást a választmánynak.

Utána Kossuth kelt fel, nehogy az aggodalmas fontolgató politika tért foglaljon. Ellenmond különösen ama phrasisnak, miszerint a szerencsétlen lengyel nemzetet irigyelnünk kellene, stb.

A többség Széchenyi értelmében mondá ki a határozatot. A kerületi választmányba Széchenyi is beválasztott.

A decz 13-ki kerületi ülésben, Széchenyinek egy rövid felszólalása után az örökváltság stb. tárgyában kiküldendő országos bizottság e kérdésről egy külön javaslat készítésére utasított. Szavai ezek valának:

Gróf Széchenyi István: A jelen kérdésnek philosophiáját

abban látja, hogy a földesur és jobbágy közötti viszony egészségsőbb lábra állíttassék. Hogy a fenforgó kérdés és az izenet közt különbség létezik, kétséget nem szenved; de nem látja okát, miért ne tétethetnék a szabolcsi indítvány külön §-ba. Hogy a tökéletes kárpótlás sikerülni fog-e, az problema; de itt az ideje, hogy minden színezetű urbéri és szerződéses jobbágyokról gondoskodás történjék. Jobb rendezés által mind a két fél nyerni fog, ennek sikeresítése a választmány bölcsességétől függ, miért, a további-vitatkozást mellőzve, a szabolcsi indítványt elfogadtatni kéri.

E tárgyat nyomban a honosítási tvjavaslat felvétele követte.

1848 febr. 1-én érkezett k. k. leirat ügyében zárt tanácskozmányok tartatván, ker. ülés nem volt.

Febr. 5-én napi rendre tüzetvén az adminisztratori rendszer tárgyában érkezett k. leirat, mely által Somssich kifejezése szerint ő felsége »atyáskodó szándokánál fogva alattvalóinak még képzelt aggodalmát is megszüntetni ohajtja« — a három napos lehangelő alkudozás utján létrejött megállapodást Gömör követe *Szentiványi Károly* hozta indítványba az ellenzék részéről.

A szenvedélyes, izgalmas vitában, melyben Kossuth ellenében Lónyay Menyhért vitte a főszerepet, Széchenyi vörhenyláza miatt, mely ágyban s szobában tartá, nem vehetett részt.

A szavazás eredménye 24 szavazat a kormány mellett, 23 ellenében még élesebb és keserűbb jellemet adott a vitának. ¹⁾ Duellumok.

Az országgyűlésnek, a párisi zivatar szelének megérkezéig, ez volt legnevezetesebb eseménye. A mérleg Széchenyi felé hajlott, kinek esetleg Apponyi helyét kell vala elfoglalnia. Sokféle combinatio váltja fel egymást.

Febr. 12-én megy ki betegszobájából Széchenyi először. Szétküldi javaslatát a magyar közlekedési ügy rendezéséről.

A párisi nagy események hírét legelőször Wirkner hozta meg Pozsonyba.

¹⁾ L. erről s a pisztolyelsülés tréfás intermezzójáról első kötetünk 450. l.

1848. márczius 3-án kezdődött nálunk az, a mit elfogulatlan bíráló forradalmi mozgalomnak kénytelen jelezni.

A Pesti Hirlap szerint: Roppant számú hallgatóság, fuladásig tömött karzatok, remegő várakozás. Győr megye követének a bankjegyek árfolyamára vonatkozó interpellációja után Kossuth Lajos emelte fel hatalmas szavát. — Az interpellatio alkalmából felkéri a rendeket miszerint a perczek roppant felelőségének érzetében az országgyűlés politikáját azon magasságra emeljék, melyet az idő előnkbe szab. Nagy beszédének végén benyújtja felirati javaslatát, mely a korábban megbukott feliratnak egy újabb, erélyesebb, végzetesebb következményű kiadása volt: első lépés az ország újjászületésére, vagy végveszedelmére.

A nagy municipalista most a régi dicasterialis rendszernek az első független felelős magyar miniszteriummal való felcserelését viszi egy csapásra keresztül, elismerve azonban az örökös tartományokkali »érdek-találkozás kiegyenlítésének szükségét«, s örömet nyújtva erre segédkezet. Hangsulyozza egyuttal a fejlődési székek minden uralkodói viszonyaiban mulhatlanul igényelt alkotmányos institutiókkal leendő környezését.

Elérkezett az idő, mikor mindez, s minden ilyféle, rögtön, egy szó ellenmondás nélkül, felkiáltással fogadtatott el. Az aggályosoknak hallgatniok vagy csatlakozniok kelle. Széchenyi napjai lejártak. A conservatív tábor szétporlott.

Még az utolsó órában, márcz. 6-án, István főhg kíváratára felrándul Bécsbe. Országgyűlés szétozlatásáról, s Széchenynek teljhatalmu kir. biztossá neveztetéséről van szó. De nem mennek semmire. Nyilván fejöket vesztették.

Széchenyinek ezentúl csakis ritkán fogjuk szavát hallani. Egy-két rövidebb nyilatkozatával kell mégis gyűjteményünket kiegészítenünk.

Marcz. 14-én így ír a Pesti Hirlap.

Roppant események tornyosulnak fejünk felett s agyunk csaknem elkábul, kezünk elzsibbad a váratlan óriási fejlemények villámsapásai alatt. Herezeg Metternich, a megkövesült ó rendszer esőkönös hőse megbukott s gr. Apponyi a főkan-czellár tegnap este 10 órakor hivataláról leköszönt. Bécs

alkotmány és sajtószabadság királyi szóval biztosított áldásainak örvend, miket a sok százados tespedéséből egyszerre kiemelkedett s nemesebb vágyakra lelkesült nép erélyes fellépése vivott ki. Ily befolyások hatalma alatt ily felrázó események után, miknek hire a gyűlésidő előtt egy pár órával érkezett Pozsonyba, tartatott a 76-dik kerületi ülés. A legnagyobb mértékben ingerült tömegek közepett Kossuth Lajos szólalt fel, kinek halvány nemes arcán s lángoló szemeiben már előre olvasni lehetett az eseményeket s a szent ígét, melyet hirdetni fog. — Megelőző értekezlet nélkül teszi meg indítványait. Itt mi beszélünk, úgymond (a karzatra czélozva), mi határozunk, a felelősség a mi vállainkon nyugszik. Nekünk jutott a nagy feladat, hogy a mozgalmakat bölcsen vezessük, s a gyepülő kezeink közt maradjon.

Indítványai ezek valának:

1. Szólíttassék fel a nádor, hogy felírásunkat tüstént tárgyaltassa, ¹⁾ s hogy az vita nélkül egyértelműleg fogadtassék el.

2. A sajtószabadság iránt a küldöttség javaslata azonnal tárgyaltassék.

3. A behyugalom biztosítása s honvédelem iránt javaslat dolgoztassék ki, nem napok hanem órák alatt.

Ezek rögtön elfogadtatván, átküldettek a felsőházhoz.

A honvédelmi választmányhoz, mely egyuttal a »vele szoros összeköttetésben levő« képviseleti rendszer iránt is tegyen javaslatot, Kossuth röviden kinevezé Szentkirályit, Pázmándyt és Somsichot.

Ez izgatott ülésben, mialatt a követek nagy része a nádori termekbe tolongott, s erőttették a főrendeknek is mindenbe »egyhangú« beleegyezését, — felszólalt még *Széchenyi*, kire hivatkozás történt, a kasztok és kasztszellem megszüntetésére nézve ilyformán:

A sajtóügyi választmányt holnapra magához kéri; eddig is tette volna, ha soknemű más választmányi munkával nincs any-

¹⁾ Azt, melyet márcz. 3-án indítványozott s az alsóház egyhangu lelkesedéssel elfogadott.

nyira elfoglalva. Ezután a legközelebbi nagy eseményekre tér át. Sokan örülnek, úgymond, sokan busulnak azok felett; ő nem tudta még magát elhatározni, örüljön-e vagy busuljon? Felfogása szerint épen annyi probabilitás van arra, hogy Magyarország egy szebb jövőnek megy elibe, mint arra, hogy önmagában s magával küzdve, végóráját éri. Ezt mutatja más nemzetek példája, melyek ily pillanatokban vagy nagyra nőttek, vagy kimultak az élők sorából. A gyógyszer azonban kezünkben van. ¹⁾ Neki régi kedves óhajta, hogy Magyarország saját tengelye körül forogjon, mert e nélkül oly progressio lehetetlen, milyen után ő sovárog. És azon bízhatóság, hogy ez most megtörténhetik, örömmel tölti el szívét. De az aggasztja, hogy a szomszédság tűzre lobbant (!) s mi magyarok, *szalmakörülményeink* közt, oly közel vagyunk a tűzhöz. Vagy *reform*, vagy *anarchia*: ezek közt kell választani. Azon nagy előnnyel mégis bírnunk a szomszédok felett, hogy alkotmányos vágásokhoz szokva vagyunk; míg nekik csak most kell azokba bele okulniok. Nemzetünk feladata, hogy az alkotmányos kifejtésnek bási, a dynastiának támasza legyen. Most az ideje, hogy szűnjék meg provincia lenni, most lehet anyaországgá. — S mi annak kulcsa, hogy ne anarchia hanem reform legyen? Előadák Pest és Ung követei. Most nálunk mindenek felett *rendre* van szükség, s nincs senki a ki jó magaviselete által benefactorává ne lehetne a nemzetnek, de nincs senki oly kicsiny, hogy az ellenkezővel ne árthatna. Nincs ország a világon, melyben oly kevés politiaális rend lenne, de nincs nemzet, melyre jobban hasson a becsületes őszinte szó. Pest mondá és szóló is mondja: szűnjék meg minden párt, minden kaszt. Ő eddig is csak a modorra nézve ellenkezett vele, de a célra nézve nem: annak tisztaságát mindenkor elismeré. Ajánlkozunk meg egymást tökéletes bizodalunkkal, ne felejtjük, hogy pártok nincsenek, kasztok nincsenek többé, s szóljunk mindnyájan mint magyarok, mint hazafiak.

Sziből szolt, — írja naplójában, — s szavai tetszetek. Különb a »hallgatóság akarata mindenben utolsó szóig teljesül.«

¹⁾ Sok idő kelle ahhoz még!

Este Kossuth a fáklyás zenével tisztelgő nagy sokaság előtt a Zöldfa vendéglő erkélyéről, gróf Batthyányi Lajost, mint a leendő magyar ministerium fejét, üdvözlé.

Másnap, mart. 15-én, indulás előtt, kerületi ülés tartatván, Szentkirályi indítványára, melyet Kossuth támogatott, a közös teherviselés elve, házi és hadi adóra s közmunkára, szóval a nép minden terheiben való aránylagos részvétel kimondatván, ehhez Somsich is hozzájárult. Széchenyi pedig így nyilatkozott:

Hála istennek, hogy a nemzet szélesebb alapra állítja végre alkotmányát, mint a milyenen eddig fityegett. Hanem a gőzös, mely bennünket Bécsbe viend, tudtával egyike a leglassabb járatuak közül, arra kéri tehát a RR.-et, hogy ezután kevesebbet beszéljünk, de fizessünk többet.

A országos küldöttség azután felment Bécsbe. Tagjai közt a felsőház részéről ott tiündöklenek, b. Vay Miklós, Lonovics püspök, Rajacsics érsek, Esterházy herczeg, Majláth és Cziráky neveik. Az alsóház részéről, Széchenyi mellett nem hiányzanak Somsich és Babarczy, stb.

A Bécsben történetekre nézve, a mennyiben tárgyunkra vonatkozik, első kötetünkre utaljuk olvasóinkat.¹⁾

A nagy küldöttség marc. 17-én Bécsből két hajón vissza-érkezett.

A Zöldfa fogadó erkélyéről Kossuth hirdeté az örömittas népnek, hogy István nádor teljhatalmu kir. helytartóvá van kinevezve, s gr. Batthyányi Lajos az első felelős magyar ministerium alkotásával megbizva

Este világítás, fáklyás zene.

Széchenyinek ezentul nem volt sürgősb vágya, mint hogy az országgyűlés Pestre tétessék át.

Az országos választmány, a pozsonyi országgyűlés napjait szintén megszámláltaknak látva, az eloszlás előtt még végezendőket e néhány pontba foglalta:

1. Az új kormányzási rendszernek, t. i. a felelős ministeriumnak, törvény általi körülírása és megállapítása.

---

¹⁾ L. gr. Széchenyi I. Naplói. 549. stb.

2. A Pesten tartandó képviseleti országgyűlésnek szerkesztése módja.

3. A közös teherviselésnek az ország minden lakosaira egyenlő kiterjesztése s életbeléptetése.

4. Az urbéri viszonyoknak kárpótlás melletti megszüntetése.

5. Nemzeti őrség a belbéke és szabadság fentartására.

6. Sajtószabadság biztosítása.

Mindezeket Pesten is jóvá hagyták.

A birodalom közös érdekeiről, hatalmi állásának biztosításáról, államadósságról stb. szó sincs.

Az ülések különben többnyire permanentiában vannak.

A mámor e napjaiban tiszteletet gerjeszt egy felsőházi tagnak, gróf Szécsen Antalnak következő férfias nyilatkozata:

— — Azt hiszem, sokan lesznek, kik velem egyetértenek, hogy akármilyen lett legyen véleményünk a részletek életbeléptetése iránt: azon pillanattól fogva, midőn urunk királyunk jóváhagyása által az országgyűlés mindkét táblájának kívánata megállapíttatik, mi azt mindnyájan tisztelni fogjuk s rokonszenviünket az ország bátorsága és boldogításának előmozdítására s a dolgok békés ktfejtésére fogjuk fordítani. Nem mondom, hogy az által meggyőződésünkről lemondottunk, s azt hiszem, az országban ujjonnan keletkezett viszonyok kevés biztosítékot találnának oly egyénekben, kik meggyőződéseiket s nézeteiket oly könnyen változtatnák. De vannak körülmények minden hazáját s királyát szerető honfi előtt, melyeknek egyéni nézeteit alárendelni tudni kell, nem csak önmegtagadással, de lelkesedéssel is.

Sűrű éljenek jutalmazák e nyilatkozatot, mely a szétfoszlott conservatív párt majd minden tagjánál őszinte viszhangot keltett.

Marcz. 19-én kerületi ülésben az elnöklés sora Biró Imrére és gr. Széchenyi Istvánra került, s így ők fogadták a rendek nevében Pest és Buda városok és a pesti egyetemi ifjúság küldöttségét, melynek szónoka Hajnik Pál volt. Beszédét a különben Széchenyitől eltanult »Felséges haza!« megszólítással kezdé. Felelt rá Kossuth. higgadtan, méltósággal.

Az elnök gr. Széchenyi István üdvözlőlvén a küldöttséget s ajálván az egyetértést, a küldöttség tagjai szíves éljenektől kísérve távoztak el.

Házszabály nem volt, mely ily forradalmi jelenetet, a legszelidebb kiadásban, gátolt volna.

Márcz. 22-én a Honvédelmi kérdés tárgyalatván, Bónis ingerülten felelt a népnek fegyverrel ellátását ellenző Babarczynak, s hasonló értelemben fakadtak ki Szentiványi és Bernáth. Mire Széchenyi. kétszeri felszólalással, engesztelő modorban nyilatkozott:

Tartózkodjunk, mondá, minden ingerültségtől; most csak provisoriumról van szó; később fog a ministerium kimerítő törvényt kidolgozni. — Egyetértésre és nyugalomra hívá fel a honatyáit, mert »nagy dolgokat csak így lehet kivívni.«

Ő még csak kivivandóknak, józansággal, okos számítással s lelkes összetartással megszerzendőknek látta mindama nagy dolgokat. — értsd Magyarország állami létét, »saját tengelye körüli forgását,« — miket Kossuth és a nagy közönség már kész vívmányoknak, befejezett tényeknek hirdettek, melyeket minden ingadozás és alku nélkül erővel is meg akarunk s meg fogunk tartani!

Az ősiségi törvényjavaslat tárgyalásakor, Somssich ellenében, Bónissal Széchenyi is az »uti possidetis« egyszerű kimondása mellett nyilatkozott. Deák Ferencz is ily értelemben volt. Az e napi esti ülésben jelent ő meg először, mint Zala m. követe; Pozsonyba 21-én érkezett fel.

Márcz. 23-án hirdettetett ki kerületi ülésben, Somsich ősiségi javaslatának félbeszakításával, az első miniszterium névsora.

Elnök, tárcza nélkül: gr. Batthyányi Lajos.

Belügy: Szemere Bertalan.

Austriávali viszonyok: hg Eszterházy Pál.¹⁾

Pénzügy: Kossuth Lajos.

Hadügy: Mészáros Lázár.

Közlekedés: gr. Széchenyi István.

¹⁾ Nyomban külügyministernek kezdték nevezgetni.

Cultus: b. Eötvös József.

Földművelés, ipar: Klauzál Gábor.

Igazságügy: Deák Ferencz.

Az ülés, e fontos közlés után, nem érezte magát oly állapotban, hogy tovább tanácskozassék.

Délután azonban az ülés folytattatott.

Deák egy utóbbi, igen jellemző kijelentése szerint a fentebbi közlés nem azt jelentette, hogy kik a miniszterium tagjai, hanem hogy kiket óhajt társakul a kormány elnöke gr. Batthyányi Lajos.

A márczius 25-diki ker. ülésben, egy kis »drámai intermezzo« (Pesti Hírlap) adta elő magát. Tarnóczy Kázmér az urbériség megszüntetése tárgyában, a főrendek kívánságához alkalmazottan, valamely módosítást (illetőleg »bővebb értelmezést.«) adott be még pedig nyomtatásban, s hivatalos (198) számmal jelölve. Ez nagy ellenszenvvel találkozott, Kossuth, hivatkozva összeköttetéseire, az ország lángba borulásával fenyegetőzött. Az irat, többeknek ingerült hozzászólása után, nem létezőnek tekintetett.

Gróf Széchenyi István, mint azon ülés elnöke: Pest követeléseinek nyomán maga is azt hívén, hogy ha ama nyomtatványnak csak egy példánya keringett is az országban, már sok kárt tehetne, megkéré az indítványozót, különben igen tisztelt barátját, ne vegye rossz néven, ha ezen iratot az elnöki széken szétzaggatja (és azt azonnal meg is tette), s többi példányait pedig ajándokul kéri magának bepakolásra, majd ha Pestre megy, — s így szent a béke, él magyar, áll Buda még! (Nevetés.)

Tarnóczy itt baráti contestatióknak s deprecatióknak helyét nem látja, az iratot már maga is széttepte: de különben megyéje (Nyitra m.) nevében mindenkor szabadon ki fogja véleményét mondani, mint azt isten szívébe ültette. Erre viszont

Széchenyi: És ezt senki ne vegye sértésnek. Az emberek rendesen az első benyomás után indulnak. Most senki se mondhatja, hogy a nyitrai indítvány határozattá vált; sokan vannak itt jelen, kik a történeteket tovább mondják, s ez a kis komédia csak használhat.

A márczius 29-diki vegyes ülésben, roppant ingerültség közt s gyakori félbeszakításokkal olvastatott fel a még Bécsben. Zsedényi ellenjegyzésével kelt két leirat. Egyik az urbériség rögtöni megszüntetése folytán azon osztály érdekében, mely ritka nagylelkűséggel hoz oly nagy áldozatokat s erejéből hirtelen kivetköztetnék; másik, még fontosabb, a korona és felelős miniszterium hatáskörének szabatosb körülírására s egyuttal az egész birodalom közös költségeinek bizonyos arányban viselésére s egyéb érdekeknek kölcsönös értekezések útján leendő elintézésére vonatkozott.

Batthyányi s az egész miniszterium mint egy ember álltak fel ez ellen.

Igaz, ezentul őket illette az ellenjegyzés joga és felelőssége.

Kossuth, minden újabb (?) tárgyalásnak ellent mondvá, proscriptiókkal fenyegetődött, ha a nemzetnek legkisebb kívánsága is nem teljesül. (Budapesti Hiradó sz.)

Az izgató beszéd nem maradt következmény nélkül.

A márczius 30-diki délelőtti kerületi ülésben, mielőtt a napirend felvételnek, gr. *Széchenyi István* emelt szót azon kicsapongás következtében, mely márcz. 29-én este némely »tűlbuzgó levénték« által (Pesti Hirlap) elkövettetett.

Szabad legyen neki agg legénynek, úgymond, ki életét a haza szolgálatában mint becsületes napszámos fogja végezni néhány őszinte szót mondani. Vannak események, miket eltitkolni nem lehet s az illetők ne vegyék szavait dorgálásnak, hanem vegyék nyájas hangulattal s türelemmel, mint oly őszinte szót, mely a körülmények által szükségessé lett. Tegnap némelyek egy magánlakban, hol asszonyok is voltak, kerestek bizonyos egyént, hogy kérdőre vonják. Már pedig mindenkinek magánlaka oly szent hely, hova betörni senkinek sem szabad. Ha ilyenek történnek, úgy semmi sem ment meg bennünket a polgári háborútól. Magyarország jövő sorsa, mely most némileg (!) viderabb színben mutatkozik nem bécsi leiratoktól, hanem a hazafiak egyetértésétől függ s azon felvilágosodott polgári érzelemtől, mely szerint kezefogva s vállatvetve áldozzuk a közjónak életünket. Pozsonyban nemzeti őrsereg keletkezett, melynek

feladata a személy- és vagyonbiztosság védelme; s mint mondják, épen ezen őrsereg néhányai voltak, kik tulbuzgóságtól ragadtatva, magánlakba rontottak, ott ágyakat, szekrényeket feldúltak, oly egyént keresve, ki, szóló tudtára, mennyire tőle függött, jól működöt a haza javára. S mi az ő bűne? kénytelen volt aláírni, a mit mások végeztek, de a végzésben maga részt nem vett, sőt mindent elkövetett, hogy a bécsi hivatalos retorták s inconstitutionális moesár közt valami üdvöset hozhasson elő. De ha legnagyobb bűnös volna is, lehetne-e őt kihallgattatlanul nemcsak perbe fogni, hanem mindjárt el is ítélni? s lehetne-e ezt tenni épen a nemzetőrségnek? Nem képzelhetni nagyobb veszélyt, mint ha a gyanúsításoknak könnyen hitelt adva, oktalan szenvedélylyel önmagunk dulunk saját kebleinkben. Nem dorgáló szándokból, hanem a haza szent nevében mondja, hogy ha e mostani nehéz időkben rendet s mérsékletet tartani nem tudunk, prédái leszünk tulzó lelkesedésünknek s szenvedélyeinknek. Szóló is tagja az őrseregnek s őrnagygyá akarták megválasztani; ő ezt nem fogadta el, mert agg legény már s beteges, a munka terhe alatt roskadoz, azonban mint egyszerű közlegény részt vett s helyt fog állni a hol s a mikor kell! Minthogy azonban a magánlak szentségét sérthetetlennek, a nemzetőrség hivatásának pedig épen azt tartja, hogy bátran ellentálljon azoknak, kik a köznyugalmat s a magánlak szentségét sértik: úgy előre már csaknem kitörülteté magát az olyan nemzetőrség soraiból, melynek tagjai annyira megfélemedeztek magokról; de mégis visszatartóztatá azon gondolat, hogy e kiesapongást a nemzetőrség józan többsége bizonnal nem helyesli. A haza szent nevére tehát tartsunk rendet, s őrizkedjünk minden tulcsapongástól, mert hazánk csak moderátus többség uralma által lehet erős; ha mindenki saját esze szerint jár s akar irányt adni: ugyan mi lesz belőlünk!

A nyilatkozat kellő tisztelettel fogadtatott, bár itt - ott püsszegés is hallatszott, lihetőleg azok részéről, kik a megrótt hihágást elkövették.

Deák hasonló értelemben szólalt fel mindjárt utána, hangsúlyozva a rendet és törvényességet mint a szabadság biztósítékait, stb.

Pisszegésből még Bonisnak is jutott, a ki azt mondá, hogy a bukottal paczkázni bizony nem férfias cselekedet, s a ki ilyenre képes, az aligha fogja nehéz időkben helyét megállani. A többség Madarász ellenére zajosan tüntetett mellette.

Utána Széchenyi felkiáltott: Uralkodjék béke köztünk és barátság!

S újra bocsánatot kért, hogy őszintén kimondta, a mit keble istene sugalt.

E nap estéjén a miniszterjelöltek közül Deák, Széchenyi és Eötvös táviratilag Bécsbe hivattak fel.

István nádor állását köti a független felelős miniszterium megadásához. Marc. 31-én leérkezék Ferdinand király leirata minden ellenjegyzés nélkül s az ez irányban táplált aggodalmat teljesen eloszlatja. E leirat, — bár ismét hangoztatja a birodalmi kapcsolatot, stb. — a Pesti Hirlap szerint: az európai nagy nemzetek sorába állított bennünket. A kerületi ülésben Deák Ferencz kijelenti, hogy: a felelős kormány csak forma, s annak a nemzet ereje ad életet. Kossuth is mérsékelt szellemben nyilatkozik. Jó hangulat. A nádorhoz köszönő küldöttség. Az ő erélyes közbelépésének kelle tulajdonítani a miniszterium tettleges életbeléptetését. Ez teljesülvén: »a nemzet hálijára tette magát érdemessé.«

Főrendi ülés 1848. april 1-én az országbíró elnöklete alatt. Rendi felszólítás Nádor ő fenségénekli tisztelkedésre.

Gróf Széchenyi István, miniszterjelölt: Magában a dolog nem fontos, de valamint ünnepek alkalmával a nélkül, hogy az egyének változnának, mégis fényesbb ruhát öltenek magukra, úgy vannak pillanatok, melyekben a nemzethez illő megmutatni, hogy az alkotmányos szabadsághoz ragaszkodik, és hogy akkor, midőn azt megnyeri, mi után századok óta sorvargott, demonstratiót tegyen. Ha így, mint most vagyunk, megyünk a főherceghez ünnepélyes ruha nélkül, nem fogunk sokat mutatni. Cselekedjünk úgy mint alkotmányos nemzethez illik, és legyünk azon, hogy azon köszönet, melyet ő cs. kir. fenségének nyilvánítunk, nagyszerű alakban tünjék fel; legyen olyan mint a milyen

egy dicső és nagy nemzethez illik, annál fogva felszólítandóknak vélném a KK. és RR.-et, hogy vagy az ülés után ő es. kir. főherczegségének lakára menjenek, vagy pedig délutánra egy bizonyos órát meghatározni sziveskedjenek, hogy kiki diszesen megjelenhessen.

Az alsó tábla tagjai, többnyire legfényesebb nemzeti disz-öltözetben, 10 órakor jöttek össze termükben; a felsőtábla tagjaival egyesülve 11^{1/2} órakor indult meg a fényes menet az országháztól a Grassalkovich-palota felé. Tisztelkedés után, melyet Kossuth szivragadó szónoklata tett érdekessé, a főherczeg szemlét tartott a nemzetőrség felett, stb. (Pesti Hirl.)

Az ápril 3-diki kerületi ülésben folytatattván a megyei közigazgatás feletti tanácskozás, mindenekelőtt gr. *Széchenyi István* szólalt fel, szokott rhapsodicus modorában.

Bár ő is — úgymond — a bőbeszédű magyarok közé tartozik, mindazáltal ez országgyűlés folyama alatt nem igen sokat untatta a házat; engedjék meg tehát, hogy rhapsodice bár, kissé hosszasan szóljon. Ha azon óriási eseményeket tekinti, melyek pár nap alatt többet fejtettek ki, mint századokig tartó hangyamunka véghez vihette volna, érzi szükségét, hogy constatirozni kell a főpontokat. Főteendőnek véli, hogy mielőbb szétoszoljunk; s hogy mindentől a mi reactiót idézhet elő, ovakodjunk. Miként valamely nagy esatában nem lehet kicsinységekkel bibelődni, úgy ez országgyűlésnek is csak a legfőbb pontokra kell szorítkozni, mert minél többet tesz ezen országgyűlés, annál több érdeket sért, s annál több reactiot támaszt a dolgok új rende ellen. Mostanában semmi sem hatotta annyira keresztül belsejét, mint Pest érdemes követének tegnapi beszéde: ¹⁾ ő is azt hiszi, hogy ha a municipiumokat elvesztjük, elvesztjük azon fő garantiát, melyre zivataros időben támaszkodni lehet. Ismeri a megyei rendszer hiányait, de azt véli, hogy azt a felelős miniszteriummal combinálni nem lesz quadratura circuli. Akarja hát,

¹⁾ Kossuth az előbbi napon t. k. ezeket mondá: Esküszöm az istennek, ha jelen mozgalmakat vezeti, hogy a mely perczben ez országnak municipali szabadsága nem lesz, megszűnök annak polgára lenni!

hogy a municipiumok fennmaradjanak; ha azonban oly szerkezetbe öntetnének, mint a törvényjavaslatban ajánltatik, az teljes mozdulatlanságba döntené az országot. Magyarországon, különösen Pesten, mely e pillanatban kormányoz (?!), két nagy rugó uralkodik most: a méltányosság és a szebb érzés. Ha nézzük Pestet, s látjuk, hogy ott minden fegyver és rendőrség nélkül rend van, s a tömegek békesen szétoszlanak és keressük, ki parancsol a tömegeknek? úgy találjuk, hogy csupán azon méltányosság érzete, melyet azon tapasztalás ébresztett, miszerint a nagylelkű magyar nemesség önként a jogok sáncaiba bocsátá a népet. De vajjon méltányos lesz-e, ha most a nemesség eddig gyakorolt jogaiból, *de facto*, kirekesztetik? és kivihető lesz-e? Némely megyékben igen; de másokban nem. Bármilyen kíváncsi tehát a megyék átalakítása, most nincs annak ideje. Legjobb volna a dolgot a véletlenre bízni. Hadd maradjon meg ideiglenesen azon *amabilis confusio*, melyben mégis oly sokan biznak; remélni lehet, hogy a nemesség ezentúl megvesztegetés nélkül is talál ingert a gyűlésekre bejárni. — Ha óhajtjuk, hogy mielőbb eloszolhassunk s a felelős minisztériumnak tért nyithassunk, hogy kifejtendő aktivitása által a megnyert csata gyümölcseit biztosíthassa a nemzetnek, szükség elkerülni mindent, mi a főrendeknél s a kormánynál ¹⁾ nehézségre találna. — Mondatott, hogy a mostani megyerendszer mellett a minisztérium keveset fog tehetni; de a jövő országgyűlésig úgysem tehet igen sokat, s ki azt hiszi, hogy ez a recsegő magyar *clepsydra* rögtön tökéletes *machinává* változik, hogy a feudalismus mocsáraiból, a provinciális alacsony-ságból egyszerre rögtön s áldozatok nélkül kiszabadulunk és nagy nemzetté válunk, az nagyon esalatkozik. Sokakban ellen-szenv lakik, sokaknak leesett az álla a dolgok jelen újabb rendére. Szólónak eszébe jut a veszprémi szabó, ki házat építtetvén, erre minden pénzét elköltötte, s aztán megállván az új ház előtt, így szólott:

Ein Hausherr zu sein ist eine grosse Lust,
 Ich armer Teufel hab' aber nicht gewusst,
 Dass es so viel kust. (Nagy nevetés.)

¹⁾ Melyiknél?

A mit az amábilis confusio elront, a miniszterium személysége üsse helyre. Az új országgyűlés néhány hónap múlva összejö: rendelkezék majd az gyökeresen. ¹⁾ Addig a nemességet nem kellene megsértenünk. Későbbben majd maga is átlátja, hogy kényelmesb magát képviseltetni, mint személyesen megjelenni, s munkáját, házat elhagyni. Még egyszer mondja, hogy elég ha a miniszterium csak a rendet s közbátorságot képes lesz fentartani az országban, s csodákat tenni semmi esetre sem fog: ünnepelni fogunk, quantum satis, »ob der neuen Freiheit«: de dolgozni, — nem annyit. Most még minden ember lelkesülve van az ifju szabadságért, de ha majd az érdekek összecsapnak, mire az új bor megéri, kifejlenek a rozabb érzelmek is, stb. Most tehát nem kellene sokfelé kapkodni, s oly dolgokkal bibelödni, mint például az örökös főispánok sebeinek kötözgetése, miként Somogy megye tesz, — hanem mint nagy csatákban a főszempontokat tartani szem előtt, a positio kulcsát tartani kezünkben. Fő dolog, hogy legyen munka, s legyen mit enni. — Másik fontos ok, mely miatt a nemességet nem kell kirekeszteni, a magyar nemzetiség. Azt mondják, a nemzetiséggel most már nem kell annyit törödni, mert a közös szabadság összeforraszt bennünket. De ha a szláv is, a német is ugyanazt mondja, és mi kevesebb számmal vagyunk: végre ki fogja egymást felolvasztani? A hat millio magyar a hatvan millio szlávot, vagy megfordítva? — Szóló egykori akadémiai beszéde miatt ²⁾ sokat gyanusított, de bármí paradoxnak lássék is, nyíltan kimondja, hogy előtte a magyarság kifejtése annyira legfőbb dolog, hogy a nélkül neki szabadság, alkotmány, felelős miniszterium sem kell, mert a nem szabad nép egy kulcsfordítással szabad lehet, alkotmányt csinálni könnyű; de a nemzet, ha nemzetiségét veszti, egyenesen annihiláltatik, s a szellem öletik meg, habár a test megmarad is. — Szóló már öreg ember, ³⁾ kinek gyomra rozsul emészt, s csak abban találja örömét, hogy rokonai, vérci, magyar faja virágozzanak. Inkább börtönben ülne, csak nemzete éljen, s ő ezen tudalmat bírhasa. — természetesen

¹⁾ Ha ráért volna!

²⁾ L. 226.

³⁾ 57 éves volt.

ügy értve, hogy más nemzetiségek se nyomassanak el. A nemzeti-ség pedig, mint hajdan, úgy most is, a nemességben concentrál-tatik; ki volna tehát, ki e nemességet, mely nemesen feláldozá mindenét, ki akarná zárni jogaiból? Ő fenn akarja tartani a nemességet, a megyéket, s nem akarja összekeverni a vért a lymphával. Mint a közlekedési ügy elnöke, megvallja, a hámban szeretne veszni, de szeretné tudni, hogy ha a megyék nem lesznek e transennális epochában, kikkel s mivel dolgozunk? Ő akkor egészen elesüggedne. Pedig dolgoztatni kell, mert sok ember elvesztette kenyerét. »Panem et circenses« a népnek; különben csupa ünneplés miatt vész el, mint mesében a priüesök.

Ismétli új variatiókban előbbi eszméit, hogy a megyék most egyelőre a sorsra, a véletlenre bízassanak. Itt a nemesség, másutt a nép fog tulsulyt gyakorolni, mindegy, nem kell bele avatkozni; ha a nép itt-ott kellőleg képviselve nem lesz, most már a levegőben fekszik azon pondus, azon közérzelem, hogy bizonyos megtörtént dolgokat nem lehet a régi kerékvágásba többé visszavinni. Könnyű azt mondani, hogy minden ember egyenlő; de valóban nincs nagyobb privilegium-osztogató mint az uristen, mert egyik teremtmése beteg, másik egészséges s jó gyomra, egyik szorgalmas, másik tunya, egyik okos, másik bolond, stb. A suffrage universel hát csak álom, s most mikor az egész világ lángban van, szalmaviszonyainkra annyival inkább veszedelmes stb. Szóló még ma szeretne Pestre menni. Most mindenki állja helyét, ez a főszükség. Mert olyan marengói-féle nagy ütközettől lehet tartani, miszerint három napig diadalma-san verjük az ellenséget s a negyedik napon mégis mi veretünk meg. Néhány nap alatt annyira megmozgattunk minden követ, hogy semmi sem maradt régi helyén; legalább a municipiumot ne mozgassuk egy ideig. Vagy semmi provisiót e részben, vagy csak azt, hogy a községek küldjenek képviselőket szabad discre-tio szerint. »Mundus se expedit.«

A hallgatóság, mondja a Pesti Hírlap, sokat nevetett, sokat boszankodott e variatiókon, s mindenki csodálkozott, hogy a kiszámításnak oly nagy barátja most egyszerre a véletlennel köt szövetséget stb.

Utána Bónis szólalt fel, gyakorlati felfogással. Követte Hunkár, az erős municipalista. Emlékeztetve az egykori Széchenyi érsek mondására: bár száradt volna el inkább jobb karom, mikor a koronát felséged (I. Lipót) fejére tevém, ő is azt mondja: száradjon el inkább keze, mint ily törvényt elfogadjon stb.

A vitatkozások folyamában Kossuth beszéde végén egyszerűen felveté a kérdést: Hiszik-e önök, hogy képviseleti alapra kell állítani a megyét a rend érdekében?

Jozipovich után, ki a nemesség mellett szólt, mellyel ő a kormány ellen éveken át mindig győzni tudott, másodszor szót emelt:

Gr. Széchenyi István: A kérdés csak az: most történjék-e e változtatás? – Oly időket élünk, midőn mindennek tetszeni lehetetlen. S kivált a felelős ministerium Scylla és Charybdis közt van; de ez őt nem tántorítja. Nem szeretné szavazással dönteni el a kérdést, nem azért, hogy denunciáltatástól, veszélytől félne, mert ennek férfiasan elibe tud állani; hanem azért, mert miként már egyszer monda, örül a méltányosság és szebb érzelmek uralkodásának, s ezekkel ellenkezőnek találná, ha a városok megadott szavazati jogukat először is arra használnák, hogy a nemességet kirekesszék. A nemesség idővel maga is be fogja látni, hogy kényelmesb dolog magát képviseltetni: de ne nyuljunk ehhez most, hadd rendelkezék minden megye, a hogy neki tetszik. Ha azt mondanók is, hogy nem szabad gyűlést tartani, mégis tartanak, valamint nemzetőrséget már alakítottak. Az amábilis confusiót ő sem akarja mindenkorra fentartani, de mégis jobb szereti, ha a confusio amábilis, mint ha ennek ellenkezője lesz, a mi pedig be fog következni, ha a nemesség most egyszerre kizáratik. A felelősséget ő úgy érti, hogy felelős lesz, a mennyire lehet, s tesz, a mit tehet; ha méltányoltatik, köszöni, ha büntettetik, emberül tűri. Véleménye hát még most is az, hogy míg a megye tüzetesen át nem alakíttatik, maradjon in statu quo, s a községek küldjenek a gyűlésekre tetszés szerinti képviselőket. Várjunk egy kicsit az eseményektől, melyek ekkorig is annyi szerencsével szolgáltak.

Utána Batthyányi, látva azt, hogy a ministerium két tagja merőben ellenkező véleményben van, nyilatkozatra hívta fel a

házat. Ennek folytán este conferentia tartatott. Ennek eredménye egy új törvényjavaslat lett »a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról,« s ez az április 4-diki kerületi ülésben elfogadtatott.

Április 6-án kerületi ülésben a Széchenyi tulajdonképeni szakmája, a közlekedési ügy rendezése jött napirendre. Az özszes miniszterium számára tíz millió forintnyi alapnak előteremtésére kéretett meghatalmazás. — Elleneztek némelyek, rendes budgetet követelve stb.

Gróf Széchenyi István: Ha azt akarjuk, hogy az ügyek fenn ne akadjanak, pénzt kell teremtenünk. Kölcsönről, most, midőn a bécsi papírok oly roppant arányban szállanak, álmodni sem lehet. Azonban hazánknak adóssága nincs, forrása elég van, s nem lesz nehéz pénzalapot találni, ha a finanszminiszternek szabad kéz engedtetik. E mellett fontos tekintet, hogy mind azok, kik a nagy átalakulásban kenyerőket vesztek, foglalatosságot találjanak. Munka és ennek folytatására pénz kell tehát, mely nélkül szóló miniszternek semmi teendője nem lévén, csak nézni és pipázni foghat. A terv abban áll, hogy a többi miniszterrel egyetértőleg centrális cassa-scheint fog eszközölni. — Vannak vasutvonalak, miket már a jövő országgyűlésig is meg lehet kezdeni. Hogy előmunkálatok tervezésén kívül semmi egyéb ne történjék, azt ő a jelen körülmények közt veszélyesnek tartja; eddig is az volt bajunk, hogy egyebet nem tettünk, mint projectumokat főztünk; e helyett tetteleg akar működni, de ez pénz nélkül lehetetlen. Pest ekkorig Bécs felé gravitálván, innét tartogatta fenn hitelét; most kezeink szabadok, önerőnkre vagyunk bizva, a »Schwimmeister« nem tart többé kötélén, magunknak kell uszni. Igaz, hogy az országnak jóállást kell vállalni, de ebben veszély nincs, mert magok a vasutak szolgálnak kész hypothekául, s ha lesznek is egyes vonalak, melyeken a kamatozás nem bizonyos, p. o. Debreczentől Szatmárig, a kamatokat mégis többnyire behozandják. A vasutak szüksége pedig az ország némely részeiben kikerülhetetlen; kőutakat ugyanis sok helyen épen nem lehet csinálni, s a vasutak még olcsóbbá kerülnek, mint a kőutak. Ha tehát csekély személyemmel parancsol az ország, adjon nekem a munkára lehetőséget, különben a fényes

hivatal csak »dignitas cum otio« vagyis: »otium sine dignitate«, melyet én elvállalni nem akarok.

Madarász, Bernáth stb. ellene szólottak.

Deák Ferencz is részt vett a vitában, de nem úgy mint minister, a mi még nem vagyok, mondá, hanem mint Zala megye követe.

Széchenyi másodszor:

Szükségesnek találja, hogy tüzetesebben szóljon a tárgyhöz, s kissé nagyobb feneket kerítvén annak, jelen ministeri állása iránt jobban tájékozódjék. Őszintén megvallja, hogy ő más uton járt, mint azon politika emberei, mely most győzött; azonban mint becsületes ember felszólíttatván, bona fide belépett az új kormányba is. Ha a felvállalt hivatalban lelkiismeretesen nem akarna eljárni, nem hozta volna be a törvényjavaslatot, hanem kényelmesen várt s pipázott volna, míg egyszer a jelen miniszterium megbukik s neki alkalma nyílik mást alkotni ¹⁾

Felel ezután némely ellenvetésekre. Somogy követe fitymálva veti el a t. javaslatot. Ám tegye, ő nem bánja; de ez esetben nem nagy passiója van magára vállalni a felelősséget, s szatira nélkül nem képzelheti, hogy midőn felelős közlekedési miniszter van, annak ne legyen más provinciája, mint Beregh követe szerint inventárt készíteni s az országot bebarangolni. Fogalma szerint a miniszteri felelősség abban áll, hogy ha a miniszter valamit javasol, ne álljanak utjába, de ha rosszul végzi, üssön neki a felelősség órája. Ha már akkor leveszik lábáról, mielőtt a nyulat meglőtte, akkor azt természetesen nem lövi meg, sőt inkább ő van meglőve.

Belebocsátkozik ezután szóló a t.-javaslat genesisének s egyes pontjainak bővebb magyarázatába. A fenforgó javaslat szaporán készült ugyan, de egy régi s megfontolt combinatio nyomán. Ő e tárgyban rég óta készült és sok munkát tett már, s azon főszempontban nyugodott meg, hogy a vasutakat Pestről az ország szívéből kell a megyéken át az ország határáig vezetni, s a felső megyéket sem felejtette ki a calculusból; de úgy hitte

¹⁾ A miniszterium bukása hamar bekövetkezett; de *Széchenyinek* alkalma nem nyílt közvetítő tervének valószínűsítésére.

a vasutakat leginkább oda kell vezetni, hol jó kőutak épen nem léteznek, sőt hol ilyeneket építeni nem is lehet. Ha ezen kérdést szűkkeblű vármegyei szempontból vesszük fel, úgy majd nem lesz olyan korcsma, mely maga elibe ne kívánná a vasutat, úgy el kell égetni ezt a t.-javaslatot, mely az ország jóllétére van számítva. A kamatlábat itt a t.-javaslatban kimondani a legnagyobb baklövés lett volna, mert lehet, hogy pénzt olcsóbban is fog kaphatni a piacon, mi a kamatláb nyilvános meghatározása mellett többé nem történhetik. Ilyen kérdéseknél nincs rosszabb, mint a sok belekottyanás,¹⁾ melyre felelős miniszterium mellett semmi szükség nincs. — Szóló félti a miniszterek állását. Mi lesz belőlök, ha rendelkezésükre pénz nem adatik? Ha a kasszában nincs pénz, miből fizetik a folytonos kiadásokat, pensiókat stb., hol veszünk fegyvert a szabadság s rend védelmére? Amerika állapota Anglia irányában elszakadása előtt sokban hasonlított a mienkhez; hitele épen úgy gravitált London felé, mint a mienk Bécs felé. Az elszakadás után 340-féle papirost bocsátott forgásba, holott nálunk 9-féle bankótól is már annyira rettegnek némelyek, — s adósságot csinált, s ez uton roppant eredményeket idézett elő, nem félvén a bankrottól, melytől mi annyira félünk. Igaz, hogy a kinek semmije nincs, az meg nem bukhatik, s innen van, hogy sok magyar faluban nem bankrottirozik senki, valamint némi tekintetben jónak mondhatni, ha valakitől sokat lopnak, mert ez azt jelenti, hogy ott valósággal volt valami. Egyéb-iránt szóló philosophus ember, s végre, ha a Rendek úgy akarják, elpipáztat mint más, de bizony jobb szeretne kicsit vágztatni, habár előbb olykor visszatartóztatni akart. Egy idő óta, mióta annyi szerencsével járunk, jó humorban van (!) s látva, hogy a kocsí völgynek megy, nem kíván megfordulni, sőt ostort bont s a maradozó hátulsó lovakba bele-belevagdos.

Felpattan erre az unghi Bernáth, s inti szólót, hogy mikor lovakról beszél, ne nézzen éppen ő reá, mert ő senkinek nem lova, de főleg olyan kocsis alatt, mint a gróf, ló lenni épen nem akar.

Gróf Széchenyi elkedvetlenedve kijelenti, hogy sérteni

¹⁾ Megnehezteltek a kifejezésért többen, és Somogy követe Madarász nem hagyta szó nélkül.

semmi szándéka nem volt, sőt barátságot s egyetértést akar. Ezután még terveinek némely részleteit fejtegetvén, törvényjavaslatát újra ajánlá elfogadásra, s különösen a nagyon is szaporán készült 1836 : XXV. t.-cz. eltörlését sürgeté. ¹⁾

A tárgyalás folytatása másnapra halasztatott.

Szentkirályi után az ápril 7-diki kerületi ülésben

Gróf Széchenyi István: Bőven válaszol némely ellenvetésekre, s fejtegeti az előbb mondottakat. Ha a törvényjavaslatról elüttetik, a jövő országgyűlésnek kénytelen lesz azt mondani: az előbbi nem adta meg neki a szükséges eszközöket, ő tehát kezeit mossa; de ha mindent el nem követne a t.-javaslat támogatására, ez már az ő hibája volna. Magyarország rendkívüli állapotban, crisisben van; ezért szükséges rendkívüli eszközökhöz nyulni. Igaz, hogy a financiaiák jó rende, a budget minden országnak legszükségesebb alapja, s ha dolgaink rendezve lesznek, 100 frt iránt is budgetet kell előmutatni; de most ezen rendszeres alkotmányos ut, a budget előmutatása, lehetetlen. Igaz az is, hogy a közlekedési miniszterium nem a legerősebb factor, mely Magyarország csendére s megnyugtatóására legjobban működhetnék, mert a belügy, a financia s a hadügy sokkal fontosabbak; de ha esatát akarunk nyerni, minden factort mozgásba kell tennünk. A közlekedési tárczát nem kereste, s ha saját belátása szerint nem működhetik, ha pénzt és munkaerőt nem kap, melylyel rendelkezzhessék, ha lábai megköttetnek, hogy ne léphessen előre, s mégis bírálat és felősség alá fog vonatni: úgy e tárczát édes örömet átengedi valaki másnak. A munkakedvet egészen megcsökkenti, ha minden oldalról csak nehézségek gördítetnek. — Pest követe azt mondá, hogy az egész eljárás inconstitutionális, és hogy kár volt miniszteri kérdést csinálni a törvényjavaslatból, melyben több inconsequenttiát keresett fel: hogy szóló a házat leczkézi, oppositiót nem tűr, hogy rossz tapintat volt a banquerontot emlegetni stb. Szóló megegedi, hogy hibázott. s köszöni, ha erre figyelmeztetik; de neki is bocsássák meg, ha azon ügyben, melynek helyességéről mélyen meg van

¹⁾ Az ország közjavát és kereskedését gyarapító magános vállalatokrol. (Nyolcz. §.)

győződve, ennyire gátoltatván, tüzeben olykor felrugja a port. — Ő e kérdést egyáltalában nem tette miniszteri kérdéssé, de kénytelen volt magára nézve kimondani, hogy, ha már e hivatalt rá bízta, mint becsületes factor működni is akar. — Első napokban, e rendezetlen állapotban, igen nehéz a formákat oly szigorúan megtartani; ő egyébiránt e javaslatot bemutatta a miniszteri conseilben s annak helybenhagyásával terjesztette elő. Azért kellene tán felhagyni mindennel, mert pénzünk nincs? De ezt nem tudjuk; ezt a financz-miniszter fogja megmondani, kinek most szabad kezét kell hagyni. S éppen ezen bizonytalanság miatt nem lehetett a törvényjavaslathoz tervet csatolni. Ha azonban a szabad mozgás így gátoltatik: úgy járunk, mint Eugen vezér a Hofkriegsrath-tal. A tíz milliót azért akarja csupán vasutakra, mert ezeknek van alapja, ezek többet-kevesebbet bizonyosan jövedelmeznek, s egészen más tekintet alá jönnek, mint például a népnevelés. Ő minél több alkalmat akar adni, hogy azok, kik ez átmeneti állapotban kenyerüket veszítették, munkát találhassanak, gyárakat akarna foglalkodtatni vassinek gyártásával, ásatásokat tétetni, stb. A pest-fiumei vasutat mindenekelőtti építésre azért nem akarná kijelöltetni, mert előbb azon fölvet kell eldönteni, mit Pest követte említett. Szóló a kibocsátandó papiroknak alpari akar keletet szerezni. Melyik vonalnál fog ez sikerülni, előre tudni nem lehet: s a munkát ott kell megkezdeni, hol erre nézve biztosítva leszünk. Annyit azonban szükség kimondani, hogy a vonalak Pestről vezettessenek ki, mert ez az ország szíve, s erre nézve nem lehet félni provinciális érdekek összeütközésétől. Ha ez ki nem jelentetik, azonnal felzudulnak a provinciális követelések, s ezeknek hogyan tegyen majd eleget a felelős miniszterium? Crucifige lesz a vége. — Gömör megye követének azt feleli, hogy különös tekintettel kell lenni azon vidékekre, hol utak egyáltalán nincsenek s nem is épülhetnek. Gömörnek különben is vannak jó utai s van elég köve. — Némi vonalak előleges kijelölését azért tartja szükségesnek, mert ha csak a legnagyobb általánosságban lesz a törvény, úgy a felelőséget mellette nem lehet felvállalni. A tíz milliót nem azért kéri, hogy mind elköltse, hanem hogy legyen miből költenie, s csak

így tekinti a felhatalmazást mint utrakelő ember a credit levelet. Egyébiránt nem tartván jónak a vasutpapirokat másokkal összekeverni, nyíltan kéri kifejeztetni, hogy vasutakra 8 millió, vizszabályozásra 2 millió szavaztassék meg.

Utána még Bonis és Beöthy szólaltak fel, s módosításaik szerint a törvényjavaslat csakugyan el is fogadtatott.

April 6-án olvasta a közönség Zsedényi nyilatkozatát: Tisztelem a vélemények és vitatás szabadságát, tudom, hogy azok közt keserűeknek is kell lenni, de azt soha sem hittem, hogy személyemnek, ki a legnyomasztóbb körülmények alatt becsületesen teljesítettem hazafiui kötelességemet, lealacsonyítása s gyűlöltetése ellen nem fog megvédeni polgári életem tisztasága. — Én az említett kir. választ tanácsom eredményének nem tekinthetem, stb. Erre azt a megjegyzést teszi a Pesti Hírlap szerkesztője: Tehát miért írta mégis alá?

Másnap, april 7-én, Apponyi nyilatkozata látott napvilágot, mely méltóan sorakozik a gr. Szécsen már közlött nyilatkozatához.

— hogy hivatalomról lelépésem után — írja a volt kan-czellár — a nemzet újabb időben feltűnt óhajtásai ellen alattomos uton törekedtem legyen, azt visszautasítom, becsületérzetem s jellemem nem tűrvén azon vádat, mintha bármely ügyért is, ha mellette nyílt sisakkal többé fel nem léphetek, alacsony fondorkodásra vetemedni képes volnék. — — Politikai elveimet, melyeket nyíltan és határozottan bevallottam volt, a tények erejének alárendelni kötelességemnek tartom, — mindazon törekvéseket, miktől jelen nehéz körülményeinkben átalakulásunk szerencsés megoldása az élénk mozgalmak lecsillapítása (!) s a nélkülözhetetlen rend helyreállítása várható, nehezíteni nem akarom; sőt hivatta érzem magam, a magán élet engedte körben, azoknak elősegítésére mind azt teljesíteni, mire a becsület-érzet és polgári hűség kötelez.

A Pesti Hírlap azon száma, melyből e sorokat kiírtuk, egyuttal Széchenyitől egy hosszabb vezérczikket hoz.

— Mi lesz belőlünk magyarokból? Ezt tudakolá tőlem egy régi barátom. — Mi lenne belőlünk egyéb, — így válaszol-

tam derült lélekkel, mint dicső nemzet, mely hamvaiból kiemelkedve, mikor egész Európa bomladozik, az emberiség diszére úgy fog állni most a rend, béke és szabadság felett őrt, valamint hajdanta a keresztyénségnek volt védőfala,« stb. — — Én mindent jót remélek, és csak azon egyet sajnálom, hogy engem is miniszterré neveztek, — — holott én inkább például szerettem volna arra szolgálni, — azonban ennek is alkalmasint szaporán megjön ideje, — hogy közlegény sorban állni és kitüntetés nélkül gyakorlani polgári erényt néha szintoly magasztos állás és szintoly szent kötelesség, mint állni a dolgok élén!»

Az országgyűlés utolsó napjaiban Széchenynek az ő közlekedésügyi javaslatát a felsőházban is erős megtámadások ellen kelle megvédenie. Többszöri hosszabb-rövidebb felszólalásaival kell még e sorozatunkat kiegészítenünk, illetőleg befejeznünk.

Ápril 8-án d. e. az országbiró elnöklete alatt ülés tartatott a főrendeknél, melyben Perényi stiláris módosítása ellenére:

Gróf Széchenyi István a »folytatás« mellett a »befejezés«-t meghagyatni kéri. Például a középponti vasutat befejezni nem lehet, ha csak segédkezet a miniszterium nem ad, és így, ha ezen szó »befejezéséhez« kimaradna: akkor innen Bécsig sem volna elvégezhető a vasut.

Erre Perényi kételyét fejezi ki, hogy azon négy hónap alatt, mely ezen és a jövő országgyűlés közt van, a központi vaspálya befejeztethessék.

Viszont *Széchenyi*: Szükséges az úgynevezett Unterbaut megtenni, mit megtenni nem lehetne, ha nem kap a társaság néhány milliót; hagyjuk tehát ezen kitételt a szerkezetben.

Az elnök felhívására, a megállapodás előtt:

Gróf Széchenyi István: Én a dolog lényegében nagy különbséget nem látok, mert mi ezen befejezés? Az, hogy például azon utvonal, mely Pozsonytól Pestig megy, oly állapotba tétessék, hogy járni lehessen rajta, ez a befejezés; folytatás pedig az, hogy ha Szolnoktól Debreczenig, vagy az aradi vonalon talán egy állomással tovább az eredeti ponthoz lehet vinni a vaspályát. Magában ez oly csekélység, hogy miután a felelős miniszterség számot fog arról adni a jövő országgyűlésnek,

miszerint, ha most megkötjük kezét, nem fog mozoghatni egyáltalában; mondom: ez oly kevés lényegű dolog, hogy mindegy, akár így akár úgy tesszük ki a szerkezetet; de minden esetre kérném, tegyük ki azt akként, hogy a felelős miniszterium mozoghasson, s méltóztassanak a felelős miniszterium discretiójára is valamit bízni; mert egyrészt a felelős miniszterium kezét megkötni, s más részről azt mondani, hogy felelős a miniszterium, a kettőt valóban egymással kombinálni nem tudom. Én volnék itt a kasznár, s ha a dolognak felfogásom szerint csak így lehet eredménye, bajos rám nézve, ha a törvény által gátolva vagyok. Például a központi vasutttársaság azt mondja: három millió hibázik ahhoz, hogy az utat az ausztriai határoktól tökéletesen bevégezhesse, mert itt nem kész még a tunel, és még sok teendő van Szolnokig; már most, ha kimarad a befejezés szó: akkor részemről azt fogom mondani: »igen bánom, de tennem nem lehet, megmosom kezeimet és semmi egyességbe nem bocsátkozhatom, és ekkor a jövő országgyűlés alkalmával a miniszterség exculpálva lesz, s azt fogja mondani: proponáltuk, de nem fogadták el, a felelős miniszterium ugyan megvolt, de a mit kívánt, azt a ház elvetette, s éppen azért nem főzhettünk természet szerint semmit.«

Aprólékosságba lapályosodik a tárgyalás. Az elnök a három első §-t függőben hagyja s átmegy a 4-dikre.

Gróf Széchenyi István: Mindenek előtt azt nyilatkoztatom ki, hogy a középponti vasutat csak például hoztam elő, és itt kijelentem: hogy én hivatalosan e részben egyáltalában tudósítva nem vagyok, hanem hallomásból, s magam meggyőződéseim szerint most, miután a pénzerisisek oly nagyok, lihetőnek tartom, hogy egy része a részvényeknek be nem fizettetik. Már most méltóztassanak megengedni, hogy, a mennyire lehet, röviden némi felvilágosítást adjak az iránt, mi itt a felelős miniszterium kívánata. Ha Magyarország normális állásban volna, és nem volna éppen ezen pillanatban, úgy szólván, egyik rendszerből a másik rendszerbe átalakulában, akkor természet szerint minden alkotmányos nemzetek példájára az volna a dolognak rendje (s ebben tökéletesen kezét fogok a temesi gróffal), hogy itt a

budgetet elő kellene adni és nemcsak 10 millió, hanem minden forintról ki kellene mutatni, valljon az mire fordíttatik, s az kívántatnék úgy, hogy a nemzet tehetőségével számot vetve, a summát meg is ajánlhassa vagy nem. De ha tagadni nem akarjuk, mi oly pillanatban vagyunk, mely — noha hála Istennek! csenddel és renddel megy, de minek mystificáljuk magunkat félig meddig forradalmi állapot — és így szükséges, hogy a felelős miniszteriumnak (nem személyemről szólok, mert ezen helyemet nem vadásztam) némi tekintetben szabad kéz adassék; mert jöhetnek körülmények, melyeket most előre látni nem lehet, mint veszem magát a pénzügyet, nem lehet tudni, hogy a cassák mily állapotban vannak, s azt sem, hogy azon kútforrások melyekből eddig pénz jött a középponti cassákba, ideig oráig nem fognak-e csökkenni. A miniszteriumnak tehát e pillanatban némileg szabad kezét kell hagyni annyival inkább, mert úgy is csak néhány hónapra fog az egész rendelkezés kiterjedni s nem tovább. Mi engemet illet, — korántsem akarok belőle miniszterialis kérdést csinálni, — kijelentem, hogy mielőtt ezen törvényjavaslatot az alsóházba hoztam, a miniszteriummal előlegesen közlöttem, nem is tettem volna annak helybenhagyása nélkül semmit. Már kértem ezen 10 millió forint magában micsoda? nem egyéb, mint ha egyes embernek azt mondanám: »barátom hitelünk is csökkent, jövedelmünk is kevesebbedett, egyébkint van sok ember, a kinek kenyere nincs, én bizony félek egy kissé, s ime itt adok neked hitelt 10 millióig, azt használd eszed szerint; hogy ha azt jó alapra nem állíthatod úgy, hogy a rendet és csendet fel lehessen tartani, úgy hogy azon pénz még kamatozzon is, akár ne adj ki belőle egy garast is, miután bizodalomunk van hozzád« — némileg e körül forog a felelős miniszterségnek létele. Ha azonban azt mondjuk: van bizodalomunk hozzád, de a mit tőlünk kívánsz, azt nem teljesíthetjük; ekkor mikép lehet a miniszterium felelős! S igazán rosszúl jó ki, ha az, mit ő legelsőben proponál, nem fogadtatik el. De mi veszély van e tekintetben, ha azt mondjuk: méltóztassanak 10 millionyi kölcsönvételt megengedni, a végett, hogy pénzalap alakíttassék, s hogy abból nyolcz millió vasutakra, két millió vizek szabályozására és ne

valami másra fordíttassék? mert a status csak quasi pro forma biztosítja a négy vagy öt pcentet, mert a biztosítás magában a vaspályában és vizszabályozásban fekszik, ebben van a hypotheca. Már pedig, ha ezen törvény nem megy keresztül, épen az én tárczámnak állása pro hic et nunc bizony otium — nem tudom, vajjon cum vagy sine dignitate lesz. De tegyük fel, ha az itt kijelölt vonalokon például találkozónék a közben eső községek között elég erő és munkavágy, s Kecskemét, Czegléd, Szolnok, Veszprém, Székes-Fehérvár — azt mondanák: veszünk ezen középponti papirosokból, melyekért a Státus 4 vagy 5 pcentet 500,000 forint erejéig, mi azokat magunk között pénzzé tesszük, mert értékök meg van, s különben is magában az útban van biztosíték! Különösen, ha úgy, mint a szövetséges német tartományokban történt, ezen vasutak minden luxus nélkül takarékoszággal építtetnek, kivált Magyarországunk rónáin, hol sok épület nem kell, azt hiszem, a vaspálya egyedüli czélszerű közlekedési mód, mert más utat aránylag oly jutányosan csináltatni sem lehet. Ha pedig ezen törvényjavallat félre vettetik, mind azon munkavágnak táplálékot, és azon sok embernek, ki Pest körül összetódulni fog, kenyeret nem adhatunk. De méltóztatnak tán azt mondani, hogy azon papirosokat senki nem fogja alpari elfogadni. Ha ez meg fog történni, akkor a felelős miniszterium a jövő országgyűlésen ezt fogja mondani: igen köszönöm, hogy a törvényhozás tiz millió kölcsönre felhatalmazott, de nem tehetünk semmit, mert a körülmények olyanok voltak, hogy csak oly áldozatokkal lettünk volna képesek enüttáltni papirosokat, melyek az országnak kárára lettek volna. De miután előttem tisztán áll, hogy Magyarország némely vidékein a vasut bizonyosan a legolcsóbb, sőt egyedüli közlekedési mód, miután a rónaságon a sár nagy s a helységek egymástól igen távol esnek, és kő nincs és még azon előnye is van a vasútaknak, hogy az Unterbaunál akármi csöcselék nép alkalmaztathatik, előre kell gondoskodni a vassínek iránt, ezeket pedig nem lehet csak felfűjni s úgy megvásárolni készen, mint a zsemlet a péknél, előlegezni kell e tekintetben a vashámoroknak, hogy a síneket elkészítsék, szóval: ha elfogadtatik a törvényezikk, oly állásban van a miniszterium,

hogy a körülmények szerint czélszerűen és jutányosan működhetik. A nélkül pedig éppen azon sectionak, melynek én volnék tisztartója, a foglalatossága csökkenne, s 5, 6 hónap alatt a jövő országgyűlésig nem tehetne semmit, holott az ország várni fogja, hogy történjék valami, és azt számon fogja kérni; a felelős miniszteriumban Magyarországnak jövődjét és felvirágzását látván: mi mennyire igaz, mennyire nem? az más témára való. Ha a méltóságos Fő-Rendek nem fogadják el ezen törvényjavallatot, kezemet megmosom, s azt mondom, kötelességemet megtettem. Ha nem fogadják el, akkor helyzetem igen kényelmes lesz, mivel nem teszek semmit, — ez nagyon természetes. Hanem figyelmezzenek a méltóságos Fő-Rendek arra is, hogy a közmunkák quasi megszüntek az országban, és így nem tudom, hogy a mostani utak, melyekre valóban most több pénzt fordítani nem szeretnék, mi állapotban lesznek; de mindent összevéve azt hiszem, magára e táblára nem szeretném a felelősséget hárítani, azon következesekre nézve, melyek származandának abból, ha ezen törvényjavallat félrevettetik. Azért továbbá is ajánlom a méltóságos Fő-Rendeknek ezen 4-ik §-nak elfogadását, miután azt a mostani pillanatban igen szükségesnek találom.

Tihanyi temesi gróf aggályai után, a ki az egész kérdést mint nem eléggé érettet, elhalasztatni óhajtá, újra:

Gróf Széchenyi István: Azon hatáskörrel van szó, mely engemet illet. A tisztelt temesi gróf, és gróf Batthyányi Kázmér azt mondják, hogy hatáskörömet zsidbasztani nem kívánják, sőt igen sokat biznak activitásomban, s ezt nagy háladatossággal veszem. De méltóztassanak megengedni, hogy ha ezen activitás nem történik *con amore*, mert nem történhetik, midőn az illetőnek, a kiben biznak, azt mondják: »te igen munkás ember vagy — hanem megkötiük kezedet, lábodat« s így az nem a maga esze szerint mozoghat; s azt mondják: »te ugyan eszt szeretnél tenni, de tegyél mást, tedd azt a mit mi akarunk« — akkor természet szerint ezen *abnegatio* miatt sokat nem tehet az ember, és itt, ha az illetőnek activitásában biznak, hol felfogásom szerint dictaturáról szó sincs, kezét, lábát megkötni, úgy hogy ne is mozoghasson, nem helyes. Ha az volna a kérdés, hogy itt

a felelős miniszter — tulajdonképen azon testület, melynek én volnék főnöke — felhatalmaztatik 10 millió pengő kölcsönvételre, minden esetre ekkor természetesen el volna a dolog tökéletesen hibázva: de ha a felelős miniszterium eszméjével meg akarunk barátkozni, úgy mind azon ellenvetéseket egyenesen a miniszteriumra kell bízni, mivel, ha csak legkisebb bizodalom van is a miniszternek sáfárságában, fel kell róla tenni, hogy azon pénztömeget egy krajczárig sem fogja más egyébre felhasználni, mint csak arra, a mire szükséges, vagy ha nem így cselekszik, és felelősségre vonatván, sáfárkodásáról nem tudna kielégítőleg számot adni, a miniszterség nem lesz képes magát fentartani. Azt mondják: hogy tárczámnak igen sok dolga lesz. Vegyük gyakorlatilag a dolgot. Mindenek előtt a közmunkák tetteleg meg fognak szünni, és ha még, mint itt mondatott, a 6. §. kihagyatik, ekkor én s azok, kik velem összeköttetésben lesznek, az egész országot bebarangolják, s a közmunkák felett nem rendelkezhetnek, pénzük sem lévén, nem tudunk semmit csinálni. Továbbá azt mondják: hogy tervet kell készíteni. Hiszen épen az a baj, hogy mindig csak planumokkal bibelődünk. Ha Pestből kiindulva hat radius vasutat akarunk minél előbb szélitiben az országban felépíteni, meg kell a munkát kezdeni; ha virágzó s erős nemzetet akarunk hazánkban alakítani, nem szabad azt századokra halasztani. Ha tervet kell előbb készíteni, ekkor azt mondom, hogy az egészből nem lesz semmi. És miért? mert Magyarországon mindeddigelé épen az volt a baj, hogy topographicus s provinciális érdekek küzdöttek egymás ellenébe, s minden vármegye nem az egész országról, hanem csak magáról gondoskodott. A tervek igen sokba, egy pár millióba, kerültek. Ha ezentúl is csak rajzolunk, terveket csinálgatunk, melyekkel már a budai várnak egy nagy épülete tömve van, s ha egész komolysággal a dologhoz hozzá nem látunk, valóban semmi sikert, semmi eredményt nem fogunk előmutathatni. Én életbe akarok már léptetni valamit, nem csupán csak tervezgetni! . . . Valljuk meg az igazat, mi azon feudalismusból, melynek tengelye körül forogtunk, kibontakozni nem tudunk. Itt az ideje már, hōgv egyetértés legyen közöttünk most, midőn lelkesedés szállta meg

kebleinket, mert ne gondoljuk, hogy ez a lelkesedés sokáig fog tartani, ne csináljunk magunknak illúziót. Csak tíz nappal előbb is azt hittük, hogy Magyarország felfordul s láttam, hogy igen soknak ajka szájába fordult, és bizony nagyon félték az emberek, aztán csakhamar oly barátságos szellem fejlődött ki, minőt nem reménylettünk; de később majd előáll az irigység, stb. Még egyszer mondom: én nem kívánom egy cseppet is erőltetni a dolgot. Én soha nem kívántam, hogy valaki engemet a tett és gyakorlat emberének nevezzen, hanem kénytelen vagyok megjegyezni, miszerint a tisztelt temesi gróf engem, ha négyszem közt vagyunk, mindig a tett, s gyakorlat emberének nevez; de midőn azután előállok, s azt mondom; hogy eszem szerint így kellene valamit tenni, akkor éppen ő tesz ellenvetéseket. Én már agg legény, s kifáradt ember vagyok, én ezen elfoglaltatást nem kerestem, s valóban szerettem volna, hogy ha más vállalta volna el azt; de bona fide mondom, hogy míg a hámból ki nem dülök, dolgozni fogok *con amore*, mert itt sok a munka. Hanem czélszerűen akarok dolgozni; mert ha például én azt mondom: én ebben a kertben szeretek dolgozni, s nekem azt mondják: hogy »te tett embere vagy, tehát fűts be ebbe a kályhába« vagy pedig »hányd ki ezen ganajat« — ez által passióm elvágatnék; adják meg tehát nekem azt, mihez passióm van, hogy *con amore* dolgozhassak. Én, mint mondtam, nem erőltetem egy cseppet is a dolgot, ha nem adnak pénzt a jövő országgyűlésig, részemről a szép fizetést huzva pipázni fogok, és 5—6 hónap után azt fogják kérdezni: mit csinált a felelős miniszterium?« felelet: »semmit«! Holott várták volna a közlekedési tárczától azt, hogy az utakat csináltassa, mert rosszak utaink, és sok a szegény nép, kiknek semmi legkisebb foglalatosság nem adatik. Mi nekünk meg kell barátkozni azon eszmével: »felelős miniszterium!« — Ha mi a miniszterium tagjainak némi szabadságot nem adunk, miszerint mindegyikünk felelősség terhe alatt saját esze és becsülete szerint cselekedjék, az fog történni, hogy semmi dolog nem fog életbe lépni, hanem ezentúl is minden csak papiroson maradand, és ismét ott fogunk állani, hol ezelőtt álltunk: mert ezelőtt egy burocracia nyomott bennünket, és egy két vagy

három consiliariust meg kellett nyerni, hogy valami történjen. Én, a ki életemet előszobákban töltöttem, bizony nem azért, hogy magamnak kérjek valamit, hanem hogy a közügyet előmozdítsam, gyakran tapasztaltam, hogy egyik azt mondá: nincsen ideje; a másik mást mondott stb. Azért, ha a vendéglőből nem akarunk többé ebédet hozatni, hanem egy pár jó szakácsot fogadunk, s ezek azt mondják: az ebédhez ezek és ezek kellenek, hogy oly jóízű ételeket készíthessünk, miktől meghizzék az ember, a szükségeseket nekik meg kell adnunk, mert ha, teszem azt, tojáást kérnek az ételhez és nem azt adjuk nekik, hanem például szurkot, nem tudom, fog-e ez a szakácsnak az étel elkészítéséhez, s nekünk az ételhez nagy appetitust csinálni?! Mint előre kijelentettem, ezen törvényjavallattal ön eszem szerint fellépni nem mertem volna, hanem felkérdeztem úgy a miniszterelnököt, mint az egész miniszteriumot, hogy mit gondolnak, jó lesz-e vele fellépni vagy nem? Ők fellépésemet helyben hagyták. A dolog igen egyszerű, az itt lévő sümma minden esetre csak az ország javára lesz fordítandó, s ha meg fog ezen törvényjavallat állani, lesz módunk a jövő országgyűlésig valamit tehetni. Azt hallottam, hogy 60 millió robot napszám marad el, kezekre lesz tehát szükségünk a mezei gazdaság folytatására; következésképp, hogy a mezei munkától a kezeket elfogni nem kell. Ezen indok épen az ellen szól, a ki azt felhozta, mert mindenki tudja, hogy a hatvan millió napszám robotba elfecsérelve volt s legfeljebb 20,000 munka napot ért; más az mikor nem robotba, hanem mindenki saját esze és tehetsége szerint visz véghez valamely munkát. Hisz mindenki tudja, hogy a szakmány és robot közt mi a különbség, és közbevetőleg legyen mondva, itt áll az a nagy fallacia, mit sokan mondtak, hogy nincs elég kéz; legyen csak felszabadulva a munka, lesz kéz elég! Az a nép, a mely megyei munkához már nem kell, s a robottól és az elfecsérelt községi munkáktól felmentve van, meg fogjuk látni, hogy ha szeretettel dolgozik, mennyit tud véghezvinni. Látjuk a szövetséges tartományokban a példát, a hol kevés ember van, és még is sok történik, mert nem rabszolgai, hanem szabad kezek dolgoznak: — itt is, miután a robot és a többi munkák megszűnnek, igen sok

kéz nem fogja tudni, mit csináljon. Egyébiránt, ha a felelős miniszterium azt fogja látni, hogy a kölcson az országnak hitelét csökkentené, azt bizonyosan felhasználni nem fogja, ha pedig azt látja, hogy az ország java az által mozdíttatik elő, azt felhasználnia kell. Nekem mindegy, ebből a miniszterium életkérdést nem fog csinálni, — mi személyemet illeti, az más kérdés; s ezen tekintetben semmit nem praecoccupálok, hanem csak azt mondom, hogy én igen szívesen hordok sok súlyt, mennyit csak agg legény létemre elbirhatok, de ha kezemet, lábomat megkötik, ne méltóztassanak rossz néven venni, hogy én is belátásom szerint fogok intézkedni. Nem akarom az által a kést valakinek szegezni, mert ez dictatura volna, én privát vagy függő állásban mindig hű polgárja leszek a honnak: azért többet nem is akarok szólni, méltóztassanak végezni akár jobbra, akár balra, a mint tetszik, nekem tökéletesen mindegy.

Utána b. Majthényi Antal kért szót, s a szólók hosszú sora következett.

Perényi újabb felszólalása után az ülés félbe is szakítottatott egy »elegyes ülés« megtartása végett.

Azután folytatattván gr. Cziráky, Teleki Domokos, Andrássy Gy., b. Jeszenák, b. Majthényi L., Ürményi, gr. Erdődy S., b. Wesselényi M. Tihanyi válaszolva a reá vonatkozókra, Bánffy Pál, gr. Károlyi Gy., Keglevich J., Festetics G., b. Vay Miklós szólottak a tárgyhöz, sokan épen gr. Széchenyi miniszter iránti személyes tekintetekből is, pro és contra.

Gróf Széchenyi István: Feltettem magamban, hogy a tárgyhöz többé nem szólok, de némi felvilágosítás végett mégis fel kell szólalnom. Tolna megye főispánja azt mondá: hogy a hat vonal nem fogna kamatozni, koronaőr ő nmlga is, úgy látszik, csak egy vonalra akarja az egészet összpontosítani. De én máskint veszem fel a dolgot, úgy t. i., mint b. Wesselényi Miklós, miszerint nem arról van itt szó, hogy provinciális érdekeket legyezzünk. Eddig országunk gyenge volt, mert egy megye egyfelé, a másik másfelé húzott; hanem csak egy compact ország jöhet virágzó állapotba, jelesen, ha más nemzeteknek tapasztalásait a maga hasznára tudja fordítani. Az mondatik: hogy nem

jó az én logicám, mert előbb kell utakat s csatornákat készíteni, s csak azután vasutakat építeni? Sőt azt tartom, hogy előbb kell vasutakat építeni, s pedig mindenfelé, azért hogy a provinciális érdekek megdöntessenek, és az egész ország lássa, hogy nem csak egyik vidékre viszünk vasutat, hanem hogy kitálaltatik az ebéd az egész nemzet számára. Az teszi compacttá az országot, ha a provinciális érdekek hallgatnak, mert ha azt fogjuk mondani, hogy ime lesz hat vonal bár 10—15 év múlva, vagy meg lehet később, hanem a sor mindenikre reá jön, ez ad megnyugvást a hazának, és ez által a hon felvirágzásának alapja vettetik meg; ez morális oldala a dolognak. Az igazság akkor lesz elérhető, ha minden része az országnak tudni fogja, hogy, ha nem is mindjárt, de később bizonyosan mindenfelé vasut építtetik; és így a dunai vidékek kénytelenek lesznek fizetni a tiszai vidékre, a tiszaiak pedig a dunaiakra, a ráfordított költség be fog jönni. Nem tudom lesz-e valami az egészből, mert ha azon hitelnek alapját a mélt. Fő-RR. méltóztatnak is elfogadni, igen nagy kérdés, hogy lehet-e azt a mostani körülmények között valósítani. Meglehet nem, és maradunk a réginél, s ekkor a nemzetet semmi káros adósság nem fogja nyomni; de meglehet, hogy 5—6 hónapok alatt nagy munkakedv fog mutatkozni. Teszem: minap is volt arról szó, hogy készítsünk el egy vonalt mindenek előtt Pesttől Fiuméig, mely 25—30 millióba kerülne; s azért azt gondoljuk-e, hogy az országnak belsejében, szívében ne mozogjunk addig? Én azt hiszem, ha nagy nemzetet akarunk képezni: akkor szükséges, hogy mindig a szívből menjenek az erek kifelé. Hogy ha egy testet kellene alkotni, mindenek előtt a szív és annak löktetése volna biztosítandó, és ha az egészségesen dobog: akkor a testnek többi részeibe is elviszi a vért. Ezen tekintetből, ha a koronaőr elfogadja a tíz millió papirosnak kibocsátását, méltóztassék hozzájárulni ahhoz is, hogy a hat vonal minél előbb megállapíttassék, hogy tetteleg meg lehessen kezdeni a munkát; mert ha tetteleg nem lehet megkezdeni, azon része a közönségnek, mely kapa és ásó által szeresheti meg kenyerét, ismét elmarad s ismét csak terv lesz belőle, holott ez már annyi van készen, miszerint nem mondok sokat, hogy csak a Dunának tervei 50 év alatt

mielőtt annak tetteles rendezésére egy garas is fordítottatott volna, több mint $\frac{1}{2}$ millió pengő forintokba kerültek már. Ez mind haszontalan munka volt, mert azóta a Duna vizei rohamosak lévén, megváltoztatták ágyaikat és medreiknek más pontokat jelöltek ki. Azért fogadjuk el az egészet, vagy vessük el az egészet, mert holmi változtatásokkal s kisebb summával az egészen segítve nincs. Azon tiz millió nincs véletlenül kivette, az egy évi kiszámítás eredménye, mert meglehet, hogy az a tiz millió fordíthatnák részint a középponti, részint a soproni, részint a flumei utakra megkívántató vasmunkák gyártására, mire sok idő kell, s ne gondoljuk, hogy öt hónapról van szó. hanem egy évről, mert ha a nyári hónapokat nem használjuk, télen úgy sem lehetvén dolgozni, az egész évet vesztettük el. A kérdés tehát úgy áll, hogy a miniszterium egy évet le nem akar peregetetni, a nélkül, hogy erélyének jelét mutassa; azért én az idő meggazdálkodása tekintetéből ajánlom a törvényjavaslat elfogadását, ha azonban másképp parancsolják, nem ellenzem; sőt, mi személyemet illeti, köszönni is fogom, ha ezen tervet nem fogják elfogadni.

A tárgy még egy esti ülésben is újra felvételvén, az alsóházzal váltott egy izenet után, a szerkezet, úgy a mint ez utóbbi kívánta, fogadtatott el s az ezen országgyűlési XXX-dik törvény-cikkben nyert kifejezést.¹⁾

Ápril 10-én d. u. érkezett meg Ferdinand király az egész udvarral. Tisztelgések. Szentesítés 11-én stb. stb.²⁾

---

¹⁾ Az 1836 : XXV. és 1840 : XL. mellőzésével. Budapestről, »mint a haza szívéből« kiinduló hat új vaspályára 8 millió frt erejéig, vízszabályozásokra pedig 2 millió erejéig nyert Széchenyi felhatalmazást.

²⁾ L. mindezekről első kötetünket.

AZ 1848-KI PESTI ORSZÁGGYŰLÉS.

Az első képviselői országgyűlés.

1848. július 21-én az emlékezetes válaszfelirati vitában, melyben Kossuth felemelt ököllel fordult a Perczel-Madarász-féle »törpe minoritás« ellen, mely »violentálni akarja a dolgokat,« — résztvett Széchenyi is.

Kossuth másodszori és Deák Ferencz békítő nyilatkozata után így szólt.

Akárkivel találkozom, azt hallom, hogy veszélyben van a haza. Így már lassanként (?) magam is elkezdem hinni; hanem nem azért gondolom, hogy veszélyben van a haza, mert ellensége van oda kün, hanem azért, mert ellensége van ide ben. (Ugy van.) És kérdem, mi lehet annak oka, hogy ellensége van ide ben? Rosz szándéknak, hazafiság hiányának e pillanatban nem tudom tulajdonítani; mert az, ki e pillanatban Magyarország ellen agyarkodik, nem érdemli, hogy magyar legyen. Rosz szándékot tehát feltenni képes nem vagyok. De azt gondolom, hogy talán azért van ellensége a honnak ide ben, mert legelőször nem szokta meg a magyar felelős ministerium szerkezetét, és különösen, mert sokan azt hiszik bona fide, hogy a magyar ministerium erőszakot gyakorol a közönségen és kivált a képviselő házon; erőszakot pedig a magyar ember tűrni szívesen nem szokott, és ebben igaza van. Nem akarok hosszas lenni, de éppen mert azt hiszem, itt van ideje, hogy miután nemzetünk különös szerencsés események által egy kiváltságolt eldűlt igen gyenge hazából egységes nemzetté vált, ezt csak ápolni kell, s e pillanatban a képviselő testület is meg fogja mutatni, hogy azon régi mondás,

mely a magyarról keringet: jugi impatiens, libertatis incapax merő hazugság. Hogy visszamenjek az erőltetésre, azt hallottam mondani, hogy a ki most a ministeriumot megbuktatni akarja, az hazaáruló, azaz: a ki most ministeriális crisist akar provocálni. Én azt hiszem, e hazában annyi tündöklő ember van, hogy ha a kormánypolczra hágnak, ők is megmentik a hazát, s e tekintetben tökéletesen kezet fogok pénzügyminister urral. Azt mondják, hogy ministeriális crisist provocálni bajos és sértő, — mert e szót hazaárulás ki sem akarom mondani, mivel ily szennyes bűn magyar keblében helyet nem foglalhat; ezt nem fogom hinni soha, és ha hinném, bánnám, hogy magyarrá teremtett az isten minden időben. Ámde, ha hideg vérrel taglaljuk a dolgot, mily oldalról történik erőszak? Azt mondják: minden áron meg kell tartani a ministeriumot, mert nélküle elvesz a haza, hanem legott sarkon fordulva egy rész azt kívánja, hogy most, mikor oly különös időket élünk, mikor egész Európa hallucinatiók közt egy nagy crisisnek indul elébe, midőn felelős miniszternek lenni tán legkeserűbb kenyér, — ha a ministerium azt mondja: hazafiak, barátim, ha biztok bennünk, minden titkot kitárni nem lehet, mi így gondoljuk, hogy meg lehet menteni a hazát — s ekkor azt mondja egy rész: ti maradjatok a helyeiteken, hanem azt a levelet, melyet főzni kell a hazára nézve, úgy főzzétek, a mint mi kívánjuk, és ne úgy, a mint a ti eszetek jónak látja. (Helyeslés.) Kérдем tehát, mely oldalról van az erőltetés? Azok oldaláról-e, kik azt mondják: mentsük meg a hazát és minden kényelem mellőzésével éjjel nappal dolgoznak; vagy azokéről, kik azt kiáltják: ne jobbra, hanem balra vezesd a bárkát, ne azt tedd, hanem ezt tedd, s így nem is sejtve tán, bizony zsarnokoskodnak. Hosszas lenni nem kívánok; hanem a haza szent nevében felkérem a házat, hogy a mint a mult országgyűlés alatt is mondtam és megczáfoltattam, ¹⁾ miszerint nem tudom, hogy a Magyarország ege felett feltűnt eseményeken örüljek-e vagy pedig búba merüljek? most ezen szerencsés eseményeknek csak böles alkalmazása fogja hazánk sorsát szerencsésen elhatározni. Azért ismét a haza szent nevében felszólítom

¹⁾ L. 569. s. 1b.

az illetőket, mutassa meg a kevesebbség, hogy loyális tud lenni, és össze tud forrni a többséggel, miszerint egy szívrrel, egy hanggal mondjuk: éljen a király, éljen a haza és minden becsületes hazafi! (Éljenzés.)

Az általános tárgyalás július 22-én befejeztetett, hogy egy rövid részletes (§-onkénti) tárgyalásnak adjon helyet, mely még az nap délután (5 órakor) vette kezdetét s nyerte befejezését.

Az olasz ügyre vonatkozó szakasz névszerinti szavazás utján dült el 233 szóval 26 ellen a miniszterium akarata szerint.

Augusztus 8-án az elemi oktatásról szóló törvényjavaslat volt napirenden, de a ház figyelme egyéb kérdések által már ki volt merülve, mikor, elveihez hiven, a közös iskolák ügyében, a kényszerítő rendszabályok ellen szólalt fel:

Gr. Széchenyi I. (közlekedési minster): Tisztelt ház! Én arról a körülményről nem tudtam semmit is, hogy többféle szerkezetek vannak. Hanem azt gondolom, hogy valamint én, úgy e házban senki sincs, ki a magyarság terjesztését és felvirágoztatását szíven ne hordaná. Megvallom, valamint a régi időkben, most is a kényszerítésnek barátja nem vagyok, mert azt látom, hogy több kárt okoz, mint hasznot. Tehát főelvül a nemzetiségnek és hazánknak érdekében én semmi kényszerítést nem kívánok. És azért, úgy mint a bizottmány, a mennyire emlékezem, az eredeti szerkezetet módosítá, hogy permissiv és nem parancsoló törvény legyen, azt pártolom tökéletes és őszinte meggyőződés szerint.

A vita, mintha egészen normális időket éltünk volna, igen beható és áradozó lett; tömérdek módosítás nyújtatott be, melyek miatt az elnök képtelen volt a mellette és ellene szólók sorrendét megtartatni.

A kérdés, hogy ott, hol egy-egy hitfelekezeti gyermekek száma 50-re megy, ezek számára állami költségen nyitvathatik-e iskola: 181 szavazattal nemre dőlt el 86 igenlő, köztök a miniszteré ellenében. A tárgyalás a következő napokon még folytatott.

Augusztus 10-én újra felszólalt, a kérdések kitűzése előtt.

Gr. Széchenyi I.: Méltóztassanak azt, a mit mondandok,

nem úgy fogadni, mintha egy *ex dei gratia* minister szólanék, hanem mint Sopronnak követe, mint egyes honpolgár. Egy része az országnak mostani körülményeit oly aggasztóknak tartja, hogy mikor velem szemközt áll, azt mondja: oda vagyunk; másik része azt mondja: nem kell félni semmitől, nem lesz semmi bajunk. Én részemről, ámbár mindenkben nem vagyok *juste milieu*, a középen állok; és azt mondom, hogy ha a körülményeket nyugodt bölcsességgel fel tudjuk használni, nem lesz bajunk, de ha cselekedni nem fogunk, akkor magam is anticipálom nemzeti bukásunkat. Én azt gondolom, hogy olyan időkben, minőket most élünk, nagy vonásokban és általánosságban kel venni a politikát; de ha kis részletekbe süllyedünk, mondom süllyedünk, melyek békés időkre számítvák, akkor azt hiszem, hogy azon szerencse, melyet igen sokszor otrombául kísért meg az ember, végre hátat fordít és elhagy. Csak a bölcs tudja megtartani a kínálkozó szerencsét. Nekünk újabb időben annyi szerencsés kockánk dőlt el hazánknak felemelésére, minek én szívemből örvendek; de ez nem fog így tartani, most a számításnak és bölcseségnek politikája szükséges. Azért én részemről mint Sopronnak egyszerű követe, azt mondom, miként most, miután szükséges volna, hogy minden polgár a maga helyén álljon, a hosszú tanácskozás, felfogásom szerint, egyenesen polgári bűn. (Helyeslés.) Ha valaha most van a tettnek ideje, és nem a bő beszédnek; azért nyíltan kimondom, hogy a ki két három napot huz ki tanácskozással, az rossz szolgálatot tesz a hazának. Ha nem volnék miniszter, azt mondanám: kik azok, kik a kormánynak élén állanak? S ha bizodalmam volna bennök, így szólnék: barátim, katonát, pénzt, az erdélyi uniónak legfőbb kérdéseit, az urbéri dolgokat és — semmi egyebet! (Helyes.) Mert mondhatom, nem pirulok megvalláni, hogy a kényelemnek nagyobb barátja vagyok, mint a munkának (?), ezen emberi gyarlóság bennem is megvan; de pihenem csak munka után szeretek. Én azt szeretném; hogy itt egy 24 óra folytában, ha szükséges, legalább is 18 órai ülésünk legyen, naponként, reggel, déntán, éjjel, és azt mondanám aztán, csak 10 napig tartson az országgyűlés, egy napig se tovább; ha a miniszterek nem tetszenek, ám váltsák fel mások. (Éljenzés.) De

ha tetszenek és a felelősség járma nyakukon fekszik, akkor hagyjunk nekik szabad kezet; ne mondjuk, hogy bizalommal viseltetünk, mikor e szót cselekedetünkkel meghazudtoljuk. Én akiben bízom, annak azt mondom: eredj barátom, mentsd meg a hazát, én semmi akadályt lábaid elé gördíteni nem akarok; aki ezt tenni tudja, számoljon lelki ismeretével. Én akármilyen történik is, tudom, hogy emberi halandóságunknál fogva egyesek, mint nemzetek egykor bukni fognak; de azt ajánlom hazámfiainak, hogy legalább ezen pillanatokban ily eljárást senkinek szemére lobbantani ne lehessen; hogy azon pillanatban, midőn az országnak ujjaszületési órája még korántsem pergett le egészen, a magyar magyarnak utjába ne álljon. Ha kezet fogunk, vállat vetünk, és minden magyar szívvvel lélekkel együtt tart, bizonyos vagyok, hogy megmentjük a hazát. (Éljenzés.)

Augusztus 14-én a felsőházban gr. Pálffy József indítványa felett:

Gr. Széchenyi I.: Csak azon észrevételt kívánom tenni, hogy kár volna sok időt veszteni, sziveskedjék a küldöttség (melyhez t. i. a javaslat visszautasított) előlegesen is ezen rövid határozattal foglalkozni, hogy holnapután, minthogy holnap úgy is ünnep van, azonnal decidálhassunk; mert megvallom, a képviselőház határozata többekben némi aggodalmat szült, s többen valami separatismust akarnak benne látni, s egyáltalában nem tudják felfogni, hogy ugyanazon egy korona alatt mind a monarchiának önállósága, mind Magyarország függetlensége fenállhat s összeférhet; valamint teszem összeférhet, nem mondom a bécsi ministeriumhoz, hanem a dinastiához tántoríthatatlan hűség a legnagyobb hazafisággal. Szeretném tehát, hogy ilyes dolgokban, kivált a mostani időkben, midőn félreértésből a szenvedélyek könnyen felingerülnek s igen sok rossz burjánozhatik, az ügy egy bizottmányhoz utasíttatnék, s aztán minél előbb lenne határozat hozva. Holnap, ha nem csatlakozom, ünnep van; de azért a választmány összeülhet, s jó volna, ha ezt megtenné, hogy holnapután már határozatot is lehessen hozni.

Az elnök ily szellemben mondá ki a végzést.

Gr. Pálffy József, most pozsonyi főispán, tekintve azt, hogy ezen tárgyban a képviselőház már határozott, ellenzé indítványának bizottsághoz utasíttatását. Az indítvány tartalma nem egyéb volt, mint a Gorové-féle indítványt viszhangoztatva, a Németország egysége iránti rokonszenv ünnepélyes nyilvánítása. Az aug. 17-diki ülésben egyhangulag elfogadtatott.

Aug. 16-án kezdődött Mészáros »hadügyminiszter« törvényjavaslatának tárgyalása az ujonczállításról. A miniszter ily czim alatt nyújtotta be: Törvényezikk az ország védelmére szükséges katonai erőnek kiállításáról (1—12. §). A központi bizottság, melynek előadója Farkas Károly volt, e czimmal cserélte fel: A magyar hadseregről (1—21. §.). Mészáros Lázár nagyobb beszéddel, szokott pongyola s őszinte modorában, vezette be a vitát, mely nagy terjedelmet nyert.

Deák Ferencz, mellőzve a részleteket, melyekhez, mint mondá, nem ért, röviden csak annyit mondott, hogy a magyar hadsereg magyar lábra állíttassék, minél előbb lehet, a többit a felelős miniszterre bizza.

Az insprucki küldöttség aug. 17-én a következő választ hozta. A küldöttség Hám hg. primás vezetése alatt épen akkor ért oda, mikor ő felsége indulófélben volt Bécsbe. Mindamellet is f. hó 8-án reggel 8 órakor elfogadván a magyar küldöttséget azon választ adá, miszerint kedves előtte a magyar nemzet ragaszkodásának kifejezése, azon kívánatra pedig, hogy az országgyűlést személyesen befejezni méltóztassék, azt válaszolá, hogy ezt minden bizomnyal fogja teljesíteni. (Kossuth Hirl.)

Aug. 19-én a napirend felvétele előtt gr. Vass interpellatiót intézett a ministeriumhoz. Erdélynek s különösen Kolozsvárnak az ország fővárosával leendő szorosabb összeköttetése végett. Erre felelt:

Gr. Széchenyi I. közlek. minister: Felfogásom szerint Magyarországnak összeköttetése Erdélyvel s egyáltalában Magyarországnak közlekedési helyzete vasutak által igen fontos kérdés, mert Magyarország sík vidéke csak úgy lehet várrá, ha az országnak — s mikor az országról beszélek, természetesen

Erdélyt is értem alatta — egyik széléről a másikra minél sebezsebben a legnagyobb erőt lehet átszállítani. S e tekintetben én a háznak csak azt nyilváníthatom, hogy a mennyire a pénzerő engedi, minden előkészületek részint megtétettek, részint megfognak hova hamarább tétetni.

Utána Kossuth, mint pénzügyminiszter, financiális tekintetben is adott még bővebb felvilágosítást. Az interpelláló képviselő tökéletesen meg volt nyugtatva.

Az aug. 21-diki ülésben történt Perczelnek a ministerium elleni ama kifakadása, mely a szenvedélyeket roppantul felizgató. Ha egy angol vagy francia káplárt hoznának ide, — mondá — ki fogná mutatni, hogy a legnagyobb árulás követtetett el. — Második beszédében pedig: Ha tarpéji sziklára hurezoltatom is, nem fogok egy szót, egy betűt is szavaimból visszavonni. És: — valamint eddig minden zsarnokságnak ellenszegültem, úgy önök zsarnokságának is ellene fogok szegülni. (Nagy zaj.)

Íly ingerült jelenetek után, melyek izgalmaikat az utcákról felható lárma csak fokozá, került a szólás sora ismét az aggályos, a roskadozó Széchenyire, ki imigy szólt:

Gr. Széchenyi I. közlek. minister: Azt gondolom, ha valaha, tehát ma van higgadtságra szükségünk. Igen tisztelt Szentkirályi bajtársunk ¹⁾ felette jól mondotta, hogy a mostani időkben egyedül lelkesedéssel csatákat nyerni nem lehet. Méltóztassanak megengedni, ha még hozzá teszem, hogy bizonynal a hazát sem fogjuk megmenteni, ha magunk közt egyetlenek vagyunk. Engem nem az aggaszt, hogy az ellenségnek ilyen vagy olyan nagy az ereje, hogy ennyi vagy annyi ágyuja s puskája van; hanem az aggaszt, hogy köztünk vannak olyanok, kik a vezetőknek, úgyszólván, minden lépését lehetetlenné teszik. (Úgy van!) Az előttem szólott követ ur (Madarász) azt mondotta, miért nem tett a ministerium eddig erélyes lépéseket? kért volna katonát, pénzt, bizonynal megadtuk volna. Hiszen ezt megtette a ministerium. De nekünk magyaroknak azon nagy hibánk van, hogy arról is

¹⁾ Le volt küldve Szent-Tamásra királyi biztosképen.

szeretünk professori bölcsességgel disputálni, a mihez egyáltalában nem értünk. Méltóztattak említeni a katonát. Igen, de ha ember van is, még ennek ruhát is kell készíttetni s fegyvert kezébe adni, s már ez mind oly részlet, melyet mint szappanbuborékot nem lehet felfújni; hanem fel lehet csak azon dus imaginációban és lelkesedésben, melyre a magyar eddigelé, úgyszólván, minden teendőjét alapította. Azt mondotta a követ ur, mennénk mindnyájan a csataterre. Ne vegye rossz néven, mert sérteni valóban senkit sem szándékom, ez olyan okoskodás, minek példáját ama roppant birodalomban is láttuk, melyet egy bizonyos angol generális csekély erővel legyőzött; midőn t. i. Chinának vagyis Pekingnek egész népessége elejébe rukkolt az angoloknak peniczi-lusokkal, s természet szerint győzelmet nem arathatott, hanem bizony elveszték; megengedem nagy dicsőséggel s nagy lelkesedéssel, de oly formán, mint a birka is elvész, ha megölik, mondhatni, minden panasz nélkül. Ennek példáját követnék azok, kik úgy szólnak, mint épen a tisztelt követ ur; de méltóztassanak megengedni, én a desperatio eme bátorságát, ha talán dicsőséges is, e mellett nevetségesnek is tartom. Mindenek előtt szükséges a disciplina, az összetartás. -- Azt hallottam mondani: a ministerek nem tesznek eleget. De már csak a pénz dolgát illetőleg is lehet mondani, hogy Magyarországnak mily roppant kincsei vannak a földben, mennyi milliók hevernek ott, s ezt tehát pótolni kell s előidézni; de ha bárki csak azt kívánja is, adjunk elő rögtön egy millióra való pénzkészletet, még annyit sem lehet egyszerűen előteremteni, szinte némi idő kíváztatik hozzá. Így a stampiliát először ki kell nyomatni, aztán szárítani, stb. Az ilyeseket a követ ur mind vegye számba. De már most beszéljünk magáról a ministeriumról. Nekem a ministeriumban legkevesebb dolgom van, s mégis mondhatom, minden 24 órában alig találok egy pár órát, melyben szabadon vehetnék lélekzetet, úgy hogy most is valóban majdnem lerogyok, a legjobb akarat mellett is. S mi az oka, hogy a ministerium legjobb belátása szerint nem járhat el, úgy mint esze sugja? s lelkiismerete parancsolja? Az, hogy azon impetusok ellen, miket a követ ur és társai tesznek,

mindig csak védelmeznie kell magát. De én azt mondom, a mely nemzet önmaga ellen agyarkodik, életet sem érdemel.

Ekkor az utczáról felharsogó katonazene sokakat (magát Kossuthot is) az erkélyre csalván ki, zaj és figyelmetlenség támad, a szónok magára hagyatva kénytelen beszédét félbeszakítani. A zaj lecsillapultával, az elnök figyelmezteti a házat, hogy a közlekedési minister beszédét még nem fejezte be. (Halljuk!) Kossuth kezével intve, mintegy engedélyt ad a további szólásra, Széchenyi erre mélyen meghajtván magát, imigy folytatja:

Igen tudom, hogy felingerült állapotban a beteg oly gyógyszer nem szeret, mely inyének valami csipős érzést okoz; s nemzeti testünk jelenleg oly állapotban van, mint egy nagy beteg test; s ezért tudom, hogy mit eddigelé mondtam s mit ezentul még keveset mondani fogok, átalában a legtöbbször nincs inyére; mert beszédemet nem fogom holmi phrasisokkal vagy lelkesedési piperével fűszerezni. Én azt hiszem, a lelkesedés azon isteni malaszt, mely nélkül az ember nem volna több mint állat; s azért a lelkesedés előtt, kivált ha tiszta szívből és szándékból forr, s ha a haza ügyében keletkezik, én mint egyik igen csekély, de hű tagja a nemzetnek leomlom; de másrészről azt mondom, s a tapasztalás ezt bizonyítja, hogy a lelkesedés csak bázisa lehet mindennek, de a kivitel leginkább a számítástól függ. Már ezen pillanatban mindenki azt mondja: a haza veszélyben van. De én, ki a t. házat beszédeimmal eddig nem sokat untattam, mert meg vagyok győződve, hogy beszédekkel nem fogjuk az országot megmenteni, azt mondom, miként most mindennek felett *nem az a bajunk, hogy ellenség van oda künn, hanem az, hogy ellenség van ide benn.* És mig igen t. követe, gondolom Somogynak vagy Fehérnek, ki épen most felszólalt (Madarász Lászlóra mutatva) a háznak idejét leginkább fordította a maga hasznára, mert azt hiszem, tán senki sem beszélt annyit mint ő, — én tiszta szándékból, mint a magyar politika egyik veteránja, mondtam, bizzanak a ministeriumban, engedjenek neki szabad kezét, hogy mentse meg a hazát, ha pedig nem bízunk benne, ám válasszunk mást: ugy mondom most is, végezzük a dolgot szaporán, mert nincs a szónak, nincs a hosszas tanácskozásnak ideje;

hanem menjen mindenki a maga helyére: a fiatalabb fogjon kardot, a ki pedig már megtört egészségben, találja meg szinte a maga helyét; mert nem csak nyilvános ellenséggel kell küzdeni, hanem, a mint mondtam, van sok lappangó ellenség is. S valóban, mondhatom, sokkal nyugodtabb lennék, ha tudnám, hogy a tisztelt követ urak, kiket a nemzet virágának tartok, mert hisz' a nemzet bizalma központosul bennök, mindenki a maga helyén, a maga kis körében működik, akár ujságokban, akár más uton, dicsérve vagy gyalázva (?!) azokat, kik becsületesen betöltik hazafitisztöket vagy elmulasztják. S a t. követ ur ezt egyenesen szalmacséplésnek nevezte. Az egek urát hívom bizonyságul, vajjon szalmacséplés-e ez? Hiszen ő és társai, felfogásom szerint, mindent elkövettek, hogy ezen szerencsétlen ministeriumot minden tetteiben elzsibbaszszák, hitelét elvegyék s elejébe gördítsenek mindent, mi őt abban, hogy a nemzetet egy szép és nagy jövő elibe vezethesse, akadályozza. (Baloldaltól: Ezt tagadom!) A t. képviselő, ki most közbeszólt, ezt tagadja; de van egy magasabb igazság a nemzetben, a melynél fogva, bármint tagadja is a t. követ ur, hogy pártja a ministerium állását szinte lehetetlenné teszi, ezt a világ vagy a jövő kor, ha mégis nem sülyedünk a semmiségbe, úgy fogja hinni. Mindig azt hallom, s épen azon követ urtól is, ki mosolyogva reám néz (Kállai Ödönre mutat) s kit én igen tudok becsülni, kivált miután egy utunkban Debreczen tájékán sziveinket egymásnak kitártuk,¹⁾ s mióta a legnagyobb sympathiával viseltetem iránta, mert tudom, mily tiszta szándéka van, — azt hallom, mondom, s kivált tőle, hogy micsoda zsarnokság az, miszerint a ministerium minden kérdéshez állását köti hozzá? Mondhatom, ha más körülmények közt volnánk, ezen ministerium százszor is letette volna már provinciáját, mert természetesen ő legjobb belátása szerint működött, és ha neki azt parancsolják, hogy ne esze és lelkiismerete szerint működjék, mi természetesebb, mint hogy azt feleli: lelépek! De nem lépett le a ministerium, mert azt hiszi, hogy vannak aggasztó körülmények, melyeknél fogva igen sokat kell elnyelnie s mindent

¹⁾ Lásd erről I. köt. 482.

eltűrnie, mert azt gondolja, hogy így tán mégis hasznot tehet a hazának. (Helyes!) Nincs itt legkisebb zsarnokság sem; de ha minden lépés, minden, a mi történik, folyvást gáncsoltatik, ha árulás emlegettetik, — már nem tudom, micsoda értelemben vette Budának t. követe az árulást? hanem én megvallom, hogy vannak bizonyos pillanatok, midőn a haza, az emberiség s minden tekintet háttérbe roszul, s az ember magába száll, hogy mintegy tükörbe nézve elmondhassa: az egész világ kárhoztatott, minden ember félreismert, de magam előtt nincs mit szégyelni magam! — S ezt kivált a mostani pillanatokban igen ajánlom a ház minden tagjának, hogy ezen önmegbecsülését óvja meg; mert lesz közöttünk sok, ki csak ebben s egyedül csak ebben fogja vigasztalását találni és semmi másban. És ha itt, bár távolról is, árulás vagy ilyesmi rovatik azokra, kik némi összeköttetésben állnak azokkal, kikre az árulás rovatik vagy kenetik: akkor természet szerint az ember mintegy magába szállva azt mondja: régi álom, hogy Magyarország nagy és dicső legyen, s ezen haza kezdett is már emelkedni, de most összeomlik, ám legyen, én resignatióval romjai közé temettetem magam. De már azt, hogy transigáljunk ott, hol a becsület legkényesebb hurjai pengettetnek, azt, úgy hiszem, becsületes embertől kívánni alig lehet. Azért ismétlem, nem az a legnagyobb bajunk, hogy annyi ellenségünk van, hanem az, hogy aggasztó körülményeinket nem birjuk felfogni. Mi itt magunk közt agyarkodunk, beszélünk, mikor tenni kellene, s beszélünk oly dolgokról, melyekhez legtávolabbról sem értünk. Én a legjobbat tudom feltenni mindenkiről, mert hogy olyan, a ki most tudtával, hideg vérrel s megfontolással tudna tapodni a hazán, hogy ilyen alávaló létezhetnék, nem hiszem, hanem igenis tapodja a hazát azon lelkesedésből, melylyel, mint nem kétlem, Budának t. követe meg akarja menteni a hazát. S ezért, ha a hazának bizalma ő benne öszpontosul, ám álljon elő s mentse meg a hazát; — én édes örömet meghajlok előtte, s legszerencsésebbnek fogom érezni magamat, ha ezt kieszközölve fogom látni általa vagy bárki által is. Sunt certi denique fines, quos ultra citraque nequit consistere rectum. Ezen aggasztó pillanatokban a ministeriumnak minden lépését akadályozni, bizonyval

nem helyes. És ennek súlyát csakis a ministerek érzik, mert a magyar nem szokott igazságos lenni, hanem szeret másokat sértegetni, s mivel ez neki nem fáj, azt hiszi, azoknak sem fáj, a kiket sért. Igen nagyon tisztelt honfiak! (a baloldalhoz fordulva) minden erőből, minden időből ki vagyunk vetköztetve önök által pedig a mostani pillanatok olyanok, hogy vagy van bizalom irántunk vagy nincs: ha nincs, akkor visszalépünk, ¹⁾ ha pedig van, akkor per summos apices jelentsék ki kívánataikat s mi cselekedni fogunk. Én korántsem vesztettem még el reménységemet, a magyar faj soha sem fogja kockáztatni életét, egy nemzet élete ki nem oltható, s a magyar csak saját magát fogja meggyilkolhatni, más által meg nem gyilkoltatható. (Tetszés.) De engedjék meg, igen tisztelt hazafiak, mind annak, mi a becsületes ember lelkét magasabbra emeli, úgy szólván nyoma sincs már nálunk: nincs ember, ki mást ne gyalázna, ha szerit teheti! — S midőn én a múlt országgyűlésen mint egy veteránja az országnak, ki életem gondolkozó részét, isten látja lelkemet! mint szerény hangya, de becsületes munkásságban szenteltem a hazának megmentésére s felvirágoztatására (éljen!), midőn azt mondtam, hogy nem tudom még, valljon örüljek-e mindazon kockaszerencsének, melyet nyertünk, vagy busuljak inkább felette: akkor is Fehérnek igen tisztelt követé neveltségessé tette ezen kijelentésem; pedig talán igazam volt. Mert ismerem a magyart, hogy annyi nyomoruság daczára is még mindig okulni nem tudott, s nem tudta megtanulni, mikor kell felhuzni a vitorlát, mikor vesztegelni s mikor horgonyt vetni; hanem csak neki megy lelkesedésével mint a vak légy egyik a másiknak. (Helyeslés.) Mondom tehát, az igen t. követ ur akkor is neveltségessé igyekezett

---

¹⁾ Majdnem szó szerint megegyez Cavournak épen 10 évvel később az olasz parlamentben mondott, s nem régg a m. delegatio ülésében idézett nyilatkozatával. Itéljék meg önök, vajjon képesnek tartanak-e engem ily nehéz feladat megoldására: mert ha nem, kérve kérem önöket, hogy mielőbb ültessenek más valakit ezen helyre. De akár én legyek az, akár más, a ki az állam ügyeit vezeti, annak, a ki ezen helyen ül, adjanak teljesen szabad kezdet, mert e nélkül senki a világon sem ézelt érní, sem felelősséget vállalni nem képes. (Palk Miksa.)

tenni; s én azt gondoltam magamban, tán rossz uton járok; de gondoltam azt is, hogy a lűség minden cselekedet básiisa, s akár lesz siker, akár nem, csak becsületes lélek és tiszta szándék legyen: és ha siker épen nem lenne, tehát legalább nem mint valami egymás ellen agyarkodó sajtférgek vagy minden oldalról szorongott skorpió vesszünk el. (Helyes!) Én ezen országgyűlésen tán nem is szólok többet; de most a haza szent nevében szólítom fel az illetőket, hagyjanak egy kis szabad tért, és meg fogjuk talán menteni a hazát; ha pedig nem lehet, tehát egyetértésben s, mi több mosolyogva, vesszünk egymás mellett. (Éljenzés.)

Az ülés végén felolvastatott Ferdinánd királynak Bécsben, aug. 14-én kelt s hg Esterházy Pál ellenjegyzésével ellátott leirata, melyben egészsége helyreálltával a korábban István főherczeg nádornak adott teljhatalmat visszavonja.

Mészáros hadügyminister javaslata, mely gyakori félbeszakításokkal folyvást napi renden volt, úgy az osztályokban s központi bizottságban, mint magában a házban tömérdek módosításnak vettetett alá, melyek nagyobb részére nézve a minis-ter kénytelen volt a többségnek engedni. Legbehatóbb részt vett a tárgyalásnál Nyáry Pál.

Az augusztus 22-diki nappali ülésben is főleg e körül forgott a vita.

Előhozakodott a nemzetiségi kérdés is s a teljesen magyar lábra állíttatás tényleges akadályai. Teleki, elnézéssel viseltetve a már szolgálatban levők iránt, csak a jövőre kívánt intézkedést.

Ghyczy Kálmán után, ki szintén óvatosan a törvény visszaható ereje ellen nyilatkozott, s inkább határozatot óhajtott, mint törvényt — szót emelt:

Gr. Széchenyi István: Örülök, hogy az előttem szóló követ ur vélekedésem nyilvánításában megelőzött, mert én is pártolom azt, mit gr. Teleki László kíván. Hanem ha a dolgot gyakorlatilag fogjuk fel, mégis vannak oly surlódások a nemzetiségek közt, melyek, ha törvénybe tétetnek, bizonyosan valami kellemetlen-ségre adnának alkalmat. Én nem mulasztatom el észrevételemet

megtenni Pest megye igen érdemes követe tegnapi előadására, ki, midőn azt sürgette, hogy minden magyar lábra állíttassék, 15 millió magyart említett. Ha ez állna s mi azt mondhatnók: 15 millió magyar! akkor én is azt mondanám, nem holnap, hanem ma kell meglenni. S vonatkozólag ezen tárgyra, ha nem akarjuk magunkat csálni, én azon 15 millióból nem akarok egy embert sem levonni, bár ez nagy kérdés, mert Magyarország lakosságát ezelőtt 10—12 millióra, de 14—15-re még soha sem hallottam tétetni; hát én örvendek ezen szaporaságnak, s valóban szeretném, ha kivált a magyar faj, mely mint a nemes ragadozó állat, p. o. az oroszlan igen keveset fajz, míg más népek úgy nőnek, mint a gomba, csakugyan oly jól állana. Ne csináljunk magunknak illusiót, ha most ezen 40 ezer katonát ki fogjuk állítani, hogy az csupán magyar lesz; lesz a között más is, hanem az egyenlőség és testvériség alapján. S én ezen alapeszméjét új szabadságunknak, hol az emberiség új jogokat vivott ki, és a testvériség mindenkinek ajkain forog, magam is bámulom. Mennyi harczba keveredtünk és fogunk még keveredni s egymást pusztítani (!), még pedig mindig a testvériség nevében: s egyik a másiknak a szerencsét erővel akarja nyakába varrni! Sokszor hallottam egy híres németnek ama mondását, hogy a boldogság magában oly valami, a mire az emberket kényszeríteni nem lehet, mert a mi kényszerítéssel jár, már ezzel is a legnagyobb boldogságot megsemmisíti. És igaz is, ha p. o. valami abszolút zsarnok a népeknek boldogítását erővel akarja keresztül vinni, soha czélt nem ér vele. Hanem ez egy kis digressio volt a jelen tárgytól; de én azt gondolom, nagyon fontos, hogy mint t. tagtársunk előadá, az intézkedés ne menjen törvénybe, hanem legyen csak határozat. Még egy okot adok hozzá. Gr. Teleki László ur azt kívánja, hogy jövőben csak azok alkalmaztassanak (mint tisztek), kik a magyar nyelvet bírják. Ez ismét oly dolog, hogy majd talán az academiát is bele kell vonni; mert mit tesz az: a nyelvet bírni? — Én régi katona vagyok, s tudom, hogy sok derék tiszt a magyar vitézeket úgy szerette, hogy testtel lélekkel ragaszkodott hozzájuk, s csakis a magyart szerette, hanem a mellett igen rosszul beszélt magyarul, s azon szó: bírja a nyelv-

vet, reá nem lett volna alkalmazható. Azt gondolom, ily esetekben minden az applicatiótól függ, mert ha eltagadni nem akarjuk, ha az isten képében hazudni nem akarunk, van sok az országban, ki rosszul beszél magyarul, de lelke mégis hőn dobog a hazáért, holott vannak igen ékesen szóló magyarok, kik az embert szinte elcsábítják, s korántsem oly hű magyarok, mint a kik rosszabbul beszélnek. (Igaz!) Ha igaz, hogy mi a testvériség alapján ezen országban, hol annyi kevert népek vannak, jogainkat megosztottuk, ne keserítsük az által ezen gyönyörű lépést, melyért minden nemzetiségek hálaadással fognak irántunk viseltetni, hogy megint valami erőszakot gyakoroljunk; mert mondhatom, sokszor nagy bajunknak oka egy kis erőszak, s akárki mit mond, szőrméntiben simábban mennek a dolgok mint szőr ellenében. Én a hadügyminister hazafiságába bízom, legyen határozat, de ne tegyük törvénybe, mert az a más ajkuakat elkésérlhetné, s nem volna tán alkalmunk nekik megexplicálni, hogyan értettük.

A vita végén, melynek folyamában t. k. Palóczy Anglia keletindiai hadseregének példájával czáfolgatta Széchenyit, a többség elfogadta a módosítást s törvényben kívánta kimondatni, miszerint: a már szolgálatban levő tiszteken kívül a magyar hadseregben olyan egyének tiszteikül nem alkalmaztathatnak, kik a magyar nyelvet nem birják.

Széchenyinek ezután e tárgyban még egy beszéde van, egy nem kevésbé népszerűtlen részletben, melyben szintén vereséget szenvedett.

Az ülés esti 8 órakor folytattatott.

Ezen augusztus 22-diki esti ülésben, Mészáros honvédelmi javaslata folytatólagos tárgyalásakor, midőn Nyáry azzal a módosítással lépett fel, miszerint a botbüntetésnek a magyar hadseregnél eltöröltetése előre is világosan kimondassék:

Mészáros mint veterán katona tisztán gyakorlati szempontból ennek ellene nyilatkozott. Vannak esetek, ugymond, melyekben büntetni kell, s ha a botot nem lehet alkalmazni, akkor csekélyebb vétségért is agyon kell lőni az embert.

Segédkezett neki e népszerűtlen kérdésben :

Sz'chenyi István (Zaj): Régi szolgálatom után nem jól esik, hogy nem akarnak kihallgatni. (Halljunk!) Igen különösnek fog az sok ember előtt feltűnni, hogy egy ilyen kérdésben, mely magában oly gyűlöletes, én a tribunere állok; de, miután itt állok, a tisztelt ház figyelmét egész mértékben kikérem. Ha Magyarországnak jövőjét tekintem, akkor, mikor az egész világ bomladozik, annak szerencsés kifejlődését csak úgy képzelhetem, ha egy nemzeti önálló s disciplinált hadsereg áll lábön ezen ország ezernyi ellenségei ellenében. Egy hadsereg, mely disciplinálva nincs, akármely lelkesedéssel legyen is eltelve, hivatásának megfelelni bizonynyal nem fog. Kir. biztos ur tegnap itt volt a táborból s mondá, hogy a lelkesedés ugyan szükséges, de az magában nem nyeri meg a csatát, hanem a disciplina. Erre sokan azt kérdik: hát bot nélkül lehetetlen-e a disciplina? Más nemzetek, többi közt a szövetséges Amerika, melynél mi sem szabadabbak, sem liberálisabbak lenni nem akarunk, tapasztalás útján átlátták, hogy vannak oly állati emberek, kiket másképp nem tarthatni féken, mint testi büntetések által. Ez magában olyan tárgy, hogy ellene igen szép dictiókat lehet tartani, mellette pedig igen göröngyös az út. De ha jól felvesszük, nekem mégis igazam van abban, hogy egyedül a disciplinált seregtől várhatjuk jövőnk szerencsés kifejlését: s azért ezt a dolgot itt elhamarkodni nem szabad. Minden, mi a jókat sujtja, a roszaknak kedvez. Egy anecdotát akarok elmondani, mely Britanniában történt. A híres hajóskapitány Metland, ki Napoleont Elba szigetére vitte, fiatal ember lévén, tele a legszebb theoriákkal, hajós népének az első napokban kijelentette, hogy ő a régi rendszert elhagyva, minden testi büntetéssel fel fog hagyni. E nyilatkozata a legénység egy részénél nagy lelkesedést keltett, más részénél nem; sőt másnap a legénység egy része követeket küldött hozzá azzal az izenettel: tiszteljük becsüljük nemes lelkületedet, de látszik, hogy tapasztalásod nincsen; mi kik ide jövünk, tudjuk, hogy soha nem fogunk testileg büntettetni, — mert ott a büntetés nem megy önkényileg, hanem commissio által — hanem az lesz a vége, hogy mindazon rosz emberek, kiknek kötelelességüket teljesíteni kellene,

ha nem félnek a büntetéstől, reánk hárítják annak terhét, s nekünk jóknak kell helyettük azt teljesíteni, s így, midőn azokat akarod kimélni, minket büntetsz. — Méltóztassék a régi rendszert megtartani, s ha valósággal igaz az, hogy nekünk egy önálló független seregre szükségünk van, ne törjük meg annak disciplináját, ne tegyük lehetetlenné, hogy kik ezen sereget alkotni vagy vezetni fogják, az olyanokat, kiken elvégre a szó nem fog, testileg is büntethessék. Miben áll a különbség? Mi volt a régi rendszer? Az minden ember előtt utálatos, mert önkény által dictáltattak a legkeményebb büntetések; s mi most az új rendszer? Nem egyéb, hanem hogy Kriegsrecht szerint büntetni lehessen azokat, kik semmi módon nem javíthatók.

Minden ujoncz az első kategóriába való, hol testi büntetés nem létezik; hanein nagy oknak kell lenni, hogy a másik kategóriába essék. Ha a hadi tanács által szabandó testi büntetéseket kirekeszteni akarjuk, úgy eszközünk nem lesz, melylyel rendben tarthassuk a roszakat, kikkel csak állatilag lehet bánni. Vegyük Angliát s a Szövetséges államokat, ott látjuk, mit mutat a tapasztalás. Nekünk e téren még nincs tapasztalásunk. Ha mi hadseregeinkben nem bizhatunk, ugyan miben fogunk bízni? Ne tegyünk experimentumokat, hanem kövessük ama nemzetek példáját. Azt lehetne ugyan erre mondani, hogy a francziáknál nem divatozik a testi büntetés; de méltóztassanak elhinni, zivataros időkben, gyenge vezérekkel, mikor a szerencse nem kedvez, nem is oly jó katona a franczia, mint azon katonák, kik szorosb disciplina alatt vannak. Egy Napoleonnal ám könnyű csatákat nyerni. Én tapasztalásból beszélek, ne theoriázzunk, experimentumoknak ne áldozzuk fel hazánk jövődjét és becsületét; mert csak a disciplináris rendben találhatjuk fel biztonságunkat. Vegyük az utolsó eseményeket. Ha az olaszok seregeinek disciplinája azon mód szerint lett volna alapítva, mint a miénk, nem tudom, ha az események oly kedvezőtlenül ütöttek volna-e ki Olaszország részére. Pestnek t. képviselője természet szerint igen könnyen fog ellenem boldogulhatni, mert e dolog mellett igen könnyű nagy sentenciákat felhozni, s egy andalgó szív más színben látja a dolgot. De méltóztassanak kérésünkre hallgatni; hagyjuk ezt

ugy, a mint a hadügyminister ur előadta, mert akármily paradoxnak látszassék is, jövődönk csak ugy lehet biztosítva, ha disciplina alatt áll a hadsereg, disciplina pedig nem létezhetik, ha a katona a testi büntetés alól felmentetik.

Utána nyomban Teleki László szólt, ellene mondva a külföldi példáknak, s hangsúlyozva, hogy a helyettesítés nem lévén megengedve, azon művelt ifjakat, kik eddig bot nélkül neveltettek, egyszerre bot alá adni merő lehetetlenség.

Hevesen keltek ki még Nyáry, megyei praxisára is hivatkozva, melyben rendet tudott tartani bot nélkül is, Bernáth s különösen Patay, ki meglepetésének adott kifejezést, hogy épen Széchenyi, ki eddig mindig elől vitte a haladás zászlaját, most hátra felé akarja vinni. Mire

Gr. Széchenyi I.: Pataytól nem várta volna, hogy oly rosszul fogja fel szavait, mint ha ő a nemzet becsületét a botoztatásban keresné. Figyelmezteté Patayt szavaira, s kikéri, hogy jövőben olyan kifejezésekkel ne éljen irányában.

Élesebb szóváltás is támadt, mely a zajban nem került a gyorsírók tolla alá. Párbaj lett belőle.

Szavazni az nap nem lehetett, a ház nem lévén határozatképes számmal.

Másnap a minisiterelnök az egész ministerium nevében a Nyáry Pál módosításához csatlakozván, az közakarattal elfogadtatott

Szept. 1-én Kossuth első pénzügyi törvényjavaslata levén napirenden, Madarász után, ki a karzat zajos tapsai közt a minisiterelnök járulékaiba kötött bele, szólott:

Gr. Széchenyi István: Igen bajos ezen tárgyhoz szólani, mert természet szerint csak az áll populáris mezőn e tekintetben, ki ellene szól. Méltóztassanak megfontolni, a 2000 ft. (havonként) azért adatnék-e meg, hogy trakták által valami korteskedés történjék? Azt hiszem, hogy kik e képviselő teremben vannak, azért, hogy egy ebédre meghivatnak, még nem fognak

lábaikról levétetni. Méltóztassanak megengedni, mi magyarok egyik extremumból a másikba megyünk. Ezelőtt csupa fényűzés, trakta volt; s most, mikor a haza veszélyben van s barátságosan közelednek hozzánk az illetők, s bárki mit mond, igaz az, hogy egy barátságos szóval sokszor többet végezzünk vagy végezhettünk, mint hosszas tanácskozásban — most ez irányban ismét semmit sem akarunk tenni. Én részemről azt gondolom, hogy az ország kiadásai nagyok; de az mégis, mit igen tisztelt követe Somognak (egy hang: Fehérnek), tehát Fehérnek követe mondott, nem áll, miszerint nem lett volna felhatalmazva a ministerium ily kiadásokra; mert azt mondani annyi, mint visszalépni akarni; s ha az ország kiadásainak summája igen nagy is: most, miután e tekintetben a mult országgyűlés a ministeriumnak plenipotentiát adott, már most mondom, mit egyszer megadott, többé vissza nem vonhatja. S a ministerium azt gondolta, hogy éppen azon oknál fogva, nehogy egyik extremumból a másikba essünk, miután a minisiterelnök a nádor után ugyszólván első embere az országnak, azt gondolta, mondom, hogy most is, noha külföldiek jelen nem lennének is, a minisiterelnök némi házat tartson; s e háztartásnak felszerelése nem egyedül ezüstből áll, hanem leginkább cselédség tartásából, s mind olyanokból, mik elkerülhetlen szükségeseek, ha itt valami ochlocratiai szint nem akar az ország magára vinni. S miután olyan ember is lehet minisiterelnök, mit csak becsülni tudnék, kinek egy garasa sincs, s mind a mellett a külföldiek bizonyosan a mostan uralkodó szellem daczára is megütköznének, ha, mikor a minisiterelnökhez mennének, azt kellene hinniök, hogy valami kapuczinus remetéhez, vagy egy Diogenes-féle cynicushoz tértek, a ki egy hordóban is meg tudott férni. Bajaink különben is minden oldalról gyűlnek, ne méltóztassanak tehát a ministeriumot még azzal is compromittálni, hogy miután bizalmukat valami részben egyszer már megadták, most ismét egy más határozattal visszavonják; mert ily eljárás folytán természetesen össze fognak egészen keveredni a dolgok. Egyébiránt is ezen havonkénti 2000 frt, miután hiszem, hogy rendes állapotban a dieták csak egy-két hónapig fognak tartani (?), nem tesz többet 4000 ft-nál. A mit pedig a

tiszt. követ ur a házfelszerelésre mondott, elhiszem, hogy igen populáris eszme, az ezüstöt inkább huszasokká veretni; de méltóztassanak azt is megengedni, hogy egy oly nagy országban minő Magyarország, melyre egész Európa tekint, szükséges az is, hogy bizonyos dolgokban némi fényt is mutassunk. Azért kérem a t. házat, méltóztassanak azt, mi a költségvetésben van, elfogadni.

Névszerinti szavazás kívántatott, s a kormányelnöki hivatalos pótlékot megszavazta 150 képviselő 133 ellenében. Nem volt jelen 120.

Szept. 1-én a budget folytattatván, a közmunka- és közlekedésügyi tárczára is került a sor.

Madarász a központi műosztályok szervezetére előirányzott 56,620 ft tételt, mintán az illető munkálatok most még nem létesíthetők, töröltetni kívánta.

Gr. Széchenyi I. minister: Méltóztassanak talán visszaemlékezni, hogy a mult országgyűlésen hitelt kívántam az országtól, és pedig 10 millió pftra terjedőt. Ez sok vitára adott alkalmat, és nem voltam oly szerencsés, hogy az illetőket akkor nagyon könnyen capacitálhattam volna, hanem nagynehezen mégis keresztül ment. De méltóztassanak elhinni, nem egyéb ez, mint egy creditlevél, melyet data occasione a közlekedési minister használhat, vagy nem fog használni. Épen így állok egész tárczám-mal, s azon pontra nézve, melyet Madarász József követ ur méltóztatott érinteni, csak azt vagyok bátor válaszolni, hogy ha azon pontokban említett munkálatok elmaradnak, akkor természetesen ezen hivatali személyzet sem fog felállíttatni; valamint az egész tárczámhoz tartozó munkálatok is, ha Magyarország körülményei békére nem fordulnak, hanem az egész ország belháboruba keveredik, természetesen szinte nem fognak megkezdetni. Tehát csak data occasione használhassam ezen creditlevelet, s így csak azt kívánom, hogy papiroson maradjon a felhatalmazás, ebbe pedig, úgy hiszem, méltóztatnak beleegyezni. (Helyes!)

A tárgyalás további folyamában Horváth Boldizsár, mint

az osztályok központi előadója, a Tisza szabályozására hívta fel a ház figyelmét.

Gr. Széchenyi I.: Tisztelt ház! Ugy tudom, hogy a központi választmány azon 500,000 frtot, melyet a vízszabályozásra kitétem, ezuttal mellőzni méltóztatott. De méltóztassanak megegedni, hogy röviden megmondjam, miként a közmunkák kétfélék: vannak productiv és nem productiv közmunkák. Például a Duna-szabályozás Pesten, szellemileg az országnak kiképzését előmozdítja bizonyosan, de nem productiv kiadás. Ellenben a mi vasutakra fordítatik, az productiv, mert 4, 5, sőt talán 6°/_o-et is fognak hozni a vasutak. A Tiszaszabályozás oly lábra van állítva, hogy az illető érdekeltek visszafizetik a költségeket; a mit arra kiadunk, nem egyéb, mint előlegezés. Ha tehát csalni nem akarjuk magunkat, épen Magyarországnak érdeke, melynek magyar népessége leginkább a Tisza körül lakik, felfogásom szerint szükségessé teszi azt, hogy azon 500,000 frt, mely itt a 6-dik pont alatt ki van téve, a ház által megszavaztassék. Azt teszem hozzá, hogy ez semmi egyéb mint hitel; az egész tárczának sperativusa 4.412,000 pft: hanem ha nem lesz pénz, ezek mind olyan dolgok melyeket hátra tesz az ember, ha pedig lesz pénz, szükséges azokat előmozdítani. Előre bocsátva azt, hogy a Tiszaszabályozás megkezdett, és sok ellensége van, t. i. a modornak, a melylyel megkezdett, mi onnan ered, mert ha mindenki az ő csekély határát az eddigi munka által a víztől egészen megmentve nem látja, azonnal rosznak hiszi az egész tervet; — ha úgy folytatatik, mint a terv mutatja, akkor Magyarország 2.700,000 hold földet fog nyerni, nem is említve hozzá az egészségi szempontot, mert mocsárok között csak teng az ember, egészséges helyen, jó levegőben pedig felvirágozhatik. Tehát miután az 500,000 ft nem pusztá kivetése a pénznek, mint p. o. a pesti Dunapartra teendő költségek; miután már meg is kezdetett a Tiszaszabályozás, és az országnak legnagyobb érdekében fekszik: kérem azt figyelembe vétetni. A kitétt 500,000 frt különben nem is egyenesen a Tiszaszabályozásra van szánva, hanem a Béga csatorna, Ferenczsatorna, Vág, Rába vize s többeknek rendezése s így az ország minden vidékének érdekei is képviselve vannak abban.

S miután az egész úgy sem egyéb mint hitellel, a melyhez akkor fogunk nyulni, ha az alkalom engedi, ha pedig a körülmények nem engedik, ugysis papirosan marad: kérem, hogy e tekintetben azt a mit bátor voltam előadni (előíranyozni), megtartani méltóztassanak.

Madarász: Egy millió ftot is megajánlunk.

Gr. Széchenyi I.: Minek többet ajánlani, ha nem kérek.

Madarász megmarad az ő nagyobb ajánlata mellett.

Gr. Széchenyi I.: Erre a félévre nem szükséges.

Kovács Lajos kénytelen a szótól elállani. A nagy többség elfogadja a szerkezetet.

Haller Sándor a Kolozsvár és Pest közötti vasuti összeköttetést kívánja.

Utána:

Gr. Széchenyi I.: T. ház! A dolgoknak hullámnázása között, s miután egészségem, mondhatom, gyenge lábon áll (!), elkerülte figyelmemet a központi választmány véleménye, mert másképen jobban védelmeztem volna tervemet. Azt hallom, hogy az újonnan rendszeresíteni szándékolt középponti műosztályok személyzetét, mely 56 ezer ftra van téve, a középponti választm. elvetette. Ha figyelemmel méltóztatnak lenni tárczámra, ki fog világlani, hogy annak egy igen kis része olyan kiadás, mely improductiv lenne. Terveket kidolgoztatni nagyon sok pénzbe kerül. A multkor elhatározta a ház, hogy Kolosvár Pesttel köttessék össze. Ezt határozni könnyű; de a lehető legjobb utat kiszemelni nehéz, mert be kell barangolni az egész vidéket, hogy hegynek ne vigye az ember a vasutat. Méltóztassanak figyelmezní, az idő oly drága, hogy kár volna ily dologban sokat disputálni; mert ha szerencsések leszünk az ország békéjét helyreállítani, akkor mindenki szívesen fog adózni ily kiadásokra, mint melyekből haszon harámlík reá. Azért nem hiszem, hogy ez hátralépés volna. Méltóztassék az egészet egybefüggésben venni fel; mert ha vízszabályozásokat akarunk, oda emberek szükségesek, és ha vasutakat akarunk, oda is emberek szükségesek. Természetes, hogy ez hosszabb combinatio eredménye lehet, s azért méltóztassanak velem szegény szolgáljokkal parancsolni. Döljön a dolog jobbra

vagy balra, kérem az elnök urat, voksoltasson arra, marad-e a központi választmány véleménye? vagy pedig a szerkezet a mint áll?

Elnök a félreértést eloszlatni igyekszik, s azt hiszi, a ministernek hatalmában fog állni a munkálatokat megkezdeni, a mennyiben az ország »zavaros« körülményei engedni fogják.

Bernáth József után, ki Szatmárt és Váradot hozza fel, újra szól:

Gr. Széchenyi I.: A vasuti hálózatban én sohasem láttam várost, falut, megyét, legkisebb provinciális érdeket; hanem mindig csak a hazát. (Éljen!) És tisztelt képviselője Biharnak ne rettegjen attól, hogy szaporán és mohón fogjuk — fájdalom! — megkezdeni a munkálatokat; mert bizonyosan lesz a háznak még alkalma a vonalok kijelöléséhez hozzászólni, midőn, suo tempore, ezeknek tervét elő fogom terjesztetni, s ekkor a ház vagy tervem mellett fog nyilatkozni, vagy pedig azt fogja mondani: egy kisebb bizottmány menjen ki és döntse el a dolgot, vagy a ház az akkori ministerben fog jobban bízni s azt fogja neki mondani: tégy a mit akarsz. Ezzel is úgy vagyunk mint sok más dologgal: miszerint minden embernek, kivált vasut tárgyában, tetszeni nem lehet; mert mindazon helység-, hogy úgy mondjam pusztá vagy koresmának, hova a vasut nem megy el, kedves embere nem fogok lenni. Ha védelmi állapotba akarjuk magunkat tenni cselekednünk kell. Ha mellékesen szabad egy pár szót mondani, másképp kell a rónaságot tekinteni, mint a hegyes vidéket, hol sok kő van. Például, Franciaországban soká viseltek háborut s több százezer ember hullámozott az országban, Lombardiában is mennyi nép ment előre-hátra, de nem hallottuk soha, hogy az embereknek ne lett volna elég enni s inni valójuk. Magyarországon pedig, ha egy granát meggyújt egy helységet, legyen az bár olyan nagy mint Kecskemét vagy Abony, úgy leég, hogy helyét sem lehet találni többé. Ez irtózatos! Mert helységeink úgy vannak a síkságban elhelyezve mintha egy oceánba estek volna. Ily körülmények közt, midőn hazánk annyi ellenséges elemekkel van körülvéve, rajta egyedül vasutak által lehetne segíteni melyek öt-hat rádiusban a fővárosból az országba szétterjedné-

nek. Én annak idején elő fogom a t. háznak terjeszteni tervemet, minden előkészületekkel együtt, s reménylem, hogy a t. háznak mint a nemzet képviselőjének, megelégedését aratandom.

A többség a tételt megszavazta.

A többféle vidéki érdekek felzudulását Kovács Lajos csitította le, ugyancsak Széchenyi minster nevében tett még egy nyilatkozattal.

Az egyes provinciális kívánatok lehető megnyugtatóására vagy megelőzésére — ugymond, — ki kell azt mondanom, hogy közlekedési minster ur parancsolatjából mind azon vonalokra az előleges felmérések elrendeltettek. A mint az unio megtörtént, a kolosvári vonalra is kiadatott a rendelet, stb. sth.

Az ülések ez időben rendesen a tábori hírekkel nyitattak meg, melyeket Kossuth, mint a kormány szónoka, szokott közölni a házzal.

Szeptember 2-án tette meg Kossuth »a hazának kimondhatatlanul fontos perezeihez« Batthyányi és Deák távollétében, indítványát, hogy a ház bizottmánynyá alakulva, hallgassa meg Beöthy kormánybiztos jelentését a szent-tamási stb. eseményekről. Ennek mintegy következménye volt azon nevezetes öt pontból álló indítvány, melyet szept. 4-én, be nem várva Bécsben fáradozó ministertársait, szinte egyhangulag fogadtatott el a házzal. U. m. 1. A hadügyminister a lemondott Berczold fővezér helyét más-sal töltsse be. 2. Manifestum Európához. 3. Egy horvát bizottmány. 4. Beöthynek teljhatalmu biztossá neveztetése. 5. Egy 100 tagu küldöttség Bécsbe!

Az 1., 3. és 4. pont, ministeri tanács elébe tartozó, s a kormány elnöke nélkül el nem intézhető dolog volt; míg a 2. és 5. nyilván forradalmi rendszabályok voltak s a békés kifejlődés lehetőségét mindinkább háttérbe szorították. A fellegek mind sűrűbben tornyosultak össze fejünk felett. Az ülés oly zavaros volt, hogy a szavazók jó része a kérdéseket sem értette, s Nyári Pál mondása szerint exegesis tartatott azok tulajdonképeni értelme felett. Az izgalmakból soha ki nem fogytunk.

Mind aggasztóbb hírek érkeztek az egyszer letett, másszor

újra visszahelyezett Jellasics horvát bán fegyveres készülődéseiről, az anyaországba berontásáról. Minden oldalról ellenségektől láttuk magunkat körülvéve.

Nem birta ezt tovább Széchenyi idegzete.

Ismerjük az ő nemes pessimismusát.

Kezdetből fogva abból a rögeszméből indult ki, hogy Magyarország már meg van halva, s hogy, midőn azt életre akarja kelteni, csak egy holt testet dörzsölget, balzsamozgat. De mindegy, mondá magában, tenni kell kötelességből, folyvást, pihenés nélkül, akár nagyban akár kicsiben, mintha a siker mindig biztos volna, s nemes önfeláldozásunkból semmi se menne kárba.

Fenhangon hirdeté: Magyarország nem volt, Magyarország még csak lesz. Szívén azonban e híres jeligéjének örökös meghazudtolása benső féregként rágódott. Elrabolta ez álmát, lelki nyugalmát, legboldogabb perceiben rémeket láttatott vele, s aláhuzta a föld alá, még olyankor is, mikor saját és utána induló honfitársainak lelkesedése egekig emelte, vitte őt!

Senkiben sem láttuk annyira megtestesülve ama küzdő kor költészete és szónoklata egyik képviselőjének, Kölcseynek híres mondását:

De néked élni kell ó hon !
Mert omladékidon
Reszketve fognék szétomolni,
Hazám ! hazám !

Reszkető öröm volt, valahányszor a haladás egy nevezetesebb fokára látott bennünket felvergődni, akár az elvek, akár az anyagi jóllét terén.

Minden szellőtől féltette azt, a mit az ő kedves növényeinek nevezett. Kezdetben a mozdulatlanság, a régi előítéletekhez való makacs ragaszkodás; utóbb a szerfelett gyors neki lódulás, a democratia, a forradalmi eszmék láza volt veszedelmünk.

A nemzetest, úgy látta, beteg, nem bírja el az erőszakos megrázkodtatásokat: csakis a fokozatos, a lassu, a békés haladást.

Szívesen ment mindig előre ez utóbbi téren, szívesen követte más is. Érezve magában vagy elhítelve magával, hogy ő,

amint telivel teli van eszmékkel, kezdeményező szellemmel, úgy semmikép sem való pártvezérnek: kereste a vezért Deákban, kit készséggel követ vala; csak kövesse a magyar ellenzék is.

E föltevésében csalódva, mindenfelől elhagyatva látta magát.

Végre Apponyiban keres szövetségést; mely szövetségnek azonban, mint láttuk, csak Apponyi visszalépése s Széchenyinek helyébe lépése lett volna gyakorlati eredménye.

Forradalom nélkül tán meg is alakult volna az a középpárt, mely a conservatív és szabadelvű áramlatok között döntsön vagy közvetítsen, s melynek vezére, bár akarata ellen, Széchenyi leendett.

Mondhatjuk, hogy ez egészséges pártfejlődés lett volna.

Széchenyi felett a két nagy párt vitatkozott egymással: mindegyik, a küllátszat daczára, magáénak vallotta, a maga számára követelte őt. Nem számítva hozzá a két párt mindegyik szélsőségének azt a töredékét, mely egyaránt távol áll a tőle. Az ő conservativek ama csökönőseit, Metternich vak imádóit, kik minden bajnak, s a következő conflagrációnak okozóját már kezdettől (1825-től) fogva az egy Széchenyiben látták; — másrészt ama törpe minoritást, mely minden régivel szakadásra akarta vinni a dolgot, s Széchenyit, ha nem is hazaárulónak, de a nemzetető kifejtése egy nagy akadályának nézte.

Széchenyi maga, irtózva a két szélsőségtől, hol ide hol oda huzódott, s magát minden pártfegyelemtől felmentve, egyéni szabadságához ragaszkodott, tűrve az elpártolt, a megbizhatlan, a csalfa barát látszatának minden keserveit.

Szomorú életét ez még örömtelenebbé tette.

A conservativek között még kevésbé érezte otthonosnak magát, mint az ellenzékiek közt. Hisz ő mindig a szabadság, a haladás barátja, apostola volt: esakis a modorra nézve, a dolgok egymásutánjára nézve különbözött amazoktól; mit keressen most itt ezek soraiban, kik minden lépését csak gátolták, vagy bizalmatlansággal nézték.

Legkényelmetlenebb volt helyzete, mikor hivatalba lépett. Semmikép sem akart hivatalnoktársaival, a régi rendszer hű

szolgáival, solidaritásba állni: Dánielnek nézte magát a vadállatok közt!

Ne nézzék őt olyannak, mint a többiek.

Megfejtethlen ellenmondás ama személyes nagyraecsüléshez képest, melylyel úgy József nádor, mint később Apponyi s a Dezsewffyek iránt viseltetett.

S mikor Metternich megbukott, lehetett volna-e bármily oka vagy ürügye ennek védelmére kelni? Az benne a vészes mozgalom első megindítóját, ő viszont a hercegben és rendszérben az erőszakos felforgatás természetes és logikai előidézőjét látta. Mind a kettő egymásnak megjósolta a bekövetkezendőket, s egyik a másikra hárította értök a felelősséget.

A romok közt hol foglaljon egy Széchenyi állást?

Bizonnyal a nemzet részén, a mely mellett mindig volt.

Ő egy perezig sem habozott.

Nem óhajtotta Batthyányit a kormány élén, az udvar némi »lealáztatását« látta ebben, melytől örömet megkimélte volna.

Nem szerette, hogy az általános zűrzavart és fejtelenséget felhasználva követelőleg lépünk fel, s erővel vegyük el mindazt, a mihez különben jogunk van. Ő a magyar nagylelkűséget akarta előtérbe állítani, jószerivel lehozni az udvart hozzánk, felszabadítva azt a lázongó városi csőceselék minden terrorismusától: s Budáról diktálni törvényt a monarchiának.

De az események gyorsan fejlődtek s nem sok időt engedtek megfontolásra. S minden nekünk látszott kedvezni.

Széchenyi látva annyi kockának, mint mondá, szerencsés fordultát, újra bizni kezdett. Meghazudtolva látta magát, s Batthyányira, mint »a rombolás démonára«, s még inkább Kossuthra, mint »isten ostorára«, korábban mondott jóslatait egymásután megezáfolva. Ő volt a rövidlátó; nem ezek. Egy isteni szikra, egy divinatio vezeti a nemzet nagy szónokát: egy pillanat alatt varázsütésre megteremtette azt, a mit ő is rég óhajtott, de csak évtizedek múlva, hosszú izzadságos munka, béketűrés útján hitt elérhetőnek.

Álomnak látszott az egész; de mégis való volt. S ő ne

csatlakozzék hozzá, csak azért, mert hamarább s mert egyszerre valósul, hogy: Magyarország nem volt, hanem lesz!?

Vagy visszavonulása által, mit a conservatívek bizonyos méltósággal tehettek, gyengítse azt a mérséklő elemet, melyre a forradalmi láz közepette, s az Austria irányábani függő viszonyok tekintetéből, a hazának oly nagy szüksége volt?!

Be kelle lépnie, s be is lépett a Batthyányi ministeriumba.

Hozzá fogott egész önmegtagadással. Elhitette magával, s nyílt ülésben is hirdeté, hogy Magyarország jövője soha rózsásabb színben nem tünt fel előtte. A tüskéket saját szívébe nyomta vissza: titkon vérzett tőlök.

Az ellentéteket, melyek közte s Kossuth közt természetesen újra megújultak, eltitkolá, a mig lehetett. De tartható ez az állapot nem volt.

Annak, hogy a kiegyenlítés Austriával, s a fegyverre való hivatkozás elkerülése nem sikerült, bizonynal nem egyedül Kossuth volt az oka, s még kevésbé Batthyányi: okát itt is ott is, de nagyobb részt Bécsben kell keresnünk.

Széchenyi látta, hogy ő mitsem tehet a vész elhárítására. Megy minden a maga útján, feltartóztatlanul.

Összetett kézzel nézhette volna, sőt nemével az elégtételnek, mivelhogy mégis neki volt igaza, ő volt az előrelátóbb, az ő jóslatai teljesültek. Ha egyszerűen félre áll az utból, ki vethetett volna reá követ? De akkor ő nem lett volna — Széchenyi.

Ő nem azért imádkozott egy életkoron át, nem azért gyötörte magát álmatlan éjeken, hogy ő legyen az ország első embere, s az neki adjon igazat; hanem hogy hazája azzá legyen a mivé lennie kell, békés átalakulás útján, vérontás, beháborgás, forradalom nélkül.

De az erre való kilátás mindinkább elenyészett.

Felhujtak tehát régi, kétségbeejtő rémlátásai. Látta az ő kedvencz növényeit, annyi hű hazafi lelkes törekvéseinek lassan érlelt gyümölcsét földre tiporva, vagy gyökerestül kitépve, városaink, falvainkat tűzbe lángba égve, fővárosunkat vad hordák által feldulva, az ő kedves lánczhidját légbe röpítve, minden haladásunkat megakadályozva, az idegen ajku népiségeket test-

vérharczban ellenünk, a parasztokat irtó hadjáratban volt uraik ellen, a hazafiaknak csatamezőn, vagy hóhərbárd alatt elvérzését, legjobb esetben száműzetését, stb. stb.

Eszébe jutottak Metternich egykori jóslatai, fenyegetései, hogy ő fogja mind e bajokat az országra, a birodalomra felidézni, s nem tudja többé, mert már későn van, visszatartóztatni.

Erőt vettrajta az egyéni felelősségnek, bár némi önhittségtől nem ment, de alapjában nemes ama tulbecsülése, melyben mindig szenvedett. Addig tömjéneztek neki, hogy ő az ország újjáteremtője, s hogy nála nélkül épen semmi sem történt volna, hogy végre maga is elhitte. Elhitte, nem azért, hogy a dicsőség kelyhét egymaga ürítse ki, hanem hogy keserűséggel, lelki furdalással, kétségbeeséssel töltsen meg azt: annyi rosznak, az ország sülyedésének, sőt végleges vesztének egyedül önnön magában látva okozóját.

Könnyű nekünk a fülébe és utána kiáltanunk, hogy ebben mily nagy tévedés, mily nagy elbizottság rejlik, s hogy mekkora részt követelhetünk tőle mi többiek is úgy a dicsőségből, mint a felelősségből; de mi, okainkkal, az ő egyéniségét meg nem változtathatjuk, lelki betegségét nem orvosolhatjuk, tragikus végzetét fel nem tartóztathatjuk.

Kossuth, aki rezgő idegzete daczára bámulatos lelki erővel uralkodott magán és a helyzeten, legyőzött nagy ellenének nem mondhatott mást, mint hogy a gróf beteg, s menjen magát orvosoltatni. . . .

| Megtörte szívét a honszeretet. /

Elhomályosítá elméjét, annyi éven át vezérszövétnekünket, saját egyéni felelősségének tulbecsülése, majd, szemben a nagy eseményekkel, tehetetlenségének érzése.

Vallásos rajongása is hozzájárult régi szívsebeinek felszaggatásához. Ő magát Isten legméltatlanabb teremtésének, egy örök kárhozatra ítélt, szerencsétlen bűnösnek tartotta. Különösen méltatlannak arra a csendes boldogságra, mely annyi kiszolgált politikusnak nyújt édes vigaszt és nem remélt kárpótlást, hogy szerető családi körben töltsen el élete hátralevő napjait.

Megmagyarázza mindez, úgy az első izgalmak, dühöngé-

sig menő kinos perceiben, félig önkéntes, félig kényszerített elhurczoltatását a döblingi elmebetegek házába, mint későbbi, nyugodtabb állapotában, önkéntes ottmaradását szabad akaratból választott számkivetésben.

Szeptember 5-én vitte őt magával házi orvosa Balogh.

Az események szinteréről ezzel letűnt. Csak egy utolsó fellobbanása régi hatalmas szellemének, a *Blick* című híres német röpirata, fog még egy derült sugárt vetni hazánk jobb jövőjére, — de nem a szenvedőnek saját életpályájára. A várt szebb jövőnek derengését megérnie neki nem adatott: csak saját öngyilkos keze adhatott nyugalmat hányatott lelkének, roncsolt testének.

Dicsérje őt egy új nemzedék felvirágzása, boldogulása, habár ajkai hálátlanul elnémulnának is felette.

»Nagy volt ő, s nagysága miatt megdőlnie kellett!«

(Vörösmarty—Napoleonról)

FÜGGELÉK.

E könyv utolsó ivei voltak már nyomtatás alatt, midőn közéletünk egy nagyérdemű veteránja, Széchenyi legbuzgóbb tisztelője, avatott ismerője, Kovács Lajos egy levéllel örvendeztetett meg, mely különösen a tiszaszabályozási ügyre s a Debreczenben tartatott társulati gyűlésre vet érdekes világosságot.

Azokat, miket erről I-ő kötetünk 480. stb. úgy e kötet 483. stb. lapjain elmondottunk, lényegesen kiegészíthetni véljük ama levél némely részének, írójuk engedelmével, utóirat gyanánt ide igttatásával:

»A mint Széchenyi nekem tiszaszabályozási terveit elkezdette fejtegetni s látta, hogy eszméi mennyire megragadnak, mindig közlékenyebb lett, feltárta előttem egész lelkét, elmondotta: miért vállalt hivatalt; elmondotta: miként veti kockára minden reményeit, hogy a hazáért valahára valamit tehessen; ha fel találna sülni, a magyar nemzet sympathiáit ugyis eljátszotta már, a miért annál erősebben áll a kormánynál, de akkor ezt is elveszti, s úgy lejátszotta szerepét, hogy többé mit sem tehet.

En egyenesen kinevettem aggodalmait s oly mély meggyőződéssel szóltam tévedéséről, oly elbizakodott hittel szóltam biztos sikeréről. hogy nem lehet nem látnom, mennyire éled reményeiben. Ez első találkozásom felbátorító biztatásai alapították meg személyemhezi ragaszkodását. Ekkor csak arra kért, legyek ott a vásárosnaményi értekezleten a felső-tiszai megyékkel.

V. Naményben ott voltak a bereghi s szomszéd megyék nagy küldöttségei és a tiszai érdekeltek nagy tömege. Ajánlatai minden várakozást felülmúló lelkesedéssel fogadtattak. Személye iránt az őszinte bizalomnak s mély rokonszenvnek annyi elmagyarázhatatlan jeleivel árasztották el, mikép látnia kellett, hogy nyári biztatásaimban nem tévedtem. Bizni kezdett a tiszai

megyék józanságában s az első fényes diadalban felbátorítva folytatta tovább útját a tiszai értekezletek kitűzött pontjaira.

Kossuth megrémült Széchenyi diadalain. Nagy aggodalmait, — mint Kemény leírja, — Wesselényivel közölte. A megyék azonban már meg voltak nyerve, csak Szabolcs tartotta magát még tartózkodó állásban.

Az 1846. jan. 30-ki első nagygyűlésen a conservatív párt nagy számban jelent meg. Szerencsy, Lónyay János, gr. Barkóczy, gr. Dezsöffy Emil stb. — Ezért Tasnert magához szólítva, jegyzőnek engemet proponáltatott, hogy a tollat ellenzéki kezekbe adja. Később elnökül is gr. Károlyi Györgyöt választatta meg s így az ellenzéknek elég lett téve.

Az erre következő debreczeni gyűlésen ¹⁾ Szabolcs is az ellenzék legtekintélyesebb tagjaival jelent meg. Bónis Sámuel Elek Mihály alispán, Zoltán János és Mihály, stb. ez volt az ellenzék utolsó föllépése ellenünk; szóvivője Elek Mihály volt. Igen élesen támadta meg az egész kezdemény formáit. Itt társulati működésről van szó, általunk akarnak tenni valamit, azonban mégis a kormány szerepel mindenütt: miféle mixtum compositum akar ez már lenni? Ilyesmi nem nekünk való eledel, stb.

Lehet, hogy csak én éreztem legélénkebben e támadás lehető hatásait éppen Debreczenben, nagyon felháborodtam s egész szenvedélylyel keltem ki Elek M. ellen, stb. Ez feltűzelte a gyűlést s lázba hozta Széchenyit. Egyszer beszédem alatt csak látom, hogy felrugja maga alatt az elnöki széket s egészen felhevülten feláll. Én röviden befejeztem mondókámat s átadtam neki a szót.

Soha sem őt, sem senkit hasonló hatással beszélni nem hallottam. A megsértett önérzet fenségében állott előttünk, minden féket eldobott, s úgy szólt mintha istenének számolna be egész életéről. Elmondta leplezetlenül, miként jutott hivatalba. Bevallotta, hogy nincs oka bizni a németben; de látta, hogy személyének megnyerésére nagy súlyt fektetnek s ennek fejében

---

¹⁾ 1846. aug. 3.

öt nagy tehetőségi körrel és eszközökkel kínálják. Mily nyomorult hazafi lett volna, ha e kedvező körülményt meg sem kísérti utilizálni nemzete számára! Ha van a nemzetben józanság s életrevalóság, az valamint a kormány személyemet, úgy ez viszont engemet s helyzetemet fogja a maga javára utilizálni. Ez a ti feladatotok! Gondoljátok-e, hogy a Széchenyi névhez s multamhoz egy kicsinyes helytartótanácsosság vagy excellentiás czim valamivel járulhatott, mi becsét emelné? Én, félre téve megvetésemet ily velleitások iránt, járomba fogattam magamat. 53 éves ember helytartó tanácsossá lettem, s valjon miért? talán, hogy egy nyomorult czimecskéért vagy olyan hivatalos állásért, melyet akár 25 év előtt kell vala elérnem, ha keresem, hazámat áruljam el? s 20 éven át nehéz munkával szerzett multamat szennyezzem be? Én bízom s bizom, nem a kormányban, hanem önmagamban. A kormány engemet, én a kormányt akarom utilizálni. Melyiknek fog ez sikerülni? Bizonyynyal az élelmesebbnek. Mondjátok már most: ez veszélyes játék, ez kockázat! De hát egész nemzeti életünk nem kockázat volt-e mindenkoron?! S mit veszthetünk, ha eszüinkön járunk? Ha én a támogatás fejében, melyet a kormánytól nyerek, hazám érdekeit birnám feledni, nevemet örökre beszennyeztem. Mitől féltetek ti? Hogy elfogadva a kormány anyagi támogatását, ez lábatokról levesz, s nyomoru szolgálivá lesztek a kormány minden törekvéseinek? Kétségbe kellene esnem nemzetem felett, ha ennyire gyáváknak kellene látnom benneteket. Én nemzetem felvirágoztatására a regeneratív erőt a magyar ellenzékben keresem s látom. Minden attól függ, van-e annak elég bátorsága s önbizodalma, van-e elég belátása, hogy hivatását betöltse. Én a Tiszaszabályozást nem csak kiszámíthatatlan anyagi eredményeiért indítom meg,¹⁾ de ezt egy józanabb magyar politika tengelyének tekintem, ki akartam emelni az ellenzékot olcsó dicsősségü meddő állásából: legyen valahára alkotó s szervező elem az országban. Ennyi szellemi erő ne vesszen el a rideg tagadásban.

Feltártam előttem lelkeim minden gondolatját; rajtatok áll, ítéljetez s válasszatok: a haza sorsa kezetekben!

¹⁾ Utóvégre egy 200 □mfd terület megnyeréséről s a nemzeti vagyonnak vagy 20 millió évi jövedelemmel gyarapításáról volt szó.

Ezzel megfordult s szobáiba vonult a háta megetti ajtón. A terem zsufolva volt, a hallgatóság nagy részét a ref. collegium ifjúsága is tette. Ha a teremben marad, mindnyájan lábaihoz borulnak. Ily hódításról fogalmam sem volt.

Gyűlés után nyomban következett a nagy banquet. Széchenyi csak átöltözködött s vele mentem oda. Mindenki hozzá tolongott elmondani mélyen érzett határtalan hódolatát. Ebéd kezdetén első szónok Elek Mihály volt, ki bünbánólag kért bocsánatot, oly szívből jövő érzéssel, hogy mindnyájunkat elragadt, porba hullva a nagy hazafiság előtt, melyet eszménykép gyanánt állított szemeink elé, stb. A gróf lelkesülten hagyta ott székét, megölelte, megcsókolta. Mi mindnyájan követtük. Elek Mihálynak ez volt legszebb napja.

A Széchenyi beszédének szövegét senki se birja, nem is jegyezte senki; nem is mertük volna akkor közrebocsátani felette kényes részleteit, de annál mélyebben maradt lelkünkbe vésve.¹⁾

Bár nyujthatnék annyi anyagot, hogy munkádban felhasználhasd. De azon időnek éppen az válik becsületére, hogy nem úgy bántok el ezzel, mint Wesselényinek Szathmárban tartott híres beszédével.

E sorok írója, kinek ezennel magam s olvasóim nevében köszönetet mondok, a nagy Széchenyi legmeghittebb s legkedvesebb embereinek egyike volt, utóbb, válságos időkben, az ugynevezett »békepárt«nak éltető lelke, gondolkodó fője.

Felette becses jegyzetei, sokféle hányattatásai alatt, nagy részben elvesztek ugyan; de a mi fenmaradt azokból, még mindig a legbecsesb adalékát fogja képezni forradalmi időszakunk történelmének, s általában mémoire-irodalmunknak.

Vajha minél előbb napvilágot látnának; s szerzőjük megérné nemcsak a nemzet józanabb részének osztatlan elismerését, hanem hevesebb vérű nemzedékünknek is, hol nagy érdekek forognak koczán, komolyabbá válását!

¹⁾ Naplójában: Ich glänze, — mindent magammal sodrok... Fühle mich dennoch sehr modest, und so unendlich klein!

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	V.
1825-diki országgyűlés	1—72
Metternich. Ujságok. Ulászló. Ferencz császár	4
Kerületi ülések, királyi propositiók	7
Széchenyi beszédeinek sorrende	15
Megnyitási ünnepélyek. Koronázás	17
Zsoldos. Guzmics. Szoboszlai, stb.	22
— M. tud. Akadémia alapítása	24
Metternich Széchenyiről.	30
Széchenyi emlékirata	32
Imputatio	37
Rescriptum declaratorium	40
Nemzeti hála. Gr. Dessewffy József	42
Mária Dorottya főhgnő	46
Polgári elem	48
Nádor, elnöki rendreutasítás	51
Sérelmi felirat	53
— Nemések adómentessége	55
Nagy Pál. Mailáth	55
Királyi válasz. Bartal felirata	63
Cziráky	66
Törvénczikkék szövegezése	69
Eredmény	72
A harminczas évek	75—90
Metternich és a liberalismus	76
Sopron m. gyűlés	76
Pest városa	76
— Beszéddek sorrende 1830.	77
V. Ferdinánd megkoronáztatása	78
Ferencz császár kedélyessége	79
Magyar nyelv	81
Ujonczok	82
Magyar tisztek	83
Concertatio	85
Két országgyűlés között.	90
1832/6-ki országgyűlés	93—137
— Gr. Széchenyi István beszédei magyar nyelv ügyében	95, 104, 125, 128
Sérelmek ügyében	97, 100
Junctim »	78
Vallás »	109, 113
Duna »	116, 119
Híd »	120, 131
Szólás-szabadság »	121
Urbér »	110

	Lap.
Koronaőr választás ügyében	124
Orsz. gy. záridő »	127
Kisajátítás »	132
Adó »	134
Ludovica, Muzeum, stb.	135
Országgyűlési szünet alatt	138
Pest megyénél	139
1839/40 országgyűlés megnyitása	143
Beszédek sora	144
Ráday ügy	145
— Polit. hitvallás	146
Kormány felelősség	147
Magyar nyelv	149, 182 ✓
Hatheti oktatás	150
Napló behozatala	151
Vallásügy	152, 153
Urbér	152, 154
Kerületi napló (Coordinatio)	154, 155
Mezei rendőrség	156
Pozsonyi postulatum (Jobb- és balparti vasut)	157
Balparti vasut	158, 193
Dunaszabályozás (Kölcsön útján)	163
Jezsuiták	167
Hid (Tartalék alap)	167
Unitáriusok	169
Kamat kamatja	171
— Hiteltörvények	173, 201, 203
Vegyes házasság	179
Szólás-szabadság	180
Városok rendezése	183, 201
Idi Külfölapok	183, 189
Duna-tiszai csatorna	191
Majláth (historikus poéta)	193
Indigenák	194
Dezseffy	194
Deák	196, 206
Katonai szolgálat (Büntetés képen)	196
Eredmény Amnestia	196
<i>A negyvenes évek</i>	199
Két országgyűlés között	199—230
Pest megyénél (Nyári, Szentkirályi)	203, 205
A vezér megye	203
Sopron megyében (Selyem, ősiség, adó, stb.)	200, 221
Fáy András a helyzetről	207
Pompéry jegyzetei	209
— Kossuth Pesti Hirlapja	214 ✓
Buda-Pest mint központ	215 ✓

	Lap,
Egyesületi jog	217
Horvát kérdés	219, 220
Városi ügyek	201, 219, 220, 263
Széchenyi főpolgármester	219
Pesti Hírlap. Hid alapkő letétele	222
A Jelenkor	222
Hirnők	223
Adókulcs (Tőke megadóztatása)	223, 224
Triumviratus	225
Akadémiai beszéd 1842 nov. 27.	226 ✓
Schwarzenberg hg.	263
Kir. előadások 1843/4	267
Felsőház kezdeményezési joga	269, 272, 274
Adó	276
Vallás	270, 284, 289, 295
Országgyűlési szállások	280, 338
Magyar nyelv (Horvátország)	281 ✓
Kerületi napló (Sajtó szabadság)	248
Városok rendezése és szavazata	302, 315, 318
Országos alap (Bank stb.)	303
Évenkénti országgyűlés	323, 332
Börtönrendszer (Testi büntetés).	334
Két garas	339
Pest megyénél	340
Váltótörvény	327, 344
Törvények érvénybe lépése	350
Zsidók	335, 352
Városi ü. Felsőházzal okt. 3-án (Sz. elájul)	356
Egyetemi tanítás	362
Hivatal képesség (Initiativa)	363
Bírhatalmi jog	367, 372 ✓
Bécs-debreczeni vasút	377, 437, 461
Vukovár-flumei vasút	395, 400, 447, 450, 455
Országos közalap, közteherviselés okt. 28-án. (Sz. diszmagyarban).	419
Közalap kezelése	423
Budapest biztosítása	442
Honosítások	444
Országház	445
Nemzeti színház	446, 468
Záridő	456
Közalap megbukik	462, 468
Szentesített t. cikkek	469
Fáy András a helyzetéről 1844. dec. 24.	470
Centralisták	571
Széchenyi 2-ik akadémiai beszéde 1884. dec. 26.	472
— Széchenyi a közlekedési ügy élén	481
— Széchenyi első tisztai útja	483

	Lap
S.-A.-Ujhelyen	485
V.-Náményban	487
T.-Dobon	489
Alakuló gyűlés Pesten	494
Pest m. gyűlés. Gr. Dezsewffy Emil	496
Széchenyi második tiszai útja	500
Moson m. vám	509
Akadémiai beszéd 1846. dec. 20.	511 ✓
Harmadik tiszai ut	518
Követválasztás Moson m.	520
<i>Az utolsó pozsonyi országgyűlés (1847/8)</i>	533
Kir. előterjesztések	533. ✓
Beszéd nov. 18-án kerületi ü. választások módja	534 ✓
Hunkárral szóváltás	535 ✓
Felirati vita, nov. 22-én kerületb.	536
» nov. 26-án »	541
Közös teherviselés nov. 29-én kerületben	547
» » » 30-án » (Szavazás)	550
Felirat orsz. ülésben decz. 1-én	554
Évenkénti országgyűlés	557
Örökváltság (Sz. első győzelme) decz. 6-án	557 ✓
Ösiség decz. 9-én	558 ✓
Kossuth felirati javaslata 1848 márcz. 3-án	562 ✓
Széchenyi beszéde márcz. 14-én	563 ✓
G. Szécsen Antal	566
Pesti küldöttség	566
Első magyar miniszterium	567 ✓
Tarnóczy Kázmér	568
Zsedényi	569
Nemzetőrök kihágása	569
Márczius 31-ki leirat	571
Megyei közigazgatás (Nemesek joga)	572
Közlekedési ügy ápril 6-án 7-én, 8-án	577
Szentesítés	593
<i>Pesti nemzetgyűlés 1848</i>	595
Széchenyi beszéde jul. 21-én (felirati v.)	597 ✓
Széchenyi közös iskola aug. 8-án	599
» Pálffy indítványa	601
» Perczel M. ellen	603
» Budget	614
» Közlekedés ügy. Vizszabályozás	617
» Honvédelmi ügyb.	609
» Botbüntetés	611
Zárszó	620 ✓
Függelék (Kovács Lajos levele)	627

60

DB

933

.3

S8A54

Széchenyi, István
Gróf Széchenyi István
beszédei

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 25 02 10 005 2